MORKJAD ROHUD

P. Proskurin

MÕRKJAD ROHUD

P. Proskurin

Missugustest elulätetest toitub käesoleva romaani autori Pjotr Proskurini looming? P. Proskurin oli kolmeteistkümneaastane, kui algas Suur Isamaasõda. Nooruk sai näha neid kannatusi, seda häda ja viletsust, mis hitlerlik okupatsioon endaga kaasa tõi, põrandaaluste ja partisanide kangelaslikku võitlust, suurt ennastsalgavust sõjajärgsel taastamisperioodil. Varakult tuli tal endal tööle asuda sõjas laastatud maal: künda, külvata ja niita. Pärast sõjaväeteenistust siirdus Proskurin Kamtšatkale: teda tõmbasid kauged rannad. Seal töötas ta parvetajana, metsatöölisena, autojuhina. Ja töö kui inimõnne alus ongi teema, mis hiljem kirjanikku pidevalt köidab.

Esimesi katsetusi kirjanduspõllul tegi kirjanik värsse sepitsedes. Tema pärisosaks sai aga proosa.

Pjotr Proskurini esimene jutustus «Vilja hind» ilmus 1958. aastal «Tihhookeanskaja Zvezdas». Selle pealkiri on

PJOTR PROSKURIN

MÕRKJAD ROHUD

TÕLKINUD E. LUKATS JA M. MAKSING

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT"
TALLINN 1967

V2
P78

Originaali tiitel:

Петр Проскурин
Горькие травы
Роман
Советский писатель
Москва 1964

KUJUNDANUD P. ULAS

ESIMENE OSA

Paari aastaga kasvas miinide ümber stepirohu sitke juurestik; kümnete, sadade kilomeetrite ulatuses oli aga lausa üksainus miiniväli.

Varemetes linnad, nende all taas miinid, külade ja asulate tuleasemed, vihmas ja tuules kämpunud tuhas samuti miinid. Läände veerenud rindest jäid järele okastraatalad, kraavid ja kaevikud, mürsulehtrid ja miinid, iga maalapike oli neid täis. Rasked tankitõrje- ja üllatundlikud miinid, mis lõhkesid jänese liigutusest: Sürprisidega — põhja- ja külgsütikutega, kümnete kaupa ühendatud, raamatutesse, suupillidesse ja raseerimiskreemi tuubidesse peidetud miinid.

Teeäärsetel tahvlitel kiri: ei tohi ära keerata.

Saabus kevad, kõrbenud puud ärkasid vähehaaval ellu ja mürsulehtrite servad lõid lopsakalt haljendama. Esimene tugev vihm pani varisema tranšeed, laskepesad ja kaevikud ning kuskil tihnikus, märkamata jäänud laiba juures, koorus mullakamarast rohkesti sinakasvalgeid lumikellukesi.

Alles mõni aeg tagasi oli maanteedel hoogsalt itta liigutud. Nüüd suunduti idast läände. Veeresid autokolonnid, kahurid. Marssis jalavägi. Mõlemal pool teed kahe meetri kõrgune stepirohi. Ja ainult siin-seal mustendavate poolvarisenud korstnate järgi võis aimata, et selles paigas oli kunagi küla olnud. Tarvitses vaid natuke kõrvale astuda ja võiski sattuda lagunenud inimskeletile, luude vahel turritas kuluhein. Koljusse olid punased sipelgad endale lihtsa eluaseme teinud. Siin aga... Kuid ei, kaugemale ei tohi minna. Lauda-

dest kiiruga kokkuklopsitud tahvel hoiatab hädaohu eest, eemalt pole küll midagi näha.

Veoautodelt, tankitornidelt ja suurtükkidelt vaatasid sõdurid vaikides stepirohtu. Sõdurid sõitsid mööda. Talve jooksul metsistunud ja lahjaks jäänud kassid jooksid üle tee.

Ühel mahedal õhtupoolikul peatus maanteel auto. Et liiklemist mitte takistada, ajas juht auto tee kõrvale, nii palju kui hoiatuskirjad lubasid. Väikest kasvu sõdur seisis täies pikkuses kabiini taga püsti ja neelas ahnelt õhku, kõri pingul. Parem, tühi käis oli vöörihma vahele pistetud. Niimoodi oli ta seisnud juba kaua, must habemetüügas põskedel, silmad pilukil, ja neelanud õhku. Kui auto peatus, ronis ta kobamisi nagu pime üle autokasti kõrge lattidest külje. Ettevaatlikult ja umbusklikult astus mees maha, üsna tee servale. Selja tagant jälgiti teda teraselt. Isegi vanem tuli kabiinist välja ja lükkas ukse enda järel käratult koomale. Kõik nad silmitsesid ühekäelist, tema aga muudkui kompas jalaga maad. Just nagu ei usuks, et see on toosama maa, mille järele ta üle kahe pika aasta igatsust oli tundnud. Mees võttis peast vana luitunud pilotka ja pühkis sellega nägu. Ta seisis teiste poole seljaga, tema ees aga, nii kaugel kui silm seletas nägema, oli stepirohi. Ei häält ega suitsuvinet, ainult mootorite ühtlane mürin. Varem oli siin olnud Rohelise Aasa küla.

Sõdurid ronisid autolt vaikselt maha, sirutasid liikmeid ja tammusid hiljukesi paigast paika. Mustad stepirohukõrred ulatusid näo kõrgusele. Ühekäeline kuulis liikumist ja pöördus ümber. Kõik nägid tema punetavaid, kuivaks pühitud silmi.

Ühekäeline astus sammu ettepoole ja hakkas jumalaga jätma. Endiselt vaikides surus ta karedaid sõrmi kõvasti, valusalt. Vanem kutsus:

«Sõidame edasi, vennas. Võib-olla kuskil ...»

Ühekäeline heitis talle pilgu ja raputas pead. Nagu vaikival kokkuleppel laotasid sõdurid maha trofeeks saadud telkmantli. Ühekäeline vaatas pealt. Mõni päts leiba. Ühel nurk murdunud. Konservid. Kontsentraadipakikesed, mis olid viimaste aastate jooksul ära tüüdanud. «Söö putru, kasvab jaks, oled Manni moodi paks.» Jalanartsud ja kortsunud puhas pesu. Kümme-

kond pakki mahorkat ja paar toosi tikke. Keegi vajutas telkmantli kõrvale maasse suure kirve ja terava sapöörilabida. Ühekäeline aina vaatas. Teda äratas mõtteist vanema hääl:

«Säh võta, vennas ...»

Mees võttis vastu üleni mõlkis alumiiniumkruusi ja tema poole sirutus veel kümmekond samasugust. Ühekäeline silmitses kaua kruuse. Kõik ootasid. Mees tahtis midagi öelda, ent tal jäi hing kinni — habemetüükasse kasvanud kõrisõlm jõnksatas, krampus. Keegi ei lausunud sõnagi. Niimoodi vaikitigi. Igaüks mõlgutas oma mõtteid. Mõne minuti pärast läks auto liikvele. Maantee kohale kerkis keereldes tolm. Kiievi maantee. Varem vantsisid mööda seda teed palveränd urid pühadesse paikadesse.

Ühekäeline võttis võidunud servadega pilotka jälle peast ära ja kuivatas voodriga nägu. Siis torkas ta pilotka labidavarre otsa, astus sammu kõrvale ja tõmbas peopesa kõrvetades maast välja sitke takjavarre. A-jaa enese sirgu ja tardus. Ta oli märganud stepirohu kohale tõusvat sinakat suitsu. Mees uuris kaua ja teraselt, kartis oma silmi uskuda. Siis aga läks otse edasi, unustades hoiatuskirjad. Murdis raginal stepirohust läbi ega märganud enam mitte midagi peale selle sinaka suitsu, peale arglıku lootuse, mis oli temas äkki meeletu jõuga süttinud. «Kui ... kui aga ...» tagus tal peas, ja juba ta jooksiski. Ning nagu see juhtub ainult joobnute ja hullumeelsetega, jõudis ta surma täiskülvatud maa-alast õnnelikult üle. Juba eemalt nägi ta umbrohust puhtaks tallatud muldonniesist ja vanameest, kes liigutas lõkke kohal pikavarrelist siledaks voolitud puulusikat katelokiks muudetud kiivris. Ühekäeline tasandas sammu, läks aeglasemalt edasi, tõrjudes takjavarsi kõrvale. Ta ei vaadanud jalgade ette. Vaatas taati, kelle kohe ära tundis. See oli puusepp Matvei, veel tugev kondine vanamees. Saksa ohvitserifrentš oli kohevil ta kühmus õlgadel.

Vanamees kuulis raginat ja pööras pead. Ta ei tõusnud püsti, ootas vaikides ja ulatas kiirustamata käe.

«Tervist, Stjopka.»

Nagu oleksid nad eile lahku läinud. Ainult videvais aukuvajunud silmades süttis rõõmusäde.

«Istu, Stjopka. Võtame kehakinnituseks, mis jumal andnud.»

«Aitäh, taat.» Ühekäelise põselihased tõmblesid.

Saabus öö, nemad aga ei märganud, kuidas kõik ümberringi tuhmus, ähmastus.

«Noh nõndaks,» lõpetas vanataat, kaapides pooltoorest, põhjakõrbenud hirssi. «Viimane kui üks roogiti välja. Meeste sugu neljateistkümnendast eluaastast alates Jõetaguse jäärakutes, naised lastega aga... jumal teab, kus nad nüüd on. Aeti nagu karja, nagu lambaid. Minu eit oli seal nendega, ja näikse, et sinu oma ka... Ei tea, kas on elavate kirjas.»

Tuul kandis nende juurde õitsva stepi — takja, puju ja koirohu kevadisi mõrkjaid lõhnu.

«Sina, näe, tulid tagasi, aga selle, tähendab, jätsid sinna?» lausus taat ja osutas peaga tusaselt tühja varrukat.

«Stalingrad, taat. Teda me jõudsime endale hoida, kuid käed, jalad... Mis seal kätest rääkida, kui palju päidki sinna jäeti, taat... Nüüd sa küsid: nii et sinul on siis vedanud või kuidas?» Ta rehmas tühja käist. «Mul on siin pisut, tõin kaasa, mõtlesin, et niisutame Nastjakesega mu kibedat kojujõudmist... Kas tahad, taat?» Ta loksutas saksa plaskut.

Vanamehe silmi polnud näha, kuid sõdur püüdis ikkagi neisse pilku heita.

«No hea küll,» ohkas Stepan, tõstis pudeli suu juurde, rüüpas mitu head sõõmu ning pakkus siis taadile: «Säh, võta!»

Vanamees kergitas pead, võttis lonksu, tõmbas sügavalt hinge, heitis pilgu lõkkele ja rüüpas veel kord. Seejärel vaatas Stepanile otsa ja sõnas:

«Egas sina üksipäini. Meid on palju sihukesi. Mina olin partisan. Pole mul ei tütreid ega poegi. Näed, kuhu ma tagasi tulin. Mu nooremal õel, kes oli linnas mehel, oli poeg — läks kaduma. Vennad on mul surnud, surid üksteise järel, viimane kolmekümne teisel aastal. Õde üksi oligi mul veel, selle poos sakslane üles. Õde avitas kõvasti partisane. Tema oli ainum meie perekonnas, kes kaugele jõudis, ta oli tohter. Poeg läks

tal sidemehena rinde kanti ja kadus nagu tina tuhka...»

«Kas Mitka või? See, kes suviti sinu pool käis?»

«Terane poisike oli... Tuleb teine vahel meelde.»

Taat jäi vait ja vahtis üksisilmi lõkketuld. Stepan ei hakanud uurima, millest ta mõtles ja miks vaikis. Tal olid omad mured.

«Ja miks mina elus olen? Kellele seda vaja on?» küsis ta äkki ja kompas tolmust rusket saapanina, muljus seda tugevate karedate sõrmedega.

«Jäta järele, Stjopka. Ole rõõmus, et tagasi said. Sul on elu alles ees,» kostis taat. «Oled elus, ja kõik. Ja ole vakka. Ometi üks elus inimene tuli. Muidu istusin siin üksipäini nagu känd. Noh, mõtlesin, eks ma oota raasike, siis sean sammud kuhugi. Äkitselt näen, keegi murrab stepirohust läbi. Kes see küll võiks olla, arutasin. See aga olid sina.»

Läks pimedaks. Lõkketuli muutus heledamaks, mootorimürin aga vaibus. Õhtu oli veel kevadiselt niiske ja jahe.

«Kustuta lõke ära!» kostis maanteelt, kus ka öösiti voogas läände sõdurite laine.

Lõke kustus. Neid ümbritsev stepirohi nihkus lähemale, lõhnad muutusid teravamaks. Tuul tõi lähedastest, laipu täis Jõetaguse jäärakutest vastikut lehka.

«Tuleks ristiinimeste kombel maha matta,» sõnas vana Matvei ja küsis: «Kas sul sealt plaskust sai kõik otsa?»

Sõnatult ulatas Stepan talle plasku, mille põhjas loksus veel veidi viina.

«Joo. Mina ei taha,» ütles ta, kraapides kustuvaid ja halli kirmega kattuvaid süsi hunnikusse.

1

Aasta eest oli lahingumüra lõplikult vaikinud. Kogu Euroopas, Uraalist Berliinini ja veelgi kaugemal.

Kolmel korral olid löönud haljendama ja varisenud lehed ällesjäänud metsades ja aedades pärast seda, kui ühekäeline Stepan Lobov uuesti kodupaika jõudis. Kolmel kevadel oli tuhaasemeil jonnakalt vohavat stepi-

rohtu põletatud. Need, kes ellu olid jäänud, otsisid oma perekonnad üles, lesed leppisid saatusega, orvud sirgusid ja õppisid elama. Vähehaaval hakkas Rohelise Aasa küla ellujäänud inimesi vanadele ahervaremeile tagasi tulema. Neid tuli Ukraina ja Valgevene lääneoblasteist, Poolast ja Rumeeniast, Saksamaalt ja Prantsusmaalt.

Lenka Peregudova, üks pigimust tüdruk, oli mingil moel koguni Egiptusesse sattunud, kus pidanud kuumuse pärast peaaegu hinge heitma ja kus meeste ja naiste vahel saavat vahet teha ainult habeme järgi, riiete järgi ära mitte proovigi. Lenkat kuulati ega pandud ta juttu eriti imeks. Inimesed olid nende aastate jooksul liiga palju tunda ja näha saanud. Paljud, eriti need, kes vangipõlvest tagasi olid tulnud, ei imestanud enam millegi üle.

Elu hakkas tasapisi rööpasse minema.

Ikka ja jälle kammisid minöörid maapinna läbi. Ikka ja jälle leiti kavalalt peidetud lõksmiine. Paistis, et neile lõppu ei tulegi. Ja vahel juhtus, et tükkideks lendas lehm, kes oli väga kallis, sest oli ainuke kogu külas; pahatihti sattus ka inimene, kes kümnetest lahingutest terve nahaga pääsenud, oma kapsamaal miini otsa ja sai surma. Nagu oleks ta just selleks tagasi tulnudki.

Perekonnad, kus leidus mehi, ehitasid endale maja, need aga, kus ainult naised järele olid jäänud, kaevasid hästi suured augud ja veeretasid nende peale palgid, millest jõud üle käis. Ja peagi tõusis nende muldonnide kohale suits. Töötati kolhoosis, veelgi rohkem tuli tööd teha kodus. Kõige agaramad sõitsid kuhugi Ukrainasse, tõid sealt söögiseemneid ja müütasid neid Ostoretskis, Orjolis ja Brjanskis, mõni koguni Kaluugas. Raha toodi koju patakate viisi, selle eest sai aga vaevalt kana või saapad.

Ka kahe aasta pärast pöördus Rohelise Aasa elanikke veel koju tagasi. Tulid õed Ignatovad, lasteta noorikud, — neile oli sõda olnud nagu hane selga vesi. Nad kaevasid avara muldonni, õhtuti oli nende laulu täis kogu küla, nad edvistasid meestega. Tuli Marja Frolova viie lapsega, üks väiksem kui teine. Oli kaotanud Euroopa teedel ainult ühe.

Neli aastat Saksa koonduslaagrites istunud Pahhom Kossar vedas enese ka kuidagi kodukülla. Istus päikesepaistel, soojendas haiget rinda. Laste suu kõrvalt tõid naised talle vesist leent, kus ujus mõni üksik tangutera.

«Söö, Pahhom, söö, kullake. Praegu on iga mees hinnas, ei tohi surra, ela. Vahest antakse sulle veel elupäevi.»

Pahhom kuulas, naeratas ujedalt, pööras pea kõrvale ja sülitas häbelikult verd välja. Mis seal rääkida, oli Pahhom, aga nüüd pole teda enam. Ta oli oma jõu jätnud kivimurdudesse, maa-alustesse kaevandustesse, laagritesse ja piinakambritesse. Iga päevaga käis päike kõrgemalt, ängistus Pahhomi rinnus aga kasvas. Pahhomil oli oma mõte, oma tröost: kodumaa mullas puhata on midagi muud kui võõrsil.

Stepan Lobovile sai osaks suur õnn. Ootamatult ilmus välja ta ainuke poeg, kümneaastane Jegorka. Ei osanud loota Stepan sellist rõõmu. Naabrinaine Marfa oli Jegorka oma hoole alla võtnud, nad olid kaua teel olnud, tulles kaugelt Tüüringimaalt, kuhu Stepani naine, Jegorka ema, oli igaveseks jäänud. Stepan kuulas ja kratsis korpas sõrmega habemetüükas lõuga. Tüütu üksikasjalikkusega jutustas naabrinaine kaalikasöömisest puhitunud kõhust, võimatuseni ärakuivanud jalgadest ja sellest, kui raske muld ja kui kalgid inimesed on võõrsil, ning kõige ebasobivamas kohas itsitas ja köhis rusikasse. See mõjus eriti masendavalt.

«Loll eit,» ütles Stepanist pisut eemal istuv vana Matvei, tõusis püsti ja läks sõna lausumata oma onni poole.

2

Linnast tulevat maanteed mööda sammus mees. Tal oli sõdurikott seljas, samm kindel ja mõõdetud. Oli pühapäev, ennelõunane aeg. Kuigi varjulistes kohtades püsis veel kaste, tee tolmas.

Kergelt ja kehvalt riides mees astus paljapäi, määrdunud hall kaabu käes. Välimuse järgi võis talle anda kakskümmend viis aastat, vahel veelgi vähem. Mees

oli kõhn. Temast mööduvad naised, kes hoomasid tema ükskõikset pilku, vaatasid hulk aega talle järele ega suutnud maha suruda ärevat, ebameeldivat ja valusat tunnet. Viimasel ajal olid paljudel inimestel kustunud, surnud silmad.

Mehe peas ei olnud mõtteid. See oli olnud eile, kui ta rongilt maha astus ja kaua vanaaegse jaamahoone varemete ees seisis, pannes tähele harjunud pilgule märkamatuid pisiasju: telliskivitükkide alt paistvat saapanina, roostes kildu terveksjäänud pärna tüves, mille latv oli murdunud, laiakslitsutud porist revolvrikuulikesta.

Et ei segaks kedagi, läks ta eemale, otse varemete juurde. Seisatas, pea mõtteist lage. Jaama varemetel kasvasid noored puud. Ja äkki tajus ta selgesti, et see on tema kodulinn, kus ta oli sündinud ja üles kasvanud, linn, kus oli surnud ja maetud ta isa, kuhu oli jäänud ema. On ema veel elus?

Samas tundis ta mingi avali selgusega, et talle on kõik ükspuha, ent ka see mõte jättis ta ükskõikseks. Samuti noored paplid varemetel, ja varemed ise, ja taevas, ja jalge all laiakslitsutud kest, ja vedurite viled, ja tema ise. Ta ei teadnud sedagi, miks ta siia oli tulnud pärast nelja pikka ekslemisaastat, pärast ešelone, trelle, barakke, valvureid, võõraid linnu, võõraid inimesi, peksu ja tööd, lõputut, lootusetut, rasket tööd. See töö oli ta murdnud. Ta ei mäletanud, millal see oli juhtunud. Ühtäkki ta lihtsalt unustas oma nime. Nendel öödel lõhkus ta ka unes kive ja vasaralöögid ei vaikinud tema jaoks hetkekski. Ta toppis kõrvad kinni, istus narile ja vahtis kõike enda ümber sõgedate silmadega. Keegi ei pööranud temale tähelepanu. Barakis kargas nii mõnigi mees nõndaviisi üles, vahtis unes ringi ega näinud midagi. Siis ta järk-järgult unustaski kõik, mis oli ta mineviku, lapse- ja noorpõlvega seotud. Temast sai automaat ja muud midagi. Nüüd oli ka see talle ükspuha.

Ta mõtted pöördusid tagasi ema juurde. Ainult ema pärast oligi ta nüüd siin, Ostoretskis.

Varemetelasu oli kõrge, sellest paistsid mitmelt poolt välja kõverate roostes talade otsad. Mees ei kiirustanud. Tal oli nüüd kahju, et oli pidanud sellesse linna

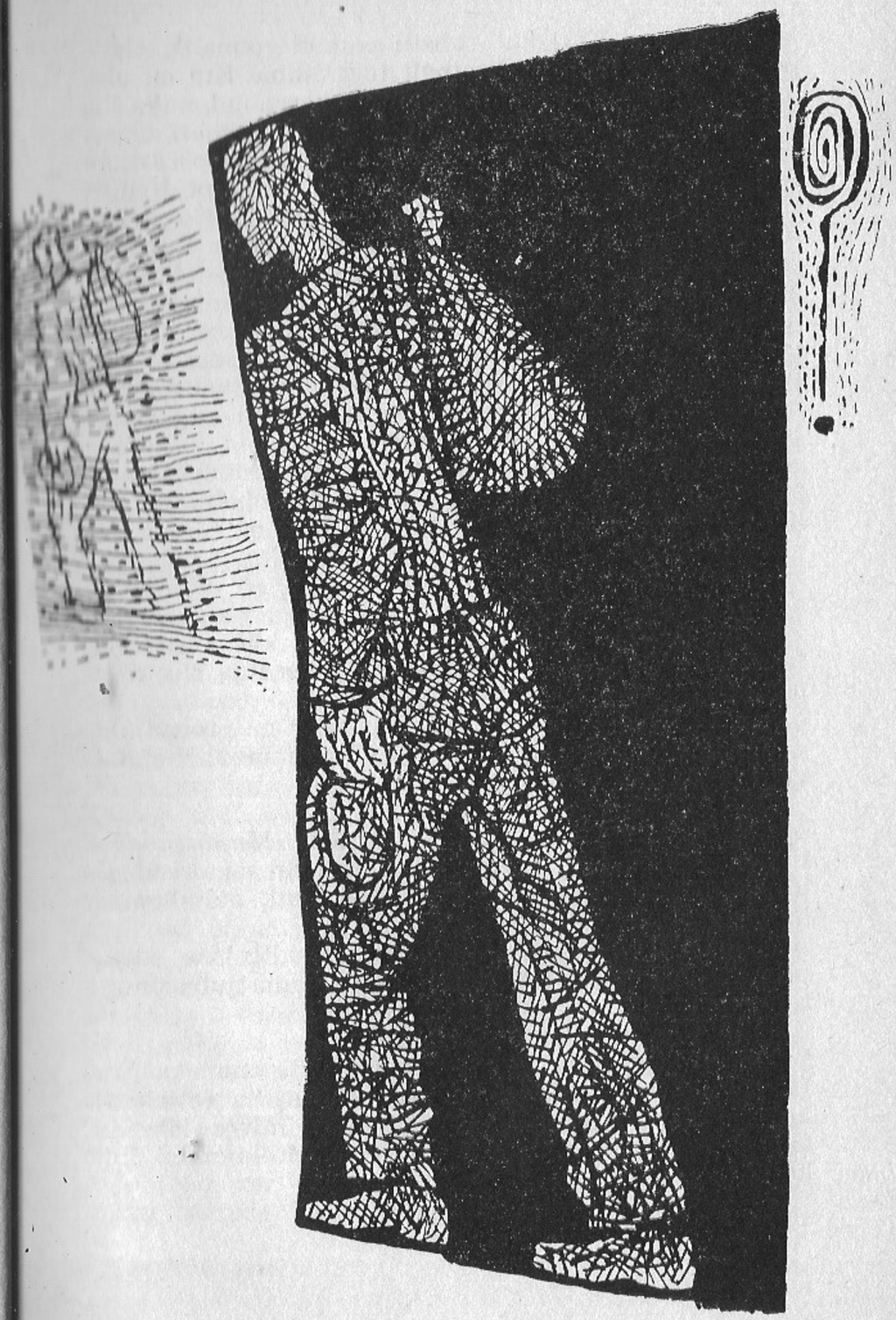

tagasi tulema. Tõsi küll, teisiti polnud võimalik, õigupoolest ta ei tahtnudki mingit teist linna. Kui on olemas linn, kus oled sündinud ja üles kasvanud, miks siis mitte tagasi tulla? Sest kuhugi peab ju ometi tagasi pöörduma... Seda mitte enese, vaid teiste pärast, ja sinna pole midagi parata. On linnu, kuhu peab ilmtingimata tagasi minema. Nad on olemas, ja neisse tuleb kunagi tagasi minna. Ta tajus praegu ähmaselt seda julma paratamatust ja soovis, et seda ei oleks. Ta soovis, et ei oleks seda vajadust tagasi minna. Ent nüüd oli juba hilja, ta oli jõudnud tagasi enne, kui see mõte talle pähe turgatas. Ja teda valdas erutus. Ta parem laug hakkas tõmblema, kõik ümberringi muutus halliks. Ta ootas, kuni silme ees läks veidi selgemaks, ja toetus õlaga vastu seinarususid.

«Kuule, vennas,» pöördus ta endast mööduva noore pikanäolise raudteelase poole, kellel oli roheline latern käes. «Palun ütle, mitmes kuupäev täna on.»

«Kahekümne neljas.»

«Aga mis kuu?»

«Mai.»

Raudteelane vastas enne, kui taipas küsimuse ebatavalisust, hakkas edasi minema, ja peatus siis äkki ning silmitses sõdurikotiga meest.

«Ja... Ütle, palun... aasta. Mis aasta on praegu?»

Raudteelane miskipärast ei vihastunudki, kehitas vaid õlgu.

«Neljakümne kuues...»

«Neljakümne kuues! Mõtle ometi!» Mees proovis tükk aega midagi arvutada, ei tulnud aga sellega toime ja kordas erutatult: «Mõtle ometi, neljakümne kuues!»

Aeg-ajalt üle õla vaadates läks raudteelane edasi, viimaks peatus. Seljakotiga mees oli tema juba unustanud.

«Mõtle ometi, neljakümne kuues!»

Tal oli äkki kiire. Nüüd ei püsinud ta enam paigal. Hämmeldunud raudteelane nägi, kuidas ta seljakotti kohendas ja jaamaväljakule suundus. Mees läks ja arutas: juba neljakümne kuues aasta! Mõtle ometi, kui kaua ta on elanud!

Seljakotiga mees ei hüpanud bussi, kuigi tal oli väga kiire. Ta käis mööda rusudes tänavaid ja tundis need vaevu ära. Keegi ei pannud teda tähele, tänavail liikus palju seljakotiga inimesi. Nad aina ruttasid, tulid kuskilt ja läksid kuhugi. Siin-seal asuti purustatud maju taastama, mõned olidki juba üles ehitatud. Tihti võis keset varemeid näha väikesi maju, mis olid kokku klopsitud plekitahvlitest, laudadest, tellistest ja palkidest. Niinimetatud individuaalid. Need isegi elustasid vanade kivimajade lausvaremeid, täitsid mustendavaid tühimikke. Sõjajärgne väsinud linn, millest rinne oli mitu korda üle käinud.

Mees ei märganudki, kuidas ta oma kodutänavale oli jõudnud. Ta tundis selle otsekohe ära tohutu suure neljakorruselise kauplusehoone järgi. Massiivseid vanaaegseid kiviseinu polnud suutnud purustada ei mürsud ega pommid: kuigi kõrbenud, olid need vastu pidanud, nüüd haljendas kõigi nelja korruse aknais rohi. Maja seisis tumma kivikarbina — inimesed ei olnud jõudnud talle veel kätt külge panna. Kogu ülejäänud tänav oli varemeis. Siin puudusid isegi kiiruga ehitatud osmikud. Tänava keskpaik oli veel puhastamata, asfaldipragude vahel kasvas kummaline kahvaturoheline, peenikeste vääneldega rohi. Seljakotiga mees vaatas ringi. Talle tundus, et on eksinud ja sattunud kuhugi võõrasse linna. Sest otse tema ees oleks pidanud seisma madal kahekorruseline maja. Nende korter oli olnud teisel korrusel. Korter number kuusteist. Kahetoaline. Ta oleks võinud vanduda: maja oli seisnud just nimelt siin, ja teisel korrusel oli kahetoaline korter, number kuusteist. Ta ei saanud enam millestki aru. Muljeid oli nii palju, et oli võimatu kohe kõigest selget pilti saada. Tal oli kange tahtmine nutta. Ja lisaks kõigele tundis ta oma seljal kellegi pilku. Ta pöördus ümber ja silmas vanaeite. Eidel olid lapitud küünarnukkidega saksa frentš ja kahest kirjust riidetükist seelik seljas ning kirsasaapad jalas. Mees püüdis meeldetuletada, kus ta oli seda eite varem näinud. Eidel oli kõver ja terava otsaga nina. Mehele ei tulnud midagi meelde. Eit nähtavasti ootas kõnetamist.

«Tere, muti,» sõnas mees, astus lähemale ning laskus telliskiviprahile. Korraga tundis ta suurt väsimust.

«Tere, kullake.»

Vanaeide kollakad hambad olid kõik terved.

«Kas mõni elanik on siin veel alles? Tollest majast?» osutas mees peaga varemete poole. «Ehk teate midagi?»

«Mõni elanik?»

Püüdes meelde tuletada, vaatas eit ülespoole. Taevas polnud midagi näha. Eit elavnes, läks rõõmsaks.

«Eh, kullake, mitte hingegi. Siin elas tohter. Galina Ivanovna Poljakova. Ravitses veel minu lapselast, Varjakest. Kolmekümne viiendal, nagu mäletan. Kas tunnete minu Varjakest?»

«Ei, Varjakest ma ei tunne.»

«Minu Varjake on nüüd Moskvas,» teatas eit tehtud ükskõiksusega. «Viidi sinna üle komsomoli liinis. Ta on meil terane.»

«Ja Poljakova?»

«Eh, kullake... Tohtrit pole enam siinilmas. Neljakümne kolmandal, talvel... Räägitakse, et pidas partisanidega sidet, tema mälestussammas on praegu Keskväljakul. Kuulukse, et poomisel olla rahvast olnud murdu... Mina ei läinud, pelgan inimese tapmist. Tegi veel mu Varjakese terveks.»

Eit muudkui rääkis. Jutustas, mis tõvest tohter oli Varjakese terveks ravinud, aina püüdes meelde tuletada, kuidas on selle haiguse nimi teadusekeeles.

Galina Ivanovna Poljakova. Või nii... kuid tema perekonnanimi on ju ka Poljakov... Tema on kindlasti Poljakov. Nagu kaks korda kaks. Neil kõigil on üks perekonnanimi. Emal, isal ja ka temal. Ta mäletab, kuidas teda koolis Poljakoviks hüüti. See erutas meest veel rohkem. Tal tuli tahtmine ära minna. Eit aga vadistas aina edasi. Mees vaatas ta kollaste tugevate hammastega suud. Huvitav, kas need on valehambad?

Vanaeit elas üksinda ja tundis juhusliku vestluskaaslase üle heameelt. Alles lõpuks taipas ta noormehelt küsida, kas too pole äkki see kadumaläinud poeg. Mees heitis talle imestunud pilgu ja tegi minekut. Eit vaatas talle kurvalt järele. Ta ei olnud veel ennast

tühjaks rääkida jõudnud, ent tema kõrval polnud enam kedagi.

Poljakovil oli praegu kergem liikuda kui seista või juttu ajada. Ta teadis, et niikuinii midagi head pole tulemas. Taas valdas teda ränkraske, kõikemattev väsimus. Ta oleks tahtnud kuhugi veidikeseks puhkama heita ja vaatas ringi. Talle oli nüüd tõepoolest kõik ükspuha.

Taevas pea kohal oli endine. Samuti varemed ümberringi. Ja ka inimesed, kes mööda läksid. Ja lahja, kolmel jalal komberdav kõrbenud küljega räpane koeranäss. Ja hakid vanade paplite ladvas, ja rohi, ja maapind, ja lapsed. Kõik oli endine. Täpselt endine.

4

Poljakov jõudis Keskväljakule. Siin oli hoopis elavam: palju inimesi, palju autosid.

Ta läks risti üle väljaku ning peatus massiivse graniitrahnu ees, mille esikülg oli tahutud.

Vanaeit polnud eksinud ega valetanud.

«Siin puhkavad meie linna, meie rahva kangelased, põrandaalused, kes võitlesid saksa...»

Meest hämmastas nii pikk kiri graniidil ja ta luges seda tükk aega, liigutades lapse kombel huuli.

POLJAKOVA, G. I. 1900—1943

Tema oli nimekirjas esimene, edasi tulid ainult mehed, ja nimekiri lõppes päris maadligi. Alumistele nimedele oli kuhjunud kuivanud lilli.

Poljakov silmitses graniitrahnu nürimeelselt. Ta unustas silmapilk, kes see Poljakova on. Lihtsalt tema ema puhkas siin. See sõna seostus millegi meeldiva ja soojaga. Mälestussamba jalamile lendasid tuvid, siis veel mõni hakk. Ta vaatles neid vahetpidamata liikuvaid linde ning tal lõi silme ees kirjuks. Ta vaarus, kiskus koti seljast ja läks seda rihmupidi järele lohistades mälestussamba taha ning istus otse maha, laskudes seljakile vastu kivialust. See oli tehtud päris õigel ajal, sest maapind õõtsus ikka tugevamini ta silme ees. Poljakov sulges silmad ja surus end kõvasti vastu päi-

kesesooja kivi, mille all lamas tema ema. Varem oli ta haigushoogude eel suurt hirmu tundnud, visklema hakanud ning viselnud seni, kui kaotas meelemärkuse. Kuid seekord ta ei kartnud. Ei, praegu ta ei sure. Ta oli tagasi jõudnud, kivi soojendas meeldivalt selga, ja selle kivi all puhkas tema ema.

Ta uinus ruttu. Linnud ei kartnud teda enam, tulid üsna lähedale ja puhastasid end tema käte kõrval. Inimesed aga ei näinud teda. Ta lamas ausamba taga, seal, kus keegi ei käinud.

5

Ta avas silmad ja nägi samas uskumatult pikka miilitsameest. Selle pea oli hästi kõrgel ning Poljakov uuris teda teraselt. Korravalvuri kõrval tammus paar paljasjalgset poisiklutti. Poljakov nägi nende kõhnu, kriimulisi, poriseid ja ohatanud jalgu. Ta ohkas ja ajas end istukile.

«Siin ei tohi magada,» kostis kõrgelt, miilitsamehe suust. «Tõuse üles!»

«Mispärast?» küsis Poljakov nõutult.

«Siin magavad kangelased. Tõuse, tõuse üles, kulla mees.»

«Jah... Kuid kas siis kangelaste kõrval ei tohi magada?»

Miilitsamees mõtles veidi ja vastas:

«Ei tohi. See on keelatud, kulla mees.» Ja lisas: «Sa oled joodik.»

«Kuidas nii?» küsis Poljakov imestunult.

«Vedeled, kus juhtub. Sul, kulla mees, pole enam inimese nägugi peas.»

«Ah et joodik!» pani Poljakov uuesti imeks.

Poisikesed kihistasid naerda. Miilitsamehe pea hakkas üleval kõrgel kõikuma.

«Tõuse, tõuse üles, ära tõrgu siin midagi!»

«Hea küll. Ja mis sinul tarvis on?» küsis Poljakov.

«Minul?»

«Jah, sinul.»

Pea nõksatas solvunult.

«On tarvis, et te ei sinataks mind. Ma olen ametiisik ja töökohustuste täitmisel...»

«Kuid te ise...»

«Jutt jätta!»

Korravalvur nõudis dokumente. Poiste naerukihin oli vaikinud. Poljakov pidi üles tõusma. Alles nüüd suutis ta õigesti hinnata seaduseteenri kõrget kasvu. Poljakov, kes oli samuti pikk, pidi rääkides pea selga ajama. See oli ebamugav ja väsitav ning ta pidas paremaks paar sammu taganeda.

«Olge head, võtke.»

Miilitsamees keerutas kaua ja umbusklikult silme ees tunnistust. See oli Poljakovile välja antud kuu aega tagasi, kui lõpuks otsustati, et ta võib minna. Talle tehti selgeks, et ta peab sõitma sinna, kus oli enne sõda elanud. Lugenud, et «Saksamaalt repatrieerunud» kodanik see ja see ja muud, küsis militsionäär:

«Teie perekonnanimi, kodanik?»

«Poljakov.»

Korravalvur heitis pilgu tunnistusele.

«Õige. Eesnimi?»

«Kohe, üks minut... Otsekohe.» Poljakov püüdis meenutada, kuid ei suutnud. «Ei tea.»

Miilitsamees, kes pidi just uue küsimuse esitama, algul jahmus, siis sai vihaseks:

«Kuidas?»

«Otsekohe... Ei, ei tea, unustasin ära.»

«Unustasite oma nime ära?»

«Olen haige, peal on midagi viga.»

Pärast seda jäid poisikesed täiesti vakka, miilitsamehe toon muutus. Ta viivitas hetke ja käskis siis Poljakovil kaasa tulla. See noogutas ükskõikselt, viskas koti harjunud liigutusega selga ja hakkas astuma. Teel pakkus miilitsamees suitsu. Kange ja niiske sigaret pani Poljakovil pea ringi käima.

«Oled vist kaua söömata olnud?» kuulis ta ja mõtles, et pole tõepoolest ammu enam midagi suhu saanud, ei oska öeldagi, millal ta viimast korda sõi. Ta ei vastanud. Ta nägi, kuidas miilitsamehe käsi, lai nagu labidas, kadus taskusse, tõmbas sealt välja väikese paki ning ulatas talle.

«Mis see on?»

«Võta, söö.»

Poljakov tegi paki lahti ja silmas rukkileivaviilukat, mille peal oli õhuke soolakalalõik ja sibularõngas. Poljakov heitis pilgu miilitsamehe lõunasöögile ja raputas pead:

«Ma ei taha.»

«Söö, ära eputa.»

Poljakov hakkas käies leiba ja kala mugima. Militsionäär ütles, et võiks istuda. Nad astusid ühte purustatud majja ja võtsid istet kiviprügihunnikul. Siin oli jahedam ja Poljakov sõi korravalvuri lõuna pikkamööda ära. Miilitsamees püüdis mugiva Poljakovi poole mitte vaadata, sülitas suhu kogunenud sülje välja ja pani suitsu põlema.

«Aitäh,» lausus Poljakov ja uuris paberit, millesse kala ja leib olid olnud pakitud. «Siia on kirjutatud: «Ostoretskaja Pravda».»

Miilitsamees ohkas ega vastanud.

«Minu nimi on Andrei,» sõnas ta mõne aja pärast nukralt. «Ka minu isa nimi oli Andrei, Andrei Popov,» lisas ta veel nukramalt, vaadates ajalehetükki Poljakovi käes. «Ma laseksin sind minna. Ent kuhu sa lähed?»

Poljakov kehitas õlgu.

«Kas sul on Ostoretskis kedagi?»

«Ei tea.»

«Noh, näed nüüd... Muidu laseksin sind minna. Praegu on raske aeg, saad otsa. Sul pole kindlasti kuskil ööbidagi?»

«Ei tea, ega ole vist.»

«Noh, näed nüüd... Aga kuskohas sa Saksamaal olid?»

«Igal pool... Ei mäleta hästi, see kõik on kaugel. Siin valutab.» Poljakov puudutas kukalt. «Poola, oli vist. Tegin kõvasti tööd — kive mäletan. Vedasime, Essen... Main... Igal pool.»

«Oled sa aga päevi näinud! Kas lähme nüüd või?»

«Ei taha.»

«See pole kaugel,» vastas miilitsamees rahustavalt ja juba täiesti sõbralikult. «Veel, näed, sinna, siis ümber nurga ja veel kord ümber nurga. Ja seal ongi meie maja.»

«Mis maja?»

«Seal, noormees, antakse sulle vähemalt mingit nõu. Ülemus on meil hea mees. Ta teeb sulle kõik selgeks nagu kaks korda kaks.»

6

Esiti vestles Poljakoviga valveleitnant, siis mingi major ja õhtupoolikul ülem ise — lahkete silmade ja käheda häälega hallipäine polkovnik. Hiljem oli keegi otsustanud ta kuhugi mujale saata. Poljakov magas paar tunnikest ja tundis end veidi paremini. Õhtul saadeti ta, nüüd mitte enam jala, vaid autoga, teise linnaserva. See linnaosa oli juba rohkem korras, oli näha prahist puhastatud vundamente ja tellinguis hooneid. Poljakovi hakkas huvitama suur mitmekorruseline maja. See oli täiesti uus, võttis enda alla peaaegu terve kvartali ning paistis varemete seas teravalt silma oma eheduse, uudsuse ja massiivsusega.

«Pärast sõda lõid vangid selle kähku üles. Soliidne!» noogutas hoone poole Poljakovi saatev leitnant.

Poljakovile oli ükskõik, kes oli selle võimsa hoone ehitanud, ta pööras pea kõrvale.

Väliselt külma, tuima ja kõrgi hoone sisemuses hämmastas joonte pehmus ja sujuvus, lagede kõrgus, kabinettide kõle avarus ja kullatud, paljude lampidega kroonlühtrite väsitav monotoonsus. Hiiglasuured ranged aknad, pseudoklassitsistlikus stiilis väljapeetud pilastrid ja sambad ning neisse ruumidesse sobiv raske tammepuust mööbel äratasid tahtmatult aukartust.

Miilitsaleitnant andis Poljakovi üle käest kätte, sai allkirja ja lahkus. Poljakov ja erariides mees jäid kahekesi. Poljakov istus ukse kõrval ja ootas. Õigupoolest oli tal ükskõik, kus olla. Möödus ligemale tund, toas hämardus ja talle kippus uni peale. Ta tukastaski juba, kui kuulis esimest küsimust:

«Kas Poljakov?»

«Jah.»

«Dmitri Romanovitš?»

«Vist küll... Dmitri Romanovitš.»

«Kuidas vist? Tõuske üles ja tulge lähemale. Istuge. Näete, siia. Julgemini, julgemini.»

Küsitleja nägu jäi varju. Uuelt kohalt paistis see päris ähmaselt. Poljakovi häiris ere, temale suunatud valgus. Ta niheles rahutult. Erutus kasvas, miski meenutas talle minevikku. Ere valgus, lühikesed järsud küsimused, kõmisev, hämar tuba ning tema enda abitus. Poljakov ei saanud aru, mida talt nõutakse, ta väsis ära ja oleks märatsema hakanud, kui see poleks olnud liialt väsitav. Kellel on sellega asja, kui vana ta on, kus ta on sündinud ning kes on ta isa ja ema? Nad on surnud, ta isa ja ema. Ta tuli tagasi sinna, kus tema isa ja ema olid surnud, ja see ei puutu üldsegi teistesse.

«Millal te Saksamaale sattusite?»

«Ei mäleta. Silmadel on valus... Valgus... Tahaks kangesti magada.»

«Või nii? Võib-olla tuleb teile voodi üles teha? Ärge mängige lolli. Me teame teist kõik. Kas mäletate, kuidas te Ostoretskist läksite Pankratovi salgaga sidet pidama? Brjanski metsadesse Navlja piirkonda? Võib-olla ei mäleta te ka Golubevi?»

«Ei. Ei mäleta. Olen väga väsinud, tahaks magada.»

«Ja seda te ka ei mäleta, millal teid üle rindejoone Ostoretskisse toimetati?»

«Missugusest rindest?»

«Aitab! Teie auaste?»

«Mina olen Poljakov. Isa... jah, isa...»

«Millal te siis sattusite Saksamaale?»

Poljakov pooleldi sulges silmad. Silmad valutasid. Ta oleks tahtnud pikali heita, erariides mehe ainitine pilk häiris teda. Niipea kui ta püüdis mälu pingutada, paisus kõrvades kohin ja silme ees läks kirjuks.

«Siin pole haigla, ärge veiderdage, Poljakov. Ma imestan, kuidas te sellest siiamaani pole aru saanud.»

Ja äkki Poljakov tundis, et ta võib vaadata. Ta hõõrus silmi. Valgus ei löönud talle näkku, laual polnud enam lampigi. Ka erariides meest ei olnud laua taga. Poljakovi pilk rändas ülespoole, ta nägi maali «Kolm vägilast» ning rahunes miskipärast kohe. Inimesi tuli sisse. Mõned silmitsesid teda eemalt, teised tulid lähemale. Kõrget kasvu sõjaväearst uuris ta keelt, sõrmi,

katsus pulssi ja läks sõnagi lausumata minema. Poljakov aga mõtles jälle, et nüüd ta ei sure. Tema ees oli lahke ja naiivne pilt, vägimehed, vägevad ratsud. Lahke pilt. Ratsudel olid silmad. Päris ehtsad silmad. Pead. Ka inimestel olid pead. Naljakas.

Poljakov tundis nälga, astus ukse kõrval seisva seljakoti juurde, päästis selle lahti, koukis sealt kuiviku ja hakkas loiult mugima. Muidugi ei märganud ta, kuidas «Kolm vägilast» vähekese paigalt nihkus, avades midagi vaatepilu taolist. Poljakov mugis kuivikut ja silmitses ükskõikselt seina enda ees.

7

Hommikul kuulati teda uuesti üle. Ta vastused olid segased, ja need, kes temaga rääkisid, said väga vihaseks. Lõpuks lasti ta vabaks. Enne seda öeldi talle, et Ostoretskis ei tohi ta elada, peab sõitma maale ning seal tööle asuma. Viimane ööpäev oli ta ära väsitanud, nii suurt väsimust ei olnud ta enam ammugi tundnud. Ta ei avaldanud imestust, vaid kuulas vaikides ära Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi töötaja, noore elegantse blondi mehe, ja sõnas vaid:

«Mhmh, tööle.»

«Siin on teie pääsik.» Blond mees vaatas kõrvale. «Kas teil on, kuhu sõita?»

«Sõidan. Tööle. Hakkan käruga vedama.»

«Kõike head. Pidage meeles, oblastilinnas ei tohi.»

«Ei tohi...»

«Ja ärge unustage: kakskümmend neli tundi.»

«Kakskümmend neli. Palju, eks? Saan aru. Kakskümmend neli tundi. See on... Tingimata kakskümmend neli»

Ametnik juhatas ta välja ja ohkas kergendatult. Poljakov andis valvurile välisukse juures pääsiku ära ja väljus. Oli kuum ilm, üle tänava puhastasid töölised ehitusplatsi. Autobuss sõitis mööda ja selle aknast vaatas Poljakovi nooruke neiu. Ta vaatas seni, kui oli veel midagi näha, ja Poljakov samuti, ning kui buss oli silmist kadunud, vaatas ta veel hulk aega sellele järele ega teadnud, kuhu minna. Ta mäletas ähmaselt,

et oli tahtnud kuhugi minna, kuid ei teadnud enam, kuhu. Ta vaatas ringi ega saanud millestki aru. Puudel liikusid ja laperdasid lehed, ta astus ühe papli alla ja seisis seal hulk aega, pea kuklas. Ta ei saanud millestki aru ja läks uuesti mööda konarlikke kõnniteid lonkima. Loomavaistutaoline selgesti tajutav võimas tung oli tugevam tema väsimusest ja tülgastusest, mis oli äkki ärganud iseenda, linna ja sunduse vastu kuhugi minna, liikuda. See ootamatu ja temale endalegi arusaamatu tung oli temast tugevam. See sundis teda edasi minema ja mälu pingutama. Tundes muudatusi, läheb loom rahutuks ega malda enam paigal püsida. Poljakov lonkis mööda linna ega läbenud kuhugi peatuma jääda. Tänavalt tänavale. Mõnikord tuli ta oma purustatud kodu juurde, püüdis midagi meenutada, seisis tükk aega ühes kohas ja tunnistas varemeid. Neil hetkil toimus temaga midagi kummalist, ta ei suutnud kuidagi rahuneda. Sagedased, lühikesed, põhjuseta raevuhood rammestasid teda. Siis hakkasid tal sõrmeliigesed tugevasti valutama ja silmad abitult kõõritama. Ühel niisugusel hetkel kuulis ta enda kõrval heledat poisikesehäält:

«Onu, mis sul kotis on? Anna leiba!»

Tagasi vaadates nägi ta välkumas paljaid kandu ning pükstest väljatulnud määrdunud, pleekinud särgisaba. Ning naeratas ootamatult. Seisis mõne viivu põiktänava vaikuses ja uuesti valdas teda ülimalt tugev rahutus. Ilmselt tahtis ta midagi, aga ei suutnud kuidagi selgusele jõuda, mida. Inimesed teda ei huvitanud. Vahest oligi nendes midagi huvitavat, kuid ta ei mõelnud sellele.

Ta hulkus mööda linna, mis oli hõredalt tellinguis. Autodel ja vankritel veeti telliskive, palke, laudu, raudtalasid, kaste. Kui ta üle tänava läks, karjuti mõnikord tema peale ja ta vaatas imestunult ringi. Miks nad tema peale karjuvad? Ja kellele on vaja kõike seda sagimist telliskivide ja laudadega? Kellele? Inimesed teda ei huvitanud. Ta ainult ei suutnud mõista, mis tal puudub selles näljases rusustunud linnas. Ähmaselt mäletas ta eilset päeva, pikka miilitsameest, ta mäletas, et eilne päev oli olnud kuidagi erinev sadadest teistest päevadest. Talle tuli meelde

kalaga leivapala ja ajaleheräbal. Eile oli ta kellegagi juttu ajanud, ja tal oli mõnus olnud, veel mäletas ta päikesesooja kivi. Ja peale selle tahtis ta midagi, kangesti tahtis midagi.

Ta jõudis linna servale ja leidis end äkki kalmistult. Müür oli pooleldi lõhutud, hiiglasuured igivanad puud paiguti maha võetud. Ta läks edasi ja istus varsti plaadikillu kõrvale soojale maapinnale. Päikest täis kalmistult hoovas kevadlillede, leedri ja kõduneva puu lõhna. Oli väga vaikne ja täiesti inimtühi. Poljakov heitis pikali ja pani seljakoti pea alla. Nüüd oli tal väga hea olla. Päike oli õhtu eel mõnusalt soe, maapind kuum ja kuiv — viimane pool kuud polnud sadanud.

Pärnad õitsesid. Nendelt tuli meelõhna ja kostis mesilaste suminat. Kahvatus leegis pärnad seisid ümberringi, varikatusena sadade kivist või puust ristide ja hauaplaatide, sadade maassevajunud ja värskete kalmuküngaste kohal. Elavate inimeste purustatud linnast oli Poljakov sattunud suurepäraselt säilinud surnutelinna. Metsvaarikate, leedripõõsaste, kuslapuu, sirelite ja ümbrohu puhmastikud tungisid haudadele. Ja äkki kuuliš Poljakov linde; palju linde põõsastes ja puudel. Õhtu eel jäid nad kuumusest roidudes vaiksemaks, lendlesid ainult harva ühest paigast teise ning häälitsesid tasakesi. Teda hammustas sipelgas. Poljakov kaapas sõrmega üle kaela ja püüdis putuka kinni. Sipelgas tõmbus tema tallanahana karedal peopesal toimekalt kõverasse, ajas enese siis sirgu, pani jooksu ning kukkus sõrmelt rohu sisse. Poljakov uinus märkamatult ja ärkas alles hommiku eel, kui oli jahedaks läinud. Koitis, tihedas kastes kalmistul mustendasid tummalt ja rangelt ristid ning hauaplaadid. Poljakov raputas eneselt puru maha. Õitsvad sirelipõõsad näisid sinkja uduna. Linnud laulsid. Nad laksutasid, vilistasid, siuksusid ja trillerdasid. Poljakov kuulatas mõne minuti. Ta ei teadnud isegi, miks ta äkki rahunes. Ta oli ütlemata nõrk, kuid rahulik. Ta oli üksi kogu maailmas, kuid rahulik. Talle meenus, kuidas palke vedav autojuht ta eile läbi sõimas. Veoauto peatus otse tema ees, radiaatorist õhkus kuumust. Seejärel pistis autojuht pea kabiinist välja ja kukkus pööraselt kõrgelen-

nuliste sõnadega sõimama. See tuli Poljakovile meelde ja ta naeratas. Ta tõmbas käega üle rohu, sedamaid sai peopesa märjaks.

Hommik oli käes. Ta mäletas vaid üht: ta peab kohe teele asuma, ära sõitma.

Kalmu maasikmari
kõige magusam...

See meenus teadmata kust ja milleks. Maasikad?

Ta kuulatas, tõstis üles seljakoti, milles oli veel kümmekond öö jooksul niiskunud kuivikut. Kui ta kotti selga upitas, sahisesid kuivikud pehmelt.

8

Rohelises Aasas oli enne sõda olnud üle viiesaja pere ja seda peeti suureks külaks. Kohe pärast vabastamist, neljakümne kolmanda aasta kevadel, said selles külas kokku kaks meest: ühekäeline Stepan Lobov ja vana puusepp Matvei. Neljakümne viienda aasta sügiseks aga oli külasse tagasi tulnud juba ligemale sada viiskümmend inimest. Ühed tulid Saksamaalt, teised armeest. Kõik nad tuhnisid oma kodu ahervaremetes, korraldasid oma ja kolhoosi majapidamist. Ühel esimestest koosolekutest valisid nad Stepan Lobovi esimeheks. Nüüd tõusis Stepan kõigist varem, kohendas magavale pojakesele paremini peale võidunud vattkuue, väljus onnist, mis oli vana Matvei abiga kiiresti kokku klopsitud, ja seadis sammud kolhoosi keskuse poole. Nõnda oli see ikka olnud, juba kolhoosi loomise aegadest saati, — töökäskude saamiseks-jagamiseks koguneti ühte kohta. Siin vedeles kaks hiiglasuurt tammepakku, kauaaegsest seismisest pehkinud. Need toodi siia juba kolmekümnendal aastal, kui otsustati ehitada keskusehooned. Pakkudest taheti välja raiuda hobuste joogikünad. Kuid töö oli liiga aegaviitev ja pakud jäeti terveks. Ja nagu kirjutamata seaduse järgi kogunesid inimesed ikka hommikuti nende juurde.

Kõmurikkaid sündmusi, palju saatusi on näinud need tammepakud. Kolmekümnendate aastate algul valas ühe neist oma verega üle uue kolhoosi esimene esimees

Fjodor Knut, ja hiljem kostis siit üle kogu küla tema noore naise võigas itk, kes, juuksed valla, lamas näoli pakul, hoidis selle ümbert kätega kinni ja tagus pead vastu luukõva tammepakku. Siin, pakul, suri mõistatuslikul kombel kolhoosi öövaht, ja samal ööl lõi leegitsema keskusehoone. Teisel päeval kohalejõudnud arst tuhnis surnud öövahi kõhus nagu oma taskus ja teatas, et taat olla mürgitatud.

Tammepakud on näinud inimeste muret ja rõõmu. Siin on kuuldud nalju, mis panid naisi näost õhetama ja hoogusattunud mehi hurjutama, siin on mürisenud naer, mis ajas hobuseid kõrvu lingutama. Nüüd oli siin harva kuulda naeru, veel harvem lõbusat nalja. Sõda oli naljategijad viimseni hävitanud, puudus võtnud inimestelt naeruisu. Isegi naised olid jätnud sõimlemise ja muutunud sõnaahtramaks. Süngelt tuldi kokku, süngelt mindi laiali, ja kui keelduti mingist tööst, siis lühidalt ja kaalukalt, liigsete sõnadeta. Ning siis oli juba asjatu paluda või peale käia. Kõik tegid tööd, mis jaksasid. Stepan Lobov ei olnud iialgi varem märganud niisugust kohutavat elujanu, tahtmist raskest olukorrast välja rabelda. Töötati varavalgest hilisõhtuni, maad kaevati labidatega, ja norm oli viis sajandikku. Oma kapsamaale kogunesid naised viie-kuuekaupa kündma. Viis naist tiris atra, kuues hoidis seda. Ka äket vedasid naised ise. Kord tuli kolhoosi rajoonikomitee sekretär Kartšun ja jälgis kündvaid naisi tükk aega eemalt. Rajoonikomitee sekretär teadis, et kapsamaa tuleb üles künda, muidu pole inimestel millestki elada. Rajoonikomitee sekretär teadis: niimoodi tehakse paljudes külades, kuid tal ei olnud sellest kergem. Niipalju kui tema mäletas, polnud inimesed iialgi ise atra vedanud, ja ta ei suutnud end kuidagi sundida naiste juurde minema. Kui ta aga viimaks siiski läks ja kortsus mütsi voodriga laubalt kohmakalt higi pühkis, jätkasid naised keskendunult ja asjalikult oma tööd. Adra taga käiv noorik hakkas laulma:

Ränk mu naisepõli, emake.
Hobu eest ma põllul, memmeke,
tirin rasket atra, äket ka,
kuigi rangide ja piitsata.

Atra vedavad naised pahvatasid naerma ja rajoonikomitee sekretär sai aru, et nad olid teda juba ammu märganud, ja jälle tundis ta piinavat häbi oma abituse pärast. Sest lahingud olid lõppenud üsna hiljuti, kogu rajoon täis tuhahunnikuid ja varemeid, polnud hobuseid ega traktoreid.

Üks naistest, ruugejuukseline, sirgete meheõlgadega Lonkur-Fenka, ajas enese sirgu, äigas näolt higi ja küsis väsinult:

«Sikedär, mis sina muretsed? Jäta! Ega meie süüdi ole ja ega sinulgi põle mingit süüd. Neetud saksлane... mis siin häbeneda.»

«Saage aru, seltsimehed, kas siis mina...»

«Jäta, jäta järele, sikedär, praegu põle aega südant valutada. Meil on ainult üks mõte: kui jõuaks lapsed alles hoida. Lapsed peavad elama. Misjäoks mehed siis oma elu jätsid? Misjäoks nii palju verd valati, kui lapsed nüüd otsa lõpevad. Las irvitab, kes tahab, ja lobiseb, mis tahab. Meie peame lapsed üles kasvatama.»

Rajoonikomitee sekretär Kartšun tundis tema sõnades kibedat tõde ja sellele tõele ei olnud midagi vastu seada.

«Sa tule parem appi,» kuulis ta heatahtlikku väsinud häält ega suutnud aru saada, kes naistest rääkis. «Viska oma portfell maha ja hakka pihta. Nisuke täkk.»

Talle näis, et nad ütlesid seda kõik koos. Kummatigi seisis ta veel hulk aega ja vaatas pealt, ning siis läksid naised tõsiselt ägedaks, tuletasid meelde sõda, võimusid ja rindel langenud mehi. Rajoonikomitee sekretär läks naiste juurest ära, silmad maas, ja ajas kuni õhtuni juttu kolhoosi esimehega, aina kaalutledes ja rehkendades. Isegi traktorist tegi juttu, kuigi teadis, et tal oleks kergem endal kogu Rohelise Aasa kapsamaa üles künda kui täita oma lubadus. Lobov sai sellest aru.

«Mis nüüd kohe traktorist,» ohkas ta. «Meile lubatakse üks traktor, kolhoosis on külviga tuli takkus. Aga õueaias vaadaku igaüks ise, kuidas hakkama saab. Mis sa siin ikka välja mõtled.»

Stepan Lobov istus tammepakul, suitsetas ja mõlgutas mõtteid. Oli alles varajane aeg ja üsna pime, esimees oli praegu siin üksi. Oli ärganud liiga vara, natuke pärast kesköödd, ega olnud saanud enam uinuda. Mõtles hukkunud naisele, endale ja üpris sandile olukorrale kolhoosis. Kärsituna tõmbas siis püksid jalga ja väljus, ust ettevaatlikult kinni lükates, et Jegorkat üles ei ajaks. Mõndagi meenus Stepan Lobovile siin tammepakul algava päeva hääli kuulates. Pikkamööda valgenes, silm hakkas veidi seletama maad jalge all. Küla igast servast kostis kõnejuppe, kaevuvinnade kriginat, kirvelööke. Puhuti laulsid siin-seal üksikud kuked. Varem, enne sõda, pani hommikune kukelaul kõrvad huugama. Stepan liigutas käekönti. On aeg see töö nurka visata, mis esimees ta on. Ka parteis ei ole, las panevad mõne toekama, tema ei tule toime. On tagasi tulnud terveid ja haritud mehi, kas või näiteks Kuzma Zahharov või Ilja Popov, kes sai armees kapteni aukraadi. Aga tema ei tule toime.

Stepan ei olnud märganudki, millal vana Matvei sinna tuli.

«Tere hommikust, üleaedne,» ütles taat ja virutas kirve tammepakku.

«Tervist, taat. Kas töökäsku saama?»

«Mis töökäsku, mul põle Anisja juures veel valmis. Eit lunis, et teeksin aknaraamid ja paneksin uksed ette. Kus sa pääsed, pool kolmat puuseppa kogu küla peale.»

Vanataat oli nagu veel pikem ja kondisem kui varemalt, käed pikad ja kuivetud. Päevast päeva meisterdas ta midagi küla peal ja alles pimedikus jõudis tagasi oma niiskesse muldonni. Matvei oli osav puusepp, teda taheti lausa tükkideks rebida. Kevadel kaevas ta aias õunapuude aluse ümber ja pani kartulid maha. Aga suurema osa oma õueaiast jättis ta üles kaevamata ja umbrohtu, tavatsedes naabreile öelda: «Söödamaa.»

«Millal mõtled maja ehitada?»

Taat võttis tubakapusara välja ja kõõritas Stepani poole.

«Küllap sina, esimees, mulle maja teed, muldkatusega, igipõlise.»

«Vara veel, Nikandrovitš.»

«Kui tuleb järele, ega siis saa ära ütelda. Ei ta meilt kelleltki luba küsi.»

«Tõsi ta on. Mina aga mõtlen, üleaedne, oma ameti maha panna. Ei pea vastu. Kooliharidust on neli klassi, mul pole mõtet rabelda. Rindel polnud viga. Küll poris ja vees, küll lumes — ükski haigus ei hakanud külge. Aga niikui tagasi olin, kohe andis tunda. Siit pakitseb, sealt torgib. Kui naise saatusest kuulda sain, läks tervis veelgi viletsamaks... Ise tunnen, et jään otsa. Und ei ole. Jegorka magab, mul aga matab hinge, vaat et surm suu ääres.»

Matvei ei vastanud ega liigatanud. Istus tuimalt ja kuulas, kuidas läheduses naised üksteist kilavalt kellegi kapsamaad kündma kutsusid. Taadi meel läks imelikult härdaks.

«Marja! Marja! Rutem! Muidu ei jõua enne tööleminekut valmis!»

«Tu-u-len! Kohe ajan Dunka üles, et vaataks ahju järele.»

Taat vangutas pead. Mis seal vaadata? Maltsa- või oblikapott ahjus. Dunkal oleks kasulikum magada.

Sünged olid taadi mõtted. Kuradi raske, kibe on see elu.

«Ei, Stjopka,» ütles vanataat. «Olen kuuskümmend täis, juba seitsmes kümme turjal, aga sihukest asja põle ma veel näind. Mis sa oskad ütelda. Mida raskem inimese elupõli, seda rängemini murrab tööd teha, iseäranis naised. Näe, just nagu topeltjaks teistel, üks kolhoosi, teine kodu jaoks. Leivakotis paljalt malts, hobuoblikas. Mis tähtsust on siin sinu või minu eidel?»

«Misjaoks sul eite vaja, taat?»

Matvei viskas sõrmi põletava koni minema.

«Sulle räägi aiast, sina aga aiaaugust, Stepan. Saa nii vanaks kui mina, küllap siis mõhkad.»

«Vihastasid või?»

Vanataat tõusis üles, tõmbas kirve pakust välja ja läks minema. Ka Stepanil polnud enam aega tema üle mõtteid mõlgutada, rahvas kogunes. Naised ründasid teda nõudmisega, et ta otsiks ometi sepa: labidaid ei ole kuskilt võtta, pole, kes teeks kapsaraua. Millega tööd teha, millega põllule minna? Tormas kohale Lonkur-Fenka ja vehkis Stepani nina all rusikaid, ütles, et ei

anna enam oma lehma adra ette ega lase kedagi oma õuegi, et talle on oma elunatuke kallim. Nooruke, uskumatult väike tallipoiss, keda kõik Petrovitšiks hüüdsid, teatas, et kaerad on otsas ja hobustele ei ole enam midagi ette anda, ainuüksi rohu peal nad vastu ei pane. Brigadir kaebas, et Manka Ivanova, Darja Karpova ja veel üksteist inimest pole tööle tulnud. Mankal on talgud, veetakse maja jaoks palke, külast mindud juba pimedas. Arveametnik torkas mingi paberi allakirjutamiseks ette ja MTJ-ist lõpuks saadetud traktorist tuletas toitlustamist meelde. Juba...

Kummatigi oli üks tööpäev jälle alanud. Ja Stepan Lobovile ei tundunud praegu kõik enam nii sünge olevat kui öösel. Ta tegi, mis suutis: jagas käske, andis nõu, palus. Talumehetarkus oli tal veres ja asju korraldada oskas ta paremini kui keegi teine. Kui talle aga seda oleks öeldud, arvanuks ta, et teda pilatakse, ega oleks seda ilmaski uskunud.

9

Kott seljas, jõudis Poljakov õhtu eel Rohelise Aasa külasse. Paljud nägid teda, kuid keegi ei tundnud ära. Ta solgatas küla serval, liikus siis edasi, pikk ja kõhn, nägu mustas habemetüükas. Käis kaupluse, kolhoosi kontori ja loomalauda juures, kus kepsles paar rusket vasikat.

Kontori aknast nägi teda ka Stepan Lobov. Stepan ei tundnud vana tuttavat ära, pööras pea ükskõikselt kõrvale ja jätkas juttu vankritest. Poljakov sammus taat Matvei eluaseme poole, teel kohtas ta Lonkur-Fenkat. Fenka rääkis hiljem, et hirmsamat inimest polevat ta eluilmaski näinud. Ta vandus, et selle koletise pilgust olevat ta haige jalg sootumaks kangeks jäänud ja ta polevat võinud terve päev töö peale mõeldagi. Fenka oli ennegi korrutanud seda jalajuttu ja keegi ei uskunud teda.

Poljakov võttis vana Matvei muldonni juures istet. Lapsed piilusid võõrast meest.

«Istub teine,» ütlesid nad üksteisele tunni aja pärast. Nad tüdisid akaatsiapõõsaste taga redutsemisest ära,

tulid puhmastikust välja ja püüdsid asjatult tähelepanu endale tõmmata. Võõras mees sirutas vaid jala mugavamalt välja ja istus jälle nagu soolasammas.

Vanataadile räägiti võõrast mehest õhtul juba koduteel. Lapsed vadistasid üksteise võidu. Taat lisas taht-matult sammu.

«Õudne, ütled?» usutles ta Jegorkat.

«Õudne. Üleni must. Ja vait.»

«Vait? Ära karda teda ühti.»

«Egas ma kardagi. Ainult et on vait.»

«Olgu pealegi. Mis siin õudset on?»

Jegorka jäi mõttesse ja püüdis astuda taadiga sammu.

«Õudne on, et on vait,» lausus ta. «Aga, taat, miks sa nõnda jooksed?»

«Kas ma jooksen?» imestas Matvei.

«Jooksed.»

«Etskae! Hea küll, Jegorka, lähme siis tasem.»

«Lähme.»

Kuid vanataat ei suutnud kuidagi aeglasemalt astuda. Liiga kaua oli ta oodanud, et nüüd mitte tõtata. Kümneid oletusi sündis ja kustus ta peas, sellal kui ta Jegorkaga juttu ajas. Mida lähemale onnile, seda kärsitumaks muutus Matvei, seda kiiremini tuli sibada Jegorkal. Oleks väga sant lugu, kui ta ka nüüd eksiks.

Taat tundis ta juba kaugelt ära, vaatamata mahedale õhtuvidevikule. Vanal Matveil olid head silmad, partisanipõlves põrutas ta poole kilomeetri pealt märki.

«Mitka!» karjatas ta, pillas kirve maha, jooksis liikumatult istuva mehe juurde ning haaras selle õlgadest kinni. Vana Matvei ees vilksasid võõrad, ükskõiksed, sõgedad silmad, taat surus oma habemes näo vastu õepoja pead. «Mitka!» kordas ta, pigistades õepoega, ega märganudki algul, et see on nagu elutu, käed abitult rippu.

Taat, vana üksiklane, ei märganud midagi ega jõudnud midagi tunda peale ootamatu rõõmu ainsana ellujäänud kalli, lähedase inimese tagasituleku üle.

«Mitka,» sosistas ta ikka ja jälle ning kobas õhinal õepoja õlgu ja pead. «Mitka, on näha, et jumal elab, sest sina tulid elusalt tagasi. Mitka... Mitka... Kui läksid, olid poisike, aga näe nüüd!... Päris mees... Jumala eest, mees mis mees!»

Taat keerutas teda, patsutas õlale ega pannud tähelegi, et õepoeg sõnakestki ei lausu.

Jegorka seisis nende kõrval, silmad imestusest pilkumas.

Pimedas tuli taat muldonnist välja. Istus raiepakule. Hingata oli raske, öö oli lämbe, taevas sirasid kirkalt tähed, selg higistas särgi all ja kiheles.

«Vihma oleks tarvis... Tükk aega põle sadand,» mõtles vanataat. «Küll lõõskab neetult. Puha kõrbeb ära, ei jää miskit järele.»

«Ei, ei...» lausus ta viivu pärast. «Miks küll kõik nii pahasti välja kukub?»

Vana, sel kevadel uuesti õitsele puhkenud õunapuu lehed seisid tema pea kohal jäikliikumatult. Imekombel allesjäänud koer haugatas kähedalt ja selle peale kostis kohe ülesärganud kuke kikerikii. «Jälle nagu enne sõda, kuked, koerad...»

Vanataadil oli alateadlik hirm minna onni, kus magas Dmitri. Enne õepoja tagasijõudmist oli taat teda ette kujutanud hoopis teistsugusena, sellisena, nagu ta oli nelja aasta eest tema mällu jäänud. Tal polnud jõudu ühel hoobil leppida nende nelja aasta jooksul toimunud muutustega. Ta oli suutnud taluda nälga, saanud üle oma eide surmast — kõik surevad siinilmas kord — ja oleks välja kannatanud isegi Mitka surma kuskil kaugel maal, kuid mitte seda. «Et sa kärvaksid!» sõimas ta teadmata keda ja kratsis sügelevat selga oma paksude küüntega. «Ilmaasjata õitsesid, vaeseke,» mõtles taat, heites pilgu õunapuule. «Vilja ei saa. Tarvis homme ämbrit viisteist peale tuua, kasta, ehk päästab natukenegi saaki.»

Ja ta istus oma muldonni ees, püüdes teraselt öö kasinaid hääli, tõmbas ühe suitsu teise järel ja hõõrus konid kuivas mullas puruks. Lahtisest onniuksest kuuldus krabinat. Vanataat tõusis püsti.

Dmitrist mõeldi ja räägiti sel lämbel suveööl ka ühes teises paigas. Seda tegid poisikesed õitsitule ääres kaugel küla taga, vana hääletu metsa serval. Siin oli neid igas vanuses, kaheksast kuni neljateistkümne aastani.

Kamandajaks oli kolhoosi tallipoiss Petrovitš, natuke üle viieteistkümne aasta vana, vilgas ja haruldaselt töökas nooruk. Poiste hulgas oli ka Stepan Lobovi poeg Jegorka; ta istus üsna lõkke ääres, ja iga kord, kui tuli ootamatult eredaks lõõmatas, tõstis määrdunud käe näo ette. Ta kuulas, millest räägivad vanemad poisid, ja peletas sääski eemale. Ta oli isalt esmakordselt saanud loa õitsile minna ja talle tundus siin kõik imepärane olevat. Nii Petrovitš, kes käitus nagu täitsamees kunagi, kui ka lõke, tume mets selja taga ning tume tähistaevas ja vahetevahel heleda lõkketule ringi ilmuv hobuse pea. Kui ta millegi üle väga kõvasti imestas, ajas ta silmad pungi ja küsis Petrovitšilt:

«Mis see on? Kuulsid, midagi mütsatas... Ja mis see on, Petrovitš?»

Nagu kõik külas, nii suured kui väikesed, hüüdis ka tema tallipoissi Petrovitšiks. Too vastas väärikalt, nagu vastu tahtmist:

«See on üks sihuke lind, Jegorka. Soolind.»

Petrovitš pööras esimehe pojale Jegorkale rohkem tähelepanu kui teistele poistele, kuigi ei näidanud seda otse välja. Tema oli siin vanem, peremees. Aeg-ajalt tõusis ta üles, eemaldus toimekalt aasa pimedusse, ja siis kostis tema murduv hääl kord siit, kord sealt. Poisikesed lõkke ääres vaikisid ja kuulatasid. Petrovitš tuli tagasi ja jutt pääses taas valla. Kõik olid kodunt kaasa võtnud tooreid kartuleid, nüüd küpsetati neid hoolega sütel ja söödi.

Oli veel vara, magada ei tahtnud keegi.

Jegorka toetus küünarnukile ja ütles, silmi tulelt pööramata:

«Aga see mees vanataadi juures on õudne.»

«Vangist tulnud, haige teine,» lisas Petrovitš. Hoolega kiskus ta küpsekartulilt söestunud koort ja ladus sellest kobrulehele korraliku hunniku. «Sakslased, nemad on sihukesed, piinasid inimese ära.»

«Mismoodi nad ta ära piinasid?»

«Nagu sa ise ei teaks. Peksid, noh, hoidsid vangis. Nüpeldasid nuutidega. Nüüd on mees otsas.»

«Isa ütles, et võib terveks ravitseda.»

«Tuhka sa ravitsed!»

Jegorka kergitas end pišut, vaatas korraks igaühele

otsa ja ütles äkki, nagu kartes, et teda ei usuta:

«Kui suureks kasvan, hakkan arstiks. Ravin terveks. Mul on vanataadist kangesti kahju...»

Petrovitš kõõritas Jegorka poole, ei vastanud midagi ja asus kartulit sööma. Teised poisid olid samuti vakka. Jegorka mõtles veidi ja sõnas:

«Isa lubas lasta mind õppida. Ütles, et tingimata laseb mind õppida. Kuid ütles, et ma pean hästi õppima. Ütles, et seni kui teie, kollanokad, õpite, viime kolhoosi heale järjele, saame jalad alla. Pärast aga kukute meid sarjama.»

Üks poistest teisel pool lõket puhkes naerma.

«Sina, Jegorka, hakkad esimeheks nagu isa.»

«Ei,» raputas Jegorka pead. «Tahan arstiks saada. Kas sa arvad, et minust ei saa arsti?»

«Saab, saab küll,» rahustas teda Petrovitš ja viskas lõkkesse hagu juurde.

Ta oli harjunud sellega, et on lastepere vanem, ja see ei tundunud talle sugugi raske olevat, kuigi teda tõmbas üha rohkem noormeeste ja neidude poole. Kuid tema väikese kasvu pärast ei tõtanud need teda oma ringi vastu võtma. Petrovitš oli väga solvunud, ei näidanud aga välja, et ta neist huvitatud on. Eriti huvitas teda punapäine Toska Laboda, temavanune tütarlaps, ta endine kooliõde, kes nüüd aina tiirles neidude ümber ja ootamatult, nagu üleöö, oli ka ise täiskasvanuks saanud, nina püsti ajanud ega märganud teda enam. Ka praegu viirastusid Petrovitšile keset hõõguvaid tukke Toska ümmargused silmad. Petrovitšile meeldis maaelu, ta ei mõelnudki siit lahkuda. Ka tallipoisiamet meeldis talle. Ta tahtis niisuguse täku üles kasvatada, kes võidaks ratsavõistlustel kõige kõrgema auhinna maailmas. Täkule paneks ta nimeks Vihur, ratsutaks temal auringi ja kõik plaksutaksid talle ning viskaksid lilli (ta oli seda kord kinos näinud), ja keegi ei märkakski tema väikest kasvu. Ka Toska hüüaks peenikese häälega tema nime ning kahetseks ja siunaks ennast, et ta poissi varem polnud märganud. Pärast aga...

Petrovitš jäi istudes tukkuma ja nägi meeldivat und. Ta läks meestega Ostritsa jõele, nad püüdsid palju kalu. Praadisid kalad ära ja sõid neid, tema aga kostitas punapäist Toskat ja see vaatas talle õrnalt otsa.

Sõja lõpust oli möödunud pisut üle aasta. Polnud leiba, pükse ega masinaid. Okupatsiooni laastatud oblastid kandsid kahekordset koormat: tuli oma majandus taastada ja kurnatud riiki toita. Sõjakära oli vaibunud, sõda möödas, maa pidi edasi elama.

Metsades ja maanteedel riisuti vahetevahel — kahtlustati laantesse laialijooksnud vlassovlasi.

Lapsed käisid mullustel kartulipõldudel mädanenud mugulaid otsimas. Kartulid kuivatati, tambiti jahuks ja küpsetati pannkooke. Neil oli repetanud lehk ja nad olid leetmullast tumedamad. Kui neid tööl kompsust võeti ja silmitseti, kiruti vaikselt läbi hammaste. Ning söödi.

Kõik ootasid uut saaki, värskeid kartuleid võis saada alles kuu aja pärast. Nii pikk aeg pole näljasele kerge kannatada. Salaja, vanemate seljataga, tuhnisid lapsed iga päev kartulipesades — kontrollisid, kas kasvavad. Veidi suuremaks kasvanud kartul oli kõige eest. Sellest küpsetati leiba, keedeti suppi, see asendas piima ja liha. Keegi oli otse maantee ääres kartuli niidi otsa riputanud ja selle alla kleepinud sildi: «Poosin enese üles.»

Möödakäijad lugesid ja rääkisid täiesti tõsiselt, et kartul poos enese oma hingehädas üles, ei suutnud enam kannatada. Poodud kartuli võttis posti otsast maha jaoskonna miilitsamees ja näitas seda Stepan Lobovile, öeldes, et see on ilmne kontrrevolutsioon. Ta nõudis esimehelt kuriteos kahtlustatavate isikute nimede avaldamist.

Stepan mõtles algavale heinateole, arvestas mõttes, kui palju niitjaid on võimalik heinamaale saata. Ta kuulas miilitsameest poole kõrvaga, see vihastas ja ütles Stepanile, et too sihilikult ja kuritahtlikult ei tahtvat asja selgitada, et selle kuriteo on korda saatnud mõni Rohelise Aasa elanikest, ja võimalik, et käsi peseb kätt, ja et tema, jaoskonna militsionäär, seda asja nii ei jäta.

«Käi põrgu,» ütles Stepan Lobov äkki väga rahulikult ja läks minema, kahlates maanteetolmus.

«Hea küll,» karjus esimehele järele esiotsa keeletuks jäänud miilitsamees. «Küll sa veel kahetsed!»

Stepan kuulis seda, kuid ümber ei pöördunud. Miilitsamees vahtis vaikides ta laiu kõhnu abaluid. Lükkas koordunud värvi ja lapitud kummiga jalgrattale hoo sisse, hüppas peale ja sõitis edasi. Ta jõudis Stepanile järele ja kihutas täie ajuga temast mööda, nii et tolm kitsaste rataste alt tuiskas. Stepan astus veidi kõrvale, ta ei mäletanudki enam jutuajamist miilitsamehega. Eile oli olnud kõige kärarikkam koosolek tema esimehepõlves. Võeti vastu otsus saata kiri seltsimees Stalinile, milles tänati õnneliku kolhoosielu eest, tõotati töötada väsimatult rahva heaks. Räägiti ning meenutati pikalt-laialt, kuidas oli enne sõda. Kui loeti isakesele ja targale juhile adresseeritud kirja teksti, mis nõretas armastusest ja tänulikkusest, jäid kõik vait; osa naisi, kes astusid lähemale, et oma konarlikku allkirja anda, puhkes nutma, mõni aga ei läinudki laua juurde. Nagu hiljem selgus, seisis uksel kaks meest, kes olid tulnud koos volinikuga — noore resoluutse naisega partei rajoonikomiteest, keda kõik lugupidavalt Julia Sergejevnaks hüüdsid. Mõned külainimesed rääkisid hiljem, et nende kahe uksel seisva mehe silmad olla igasse külge vilanud, kuid vähesed uskusid seda juttu. Stepan Lobov teadis, et näiteks tema naabrinaine Marfa kindlasti ei andnud allkirja.

Koosolek lõppes ja kiri, kuhu oli sadu allkirju sirgeldatud, viidi linna, kus see lisatakse sadadele ja tuhandetele samasugustele ning saadetakse kiiresti sihtkohta. Kes ei tahaks meeldivat kirja saada!

Stepanil polnud nüüd enam mahti sellele mõelda. Ta oli lihtne, suure töökoormaga mees. Talle öeldi: tuleb teha, ja ta tegi. Pealegi, ega see olnud esimene tänukiri sinna, üles; kui nii oli vaja, sai tehtud.

Stepan läks vankreid üle vaatama ja karjabrigadiriga eelseisvast heinateost rääkima. Niitjatele tuli muretseda vähemalt natukegi leiba ja liha. Kas või sada grammi liha igale niitjale päevas. Muidu ei tule heinateost midagi välja ja heina ei saa. Ega vanasõna asjata ütle, et Jakob taob heinale raudnaela sisse[1]. Sügisel lubati anda lehmi ja lambaid, neid tuleb sööta. Tarvis

[1] Pärast jaagupipäeva, 25. juulit, on rohi puitunud ja raske niita.

karjabrigadiriga kokku leppida ja aher Punik maha lüüa. Selle kohta võib koostada akti, kärvas ära ja kõik. Ei oleks ka paha saata Ostritsa jõele mehi nootadega. Las käivad madalamad kohad läbi.

Stepan jäi seisma, kratsis kukalt. Möödunud nädalal rebis seal plahvatus kaks meest puruks, kõik kohad on veel miine täis. Küll on ikka elajad, isegi jõgedesse loopisid seda sõnnikut.

Stepan jäi mõttesse ega kuulnud rajoonikomitee voliniku häält, kes oli eile aidanud koosolekut organiseerida. Julia Sergejevna Borissova jõudis talle järele ja lausus pahaselt:

«Teid ei saa kuidagi kätte, Stepan Ivanovitš.»

«Näe, käin, töö asjus käin.»

«Mul on vaja teiega rääkida, Stepan Ivanovitš. On teil veidi aega?»

«Nii palju kui soovite, seltsimees Borissova.»

Stepan vaatas talle ootavalt otsa. Püüdes kohaneda mehe pika sõdurisammuga, kõndis Borissova tema kõrval mõni aeg vaikides. Roheline barett, vana sõduripluus ja saapad — kõik see rõhutas veelgi ta noorusvärskust ja sobis talle hästi; seda häbenedes rääkis ta karmilt, mõnikord meelega jämedalt. Ta polnud veel harjunud oma uue olukorra ja tööga partei rajoonikomitees. Esialgu oli palju raskusi. Ta sai aru nende paratamatusest, ta oli kogu aeg olnud komsomolitööl, praegu oli ta kõige noorem kommunist rajoonis, kõneldi, et võimekas organisaator. Vähemalt arvasid niimoodi vanemad seltsimehed ja ta oli nende arvamust korduvalt kuulnud. Borissova ei hoolinud suurt säärastest juttudest, kuid oma südamepõhjas rõõmustas ta. Oli palju põhjusi, mis sundisid teda kõvasti töötama, anduma tööle ennastsalgavalt, kõigest loobuma. Teda lähemalt tundvad seltsimehed nägid temas oma näoga isiksust, Stepan Lobovile aga oli ta rajoonikomitee instruktor, ainult ülemus.

«Stepan Ivanovitš, nagu ma märkasin, pole teil kolhoosis asjad päris korras. Otsisin taga partorgi, selgus, et on haige.»

«Tšernojarov põeb ammugi.»

«Seepärast otsustasin teiega rääkida. Lähme kuhugi varju, siin on palav.»

«Lähme pealegi. Võiks minna siia vasta, aeda.»

«Kas see on teie aed?»

«Minu jah. Sõja ajal kõrbes pooleldi ära, tore aed oli.»

«Küll ta kasvab, pole viga.»

«Kõik kasvab. Aed muidugi ka. Lähme sinna, istuge pingile, seal on rohkem varju.»

Borissova vaatas ringi. Aed oli vana ja hooletusse jäetud, piiratud tihedate akaatsiapõõsastega. Kuiv õhk tegi hingamise raskeks, päikeselõõska oli tunda ka varjus. Stepan nööpis määrdunud särgi kaeluse lahti, kobas taskust tubakat.

«Kõik põleb ära,» ohkas ta ja keeras osavalt ühe käega plotskit, tubakakott põlvede vahel. «Rukis on juba ära kõrbenud, veel natuke, ja kartulgi kõrbeb ära. Muld on nii kuum, et küpseta kas või mune.»

Stepan mõtles uuele näljatalvele, tühjale normipäevale, muldonnidele, kus tuleb elada, haigustele, maksudele, mida pole millegagi tasuda. Veel mõtles ta, et see plikanatt ei taipa midagi maaelust, asjata saadetakse neid. Ta istus Borissova kõrval, suitsetas ja sügas kihelevat õlga vastu pingi seljatuge, ise seda märkamata. Esialgu rääkisid nad heinateost ja põllutööst. Borissova küsis, kui palju hektareid on rohitud, kuidas edeneb loomalauda ehitamine ja palju muud, millest teadis kokkuvõtete järgi, ajalehtedest ja jutuajamistest nõupidamistel rajoonikomitees. Esimees vastas ja selgitas kannatlikult. See tüdruk paistis teistest targemgi olevat, ei hakanud iga asja kohta instruktsioone andma ega samas «olukorda parandama».

«Nii me elamegi siis, seltsimees Borissova. Põud. Head pole esialgu loota.»

«Märkasin juba seda. Eile koosoleku ajal näis mulle, et teil pole asjad päris korras. Sain teada, et mõni ei kirjutanud kirjale alla. Niisugused meeleolud... Kiri Jossif Vissarionovitšile ja ägedad poliitilised väljaastumised... Uskumatu! Muide, ega te ei tea, kes need olid?»

«Ei tea,» vastas Stepan, ja Borissova sai aru, et ta valetab.

Stepan lõpetas suitsetamise, koni põletas juba huuli, ja ta muljus selle hoolikalt tallaga puruks.

«Stepan Ivanovitš, siin on vahest tegu võõraste mõjudega, nii ei tohi seda asja jätta. Raskusi muidugi on, keegi ei sule nende ees silmi. Millised on teie kaalutlused?»

«Ei ole mul mingeid kaalutlusi.»

Stepan tõusis püsti. Käe puudumine andis ennast tunda, kogu keha kaldus kergelt vasakule.

«Mis siin kaalutleda? Jegorka!» hüüdis ta kõvasti ja kurjalt.

Borissova tõstis üllatunult pea. Esimehe kutse peale ilmus kuskilt kirsitihnikust kõhn poisike määrdunud ja põlvede kohalt katkistes pükstes, jäi pisut eemal seisma ja põrnitses altkulmu isale otsa.

«Kas kutsusid?»

«Jah. Mine too seda leiba, mis tädi Marfa meile eile küpsetas. Kähku.»

«Misjaoks?»

«On tarvis. Mine, kas kuuled.»

Jegorka tammus paigal, sügas üht jalga teise vastu ja lausus viimaks:

«Tead, isa, ma sõin selle ära.»

«Kõik?» Esimehe hääl oli pahane.

«Tsipake jäi, aina tahaks midagi õgida... Jätsin sulle.»

«Hea küll, mine too, mis järele jäi.»

Borissovale otsa vaatamata keeras Jegorka ringi ja ivakese aja pärast lebas esimehe laial peopesal tume vormitu leivakämp, mis sarnanes niiske tumeda savi või virtsase sõnnikuga.

«Vaadake seda. Sina, Jegorka, mine mängima.»

Borissova võttis leivatüki enda kätte, murdis katki, nuusutas, vaatas siis esimehele otsa. Ta ei saanud midagi aru. Stepan paljastas laiade hammaste ühtlase rea.

«See on vaenlane, ütlen mina.»

«Mis?»

«Vaenlane. Hullem igasugusest teisest, salavaenlasest. Me sööme seda, niisugust leiba. Hobuoblikas, mullune mädakartul ja pärnakoor. Te ei saa aru? Eks me söö seda, just seda söömegi.»

Borissova pani kleepuva kämbu pingile ja tõusis püsti. Stepan Lobov silmas ta tugevasti kokkupigistatud huuli ja mõtles, et see naine polegi nii leebe.

«Okupatsiooni ajal sõime midagi veel hullemat,» ütles Borissova. «Kuid meil oli usku, me võitlesime, läksime surma. Tuleb aru saada — niisuguses sõjas vastu pidada. Ainuüksi meie kolhooside kahjud moodustavad sada kaheksakümmend üks miljardit rubla, Stepan Ivanovitš. Ei nüüd saa kõike korraga sirgeks ajada. Halemeelsus siin ei aita, meil on käsil sõjajärgse viisaastaku esimene aasta. Keegi ei vaidle, meil läheb raskeks. Aga oodake, paneme rakkesse Ostritsa jõe, ehitame hüdrojaama... Niisuguseid jutte on oblastikeskuses juba kuulda. Kas te saate aru, mida see meie kolhoosidele tähendab?»

«Saan küll,» kostis esimees. «Aga vanakesed lastega? Katsu neile selgeks teha. Mina aga mõistan, siin on see mõistmine,» laksas ta vastu tühja käist. «Kuid milleks see jutt? Leiba ta juurde ei anna. Räägi või ära räägi...» Lobov silmitses oma peopesa, liigutas lühikesi tõmpe sõrmi.

Esimehe raudse maameheloogika vastu oli raske vaielda.

«Tuleb uskuda ja tööd teha,» sõnas Borissova, vaikinud veidi.

«Teemegi. Mismoodi siis veel tööd tegema peab?»

«Stepan Ivanovitš, ma olen sunnitud teil valitsevatest meeleoludest rajoonikomitees ette kandma. Nii võib mõõdutunde kaotada. Kõigil on raske, tuleb vastu pidada, tööd teha.»

Äkki jäi Borissova vait, pöördus kõrvale ja peatus. Ta pilk seiras tardunud näo ja tardunud silmadega kõrget kasvu meest. See läks neist mööda, astudes peaaegu käratult, seades sammu aeglaselt ja ettevaatlikult. Ta möödus Borissovast ja Stepan Lobovist nii, nagu poleks neid olemaski. Borissova silmad olid kiindunud lõttamata eemalduvasse sirgesse selga. Ta pea oli tühi. Ta tundis nõrkust, oleks tahtnud istuda. Vaevu suutis ta hoiduda sellele imelikule mehele järele jooksmast, et veel kord heita pilk tema tardunud näkku.

«Kes see on?» küsis ta esimehelt.

«Tuli Saksamaalt tagasi. Minu üleaedse õepoeg. Esiotsa polnud vigagi, hiljem aga päris... näete ise. Terved päevad aina käib. Ühest küla servast teise. Käed-jalad on terved, täiesti korras, pea aga...» Stepan keerutas

näpuga meelekohal. «Taipu tal on, ajab juttu, vastab küsimustele, aga mälu pole. Mitte midagi ei mäleta. Kõik, mis kuuleb, unustab kohe ära. Nagu puuga pähe saanud, nagu ära lõigatud.»

Borissova ei olnud argade killast, ta oli okupatsiooni ajal nii mõndagi näinud, kuid praegu kiirendas ta sammu ja jättis nõutu Lobovi endast kaugele maha, kõige rohkem kartis ta paotada suud, et mitte karjatada teda äkki vallanud õudusest. Talle näis, et oli selle neist möödunud mehe ära tundnud. Pikkamisi ja ebakindlalt tõstis ta käe, tajus südame katkendlikku tuksumist.

«See pole võimalik... Lihtsalt kuumus... Kustkohast?»

Lähenes õhtu. Pilvitus taevas madalale vajunud, endiselt pimestav päike. Tõusis põuatuul. Kogu viimase kuu oli see aina õhtu eel tõusnud, roomanud üle põldude, piilunud igasse prakku, puhunud päeva jooksul hõõgvele aetud maapinnast välja viimse kui niiskuseraasu. Maapind lõhenes ikka sügavamalt, pragudesse võis pista käe õlast saadik.

Borissova jõudis linna tagasi, andis rajoonikomitees aru ja läks kohe koju. Juba ammugi ei olnud ta nii väsinud ja rusutud olnud. Ta jõudis linna teisel päeval pärast jutuajamist «Rohelise Aasa» kolhoosi esimehega. Ta oli veel kolmes kolhoosis koosolekuid läbi viinud, ja need olid oodatust paremini õnnestunud. Kuid ta ei tundnud praegu rahuldust, igal pool oli ta näinud kõhnu, kurnatud nägusid, kõikjal kohanud näljaseid inimesi, töörügamisest tigestunud naisi. Ka tema ise kuulus nende hulka, kes polnud sõja ajal istunud, käed rüpes, ja ta mõistis nii mõndagi. Niisugune sõda ei saanud mööduda jälgi jätmata. Borissova nägi eesmärki, mille nimel maksis end pingutada ja vaeva näha. Varem, seitsmeteistkümneaastaselt, oli ta tulevikku teisiti ette kujutanud. Sõda purustas kõik, noore tütarlapse naiivsed unistused tundusid praegu lihtsalt rumalad olevat. Ta sai aru: inimene elab lootusest. Täpne

ja kohusetruu, õppis ta õigesti ja kiiresti olukorda mõistma. Tema ei süüdistanud sõda nagu mõned tema sõbratarid. Ta oli vaid teistest kindlameelsem ja tugevam, sõda oli võtnud temalt viis aastat noorust ja armastatud inimese. Iseenda, oma südamevalu, oma mälestused mattis ta töösse, mis oli nüüd tema elu mõte, ainult töö võis lõplikult terveks ravida ja tuua rahu, hingelise tasakaalu. Teda märgati peagi ja tõsteti teiste seast esile. Mihhail Mihhejevitš Kartšun, esimene sekretär, alati väsinud, keevaline neljakümneaastane mees, tervitas teda aupaklikult, vaevalt tajutava heasüdamliku irooniaga. Tema seltsis Kartšun elavnes, noorenes ja rääkis naljatoonil uuest vahetusest. Meelsasti andis ta Borissovale edasi oma kogemusi ja teadmisi inimestest ning rajoonist. Enne sõda oli Kartšun rõõmsameelne inimene olnud. Hooletusse jäetud südamehaigus, krooniline väsimus ja unepuudus olid ta närviliseks teinud. Borissova tundis teda juba siis, kui nad Ostoretskis põrandaalused olid, ja pidas temast lugu. See lisas nende suhetele veidi rohkem intiimsust kui vaja. Nad ei astunud üle sõpruse piiridest. Borissova ja Kartšun tuletasid tihti meelde võitlusrohket ja ohtlikku minevikku, selles oli kummalgi, vastavalt jõule ja võimetele, tulnud oma osa mängida. Nad mõlemad olid raskustega harjunud ega rõhutanud neid nüüd nii tihti, nagu seda tavatsesid teha teised. Üha uusi raskusi kerkis nende teele. See polnud esimene kord, kus Borissova nägi rohusegust leiba ja luidraid, suurte silmadega lapsi, kes olid näljast koltunud ja liikusid loiult-aeglaselt. Mõnikord tabas ta end soovilt rängasti, meeste kombel vanduda, vahel aga, jõudnud tagasi järjekordsest komandeeringust, olles jälle kõike seda häda ja viletsust näinud, nuttis ta lohutamatult. Kui oli enesest võitu saanud ja rahunenud, leidis ta, et see kõik on suure eesmärgi taotlemisel paratamatu. Borissova teadis ja uskus, et tulevad paremad ajad. Ta mõtles Kortšaginite püha eneseohverduse jätkamisest, luges Majakovskit, ja kuivil silmil pimedusse vahtides läks kaasa tema kommunistlikku tulevikku. Seal oli palju õnne, rõõmu, inimestel oli kõht täis ja nad olid soojas. Ta püüdis kõike seda endale konkreetselt ette kujutada, silme ette kerkisid mingid muinasjutulised

pildid: pidulikult riietatud rahvahulgad, laulud, valgusküllased ja muusikat täis teatrisaalid, valminud nisu põllud; ta tabas end sageli mõttelt, et tuletab vaid meelde mingit filmi. Ta püüdis reaalsuse pinnalt lahkuda, oli sellest teadlik, ning vihkas ennast selle nõrkuse pärast. Jah, niisugune tulevik saabub, tuleb kord aeg, ja see saabub, kuid just seepärast peabki praegu olema julm nii enda kui ka teiste vastu. Kuid esialgu ei oska ta seda, temas ei ole veel piisavalt tigedust ja halastamatust.

Tulnud rajoonikomiteest, sõi ta isutult ema soojendatud hernesuppi, vastas küsimustele huupi, istus kaua laua taga, sõrmed vaheliti. Ema koristas laua, pühkis põranda puhtaks. Avatud akna taga oli õhtune leitsak, tolmu- ja suitsulõhna, õhk oli umbne, ja astmahaige ema astus aeglaselt, tasakesi. Ta oleks juba ammugi pidanud vanaduspuhkusele minema, kuid töötas edasi, tuli koolist, vaevalt hing sees, hoolitses majapidamise eest. Tütar oli ilmastilma kodunt ära, ja kui emal perenaisetööd tehtud, valmistus ta järgmiseks päevaks, luges ja parandas vihikuid. Suvel tundis Zoja Konstantinovna end paremini, kuigi ei armastanud seda aastaaega, sest ta talus halvasti kuumust, eriti haigestumisest saati.

Julia seiras ema liigutusi ja puhkas. Oli mõnus vaikides istuda, jälgida ema igapäevaseid askeldusi ja mitte mõtelda.

«Oi kui kuum,» sõnas ema, istus oma lauakese taha ja lehvitas avatud raamatuga endale tuult. «Kui läheksid, Juliake, ja heidaksid voodi. Magaksid end kordki kuus välja. Mine, tütreke.»

«Aitäh, ema. Peakski vist nii tegema.»

«Mine siis. Ma loen veel natuke ja heidan ka pikali. Kas sul on kõik korras?»

«Muidugi. Head ööd, ema.»

«Head ööd, Juliake. Maga ja ära mitte millelegi mõtle. Mõnikord tuleb end lõdvaks lasta. Täna kohtasin Saša Kozlovi. Uskumatu, kuidas tal hing sees püsib. Püksid nagu ridva otsas, ise aga särab üleni. «Zoja Konstantinovna,» ütles ta mulle, «ma kirjutasin uusi värsse, lugege läbi, palun...» Ulatas vihiku, endal silmad sinikirkad.»

Zoja Konstantinovna tõstis pea ja heitis tütrele terase pilgu. See silmitses osavõtmatult oma küüsi. Zoja Konstantinovna pani ninale vanad, värvilise niidiga kinniseotud prillid, lehitses halli vihikut ja luges:

Me ehitame klaasist ja terasest
ses aedaderüüs taevassinises
need vastsed linnad-medalid
täis päikest planeedi rinnale.

«Mida sa loed?» küsis Julia.

Zoja Konstantinovna võttis prillid eest.

«Saša Kozlovi,» kostis ta ja hõõrus silmi: viimasel ajal väsisid need tal ruttu. «Andekas poiss, kahju, et nii kehval toidul teine.»

«Egas tema üksi, ema. Pole mõtet südant valutada.»

«Mis sa nüüd, Juliake. Mulle ei meeldi, kui sa niisugune oled. Sina ise saad ka kunagi emaks, kust see südametus sul!»

«Jäta järele, ema. Muudkui üks seletamine. Kui see aga sulle nii näib... sina peaksid seda paremini teadma, kust.»

«Alati olen ma sinu silmis süüdi. Isegi selles.»

Julia tõusis üles, suudles ema ja läks teise tuppa. Siin seisid kitsas raudvoodi ja vana lai laud. Julia riietus lahti, käänas lina tagasi ja heitis pikali. Tõusis aga kohe üles, lükkas akna pärani lahti, seisis veidikese akna juures, üksi särk kitsastel tõmmukatel õlgadel, ning kuulatas. Linn rahunes, ainult aeg-ajalt huilgasid jaamas vedurid.

Nad elasid südalinnas ühe uuesti ülesehitatud maja neljandal korrusel.

Julia armastas vaadelda öist linna. Linna kohal rippus kuu. Linn ei olnud enam nii jõle, varemed jäid varju. Praegu aga ei mõtelnud ta linnale, mis oli vähehaaval elustumas, vaid tuletas meelde samasugust ööd nelja aasta eest. Sestpeale kui lootus oli surnud, polnud ta endal enam lubanud toda ööd meenutada. Liiga kallist hinda olid need mälestused maksnud, liialt palju oli koos nendega maha maetud. «Katsu sa ainult,» ähvardas ta ennast ja pigistas hambad kokku, püüdes erutust juba eos lämmatada. Ta surus oma meelekohti, silmad pilukil, ja nihkus aknast eemale. Silmade ees läks mustaks, ta kõndis veidi aega mööda

tuba, põrgates vastu mööblit ja seinu. Talle tuli meelde ema ja ta jooksis tema juurde. Zoja Konstantinovna magas. Julia jäi tema voodi ette seisma, kohendades oma vana lühikest särki õlgadel.

«Ema,» hüüdis ta kogu kehast värisedes. «Ema!» peaaegu karjus ta, püüdes suure jõupingutusega end valitseda. «Ema!»

Zoja Konstantinovna lükkas teki kõhnade jalgadega kõrvale ja tõusis istukile.

«Mis sul viga on, Juliake? Jumal hoidku, ega sa haigeks ole jäänud? Räägi siis ometi!»

«Ema,» kuulis Zoja Konstantinovna jälle tütre häält ja ta haiged jalad hakkasid pikkamööda kangestuma. «See on tema, tema, tema!»

«Kes?» küsis ema hirmunult.

«Dima Poljakov. Saad sa aru? Poljakov, toosama Dima Poljakov.»

Zoja Konstantinovna ei suutnud kuidagi jalgadega kobades sooje tuhvleid leida.

«Lihtsalt võimatu,» ütles Julia. «Hulluks võib minna. See on võimatu, et ta on niisugune nüüd, kus ma ta üles leidsin. Ma ei taha seda, ei suuda. Ära vaata mind niimoodi, ma pole haige, olen täitsa terve.»

Zoja Konstantinovna sai tuhvlid jalga ja tõusis üles.

Ta pani Julia vägisi oma voodisse.

«Kata mind kinni, külm on.»

«Jooksid ehk vett?»

«Külm on, ei taha.»

«Teen kohe tee kuumaks. Ära nüüd niimoodi, Juliake.»

«Ma ei taha teed. See läheb kohe mööda.»

«Muidugi läheb mööda. Kindlasti läheb. Nuta natuke, Julia. Keegi ei näe, mina aga ei tule arvesse. Nuta, ära hoia end tagasi.»

«Ma ei saa,» kuulis ema. «Ei saa.»

«Noh, hea küll, hea küll, pole vaja. Püüa uinuda. Sule silmad ja loe tuhandeni. Või tuleta midagi meelde. Mäletad luuletusi? Žukovskit või Tjuttševit. Mäletad sa Tjuttševit?»

«Kuidas? Tjuttševit? Miks Tjuttševit? Üldse ei mäleta.»

«See on see igavene töörühmamine. Väga musikaalne poeet, suurepärane, harukordne talent. Nii palju ei tohi töötada. Ka kodus istud öösiti üleval, aina raamatud ja raamatud. Et sa terve kuu neid enam ei puuduta, ma ei luba. Nüüd aga maga, Julia. Kõik läheb hästi. Maga, kallis, maga.»

«Magada? Meil on nii vähe valgust... Näe, täitsa pime nagu keldris. Tuleb uus, heledam lamp muretseda.»

«Muidugi. Kohe homme ostan. Maga.»

Zoja Konstantinovna oleks tahtnud tütre magama aiutada. Oleks teinud kõik, mis iganes võimalik. Kuid mida ta suutis?

Kuu veeres silmapiiri taha ja linn vajus aegamisi puhtetunni põuapimedusse. Maa anus vihma. Maa lämbus, ent vihma ei tulnud ega tulnud.

«Heida pikali, ema, lähen oma tuppa...»

«Ole veel veidi siin, rahune, Juliake.»

«Mul on juba parem. Tahaksin üksi olla.»

«Eks mine siis. Küll sa näed, kõik läheb hästi.»

«Jah, muidugi. Maga, ema, ära muretse.»

«Mine, mine, Julia.» Zoja Konstantinovna suudles kergelt tütre põske. «Sul on palavik...»

«Ei ole, head ööd, ema.»

Julia tõusis üles, puudutas ema kätt, läks oma tuppa, lükkas ukse kõvasti kinni ja vajus kohe selili voodisse. Pisarad ei tulnud ikka veel, silmad oleksid nagu ära kuivanud, ainult laud tõmblesid.

«Mis minuga küll lahti on?» mõtles ta, heites käed üle pea. Teda piinas kange tahtmine end välja nutta.

«Närvid... Aitab, aitab juba.»

Avatud aknast hoovas sisse linna lämbet õhku, mida isegi hommikupoolne öö polnud värskendanud.

«Millal me viimast korda teineteist nägime?»

«Hiir-hiireke, mängi, mis sa mängid, aga too tagasi ka...»

«Jajah, neljakümne teise aasta sügisel... Andsin talle edasi Ostritsa-äärsete saksa kindlustuste skeemi... Ja haarang...»

«Ja veel varem?»

«Varem, kohe pärast sõja algust, ma teda ei näinud. Teadsin, et ta saadeti üle rindejoone Ostoretskisse, aga temaga kokku saada ei õnnestunud.»

«Ja veel varem?»

«Kolmekümne üheksanda aasta detsembris päris kindlasti. Ta tuli pooleks kuuks puhkusele. Ja tookord me läksime esimest korda elus hirmsasti riidu. Mulle näis, et ta käitus liiga pealetükkivalt. Kuid miks pealetükkivalt? Ta lihtsalt ei olnud enam poisike. Ja tema, Julia, ise... Jah, tema rääkis, et peab instituudi lõpetama... Kui rumal võib olla üheksateistkümneaastane tüdruk. Instituut... Niikuinii ei lõpetanud, üks aasta jäi puudu...»

Märkamatult sirutusid käed kuhugi tahapoole, ta toppis need läbi voodiotsa raudvarbade, — valu õlgades oli praegu miskipärast vajalik.

Hiljem tulid pisarad, kuidagi ootamatult, tagasihoidmatult.

Vanataat ärkas alati esimesena, tükk aega enne koitu. Viimasel ajal ei olnudki tal enam mahti magada, õepoeg oli tulnud nagu välk selgest taevast, teda oli tarvis toita. Varem ei võtnud taat oma töö eest tasu, talle ei pakutudki seda. Anti lõunat või õhtust süüa — ja kõik. Nüüd oli olukord muutunud, maal tuntakse üksteist hästi, ja kui vanataat nüüd minekule asutas, kirvest vöö vahele pistes, anti talle tingimata midagi kaasa. Mida kodus leidus. Kotike tärklist, tume, mullakarva leivapaluke, natuke tangu või mõned kuivikud. Kord tõi ta koju tähnilise kaela ja sabaga kana, kandes seda nagu väärisasja. Ta raius kanal pea maha, kitkus linnu hoolega puhtaks ja keetis õepojale trofeekiivris suppi. Seda kiivrit kasutas ta siiamaani keedupotina. Hoolimata suurimast ettevaatusest viis hulkuv kass öösel ühe kanatüki minema. Vanataat ei jõudnud jaole, nägi veel vaid kohevat saba. Sestsaadik vihkas taat kasse.

Kõik tundsid vanataati ja suhtusid temasse heatahtlikult ega mõistnud teda hukka, kui ta ennast tööle

kaubeldes nüüd iga naela ja kopika pärast tingis. Temast saadi aru, ja ta oli ka ise juba sellega harjunud. Dmitri ei häirinud kedagi, väliselt jättis ta kõigiti normaalse inimese mulje, tal olid käed-jalad terved. Taat näitas õepoega arstidele, käis temaga mitu korda linnas. Talle soovitati saata haige Moskva-lähedasse erikliinikusse. Matvei ei olnud nõus. Ise polnud ta oma kuuekümne eluaasta jooksul kordagi haige olnud ega teadnud midagi arstidest. Ainult üks kord oli ta endale suure söömisega liiga teinud: oli kihlveol ligemale pool lambatalle ära söönud, see oli juhtunud aastat nelikümmend tagasi. Tema juurde kutsuti loomaarst. Sestsaadik polnud ta põdenud ega jõudnud kuidagi selgusele, kas uskuda arste või mitte. Õepoega koputeti, kombiti, valgustati läbi röntgenis. Organism oli terve, ent Dmitri ei mäletanud midagi. Arstid lahutasid käsi ja seletasid mälu puudumist keerukate sõnadega, vanataat aga vandus nende soovitusi kuulates endamisi nii et maa must ning viis õepoja jälle koju tagasi, tegi oma tööd, hoolitses haige eest, pidas teda silmas ja mõtiskles. Ta süda valutas põua pärast. Kui see veel poolteist kuud püsib, tuleb hirmus nälg.

Õunapuudelt varisesid õied, kaevud kuivasid aegapidi, õhtupoolikuil oli vesi vedela saviga pooleks. Juba enne valget tassis vanataat vett kahte püstipandud bensiinivaati, mille põhjad olid välja raiutud. Õhtul tuli tubakat ja tomateid kasta. Veetassimise lõpetanud, tegi taat vaatide juures suitsu, läks siis aeda, murdis mõned kapsalehed ja pani supi keema. Lisas peotäie ubratangu ja veidi jahu, mida hoidis hiirte pärast tsingist mürsukestades. «Loomakondike kuluks siia ära,» mõtles ta leent segades ja nuusutades. Valjusti luristades proovis ta seda ja jäi rahule. Loomakonti küll polnud, aga sellegipoolest oli supp hea, tuli lihalõhna. Ega asjata räägita, et hea perenaine teeb kasukahõlmastki õhtusöögi. Eile oli aias tema püünisesse jäänud harakas, täna keetis taat selle ära. Sai rammus ja maitsev supp. Nüüd tarvis õepoeg üles ajada: uus päev oli alanud.

Oli aeg minna umbsesse muldonni. Taat ootas alati

kärsitult seda hetke ja mõtles iga kord: «Järsku on tulnud miski muutus?»

Ta tõstis nõgise kiivri tulelt ning pani natuke kaugemale rippuma, otsis välja ja pühkis üle omatehtud valged puulusikad ning -kausid. «On aeg,» mõtles ta ja ohkas raskelt:

«Issand, õnnista!»

Kummargil ronis taat onni, ja vaevalt olid silmad hämarusega harjunud, kui ta ärevile läks. Dmitri istus oma koikul ja vahtis talle otsa ikka endise liikumatu, tühja pilguga.

«Tere hommikust,» lausus taat hästi rõõmsal, rahulikul häälel. Vastuseks oli vaikimine nagu alati ja vanataat sõnas: «Pane riidesse. Pesema, vennas, hommikust sööma.»

Vanamees oli haigega juba harjunud, liikus ringi rahulikult ja aeglaselt. Igasugune rahmeldamine ja müra mõjusid õepojale halvasti.

«Mitri, aeg on riidesse panna.» Taat ulatas talle püksid.

Haige heitis neile pilgu ja küsis ükskõikselt:

«Kas tööle?»

«Ei, sina, Mitri, puhka. Sina pead puhkama. Mis tööd nüüd sulle?»

«Saaks ometi rutem, kaua võib siis...» sõnas Dmitri pükse kiiruga jalga tõmmates ja silmadega midagi otsides. «Huvitav...»

«Jõuad veel küllalt tööd teha. Lähme sööma, supp jahtub ära. Täna on mul lihaga.»

Nüüd oli jutt otsas, enne magamaminekut õhtul polnud loota enam sõnakestki.

Nad tulid onnist välja, hommikupäike hõõgus põuaselt. Vana õunapuu all valendas laastuhunnik: seal oli vanal Matveil höövelpink. Pisemad tööd võttis taat koju. Ta ei tahtnud õepoega silmist lasta, viimasel ajal piinas teda tihti hirm. «Mitka ei lamanudki täna, istus muudkui,» mõtles taat ärevalt, tõstes suppi kaussidesse. «Seda põle veel juhtund...»

«Maitsev,» lausus Dmitri äkki, pöördumata kellegi poole, ja vanal Matveil jäi lusikas poolel teel suu juurde pidama. Siis lõmpsas taat supi ära ja torises veidi, vargsi haiget teraselt jälgides. Taati rõõmustas

õepoja isu — viimasel ajal kosus Dmitri jõudsasti. Nägu võttis jumet, musklid rinnal ja käsivartel olid märgatavalt paisunud. Alles eile oli taat oma heki tagant kätte saanud naabrinaise Marfa, kes Dmitrit puhtnaiseliku uudishimuga ainiti vahtis. Matvei sõimas Marfat lehmaks ja päevavargaks, vastuseks naine turtsatas, viitas silmadega aiasügavusse, kus Dmitri edasi-tagasi kõndis, ning küsis:

«Kas põle tore poiss?» Ja ohkas. «Mis sa, vanamees, lopid siia oma nina? Sulle on see muidugi kama, mina aga olen kolmkümmend üks, ja minu mees tapeti juba esimesel sõja-aastal.»

Jahmunud Matvei sülitas jalge ette maha:

«No mis sa kostad, va Saraatovi liiderdaja.»

«Misjäoks Saraatovi?» küsis Marfa nõutult.

Vanataat ei seletanud lähemalt, pööras väleda keelega naabrinaisele selja.

Viimased päevad tegid taadi murelikuks. Üha eredam puna haige näol, päris lapselik abitus, tavatu rahutus, ja ka taadi enda salakartused ning lootused.

Söönud supi ära, jäi Dmitri keskendunult kaussi vahtima. Ta vahtis seda suure huviga. Vanataat kiikas sinnasamasse. Dmitri tõstis pea üles, tema justkui kirgastunud silmadesse oli tekkinud uus ilme. Need olid muutunud arukamaks, elavamaks. «Issand, avita!» lausus taat endamisi. Dmitri tõusis püsti ja taadis välgatanud lootus kustus. Dmitri kõndis aia ühest otsast teise. Edasi-tagasi. Sinna ja tagasi. Täpselt neis kohtades, kus vaja, kummardus ta, et mitte kinni jääda oksa taha, täpselt ühes ja samas paigas pöördus ümber ja läks uuesti liikvele. Sinna ja tagasi. Naabrid olid sellega juba harjunud.

Vanataat seiras õepoega eemalt, tõusis raskelt ja läks oma höövelpingi juurde. Alles hiljuti oli tema, vana, päevi näinud soldat, partisan, suutnud, kerjakott seljas, kõhklemata läbida iga asula, mis sakslastest kubises. Nüüd aga valdas teda ikka sagedamini kõhe tunne.

«Luiskad!» lausus taat, ja ta tugevad pahklikud sõrmed tõmbusid rusikasse. Kõige rohkem kartis ta, et ei pea vastu. «Luiskad! Luiskad!» sõnas ta, kui ta enda mõtted tegid meele hirmus raskeks, käed surid ära ja selg lõhkus valutada.

Taat seisis höövelpingi juures, päike tõusis kõrgemale, puude varjud jäid lühemaks. Taat meisterdas aknaraamide liiste. Käed tegid seda tööd kiiresti ja vilunult. Võtsid lauatüki ja põõnhöövli. «Siuh! Siuh!» Taat tõstis liistu silmade ette ja uuris seda. Mõnikord juhtus olema tõrges oksakoht, höövel nürines, vanataat vihastas ja unustas õepoja. Valmis liistu uuris taat igast küljest, vahel lükkas korra veel höövliga üle ja pani kõrvale, varju: päikese käes oleks see võinud ootamatult praguneda või keerdu kiskuda. Taadi liigutused muutusid ikka kiiremaks ja täpsemaks.

13

Õhtul vajusid kõik taimed palavusest longu, kuum kuiv õhk voogas nurmede kohal, iseäranis põndakutel. Hetkeks peatus «Rohelise Aasa» kolhoosi kontori juures vana, üleni tolmune veoauto, sellelt hüppas kebjalt maha Julia Borissova. Jalas olid tal kerged presentkingad, seljas lihtne sitskleit ja peas vanadusest tumenenud õlgkübar. Stepan Lobov, kes sealt parajasti mööda läks, ei tundnud teda ära, ja Borissova ei hõiganud Lobovit. Ta raputas kleidilt tolmu. Oli erutatud. Möödaminevad naised, rehad ja hangud seljas, heitsid nalja ta kübara üle, ja nii valjusti, et ta kuuleks. «Ei oleks maksnud pähe panna,» mõtles Julia, püüdes asjatult rahuneda, ja unustas samas kuumuse ning naiste sõnad.

Ta oli selleks sammuks juba ammu valmistunud, tollest ööst saati, mis ta hinge pahupidi pööras. Viivitamatult oleks ta pidanud tema juurde sõitma, kuid mõnda aega oli ta kõhelnud. Niipea kui ta silmad sulges, nägi ta Dimkat ja teda rusus hirm. Ta oli teda teistsugusena tundnud. Too teine aga oli surnud. See ootamatult külateel kohatud mees oli talle võõras, ebameeldiv. Kõrget kasvu, riidest tuhvlid jalas, tugevad laiad õlad, tahtetu suu ja liikumatu pilk — see mees ei võinud olla tema Dimka, kuid ometi oli.

«Ma ei saa sind praegu ära lasta,» ütles talle Kartšun. «Ei kaheks, isegi mitte üheks päevaks. Tead ju

küll, kibekiire aeg, heinategu. Kord on siia, kord sinna tarvis saata.»

Salamisi Julia hingas kergendatult: mõte kokkusaamisest kohutas teda. Veel kord näha ükskõikseid, tühje silmi? Aga pärast? Kuid Julia teadis, et ta läheb Dimka juurde. Teadis: tuleb päev, kõik muu kaob ja ta läheb.

Borissova seisis keset küla ega suutnud end kuidagi liikuma sundida. Tumeda rätiga vanaeit jälgis teda semalt, käsi otsmikul. Julia pöördus ümber ja läks mööda päikeselõõsas kõrbenud inimtühja tänavat. Eit saatis teda silmadega. Vana inimesena ei kartnud ta enam päikest ja jälgis Juliat tänava lõpuni. Mõlemal pool teed valendasid pooleliolevate majade palkseinad. Ei ühtki inimhinge, ainult ühel ehitusel oli kõrgel maapinna kohal kaksiratsa palgil määrdunud särgis vanamees, tumedad laigud seljal; ta uuristas õnarat.

Borissova ei tahtnud teed küsida, ta mäletas esimehe sõnu, et too mees on tema naaber. Ta jõudis vana Matvei eluaseme juurde ja läks edasi piki tihedatest madalatest kirsipuudest ja akaatsiatest põõsastara. Borissovat hoomanud vanataat ei hõiganud teda, vanameest takistas tema pinev näoilme. Taat pani höövli kõrvale ja istus: nii oli parem vaadata. Noor naine ei sarnanenud juhusliku möödaminejaga, taat taipas seda kohe. Mõni üksik õunapabul, mis aias okste küljes veel püsis, oli väikese kreeka pähkli suurune. Neid polnud mõtet varastada. Vanataat tundis naise ära, hiljuti oli see kolhoosi koosolekul sõna võtnud. «Etskae,» mõtles taat. «Tea, mis sel siit tarvis on?»

Varsti sai ta aru: naine on tulnud Dmitrit vaatama, ja mitte niisama lihtsalt. Näol ootus, hirm, kuid mitte uudishimu. Ja taat tundis äkki, et ta praegu salaja piilub ja näeb seda, mida poleks tarvis. Kuid ta ei suutnud nägu ära pöörata. See kõrget kasvu neiu äratas temas kohe poolehoidu. Sõda on lõppenud, nüüd muudkui ela ja tunne rõõmu. Paremini kui keegi teine teab taat seda, kuidas noorusaastad mööda vilksatavad, nii et ei näegi, ja noorusrõõm ei tule enam iial tagasi. Kas keegi võiks seda temast paremini teada? Kuid kuriteod, mis inimesed on korda saatnud, rikuvad nende kahe noore elu juba üsna alguses.

Vanataat istus küljetsi höövelpingil, keeras vilkat ja

silmitses noort naist. Praegu oli tal temast rohkem kahju kui oma õepojast. Taat oleks tahtnud minna tema juurde ja ütelda: «Mine, kullake, mine oma teed. Mine ära. Siin pole sul midagi teha, sa ei saa kuidagi aidata, mine, otsi oma eluõnne mujalt.»

Vanataat pani suitsu põlema ja ootas kannatlikult. Neiu seisis õunapuu all, habras ja abitu. Dmitri aga aina kõndis kaugemal aias, ei märganud kedagi ega näinud midagi. Neiu hakkas edasi minema, vanataat kohkus, peaaegu et oleks hüüdnud: «Pea kinni! Niikuinii ei tule sest midagi, milleks inimest ilmaasjata osatada?»

Aia kohal tiirlesid pääsukesed, vanamees kuulas neid poole kõrvaga. Neile jätkus alati toitu, lõbusa vidinaga ajasid nad üksteist taga. Neiu jõudis aeglaselt astudes Dmitri juurde.

«Dima,» hüüdis ta tasakesi.

Dmitri läks temast mööda, ükskõikne ja osavõtmatu. Tõtates jõudis neiu talle järele, kõndis tema kõrval ja võttis ta käest kinni, püüdes teda peatada.

«See olen mina, Dima. Kas mäletad?... See olen mina!» kuulis vanataat. «Mina — Julia. Kas mäletad Julia Borissovat? Dima!... No kuule ometi, Dima! Kas sa tõesti ei mäleta?»

Vanataat läks ligemale, hoides käsi nimmetel, astus õunapuu taha. Dmitri vahtis neiule ainiti otsa, näoilme endiselt osavõtmatu. Liikumatud silmad, habetunud täidlane nägu.

«Dima! Tuleta ometi meelde...»

Noormees ei mõistnud, mida temalt tahetakse.

«See olen mina... Julia Borissova. Kas sa mäletad meie klassi? Kuidas me suplemas käisime... Ja hiljem läksid sina sellesse sõjakooli, mina aga instituuti... Siis algas sõda. Ükskord tulid sa sidemehena, kas sul tõesti ei tule meelde? Kas haarangut mäletad? Lagedat maatükki? Lagedat maatükki Ostoretskis? Tookord ütlesin ma sulle, et armastan... Sa suudlesid mind, lamasime peaaegu sakslaste kõrval. Sa rääkisid mulle midagi sosinal... Nagu ei ootaks meid iialgi surm... Kuid millekski muuks ei jätkunud meil aega... Sakslastel olid taskulambid, nad hargnesid, lähenesid meile aegamisi, samm-sammult... Kahelt poolt korraga.

Oled sa tõesti unustanud? See olen ju mina! Mina! Sinu Julika...»

Neiu oli kahvatu, vanataat nägi ta hapraid linnainimesekäsi.

Neiu liigutas neid abitult, võpatas ja taganes Dmitrist, tõstes käed näo ette kaitseks, olles kohkunud isegi julgusest.

«Mina!» ütles Dmitri, kibrutades valuliselt, abitult laupa ja püüdes millestki aru saada. «Mina...» kordas ta vaiksemalt. Temas lõid ähmaselt virvendama mäestused, näol liigatas miski, püüdes justkui välja pääseda, ja esimest korda nägi vanamees inimsilmi. Neis oli suurt mõistmistahet. Pingutusest värisesid laud ja tõmblesid huuled. Dmitri tõstis pea üles. Julia astus ühe sammu tema poole.

«Dima, vaata ometi mulle otsa, vaata, ma olen Julika.»

«Julika? Ma tean, on tarvis minna.»

«See olen ju mina, Dima! Miks sa aina kõnnid?»

Neiu rääkis veel, vaadates talle lähedalt näkku, kuid vanataat teadis juba, et kõik on asjata. Ta astus neiu juurde.

«Ära puutu teda. Lähme ära.»

Neiu järgnes taadile kuulekalt, südames tühjus, tundes endal kogu aeg haige pilku. Kui Julia oleks tagasi vaadanud, oleks ta näinud hirmu noormehe liikumatuis, tumedais silmis, mis otsekohe lakkasid pilkumast. Dmitri kartis siia jääda. Ta nägi põuases õhus jõuetult rippuvaid lehti, kivikõvaks kuivanud maad, nägi liikumatut päikest, kuulis pääsukeste klaaskirgast vidinat. Ta põimis käed kramplikult kokku, läks taas nördinult liikvele, kõndides ikka edasi-tagasi, turtsatas ning peatus. Heki taga seisis naine. Päris tõeline, tervisest pakatav nägu keset lehtede rohelust.

«Tere, Mitka,» lausus naine.

«Tere,» kostis mees. «Kes sina oled?»

«Marfa.»

Dmitri mõtles veidi.

«Aga need, kes siin käisid?»

«Taat vist?»

«Ei tea... Taat... Veel keegi. Kõik valetavad, aina valetavad.»

Naine turtsatas rusikasse ja kirtsutas päevitusest kestendavat nina.

«Tead, tule õige täna minu juurde, öö hakul. Küllap teen su paugupealt terveks. Tuled siis või?»

«Kuhu?»

«Küll on tola... Näe, sellest majast järgmine. Seal ma ju elangi.»

«Ja mis siis?»

«Mul on seda va kibedat. Lonksu võtad, ja kohe on su haige pea klaar.»

Dmitri püüdis sellest kõigest aru saada, kulmudejoon õgvenes, oimudel tekkisid kortsud, sõrmed liikusid. Marfa turtsatas veel kord, pilgutas silma ja kadus lehestikku. Dmitri jäi jälle üksi, kuid endist hirmu ta silmis enam polnud.

Samal ajal istus Borissova muldonni läve ees. Taat kuulas ta juttu ja jälgis ta peeni närvilisi sõrmi, mis näppisid vana õlgkübarat. Lõpuks puhkes neiu nutma, ning seda häbenedes pühkis sõrmeotstega hooletult pisarad ära.

«Esimesel võimalusel tulen jälle siia,» sõnas ta.

«Ära piina ennast. Oleks vaja veel oodata.»

«Ei, Matvei Nikandrovitš, pean paari inimesega nõu ja tulen. Teda on ju arstida tarvis, tõsiselt arstida.»

«Jumal avitab, küll ta paraneb. Vaatan teda, ja süda aina valutab. Kuid vahel ma ei usu — ta on ju ometi terve inimene. Sööb, joob, näe, kõnnib. Kuid mäletamine on... auklik. Justkui mõhkaks ka üht-teist, endast aga ei mäleta midagi.»

Julia surus sõrmed kokku, need naksusid tasa ja haledalt.

«Tuleb teha kõik mis võimalik. Ma ei usu, et ei saa terveks ravida. Ei usu! Mina... ma armastan teda, Matvei Nikandrovitš.»

Vanataat vahtis üksisilmi enda ette, ja neiu ei teadnud, kas ta kuulab, kas ta usub teda. Talle oli väga tähtis, et keegi teda praegu usuks.

Dmitri ärkas sageli ja kuulatas pimeduses taadi hingamist. Talle ei meeldinud, et vanamees ohates end teisele küljele keeras. Dmitri ei tahtnud, et tema kõrval on keegi, kes ei maga ega lase teda mõtelda. Ta läks marru. Mis õigusega teda segatakse? Ta ei nõua ju mitte midagi, talle pole midagi vaja. Ainult vaikust tahtis ta. Teda ei tahetud rahule jätta, kõik muudkui tiirutasid tema ümber, küsitlesid, vahtisid. Ta ei mäletanud, mismoodi ta sellesse külasse oli sattunud. Ta rääkis inimestega, teadmata ise, millest. Inimeste eest ta ei pääsenud, nende näod, arusaamatud ja võõrad, vilksatasid silme ees. Ja siis tundus talle, et see pole tema, kes räägib, vaid et keegi teine kõneleb tema eest. Tänagi juhtus jälle midagi. See oli mõnevõrra ebaharilik. Mis? Kes? Kuidas? Ta mäletas vaid valutunnet kuklas ja oimudel. Valu ei olnud veel praegugi täiesti kadunud. Dmitrile näis, et see tugevneb jälle, ja ta kohkus. Ta kartis valu, kartis hirmsasti. Ja ootas. Kui valu lõi pähe, tundis ta end rahulikumana, sest oli sellega harjunud. Praegu aga polnud seda valu peaaegu üldse tunda, ja ta ei saanud sinna midagi parata, kõik lõi temas taas vankuma, temas vilksatas ootamatult valus, terav mõte. Teda ei kohutanud mitte see mõte ise, vaid asjaolu, et see oli midagi uut. Tavatu lämbumistunne, sagedased pisted meelekohtades ja seejärel kuklas ei lakanud kunagi päriselt, nad painasid teda päev läbi ja ta läks magama, närvid äärmiselt pingul, heitis pikali ning sulges silmad, et teda visalt jälgivat vanameest eksiteele viia.

Onni lae peale olid hiired pesa teinud, pimeda tulekul hakkasid nad alati sahistama, piiksuma ja kaklema. «Hiired!» imestas Poljakov. Varem polnud ta nende sagimist märganud. «Elusad hiired,» kordas ta, hullupööra kohkudes, ja tal oli äkki talumatult raske olla nende elusate krabinate läheduses, ta ei tahtnud neid kuulda, ja ometi oli sunnitud neid kuulama. Tema kõrval elasid, kisklesid ja piiksusid elavad hiired!

Pooleldi ebateadlikult kobas ta oma keha: rinda, kõhtu, jalgu; savivuukidega palkseina, koikut ja kaltsujutsakuid enda all. Ta puudutas oma nägu. See torkis

sõrmi. Ja ta mõtles sellele, kui pikaks on habemetüükad jälle kasvanud. Ei, kõik see on mõttetu. Täitsa mõttetu. Ta polnud märganud, millal ja kuidas Julia lahkus. «Mis?!» küsis ta eneselt tardudes ja läks üleni higiseks. «Missugune Julia?»

«Julia!!» kajas temas hääletu karje, ja see tegi ta kurdiks, mattis hinge, tükk aega ei suutnud ta ennast liigutada, kartis ega suutnud. Julia oli olnud siin, tema juures, alles nüüdsama — nüüd teadis ta seda selgesti. Julia oli olnud siin!... See mõte rabas teda. Kas ta oli siin olnud? Julika Borissova? Nojah! Julia oli ju temaga rääkinud.

Esimest korda pika aja tagant tuli tahtmine nutta, kuid ta ei suutnud, asetas käed kõrile ja pigistas neid, tundes, kui tugevasti ja kiiresti tuksles sõrmedes veri. Ta lamas, keha märg vastikust soojast higist, kaame, üleni pingul, surus hambad kokku, nii et kõrvus kohises.

Ta tõusis üles, seisis viivu magava vanataadi ees ja läks siis umbsest onnist välja. Öö tundus talle jahe olevat. Silmad harjusid kiiresti, ta vahtis lapseliku vaimustusega ringi, nägi kõike enda ümber. Tumedaid õunapuid, vastasmaja aknaruutude tuhmi helki, varjuna möödalipsanud suurt kassi, hääletult möödalennanud öölindu, kahvatuid tähti kahvatus taevas, kastemärga jalgrada.

Ta ei uskunud ennast, tõusis tahtmine karjuda, nii et kogu küla kuuleks ja üles ärkaks.

Pea oli selge, tavatult, hirmuäratavalt selge. Ta sulges silmad ja mõtles, et nüüd ta siis surebki. Ei saa ju elada ning kõike uuesti kaotada. Ta läks onnist paar sammu eemale ja jäi nõutult seisma, teadmata, mis edasi teha. Senini oli ta püüdnud inimesi vältida, nüüd vajas ta neid. Ainult inimesed võisid talle täit kindlust anda — ennast ta ei uskunud.

Ja äkki ei tulnud talle meelde mitte Julia nägu, vaid teine, tervisest pakatav naisenägu. Ta vaatas ringi ja läks siis otsejoones väikese majakese juurde. Jäi kõheldes seisma poolpimeda akna taga. Naine laskis ta otsekohe sisse, nagu poleks ta maganudki. Läitis lambi ja hakkas toas kiiresti toimetama. See priskete, tugevate kätega naine oli paljapäi, jämeda, käisteta hame peale

oli ta kiiruga tõmmanud laia undruku. Ta kattis ainukese akna kinni. Noormees jälgis teda suuril silmil. Naine pani lauale pudeli, rääkis muheldes midagi. Dmitrist möödudes vahtis teda, nagu näeks esimest korda. Tema nimi on Marfa — seda Dmitri mäletas. Naine turtsatas, varjates suud käega:

«Mis sa seisad nagu post? Istu, egas sul kroonu jalad ole.» Lisas hooplevalt: «Ma teadsin, et sa tuled. Säh... Joo.» Ta naeratlevad himukad silmad rippusid noormehe küljes.

Naise otsa vaadates rüüpas Dmitri sõnatult ja kiiresti viina ära, naine nihutas ta ette leivatüki ja kausi, ning noormees asus sööma, pilk endiselt naisesse kiindunud. Ta ei tundnud toidu maitset ja rüüpas veel kord, lüües klaasi naise omaga kõvasti kokku.

«Heida siia,» lausus Marfa voodile näidates. «Ma lähen veidikeseks ära.»

Joodud puskarist käis Dmitril pea ringi. Ta heitis laisa pilgu kasinalt valgustatud ebatasastele seintele. Marfa asemelt, puhtast naisesängist, õhkus värske heina lõhna ja soojust.

Marfa tuli tagasi. Teda võttis vastu Dmitri ainitine aval pilk.

«Keera selg, põrguline, tahan riidest lahti võtta.»

«Aga mispärast?»

Marfa mühatas nõutult, pöördus kõrvale ja hakkas, lampi kustutamata, ikkagi lahti riietuma. Kui naine undrukut üle pea kiskus, vilksatasid ta valged sääremarjad. Ta kohendas hamet ja teeseldud ükskõiksusega heitis silmanurgast uhke pilgu mehe poole.

Dmitri pea kumises, valu tugevnes. Ta oli juba unustanud Julia ning selle, kuidas siia oli sattunud. Ta mäletas muldonni, kuid siiatulek oli mälust kustunud, nagu oleks teda magamise ajal kuhugi viidud. Ta silmitses uuesti, nüüd juba umbusklikult, ebatasaseid valgeid seinu. Jälle oli kõik killustunud ja ta ei suutnud midagi seostada: seinad olid omaette, lamp omaette, laud, voodi ja ahi, mille suu kohale ümmargune peegel sisse müüritud. Naine oli juba mitu korda talle lähenenud. Too laias valges, üle põlvede ulatuvas särgis kogu aina liikus. Dmitri jälgis nüüd ainult teda, pinevalt, üksisilmi, tundes ärritust kasvavat, ja kui

naine lähenes, taandus Dmitri veidi, vahtis ringi ja otsis ohutut paika. Kuid valge kogu paljunes: muutus kaheks, kolmeks, neljaks, need kogud ümbritsesid teda, varjasid väljapääsu, ja Dmitri jäi paigale, surudes end vaid kõvemini vastu seina. Oli umbne ja kuum.

«Astu õige seinast eemale. Hiljaaegu valgendasin,» lausus Marfa, hakates lina lauale laotama. «Alati ununeb midagi.»

Laudlina plaksatas, laotus juba õhus laiali ja langes lauale. Dmitri jälgis hirmust tardunud pilguga, kuidas lina lauale langeb, langeb uskumatult aeglaselt, nägi, kuidas silenes viimne kui volt.

«Plekid... Plekid... Kohe tekivad plekid...» mõtles ta. Ja ta juuksed tõusid kuklas turri. Lina aina laskus, liugles põigiti allapoole ja paisus tumedate mullidena.

«Kas taat on sulle rääkinud? Mina käisin ju kah Saksamaal ära,» sõnas Marfa linavolte siludes, ta tumedad käelabad libisesid õrna sahinaga mööda valget riiet. «Sain nii mõndagi näha. Hirmsat viletsust tunda...»

«Veri!»

«Küll piinasid, põrgulised, palu, kui palju tahad, isegi kaalikanubulat ei anna... Ükskord...»

«Plekid! Veri!»

Marfa tõusis kikivarbaile ja puhus tugevasti laelambivõresse, leek tõusis punades poole klaasini, seintel, Marfa näol ja lael viskles punakas kuma, ja siis kadus kõik, kuid Dmitri seisis juba, silmad kõvasti kinni pigistatud, käed kehast eemal, seina külge klammerdumas. «Veri, veri... Veri valgel riidel!»

Ja talle tuli meelde kõik, kõik algusest lõpuni.

«Noh, kas jäädki terveks ööks seisma nagu post?» küsis Marfa sosinal, lähenedes Dmitrile pimeduses. «Miks sa vaikid?»

Naine puudutas ta nägu, käsi, rinda ja liibus äkki tema vastu. Noormees tundis ta soojust, ta kärsitust, mida naine oli varjanud kord naeruturtsatuse, kord ootamatu, ülearuse sõna taha. Ja Dmitri mõistis teda! Tundes oma avastusest rõõmu, ajas ta enese sirgu ja süleles naist kiiresti, tõmbas ta enda vastu, tõstis ta kõrgemale, ning järsku oli tal kahju nii sellest naisest kui ka endast. Tal pole sellelt naiselt midagi vaja, ta

ütleb seda otsekohe, ainult et sõnu ei leia, ei tea üldse, kuidas seda talle selgeks teha.

«Mis sul on?»

«Kuule, sa oled ju Marfa...»

Naine ootas viivitades. Dmitri kuulis pimeduses ta raske kiiret hingamist. Marfa tõmbus järsult eemale.

«Sa ei tahagi võib-olla?» küsis ta.

Dmitri polnud sellele mõtelnud ega jõudnud vastata, tuline kõrvakiil jahmatas teda, ta ei suutnud veel toibuda, kui sellele järgnes teine, kolmas, neljas...

«Ei taha, ei taha...» kordas Marfa kokkusurutud hammaste vahelt. «Misjaoks sa, saatan, siis tulid? Muidu õrritama... Misjaoks? Misjaoks?»

Dmitri püüdis ta käed kinni ja pigistas neid; äkki rammestunud naine surus pea ta rinnale. Dmitri tõstis ta teab kust ilmunud jõuga uuesti üles ja keerutas mööda tuba ringi. Naine lõi kartma ja jäi vait. Varem ta polnud uskunud, mis Dmitrist räägiti.

«Lase lahti! Lase lahti!» palus ta vaikselt, Dmitri aga ei kuulnudki. «Jumala pärast, lase lahti...»

«See olen mina! Ma tulin tagasi! Marfa, kui pehmed huuled sul on. Marfa, see olen mina!»

Dmitri pani ta hoogsa liigutusega voodile istuma, naine ei teadnud, mida mõelda, tõmbas jalad enda alla ja nihkus üha kaugemale seina poole.

«Marfa, see olen mina! Mina! Ma t u l i n t a g a s i!»

Nüüd oli nendes sõnades tema enda jaoks tohutu suur mõte.

«Käi kuradile!» vastas naine. «Sina... ena mul asja, sina! Mis mul sust on!»

«Sinul?»

«Käi minema.»

Dmitri puhkes naerma, naeris nagu laps. Marfa polnud varem kuulnud, et niimoodi võib naerda.

Dmitri sööstis ukse poole, tuli tagasi, suudles naist himukalt ja kõvasti, see ei hakanud vastu.

Marfa tõusis, tatsas paljajalu laua juurde, leidis käsikaudu pudeli ja rüüpas otse pudelist mitu sõõmu.

Kui ta viimaks ärkas, oli padi niiske. Ta lamas veel tükk aega voodis, tuletades meelde hukkunud meest, pulmi, sõda, Saksamaad. Oli varajane aeg, seda oli tunda akendest, erilisest hommikueelsest vaikusest.

Kuri põud kestis aina edasi. Rukis kõrbes ära juba tera loomisel ja niideti heinaks. Kartul närbus, sillutamata maanteed pragunesid, ojad ja tiigid kuivasid tühjaks, väikestest jõgedest said ojad ja suurtes alanes vesi. Ostritsa jõe põhi paljandus kohati, kuivas ära ja mõranes. Jõel sõitvad kaatrid ja väikesed laevad sattusid tihti madalikele, mõnikord oli kaks-kolm laeva üksteist abistades kobaras koos. Oma vanadest kallastest taganenud ja veevaeseks muutunud Ostritsast jäi maha mingi lodu, täis loike ja auke. Sinna lõksu jäänud kalu vinnasid välja poisikesed ja praadisid neid õhtuti. Loomadel, paljuke neid oli, ilutsesid laudjapealseil paljakud, inimesed liikusid ringi põuakuumusest ja -tuulest mustaks kõrbenud nägudega.

Räägiti, et isegi saja-aastased raugad ei mäletanud niisugust julma põuda. Inimesed olid õelad, õelad olid ka rajooni- ja oblastikeskusest karjakaupa käivad volinikud, ning keegi ei teadnud, mis teha. Isegi mitte vana rindemees, oblastikomitee sekretär seltsimees Volodin. Kord tuli ta «Rohelise Aasa» kolhoosi, kõndis longates koos Stepan Loboviga mööda küla, sorkis vihaselt kepiga mulda Marfa aias, vandus tulist kurja ja sõitis oma tolmusel autol minema.

Suve jooksul sai mõni pere oma peavarju valmis ja kolis muldonnist välja, suuremal osal aga polnud jaksu maja korraga valmis ehitada, need olid vaid poolde seina kerkinud. Kuiva suve järel tuli niisama kuiv sügis, septembris sadas kasinalt, see vihm ei niisutanud maad läbigi, valus oli vaadata üksikuid kidura, närvetu orase põldusid.

Lume alla läks näljane maa.

Sügisel koguti «Rohelises Aasas» ja teistes ümberkaudsetes külades tammetõrusid. Tammed tõmbusid varakult tumepunaseks, kaevikuist ja muldonnidest uuristatud metsades polnud sel sügisel tavalist vaikust. Kuuldus hääli ja rataste kriuksumist — siia tuldi kahe-kolmekümnegi versta tagant. Tammed seisid hõredalt ja püsikindlalt, rohi oli nende all vilets ja suve jooksul ära kõrbenud. Kuid tamm jääb tammeks, tema juured imevad niiskust säärasest sügavusest, mis

pole teistele puudelegi kättesaadav, rohttaimedest rääkimata.

Põuast hoolimata oli tõrusaak üpris hea, tõrusid tassiti metsast kottide viisi, veeti lehmade seljas, kui neid oli. Tõrud kuivatati ahju peal, tambiti uhmrites puruks, seejärel jahvatati plekist käsiveskites. Halli sibekat tõrujahu segati ohtralt leivataigna hulka.

Koguti tagavaraks heina, seda oli rohkesti Ostritsa äärealel luhtadel. Viljasaak oli armetult vilets, hektarilt saadi 6—8 puuda, ja kohe hakkasid peaaegu kõik kolhoosid viljalaenu paluma. Kuulu järgi oli Volga tagamail ja Siberis viljasaak hea olnud. Neid kuuldusi uskuti. Viljalaenuks anti pool puuda nisu igale töövõimelisele inimesele, ja teistele perekonnaliikmetele kuus kilo. Seda oli hirmus vähe, ja Marfa Istnajeva läks läbi kogu küla, lao juurest oma majani, vehkis oma viljakotikesega ja muudkui kordas igale vastutulijale, et mis saamata, see söömata.

Stepan Lobov hakkas teda hurjutama, kuid Marfa hurjatas vastu, ja mees liigutas pahaselt käekönti:

«On sind ikka kõriga õnnistatud! Kolme kilomeetri peale. kuulda.»

«Nüüd alles märkasid seda, esimees? Mu emal-kadunukesel oli ka hele hääl.» Marfa vehkis viljakotikesega otse Stepani nina all. «Mis, kas mu iseloom ei meeldi?»

«Kus nüüd seda! Vaata ainult, et ta sulle õnnetust kaela ei too.»

Marfa kissitas silmi, sihtis nagu pilguga.

«Mis, pistad trellide taha või?»

«Õige mùl asja! Aina hambad irevil . . .»

«Noneh. Parem võta mind ära. Mis sest, et sul kätt otsas pole. Mul kaks kätt, sul üks käsi, küllap me hakkama saame.»

Stepan vaatas silmanurgast kummalegi poole. Nagu see niisugusel hetkel ikka juhtub, ajas üks vanaeit lähima tara tagant oma kaela õieli.

«Häbeneksid vähemalt inimesi.» Stepan vangutas pead ja läks oma teed, tõotades endale, et tulevikus ei aja ta enam naabrinaisega juttu. Ükski inimene külas ei mäletanud, et see naine oleks kellelegi alla andnud, ja keegi ei lootnud, et ta iseloom muutuks. Olgu teis-

tega kuidas tahes, ent tema kui naaber oleks pidanud seda teadma.

Sügis tuli siinmail vaikselt. Oli suvi, mis ta oli, kuid nüüd oli see möödas. Sünge ja pikk talv ootas ees. Rohelise Aasa külasse tuli ikka veel inimesi tagasi, tõsi küll, üha harvemini. Saabus mitu meest Saksamaa läänetsoonidest mingist ümberpaigutatute laagrist. Üks neist jutustas, et ööd kui päevad kihavad laagrid värbajaist, kes värbavad mehi igasse ilmakaarde, ja on täiesti võimalik, et mõni teadmata kadunu pole hoopiski kadunud, vaid elus ja terve. Tema sõnad süütasid mõnegi lesestunud naise südames nõrga lootusesädeme, igaüks peitis selle nii enda kui teiste eest sügavale südamepõhja. Kas vähe imesid juhtub! Veel kaua pärast seda elas ja hingitses see sädemeke, selleta oleks olnud veelgi raskem.

Palju teid ristus Rohelise Aasa külas, palju saatusi. Selle külaga on seotud mälestused võib-olla isegi kuskil Kanadas või Lõuna-Ameerikas või veelgi kaugemal, kui seal veel midagi on.

Ka Dmitri Poljakovil ei olnud suvi tühja läinud, kuigi oli märkamatult mööda lennanud. Ei jõudnud veel õieti ringi vaadatagi, kui juba algasid hallaööd.

Dmitri elas koos vanataadiga endiselt muldonnis ja hakkas tasapisi töötegemisega harjuma. Keegi ei sundinud teda taga, keegi ei tuletanud talle midagi meelde, ainult lapsed hoidsid temast ikka veel eemale. Tõbi ei läinud korraga üle, pikad, paksude kihtidena hinge ladestunud vangipõlveaastad ei kadunud nii lihtsalt. Veel tuli ette raskeid päevi ja öid, isegi nädalaid. Siis puges ta inimeste eest peitu. Temas püsis veel visalt hirm, ta nagu avastas ennast ja kõike ümberringi. Ta võis kaua, arusaamatu mõnutundega silmitseda leivatükki või vana hobuserauda teel, vihma, lund, lilli, traadijuppi — iga pisiasi äratas temas terast lapselikku uudishimu. Ta ei märganud aja möödumist, seda lihtsalt ei jätkunud, ta elu polnud veel iialgi nii huvitav olnud.

«Sügis, talv, suvi... Talv, suvi, sügis...»

Isegi sõnades leidis ta uut veetlust.

Igal aastaajal, igasuguse ilmaga oli ta väljas, onnis ta ainult magas või oli külma eest varjul. Suvel magas ta aias, vana õunapuu all hagudest onnis. Maakamar jalge all, suits korstnaist, meeste jutt, brigadiri hääl hommikuti, õunapuu lehtede kahin — ta ei soovinud midagi muud.

Kuu, teine, kolmas, ikka karedamaks läksid käed...

Taati rõõmustas õepoja elav huvi külainimeste töödeinimetuste vastu. Inimesed aga, lapsed ja vanad tudikesed, töötasid hommikust hilisööni. Dmitri nägi, kui raske neil on. Ja nii mõnigi kord tekkis tal taadiga vaidlus. Vanataat mõlgutas mõtteid sellest, et Dmitri saaks korraliku maja, võtaks naise, hiljem tuleksid ka lapsed. Töö pärast taat eriti ei muretsenud, tööd jätkub, õepoeg on haritud, ikkagi kümme klassi, temast võib saada brigadir, arveametnik või sekretär, isegi kolhoosi või külanõukogu esimees. Näe, Stjopka Lobovil kõigest neli klassi. Vanataat jälgis tuttavaid külaneide, need olid sündinud ja sirgunud tema silme all. Ta uuris neid teraselt, nagu oleks endale valinud. Mis seal, et Dmitri enne sõda linnas oli elanud ja linnaeluga harjunud. Ega linn rahvast toida.

Vana Matvei oli kogu oma elu maal veetnud, ja vahel näis Dmitrile, et maamuld ise on taadi sünnitanud. Vaielda oli temaga kasutu. Lõppude lõpuks ei löödud saksalasi ju puruks külasepikojas taotud vikatite ja sirpidega, vaid tankide ja lennukitega, ning leiva ja traktori vahel on oma kindel seos, vääramatu ja tugev.

Dmitri püüdis seda taadile mitu korda selgeks teha, kuid taat jäi kindlalt oma arvamuse juurde. Maal veedetud kuude jooksul oli Poljakov jõudnud tugevasti kiindüda oma vanasse onusse, ühekäelisse Stepan Lobovisse ja tema pojasse, ka Marfasse, kuigi nende suhted olid endiselt pilklik-pinevad. Külaelu aga oli talle tüütuks muutunud, üha sagedamini tahtis ta midagi muud, kuid mida, seda ei teadnud ta ise ka mitte.

Dmitri vältis kõnelust Borissovast, kuigi vanataat tuletas teda vahel meelde. Borissova käis veel kord «Rohelise Aasa» kolhoosis, taat ei teadnud, millest ta tema õepojaga oli rääkinud. Haruharva tuli temalt

mõni kiri, ümbrikul rublased lennupostimargid. Dmitri luges neid üksi. Kord küsis taat ääri-veeri midagi, Dmitri vastas kiirkõnes ja vana Matvei taipas ainult seda, et Borissova on Moskvas, õpib kuskil, ja hiljem tuuakse ta üle, tõenäoliselt partei oblastikomiteesse.

«Kas mitte liiga noorelt ei hakka ta kõrge ameti peale, mis?»

«Ta saab kahe kuu pärast kahekümne seitsme aastaseks.»

«Või kahe kuu pärast?»

«Kahekümne esimesel oktoobril. Aastad ei loe siin midagi, tema elu on suurejooneline.»

«Kuda nii?» ei saanud vanamees kohe aru.

«Noh nii,» vastas Dmitri vaikselt. «Sõja ajal sai ta neli medalit ja ordeni. Ega neid ilmaasjata anta.»

Taat ei söandanud rohkem pärida, kohendas podiseva katla all tuld.

«Õnn — see on sihuke värk... Ei lepi igaühega. Aga kui järele mõtelda, siis — mis tolku on nendest medalitest?»

Dmitri heitis taadile tähelepaneliku pilgu, vaatas siis mujale. Nemad mõistsid ju hästi teineteist.

Jahe sügishommik edenes, pääsukesed lendlesid vilkalt suurtes parvedes, kogunesid telefonitraatidele.

«On aeg tööle minna...»

Dmitri silmad olid sügavad ja tumedad, taadil oli kange himu teada, millest õepoeg praegu mõtleb, ta köhatas sagedamini kui vaja, maitses leent.

16

Lauda ehitusel käis kibekiire töö, Stepan Lobov palus Dmitrit natukeseks appi ning nüüd oli Dmitri juba nädal aega brigaadis puusepaametit pidanud. Ta töötas meelsasti, inimeste hulgas oli tal parem olla. Ei nälg ega raske töö suutnud pidurdada naljatlemist. Siin, kõige lihtsamate inimeste seas, polnud midagi niisugust, mille üle poleks naerdud. Nad tegid ka iseenda kulul nalja, tegid seda mõnuga, kogu südamest.

Dmitrile meeldis värske laastulõhn, ta õppis lõhna järgi vahet tegema haava, kase ja männi vahel. Õhtuks

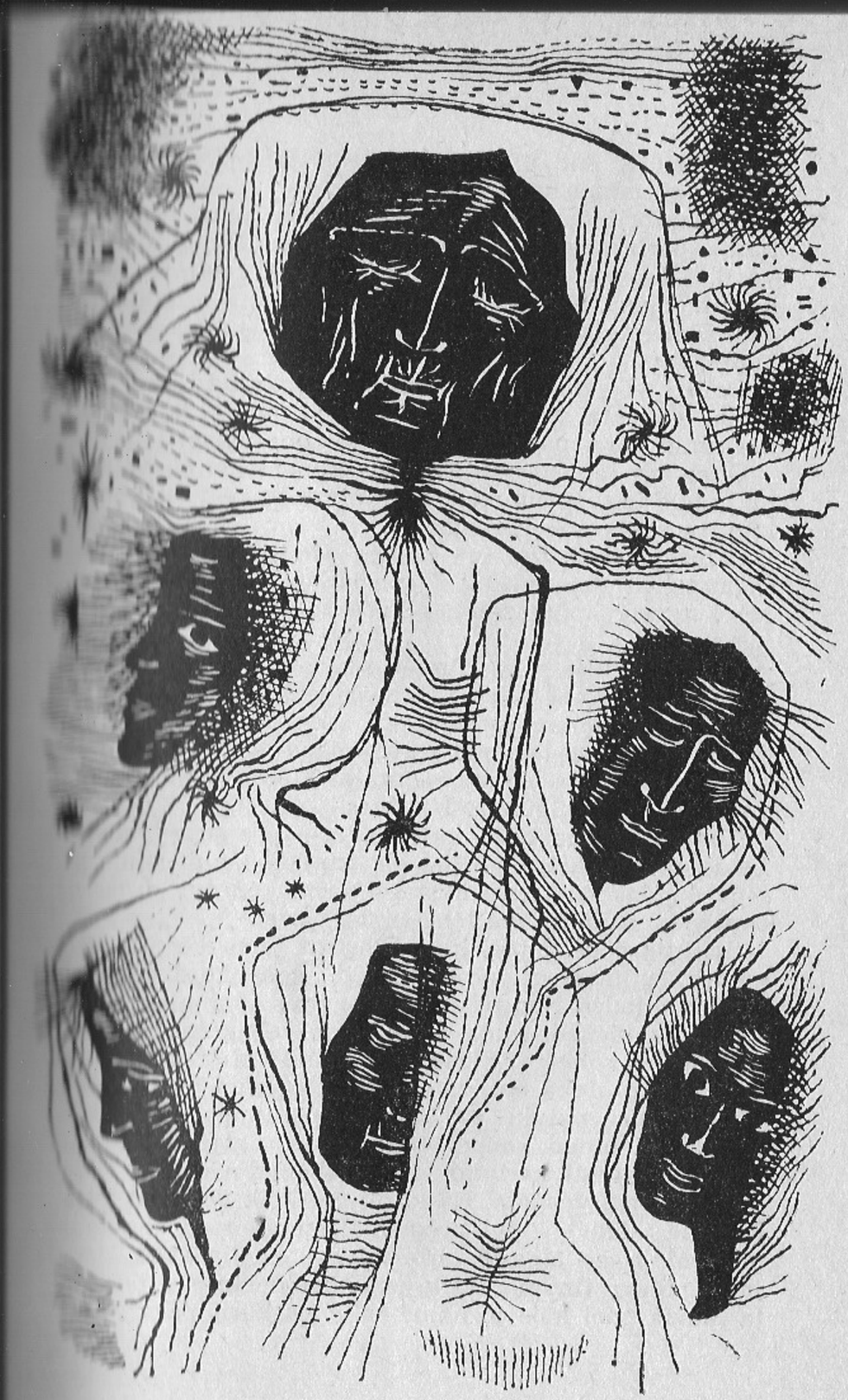

väsis ta ära, ent oli töölt tulles reibas, abistas taati õhtusöögi valmistamisel, tegi nalja.

Septembri lõpul läks ilm sajuseks, õhus oli juba tunda päris sügist. Ilmamuutus mõjus Dmitrile halvasti. Ühel niisugusel vihmasel päeval tuli ta töölt koju märjana, lõi kirve paku sisse ja astus kummargil onni. Põles tattnina — tillukese suitseva tahiga roostes konservikarp.

Dmitri ei puudutanud toitu — keedetud kartulid jäidki söömata. Taat oli õhtustanud enne teda. Ta oli harjunud vara magama heitma ja enne valget tõusma.

Onnis oli juba tunda niiskust. Vanamehel ei valutanud nüüd üksnes nimmed. Valu pures ka põlvi ja pahkluid, ta vähkres kogu aeg.

«Tuleks ometi uni...» mõtles Dmitri hiirte ägedat saginat kuulates nukralt. Vana kõuts, kelle Matvei oli aasta tagasi kodustanud, oli rasva läinud ja laisaks jäänud.

Dmitri viskles sõba silmale saamata küljelt küljele, ta teadis juba, et tuleb raske öö. Hea ilmaga oleks ta võinud aeda minna, praegu aga sadas. Päev läbi oli ta külmetanud ega saanud nüüd vana saksa sineli all kuidagi sooja. Ta lõdises ja kuulas külma peene vihma kahinat, tuule ulgumist korstnas.

Dmitri pööras teise külje, surus pea käte vahele, hoides kõrvu kinni. Nüüd oli kuulda ainult tuult ja seda, kuidas krigisesid üksteise vastu hõõrduvad oksad õunapuul, millelt aina lehti maha varises.

Sellistel öödel oli kõik tema vastu, ta tahtis peatuda, kuid ei suutnud, aastad möödusid temas, kord venides, kord kihutades. Nad tulid — ununenud sündmused, inimesed ja hääled, mida edasi, seda selgemini, teravamalt, ikka rohkem üksikasju, mõnikord rabavaid ja ootamatuid. Juba ammu oli ta unustanud vana hallipäise sõduri, natuke etteulatuva lõualuuga mehe, kes kunagi oli olnud nende töökomando saatjaks. Too oli ise nii kangesti kartnud, et ei lubanud vangidel üksteisele otsagi vaadata. Nüüd oli see kõik Dmitrist väga kaugele jäänud, kuigi need mälestused teda aeg-ajalt piinasid. Need algasid lapsepõlvest, koolipäevist, voolasid pideva lindina. Talle tuli meelde ka see öö, mil ta Marfa pool käis ja naine talle puskarit pakkus, ise

väikese lambi kasinas valguses nagu noor nõid. Ikka ja jälle sattus ta varitsejate küüsi, rabeles tugevate sõdurikäte vahel ja tundis kuuma keha higilehka. Ta kirus ja karjus, teda peksti, kuulati üle, sunniti tegema seda, mida ta ei tahtnud teha ja mida ta ei teinudki, ja teda peksti uuesti, kuni ta teadvuse kaotas. Tulid meelde vanglad, piinakambrid, ülekuulamised, kongid, valvurid. Ning lootus. See elas temas kaua, aasta, kaks aastat, ja alles siis kustus vähehaaval. Lõplikult hävitasid selle meditsiinilised eksperimendid. Tema kallal tegi neid doktor Alfred von Schrank spetsiaalses koonduslaagris mitte kaugel Frankfurdist Maini ääres. Doktor von Schrank oli suur moenarr ja esteet. Kui tema luxivalgele kitlile sattus kas või tilgake verd, vahetas ta sedamaid kitli. Tema kõrval tammus ilmast-ilma sanitar, puhas kittel ootevalmis. Ruumides, kus Schrank töötas, säras kõik puhtusest. See oli väga väike ja väga spetsiaalne koonduslaager, seda nimetati «Haiged Idast — 25». Siia suunati terved inimesed. Ainult terved ja noored, mitte üle kahekümne kaheksa aasta vanad. Koonduslaagris «Haiged Idast — 25» tehti visalt talaldasi ja arvukaid meditsiinilisi katseid inimorganismi kulumise ja vastupidavuse uurimiseks, tihtipeale manustati katsealustele mitmesuguseid preparaate ja tehti ülipeeni operatsioone, et muuta inimene kuulekaks nagu automaat, hävitada kõik, mis eraldab inimest tööloomast.

Doktor von Schrank taotles oma hoolealuste tõrkumatut alistumist, kasutades psüühilist mõjutamist: sugestiooni, hüpnoosi. Poljakovil vedas, ta sattus nimelt gruppi number viisteist. Oli käsil teine katseseeria (kokku pidi neid tulema üheksa), see tõotas hiilgavaid resultaate. Doktor ei jõudnud alla kirjutada tellimisi uute mees- ja naissoost katseisikute saamiseks, ja isegi praegu võpatas Dmitri mõningaid üksikasju meelde tuletades. Doktor von Schrank opereeris täiesti terveid inimesi, narkoosi all ja ilma, lõikas jalgu ja käsi maha, avas kõhuõõsi ja rinnakorve. Tal oli oma, täpselt väljatöötatud programm, ja viieteistkümnenda grupi vangid koristasid alati tema järel operatsioonisaali. Elavad viisid nad palatitesse, surnud põletasid väikeses liikuvas krematooriumis.

Opereeritav katsealune kaeti iga kord linaga, ja hiljem, kui operatsioon oli lõppenud...

Dmitri sulges silmad ja surus pea käte vahele. Jah, praegu oli tal kõik meeles ja ta sai kõigest aru, ainult ühte, kõige lihtsamat, ei suutnud ta käsitada: mida oli tehtud, kuidas oli jõutud nii kaugele, et inimesest oli saanud doktor von Schrank? Kuid see vist oligi käsitamatu.

Teine katseseeria oli lõppemas, kui doktor von Schrank ühel ilusal hommikul uniseid silmi hõõrudes nägi enda ees noori ameeriklasi, automaadid käes. Doktor von Schrank oli pikas peenest linasest riidest öösärgis, ameerika mootorrattureil tuli ta vangide kätte anda, ja need kiskusid, sõna otseses mõttes, alguses tema särgi ribadeks, siis aga doktori enda tükkideks nagu õlest hernehirmutise. Eriti agarad olid kastreeritud — neid oli mitmelt maalt, kõik väga terved. Selle etenduse korraldanud sõdurid lõid kartma, püüdsid vahele segada. Ent oli juba liiga hilja. Nad taandusid ja pääsesid veel vaevu välja sellest märatsevast triibulises rõivas rahvasummast, millest tublisti poole olid doktor von Schrank ja ta kolleegid parandamatult vigaseks teinud.

Taat norskas kergelt, hiirte ööelu läks kärarikkamaks. Tuul tugevnes. Küla magas. Stepan Lobov ja tema Jegorka, Marfa, Petrovitš, Silanti tütred — kõik nad olid ammu koju läinud, kõik nad olid päev otsa kõvasti tööd rüganud.

«Ei tohi minevikule mõtelda,» sõitles Dmitri ennast. «Kuradile. Ei suutnud nad sinust tollal jagu saada, miks anda neile siis nüüd võimu enda üle. Sa ei tohi minevikule mõtelda! Mõtle muid mõtteid. Sa elad lihtsate inimeste seas. Sa näed, kuidas nad rügavad ja kui raske neil on. Kui palud leiba, murravad pala pooleks ja ulatavad sulle, leiba on ju praegu napilt. Selletagi on elu küllalt keeruline, ülearu keeruline. Mis sulle veel tarvis? Sa ei tohi minevikule mõtelda!

Kuid millest siis mõtelda?» küsis ta eneselt, sirutas end mugavalt välja ja kohendas küljealuseid kaltse.

«Kas sellest, mis tuleb? Aga mis tuleb? Sellest ka ei tasu. Siin on omad põhjused.»

Ta kergitas end küünarnukile, pani suitsu ette. Õhk oli umbne ja Dmitri paotas onniukse. «Sa ei tohi selle peale mõtelda,» lausus ta, nautlevalt pikkade sõõmudega suitsu sisse tõmmates. «Kõige tähtsam on, et haigus on taganenud, sellele peab kaasa aitama. Tuleb rahulik olla. Täiesti rahulik.» Dmitri pigistas silmad tugevasti kinni, sirutas käed välja. «Näiteks niimoodi.»

Ta tõusis üles, viskas õlgadele sineli, millega oli onnist kaetud olnud, ja astus õue.

«Mine onnist eemale,» ütles taat uniselt.

«Hüva, ega ma laps ole. Mis see olgu, et sa mind niimoodi...»

Ta läks onnist üsna kaugele, aia kõige kaugemasse soppi, puges pirnipuu alla, mille vana, jäme, juba pehkiv tüvi hargnes otse maapinnalt kaheks. Vihm tungis ka siia, sadas lausa krae vahele, saabastesse, sinel ligunes varsti läbimärjaks. Ta istus kaua. Rahutuks muutunud taat pistis viimaks pea onnist välja ja hõikas:

«Mitka... Kuule, kuhu sa kadusid?»

Dmitril polnud tahtmist vastata, ta viivitas pisut, astus siis lähemale, istus märjale uksepakule.

«Olen siin, tulen kohe. Miskipärast ei ole und, taat.»

«See'p see on, et põle und. Naine tuleb võtta, ma ju rääkisin sulle: näh, Andrejeva Tonka. Maja on, lehm isteti. Kas tahad, teeme homme kosjakaupa?»

«Mis sa nüüd, onu, ma ei ole temaga juttugi ajanud.»

«Tühja sellest, poju. Eidega pole mõtet pikalt rääkida, ainult kahju teeb. Üks-kaks, ja valmis. Eks ma tea, see linnapreili ei anna sulle rahu...»

«Jäta, taat, misjaoks sa seda?»

«Nasama. Tonka hakkab ise sinu eest hoolitsema. Oled söönud, riides, tipp-topp korras, selle teise ümber aga tantsid kikivarvastel, hakkad tal potti välja viima. Tunneme sihukesi linnukesi, rõõsk ja õrnake teine, põimib enese sinu ümber, viimse kui mahlatilga imeb välja.»

«Oskad sina aga plaani teha,» kostis Dmitri pahaselt ja ronis käsikaudu onni.

«Mis minul sest plaanitegemisest, sinule soovin head.

Võtad naise enda kõrvale, kõik muu tuleb iseenesest. Magad kõvemini kui orikas.»

«Naise võib ju võtta. Ja mis edasi?»

Taadi liikudes kriuksusid pimeduses põrandalauad, ta heitis oma asemele, otsis kobamisi harilikust kohast, peatsist, tubakakotti. Dmitri aimas seda ja ulatas oma koti. Nende käed puutusid kokku.

Üürikese tikuleegi valgel paistsid pimedusest tükike laetalastikust, laud, Dmitri kõhn nägu ja vilkat keeravad sõrmed. Nad tõmbasid mõlemad suitsu ja tundsid kohe, et on umbne. Dmitri sammus paar astet üles, tegi ukse lahti ja jäi seisma, lastes suitsu välja.

«Külmetad ennast, pane uks kinni, Mitka, pea's häda ei tule.»

17

Järgmisel päeval sai Dmitri Borissovalt kirja. Postimeest külas polnud, kirja toimetas talle kätte Jegorka Lobov. Dmitri pistis kirve kaenla alla ja avas ümbriku püstijalu, keeras siis tavalise sinaka paberipoogna lahti ning libistas pilgu ahnelt sellest üle, tundes pettumust ja meelehärmi.

Kallis Dimka, varsti tulen ma kuuks ajaks koju, me peame kokku saama. Minu arust on Sinu maalejäämine mõeldamatu.

Me oleme ju sündinud ja üles kasvanud Ostoretskis, seal õppisime teineteist tundma ja armastama, seal võitlesime üheskoos ja mehistusime selles võitluses. Sina, Dima, vajad linna. Sa pead tagasi pöörduma oma endise elu juurde, mis ***Sulle nii kallis on olnud, — kas mäletad oma kavatsust füüsikuks saada?*** *Näed, ma pole midagi unustanud, isegi kooliaastaid mitte. Su mõttes mõlkusid suurejoonelised plaanid. On Sul veel meeles, kuidas Sa õhinal püüdsid mulle kõike ära seletada, kuid ma ei taibanud midagi? Mina aga ei suutnud kuidagi «haigestuda» füüsikasse ja täppisteadustesse. Ja ka instituudis, kuigi ajalugu oli mu peaaine, tõmbas mind alati rohkem kirjandus, hiljem filosoofia ja sotsioloogia, kõik, mis on vahetult seotud inimeste ühiskondliku elu muutmisega. Tõsi, viimastel aastatel hõivas mind terveneist*

tegelik elu, kuid ma ei kahetse seda. Praegu on mul palju ja mitmesuguseid projekte, näikse, et igaks elujuhtumiks. See on muidugi nali, jutt on Sinu tulevikust. Su elu on olnud väga raske, see on tõsi. Sa pole mulle midagi jutustanud nendest aastatest otse enne sõda, ja seda pole ka vaja. Kujutan umbes ette. Unusta nüüd sõda, minevik. Nagu oleksid uuesti sündinud. Palun Sind, Dima, ma ju soovin Sulle ainult head. Sul pole õigust lihtsalt leppida, loobuda võitlusest oma tuleviku eest. Sul on kõik veel ees, Sa oled noor, minu meelest asjata need nukrad noodid Su kirjades — kellel meist pole minevikku? Arvan, et minevik ei tohi täita kogu elu, Sinu, minu, tuhandete teiste elu. Oled unustanud, mida meile õpetati, tuleta meelde. Tead, võin Sulle midagi üles tunnistada. Isegi imelik. Mida raskem on minul ja mida rohkem on raskusi ümberringi, seda tugevam on tahtmine vastu pidada, võitjaks tulla. Tahaksin hambad kokku pigistada, sulgeda silmad ja edasi tormata. Siis kihvatab minus koguni viha. See peaks ju selge olema: mida raskem on otsuse tegemine, seda rohkem rõõmu pakub hiljem esimene samm. Arvad ehk, et ma eksin, ei, ma püüan ainult kõiki asju nimetada nende õigete nimedega. Meid on siin palju, igast kodumaa nurgast. Ukrainlasi, tadžikke, valgevenelasi, lätlasi, on ka üks tšuktš. Lõbus ja tark noormees. Ta on meile palju jutustanud oma väikesest rahvast. Missuguse otsatult pika tee me siiski oleme ära käinud seitsmeteistkümnendast aastast saadik, Dima! See tšuktš oskab käia karu moodi, imiteerib osavalt loomi ja linde.

Ma ei kirjuta pikalt, mõne päeva pärast tulen ise. Saame kokku. Siis räägime nagu sõbrad kunagi, põhjalikult. Ma teatan endast kohe. Luba end suudelda, ole vapper!

Julia

13. oktoobril 1947, Moskva.

Dmitri luges kirja läbi. Kirvest kohmakalt enda vastu surudes keeras ta paberi kokku ja pistis taskusse.

«Moskva,» pomises ta paar korda endamisi ja lisas seejärel pilkavalt: ««Luba end suudelda, ole vapper.»»

«Ole vapper.» Ta ei tahtnud praegu midagi teada ei linnast ega Juliast, kes eelistas filosoofiat ja sotsioloogiat täppisteadustele. Julia kiri solvas teda, tundus olevat võõras ja manitsev. Mis, on siis tema süüdi? Jah, ta oli lugenud Einsteini, teda vaimustasid selle mehe

mõttejulgus ja -vabadus. Veel olid ta elus olnud teater, luuletused ja lemmiknäitlejad, pehmet valgust täis fuajee, kus ta jalutas pruunis vormikleidis Julika Borissovaga, teda ettevaatlikult toetades, nagu oleks tütarlaps klaasist. Kuid millal see kõik oli? Kolm aastat enne sõda? «Kujutan umbes ette.» Mida's sa võid ette kujutada, kui mina ise ka ei suuda seda? Meile räägiti: vaenlased, vaenlased, vaenlased. Varsti nägime tõelisi vaenlasi. Teadus kulus meile ära, ent mis teha, kui tal ei vedanud. Ega igaüks ole sündinud õnneseen. Füüsik... Mis siis ikka, juhtub, et inimene eksib... Mis tal sest linnast nüüd? Oli, kõik muidugi oli kord, kui mitte arvestada üht: sõda ja neid kolme aastat.

Kõik tuli meelde ja näis talle praegu ebatõeline, kauge ja viirastuslik, kuigi mälestused iseenesest olid kallid. «Muidugi on Julial omamoodi õigus. Kuid seesugusest tõest — «sul pole õigust loobuda võitlusest» — ei piisa Dmitrile enam, see ei lahenda midagi. «Ja milleks?» võib tema, Dmitri, küsida. «On mul siis praegu halb?» Tõsi, viimasel ajal ahmis ta õhinal igasugust trükisõna, olgu see siis räbaldunud zooloogiaõpik või «Agitaatori märkmik». Eks seegi on omamoodi nälg, mis piinab teravamalt kui toidupuudus, — Dmitri oli seda omal nahal kogenud. Ta oli koonduslaagris tundnud noort advokaati, poolakat, kes peitis ära iga ajaleheräbala, mida õnnestus hankida, peitis selle ära, riskides eluga. Hiljem luges seda mitmeid-mitmeid kordi, seades kord sõnu oma moodi ümber, siis taas tagasi, luges ikka ja uuesti, kuni paberiräbal viimaks lausa pudenes käest.

Puusepad istusid ehitusest pisut eemal ja tõmbasid suitsu, oli lõunaaeg. Dmitri rebis sinakad lehekesed mõtlikult puruks, laskis tuulde, need lendasid laiali ning laskusid märjale maapinnale.

«Ongi kõik. Ma ei sõida siit mitte kuhugi. Mul pole mõtet Juliat enam näha.»

Ta vaatas ringi. Küla asus kergelt-künklikul tasandikul. Kolmel küljel mets, neljandal, lõunapoolsel, laskusid madala silmapiiri poole põllud. Seal kaugel Ostritsa taga algas stepp, mis ulatus Doni jõeni ja veel

kaugemalegi — Musta mereni. Stepi kohal seisid praegu pilved. Puud aedades olid juba paljad, ainult mõnes üksikus ladvas lipendas visalt tuule käes kollanud lehti. Oli saabunud sügis, kahekümne kaheksas sügis Dmitri elus. Ta silmitses teravaks ihutud kirvest ja puuseppi, kes olid niiske tuule eest lauda seina varju läinud. Tal tuli tahtmine kirves minema visata ja hõigatele reageerimata maanteele joosta, peatada esimene auto, ronida sellele ja ära sõita. Kokku saada Juliaga, ta vajas Juliat. Kunagi oli neil kombeks olnud sünnipäeva puhul teineteist õnnitleda. Kui palju oli talle jõumurdmist valmistanud näiteks see, mida kinkida Juliale seitsmeteistkümnendaks sünnipäevaks. Ta kinkis Juliale tol korral mingi kummalise neegrijumala kuju; ostis selle vanakraamiturult ühe äti käest. Muide, nemad ise olid otsusele jõudnud, et see on neegrijumal. Oleks tore, kui saaks praegu Juliat näha, mälestusi elustada. Ja siis — tema linn, tema Ostoretsk, ta ei tea veel mitte midagi vanadest tuttavatest, seltsimeestest. Mõni neist on kindlasti alles jäänud.

Ta ei hakka Juliat üles otsima, kuid linna ta sõidab. Tühja sest keelust. Nad võivad tal keelata alaliselt linnas elada, kuid paar-kolm päeva... Ei lähe läbi. Teda ei lubata elada oma kodulinnas ju ainuüksi seepärast, et ta sattus varitsejate kätte, ei saanud end kaitsta ega neid tappa... Totrus! Hiljem oli ta korduvalt läbi elanud selle lühikese ja ägeda heitluse, oma jõuetuse hetke. Öö oli olnud nagu tõkat, torkad käe sisse ega jõua seda enam välja kiskuda. Ja asulal naljakas nimi: Jäneste asundus. Tänini ei suuda ta aduda, mis see oli, millega nad valgustasid. Vist ikkagi prožektor. Selle valgusvihk lõi ta silmapilk pimedaks. Või autolatern. Kui hea, et relva kaasavõtmine oli keelatud, muidu oleks ta esimese posti otsa üles poodud. Kui palju on tal aga tulnud kannatada hiljem, kõigi nende aastate jooksul. Ta ei tohi elada Ostoretskis?

Julia kirja räbalad niiskusid ja tumenesid kiiresti.

Esimees astus meeste juurde, silmitses seinu, puidu jääke, arvutas endamisi ja päris:

«Mis te arvate, mehed, kas enne külmade tulekut saate valmis?»

Kõik jäid mõttesse.

«Eks ikka peaks saama,» kostis halli habemega jässakas ätt, kes pudistas l-i ja r-i. «Aga mis tolku sest rabamisestki on? Kas paneme siia, nondesse saksakambritesse, oma eided sisse? Viis lehma küla peale, ja nendestki on üks, Lonkur-Fenka oma, ilma sabata.»

Stepan Lobov uratas, ta ei sallinud seda sapist vanameest, keda külas Šahhiks hüüti. Kellelgi polnud selge, kust talle see veider hüüdnimi külge oli jäänud. Kolhoosi naljahammas Petro Šitik teadis rääkida, et šahh on Pärsia kuningas, vana Silanti sai Šahhi nime aga sellepärast, et tal oli üksteist tütart, esialgu kõik alles vallalised, kuigi vanim juba neljakümnene, ja kõik nad elasid isa juures. Külas hüüti neid Šahhi tüdrukuteks, nad olid kõik lärmakad ja haavusid kergesti: kui ühele neist liiga tehti, asusid kõik kümme seda üht kaitsma, ja siis võis arvata, et külas on alanud sügislaat. Ka Silanti ise oli kihvtine vanamees, hullem kui metspuuk, ja keegi ei imestanud, kui ta esimehele kohe ninna kargas.

«See'p see on!» pöördus ta Stepan Lobovi poole. «Kes pea usub, saab pea petetud.»

«Uskmatu Toomas! Kolhoosile antakse viiskümmend viis saksa kirjut lehma, varsti tuuakse kohale. Veel kakskümmend lehma jaotame ära. Partisanide perekondadele, kus perekonnapea hukkunud, lasterikastele rindemeeste leskedele kõigepealt.»

«Silantile ei anta, temal pole keegi partisanina ega rindel surma saanud,» sähvas Petro Šitik, kes armastas kõiki õrritada.

«Ole vait, va lobamokk!» vihastus Silanti. «Partisanid... Partisane peab ka keegi ilmale tooma, taevast nad alla ei kuku... Saksa lehmadel on sinine piim, rasva kõigest pool protsenti.»

Stepan naeratas tahtmatult ja Silanti heitis talle jalamaid tigeda pilgu.

«Ära aja ühti hambaid irevile, esimees. Mul küürutab kaheksa inimest kolhoosis, puha muidu. Kogu meie võim praegust eide najal seisabki.»

«Hea küll, Silanti, tegime nalja, ja aitab.»

«Mul pole naljatuju, esimees. Tulen varsti sinu manu kunturisse ultimaadiga.»

«Miks nii äkki?»

«Miks? Peigmehi põle, mul aga on neid sälge üksteist tükki.»

«Mis minul sellega pistmist?»

«Sina oled võim. Pead abinõud tarvitusele võtma.»

«Hahahaa!»

«Ohohoo!»

«Jutusta parem, Silanti, kuidas sa kahekümne kolmandal Feodossiast koju reisisid.»

«Ihihii!»

«Hahahaa!»

Dmitri astus lähemale ja võttis istet. Ta oli seda lugu juba varemgi kuulnud. Kui Silanti, tollal veel noor mees, oli hooajatöödelt tahtnud koju sõita, ei saanud ta kuidagi rongi peale — rongid sõitsid minema, otse katusteni täis tuubitud, isegi katustel rippusid inimkobarad. Silantil õnnestus puhvrile ronida, mõne aja pärast aga — nii oli oma küla inimestele jutustanud Fjodor Kamenets, Silantiga ühevanune ja hiljem, neljakümne kolmandal aastal, partisanivõitluses langenud mees — oli kostnud metsik hädakisa:

«Konduhter! Konduhter!»

«Mis sul viga on?» oli Fjodor jahmatanud ja rööki-vale sõbrale otsa jõllitanud.

«Konduhter! Pea kinni, va lontrus, niisugune ja naasugune!»

«Silanti?»

«Konduhter! Puhvri... vahele jäi! Pea kinni, lurjus!»

Katustel sõitjad, jalad ja pead rippu vagunite vahel, hirmusid Silanti viimaseid sõnu kuuldes metsikult naerda. Kui väike hädine vedur oli tõmmet lõdvendanud ja Silanti vabanenud, anti kannatadasaanule koht katusel. Kõik tundsid talle kaasa, kõik jagasid nõusandeid. Silantil oli nii sant olla, et ta ei pannud tähelegi teistega koos sõitvat eite. See nihkus lähemale, et paremini näha, ja küsis ükskõikselt:

«Kas sul naine on?»

Naisterahva häält kuulnud Silanti hakkas nägu krimpsutades pükse jalga tirima, eit aga sõnas vastust ootamata:

«Naine kihutab su minema.»

«Mis sinul sest on?»

«Eks ikka kahju . . .»

Üle vagunikatuste veeres naerulaine; sedamööda kuidas teatavaks sai, milles asi, kandus naer üha edasi, jõudes viimaks rongi sappa.

Teekaaslase ennustus ei läinud täide, naine ei saanud pahaseks, varrusid peeti igal aastal, kuid Silanti oli veendunud, et tüdrukud sünnivad just selle õnnetusjuhtumi tõttu, ja purjuspäi kurtis ta kibedalt oma ülikurba saatust.

Dmitri kuulas ja mõtles visalt oma asjadest. Ei, tal pole vaja Juliaga kokku saada.

«Kuidas läheb, naaber?» küsis esimees tema juurde astudes. «Kas töö istub?»

«Eks ma harju vähehaaval.»

«Ja taat, kas ikka veel siruli?»

«Murdis maha. Reumatism.»

«Tahan juba ammu teie poole sisse astuda, kuid pole aega saanud.»

«Tule. Onul hea meel. Ootab Voltšihha-mocri Ponežski tammikust, see lubas talle metsarohtusid tuua.»

«See paneb surnugi jalule, tean seda.»

«Räägitakse, et nad olla onuga vanad sõbrad.»

«Olen kuulnud,» muheles Stepan. «Kui su tädi veel elas, tuletas Voltšihhat tihti meelde.»

Stepan tõusis püsti, aeg oli suitsutund lõpetada. Ka puusepad hakkasid end jalule ajama, ringutasid, võtsid kirved ja sülitasid lartsti pihku. Silanti kummardus ägades palgi kohale, keeras pea esimehe poole.

«See neetud jooksva on minugi kõveraks kiskunud. Kas me Matveiga vähe vatti saime noores põlves? Sadas vihma, sadas lund, sina aga muudkui pane pihta. Eks see jooksva pugenudki kontidesse.»

«Sina ravi teda Lonkur-Fenka juures,» soovitas esimeest ennetades Petro Šitik ja proovis sõrmega kirve teravust. «Tuline eit, sest pole miskit, et lombakas.» Ja justkui oleks esimest korda näinud, imestas siiralt: «On sul alles nina, Silanti, nagu kirvevars. Vaata et raiud maha.»

«Raiu oma keel maha, tola.»

Kirvelöökide alt lendasid kergelt laastud. Dmitri

mõnutunne üha kasvas, kui ta tajus oma käte osavust ja tugevust, kirves lausa tantsis. Tukk-tukk! Tokk-tokk! kostis igast küljest. Oli kunst tahuda pikka, sünnemeetrist palki nii, et saaks ühe terve, laia rihma taolise laastu. Säärast laastu armastasid lapsed üle õla järele vedada.

Kord, kui Dmitri töölt koju tuli, nägi ta kabedat eidekest toimetamas muldonni nurka ehitatud pliidi juures. See oligi see kuulus Voltšihha. Eit uuris Dmitrit uudishimulikult. Dmitrile ei meeldinud esimesel hetkel ta silmad — selliseid teraseid ja sügavaid ei olnud ta enne näinud. Viivuks tundis ta peapööritust, talle näis, nagu oleks ta vaadanud tumedasse põhjatusse kaevu. Kuid sealsamas tärkas haiglaslik huvi selle eide vastu, tuli tahtmine veel kord ta silmadesse vaadata, ja Dmitri hoidis end vaevu tagasi.

Eit naeratas vanataadile:

«Kas see ongi tema, Matvejuška?»

«Tema neh. Räägi temaga, ja sina, Dmitri, jutusta talle kõik.»

Eit jälgis Dmitrit tähelepanelikult, lõi käed kokku, puhkes naerma ja muutus kõige tavalisemaks külanaiseks, tihe kortsurägu näol, silmad vidukil, kõne pikaldane, laulev.

«Aitab juba, Matvejuška. Küllap me ise hakkama saame, ega me ilma keeleta ole. Mina olen Jelja Vassiljevna,» lausus ta, sirutades Dmitrile kareda kumera pihu. «Külarahvas aga hüüab mind lihtsalt Jeljamooriks.»

Ohtusöögi eel koukis ta oma ilmatu laia undruku voltide vahelt tohust karbikese, mille kaanel oli inkrustatsioon, ja võttis sealt tumeda pikerguse terakese.

«Bäh, Mitja, söö see ära.»

Heitnud silmanurgast pilgu vanataadile, püüdis Dmitri kinni selle jaatava peanoogutuse. Eit naeratas silmadega ja ootas vaikides. Dmitri viskas tumeda terakese suhu ja sirutas käe veekruusi järele. Eit peatas teda:

«Ei maksa peale rüübata, näri puruks ja neela alla. Ära karda midagi.»

Dmitri vajutas terakest kergelt keelega ja ta suu lõi põlema, vedel tuli voolas kõrist alla, mööda keha laiali. Ta heitis pilgu Jelja Vassiljevnale. Eit vaatas talle malbelt otsa. Dmitri surus käe kõvasti rusikasse ja tõstis silme ette. Uuris seda nõutult. Iga sekund tõi jõudu juurde, keha muutus nõtkeks ja kergeks. Kuid eriti kummaline oli uuenemistunne, hämmastav selguse peas. Ta oli harjunud teistsuguse tundega, rõhuva raskusega, mälu lünkadega, mil ta iseendale koormaks muutus. Ta ei kohkunud, vastupidi, rõõmustas nagu laps. Pööras pea Jelja Vassiljevna poole, tahtis nalja teha, kuid ta silmad läksid suureks, pilk peatus. «Mis kuradi temp!» Ta oleks nagu vandunudki, kuid keegi ei kuulnud seda. Ebainimlikult sügavad ja targad silmad püüdsid ta pilgu kinni, ja enam ei suutnud ta end neist silmadest lahti rebida. Võõras tahe voolas temasse, ta ei näinud enam taati, onni tahmunud seinu ega Jelja Vassiljevnat. Olid ainult silmad, mitte midagi muud. Dmitri rammestus. Ta kuulis lühikest, võimukat käsku:

«Maga!»

Ta püüdis veelgi mässu tõsta ja vastu vaielda: ta polnud ilmaski seistes maganud.

«Maga,» kuulis ta, sulges kuulekalt silmad ja vajus jalamaid õrnhelgesse unne. Hääl, võõras ja võimukas, kõlas edasi, võõras tahe aina voolas temasse. Ta sai käsu oma asemele heita ning heitis kiiresti ja korralikult pikali, silmad suletud. Ta ei imestanud, vaid tundis, et see kõik on vajalik. Tema ise oli tahtnud pikali heita ja heitiski.

Sama hääl andis käsu jutustada. Dmitri küsis kuulekalt:

«Millest?»

«Kõigest, kõigest. Kus valutab, mis muret teeb. Kuidas kõik juhtus, jutusta. Jutusta, miks sul süda vahel valutab, millest sa mõtled.»

Temaga rääkiv hääl kõlas temas endas, silmad hõõgusid mõnusalt. Ta püüdis neid kogu jõudu pingutades avada. Kellegi käed peatasid teda, ta ei näinud neid käsi, ainult tundis neid.

Saabus öö, niiske ja tuuline, kattis kinni päeva jooksul ärakülmanud maa. Mäenõlvadel, suurte ja väikeste jõgede ääres, metsade ja põldude keskel peesitasid Vene külad. Märjad õlgkatused ajasid end turri, akendes süttisid tulukesed, mis eemalt meenutasid jaanitsikesi.

Iga tuluke on kellegi kodu. See kätkeb saatusi ja lootusi, karmi ja omamoodi rõõmsat elu.

Ladiseb tüütu sügisvihm, lõunas ja põhjas, läänes ja idas laiuvad Vene külad. Idast aetakse hobuste, lehmade ja lammaste karju. Siber, Kasahstan ja Volgamaa loovutavad osa oma loomadest okupatsiooni all hannatanud kolhoosidele, annavad tõuloomadeks. Kuid tohutu laostumise ja ränkraske sõja tõttu on loomi vähe, neid ei jätku, ja kolhoos, kus varem jalutas viiesajapealine kari, saab viisteist-kakskümmend nälginud lehmakonti, kümmekond hobust. Need aetakse siia Siberist, Mongooliast.

Tšernojarovi trepil on kuus meest, nende seas ka peremees ise, kes kõhides tõmbab kanget pinutagust. Kõik on endised rindemehed, nad tuletavad meelde sõjateid ja sündmusi ning puhkavad pärast tööpäeva, tugevas suitsumahvis lööb helendama kord nägu, kord käsi, mis on automaadi alles hiljaaegu kirve vastu vahetanud.

«Roomasin, vennad, oma rühmaülema järel, ta oli Rjazani lähedalt pärit, muidu päris ladna poiss, ainult puukis nagu täi. Kui kuu pilve tagant vilksatas, võis tritsu näha, peanupp ja õlad paistsid. Kõndis kase juures edasi-tagasi... Roomasin ja mõtlesin: küll on lüütu, kes kurat sind siia ajas, oleks võinud praegu oma Anjuta kaisus olla. Mis pagana pärast pean ma mööda seda pori ja ligedust hiilima. Ja külm, uuh! Ja niisugune raev — rinnus pistab. Assa raibe, mõtlesin...»

Iga tuluke öö hakul, see on eri saatus, südamevalu, omad huvid, mure ja rõõm. Ja omad lootused.

Stepan Lobovi üleaednе Marfa kattis akna hoolikalt kinni. Kes tähelepanelikult vaatas, võis tema katuse kohal silmata vaevumärgatavat suitsuvinet: Marfa pani käima aparaadi, mis võttis enda alla kogu ta toaüheriku, esinurgast ukseni. Puskar voolas kruusi üht-

laselt nagu nöör. Marfa liigutas vett palis, lisas malmkatla alla puid, jälgis hoolega, et kitt läbi ei laseks. Ta pani lusika joa alla, tõmbas tikust tuld — puskar põles sinise leegiga. Marfa naeratas rahulolevalt: hea meski, annab ohtralt välja. Ta arvestas mõttes sissetulekut, nägi ennast uutes riietes: ammugi juba unistas ta plüüškasukast. Kas temal ei ole siis õigust niisugust kasukat kanda? Ta mõtles ühekäelisele naabrile ja kujutas ette, kuidas mees teda vahib, kui ta läheb vett tooma, uued riided seljas. Ta ei teadnud, et Stepan Lobov seisis majaukse ees, nuusutas umbusklikult õhku ja vaatas Marfa katuse poole.

«Jälle ajab,» otsustas ta, tõmbas pea õlgade vahele ja kadus oma esikusse.

Jegorka magas. Stepan astus ta juurde, silmitses kaua magava poja kõhna ja karmi nägu.

Igaühel omad mured.

Stepan Lobov teadis, et hetke pärast on ta naabrinaise juures ja see puurib teda vihkava pilguga.

Naine ei suutnud kuidagi mõista seda, mil viisil Stepan kõik välja oli nuhkinud, ja ka seda, kuidas ta ukse avas. Marfa isegi ei kuulnud midagi, ainult ahhetas, kui märkas enda ees mehe nägu.

«Etskae, Marfuša, millega sa, kullake, öösiti tegeled.» Stepan kergitas kaltsu laialt madalalt praagatünnilt, mis seisis künnise kõrval, kummardus, tõmbas pahinal ninaga õhku sisse, pilgutas perenaisele silma. «Väärt kraam! Terveks ööks jätkub küllaga.»

«Jätkub küll,» nõustus Marfa äraootavalt, püüdes mehe tooni tabada. «Jätkub pidu pidada, kulla naaber...»

Marfa turtsatas rusikasse. Ka Lobov muheles: ta polnud ju veel vana mees, ja praegu oli ilmne, et Marfa püüab teda võrgutada. Marfa ohkas kergendatult, ta oli juba aru saanud: midagi hullu ei juhtu.

«Astu edasi, Stepan Ivanõtš,» kutsus ta toolile osutades. «Võta istet.»

«Võib ju ka edasi astuda ja võib ka istuda. Oleks ainult, mille manu, Marfuša.»

«Seda saab. Oota veidi, muidu mul ajab üle. Vesi tuleb ümber vahetada, näe, aur juba tõusis.»

«Palav on sul siin, Marfuša.»

Naine sihtis teda silmadega.

«Viska pintsak maha, puha kulunud teine. Võta seljast, kuivatan ja paikan ära. Mis sa kõhkled, ega ma sind nahka pane. Näikse, et oled liialt häbelik, Stepan Ivanõtš.»

Stepan tiris märja pintsaku seljast, Marfa riputas selle osava liigutusega tule lähedale, heitis vargsi pilgu juukseid kammivale Stepanile: mees oli õlakas ja sooniline. Marfa tundis seadust. Kui Stepan oleks tahtnud talle vempu mängida, poleks ta üksi tulnud, vaid koos külanõukogu esimehe ja ühe tunnistajaga.

Naine jälgis ühtaegu aparaati ja ootamatut külalist, kellesse ta lesknaise-süda juba ammugi oli kiindunud, asetas lauale pudeli värsket märjukest, mis proovimisel oli põlenud sinise kõrge leegiga, koukis ahjuaugust kollaka pekitüki ja kurke, heitis lauale leivapätsi.

«Vaata ise, kuidas hakkama saad, Stepan Ivanõtš, mul on kiire. Ole hea, ära pahanda, mul läheb muidu kraam raisku — kellel seda vaja on.»

«Hea küll, ära muretse, olen ilma eideta harjunud. Tulen toime.»

Lobov oli näljane, ja rüübanud klaasi värsket puskarit, mis ähvardavroheliselt küütles, näsis ta hulk aega pekki ja leiba. Kui ta viimaks silmad Marfale tõstis, olid need üpris õrnad. Ta astus vaarudes Marfa juurde, ja imestades ise oma julgust, paitas käega naise siledat selga. Naise õlg jõnksatas.

«Ära mängi, põrguline, pole aega!»

«Eh, Marfuša, ega kõike jõua ära teha! Kustuta oma leierkast ära, on aeg see kaadervärk kinni panna.»

«Mida veel!» pahvatas naine naerma, heites talle pilgu üle õla, ja turtsatas rusikasse. «Toitjat mul pole, olen ise endale perekonnapeaks ja käsuandjaks.»

Lobov muheles jälle, võttis naise piha ümbert julgemini kinni, pööras ta enda poole. Naine heitis pea selga ja palus õrritades:

«Lase lahti, kuuled, ära mässa...»

Lobov ei lasknud Marfal lõpuni rääkida, suudles huultele ja kuna tal veri pähe lõi, pigistas üha kõvemini. Naine rammestus ja sulges pooleldi silmad, siis aga äkki nägi üle Stepani õla seinal oma mehe fotot.

Talle paistis, et mees vaatab talle ainiti otsa, suu muigel ja silmad pilukil.

«Lase lahti,» palus naine juba tõsiselt.

Lobov ümatas naerda. Naine toetus tugevasti vastu mehe rinda ja vabastas enese ühe ropsuga. Kaotanud tasakaalu, rehmas mees korra käega ja istus otse praagatünni.

«Oi issake!» hüüdis Marfa ehmunult, naeru talitsedes. «Mis me tegime!»

Praak valgus tumedate laikudena põrandale laiali, tilkus Stepani riietest, kes tõusis jalule ja silmitses murelikult oma ainukesi pükse.

«Kukkusid sisse, Stepanuška, nüüd pead tahes-tahtmata ööseks jääma.»

Alles äsja oli pimenenud ja peaaegu igast aknast paistis valgus.

Silanti istus laua otsas, ruugejuukselised tüdrukud tihedalt selle ümber, ja pidas korda. Laual seisis paar suurt savikaussi hirsileemega. Seda ammutasid lauasolijad kordamööda, noolides lusika iga kord puhtaks, piilusid ringi ning ootasid oma järjekorda. Silantit pures tusk ja haledus: kaheteistkümnele tervele kõhule oli laual toitu napilt. Ta püüdis vähem süüa, kuid tütred märkasid seda, ja kõige vanem, Mann, sarnakas ja jämedate talunaisekätega tüdruk, sõnas:

«Söö, isa. Sina oled üks, meid aga, näe, kui palju...»

Ta libistas pilgu üle laua. Kõik langetasid süüdlaslikult pea.

Kord siin, kord seal lõõmatas ja kustus taas ööõhus tšastuška — piigad nukrutsesid. Sõda oli sobivas eas peigmehed viimseni maha niitnud, tüdrukud kogunesid kobarasse aia äärde, lõõritasid lauluviise, kriiskasid tšastuškasid, mõnikord «lappisid» pudeli, rüüpasid veidi ja heietasid mälestusi, puhuti nutsid palju. Ja kadestasid nooremaid tütarlapsi, kelle peigmehed vähehaaval sirgusid — kuue-, seitsme-, harvemini ka kaheksateistkümne aasta vanused. Tihti valdas tüdrukuid põhjuseta lõbusus, siis hoidsid nad kogu öö külarahvast oma lorilauludega ärevil, kriiskasid, ajasid üksteist taga ja istusid lõpuks väsinult kuhugi

tüliseteie palkidele. Viieteistkümneaastane matsakas, jämedate lühikeste ruugete patsikestega Toska Laboda pani pea mõne sõbratari sülle, pigistas silmad kinni ja piiksus peenikese häälega:

«Sõda on ju lõppenud, tüdrukud, eks ole! Kuulake, kui vaikne, ei tuuleõhkugi. Kui tore on elada, tüdrukud!» Ja alustas heledal häälel laulu.

Kõik kuulasid, ühinesid järk-järgult temaga ja naudisid vaikust, esimest sügisjahedust. Toska üllatusrõõm kandus neissegi, nad vaatasid kõike ümberringi uut moodi, nägid kahvatu taeva liikumist, üksikuid tähetäpikesi. Tekkis tunne, et õnn on siinsamas, üsna lähedal. Isegi Silanti tütar, vanapiigaks jäänud, inetu ja ülihäbelik Mann, surus Toska puhast häält kuulates oma suured tööst karedad käed vastu rinda, vaevu talitsedes magusraugeid tugevaid südamelööke. Teinekord tõrjusid tüdrukud nende ümber keerleva Toska pealetükkivad küsimused tagasi, ei rääkinud tema kuuldes salajuttu ja narrisid teda tallipoiss Petrovitšiga. Solvunud Toska oli valmis nutma, ja neil hetkil vihkas ta Petrovitšit, kes polnud tema ees põrmugi süüdi. Olgu siis, et ta mõnikord aitas Toskal hobust rakendada, andis talle paremad rakmed ja, poisikeselikult armunud, määris ise Toska vankrit ning püüdis teda samal ajal päris poisikese kombel mööda minnes müksata.

Igaühel on oma elu ja omad mured, rohkesti muresid, öö pakkus lühikest rahuhetke.

Külad magavad orgude süles, liibudes suve jooksul sõrakuivanud jõgede kallastele. Orasepõllud hahetavad ähmaselt kuuvalguses. Sinna põikavad maiustama kammitsas hobused ja jätavad enda järel sügavad kabjapaaride jäljed.

Mis kõik pole vanal Matveil öösiti mõttes mõlkunud, kui ta vaevaliselt oma haigeid jalgu liigutab. Kuid sel ööl oli vanataat kõik unustanud, ka oma jalad. Ta tundis Voltšihha-moori hästi, nende vanusevahe oli üks aasta. Sellest oli palju aega tagasi, kui punapäine nooruk Matvei oli öösiti üle kahekümne versta maha käinud, et jõuda metsavahimaja juurde, kus sünge neljakümneaastase mehe kõrval elas tollal noor kaunitar Jelja, praegune Voltšihha-moor. Matveid ei

lastud teda naiseks võtta; Jelja perekonnal oli külarahva hulgas iidsest ajast nõidade kuulsus. Jelja ei saanud Matvei peale pahaseks, kuid alles mehe surma järel (see suri kuus aastat pärast pulmi, tormi ajal jäi pehkinud haava alla), laskis naine Matvei sisse majja, mis oli täis riputatud rohu-, seente-, koorte- ja juurtekimpe. Matvei oli silmanud isegi kuivatatud rästikute pundart.

Vanataat mäletas toda kunagist kõnelust, nagu oleks see praegu olnud. Metsa kohal kõmises esimene kevadäike. Jelja oli talle lõplikult ära ütelnud.

«Kui tahad, käi siin, aga sulle kaasaks ma külasse ei tule, ära loodagi, Matvejuška. Teie elu ei meeldi mulle, ma armastan metsa. Külas nokivad nad mu surnuks, ei jäta tervet kohta järele.»

«Mismoodi sa siis elama hakkad?» küsis Matvei, surudes seda noort, tulist ja käsitamatut naist enda vastu.

«Elan kuidagi ära,» muigas see, mornid silmad välkumas.

Matvei abiellus, taluperes on töökäsi alati vaja. Naise eest salaja käis ta mitu korda kauges metsamajas, mis asus kõrgendikul keset lodumetsa, ojakesi ja läbipääsmatut padrikut. Sõja ajal ei läinudki sakslastel korda sinna pääseda.

See on minevik, vanataadi mälestustes ei ole midagi häbiväärset. Ta oli oma elu viljatult ära elanud naise kõrval, keda ta ei armastanud, mis parata, nii see läks. Voltšihhat tundis taat hästi, tema küsimuste peale see aina vaikis või palus nina võõrastesse asjadesse mitte toppida. Taat oli sel sügisööl nähtust sügavalt vapustatud. Algul ta koguni mõtles, et Voltšihha ja ta õepoeg on kokku rääkinud ja mängivad nüüd ainult nendele kahele teadaolevat mängu, ning kergitas end uudishimulikult asemel.

Vanataat vandus tasa, kui Dmitri sulges kuulekalt silmad, läks heitis pikali ja hakkas jutustama. Taat vaatas Voltšihhat ja imestas veel enam — eit tundus talle võõrana. Kõrget kasvu, täidlane, nägu võimukas ja liikumatu. Vanataat tahtis häält tõsta, kuid ei söandanud. Tuli vaikida ja oodata. Taat kuulas Dmitri otsatut jutustust, ent kui kaua magaja jutustus kes-

tis — tund või kaks või isegi pool ööd, seda ta ei teadnud. Teda köitis õepoja ühetasane, vaikne hääl, ja halastamatus selguses kerkis tema ette inimese elu kahekümne viie aasta jooksul. Vanamees puudutas sukalt: kas see pole mitte rumal unenägu? Karmi jutustuse lõpp oli lihtne ja kaeblik: viimane kohtumine tuliaga. Vanataat ei suutnud tõusta ja muldonnist välja minna, ta jalad ei kuulanud üldse sõna ja väljas hakkas jälle sadada. Dmitri oli lõpetanud, Voltšihha vaatas talle tungivalt otsa ja kordas:

«Maga!»

Eit võttis Dmitri kiiresti ja osavalt riidest lahti, kattis kinni ja vaikis tükk aega ega teinud taadist välja. Matvei kogus julgust ja esitas küsimuse, eit istus vaikselt ainukesele taburetile:

«Mis sa minult pärid, ise kuulsid kõik. Ei tea. Palju on minu käe alt läbi käinud, mitmed said terveks, mõned aga... Ei tea. Kuulsid ju, mida nendega kõik ei tehtud. Issand halasta, küll on vereimejad, inimese nagu konna kallal. Tuli ühel kevadel arst linnast, mõnudkui päris ja püüdis usse, uuris nende hambaid. Küsisin temalt, miks ta jumala loomi piinab, tema aga naeris. Tegi katseid, aga see, et ka uss on jumala loom ja tahab elada, pole tema asi. Sain ta peale pahaseks.

Kas tead, aina püüdis minu saladusi välja uurida, kuidas mina ravitsen. Ma polnud nõus rääkima. Sõja ajal ravisin, nüüd aga on arste palju, ilma minutagi käilalt ravitsejaid. Sinu õepojal on isesugune haigus, siin on aega tarvis. Küll näed, aasta pärast on kõik möödas, nagu käega pühitud. Annan talle rohtu, teeb pea klaariks. Meelespidamine on tal hea, mõne aja pärast on ta meeled ja mõistus, issand, avita, jälle korras, kuulsid, kuidas ta jutustas.»

Taat ajas kaela õieli ja kiikas Dmitri poole:

«Magab.»

«Ta peab kaua magama. Täpselt kaks ööd ja päeva, Matvejuška. Kui ärkab, siis viin sind oma koju, metsa. Sul on vaja end ravida. Armastan metsa, Matvejuška. Vana sõpruse nimel võtan sind ravile. Ära nüüd muretse ja ära sega. Hiljem jutustan sulle kõik, mis ma sellest arvan.»

Dmitri ärkas ülejärgmisel päeval ja nägi Jelja Vassiljevnat. Ta oli päris nõrgaks jäänud, ei olnud himu tõusta. Jelja Vassiljevna vaatas teda maheda ja lahke pilguga. Dmitri silmas laual leiba, auravat kaussi ja tundis kohe, et tal on hundiisu. Kui ta ennast kergitas, hakkas tal pea ringi käima. Ta silmitses vanaeite umbusklikult.

«Tere,» ütles eit, segades midagi kruusis.

«Tere,» ühmas Dmitri, ta pilk otsis taati: teda polnud onnis.

«Vanataat kobis välja. Õhtu eel läks selgeks, tal tuli tahtmine päikese käes mõnuleda. Sina aga tõuse üles. Säh, joo ära ja tõuse üles.»

Kruusist tuli kibedat ja kirbet lõhna.

«Mis see on?» küsis Dmitri.

«Metsarohtudest tee. Joo, see kulub sulle ära, teeb pea kohe klaariks.»

Dmitri heitis eidele tähelepaneliku pilgu ja talle tuli meelde tume piklik terake, meenusid mornid võõrad mukad silmad.

«Joo,» kordas eit. «Sinu onu tunneb mind viiskümmend aastat.»

«Ma ei karda,» sõnas Dmitri ja tõstis kruusi suu juurde.

«Neljakümne teisel ja kolmandal aastal aitasin ma kümneid sinusuguseid jalule. Vahel veeti neid väetikesi kokku terve majatäis, ühel käsi, teisel pea. Mõni oli põrutada saanud, mõni haavatud või muidu haige. Palusid: ravitse, memmeke, lennukid ei suuda kõiki ära viia. Ja siis ma tohterdasingi neid, ainult kaks meest heitis hinge kogu selle aja sees, ega mina süüdi olnud. Kõhud olid sodiks lastud, eks olnudki siis nende vennikeste elupäevad loetud.»

«Kas partisanid?»

«Nemad neh. Sakslasi ma oma kolkas ei näinud, need sinna ei pääsenud. Meil on metsikud paigad, hunt hüüab hunti igal koidutunnil, ja sa tead vist, et ka mind hüütakse Voltšihhaks [1].»

Dmitri ulatas tühja kruusi tagasi.

«Kuda oli?»

[1] Voltšihha (murdekeelne) — emahunt.

«Polnud viga. Kibe. Teie rohi on kibe, Jelja Vassiljevna.»

«Kõik hüvad rohud on sihukesed, ja elus on kõik veidi mõrkjas, kullake. Elad, taipad. Jätan sulle karbitäie, selles on kakskümmend terakest. Viieks kuuks sulle, kullake. Tunaeile oli reede, iga reede õhtul neelad ühe enne magamaheitmist. Ära mõtle midagi, sa oled täitsa terve, kuid seda on siiski vaja. Kui otsa lõpevad, annan uued. Aasta otsa neelad sihukesi terakesi.»

«Kui ma terve olen, misjaoks siis neid neelata?»

Vanainimese napi liigutusega kohendas Voltšihha pea halli rätti, tõmbas sõlme pingule. Libistas pilgu Dmitri näolt jalgadele.

«Anna aega, ja kõik läheb korda, ning sul pole enam midagi vaja neelata. Oled kena noormees, tugev, mina pean sind aitama, kui sa tahad . . .»

Dmitri kuulis ka neid sõnu, mis jäid ütlemata.

«Tahan,» kinnitas ta.

Eit kõneles vaikselt, veidi venitades. Dmitri oleks tahtnud temalt nii mõndagi pärida, kuid ei söandanud, keelele kippusid liiga piinlikud küsimused.

«Viin vanataadi kuuks ajaks enda juurde, jääd üksi. Teda on tarvis tohterdada ja turgutada.» Eit naeratas, muutus nooremaks ja lihtsamaks. «Olid kunagi ajad, kus meiegi olime teistsugused.»

Dmitri küünitas tubakakoti järele. Eit märkas, tegi hoiatava liigutuse:

«Niikaua kui rohtu võtad, suitsetada ei tohi. Ka viina juua ei tohi. Siis aitab rohi vähe ja mitte nii kiiresti. Naistest hoia samuti esialgu eemale. Ära karda, küll jõuad. Ega sa veel saja-aastane ole, Mitja.»

Dmitri punastas, eit rääkis vaikselt, laulvalt, endistviisi lihtsalt ja usalduslikult. Dmitri kuulas väga tähelepanelikult, ta oleks tahtnud küsida, kust eideke kõike temast teab.

18

Voltšihha viis vanataadi selsamal päeval enda poole, ja järgmisel hommikul sai Dmitri Julialt lühikese kirja. Julig oli koju jõudnud ning palus Dmitrit linna tulla.

Dima, me peame kindlasti kokku saama, tahan Sind kangesti näha. Meil on veel palju päevi ees, kus me teineteist ei näe. Kahekümne seitsme aasta jooksul olid Sa peaaegu üheksa aastat ära. Varem ei olenenud see meist. Nüüd aga sõltub see, kas me saame ja jääme kokku, ainult meie soovist, on meie endi teha. Ootan Sind, kallis, vasta, kui Sa sõita ei saa! Parem tule siiski ise.

Dmitri lamas kaua, pilk laetalades kinni. Ta mälus elustus kauge juuniöö, mil nad kõndisid Juliaga käsikäes mööda linna, mis oli katusteni tulvil kuuvalgust. Nad olid lõpetanud keskkooli ja küpsustunnistused kätte saanud. Kaks kuud hiljem käis Julia teda ära saatmas; tütarlaps häbenes tema ema ja hoidus kõrvale. Ent tol juuniööl oli linn kuuvalgust täis, ja tükk aega ei julgenud Dmitri teda sülelda ja suudelda; viimaks suudles ta Juliat saamatult, embas teda aga juba julgemini. Nad istusid kõrgel jõekaldal, jälgides päikesetõusu. Oli hea olla; siis nad ei mõelnud veel sellele, et on olemas suuremaid naudinguid kui nägude, õlgade, käte arglik puudutus.

Mahorkat otsides küünitus Dmitri riiuli poole, kuid talle tuli meelde Jelja Vassiljevna hoiatus. Ta mõtles oma riiete peale, tal polnud korralikke linnariideid, polnud õieti teerahagi. Ja milleks need riided? Niikuinii peab ta nendesamade seinte vahele tagasi tulema. Ja milleks üldse minna, raisata jõudu sõidu ja jutuajamise peale?

Ta käis onnis ringi. Uks läks lahti ja keegi pistis pea sisse. Dmitri tundis ära taat Silanti hääle:

«Kas sa tööle ei tule?»

«Ei, täna ei tule. Tere, Silanti Mihhejevitš.»

«Olid ikka terve. Oled haige või?»

Dmitrile oli räägitud, et Silanti üritab üht oma tütardest temaga paari panna.

«Kus siis Matvei on?» päris Silanti.

«Sõitis jalgu tohterdama.»

«Noh hüva, sa siis ei tule?»

«Ei, onu Silanti. Tarvis linna sõita.»

«Ja õigesti teed, ära tule jah. Sa pole kolhoosnik, ja niikuinii ei saa midagi. Ole terve, Dmitri Romanovitš.» Silanti viibutas vattkuue narmendavat käist. «Ole

terve. Mina aga lähen. Tarvis siiski laut lõpetada. Veel kaldi ja vaata et pudenebki juba ülalt lund.»

«Hüvasti, Silanti Mihhejevitš.»

Hetkeks jäi Dmitri pilk peatuma niiskusest tumenenud uksel, mis kinni kolksatas, siis aga hakkas ta kähku teelemineku valmistuma. Juba mõne minuti pärast riputas ta muldonni ette luku, peitis võtme kokkulepitud kohta, prakku ukse kohal. Linna jõudis Dmitri vastu õhtut juhuslikul veoautol. Kuus tundi veeldeldi põhjatu maantee läbipääsmatu poriga; jõudnud viimaks munakivisillutisele välja, peatuti. Kergendatult hinge tõmmates äigas juht õlise kaltsuga üle tsemendava, määrdunud otsmiku, pani suitsu ette ja pahvatas naerma.

«Välja saime,» lausus ta ja heitis Dmitrile imestunud pilgu, nagu kutsudes teda kaasa rõõmustama. «Kuradi kurat!»

Järsul ja kõrgel jõekaldal laius nende ees linn. Nad pidid sõitma veel üle silla.

«Istu peale,» kutsus juht, tõmmates kiiruga viimaseid mahve. «Mul tuleb veel kaua loksuda, lubasin naisele, et enne pimedat olen kodus.»

«Pane ajama, mina saan ise kohale. Pole enam kaugel. Aitäh, vennas.»

«Mis eest? Ei tea veel, kes kellele aitäh peab ütlema. Ole terve!» Juht kirtsutas lustakalt nöbinina, aevastas kõrvulukustavalt ja seletas kabiini kadudes:

«Külmetasin vist. Ehk ronid siiski peale.»

«Ei, ei. Head reisi!»

«Sulle samuti!»

Kabiini uks kolksatas kinni, vana mootor tõrkus algul, hakkas siis korralikult tööle, ja veoauto veeres mööda maanteed, tihedalt poritükke laiali loopides. Dmitri saatis autot silmadega, nägu muigel, ja pööras maanteelt ära. Hämardus, linnale laskus õhtu. Taevas ringas raskelt idast läände, kõik ümberringi näis olevat maadligi litsutud.

Dmitri tundis jõetagust linnaosa hästi. Siin oli tehaseid, vabrikuid, kaubasadam. Enne sõda seisid siin mitmekorruselised hooned, nüüd aga kiiruga ehitatud tööliskasarmid ja ühiselamud, oli ka üksteisest vähe erinevate individuaalelamute kvartal. Siin oli palju

aedu, jõe ääres maabumissildade juures asetsesid madalad kaubalaod, kaetud lainelise plekiga. Sõda oli nad säästnud.

Dmitri tegi silla juurde minnes ringi, ekseldes meelega tänavail ja põiktänavail, püüdes meelde tuletada, kuidas need vanasti välja nägid. Valukoja korstnaist keerles suitsu, ja Dmitrile meenus, kuidas see neljakümne esimesel aastal õhku lasti. Ta mõtles rahuldustundega: «On taastatud.» Talle tegi rõõmu kõik, mis oli terveks jäänud, endistest aegadest tuttav — see sisendas talle kindlusetunnet. Näis, nagu poleks midagi olnudki: ei sõda, Saksamaad ega laagreid; et ta on alles viieteist- või kuueteistkümneaastane ning nüüdsama tulnud teispoolt jõge oma koolivenna, lõbusa pruunisilmse Tolka Gorjajevi juurde, kes oli agar igasuguseid asju välja mõtlema ja üritama.

Dmitri muigas. Sild terendas hämaruses, hõre laternate ahel kadus kaugusesse: sild oli pikk. Autokummid sahisesid märjal sillal. Üle jõe liikus mõlemas suunas vähe jalakäijaid.

Dmitri läks üle silla ja sattus kohe Ostoretski peatänavale. Pimenes, Dmitri lisas sammu. Julia elas Revolutsiooni väljakul. Maja sada viis. Korter seitsekümmend kaks, neljandal korrusel. Ta oli aadressi pähe õppinud. Korter seitsekümmend kaks, neljandal korrusel, esimene trepikoda. «Ema tahab Sind kangesti näha,» meenus talle rida Julia kirjast. «Ta tundis ju Sind, kui Sa alles poisipõnn olid.»

Dmitri mäletas Julia ema, Zoja Konstantinovnat. Huvitav, mis teda ootab?

Ta jõudis Revolutsiooni väljakule. Otsida ei tulnud kaua, väljakul oli esialgu ainult üks mitmekorruseline maja. Dmitri astus otse selle poole, möödudes igavlevast postimiilitsast. Talle jooksis vastu üsna nooruke paar, vist õpilased. Möödus rööbastee käänakul krigisev tramm.

Maja ees kasvasid ridamisi vanad saja-aastased õõnsad pärnad. Praegu seisid nad lehitult, kaks neist olid murdunud, teistest täpselt poole lühemad. Dmitri läks kaua ja aeglaselt trepist üles, ühelt korruselt teisele.

«Kuid võib-olla pole seda kõike tarvis?» mõtles ta,

kui oli juba ukse taha jõudnud. «Ehk oleks parem, kui ma ümber pööraksin ja ära läheksin?»

Ta sirutas käe ja koputas, samal silmapilgul avati hoogsalt uks, soe õhk lõi talle näkku ning ta silmas Juliat lihtsas, vastu keha liibuvas kleidis, tumeruuge kuheva patsiga — täpselt samasugune nagu varem.

«Tere,» lausus ta, astudes kohmakalt üle läve. «Kas tohib?»

Julia ulatas talle käe. Zoja Konstantinovna seisis pisut eemal ja vaatas teda.

«Tere õhtust, Zoja Konstantinovna.»

«Tere, Dima,» kostis Julia ema ja astus noormehele vastu. «Julia kõneles...» Ta sinatas Dmitrit nagu vanasti: «Sa oled päris meheks sirgunud, Dima, sinult nägu...»

Julia naeratas tagasihoidlikult.

«Üheksa aastat, ema.»

«Üheksa... Ma ei ütleks, et sind ära ei tunneks, Dima. Eriti nägu, silmad aga, need on täpipealt endised. Astu edasi.»

Dmitri muljus kohmetult peakatet käes. Naised märkasid seda lõpuks. Julia võttis mütsi, riputas nagisse ja Dmitri tundis end selles puhtas toas sedamaid ebamugavalt. «Endised,» mõtles ta tusaselt.

Zoja Konstantinovna valas talle teed, Dmitri soojendas sõrmi, rüüpas ja kehitas õlgu — Julia jälgis teda. Endalegi ootamatult lausus Dmitri:

«On raske pärast üheksat aastat niimoodi kokku saada.»

«Miks?»

«Ei tea, Zoja Konstantinovna. Minul on raske.»

«Sinu avameelsus on võrratu, Dima,» naeris Julia.

Dmitri heitis pilgu Juliale. See lakkas naermast. Teda häiris pisut Julia rahulik ja kindel käitumismaneer. Ta ei leidnud midagi väga vajalikku ja kallist talle peaaegu alaealise tütarlapse kujus, mida ta oli kandnud endas läbi kõigi nende räpaste alandusaastate.

«Sõõ, Dima, praegu ei ole küll midagi erilist pakkuda, võta, mida on.»

«Tänan teid, Zoja Konstantinovna, mu kõht on täis. Sõin enne äratulekut.»

«Joo veel teed.»

«Seda võib.»

Julia nihutas klaasi talle lähemale, puudutas teda küünarnukiga. Nimetas kõiki, keda mäletas lõppklassist — kes on surnud, kes ellu jäänud. Ütles tuttavaid nimesid ning lisas samas: «surnud», «teadmata kadunud», «tema on elus, õpib», «sellest ei tea ma midagi».

Nad muudkui heietasid mälestusi. Zoja Konstantinovna jälgis neid. Ta nägi, mida see vestlus tütrele maksab, imestas tema enesevalitsuse, puhuti iroonilise muutuva tooni üle, kuid rahunes varsti ja kuulas huviga pealt. Julia oskas rasketest, valusatest küsimustest üle libiseda ja Zoja Konstantinovna oli taas hämmastunud: ta polnud märganudki, millal tütres kõik oli muutunud. Siis mõtles ta: tütar on ammu täiskasvanu, iga päev puutub kokku tähtsate inimestega, mis siin imestada.

«Ja niiviisi me siis pidasime vastu. Ema teab, igasuguseid inimesi oli. See käib muidugi meie, tüdrukute kohta, sest poisid läksid juba varem armeesse. Õed Totšinad jäid Saksamaal teadmata kadunuks. Ajasin hiljuti nende emaga juttu, nutab. Kas sa Jekaterina Solontsovat mäletad?»

«Katenkat? Kuidas siis! Tema vanemasse õesse olid kõik poisid armunud. Kas mäletad, teised tüdrukud olid vihased? Katenka oli niisugune naljakas, punapea. Päris kribu.»

«Tal on sakslaselt laps. Tema õde Nastja läks kuskil Saksamaal kaotsi. Neljakümne teisel aastal aeti minema, ja ei kõppu ega kappu.»

«Ei või olla!»

«Miks? Sina, Dima, ei peaks imestama. Paljud inimesed ei tulnud Saksamaalt tagasi. Poisike on juba viieaastane.»

Dmitri ei vastanud, astus akna alla. Puudelt olid lehed langenud, suvi oli möödas. Viltuselt mõranenud klaas oli irvakil. Dmitri puudutas seda sõrmega. Katenka Solontsoval on viieaastane poeg sakslaselt. Uskumatu lugu. Miskipärast oli valus mõtelda sellele poisikesele.

«Kuidas ta siis niimoodi, see Katenka?» küsis Dmitri,

puurides pilguga pimedust akna taga, ähmaseid tänavahooneid.

«Mis siis temal... Oli alles üsna plikake, arvas nähtavasti, et kõik on otsas, kartis. Täpselt ma seda ei tea.»

«Raske on tal. Räägi mis tahes, aga praegusel ajal on see tragöödia. Poisikesest on kahju. Ja Katenka... Päris plikakesena püsib meeles.»

Julia silmitses teda, ja Dmitri tajus tema pilku. Tal oli praegu raske, ja Julia sai sellest aru, ta leidis äkki, et akna juures seisev suur mees on talle täiesti võõras. Sinna ei saa midagi, mitte kui midagi parata. Endine tüdruk, tuline, mõistetav ja hoogne, oli ära läinud ega tule enam tagasi, nüüd pidi ta selle uue ja võõra mehega harjuma.

«Ise tegi valiku, keegi ei sundinud, miks teda haletseda? Niisugust karistust ei oleks keegi osanud välja mõelda.»

«Ta ei saanud siis ju veel millestki aru. Plikakesel polnud kedagi, kes teda oleks toetanud või tagasi hoidnud. Ode, see Nastja ikka, kes talle juba lapsest saati ise ema eest oli olnud, viidi ju minema.»

«Miks sa teda kaitsed, ema? Selleks olid nad täiskasvanud, muuks aga...»

Zoja Konstantinovna tõusis raskelt üles ja läks pliidi juurde. Dima Poljakov meeldis talle. Ei meeldinud vestlus: liiga pinev, ja nad rääkisid sellest, mida poleks tarvitsenud puudutada.

Ta viskas pliidi alla kühvlitäie sütt. Sügisesed hallad andsid end juba tunda, aknad aga olid veel toppimata ja kleepimata, aina ajapuudus, töid ja toimetusi ülearu palju. Ta mõtles kurvalt, kui paljude noorte elu on sõda ära rikkunud. Sõda saab õigesti mõista vist alles siis, kui see on lõppenud. Zoja Konstantinovna ütles seda, kuid keegi ei vastanud talle.

Dmitri tõusis laua tagant üles.

«Hüva. Aitäh teile. On juba hilja, tulen homme veel hiljem, kui tohib.»

«Kas sa siis ööd meile ei jää, Dima?»

«Hakkan minema, Zoja Konstantinovna. Küll ma ennast leian, ärge muretsege.»

«Rumalus, Dimka!» vaidles Julia kindlal toonil vastu. «Ära mõtlegi sellele. Sa ööbid meie juures, sa

oled ju väsinud. Kas arvad, et ma ei näe? Lähme, minu tuba on seal, ära püüagi põigelda. Säh sulle, või tema tuleb homme...»

«Miks teile tüli teha? Ma lähen...»

«Jäta järele,» palus Julia. Ja lisas naljatlev-väljakutsuvalt: «Minust sa nii lihtsalt lahti ei saa. Tühi lootus, Dimka, tule minu järel.»

«Ei, ei,» mõtles Dmitri neiut silmitsedes, valmis sel hetkel tema eest surma minema. «See on tema, minu Julika. Ja tal on õigus kohut mõista. Kuigi teeb seda ülearu karmilt, nagu praegu Katenka puhul. Selles on tunda tema endist sallimatust. Mis siis ikka, seda parem. Oma mõtetes nägin teda just niisugusena... Kas me siis ei leidnud teineteist? Oleme saanud täiskasvanumaks, kalestunud, kuid peamine on jäänud alles.»

Zoja Konstantinovna askeldas pliidi juures, näis, nagu ei paneks ta neid tähele. Endamisi märkas Dmitri Julia ema tagasihoidlikku peenetundelisust.

«Ole nagu kodus, Dima,» ütles Zoja Konstantinovna käsi kuivatades. «Julial on õigus, kuhu sa ikka lähed.»

Zoja Konstantinovnale tuli meelde Dmitri ema, kuid ta peatas ennast õigel ajal — praegu ei maksnud teda meelde tuletada.

«Ajage juttu, teil on, millest rääkida pärast neid pikki aastaid. Olete ju ammu täiskasvanud.»

Zoja Konstantinovna sulges enda järel vaikselt ukse.

19

Dmitri istus voodil, seljas veidi kulunud puhas särk. Toal oli üks tohutu suur, terve seina laiune aken. Otse selle vastas rippus gravüür põhjamaa eeposest: tiivulised põdrad sopkade tippude kohal. Julia seisis gravüüri all, käed kramplikult rinnale ristatud, ja vaatas üksisilmi Dmitrit. «Kui võõras ta ikkagi on!» vilksatas ta peas. «Kas see on tõesti tema, toosama Dimka?» Julia vaikis, ainult ta silmad kiirgasid.

«Tere, Julia,» ütles Dmitri, tõusis püsti ja astus lähemale. Julia langetas aeglaselt pea ja silmitses teda üleni, jalatallast pealaeni.

«Tere, Julika,» kordas Dmitri. «Mõistad sa, see on ju meie esimene kohtumine.»

Julia nägi ta kõrget, kipras laupa, nõutust, hämmeldust ja rõõmu. Tema, tema! Ta oli alati kärsitu olnud.

«Ootasin seda kohtumist. Tere, Dima.»

Julia liigutas vaevu huuli, Dmitri aimas ta sõnu. Dmitri kummardus ja suudles ta huuli. Julia vastas, ta huuled värahtasid. Esimest korda suudles Dmitri teda huultele, suudles tugevasti, veel ja veel kord, Julia käed aga põimusid ta kaela ümber. Praegu oli Dmitri temast tugevam, ja Julia, ise endale aru andmata, miks, alistus kuulekalt igale ta liigutusele. Julia suutis vaid vaikida, pigistas huuled kokku ja võitles peale-tikkuva nutuga. Dmitri oli tagasi tulnud, Julia oli teda nii kaua oodanud. Mis tähtsust on nüüd kõigel muul? Dima on nii suur, nii tugev, ja tuba on hämar.

Dmitri tõstis Julia kergelt kätele. Ja nagu laps jäi Julia vaikseks, tõmbus enesesse, Dmitri kandis teda toas ringi ja aina suudles, surudes teda tugevasti enda vastu.

Julia toibus. Vabastanud parema käe ta pea alt ja hergitanud enese küünarnukile, silmitses Dmitri teda aimiti, ja äkki Julia märkas, et mehel on halb, ta sai sellest aru, tundis seda, kuid ei teadnud, kuidas teda aidata.

«Ma pean ära minema, Julia, andesta mulle,» lausus Dmitri õnnetuna. «Ma poleks tohtinud tulla, nüüd tuleb selle eest maksta.»

Dmitril polnud praegu tahtmist juttu ajada, ta pöörас näo ära. Tegi seda tahtmatult, varjates kõike ootamatut endas, varjates oma nõutust, valu, hirmu ja hämmeldust. «Vanaeit hoiatas,» tuli talle meelde Voltšihha-moor.

«Mis sul on?» sai Julia vaevaga öeldud.

«Kas sa tõesti ei taipa?» küsis Dmitri kätt vabastades tigedalt, ja nõutust tema hääles enam polnud.

Täiesti rusutult ja jõuetuna istus Julia Dmitri kõrvale. Ta sai kõigest aru, tundis tema vastu õrnust, soovi kaitsta, lohutada. Et ta ainult jääks, Juliale on ta vajalik. Miski kammitses teda, ta ei leidnud sõnu, kuidas solvata, veel rängemini haavata. Dmitri tõlgitses tema vaikimist oma moodi.

«Enam me teineteist ei näe, Julia.»

«Kuid see on võimatu! Sa tead...»

Dmitri lükkas ta käe eemale.

«Ma armastan ju sind, Dimka... Mõtle järele...»

«Sellepärast peamegi lahku minema.»

«Ei! Ei!» karjatas Julia ehmunult, Dmitri aga tõmbas tema pea enda ligi ning suudles teda kibehellalt. Kuivõrd suur oli praegu nende vanusevahe!

Nad istusid teineteise embuses — see oli kuidagi niiviisi juhtunud. Dmitri oli kaotustega harjunud, tal oli kergem vaikida. Julia, kuigi väliselt rahulik, hoidis end suuri vaevu vaos.

«Palun sind, Dima.»

Dmitri ei taibanud ja Julia kordas:

«Ma ei talu uut kaotust. Me peame vahetevahel kokku saama. Ja see pole elus peamine. Kas me pole niigi küllalt palju kannatada saanud? Sa oled lihtsalt kibestunud, Dima.»

Julia vaatas talle näkku, kuid ei näinud ta silmi.

«Ei, Julia,» vastas Dmitri, olles veidi vaikinud. «Parem korraga lõpp teha, milleks venitada. Sa oled noor, ilus, milleks mina sulle? No ütle, milleks? Et iga päev, iga hetk meelde tuletada. Ma ei tahaks enam ühtki niisugust ööd. Ei, Julia, ei.»

Dmitri kõndis mööda tuba, ta vari viskles seinal.

«Ära karju.»

«Kas ma karjun?»

«Jah. Täna jääd siia. Mis ema mõtleb? Ja meil on vaja veel paljust rääkida. Sul tuleb ju edasi elada, midagi tegema hakata, töötada.»

Dmitri kägardas taskus karbikese, talle tulid meelde Voltšihha sünged silmad ja ta jäi äkki seisma. Siis astus akna juurde ja viskas karbi õhuaknast järsu hoogsa liigutusega välja.

«Sina töötad, küll minagi leian tegevust.»

«Olgu ma pealegi ta silmis abitu, kuid miks ta niimoodi, otse näkku? Tööd on ümberringi kõik kohad täis, olgu muuga, kuidas on, aga tööd minu elupäeviks jätkub. Teha midagi oma kätega. Masinat, maja. Või lihtsalt kompvekikarpi. Hiljem hakkavad lapsed karamelli lutsima.»

Julia mõistis: jutuajamine tuleb lõpetada.

«Astu akna juurest kaugemale, Dima, külmetad ennast.»

«Ära muretse,» naeratas Dmitri.

«Tahad ehk nägu pesta?»

«Ei, ei taha. Aitäh.»

«Jään sinu juurde.»

Dmitri raputas pead.

«Jäta mind parem üksi. Head ööd.»

Julia ootas.

«Sügis.»

Mööda aknaruutu roomasid aeglaselt vihmapiisad. «Ent kunagi hakkavad inimesed vihma valitsema. Eks ole?»

«Jajah, seda küll! Tore oleks... Kogu aeg paistab päike, on soe. Väga tore oleks... Ka mina ei armasta ennast ilma, pimedust samuti ei armasta.» Julia kõneles kiiresti, tõtlikult, kartes peatuda ja vait jääda ning kohendas kogu aeg juukseid, vabastades nende alt oma väikesi kõrvu. «Tead, pimedus ei meeldi mulle paremugi, ausõna. Hiljaaegu tuli mul hiilgav idee. Kui ma veel rajoonikomitees töötasin, pidin palju ringi sõitma, mitu rajooni käisin läbi, kõik Ostritsa luhad... Tead sa, oblast lämbub ilma elektrivalguseta... Meil on tarvis Ostritsal mitu elektrijaama.» Julia surus meelekohti peopesadega. Küsis takerdudes: «Kas sa kuulad mind, Dima? Kavatsen selle küsimusega Volodini juurde minna. Kas tahad, teeme kunagi koos ühe sõidu Ostritsa jõel?»

«Jajah,» vastas Dmitri pead pööramata, silmitsedes endiselt musti märgi puid akna taga. Ta ei kuulnud praegu Juliat ega jälginud tema juttu. Julia astus tema juurde ja jäi ta kõrvale seisma. Dmitri nihkus pisut eemale. «Kui kaua sa pead veel Moskvas olema?»

«Sa ju tead — üle kahe aasta. See aeg lendab kiiresti mööda.»

Dmitri ei vastanud.

«Dima, nii ei maksa. Praegu on kõigil väga raske. Sain kuulda, et üsna pea kaotatakse kaardisüsteem, lapsed andmed. Raske on veel, väga raske. Võib-olla näib sulle, et ma valetan, kuid mõnikord ei leia ma kuskil asu. Milleks, mõtlen, kõik mu ponnistused, milleks küll?»

Julia märkas, kuidas Dmitri sõrmed, mis pigistasid aknalauda, läksid üha valgemaks, ja ta kordas ärevalt:

«Dima...»

«Mis on?»

«Küll sa näed, kõik läheb aegapidi joonde.»

Tuul muutis suunda ja vihm peksis nüüd otse vastu aknaruutu.

«Sa ei taha minuga rääkida?»

Dmitri vaikis endiselt, ja Julia läks vaikselt ära.

Terve öö lebas Julia unetult. Keha kuumas ebameeldivalt, ta ei suutnud kuidagi mugavat asendit leida, vähkres lõputult, istus, tõusis üles, heitis taas pikali. Vahel ta suikus, sedamaid aga virgus võpatades, avas hirmunult silmad. Ta oleks tahtnud valgust süüdata, kuid ei teinud seda, et mitte äratada ema. Mitte mingi hinna eest poleks ta tahtnud praegu väljas, lageda taeva all olla. Peaaegu valusa värinaga kujutles ta pimedaid külasid külma vihma käes, läbimärgi inimesi. Une virevil kerkisid ta silme ette kõrgepingeliinide sihvakad tiivulised mastid — elus polnud ta niisuguseid näinud. Nende sirged read läksid silmapiiri poole, igasse ilmakaarde, kadudes pimedusse. Ta haaras lülituskangi, pööras seda, ja otsekui kartes põgenevat pimedust, avas korraga silmad. Kõik hajus, kuid ta ei saanud enam uinuda. Vaevu koitis hommik, kui ta kõrvaltoa uksele koputas ja sisse astus. Dmitrit ei olnud. Julia seisis tühjas toas, naaldudes jõuetult seinale, läks ema juurde ja sõnas vaikselt:

«On ära läinud... Mis ma peaksin tegema? Aita mind, ema, kas tõesti kõik on otsas?»

TEINE OSA

Voznessenski kõrgendikult, kus neljakümne kahekesandal aastal süttis langenute auks igavene tuli, avanes pilgule kogu linn. Laisalt sirutas ta end jõekallastel välja, öösiti üksainus suur tuledemeri. Linn, jõgi, tehase- ja vabrikukorstnate suits sealpool jõge — kõik see paistis Voznessenski kõrgendikult, kus inimesed tulevusid, armusid ja läksid lahku, said endale märkamatult täiskasvanuks, ja inimeste tegudele heitis valgust langenute igavene tuli.

Voznessenski kõrgendikule istutati igal kevadel puid, kaski ja mände, tema nõlvadele kasvas ajapikku ühe maaliline park, mis oli noorte turbepaigakeseks. Nende suudlustele, tülidele ja kirgedele langes igavese tule paiste, mis ööd ja päevad põles laial kivipostamendil pronksi tardunud Tundmatu Sõduri kuju ees. Natuke allapoole, mälestussamba jalamplaadile oli raiutud karm bareljeef. Kaks meest lamas, käed krampunud maamulda, kolmas oli kummargil, granaadiga käsi üles tõstetud, neljas, lipukandja, üsna nooruke poiss, oli kallutunud tahapoole, hoidis suure pingutusega käes tuules meeletult pekslevat lippu ja saluteeris räbaldunud lipukangaga: «Minge edasi. Meie jääme siia, kuid teie minge edasi. Te peate eesmärgile jõudma.» Selge ilmaga paistis Tundmatu Sõdur linnast kaugele — tume täpp kõrgendiku tipus. Ta tuletas inimestele meelde möödaläinud sõda, raskeid kaotusi ja võitlust. Ellujäänud võitlesid edasi. Tihtipeale jäid tumedat täppi Voznessenski kõrgendikul vaatama naised ja tõstsid käe silmade ligi. Nemad ei suutnud unustada. Nad kiirustasid kauplusse, tööle, laste juurde, kuid unustada nad ei suutnud.

Mitte ainult noored ei armastanud käia kõrgendikul, kus põles igavene tuli. Hommikuti oli siin palju lapsi, palju vanakesi. Nad tulid siia, kuigi hingeldasid ja seisid tükk aega iga saja, kahesaja meetri järel. Lõpuks jõudsid nad tippu ja igavene tuli sädeles nende kustunud silmis.

«Igavene tuli,» ütlesid nad. Kutsusid lapsukesi lähemale ja näitasid neile Tundmatu Sõduri kuju. Mõtlikud varjud libisesid üle puhaste lapsenägude.

Inimestest ja linnast tuhises üle päevi, kuid, aastaid. Igavene tuli ei kustunud hetkekski, päeval ja ööl loitles tuules ta lai leek. Siin võisid kokku saada üksteise ammugi silmist kaotanud vanad sõbrad, siin patsutasid üksteisele õlale ja meenutasid möödunud aegu ning kokkusaamisi maalt linna komandeeringule tulnud, siin võidi kohtuda, üksteist ära tunda ja üksteisest ka mööda minna.

Kord said sel kõrgendikul kokku kaks naist, üks neist sammus tõtlikult, käekõrval heledapäine pikakoivaline kaheksa-aastane poiss, kellel olid seljas luitunud madruseriided. Korralikust, koguni uhkest ülikonnast, püksiviikidest ja roosast näokesest hoolimata äratas poisike ometi ängistavat kaastunnet. Ta ei lasknud ema kätt peost ja vaatas möödujatele arglikult näkku teraste mittelapselike silmadega, naeratades talle saadetud põgusatele pilkudele lahkelt vastu.

Teine naine käitus enesekindlalt, oli väga hästi riides. Inglise kostüüm, tolmused kingad, kohevate tumeruugete juuste raske sõlm kuklas. Pikad tumedad kulmud ja meelas suu ei suutnud varjata näoilme seestpoolt esilekerkivat karmust.

Nad tundsid teineteise ära, ja esimese naise eemalasetsevad läbipaistev-rohelised silmad ümardusid kohkunult. Ta otsis, kuhu võiks ära keerata, pööras kõrvalrajale, poisikest rutakalt enda järel tirides. Istunud pingile, saatis teine naine neid kaua silmadega. Ta polnud jõudnud lähemalt vaadelda poisikest, kes kuulekalt ja alistunult kiirendas sammu, polnud jõudnud tervitada, ja vaevumärgatav muie väreles ta huulil.

Ta kohendas juukseid, mõtiskledes ootamatu kohtumise üle. Kulunud sviiter, kõhnukesed õlad, ema

hirmunud silmad ja poisi heleda tiheda juuksetuka alt kadetud uje täiskasvanupilk ei läinud tal meelest.

Need naised olid Julia Borissova ja Jekaterina Sobolsova. Omal ajal olid nad õppinud samas koolis, ühtede ja samade õpetajate juures.

Oli kevad. Noored puud seisid hiirekõrvul. Maapind kõrgendikul tahenes juba, lõi haljendama.

Julia Sergejevnat hõigati ja ta märkas kõrget kasvu miilitsameest. Jäi mulje, nagu oleks mehe pea pika ridva otsa pistetud.

«Jah?» küsis ta külmviisakalt; talle ei meeldinud, et teda mõtlemisel segati.

«See on minu piirkond.»

«Ja siis?»

«Ma arvasin, et võib-olla on teil midagi vaja, seltsimees Borissova.»

Naine kehitas õlgu ja päris juba leebemalt:

«Kust te mind tunnete?»

«Kes siis teid ei tunne! Pidasite meile loengu. Räägitakse, et teie kangelastegudest sakslaste ajal on raamat kirjutatud.»

«Või kohe kangelastegudest,» muigas Borissova irooniliselt, kuid tal oli seda meeldiv kuulda. «No kui te mind juba tunnete, saagem siis tuttavaks.»

«Andrei Popov,» lõi miilitsamees kannad kokku ja ta nägu venis naerule.

«Tore piirkond on teil, Andrei Popov. Kogu linn nagu peopesal.»

«Just nii, seltsimees Borissova.»

Naine läks miilitsa ametlikust toonist tusaseks.

«Tänan teid, mul pole midagi vaja.»

Kõrgendikult paistsid õrnas roheluses eeslinna aiad, Ostritsa jõgi ja sild, põllutöömasinate tehase hooned. Taevas oli tuuline ja selge, täis päikesepaistet, ja selle tõttu oli taevasina veelgi hõredam, läbipaistvam.

Sama aasta talvel nähti kõrgendikul umbes kolmekümneaastast meest, suur karvane müts peas ja jopp seljas. Mütsiserva alt helkisid hallid sügavad silmad. Jalas olid tal mustad viltusõtkutud nahkkandadega sõidid, nagu habemetüükas. Kõrgendikul vihises kuiv

külm tõmbetuul, talveks varjatud igavene tuli põles ühtesoodu ja sellele sattuv lumi sulas otsekohe. Linn paistis ähmaselt. Mees tahtis linnavaadet silmitseda, kuid külm tuul puhus lausa näkku ja kiskus silmad märjaks. Ta keeras selja vastu tuult, tõusis mööda jäätunud astmeid ettevaatlikult kõrgemale ja peatus naeratades.

Igavese tule juures soojendas käsi kaheksa-üheksa-aastane poisike. Väikesed punased käed ulatusid kabeda poolkasuka käiseist välja, siinsamas lebas ka uhiuus lumeudemeis koolikott. Poisil olid jalas viltsaapad, peas paks hall müts. Ta soojendas toimekalt oma käsi ja oli enese siia nähtavasti pikemaks ajaks sisse seadnud. Mees lähenes kuuldamatult ja jäi tema kõrvale seisma. Poisike märkas teda, pööras kohmakalt pead, mida kattis paks müts, tõmbas käed tulest eemale ja haaras oma koolikoti.

«Oota,» peatas mees teda, seistes ülemise trepiastme keskel. «Kas ma ehmatasin sind, poisu? Kelle poeg sa oled?»

Poisike uuris meest kiiresti altkulmu ja keeras siis pilgu kõrvale.

«Mitte sugugi.»

Oma aastate kohta näis poiss liiga täiskasvanuna. Nad seisid vaikides ja vaatasid tuld. All losutas tuisus linn, kus nad mõlemad olid kaheksateistkümneaastase vaheajaga sündinud.

«Soojus meeldib sulle, vennas?» Mees pistis kindad põue, lõi jopihõlma lahti ja küünitas paberossi võtma.

«Eks ikka, on hea, kui on soe . . .»

«Miks sa siis siia üles ronisid? All on ju soojem.»

Poiss nohises ega vastanud, mees painutas pea alla ja süütas tuulevarjus osavalt paberossi. Tuul hajutas otsekohe ta suust lendava sinaka suitsu. Pea kuklas, jälgis poiss teda huviga. Puhus katkistes käpikutes sõrmedele ja pühkis harjunud liigutusega ninaalust.

«Aga meid ei lubata suitsetada.»

«Kes siis?»

«Veera Pavlovna, õpetaja. Ja mutt.»

«Kas sul on kuri mutt?»

«Oh ei, mis te nüüd, onu. Ta on õnnetu. Sellepärast klohmibki mind vahel. Aga muidu on ta hea, armastab

mind. Ööd kui päevad teeb tööd ja trimpab muidugi vahel südamevaluga.»

«Pea, pea. Mis sa ütlesid?»

«Noh, ostab viina ja trimpab. Siis nutab ja laulab.»

Mehel hakkas piinlik, nagu oleks ta selle seletuse vägivõimuga välja pinninud.

«Miks sa siis nüüd siin oled?» küsis ta kõneainet muutes. «Mispärast sa koolis pole?»

«Aga teie?»

«Mul on täna puhkepäev.»

Poiss mõtles veidi ja sõnas veendunult:

«Puhkepäevad on pühapäeviti.»

«Mul on säärane töö.»

«Kas öövahetus?»

«Oletame. Kust sina, poisu, öövahetustest tead?»

«Mutt töötab.»

«Ahaa . . .»

Poiss sirutas taas käed tule poole.

«Ma jooksin koolist ära.»

«See on juba paha.»

«Mind narritakse ja nüüd ma ei lähegi sinna enam.»

«Noh, vennas, seda ei maksa küll teha. Ei tohi. Ka mina õpin.»

Poiss heitis talle jälle kiire umbuskliku pilgu.

«Kõiki narritakse. Ka mind narriti. Niisuguse tühja asja pärast ei maksa koolist ära joosta.»

«Mind hüütakse nöögates fritsuks.»

«Või nii?»

Mees istus madalale võrele ja nende näod olid nüüd ühekõrgusel. Poisil oli sirge nina ja kahvatute huultega tõsine nägu.

«Frits,» kordas poiss, ja mees taipas, et tal oli seda sõna raske lausuda. Poiss ootas. Siin tuli esitada otsene küsimus.

«Miks?»

«Nad ütlevad, et minu isa on frits, kuid ma ei usu seda. Ma usun mutti. Minu isa oli partisan, Nikolai.»

«Või nii?»

«Nikolai Ivanovitš. Ja mina olen Vassili Nikolajevitš Solontsov. Vaat nii. Ei usu või?»

«Usun, Vasja,» kostis mees tõsiselt, ja nüüd ei pöörnud poiss enam silmi ära.

Õhuke jääkirme nende vahel oleks nagu sulanud. Nad seisid taas sõnatult ja vahtisid tuld. Poiss soojendas käsi ja luristas nina.

«Lähme, Vasja.»

«Kuhu?»

Mees viipas linna poole, mille kohal voogasid lumelained. Ta võttis oma kaelast salli ja sidus selle saamatult poisile kaela.

«Homme mine kooli. Mina aga tulen kunagi sulle külla. Nõus?»

Paistis, et poisil on raske kiusatusele vastu panna, ta pööras end nohisedes allatuult ja ütles kurvalt:

«Mutt ei salli võõraid, kukub riidlema.»

«Kuid mina pole võõras, Vasja. Nii on lood. Töötan sinu emaga samas tehases. Mu nimi on Dmitri Romanovitš. Sa võid mind hüüda lihtsalt onu Mitjaks.»

Poiss tõmbas käe mehe peost välja.

«Kas te räägite mutile ära?»

«Mida?»

«Et ma koolis polnud?»

«Misjaoks seda. Sa käi koolis. Eks?»

Nad tulid alla linna, autobussipeatusse, ja enam ei näinud nad lumepilvi linna kohal.

«Tahad, ma saadan sind?»

«Pole vaja, lähen ise,» vastas poiss ja hõigates jooksu pealt: «Head aega, onu Mitja!» pööras lähemasse põiktänavasse.

Dmitri naeratas, tõstis krae üles — ta polnud harjunud ilma sallita käima, tundus külm olevat — ja jäi bussi ootama, et linna teise serva sõita. Ta ootas kaua, kohendades ühtelugu kraed.

Õhtu eel ilm selgines. Külm läbilõikav tuul kihutas üksikuid pilvi põhja poole.

Poljakov mõtles igavesest tulest.

1

Kolme aasta eest oli Dmitri Poljakov linna tulnud Juliaga kohtuma. Borissova juurest lahkudes astus ta niiskesse sügisõhe ja hulkus sihitult ringi magava linna tänavail: sügishommik oli visa saabuma. Tal oli taskus

saja üksteist rubla ja seitsekümmend kopikat. Ta luges raha tühmi tänavalaterna all üle.

Läks valgeks, ja ta seisis kauem kui tavaliselt reklaamtahvlite ja plankude juures, mis olid üleni täis kleebitud tööpakkumiskuulutusi. Ta pani aadressid hoolikalt kirja. Vajati ehitajaid ja autojuhte, müüjaid ja nende õpilasi, lukkseppi ja lihttöölisi tehastesse, insenere ja laadijaid kondiitrivabrikusse, assenisaatoreid — kohasoovijad võisid linna kommunaalmajanduse trusti kontorisse pöörduda. «Mis siis ikka?» mõtles Dmitri. «Kas pole ükskõik?»

Ta silmas vallas- ja kinnisvara müümise kuulutusi ning teda hämmastas inimeste võime kõike kergesti unustada. Alles see oli, kui vallas- ja kinnisvaral ei olnud mingit väärtust, kõik senised mõõdupuud olid kadunud ja asendusid ühega — elu hinnaga. «Jah, vennas,» ütles ta endale. «Sa nõuad liiga palju . . .»

Linn virgus. Uniselt haigutades pühkisid kojamehed kõnniteid. Dmitri jõudis keskväljakule ja seisis kaua sõjavahnust mälestussamba juures. «Maga, kallis, maga. Terve elu hoolitsesid sa minu eest, ja nüüdki oleksin sulle veel laps olnud. Pole parata. Tahtsid nii kangesti näha mind täiskasvanuna. Nüüd olengi täiskasvanu, vaata mind.»

Sel varasel tunnil oli kõigil rutt, kuid ikkagi leidis mõni aega tagasi vaadata üksikule jopis mehekogule. Ta ei tahtnud tähelepanu äratada, sammus üle väljaku ja liitus kiirustava inimvooluga. Kell üheksa läks ta Oktoretski Põllutöömasinate Tehase väravasse. Otse värava kohal olid suured roostes tähed. Aja jooksul olid need mustaks tõmbunud; sõja ajast olid tehasest järele jäänud ainult need tähed ja värava raudbetoonpostid. Seadmed osalt evakueeriti, osalt hävitati. Kui sakslased taganesid, lasksid nad tsehhide korpused õhku, nüüd aga seisid nende asemel juba uued, hoopis avaramad.

Lapsepõlves tundis Dmitri seda tehast hästi. Ta käis siin sageli isa juures, kes hukkus kolmekümne kolmandal aastal avarii ajal masinasaalis. Tema laip leiti alles järgmisel päeval, meelekohast võeti välja revolvikuul. Süüdlasi ei leitud, ja Roman Prohhorovitš Poljakov maeti maha ning ta hauale pandi plaat kirjaga:

«Hukkunud alatute vaenlaste käe läbi.» Matustele kogunes palju rahvast. Dmitri mäletas tänini avarat tehasehoovi täitvat tihedat paljastatud peade metsa. Punase riidega poolenisti kaetud kirst seisis veoautol, sinna üles astusid ka kõnelejad. Tehaserahvas armastas vaneminsener Poljakovi. Ta oli nendega ühest kännust: teda mäletati õpipoisina, lukksepana, aururehepeksumasinate monteerimise meistrina.

Dmitri käis tihti isa saatel tsehhides ringi — isa tundis iga tsehhi, iga töökoja, iga tööpingi ajalugu, ta oli tehasesse tulnud kaheteistkümneaastase õpilasena vanema, lukksepast venna käealuseks. Talle lisati kolm aastat ja tuttav meister, naaber, vaatas sellele läbi sõrmede.

Dmitri peatus tehase väravas.

Valveruumist väljus valvur, kohmakas vasaku jalata invaliid.

«Kas tööle kauplema või?» küsis ta maameheliku lihtsusega ja osutas kaadriosakonna uksele. «Sinna. Aga mis töö peale?»

«Kõlban igasuguse töö peale, onu.»

«Kae kuradit,» lausus valvur laitvalt ja hakkas väravat avama, surudes kõvasti õlaga rasketele malmtiibadele.

Tehasesse saabus direktor Selivanov, valvur saatis teda pilguga. Dmitri jõudis märgata kitsast, läbi autoklaasi rohekana paistvat nägu, kaabut ja läikiva nahkmantli kraed.

Kaadriosakonnas jutulesoovijaid ei olnud ja paks mees riidles parajasti kellegagi telefoni teel, pruntis põsed vappumas. Ta kohendas allavajuvaid prille, põrutas rusikaga vastu lauda ja ähvardas kõikvõimalike karistustega kedagi Matrossenkovi, nimetas seltsimees Volodinit. Dmitri teadis, et see on oblastikomitee esimene sekretär. Paksuke pragas hulk aega: Dmitri jõudis läbi lugeda poole diivanile unustatud ajalehest.

«Mats ja pugeja,» lausus paksuke lõpuks teatud heameelega. Viskas toru hargile ja hakkas väsinult prille puhastama. Pani need ette ja vaatas Dmitrile otsa. «Vabandage,» osutas ta peaga vandeseltslaslikult telefoni poole. «Küll on bürokratism. Keda te soovite?»

«Tulin kaadriosakonda.»

«Näen. Mina olen kaadriosakond. Kas tööle?»

«Tööle jah.»

«Oige. Meie tehasest etemat pole kogu oblastis. Mis eriala? Kas dokumendid on?»

Ta esitas standardseid küsimusi ega süvenenud peaaegu üldse vastustesse. Ta oli veel telefonikõne mõju all, tema näos paistis Dmitrile midagi tuttavat, ent kuidas Dmitri ka ei pingutanud oma mälu, ei suutnud ta meelde tuletada.

«Kuidas pole passi? Kas sa tuled vanglast või oled kolhoosist jalga lasknud? Niisuguseid ei tohi me tööle võtta.» Ta heitis Dmitrile kahetseva pilgu.

«Oodake, mul on ajutine tunnistus. Ma pole kolhoosnik. Olen sündinud ja üles kasvanud Ostoretskis.»

Paksuke keeras murdekohtadelt kulunud tunnistuse lahti ja hakkas lugema, liigutades aeglaselt oma pakse huuli.

«Pea! Pea!» hüüdis ta, tõstis prillid üles ja silmitses Dmitrit. «Poljakov? Dmitri või? Romanovitš?»

Dmitri ei olnud jõudnud veel ühelegi küsimusele vastata, kui paksuke laua tagant püsti kargas.

«Kas tõesti ei tunne ära?» päris ta, vaevu talitsedes kärsitust, laia näo iga rakuke täis sära. Tema heledasiniseist silmist paistis niisugune kannatamatus, et Dmitri naeratas, unustades raske öö, vestluse Juliaga ja selle, kuidas ta üsna koidu eel oli riietunud ja väljunud, end vastu seina surudes ukseni hiilinud, selle avanud ja sulgenud enda järel tasa.

Nähes praegu talle rõõmsalt naeratavat meest, ei tahtnud Dmitri sellele kuidagi pettumust valmistada ja püüdis teda meelde tuletada.

«Onu Platon?» küsis ta ebakindlalt.

Paksuke tormas tema juurde, embas teda lühikeste tugevate kätega, ja et suudlema ulatuda, tõusis varvastele, ning nüüd ta silmad ei naernud ega sädelnud, vaid muutusid väikesteks ja kurbadeks. Ja nüüd tundis Dmitri ta lõplikult ära: Platon Nikolajevitš Drozov, isa lapsepõlvesõber, igavene majandusmees-administraator, alati elevil, lõbus inimene, kes kunagi ei peatunud ega püsinud paigal.

«Platon Nikolajevitš,» ütles Dmitri, «mitte ei oodanud, et teid kohtan. Te olete ikka veel siin?»

Drotov ei vastanud, pani Dmitri vaikides diivanile istuma, istus ise ta kõrvale ja Dmitri märkas nüüd, kui vanaks Drotov oli jäänud.

«Aga Vovka, näe, ei tulnud tagasi. Jõudis majoriks saada, jäi Prahasse. Terve sõja aja lendas õnnelikult, aga, näe, Praha kohal... Kavatsen kunagi seal ära käia. Tema hauakoht on mul teada.»

Vovka, Vladimir, oli Drotovi ainuke poeg ja Dmitri sõber, nad olid õppinud samas klassis.

Dmitri vaikis. Julia ei olnud Volodka Drotovit meenutanud. Kõik ei tule meelde. Ka Platon Nikolajevitš oli vait — paks, kiilaspäine, sel hetkel väga vana ja abitu. Tema kulunud põlvedega püksid lotendasid üle viltutallatud, ammu puhastamata ja halvasti paigatud kingade.

Platon Nikolajevitš silmitses oma lihavaid pihke, Dmitri vaikis ja mõtles Volodkale, tuletas meelde, kuidas nad koos koolitööd tegid ja üheksandas klassis mõlemad korraga ootamatult armusid Nastja Solontsovasse ning vanast sõprusest hoolimata hakkasid teineteist vältima ja leppisid ära alles mitme kuu pärast, kui said teada, et Nastja Solontsova kurameerib lennukooli kursandiga ja et see on teda koguni suudelnud. Nad ümbritsesid Nastja Solontsovat rõhutatud meheliku põlgusega ja haudusid kättemaksuplaane. Võib-olla sellepärast tõmbaski Volodka Drotovit taevalaotusse?

Ikka veel oma kinganinasid uurides, tõstmata neilt pilku, hakkas Platon Nikolajevitš lõpuks rääkima.

«Kas tead, Dmitri, mis on sõjas kõige ülekohtusem? Ei, mitte lapsed ilma isata, vaid vastupidi: isad ilma poegadeta. Kõige julmem on lahkuda elust, jätmata endast midagi järele. Sõda paiskas kõik segi. Aga kus on õiglus? Ma trampisin läbi kõik sõjateed jalaväes vanemana, alles lõpu eel märgati mu majandusmehevõimeid ja pandi tärnid peale — määrati intendandiks. Sain vatti küll, aga tagasi tulin. Milleks?»

Dmitri vaikis. Mida siin vastata... Tõepoolest, milleks? Ka tema tuli tagasi, ent milleks.

«Mul on raske, Dima. Aga Maša («Maria Petrovna,» mõtles Dmitri) on omadega täiesti läbi. Jääb otsa

Muudkui nutab. Aeg läheb edasi, aga see ei unune. Noh, mis sest ikka rääkida.»

Platon Nikolajevitš häbenes oma ootamatut tundepuhangut, oma nõrkust. Ta tuli laua juurde tagasi ja tuges Dmitri tunnistuse uuesti läbi. Viivitades ja järele mõeldes käis ta toas edasi-tagasi, turtsus pahaselt. Ta ei esitanud küsimusi, polnud vaja pärida, kui niisugune dokument käes. Säärasel korral on küsimuste esitamine lihtsalt patt. Pahaselt nohisedes kaalutles ta, kuidas ja mida saaks ette võtta. Dmitri seiras teda vaikides ja ootas.

«Vaat mis,» sõnas Platon Nikolajevitš. «Ma ei saa praegu kuidagi ära tulla, siin on mu aadress. Aga sa tead seda ju isegi. Lippa Maša juurde. Maria Petrovna juurde,» kordas ta ja vehkis tunnistusega. «See värk aga jäta siia, usalda minu kätte. Luban sulle, et teen kõik, mis iganes võimalik, või mu nimi pole Platon... Mina, vennas, olen siin tähtis isik. Kord istun kaadrites, kord suunatakse varustusülemaks, kord pannakse ametiühingu juhiks. Sedaviisi on lood, igal pool saan hakkama. Mine. Aga õhtul kohtume. Puhkad enese välja, ajame juttu, peame nõu. Eks ole? Sinu jaoks meil nurgake leidub, oleme praod juba kuidagimoodi kinni mätsinud. Memm otsustas Vovka toas kõik seada nii, nagu seal varem oli.»

Platon tuli Dmitri juurde, võttis ta õlgade ümbert kinni, vaatas silma, kummardus ja küsis tasakesi:

«Kuule, Dima, ma tahaksin veel midagi küsida. Sa läksid ju enne sõda sinna oma erikooli, Volodka aina kippus sulle järele... Kuidas sellega on?»

«Ei ole tarvis, Platon Nikolajevitš. Sel kõigel on kriips peal. Mind ei puudutata, hea seegi.» Ta tõstis kaed, pööras peopesad ülespoole ja naeratas nõrgalt. «Rohkem pole mulle tarviski. Tükike leiba, kõva madratsiga voodi ja öörahu. Käib ka ilma madratsita.»

Platon Nikolajevitš vaikis, mõteldes ta sõnade üle järele, siis aga lükkas Dmitrit ülemäära kiirustades ukse poole.

«Mine, mine, võtame su heameelega vastu nagu oma inimese. Ela nii kaua, kui soovid. Abiellu, kõik nagu kord ja kohus. Eks?»

Keegi kolistas uksega, hakkas Drotoviga otsekohe kõrgendatud toonil, teravalt ja ärritatult rääkima, ja Dmitri lahkus.

2

Õhtu oli jahe, hahkjas. Dmitri vaatas üle kardinate aknast välja. Kasinalt valgustatud toas oli hubane ja vaikne. Lai voodi, sellel kägaras kare tekk, raamatud riiulil, ka väike laud täis raamatuid, ja vaikus.

Eilsest päevast oli Dmitri puhkusel, esimest korda kolme aasta jooksul, ega teadnud nüüd, mis endaga peale hakata. Äkki oli kadunud huvi raamatute vastu, loiult, ilma vähimagi rahuldustundeta mõtles ta viimase kahe aasta tööst, sellest, et oli saavutanud üsna palju. Varem ta lihtsalt ei mõtelnud sellele, polnud aega. Elus võib-olla juhtubki vahel nii, et terve inimene ei märka aja kulgu. Sestsaadik kui Dmitri oli Ostoretskisse tagasi tulnud ja Drotovi abiga põllutöömasinate tehasesse tööle asunud, algul abitööliseks, hiljem kolmanda kategooria lukksepaks saanud, oli tema elus toimunud palju muutusi. Ta töötas väga hästi, teda pandi kohe tähele, juba poole aasta pärast seati eeskujuks, märgiti ära käskkirjades ja koosolekutel. Ta saatis vanale Matveile lühikesi kirju ja too vastas talle eht-maameheliku põhjalikkusega, vedades suurte konarlike tähtedega sõnu paberile, mainides kõiki naabreid ja tuttavaid, andes edasi arvukaid tervitusi ja pannes peensusteni kirja oma vanainimese elu. Varsti pärast Dmitri maalt lahkumist teatas Matvei Nikandrovitš ühes oma kirjas nagu muuseas, et ühekäeline Stepan Lobov on naabrinaise Marfa ära võtnud, ja kirjeldas tagasihoidlikke pulmi, kus ta isa meheks oli olnud ning kus joodud peedipuskarit, võetud sakuskaks soolakurki ja tatraputru paastuõliga – see oli kanepiõli ja pisut mõrkjas. Taadi kirjades taba Dmitri jändrike tähtede tagant üksiku, palju elanud eaka mehe peidetud nukrust. Dmitril oli taadist kahju.

Puhuti tundis Dmitri igatsust taadi vana aia järele, inimeste järele, kes olid jäänud sinna, maale. Haruharva tulid need ka ise linna ja ööbisid Dmitri pool

Enige sagedamini juhtus seda siis, kui nad jäid linnalinnale pimedikuni. Dmitri vaatas pealt, kuidas nad saadud raha ta toas hoolikalt kokku panid, tuletasid kuuldavalt meelde väljaminekuid. Mõnikord läksid nad segi, palusid, et Dmitri arved kokku võtaks, kui klappis, rahunesid ja heitsid magama.

Nende kaudu oli Dmitri mitmeid kordi vana Matveid linna kutsunud, ja vahel oli see ka tulnud ja elanud Dmitri juures kaks-kolm päeva. Dmitri vältis endiselt naisi. Pärast Juliaga kohtumist oli ta tema justkui unustanud, hoidunud temale mõtlemast. Tihti luges ta «Ostoretskaja Pravdast» Julia Borissova artikleid. Julia kirjutas eetilis-moraalse kasvatuse teemadel ja Dmitri luges neid artikleid, nagu poleks ta nende autorit ialgi kohanud. Ta hindas neid külmalt, kiretult, ei imestanud millegi üle. Endine Julia, igatsetud neiu, oli tema jaoks surnud; see polnud kaugeltki ühekorraga juhtunud, ta oli koguni kergendust tundnud, kui see lapsuke oli sündinud. Dmitri ei mõelnud enam temast. Mattis end raamatutesse, jõi õhtuti koos Drotovitega teed. Ta elas nende juures, hukkunud Volodka toas; selle suurte silmade ja säbrus juustega nooruki foto oli ta voodi kohal seinal. Vanad Drotovid ei tahtnud Dmitrit mingi hinna eest enam ära lasta, lugesid silmist iga ta soovi ja hellitasid teda. Kurva pilgu ja kuuldamatu sammuga Maria Petrovna, hallipäine kabe naine, hüüdis Dmitrit algul sageli Volodkaks, nihutas järjekindlalt tema ette kõik magusa, mis laual leidus.

Dmitri tuli töölt koju, tiris seljast määrdunud tunked, et ennast pesta. Maria Petrovna tõi talle puhta kateräti ja seda andes puudutas hellalt ta kätt. Dmitri puristas kärarikkalt ja tänas, hõõrudes end lillelise kateerätiga.

Maria Petrovna otse säras vaiksest rõõmust. Dmitri järel töölt koju jõudnud Platon Nikolajevitš patsutas ühkelt noormehe tõmmut selga:

«Virutasid kõvasti üle normi!»

Drotovite vaiksesse majja tõi aeg märkamatuid muutusi ja õhtuti arutas väike perekond neid tuliselt. Maria Petrovna sundis Dmitrit minema kinno, tantsuõhtule, ja kui see nõusse jäi, hakkas rõõmsalt askeldama: viikis talle särke, lipsu ja pressis pükse, tõi aegsasti

välja läikimahõõrutud kingad ja aina tatsas riietuva Dmitri ümber. Maria Petrovna läks koos temaga jalgväravast välja, saatis teda üpris uhkelt ja ootas pärast teeseldud ükskõiksusega, mis Dmitri jutustab. Enamasti mõtles Dmitri midagi välja. Sest niimoodi koduni ära saadetud, käis ta kas Voznessenski kõrgendikul või raamatukogus, kus ta tahtmatult oli kõigis noorukestes raamatukoguneiudes huvi äratanud.

Dmitril polnud aimugi Drotovi vanade öistest vestlustest.

«Sa küsi õige nagu mees mehelt, Platon,» rääkis Maria Petrovna, palmitsedes ööseks oma õhukesi juukseid. «Oleks aeg talle naine otsida.»

«Küsimus on üpris delikaatne, Maša. Ei saa valu tegemata teise südamesse tungida. Niimoodi prauhti ma ei söanda,» lisas Platon mõtlikult. «Mõne inimese puhul on see sama mis lähenemine ülemusele. Ehitasid ja ehitasid püramiidi, aga lasksid tsipake viltu, ja prantsatad lausa tipust alla. Pärast aga proovi, alga jälle otsast pihta, muudkui roni.»

«Küll sa ikka võrdled, Platon.»

«Võrdlen jah. Siin on tarvis mikroni täpsust. Oled sa midagi mikronist kuulnud?»

«Ära tüüta, Platon. Mis mul asja su lolli mikroniga? Tuleb Galina Ivanovna juures ära käia,» ohkas Maria Petrovna murelikult, siludes volte vanal sulgtekil. «Tarvis talle lilli viia.»

Maria Petrovna rääkis Dmitri emast, nagu oleks ta elus, ja see oli Platon Nikolajevitšile miskipärast ebameeldiv. Ta ei võtnud kunagi niisugusest jutust osa. Aga sellest hoolimata käis Maria Petrovna igal pühapäeval Keskväljakul ausamba juures. Platon Nikolajevitš tajus selles midagi vaenulikku ja tumedat, kuid ei söandanud seda ütelda.

3

Tol õhtul polnud Dmitril põrmugi isu lugeda, kõige vähem tehnikaalast uudiskirjandust, mis ta laual lebas. Aknast hoovas külma. Dmitri pani «Teraviljakombainide uusimad konstruktsioonid» käest ära ja riietus

Maria Petrovna uuris, kas ta ikka küllalt soojalt riides on, kohendas hoolitsevalt salli ta kaelas.

Dmitri väljus ja tädi Mašat pahandas tihe jäälillemuster akendel. Seni kui vana naine pahinal hingates aknaruudule sõõri sulatas, oli Dmitri juba kaduda jõudnud, Maria Petrovna ei näinud midagi peale tulede vastasmajade akendes.

«Läks ära,» ütles ta, kuid Platon Nikolajevitš pani prillid ette ja lehitses demonstratiivselt mingit paksu raamat, tõstis ainult tuimaks jäänud jala ühelt põlvelt teisele.

Platon Nikolajevitš ei sallinud töö ajal segamist ja vihastus. Maria Petrovna teadis seda. Võtnud istet sohva pliidi lähedal, kudumistöö käes (ta kudus Dmitrile sinist pulloveri, Maria Petrovna arvates pidi sinine värv talle sobima), oli Maria Petrovna veidi aega vait.

«Tead, Nikolaitš, läksin eile turule liha ostma... Arva, keda ma seal nägin.»

«Ära sega, hiljem räägid. Võtan arvud veel kord kokku.»

«Jäta nüüd, küll sa jõuad. Zoja Konstantinovna Borissovat, Julika Borissova ema. Mäletad teda?»

«Kust sina teda tunned?»

«Issand, Platon, lapsed ju õppisid koos, ühes ja samas klassis kümme aastat. Kunagi, millal see nüüd oligi, aasta kaheteistkümne eest, me isegi istusime lastevanemate koosolekul Zoja Konstantinovnaga kõrvuti, ühes pingis. Ta on ju vene kirjanduse õpetaja. Saime juttu kokku ja ajasime juttu. Dimast rääkisime.»

«Noh, lase tulla, ära venita.»

«Zoja Konstantinovna tunneb Dima vastu huvi, oma tütrest pajatas. Ta tütar, Julia, teenib praegu oblastikomitees, peaaegu et sekretär. Kõige imelikum on, et ta otse niimoodi küsiski, et kuidas teie kasupoeg ennast tunneb. Aga kustkohast ta seda teab?»

Platon Nikolajevitš pani prillid kõrvale.

«No ja edasi...»

«Mis asja! Kuidas kasupoeg, ta on meile ammu lihaseks pojaks saanud, ütlesin mina.»

«Ja, Maša, asu kiiremini asja juurde.»

«Mis sa kamandad. Ega sul siin välkmiiting ole,»

sai Maria Petrovna pahaseks ja hakkas solvunult lõngakerasid põlle korjama.

Platon Nikolajevitš ei lasknud tal ära minna, astus ta juurde ja pani ta uuesti istuma. Naine tõstis tema poole silmad, solvumist neis ei olnud, ainult rahulik muhelus.

Maria Petrovna päästis lõngaotsa keras lahti, seadis vardad valmis ja hakkas silmi lugema. Platon Nikolajevitš ootas kannatlikult.

«Ei tea, Platoša, aga mulle näis, et see jutt ei olnud tagamõtteta. Sina, Platon, ära salatse, oled sa temas midagi halba märganud?»

«Kelles?»

«Dimas. Kas sa tead või ei tea?»

Platon Nikolajevitš kehitas õlgu, silmis pilge, ja Maria Petrovna ei pärinud enam midagi.

«Zoja Konstantinovna rääkis Dimast. Nagu oleks noormees endale naise leidnud, soovis õnne. Nad olevat enne sõda selle naise vanema õega koos õppinud. Naisel olevat sakslaselt laps, ja ise kergete elukommetega, joob. Zoja Konstantinovna oli päris mures, soovitas selle üle järele mõtelda.»

«Pea'nd, pea,» katkestas teda Platon Nikolajevitš. «Mis sa luiskad? Kes see niisugune kergete elukommetega on? Mis Dmitril sellega asja?»

«Kas sa Katka Solontsovat tunned?»

«No tunnen küll. On kolmandas tsehhis treial. Kust see õpetaja kõike seda teab?»

«Pole aimu. Mida kuulsin, seda räägin.»

Platon Nikolajevitš jooksis juba ammu mööda tuba ringi, teda ei ajanud ärevile sugugi mitte see, et Dmitri ühe naisega elab, Platon Nikolajevitš mõtles hoopis millestki muust. Kui noor mees on suhted loonud, pole selles midagi halba, teda, poissmeest, on lihtsalt naljakas hukka mõista. Kuid see ebaharilik tee, mida mööda kumu temani jõudis, äratas Platon Nikolajevitšis huvi ja tegi teda rahutuks. Ta tundis Julia Sergejevna Borissovat. Ta veeretas peas mõtteid, nagu mõistataks vaenlase kavalaid plaane. Jõudmata mingile tulemusele, asus ta uuesti aruande kallale.

«Lora. Dmitri pole poisike, ja teil pole ka muud teha kui keelt peksta. Kuigi õpetaja, on ta ikkagi eit. Näe, latras igasuguseid asju, ja mis mõttega.»

Kuurukad, kaugeltki mitte igaühele mõistetavad teed juhivad inimesi elus kokku. Ostoretski oblast on suur põllumajanduslik oblast. Siin on ka hulk tehaseid, leivavabrikuid. Ostoretsk on palju vanem linn kui Tšeljabinsk. Vähemalt kinnitavad seda muistsed pärgamendirullid ja ürikud oblasti ajaloomuuseumis, ning kui kedagi huvitab Ostoretski linna ajalugu, näidatakse talle uhkustundega iidse tuhandeaastase asula plaani — mõnikümmend palkmajakest, nende keskel korrapäratu lage nelinurk, tõenäoliselt väljak. Kõik on kõrge tammepistandaia taga Ostritsa jõe järsus kaldus. Jõgi oli noil aegadel hoopis laiem, nüüd on ta tublisti madalamaks jäänud, kuigi ka praegu sõidavad sellel vabalt kaatrid, suured masajad praamid järel, ja väikesed aurikud. Kevaditi paisus Ostritsa laiaks üle ääretud luhaheinamaad ja muutus mere sarnaseks. Hiljem saadi luhtadelt rohkesti heina, kuhjad seisid tihedalt üksteise kõrval, ja jõel sõitjatele paistsid kuni vaatepiirini silma aina heinakuhjad.

Nüüd on Ostoretsk ammu üle jõe astunud, juba mitmelgi sajandil jäi talle jõekäärus kitsaks; kasvades on linn siirdunud jõe paremale kaldale.

Ostoretski oblastis on nelikümmend kaks rajooni, viiteist sovhoosi ja hulk kolhoose. Enne ühinemist oli neid tuhat viissada, pärast ühinemist kolmsada kakskümmend. Ka tehased, vabrikud ja igasugused väikeettevõtted on Ostoretski linnaga ühendatud tuhande niidiga, ja kõik, niihästi kõige tähtsam kui ka kõige tähtsusetum, on seotud oblasti parteikomiteega.

Üle Ostoretski linna paistab Voznessenski kõrgendik. Muistsetel aegadel asetsesid selle tipul algul puukindlus, seejärel kivikloostor ja siis jälle kindlus, nüüd juba kivist. Hiljem asendas selle Voznessenski kirik. Praegu aga põleb Voznessenski kõrgendikul Tundmatu sõduri mälestussamba ees igavene tuli.

Inimese elus on kõik omavahel seoses, ja Julia Sergejevna Borissova, ise seda soovimata, tundis ikka veel huvi Dmitri Poljakovi ja tema elu vastu. Keegi seda ei aimanud, ja kui Zoja Konstantinovna poleks rääkinud, ei oleks ka Drotovi vanad seda teada saanud.

Tol õhtul, kui Maria Petrovna jutustas kohtumisest õpetaja Borissovaga, oli oblastikomitee büroo, ja Julia Sergejevna mõtles ainuüksi oma ettekandele. Büroo arutas ideoloogilise töö parandamise küsimust. Kuulati ära Ostoretski linnakomitee aruanne, arutati teatrite ja loominguliste liitude tööd. Julia Sergejevna nägi, et ühele istungile on kuhjatud liiga palju ja seepärast on kõik pinnapealne. Arvude ettelugemine väsitas kuulajad juba kohe alguses ära. Oli laiendatud büroo, millest võtsid osa kohalikud kunstitegelased, kirjanikud, kunstnikud ning samuti kindral Gorizov, noor kõrget kasvu erariides mees, Ostoretski Riikliku Julgeoleku Komitee ülem. Ta istus nurgas laias kõrgete käetugedega leentoolis, silmitses avarast aknast vanade kastanite lumiseid latvu. Ettekande ajal tabas Julia Sergejevna endal mitu korda ta uuriva pilgu ja kibrutas pahaselt oma pikki sirgeid kulme. Büroo istungit juhatas esimene sekretär Derbatšov, neljakümne seitsme aastane lüheldane mees, kes oli hiljuti Moskvast saadetud. Möödunud, 1951. aastal polnud Ostoretski oblast viljanormi täitnud ja Julia Sergejevnale meenus praegu, kuidas lonkur Volodin oli kohe Keskkomiteesse kutsutud ja sealt koos oma järglasega tagasi tulnud, ning juba järgmisel päeval oli oblastikomitee pleenum ja seejärel ka konverents uue kandidatuuri kinnitanud. Kuluaarides hoidusid inimesed nüüd lonkur Volodinist eemale, ta kõndis keskendunult Majakovski-nimelise Ostoretski Draamateatri avaras fuajees, hõredad kulmud kipras, ja kopsis oksliku kepiga parketil. Borissoval oli temast kahju, ta astus Volodini juurde ja hakkas millestki rääkima, päris viisi midagi uue määramise kohta. Volodin vaatas talle otsa põletikuliste ükskõiksete silmadega ja ütles niisama ükskõikselt:

«Minu eksimus on lihtne. Olin liiga liberaalne, mul puudus vajalikul momendil küllaldane karmus. Aga meie aeg, Julia Sergejevna, on julm.»

Ta silmad, fanaatiku silmad, süttisid, ta piitsutas ennast ja tegi seda suure ägedusega, ning Julia Sergejevnal hakkas lõbus. Volodin näis talle äkki ebatõelisena.

«See on mulle paras,» kordas Volodin. «Ehitame

[illegible] hoonet, ehitame aastasadadeks, ei tohi hoolida, [illegible] selleks läheb tuhat tellist rohkem. Mis sest, kui [illegible] sada tuhat rubla rohkem, sada inimest rohkem. Mis sest? Töödki tuleb teha tunnike või ka aasta rohkem. Oled pooleldi magamata, poolnäljas — sellest ei tohi hoolida. Aastasadadeks ehitame. Pea meeles, Julia Sergejevna, aastasadadeks. Ent kas nemad, need meie järglased, mõistavad seda, et me olime sunnitud tahel julmad olema?»

Ta oli kindlasti nõrga iseloomuga inimene, praegu ei kõnelnud temas mitte veendumus, vaid pelk pahameel oma eksisammude üle: neid oleks kerge olnud vältida.

Julia Sergejevna kuulas Volodinit, sai aru tema mõttekäigust, kuid ise ei löönud ta kõhklema, ei. Ta teadis liiga palju, hulga rohkem kui tavaline inimene, näiteks lukksepp, ja ta ei võinud otsustada nagu niisugune lukksepp.

Teine tõde (niisugune tõde oli olemas), oli oma kapsamaa kündmisel atra vedavate kolhoosinaiste tõde, oli ajutine tõde, ja Julia Sergejevna ei võinud seda omaks võtta. Nüüd ei käinud juba ammu enam keegi oma kapsamaal adrarakkes. Julia Sergejevnale valmistas pahameelt pigem Volodin ise, kes tõstis esile ja rõhutas oma m i n a, o m a e n d a osatähtsust, rõhutas oma tragöödiat suures ajastutões, mida ta käsitas Julia Sergejevna arvates üldiselt õigesti.

Siis astus draamateatri kuluaarides Volodini juurde peale Julia Sergejevna veel üks inimene, uus sekretär Nikolai Gavrilovitš Derbatšov, ja nad ajasid kolmekesi juttu. Pärast lahkus Julia nende juurest, nemad aga, endine ja uus sekretär, jäid kahekesi ja jalutasid veel kaua, lonkur Volodin kopsis kepiga, Derbatšov aga [illegible] teda kogu aja, kord suu naerul, kord kulm kipras.

5

Büroo istungit peeti oblastikomitee väikeses konverentsisaalis, mille keskel seisis pikk lai laud, seinte ääres kõrgete püstakate korjudega rasked toolid

ja seintel Ostoretski kunstnike monumentaalmaalid. Nende peale oli kulutatud suurem osa kohaliku kunstifondi summadest, ja ometi ei meeldinud need Julia Sergejevnale, kuigi kõikjal olid samasugused. Julia Sergejevna ettekanne oli õnnestunud, ta teadis, et see on hästi läbi mõeldud ja üles ehitatud. Seda oleks võinud nimetada omapäraseks ja eredaks, kui see poleks olnud ülearu sihipärane ja kategooriline, mis kõrvaldas kõik vähegi liigse, kõik, mis ei taotlenud momendil kõige olulisemat ja vajalikumat. Enamik kohalolijaid ja Julia Sergejevna ise ei pidanud ettekande kategoorilisust puuduseks, vaid pigem positiivseks jooneks, saavutuseks. Ta hääl kõlas järjest enesekindlamalt.

«Mul on viimasel ajal tulnud olla kirjanike ja kunstnike liidu kohalike osakondade koosolekutel, teatrite ja stuudiote loomingulistes kollektiivides,» rääkis ta. «Korduvalt olen kuulnud ägedaid diskussioone kirjanduse ja kunsti osast meie rahva ühises loomingus, mis aina kasvab laiuti ja sügavuti. Seltsimehed! Ma olen juhtunud kuulma, tõsi küll, harva, mõnede loovate töötajate ekslikke mõtteavaldusi. Mis on innustavam, kas negatiivne kuju või positiivne kangelane, kes ennastsalgavalt töötab meie kodumaa ja rahva heaks? Kumba peab kunstnik eelistama? Loomulikult positiivset kuju. Kui seda ka tuleks luua kas või üksikutest joontest, tilkhaaval, kui nii võib öelda. Elu täiust ei määra mitte raamatusse või pildile kokkutassitud praht, seda leidub alati ohtralt iga ehitatava hoone juures. Hoone jääb püsima, praht kaob juba homme ära. Kunstitõde on suur filosoofiline ajastutõde. See peab olema meie võitlusvahend.»

Julia Sergejevna rääkis kergelt ja vabalt, iseloomustas loomingulisi kollektiive, tõi paar üllatavat analoogiat, kuulajate nägudele ilmus aeg-ajalt naeruvine ja elevus täitis koosolekuruumi vaikse kahinaga.

Julia Sergejevna pööras ettekande viimase leheküljele.

«Tahaksin, seltsimehed, peatuda veel ühel küsimusel. Sageli ei oska me veel kooskõlastada oma soove, olgugi need head, antud võimalustega. Fantaasia on hea ja tarvilik asi, vaevalt et selle vastu keegi vaidleb. Ma ei nimeta nimesid, toon lihtsalt näite. Mõni aeg

[illegible] grupp kunstnikke oblastikomiteele Osto[illegible] uue kunstilise kujunduse projekti, huvitava [illegible], tahaksin seda kohe rõhutada. Pange tähele, [illegible]mehed, mitte ühe maja või väljaku, vaid terve [illegible], ja nagu te teate, suure linna kujundamise pro[illegible]. Eks ole huvitav? Meil oli pikk ja põhjalik juttu[illegible], selgus nii mõndagi. Seltsimehed näiteks väi[illegible], et tahvelmaal on oma aja ära elanud, meil [illegible] nendega veel juttu ajada. Nad tegid teatavaks, [illegible] nad ei loobu oma taotlusist, seda aga, mis see [illegible] läheb, nad ei kalkuleerinud. Kümneid ja kümneid miljoneid rublasid. Neljandik meie oblasti maa[illegible]konnast pole seni muldonnidest välja saanud, ja [illegible], et seltsimehed seda silmas peaksid.»

«Mitte üksnes leivast!» heitis repliigi üks kohaloli[illegible], väikest kasvu kunstnik, tarkade ja külmade pruu[illegible] silmadega mees. «Milleks see ääri-veeri jutt, [illegible]imees Borissova? Ka mina kirjutasin projektile [illegible], ja mis sellest? Olen veendunud, et kunstil on [illegible] aeg tulla tänavatele ja väljakutele.»

Derbatšov, kes oli seni vaidlust ilmse huviga pealt [illegible], tõstis käe, peopesa ülespoole, ja ütles:

«See pole enam repliik, võtate läbirääkimistel sõna. Või [illegible] seltsimees Gussev?»

«Mitte vist, vaid kindlasti Gussev.»

Mõned vahetasid pilke, peites muiet, kuid Derbatšov [illegible] kuivalt:

«Tänan teid, ma ei teadnud, et te nii kuulus olete.»

Läbirääkimistel oli palju sõnavõtjaid ja palju kriitikat. Stenografistid ei tõstnud pead laua kohalt. Julia Sergejevna, kes lennult tabas sõnavõttude tuuma ja [illegible], laskis need kannatamatult kõrvust mööda: ta [illegible] esimese sekretäri esinemist. Sekretäriks olles [illegible] Derbatšov ennast veel mingil moel ilmutanud, [illegible] kordagi polnud ta avalikult esinenud, ja Julia Sergejevna polnud jõudnud saada temast selget ettekujutust. «Võib-olla ei esine ta nüüdki,» mõtles ta. «Vahest kuulub ta nende kilda, kellel sisseelamiseks läheb liialt palju aega. Ja siis kolib ta uude kohta, [illegible] et oleks midagi korda saatnud.»

Julia Sergejevna istus, väliselt rahulik, avaldamata [illegible] kärsitust, pani käed teineteise peale laua ser-

vale ja kuulas. Kõik olid ettekande põhiideega nõus, rõhutasid püstitatud probleemide tähtsust. Võttis sõna Gussev, kelle põskedelt polnud siiamaani kadunud tume puna. Julia Sergejevna kohendas enda ees pabereid ja naeratas. See Gussev oli tark, äge, ta kaldus sageli õigelt teelt kõrvale, sellest hoolimata oli ta linnas väga lugupeetud, eriti noorte hulgas. Julia Sergejevna märkas, kuidas paljud naeratades pilke vahetasid, välja arvatud Derbatšov, kes polnud jõudnud linnas veel kõigesse sisse elada. Gussevit tunti. Tunti ka tema iseloomu, tahtekindlust ja osavust ennast maksma panna.

Oblasti täitevkomitee esimees Moškanets tõmbas kohe taskust ninaräti, puhus põsed pungi ja laskis kuuldavale valju pu-uuhh, linnakomitee sekretär muutus rahutuks, kartes, et tuleb vastust anda Gussevi büroolviibimise eest, ja klõpsutas närviliselt portfelli lukku. Kõik nägid: Derbatšov kallutas end Klepanovi poole ja kuulas teda tähelepanelikult, sageli noogutades. Gussev aga vehkis kätega, habe teatraalselt püsti, ja materdas juba täie hooga Julia Sergejevnat ta ettekande laialivalguvuse ja ebakonkreetsuse ning selle pärast, et kunstnikele polnud seal sugugi ruumi antud, neid ainult mainiti.

«Seltsimees Borissova on oma põhiolemuselt ilmselt materialist. Ma kordan: inimene ei ela mitte üksnes leivast. Ilutunnet tuleb temas kasvatada maast-madalast, iga päev, iga hetk. Aga kuidas, lubage küsida, seda teha?» Gussev kummardus Derbatšovi poole ja see ei kuulanud enam Klepanovit. «Kordan: kuidas seda teha? Retsept on lihtne. Muuseumid on vananenud, seal käiakse kord aastas või ei käida üldse. Aga kui Muhamed ei tule mäe juurde, las siis mägi tuleb Muhamedi juurde. Kunstnik peab minema tänavatele ja väljakutele, tungima korteritesse, koolidesse, klubidesse. Inimene peab igal sammul leidma ilusat. Tahvelmaalid on oma aja ära elanud, nende asemele tuleb monumentaalmaalikunst! Ürginimeste kaljujoonised jõudsid meieni tuhandete aastate pärast. Nii on loodseltsimehed! Kuid neil ei olnud tuhandikkugi meie võimalustest!»

«Palun konkreetsemalt,» sõnas Derbatšov, ning

[illegible] peatus poolel sõnal, silus musti läikivaid [illegible]sid, ta väikeste vurrudega ülahuul tõmbles närviliselt, ja ta istus kohale. «Mul on kõik üksikasjaliselt esitatud kirjas oblastikomiteele.»

Derbatšov heitis pilgu Julia Sergejevnale, kes kerge peanoogutusega seda kinnitas.

«See on omaette küsimus,» ütles Julia Sergejevna. «Praegu ei ole meil selleks aega, palun Pjotr Iljitši ei nädalal minu poole tulla. Püüame teha kõik mis [illegible]malik... Loomulikult, kui ta ei nõua siinsamas [illegible]gi tahvelmaalikunstnike hävitamist.»

Gussev pomises midagi rahulolematult, tema kõrval [illegible]tuv ja aknast välja vahtiv kindral Gorizov ajas end [illegible]rgu ja ta tuimad silmad elavnesid, neisse ilmusid [illegible]ilkavad tulukesed. Teist korda ilmusid need Derbatšovi sõnavõtu ajal. Seekord Julia Sergejevna neid ei [illegible]rganud. Ta silmitses esimese sekretäri lihtsat laia [illegible]ägu, otsmikult veidi paljanduvat neljakandilist pead, [illegible]sseeritset lõuga ja tundis imeselgelt, et Derbatšov ei [illegible]nud nõus millegi olulisega, mingite talle südamelähedaste tähtsate mõtetega tema ettekandes. Ta muutus [illegible]ahtmatult valvsaks. Tema ettekande põhiseisukohad [illegible]did varem kooskõlastatud ja kinnitatud, Derbatšov [illegible]ustas seda ka praegu. Julia Sergejevna oleks võinud [illegible]anduda, et Derbatšov polnud seesmiselt nõus, oli petunud, nagu oleks Julia milleski petnud ta ootusi. Derbatšov kõneles, et on tarvis teraselt jälgida elu, «minna [illegible]selle sisse», nagu ta väljendas, ja anda see rahvale [illegible]agasi suurimas täiuses.

«Meil pole midagi vaja varjata, seltsimehed,» ütles [illegible]a lõpuks. «Meil on kõik rahva heaks ja tema nimel. [illegible]Mida peaksime välja mõtlema, milleks? Meie tegelikkus on ere, mitmepalgeline. Mingi fantaasia ei küüni [illegible]selle ligilähedalegi!»

Julia Sergejevna väljus oblastikomitee hoonest ja [illegible]saatas kindaid kätte tõmmates. Sissekäigu juures [illegible]õles kaks-laternat. Puhastatud kõnniteed mustendasid, vahetevahel möödus busse ja autosid. Oblastikomitee [illegible]ees seisis mitu autot. Julia Sergejevna tundis ära Derbatšovi «Pobeda», selles põles tuli. Juht, asendajatu onu Griša, kes oli teeninud juba nelja oblastikomitee esimest sekretäri, lehitses ajakirja.

Julia Sergejevna tahtis jala läbi õhtuse linna minna ja mõtiskleda, kontrollida oma muljeid. Uksele ilmus Derbatšov ja hõikas:

«Kas viime teid koju, Julia Sergejevna?»

«Tänan, Nikolai Gavrilovitš, elan lähedal. Kõnnin veidi, täna on tore ilm, mulle meeldib säärane pakane.»

«Kadestamisväärt harjumus. Muide, astuge homme minu poole sisse, jutustage Gussevist.»

«Huvitav iseloom, Nikolai Gavrilovitš. Ka annet on. Teilegi pakub ta kindlasti huvi, selle kultuuripaleega jändab ta neljandat aastat, juba sõja-aastaist alates. Summasid loomulikult pole, nii et ta teeb kõik ise. Tal on paar entusiasti, need abistavad teda. On muretsenud pliidi, lõhuvad puid, segavad tsementi. Tal on seal keskfuajees triptühhon, peaaegu valmis. Nimeks on sel «Komsomol». Väga huvitav.»

«Tingimata käime seal ära. Teate, mulle näis, et teil on temaga palju ühist. Iseloomus. Ma ei oodanud, et te teda niimoodi noomite.»

«Ma ei mõelnud sellele. Ta tekitab palju segadust. Hiljuti võttis arhitektid käsile. Neilt nõutakse kokkuhoidu, tema aga soovib mosaiiki. Kas teate, kuidas ta neid nimetas?» Julia Sergejevna puhkes naerma. «Muttideks, kes on võimelised ainult paljunema, mitte aga loominguliselt töötama. Noh, teadagi, pärast — hoia alt! Kaks päeva arutasin.»

«Kas ta ei meeldi teile?»

«Ma saan temast aru. Tal on rohkem õigus, kui arvata võib. Inimest ei kasvata üksnes toitva roaga.»

Derbatšov silmitses teda, kuulas.

«Ta ajab mind marru, ent sunnib ennast ka austama, see Gussev. Saatanlik tahtejõud. Temas on tõepoolest midagi geeniusest. Vaadake tema freskosid, ma pole neid tänini unustanud, eriti keskmist. Sellel on noor kaardiväelased, niisugust Uljana Gromovat olen öösiti unes näinud. Kõigis tema töödes on ekspressiivsust ja traagilisust.»

«Lähen vaatama. Tähendab, jala? Eks siis kohtumiseni, Julia Sergejevna.»

«Kõike head.»

Julia Sergejevna möödus eredalt valgustatud ehitusobjektist, puhkas rääkimisest. Ülal, kolmanda kor-

[illegible] kõrgusel, liikusid tellinguil tööliste kogud, kuuldus mootorite surinat ja hääli, ehitatava hoone kohal oli taevas must ja madal valgusest, mida heitsid prožektorid, laternad ja lõkketuled, mille ääres aeg-ajalt tellinguilt laskuvad müürsepad oma käsi soojendasid.

Vattkuubedes naised kandsid mööda laudadest kaldtreppe üles mörti ja telliseid, nende kogud näisid massiivsed, isegi eemalt paistis, et neil on raske, ja nad astusid raskelt, aeglaselt, jäätunud lauad vajusid looka nende jalge all. Julia Sergejevna peatus ja silmitses neid, teda tõmbas nende juurde, sinna, kus oli telliseid ja tsementitolmu, masinamüra ja kisa, ja ta lähenes tellingutele, astudes oma kõrgetes soojades saabastes ebakindlalt mööda prahti ja tellisepuru, tervitas harjumuse kohaselt vastutulijaid ja hakkas üles minema, hoides kinni külmadest karedatest käsipuudest, mis olid tükati kaetud jäätunud mördiga. Kui talle tühjade kanderaamidega naised vastu tulid, hoidus ta kõrvale. Ta jõudis päris üles, peitis külmast kohmetanud käed varrukaisse ja jälgis tükk aega müürseppi, kes tegid oma tööd vaikides, jõudsalt. Valgus, all nii ere, oli siin hägune. Nad töötasid poolpimedas, tekitades pikki varje, joondasid tasa ja heitsid kõõrpilke võõrale kõrget kasvu hajusele, kes polnud tööriietes.

Üks üsna nooruke müürsepp Borissova kõrval liikus sõtkelt ja kergelt, lõi mördi laksatades seina, tasandas ära, kahmas tellise. Tundus, et tellistel polnud tema käes üldse kaalu, Julia Sergejevna oleks tahtnud üht tellist pisut käes hoida, et pettuses veenduda. Ta pilgu all hakkas müürsepp liikuma veel kiiremini, pragas abitöölistega, kes talle mörti ja telliseid tõid. «Kui vana ta võiks olla?» püüdis Julia Sergejevna mõistatada. «Kakskümmend või natuke rohkem?» Ta kadestas praegu müürseppa, kes nägi oma töö vilja kohe, ja see nagu oleks teadnud, et Julia teda kadestab, nüüd tellised lausa lendasid ta käes. Neid ulatas talle vaike, pihtkasuka tõttu paksuke naine, temagi liigutused kiirenesid aiva, ja aeg-ajalt kostis ta hele naer. Lõpuks astus Julia Sergejevna juurde müürseppade brigadir, jässakas vurrukas mees, ta silmad näisid hämaruses tumedad ja vihased.

«Ega ma ei sega? Kogu linn on tellinguis, otseku harjastesse kasvanud. Huvitav.»

«Kuidas kellelegi,» kostis brigadir, silmitsedes teraselt võõrast hästiriietatud naist. «Kui tolgendad kelluga siin külma käes terve öö, kaob igasugune huvi Ja kõiksuguseid viperusi, materjali nappus... Päevadviisi istume siin ilma mördita. Näe, telliseid jätkub veel ainult paariks tunniks. Vahetus aga alles hakkapeale. Seisuaega taskusse ei pane.»

«Küll tuuakse.»

«Looda sa seda, et tuuakse. Meie ehitusvalitsus ükskehitab praegu kolmekümnel objektil. Põhjatu aukjõuad sa seda täita?»

«Kõik on nagu kord ja kohus.»

«Mis on nagu kord ja kohus?» küsis brigadir vihaselt. «Ja üldse, kes te niisugune olete? Ronib üles, keteid siia palus, ja veel seletab.»

«Ärge pahandage. Olen siit linnast, ostoretsklane. Tahtsin ainult veidi vaadata. Ei tohi või? Ümberringehitatakse nii palju.»

«Vaatamine, see ei maksa midagi,» pobises meevastu. «Siin pole kino, kodanik. Võõrastele on keelatud siia tulla. Kukute alla, kes siis pähe saab?»

«Ma ei kuku.»

«Ükskõik, minge ära. Siin ei tohi olla.»

«Jäta ta rahule, Fomitš,» segas ootamatult vahelnoor müürsepp. «Las vaatab. Tulete ehk meile ehitusele tööle, noorik? Kohta leidub.»

«Va takjas, jõudsid juba külge hakata. Kah mukaadriosakond.» Vurrukas brigadir pöördus taas JuliaSergejevna poole.

«Hea küll, hea küll,» sõnas viimane tõtlikult ja tegiminekut.

Tema ees, tema ümber elas, hingas ja töötas tuhandesilmne öine linn.

Jässakas brigadir käis tema kannul. Saatis ta vaikides välja ning ei lausunud enam musta ega valget.Julia Sergejevna kuulis, kuidas ta tagasi minnes kirusTa ei solvunud. Inimesed ladusid tellistest maju, tegidtööpinke, maalisid pilte ja oleksid seda kõike teinudka ilma temata. Ent temal ei olnud neile midagi vastuseada, temast ei jää midagi järele. Ta kobas kindlas

laskus, tõmbas kätte. Torkab pähe niisugune filosoofiline jama, katsu selgust saada.

Julia Sergejevna sammus mööda külmkõledaid tänavaid, puud seisid lumerüüs — üleeile oli möllanud tugev tuisk. Alumiste korruste aknad olid valgustatud. Ta ei tahtnud koju minna. Ta sammus aeglaselt, andes teed kärarikastele ja lõbusatele paarikestele, need jooksid temast mööda ja nende hääled helisesid pakases lustakalt. Rohkesti väsinud, kuluneid, murelikke nägusid. Oli ka igavlevaid, kuid vähem. Näoilme ei ütle veel, mida inimene endast kujutab. Kas ta on õnnelik, üksildane, elab mõnuga?

Julia Sergejevnale olid sõjaeelsed ja sõjaaegsed tuttavad juba ammugi võõraks jäänud. Aastad olid teda lepitanud viimase, kõige valusama kaotusega, Dmitri kaotusega. Ta teadis, kus Dmitri töötab ja elab, rohkem kui üks kord oli ta kindlalt otsustanud minna juttu ajama, kuid lükkas seda alati edasi. Teraus vähehaaval mahenes. Dmitri eksisteeris tema jaoks juba abstraktselt, see oli mingi teine elu, ebatõeline, erinev sellest, tõelisest, kus ta magas, sõi, mõtles läbi oma artikleid ja ettekandeid, töötas. Ja mitte et tal poleks jõudu olnud korraga lõpp teha ning end sundida unustama. Selleks oleks tal tahet ja jõudu jätkunud. Ta ei tahtnud ennast sundida. Milleks? Teine asi, kui ta oleks leidnud väärt mehe, sõbra. Ent rahulduda juhuslike tutvustega, haarata õnneraasukesi, see polnud tema iseloomu kohane. Ja nii oligi ta jäänud üksi oma minevikuga. Julia oli peaaegu unustanud tolle reaalse mehe, oma kunagise jutukaaslase ja sõbra, oli unustanud ta näo, ta käed, ta hääle. Pikkamööda voogis aeg Dmitri kuju tema hinges omalaadseks, öösiti vestles ta selle kujutluses loodud mehega, ja võibolla seepärast ei tahtnud ega võinudki kohtuda ja rääkida temaga, tegelikult eksisteerivaga. Ta kartis näha ja kuulda hoopis midagi muud, midagi niisugust, mis on talle võõras ja tundmatu. Kuid ta ei lasknud Dmitrit silmist ja jälgis teraselt ta elukäiku. Tegi seda märkamatult, keegi ei teadnud midagi. Kõige vähem Dmitri ise.

Borissova sammus mööda kasinalt valgustatud öist

külma linna ja tundis noori lõbusaid nägusid silmitsedes end üksildasena, mitte kellelegi vajalikuna.

Tema kõrge kogu kadus jalakäijate hulka, kes rutasid sel hilisel tunnil tänavail. Õine linn imes kõik need inimesed endasse, ja igaühel neist olid omad mõtted, oli oma saatus, oma elu.

6

Voznessenski kõrgendikku, kus Tundmatu Sõduri mälestussamba jalamil põles igavene tuli, ümbritses linnaosa, mida nimetati All-linnaks. Siin elasid Ostritsa teisel kaldal asuvate tehaste ja vabrikute töölised. Vahetuste aegu, olgu siis hommikul või öösel, All-linn elustus, inimvool suundus silla poole.

Mindi jala, sõideti bussides ja jalgratastega. Rutati tööpinkide ja masinate juurde, poole tunni pärast vajus samasugune määrdunud, masinaõli, suitsu ja raua järele lehkav inimmass üle silla vastassuunas. Vahetuse lõpetanud töölised valgusid laiali mööda tänavaid ja kvartaleid, kadusid sissekäikudesse, arvukate majauste taha.

Sellal kui Borissova, süüvinud kurbadesse mõtetesse, oma üksildast jalutuskäiku lõpetas, minnes koju, sammus Dmitri Poljakov mööda All-linna kitsaid tänavaid, mis olid nõrgalt valgustatud: iga saja meetri tagant üks latern.

Lumelasud valendasid majauberike katustel, otsalageda taeva all seisvad puuriidad ulatusid üle madalate tarade. Harva juhtus mõne maja juures kuur olema, kus hoiti põrsast, kanu või puid ja sütt.

All-linna kitsail tänavail oli pidu- ja pühapäevadel laialt lõbu, avarad kesklinna tänavad olid aga alati kombekad. Dmitrile meeldis All-linn. Väsinud kitsaste tänavajuppide ja umbsoppide virvarrist, läks ta Voznessenski kõrgendikule ja puhkas mõnel varjulisel pingil. Enne sõda oli ta linna halvasti tundnud — ainult seda linnaosa, kus ta elas ja õppis, jõge, plaaži, staadioni, kesklinna, kus olid draamateater ja «Teadusesalv» (nii nimetati avalikku raamatukogu), kultuuri- ja puhkepark. Linn oli sõjas tublisti kannatada

saanud. Pikkamööda kadusid varemed ja tühjad maalad, linn kerkis tuhast ja kaosest. Kultuuri- ja puhkepargis kasvavad saja-aastased pärnad, mille oksad sõbralased olid maha raiunud, ajasid noori võsusid. Õrnalt haljendasid tillukesed õunapuud Nooruse Aias. Need istutati möödunud sügisel komsomoli ülelinnalisel pühapäevakul, kus oli deviisiks «Aed õitsegu». Vahel ajal hulkus Dmitri tundide viisi linnas ringi, avastades seda üha uuesti, ja sattus mõnikord üpris kummalistesse paikadesse, kus ta äratas imestust ja kuulis pilkesõnu ning koguni lustakat ropendamist.

Poljakov töötas hästi, kuigi tehas ei köitnud teda tervenisti. Ta õppis tehase juures polütehnilisse instituuti astumiseks korraldatud ettevalmistuskursustel, algul rohkem tegevusetusest, kuid ajapikku süvenes õpinguisse.

Ta käis ka kõigil koosolekuil, kuulas vaidlusi, tõsi küll, harva sekkus neisse. Ükskord, endalegi ootamatult, läks õudselt tülli monteerimistsehhi vahetusmeistri, toore ja tasakaalutu insener Skovorodiniga oma endise klassikaaslase Nastja õe Jekaterina Solontsova pärast, ja kõik jäid jahmunult vait. Isegi Skovorodin jõllitas teda oma väikeste, punasesooneliste silmadega ega leidnud tükil ajal sõnu, et vastu vaielda. Dmitri vaatas ringi. Kõik nägid ta nägu ega tundnud seda ära. Äkki vakatas ta kõige tulisemal momendil ja läks tagahoovist minema, käed taskus.

Värava taga seisid mõned kinnised veoautod ja bussid. Autod kuulusid ümbruskonna kolhoosidele, need peasid tihti siin tehase kontori lähedal, nendega sõitsid siia kolhooside mehaanikud, brigadirid ja esimehed, et nuruda direktorilt varuosi. Dmitri oli neid siin ka varem näinud, nüüd aga tuli talle taas meelde Roheline Aas ning süda läks soojaks. Talle meenusid Marfa, vana Matvei, ühekäeline Stepan Lobov ja selle poeg Jegorka, elu kolhoosis. Vahel oli tal kange tahtmine neid nähä, viibida nende seltsis, rääkida, naerda ja haljatada nendega, puhata masinate ja tööpinkide mürast, rauast, sädemetest ja masinate lõhnadest. Ta igatses lihtsalt lebada Matvei aias vana õunapuu all, vaadata selle nüüd juba raagus okste vahelt taevast. Ja siis Dmitri mõtles, et on kõvasti seotud nende inimes-

tega, kelle kaasabil ta oli uuesti tundma õppinud elu mõrkjat maitset. Seegi on hea, et tema töö neid mingil määral abistab.

Ta lonkis veidi autode juures ringi, nägi, et «Rohelisest Aasast» pole kedagi, ja läks bussipeatusse. Istus pingile, mille koolilapsed ja armunud ära olid lõikunud. Tema juurde tuli kutsikanäss ning vaatas saba liputades talle kaua ja truult otsa, kakluses lõhkirebitud kõrv nagu mingi räbal silma peal ripakil. Kutsikas ei pidanud vastu, pööras päris inimese kombel pilgu ära ja lippas väledalt kõrvale põrinal möödasõitva luitunud bussi eest.

Väravast ilmus äkki nähtavale Skovorodin, vaatas ringi ja sammus Dmitri poole. Kohmetult oma kitsaid pikki peopesi hõõrudes istus ta Dmitri kõrvale. Viimane nihkus veidi eemale.

Skovorodin küsis, nii et hingeõhk riivas Dmitri põske:

«No ütle ometi, miks sa ägestusid! See on ju sihuke eit, kellelegi ei jää sõna võlgu. Tahes-tahtmata plahvatad.»

«Temal sõnad, teil aga rublad?» lausus Dmitri kõõritades. «Tal on ju väike poeg. Sellest tuleb ka aru saada. Tema on naine, teie aga . . .»

Skovorodin patsutas talle õlale. Dmitri raputas pahaselt ta käe maha ja tõusis püsti.

«Hea küll, Poljakov, loeme intsidendi lõppenuks. Nõus?»

«Olgu, nõus.»

Buss sõitis ette ja Dmitri tõttas selle juurde, mõeldes Skovorodinist halba. Ta ei mõistnud, miks see äkki kartma lõi ja talle järele jooksis. «Vist argusest,» otsustas Dmitri bussi astudes.

«Viiskümmend viis kopikat, noormees,» sõnas tütarlapseohtu konduktor ja Dmitri puistas talle pihku peenraha, riivates roosakat peopesa. Tütarlaps vaatas Dmitrile otsa ja Dmitri naeratas talle vastu. Tütarlapsel oli must barett, noor mahe nägu, hämmeldunud heledad kulmud.

Dmitri pööras pea kõrvale, vaatas aknast möödavilksatavaid maju, inimesi ja poste ning nägi enda ees noort mahedat tütarlapsenägu.

Dmitri peatus väikese puumaja juures Vaikse tänava ääres. Oli täiesti pime, vaid ühest aknast paistis läbi kardina tuhm valgus. «Köögis,» otsustas Dmitri, puudutades kriuksuvat nöörhingedel jalgväravat. Puhastatud ja tasaseks tallatud rada, mis viis välistrepi ette, näis olevat nagu sügavasse lumme kaevatud lai sirge kraav. Dmitri läks mööda seda ukseni ja koputas. Seisis natuke aega ja koputas uuesti. Keegi tuli koridori ja lapsehääl küsis ebalevalt:

«Kes seal on?»

«Vasja, see olen mina. Kas võib teile sooja tulla?»

Poiss kolistas riiviga, lõi ukse lahti, hüppas trepile, sirutas tervituseks käe.

«Tere-tere. Aga nüüd ruttu tuppa, külmetad end ära.» Dmitri pigistas kuuma karedat kätt. «Kas ema on kodus?»

«On küll,» kostis Vasja, ja Dmitrile näis, et ta ohkas salaja. «Ta on täna tige,» lisas poiss kiiresti sosinal. «Astuge aga edasi, onu Mitja, pole viga. Tema tuju muutub kiiresti.»

«Mis tal viga on, miks ta on tige?» küsis Dmitri samuti sosinal, harutades sälli kaelast. «Said sa täna kahe?»

«Ei, ta on lihtsalt niisama tige.»

«Kes seal on?» kostis Solontsova hääl.

Dmitri astus kummargil üle läve. End soojas eluruumis sirgu ajades ning mütsi peast võttes nägi ta Solontsova ahtakest selga. Naine küürutas plekkvanni kohal ja pesi pesu. Ümber pöördumata küsis ta täpselt niisamuti nagu Vasja ennist koridoris:

«Kes seal on?»

«Onu Mitja tuli meile,» jõudis Vasja külalisest ette. Solontsova ajas end sirgu, raputas punaseks tõmbunud seebivahuseid käsi ja äigas allalibisenud punaka juuksetuka higiselt näolt. «Ah sina oled,» lausus ta kuidagi ükskõikselt. «Tere.»

Ta kummardus jälle vanni kohale, kuid samas kergitas pead.

«Võta mantel maha, astu edasi, ma lõpetan kohe. Kerjus kahe nädala jooksul, ei tulnud puhkepäevani välja.»

Dmitri riputas mantli nagisse ukse kõrval, võttis

kammi, silus juukseid, silmitsedes väikest puhast ruumi. Ta oli siin juba mitmeid kordi käinud, ja see oli juhtunud kuidagi loomulikult ning lihtsalt. Esmalt oli ta ainult Vasjat vaatamas käinud, hiljem astunud läbi mõnikord otse töölt tulles. Ja alati lebas laual Vasja koolikott, läve kõrval seisis taburet, sellel vineeriga kaetud veeämber ja vineeril kruus. Pliidi juures söekast, riiul taldrikute, kastrulite ning kruubi- ja soolapurkidega, ning ikka istus pliidi ääres suur hall kass. Ta tukkus ilmast-ilma ega avanud silmi isegi kõva müra peale, ainult liigutas tähtsalt üht kõrva ja kuulatas. Nagu oleks ta elus juba kõike tunda saanud ja nagu ei suudaks teda nüüd enam miski erutada. Esiti tundus kass Dmitrile väga sümpaatne.

Asunud oma kohale — toolile akna all, jälgis Vasja valvsalt ema ja Dmitrit. Poiss oli jõudnud kiinduda lahkesse pikka onusse, kes külastas neid harva, tulles alati ootamatult. Ilmselt ei olnud ema rahul, oli vihane. Vasja valmistus meeleheitlikult end kaitsma.

«Aga meid ei lubata kanda pikka tukka,» sõnas ta, ja Dmitri vastas tõsiselt:

«Pole viga, küll sa jõuad veel.»

Ta võttis pintsaku küljetaskust täitesulepea ja ulatas selle poisile.

«Võta, Vassili, tõin sulle, nagu lubasin. Väärt värk, Leningradi oma.»

Söandamata sulepead vastu võtta, kuid põledes kärsitusest, kiikas poiss ema poole; sitspluusi all liikusid naise kõhnad abaluud. Dmitri seiras poisi pilku ja märkas puhvetis riiulil — uks oli paokil — pooleliitrist viinapudelit, millest kolmandik puudu.

«Leningradi oma,» kordas Dmitri silmi ära pöörates. «Kirjutab hästi, proovisin.»

«Kas pumbaga?»

«Muidugi. Vaata ise järele.»

Vasja võttis sulepea vastu, ja Dmitri pani tähele, kuidas ta eemale läks ja puhvetikapi ukse kinni lükkas.

Et teda mitte segada, lõi Dmitri ajalehe lahti.

Mõni aeg valitses vaikus, ainult perenaise käte all laksus märg pesu. Valkjas kukal püsti, kruvis Vasja nohisedes sulepead lahti. Tal ei olnud veel kunagi niisugust ilusate vaskrõngastega täitesulepead olnud ja ta

[illegible], et kooli ta seda kaasa ei võta, viimaks kaob ära. Ta otsis tükikese paberit ja proovis sulge, vedades [illegible] paberile suurte tähtedega aina oma nime: Vasja Solontsov. Dmitri jälgis teda ajalehe tagant [illegible]; siin vaikses ja kehvas korteris puhkas ta alati. Ta ei teadnud, miks ta praegu siia oli tulnud ja miks ta üldse siin käis. Dmitri põhjendas oma kiindumust valgepäisesse, mittelapselike silmadega poisisse [illegible] huviga raske, muserdatud saatusega lapse vastu, kellest tal on lihtsalt kahju. Kõik, mis Dmitri Saksamaal oli üle elanud, oli paratamatult oma jäljed jätnud, ja tema minevik elustus vahel temas. Ning Vasja Solontsov ei äratanud Dmitris huvi mitte ainult kui poiss, ümmarguste täiskasvanusilmadega laps, Ali linna 2. keskkooli kolmanda klassi õpilane, vaid kui väike elav inimene, kelle elu on komplitseeritud ja täis vastuolusid. See poiss oskas sügavalt ja vaikides kannatada ning Dmitri oleks kangesti tahtnud ta elu vähegi meeldivamaks teha.

Tal püsis meeles kõnelus, mida ta eile juhuslikult pealt oli kuulnud. Ta oli ka eile Solontsova poole tulnud, uks oli paokil olnud ja sel ajal kui ta koridoris lumaga oma poolsaapaid lumest puhastas, oli ta tahtmatult ema ja poja hääli kuulatama jäänud.

«Näh, Vasjok, ostsin sulle läikpilte.»

«Aitäh, emme.»

«Miks sa tusane oled?»

«Ei, ma olen rõõmus...»

«Või rõõmus... Kas pildid on kehvad? Ütle, ostame [illegible].»

«Pole vaja, emme, mul on kõike küllalt...»

«Noh, räägi, räägi, miks sa vait jäid?»

«Hakkad jälle riidlema...»

«Oh ei, Vasjok, kullake, ei hakka, räägi.»

«Emme, ära osta mulle mänguasju, osta parem [illegible] ilusaid kleite. Nagu Deniska emal on. Lillelised, [illegible].»

«Milleks seda veel tarvis?» küsis Solontsova kustunud häälel alles tüki aja pärast.

«Sa lubasid ju, et ei vihastu. Mulle rääkis Deniska... rääkis, et tal on isa... Näh, ema on ilus ja sellepärast on ka isa olemas. Aga sul on kõik vana, pole mitte

kui midagi. Ja onu Mitja pole ka juba kümme päeva meil käinud.»

Dmitri võpatas, kuuldes, kuidas naine järsult käratas, siis midagi rutakalt rääkis ja nuuksus. Dmitri tõttas minema, ta ei söandanud end niisugusel hetkel näidata. Ega suutnud hiljem uinuda. Täna aga ostis täitesulepea ja läks kohe pärast vahetuse lõppu Solontsova poole.

Dmitri mäletas teda ähmaselt kui käratsevat lühikeste punakate patsikestega koolitüdrukut, kes oli isetegevusest osa võtnud. Esialgu ei suutnud ta endas maha suruda vaenulikkust tema vastu, nagu oleks Solontsova ka temale mingi pettumuse valmistanud. Solontsova tajus seda otsekohe ja ilmutas ka ise sõnatult täielikku ükskõiksust Dmitri vastu ning ühtlasi selle vastu, mis Dmitri temast arvab. Ta oli juba harjunud inimeste suhtumisega ega oodanud nendelt enam midagi head. Ta ei tahtnud oma kodus kedagi näha. Tal oli üha raskem inimestega rääkida. Kuid ilma inimesteta ei saanud ta ka läbi, tal kasvas poeg, kes vajas hooldamist, toitu ja riideid, ka ise pidi ta elama. «Mis sel tarvis on?» mõtles Solontsova, kui Dmitrit esmakordselt enda pool nägi, teda ära tundmata. «Jälle see poiss! Aina mõtleb midagi välja, paharet niisugune! Onukesed on ta pea segi ajanud. Pean ta tõsiselt käsile võtma.» Lausunud läbi hammaste «tere» ja veel midagi niisugust, nagu «kolab siin ka igasuguseid ringi», läks ta tuppa ümber riietuma. Ta oli äsja töölt koju jõudnud ja jäi tuppa tükiks ajaks, ning kui ta lõpuks tagasi tuli, tõusis Dmitri püsti:

«Tere, Katja.»

Solontsova heitis võõrale umbuskliku pilgu. Silmad olid tal jäänud samasugusteks läbipaistevrohelisteks nagu lapsepõlves. Nüüd välgatas neis meelepaha, ta vastas poolküsivalt, poolpahaselt:

«Tere.»

«Kas sa ei tunne mind ära?»

Solontsova silmitses teda veel kord tähelepanelikult, püüdes meelde tuletada, ja vangutas pead. Siis aga kahvatas, taganes veidi ja sõnas tasa:

«Mitja, kas tõesti sina? Mitja Poljakov? Toosama? Kas tõesti?»

«Jah, mina olen Mitja. Ma tundsin su kohe ära. Mitja Poljakov kümnendast b-st. Kas mäletad?»

Naine istus toolile ja vaikis kaua, kahvatu, abitu ja hunlagi üleni jäik. Dmitri kujutlusse kerkis katuselt varisenud roostes plekitükk; kui sellele jalaga peale astuda, siis koliseb see ja ajab end kummi, sellest kostab kummalisi valulisi häälitsusi. Tal oli praegu väga sarnane tunne, ega ta asjata olnud selle naise juurde astunud ja tema kõnetamisega nii kaua viivitanud, kuigi ta oleks vahel tahtnud seda teha. Kui ta poleks Voznessenski kõrgendikul Vasjat kohanud, poleks ta ilmselt söandanud tulla. Ta teadis ju ette, et läheb just niimoodi: on piinlik ja rumal tunne, ei tea, mida teha, mida öelda. Ta tahtis juba ära minna. Vaikida jalnud enam võimalik ja Solontsova küsis:

«Tähendab, tulid tagasi?»

«Nagu näed.»

«Kas ammu?»

«Jah, tüki aja eest. Ma ju samas tehases kus sinagi...»

«Tean... Olen kuulnud: Poljakov, Poljakov.» Ta naeratas sunnitult. «Näe, juhtub niimoodi... Olin päriselt unustanud. Tuleb meelde, et Nastja hüüdis sind Mitjaks. Mis sa ütled... Kui palju aega sellest juba möödas on, kui me viimati teineteist enne sõda nägime? Sa ei mäleta?» Naine vaatas talle ainiti otsa ja Dmitri lõi pilgu maha.

«Umbes kümme aastat. Sa olid siis vaat niisugune.» Dmitri asetas serviti peopesa vöökohast veidi kõrgemale. «Naljakas...»

«Kümme aastat jah. See oli nii ammu. On isegi raske uskuda.»

Rohkem nad teineteist eesnimepidi ei hüüdnud, ja kui nende pilgud kohtusid, pöörasid nad pea kõrvale.

«Kas sa tead kõik?» küsis Solontsova tasa. Dmitri noogutas sõnatult, ning mõlemad olid taas hulk aega vait.

«Oli raske vahetus... Sa... sa, palun, vabanda. Olen väsinud. Tule mõni teine kord, kui tahad. Nõus? Olen praegu väsinud. Ei saa kuidagi kõigest sellest jagu.»

Hiljem külastas Dmitri neid mitu korda, ning Solontsova käitus rahulikult ja vabalt. Nagu mingil salajasel kokkuleppel ei tuletanud kumbki iial sõda meelde. Dmitri ei vestelnud enam Vasjaga ja käis Solontsova pool harva: polnud nii lihtne tulla ja näha alati väsinud noort naist ning temaga juttu ajada. Dmitri tajus kogu aeg tema vaikivat vaenulikkust ega suutnud mõista selle põhjust.

«No miks sa minu peale pahane oled?» oleks ta nii mõnigi kord tahtnud küsida. «Mis ma sulle halba olen teinud?»

Vasjaga aritmeetikaülesannet lahendades oli Dmitri kauaks istuma jäänud ja Solontsova täiesti unustanud. Naine kattis vana «Singeri» kinni ja vaatas kella:

«Vasjok, mine magama, on juba hilja. Homme ei kanguta sind jälle kuidagi maast lahti.»

Vasja hakkas paluma, kuid ema ei andnud järele. Poiss soovis head ööd ja kadus tuppa. Solontsova pesi käed puhtaks, tõi teekannu. Paotanud toa ust, küsis ta:

«Tahad ehk teed juua, Vasjok?»

«Ei taha,» kostis poisi unine hääl. «Jään magama.»

«Noh, hea küll, maga. Head ööd.»

Solontsova istus laua äärde, naeratas ja kallas Dmitrile teed, naeratus vilksatas kuskil silmade sügavuses. Siis mõtles hetke, asetas lauale pooliku pudeli, kaks kandilist klaasi ja leivataldriku. Sellele lisaks veel sibulat ning pealt kergelt hallitanud kapsaid klaasist marinaadipurgis. Dmitri seiras sõnatult ta liigutusi, kapsaid taldrikule tõstvaid käsi, klaasi voolavat viina ja keskendunult kipras kulme. Huuled olid kokku surutud — naine nagu lahendas väga tähtsat küsimust, ja võimalik, et nõnda see ka oli. Dmitri vaikis, ta oleks tahtnud püsti tõusta ja ära minna. Kahekesiolek muutus rusuvaks, Dmitri katsed jutujärjele saada olid varemgi äpardunud.

«Sina ei joo vist?» katkestas Solontsova vaikuse, nihutades teise klaasi eemale. «Või valan?»

«Pole vaja.»

«Karsklane,» lausus naine ükskõikselt, võttis leiba, riputas sellele soola, nuusutas. «Mina aga olen harju-

[illegible] Noh, hüva. Rüüpan raasike sinu terviseks. Ole [illegible]terve.»

«Aitäh.»

«Sa oled igav mees, Mitja.»

«Kas see on lõbusam?» Dmitri viipas pudeli poole ja Solontsova kostis viinaklaasi silmitsedes aeglaselt:

«Oh ei, kuid see on ju ükspuha. Noh hüva, sinu terviseks.»

Dmitri vaatas, kuidas ta jõi ja leiba poetas, murdes sellest pisikesi tükikesi.

«Sa muudkui vahid, on's see huvitav?» muigas Solontsova ja toetas põse käele.

«Ei ole,» ütles Dmitri rahulikult ja mõtlikult.

«Kuid mis sa käid, no mis sa ometi käid siin?» Solontsova lükkas pudeli ja klaasid eemale, nihutas kapsataldriku lähemale ja krõmpsutas kapsaid. Joodud viinast lõi ta nägu roosatama, elavnes ja silmad läksid veelgi heledamaks.

Enne sõda oli ta olnud nurgeline tütarlaps, eriti paistis see silma vanema õe kõrval, keda ta alati oli pikalikult kadestanud. Õe pool käisid täiskasvanud sõitsimehed, vaidlesid, lugesid luuletusi. Temale, plikakesele, ei pööranud nad vähematki tähelepanu, ja see riivas tema lapsehinge valusalt.

Solontsova muigas, tõmbas lauba pisut kipra ja jõi. Ta jäi purju ning muutus soojemaks, justkui oleks seestpoolt üles sulanud. Soojenesid ja hakkasid kergelt pilkuma ta läbipaistvad, otsekui puhtaks uhutud silmad. Need muutusid abituks, solvunuks nagu lapsel. Kõik nurgeline, järsult esiletungiv kadus temast, ja Dmitrit valdas soov teda hellitada ja lohutada. Solontsova tajus seda, ajas pea püsti ning ta pilk muutus terkivaks. Nagu Dmitri kiuste valas ta klaasi veel viina. Dmitrilt silmi pööramata jõi ta selle ära, võttis näpuotsatäie kapsaid, toppis suhu ja hakkas mõtlikult närima, liigutades niiskeid, veidi tursunud huuli.

«Miks sa sedaviisi?» ei kannatanud Dmitri välja. «Kellele sa halba teed?»

«Mis see sinu asi on?»

«Sul on ju laps.»

Solontsova vaatas Dmitrile korraks otsa, vandus pikalt ja põhjalikult. Ta oli praegu eemaletõukav, ja

Dmitri tõusis, võttis nagist mantli. Kui ta riidesse pani, laskis naine pea laua peale kätele langeda, ta oleks tahtnud nutta. «Mingu, mingu pealegi. Parem ühekorraga. Ka Vaskale on parem, ei maksa poisikese hinge osatada. Kus alles mõtles välja, onukest talle tarvis, kleite osta. Ostame, kõike ostame, pojake. Kuid meile pole kedagi vaja, mitte mingisugust onukest. Elame ära ilma tematagi. Muudkui käib siin, hinge on seest ära söönud. Ta teab ju kõik. Ja talle pole muidugi ükskõik, kes mu poja isa on, küllap mõtleb endamisi, ta ei saa ju sellest mõtlemata jätta, kuid käib ikkagi. Ja kunagi ei päri ta midagi. Miks? Mis inimene ta on? Ma ei või ju talle meeldida. Aga aina käib siin. Miks küll inimest nii piinatakse? Seda ei tohiks... Parem, kui mind keegi ei puudutaks. Noh, elan, rüüpan vahel, keda ma segan. Joon ju vaikselt.»

Dmitri seisis, hõlmad lahti, müts peos, ja silmitses naist. Käsi abiks võttes tõusis Solontsova raskelt püsti.

«Vaat mis,» ütles ta, «ära siia enam tule, jumala pärast. Kas kuuled? Ära tule! Kui tuled, viskan välja, kurat võtaks! Pea meeles, viskan välja!»

«Ära karju, ehmatad poisikese ära.»

Solontsova jäi poolelt sõnalt vait, esimest korda nägi ta meest nii vihasena.

«Kus mul kaitsja väljas. Oleme näinud teiesuguseid, keri...»

«Lähen,» lausus Dmitri ja väljus jumalaga jätmata. Naine ei jõudnud teda enam sõimata, ta silmitses puhta pesu hunnikut.

«Ei tule enam,» mõtles ta, laskudes väsinult taburetile, jalad jäid kuidagi äkki nõrgaks.

Ei, praegu oli ta päris kaine ja mõistis vist seda, millest varem polnud aru saanud ja mida polnud tahtnud endale tunnistada. Ta oli jõudnud Dmitriga harjuda, ja vahest elas temas veel lootuski. Mees ei saanud sellest aru, ja olgu pealegi valus, ükstapuha. Kõik on läbi, mis sellest, talle pole midagi vaja.

Nikolai Gavrilovitš Derbatšov lamas voodis oma [illegible] kolmetoalises korteris, uni ei tulnud. Seda juhtus [illegible] vahel ootamatult. Büroo oli hästi läinud, ta oli [illegible]komitee sekretäri pikast normeerimata tööpäevast väsinud, kuid uinuda ikkagi ei saanud. Ta lamas, [illegible] pimedusse ja tajus voodipeatsis laual seisvate [illegible]fonide vaikivat olemasolu. Need võivad iga hetk [illegible]tsema hakata, ja talle teatatakse, öeldakse midagi [illegible]ga tähtsat, mis nõuab viivitamatut vahelesegamist. [illegible]nel määral ootaski ta seda. Puhtusest läikiv korter [illegible] liiga suur ja kõle. Pereemanda ülesandeid täitev [illegible] Glaša ei andnud enesest alates õhtul kella ühekst mingit elumärki, ta keeras oma toa ukse lukku ja [illegible] sinna hommikuni. Kui Derbatšovil midagi vaja oli, [illegible] ta kööki ja leidis sealt teed termoses, valmislõigatud leiba, võid, singi- ja juustuvõileibu puhta salvrätt all. Niisuguse korra oli tädi Glaša sisse seadnud [illegible] seda võis muuta vahest ainult maavärisemine.

Nikolai Gavrilovitš püüdis ette kujutada, mida teevad praegu ta naine ja poeg: nad olid Moskvasse jäänud, naine ei tahtnud provintsist kuuldagi. Poeg õppis [illegible]energeetikainstituudis teisel kursusel ja tõotas saada [illegible]kaks inseneriks. Nikolai Gavrilovitš mõistis poega, [illegible]ma ise poleks lubanud tal instituuti pooleli jätta. [illegible]seda polnud sugugi vaja, ent ilma naiseta oli raske. [illegible]naine oleks loomulikult võinud Ostoretskisse kaasa [illegible]tuda. Nikolai Gavrilovitš polnud kuidagi oodanud [illegible]seda, mis tema perekonnaelus juhtus seoses uuele [illegible]kohale määramisega.

Kõik algas kuidagi äkki ja arusaamatult. Pärast üht [illegible]pikka ringsõitu maal, Valgevenes, kesk- ja põhjaoblastites, oli ta kord või paar lähedaste sõprade ringis vist [illegible]sena teravalt kritiseerinud põllumajanduse madalat [illegible]rentaablust. Teist korda rääkis ta vist üldistest probleemidest, püüdis kavandada juhtimise ümberkorraldamist külas ja kõrgemates organites, kuni keskorganiteni välja. Tollel mälestusväärsel päeval helises telefon varahommikul, tükk aega enne kella kuut. Poeg, kes oli väga vara üles tõusnud — ta valmistus eksamisessiooniks —, algul koputas, siis aga pistis oma ruuge

pea vanemate magamistoa ukse vahelt kõhklematult sisse. Püüdes naist mitte äratada, lükkas Nikolai Gavrilovitš teki kõrvale ja kergitas ennast pisut.

«Isa, sind paluti otsekohe helistada,» sõnas poeg, ja sellest, k u i d a s ta seda ütles, sai Derbatšov aru, et helistati s e a l t. «Viivitamatult. Ma ütlesin, et magab. Vastati: «Kui magab, siis ajage üles.»»

«Kohe, Pavel. Ära enam toru võta.»

Nii nagu ta oli, paljajalu ja pesuväel, tatsas Derbatšov teise tuppa telefoni juurde, valis vajaliku numbri ja teda ühendati imekähku.

Pärast läks kõik lennates, nagu hoogsas kroonikafilmis. Kiired ettevalmistused minekuks, vaikivad tunnimehed, saatjaks julgeolekukapten, kes ootas Kremli väravas, tuttavad koridorid.

Lamades nüüd mugavas soojas voodis, sirvis Nikolai Gavrilovitš mõttes üha uuesti kogu jutuajamist Staliniga. Ta püüdis meelde tuletada, kuidas too oli kõndinud, kuulanud, mälestusi heietanud, kuidas ta ise oli käitunud ja mida tundnud, kuid kõik läks kuidagi segi, ja ta pöördus taas alguse juurde tagasi.

«Oleks pidanud kohe kõik üles kirjutama,» muigas Nikolai Gavrilovitš, lükates tekki allapoole. «Muide, sellest poleks midagi välja tulnud. Vestelda temaga, ja veel nii, nagu mul seda teha tuli... Selge, ega ta mind niisama muidu kutsunud, aga kas ta just seda tahtis, mis sellest välja tuli, polegi nüüd nii lihtne mõista.»

Moskva magas, juba teel Kremlisse lakkas Derbatšov midagi enda ümber märkamast — nii kiiresti ja niisugusel kellaajal ei olnud teda varem kunagi t e m a e n d a juurde kutsutud. Viimasel ajal — selleks oli mitmesuguseid põhjusi — valdas Nikolai Gavrilovitši Stalini juuresolekul ebameeldiv ärevus ja rahutus, ta püüdis seda endas maha suruda, kuid see ei õnnestunud kuigi hästi ja nõudis suurt pingutust.

Juba autos tõmbus ta enesesse nagu kõvasti kokkupigistatud rusikas, ta häälestas ja valmistas ennast ette, muutus endalegi kuidagi raskeks, justkui ümbritseks teda vaid suur tühjus ning sügav vaikus. Kõik on

ainult t e m a s ja kõik on ainult sinus, midagi muud pole olemas: pole maad ümberringi, ühtki inimest ega linna. Peale tema enese oli kõik kadunud, ilmselt juhtus see äkki vilksatanud mõttest, et Stalin on see piir, millest taga põhiliselt kõik lõpeb, sealpool piiri pole enam mitte midagi. Ükski teine inimene polnud piiriks, igaühe taga oli alati veel midagi, kuid selle piiri taga polnud enam m i d a g i ega k e d a g i.

Derbatšov heitis pilgu tema ees sammuva kapteni kuklale ja tundis endas taas raskust, kuid talle juhatatud ukse avas kiirustamata, vabalt, ja ainult ühe, tatsi endalegi tabamatu hetke viivitas ta sisse astudes, sest Stalin, kes oli kuidagi kohe lähedal, näoga ukse poole, märkas seda.

«Komistad, Derbatšov,» sõnas ta ümber pöördudes ja laua juurde minnes, mis oli ukse vastasnurgast veidi ühe keskkoha poole nihutatud. Lauda käega puudutades ja sellele kergelt toetudes vaatas Stalin Derbatšovile otsa, kulm kipras. Ta nägu oli väsinud, tige ja vaga kahvatu. «Astu edasi, istu.»

Derbatšov läks ja istus musta nahaga ületõmmatud toolile. Oli tunda tubaka ja lõhnaõli aroomi, laual olid mõned raamatud, üks neist kahvatukollases köites, paberossikarp, pruunil bloknoodil päris laua serval laske hall tuhatoos. Stalin jälgis seda, kuidas Derbatšov istus, pöördus siis ümber ja sammus seina poole, kus kahe akna vahel rippus suur detailne maakaart. Suomast Uraalideni. Poolel teel keeras ta ringi, seisatas, kallutas pead ja puudutas sõrmedega halle puhmasvurre, mis täiesti varjasid ta huuli.

«Kas magasid hästi?» küsis ta äkki, tõstis pea üles ja tuli laua juurde tagasi.

«Mitte eriti hästi, Jossif Vissarionovitš.»

Stalin heitis talle silmanurgast umbuskliku pilgu, enne küsimusega oli ta tahtnud mõista anda, et tema ise polnud üldsegi maganud, ja Derbatšov sai sellest aru, kuid see, et ta sellest aru sai, üksnes süvendas Stalinis väsimustunnet, ta nihutas tooli lauast eemale, kuid istus hoopis teisele toolile, mis ei olnud Derbatšovist eriti kaugel ega ka päris lähedal.

«Istu aga istu,» ütles Stalin, kui Derbatšov tahtis jälle enda all vähekese edasi nihutada, ja võttis ise

istet laua ääres, pooleldi küljega Derbatšovi poole. See nägi nüüd Stalini halli lohkus meelekohta, üksikute sügavate rõugearmidega hallkahvatut põske ja nina, mis näis olevat vurrudele vajunud. Stalin tundis end halvasti pärast eilset salajast nõupidamist, kus oli olnud palju vastutavaid seltsimehi välismaalt ja mis oli sundinud teda Moskvasse tagasi tulema. Õigupoolest ei teadnudki ta seda päris hästi, miks ta oli Derbatšovi enda juurde kutsunud. Nüüd sosistavad paljud, on veel olemas rahulolematuid, neist ei saa iialgi lahti. Ja see siin targutab juba ammugi, ta ei sosista, vaid räägib, räägib üsna valjusti ega häbenegi.

Stalinis kihvatas taas pahameel. Talitsedes viha, ajas ta ennast toolil sirgu, kergitas õlgu, kallutas kõhetu kerge pea veidi tahapoole ja vahtis nurka. Asi pole muidugi selles, mida see lobamokk jutlustab, vaid selles, et tahes-tahtmata tuleb nende pisiasjadega tegelda, olgugi et väga tähtsategi küsimuste lahendamiseks kuidagi aega ei jää.

Stalin heitis Derbatšovile silmanurgast terase pilgu, märgates ainsa hetkega iga pisiasja ta näos: silmade ilmet, esimesi kortse laial laubal, lihavat nina, alles värskeid tugevaid põski, isegi higipiisku laubal ninajuure ümber ja paksu ülahuule kohal.

Väljakutsenupp oli laua teises servas, oli tarvis kas tõusta või sirutuda selleni üle laua, ja Stalin jäi endiselt sõnatult istuma, ta silmitses aeg-ajalt Derbatšovi ja vajus taas mõttesse.

Derbatšov ootas, istus vaikides ja liikumatult, püüdes kogu aeg Stalinile otsa vaadata ja ühtlasi hoiduda teda segamast. See oli raske, ja Derbatšovis aina süvenes rõhuv tunne, ning ta lõi kahtlema selles, milles ta alles poole tunni eest oli absoluutselt kindel olnud. Ta nägi, et Stalin on vihane ja ärritatud, ta sai temast nüüd paremini aru kui kunagi varem ega mõistnud teda hukka. Kuid selle poole tunni või tunni jooksul, mis tal oli tulnud siin vaikselt istuda ning oodata, tundis ta eneses mitu korda raevu kerkimas, ja siis nägi ta Stalinit hoopis teistsugusena, ja ta mõtles kurjalt: «Mis ta mängib minuga nagu kass hiirega? Või pole tal midagi muud teha?» Kuid siis jällegi ühel põgusal

hetkel, nimelt siis, kui Stalin oli istunud, külg tema poole, tundis Derbatšov, et see pole mäng, ja rahunes tõsievõrra. Ta ei tahtnud teda hukka mõista, kuna oli teada, et Stalin on viimasel ajal olnud tihti ja raskesti haige.

«No mis siis on, Derbatšov?» küsis Stalin äkki järsult, ja Nikolai Gavrilovitš märkas ta tigedat muiet. «Kas me jäämegi niimoodi istuma ja oleme vait?»

«Jossif Vissarionovitš, mina . . .»

«Sina, sina! Ega partei sind selleks saatnud, et sa pärast igasuguseid ilmatuma totrusi lobiseksid. Vaat siit Jutusta. Tee ettepanekuid. Kõik te pasundate praegu: kolhoosid, kolhoosid. Noh?»

Stalin tõusis raskelt üles, läks eemale. Nikolai Gavrilovitšil hakkas pärast Stalini sõnu kergem, nüüd ta teadis põhjust. Jäägu pealegi selgusetuks, mis teid siit olid Stalini kõrvu jõudnud ta arutlused külast, kuid nüüd asetus kõik oma kohale.

«Jossif Vissarionovitš, ma tahtsin kõik läbi mõelda ja alles seejärel Keskkomiteele esitada. Aga kui nii, siis olen rõõmus, et saan . . .»

«No räägi juba.»

«Mul on kujunenud halb mulje, Jossif Vissarionovitš. Kolhoosides on elatustase väga madal, mittekülldane. Aga inimeste vajadused on kasvanud . . .»

«Pea nüüd, pea,» kortsutas Stalin rahulolematult kulme, astus kiiresti laua juurde ja istus uuesti. «Kui ohjad lõdvale lasta, panevad revolutsiooni saavutused pahka. Sina pead sellest ometi aru saama, Derbatšov.» Pagus energiavälgatus oli kustunud ja Stalin tähendas järsult: «Räägi edasi. Ega sa ju ilmaasjata seda juttu alustanud. Kritiseerimas on teid palju, kuid sina tee ettepanekuid.»

«Jossif Vissarionovitš, meie inimesed on kodumaa ja partei nimel kõigeks valmis. Ma võin seda kogu südamest kinnitada, olen selles veendunud. Kodumaa heaks tahevad nad kõige peale välja, kuid siin . . .»

«Mis?»

«Siin, Jossif Vissarionovitš, astuvad minu arust puuse mingid teised seadused. Sajandite vältel kujunesid talupojal kindlad sidemed maaga. Me purustasime need, et asendada need täiesti uutega. Neid uusi

sidemeid on vaja tähelepanelikult ja tõhusamalt arendada ja ka materiaalselt tugevdada.»

«Sa oled halb teoreetik, Derbatšov,» muigas äkki Stalin, liigutades vurre. «Kuigi oled Nikolai Gavrilovitš, ei küüni sa Tšernõševskini. Kas sa proklamatsioone veel ei koosta?» Stalin libistas pilgu üle Derbatšovi näo ja lisas aeglaselt: «Näen, et ei koosta. Räägi siis konkreetsemalt.»

«Näiteid pole vaja kaugelt otsida, Jossif Vissarionovitš. Näiteks Arhangelski oblastis on tänini märksa vähem lehmi kui enne revolutsiooni. Sama lugu on Jaroslavli, Rjazani ja Smolenski oblastis, see pole ometi juhuslik. Olgu pealegi sõda, sõjajärgsed raskused, ent ainult sellega ei saa kõike seletada, Jossif Vissarionovitš.»

Derbatšov nägi, et Stalin süngestus järjest rohkem, ta kulmud vajusid tusaselt silmadele, kuid Derbatšov rääkis aina edasi ega suutnud nüüd enam peatuda, iga hinna eest oli vaja saavutada mõistmist, ja Stalin vasak käsi laua serval, kuulas teda tähelepanelikult. Talle oli Derbatšovi jutt ebameeldiv. Ent tähtis polnud niivõrd Derbatšovi jutu sisu, kuivõrd see, et tegemist on jälle millegi uudsega ja et see nõuab järelemõtlemist. Tal tekkis huvi Derbatšovi vastu, kes siiralt avaldas täitsa uusi mõtteid, mis olid tihtipeale vastakad neile, mida ta ise oleks tahtnud kuulda. Stalini väsimus kadus ja koos sellega teda möödunud õhtust saadik piinanud ärritus. Stalin jälgis üha tähelepanelikumalt oma vestluskaaslast.

Ja kui Derbatšov asus üksikasjalikult analüüsima ühe Volga-äärse kolhoosi majanduslikku olukorda, rõhutades ja summeerides fakte puhtmateriaalsest vaatevinklist, seostades nendega külade järsu tühjenemise meestest ja maaelanikkonna loomuliku juurdekasvu äkilise languse, tahtis Stalin teda juba järsult katkestada, kuid hoidis ennast tagasi, et rohkem kuulda saada. «Ena materialisti!» mõtles Stalin. «Ta ei mõista, et ajalooliselt on kõik seaduspärane, eksis ära oma koduõuel.»

Selle rahustava mõtte ajel vaatas ta ägetsevat Derbatšovi sisemise muigega ja kahetses, et oli ta välja kutsunud. «Ta pole veel selgusele jõudnud, seltsimees

[illegible] õigele teele juhtida. Pole hädaohtlik, on selleks [illegible] sirgjooneline ja avameelne.»

Stalin kuulas edasi, kulmud kärsitult kipras, huvi [illegible] kadunud. Ta teadis, mida Derbatšovile vastata, kuid ei teadnud veel, kas maksab vastata ja mis [illegible] teha.

«Ma näen, et sa alahindad moraalset faktorit,» lausus ta lõpuks, tundes samal ajal jälle pealetükkivat [illegible] rahutust ning püüdes seda endas maha suruda. «On hea, et sa kõik ausalt ära rääkisid. Arvatavasti [illegible] mis sa mõtled. Kuid pea meeles, töölisklassile [illegible] ülekohut teha ei lase. Seda ei saa, Derbatšov, kuidagi ei saa teha. Me ju läksime reformide peale välja, [illegible] ühendasime külad. Antud etapil on see täiesti küllaldane. Riik kulutab suuri summasid ka metsavööndite[illegible] on tarvis tulevikku silmas pidada, Derbatšov.»

«Kolhooside ühendamine on vajalik samm, Jossif Vissarionovitš, kuid materiaalne olukord on säärane, et kolhoosid faktiliselt ei saa oma tootmistegevust [illegible] arendada.»

«Ma kuulasin sind ära, Derbatšov. Kommunist, seda [illegible] juht, on kohustatud kaugemale nägema ja avaramalt mõtlema. Partei poliitika on end talupoegade [illegible] juba õigustanud ja õigustab ka edaspidi. Me [illegible] talumehe teadvusest välja juurima ta igipõlise [illegible] isetsikuse, mahajäämuse, eraomanikutunde. See pole [illegible] vaid ajalooliselt õigustatud paratamatus. Eks ole?»

«Jossif Vissarionovitš . . .»

Derbatšov jäi raske ainitise pilgu all vait. Stalin [illegible] keskendunult üle vestluskaaslase pea.

«Sa oled kangekaelne, tahad vist elutarkust õpetada. [illegible] partei pole harjunud sõnu uskuma. Hästi . . .»

Stalin tahtis veel midagi öelda, heitis pilgu varrukakaanisest väljaulatuvale kõhnale käelabale, talle tuli [illegible] väljakutsenupp, loiult liigutas ta korralikult [illegible] küüntega sõrmi, krimpsutas kergelt nägu ja [illegible]. Ka Derbatšov tõusis püsti.

«Te kõik räägite palju, aga vaja on midagi muud. Tööd on vaja teha. Tööd,» kordas Stalin, ja ta silmadesse ilmus tuhm külm läige. «Sina, Derbatšov, oled ju päritolult maamees?»

«Ostoretsklane, Jossif Vissarionovitš. Endisest Ostoretski kubermangust.»

«Seda enam... Tead mis, sõida Ostoretskisse. Nii on vist parem. Võtad Volodinilt asjaajamise üle, see pole tal eriti korras. Sa oled noor, eks näita siis, mida suudad, meie aga vaatame. Tugitooli nühkijaid leidub ka ilma sinuta.» Stalin jäi vait, kontrollides põgusalt mõttevälgatust, ja küsis: «Mida sa mõtlesid, kui sa kõike seda mulle jutustasid?»

«Ma usun teid, Jossif Vissarionovitš.»

Stalin pöördus ümber, käis paar korda edasi-tagasi.

«Kas arvad, et mul on sellest kergem?» küsis ta äkki pahuralt, rõhutades sõna «kergem», ja ta tegi seda nii, et oleks selge, mis selle taga peitub.

Ja Derbatšov sai aru: Stalin pidas silmas seda p i i r i, mille taga ei ole kedagi ega midagi. Ja Derbatšovil tekkis taas rõhuv tunne, peopesad läksid higiseks.

«Teie olete Stalin,» lausus ta vaikselt, pannes neisse sõnadesse samuti erilise mõtte, ja kuulis vaikust avaras toas, selle seinte taga, kogu maailmas, ning peale vaikuse ja tema enda talitsetud rahutuse polnud sel hetkel midagi muud olemas. Ning Derbatšovile näis, et ka Stalin kuulatab vaikust, äsja kajanud sõnade mõtet, kuulatab kuidagi vastumeelselt ja umbusklikult, nagu mõistes, et see polnud mitte tema kohta öeldud, igal juhul mitte selle kurnatud ja põdura keha kohta, millel on kerge kodune kuub üll, vaid et see puudutas midagi kõikehõlmavat, mida ka tema, Stalin, ei suutnud mõista, millesse ka tema ise suhtus nagu eemalseisja veidi nõutult, mingi tumma tigedusega.

Uuest mõttesähvatusest jäigastus Derbatšovi nägu, ilme, ta ei suutnud Stalinilt silmi ära pöörata, ta kartis oma mõtteid. Ta oli täis jõudu ja tajus üha selgemini oma tervet, tugevat keha, ta ei tahtnud praegu seda tajuda, ta koguni kartis seda. Mitte enda pärast, vaid töö pärast, mis teda ootas ja mida keegi tema eest ära ei tee. Äkki mõistis ta seda, mis on ainuõige ja vajalik — kõik, mis võimalik, ise ära teha. Ja see ongi tulevikus kõige tähtsam. Silmapilgu eest tal sääraseid mõtteid polnud, ja kuigi endiselt valitses piinev vaikus, vaatas Derbatšov Stalinile juba teisiti ja mõtles

[illegible] teisiti, üha halastamatumalt. Ta mõtles sellest, [illegible] mis tahes, ka kõige kõrgemal kohal olev inimene [illegible] eneses leidma mehisust õigel ajal lahkuda nii [illegible] kui ka teiste huvides. Praegu ta peaaegu vihkas [illegible] tema poole seisvat väikest vaikivat vanameest, [illegible] ei tahtnud, ent vahest ka ei suutnud enesele [illegible] selgeks teha, tõsise huvi ja süvenemisega küsimust arutada, kelle taga seisis see kohutav m i s k i, millesse ka tema ise suhtus nagu kõrvaline isik. Ning [illegible] mõtte uudsuse jäigastav mõju ei lasknud Derbatšovi kohe siinsamas sellest rääkida — suurest pingutusest oli ta kaotamas kontrolli enese üle. Ja kui Stalin end liigutas, tundis Derbatšov peapööritust, ta [illegible] jalad veidi harki ning teda valdas peaaegu vastupandamatu soov hetkeks silmad sulgeda.

«Ja-ah,» kuulis ta rahutut häält. «Mine. Pole vaja [illegible], on tarvis tööd teha.»

Stalin kätt ei andnud ja Derbatšov hingas endamisi [illegible]: praegu oli tal hirm puudutada inimest, [illegible] oli kõige keskpunkt ja lõpp.

Ukse poole sammudes tundis Derbatšov kukla, kaela [illegible] seljaga ainitist, rasket vanamehepilku, alles vähehaaval vabanes ta keha tuimast puisusest, ja seepärast [illegible] Derbatšov koju jala, kuigi elas väga kaugel. Jutuajamise tulemus üllatas Derbatšovi, ta oleks kõike [illegible] oodanud, ainult mitte seda, ega teadnud enam [illegible], mida mõtelda. Nii jutuajamises Staliniga kui [illegible] tema enda mõtetes ilmnes rohkesti eri varjundeid, [illegible] ootamatuid ja vastuolulisi. Niihästi see, et Stalin [illegible] teda ära kuulanud, kui ka see, et ta kuidagi oli [illegible] varjata oma ilmset väsimust ja põdurust, [illegible] ka see, kuidas ta oli otsustanud tema, Derbatšoviga, talitada — kõik see tundus olevat kummaline ja [illegible] üle oli tarvis järele mõtelda. Midagi oli paigast [illegible], ja kõige õigem oli kähku asjad kokku panna ning Ostoretskisse sõita. Tuleb aeg ja kõik asub [illegible] oma kohale.

Derbatšov sammus edasi, ta mõtted aga pöördusid [illegible] Stalini juurde, ta uskus ega uskunud, kaalus [illegible], millal saab Ostoretskisse sõita: kas täna [illegible], homme või ülehomme. Temas püsis alateadlik [illegible] on võimalik, et ta ei sõidagi uude töökohta, kõik

võib juhtuda. Ta ei teadnud, et Stalin oli kohe pärast tema lahkumist tema peaaegu ära unustanud, kuigi oli ligi tunniks ajaks üksi sellesse avarasse tuppa istuma jäänud, ent ta mõtted pöördusid harva Derbatšovi juurde tagasi. Vestlus oli Stalini ära väsitanud, ent ta ei tahtnud ikka veel magada, ja Derbatšov oma pisimuredega jäi siiski pahandavaks ning miskipärast püsivaks ärritajaks.

Stalin istus laua taga, vajunud raskelt toolikorjule, pea tahapoole pisut kaldu, nagu kuulataks ta midagi. See oli imelik seisund, mida ta ei sallinud, ent millesse ta vahetevahel langes. Niisugusel puhul jäi ta üksi, kuigi üksindust sallis ta veelgi vähem: üksindus kohutas teda, sest siis mõtles ta vanadusele, ja see tegi ta nõrgaks. Ka praegu oleks tal kogu oma tahtejõudu vaja läinud, et jalule tõusta, ta kallutas pea veel rohkem toolikorjule ja sulges silmad. Ta teadis, et ta jõud on milleski muus: tal tarvitseb vaid tahta, ja palgast liikumata võib ta tarretama panna terved riigid, ookeanist ookeanini täitub kõik ühest tahtest, tema tahtest, ja ükski Derbatšov ei suuda sellest aru saada. «Teie olete Stalin,» meenus talle ja ta muigas süngelt.

Talle tulid meelde Kaukaasia kirgas taevas, rasked kobarad viinapuuväädil, soe maapind paljaste jalgade all, mingi proklamatsioon kinžalliga läbitorgatud kollasel paberilehel, Lenini naer, aparaadist roomav telegraafilint ning taas taevas. Kõike oli palju olnud, ja kõik tormas üksteise otsa. Kümned tuttavad näod, veel elavate ja juba lahkunute näod ... Lahkunute?

Miski ehmatas teda. Ta avas silmad, pehme, pisut tursunud nahk nende all tõmbles. Ta tahtis midagi öelda, ajas pea püsti.

«Ei, meie tõe üle ei saa, ei tohi kohut mõista. Ta on sellest üle.» Ta sundis end neid sõnu lausuma ükshaaval ja selgesti, ning need langesid vaikusse raskelt, kuidagi jäljetult ja otsekohe kadudes. Selleks et nad elaksid, tuli neid korrata ikka ja jälle uuesti, ta liikus koos tooliga edasi ja ta kobavad sõrmed leidsid harjumuspäraselt kellanupu. Ta vajutas seda kaua, kuigi tuppa tuldi korraga kahest uksest.

Uuele kohale määramise võttis Derbatšov vastu kui [illegible] paratamatuse. Mis siis ikka. Pole tema esimene ega jää ka viimaseks, oleks võinud halvemini minna, ta tundis Stalini rasket kätt, tuleb kõvasti tööd teha, enne kui toimub olulisi muutusi. Ta ei kiirustanud tööle asuma, ei kiirustanud lammutama, ümber seadma, pahupidi pöörama. Kõigepealt sõitis ta oblasti läbi-põiki läbi, heitis pilgu peaaegu igasse kehvemasse kolhoosi, kus kümme-kakskümmend majapidamist ja ühtekokku kakssada hektarit kõlvikuid. Eriti palju aega teda mõtlema üks juhtum mullu sügisel «Rohelise Aasa» kolhoosis. Talirukkiorast üle vaadates sattus ta tihedalt umbrohtu kasvanud põllule, kus rohi alles vastu talve juba kuluks muutunud, ja päris:

«Mis imevärk teil siin oli?»

«Imevärk jah, susi teda söögu! Koksagõss.» Esimees ohkas vihaselt käekönti, millest püksivärvli vahele pistetud tühi varrukas ebameeldivalt laperdama lõi.

Esimehe perekonnanimi oli Lobov, oblastikeskuses teadsid kõik heas kirjas, sõjainvaliid-rindemees, varsti kümme aastat esimehe kohal püsinud, ja ilma igasuguse hariduseta, paar korda kursustel käinud, pühendab palju aega raamatutele.

«Koksagõss,» kordas esimees. «Viiendat aastat külvame, kuidagi ei juurdu, igavene nuhtlus teine. Saame pihtalt kahju. Muudkui kasvatame, saaki aga ei mingugust. Umbrohi lämmatab ära. Kevadel künname ülesse.»

«Miks te seda siis külvate?»

Tagantjärele oli Derbatšov endale selle küsimuse pärast pahane. Oblastikomitee sekretär oleks võinud midagi arukamat küsida.

«Plaan, seltsimees sekretär. Kas arvate, et ma pole proovinud sõrgu vastu ajada? Vaata et oleks parteist välja visatud. Olin aga siis alles äsja sinna astunud. Meie maale, räägitakse, kodumaale olevat seda tarvis — muudkui juurutage sedasamast Tjan-Šani kautšukikandjat. Tööd nõuab metsikult, aga ei saa juurikatelegi täis. Mullu astusin samme köögivilja ja kanepi külvipinna laiendamiseks — tulus. Aga plaani kam-

mitsast ei pääse,» jätkas esimees kõrvale vaadates. «Vahest peabki see nõnda olema, eks igaühel ole ju oma vaatemätas, ent sellelt kaugele ei näe.»

Lobov ei rääkinud, mida mõtles, Derbatšov taipas seda kohe. Põline talupoeg ja maaharija ei võinud niiviisi mõelda. Derbatšovil olid olnud suuremad lootused ja ta lahkus tusaselt, kuulnud lõpuks, et plaanis oli ette nähtud kümme tsentnerit koksagõssijuuri hektarilt.

«Ei rohkem ega vähem kui kümme tsentnerit,» oli Lobov muiates lausunud, ikka samuti põiklevalt ja tuimalt, ilma et sel eelmise jutuga mingit seost oleks olnud. Derbatšov ei saanud aru, kas ta kiitis heaks või mõistis hukka.

Derbatšov tutvus oblastiga kaua ja põhjalikult. See oli keerukas ja tohutu suur majapidamine, siin oli kümneid tehaseid ja vabrikuid, mitusada kolhoosi. Nädal aega kestnud ringsõidult koju jõudnud, leidis ta alati eest hoolikalt kraamitud korteri, korraliku ja puhta tädi Glaša ning kirju naiselt ja pojalt, harva mini sõpradelt. Neli kuud tagasi lakkasid sõbrad kirjutamast. Algul ei pööranud ta sellele tähelepanu. Justkui ära lõigatud — nelja kuu jooksul mitte ühtki kirja, ning Nikolai Gavrilovitš märkas seda viimaks. Kuid tööd-tegemist oli nii palju, et isegi naisele kirjutas ta vaid kolm korda kuus.

Kõik see oli alanud hiljaaegu, kui ta oli sunnitud olnud pöörduma isiklikult Stalini poole keerukas ja riskantses küsimuses: paludes kustutada laenud ja võlgnevused ning tühistada oma oblasti kolhoosides võlad — vähemalt sõja-aastate eest. Ostoretski oblast kuulus nende hulka, mis olid sõjas kõige rohkem kannatada saanud. Derbatšov mõtles kaua, enne kui otsustas selle sammu astuda, põhjendas kõike kaalukate argumentidega ega kahelnud edus peaaegu üldse. Vastus tegi ta, pehmelt öeldes, nõutuks. Üks Keskkomitee sekretär kirjutas, et Jossif Vissarionovitšil ei ole aega ja ta ei saa kirjaga isiklikult tutvuda. Kompetentsed seltsimehed arvavad, et Ostoretski oblastikomitee palve rahuldamiseks pole mingit alust ja et ärgu ta tekitagu paanikameeleolusid. Vastust ei tohtinud kellelegi avaldada, see oli adresseeritud isiklikult Derbatšovile.

[illegible] Ostoretski oblastikomitee esimesele sekretärile.

Ta [illegible] silmitses Derbatšov tuttavat allkirja, kulm [illegible] tuletades meelde lihavaid õlgu, musti, kergelt [illegible]vaid juukseid ja väikesi käsi.

«[illegible]hine,» mõtles Derbatšov. ««Paanikameeleolud», [illegible] ongi kõik.»

[illegible] juhtunud kõige ebameeldivam asi: kõik kunagised vaevumärgatavad ütlematajätmised ja ähmased [illegible]used olid ühte sulanud. Derbatšovile oli selge, et [illegible] määramine Ostoretskisse oli ikkagi ainult pagen[illegible] õlgu ta seal, võimalikult kaugemal pealinnast.» [illegible]le asemel et pead kaotada ja hirmu tunda, sai Nikolai Gavrilovitš pahaseks. Tema esimene mõte oli saata [illegible]kkomiteesse, Stalinile protestikiri. Kaalunud keerukaks muutunud olukorda, loobus ta oma esialgsest [illegible]atusest: ei maksnud ägedaks minna. Selles võidi [illegible] mitte üksnes nõrkust, vaid ka mingisugust süüd, [illegible] end kas või tagantjärele õigustada. Ent midagi [illegible]sugust ei olnud ega võinudki olla.

«Hüva,» otsustas Derbatšov. «Kui juba kord nii läks, olgu peale.»

Kui terasemalt vaadata, siis kommunisti kohus ja [illegible]sametunnistus kõnelesid teist keelt. Ta oleks pidanud juba ammu olema just nimelt siin. Hea, et niiviisi [illegible]. Viimasel ajal polnud ta end Moskvas kuigi mugavalt tundnud, hoia parem patust eemale, nagu tädi Glaša tavatses öelda, kui mõni arusaamatu eluseik ta [illegible] sattus.

Ta lamas, vaadates lakke, ja tema peatsis seisid tarbimuit telefonid, valmis iga hetk helisema. Miskipärast [illegible] ta kindel, et sel ööl nad vaikivad, ja ta peab kattuma magada. Homme on jälle raske päev, tuleb palju [illegible] teha. Ta hakkas mõttes sirvima homseid kõige pakilisemaid ülesandeid ja suigatas, pikapeale. Une [illegible]tavil tuli talle meelde Julia Sergejevna Borissova, [illegible] ettekanne, õigemini mitte ettekanne, vaid selline [illegible] jäänud mulje, ja ta mõtles äkki, et Borissova [illegible] väga huvitav naine, omapärane. Juba üsna suikudes [illegible] olles imestas ta, miks Julia Sergejevna abielus

pole, ta oli kord selle naise isiklikku toimikut uurinud.

Äkki ilmus Stalini nägu, ta vaatas Derbatšovile vaenulikult ja võõrdunult otsa.

«Pole vaja rääkida, on tarvis tööd teha,» kuulis Derbatšov ega jõudnud vastata: äkki vajus ta sügavasse unne. Ning virgus alles umbes kolme tunni pärast, aknad olid nõrgalt helendama löönud, vaikne tukkuv linn ei olnud veel ärganud.

Nikolai Gavrilovitši uni oli sügav olnud, ärgates oli ta värske ja reibas. Seda juhtus harva, ja ta kujutles end karjapoisikesena ning talle tulid meelde koduküla lehmakari, piitsaplaksatused, karjasarv, naised, kes käisid keskpäeval lehmi lüpsmas, ja üle kahekümne aasta loomi karjatanud karm vanataat Anissim. Taat suri lämmataval juuniööl äikese eel aias oma osmiku lähedal lehtonnis. Tema surma ainukeseks tunnistajaks oli olnud Nikolai Gavrilovitš, tol ajal kaheteistkümneaastane karjapoiss Kolka, kodutu orb, kelle taat Anissim oli viieaastase lapsena enda juurde võtnud.

Tol ööl oli ta ärganud Anissimi kumeda hääle peale, tema külma väriseva käe puudutusest. Oli ärganud ja end kohe istukile ajanud.

«Mis sul viga on, taat?»

«Mine, Kolka, kutsu kedagi. Lõpp on lähedal, poisu . . .»

Taat Anissim rääkis veel midagi, Kolka ei kuulnud enam. Vana karjuse sõnades oli kostnud midagi tumedat ja käsitamatut. Kolka nihkus temast aeglaselt eemale.

«Mine, mine,» kuuldus pimeduses.

Poisike kargas lehtonnist välja, jooksis naabermaja juurde. Kui tal õnnestus viimaks peremees üles äratada ja nad tagasi jõudsid, oli taat Anissim juba surnud. Kolka ei söandanud kohe onni sisse vaadata.

«Hinge heitnud,» sõnas naabrimees ja lõi risti ette. «Nüüd tuleb külal matta . . . Issand, küll saab meiesugune elus valu ja vatti,» sajatas naabrimees ning lõi kindla laia liigutusega taas risti ette. «Elad, rügad, siis aga rapsab sind korrapealt pikali, ja pole sul enam

midagi vaja. Noh, las ta lamab siin hommikuni, [illegible] praegu selle pimedaga. Näikse, et äike on [illegible]»

Rasber oli ära läinud. Praegu ei suutnud Nikolai Gavrilovitš enam kuidagi ta nime meelde tuletada. Tema ise oli aeda õunapuu alla jäänud, oli kartnud [illegible] minna.

Puhkes äike. Ta nägi kummalisi valgussähvatusi õunapuulatvade kohal, sinakas leek hüples puult puule, [illegible] aia kohal, lehtonni kohal, kus surnu lamas. Ja karjapoiss sööstis ülepeakaela aiast maja poole, [illegible], kartes tagasi vaadata, kuid ei pidanud vastu ja heitis siiski pilgu üle õla. Aia kohal tantsisklev sinakas helendus näis olevat veel eredam.

Hiljem õppis ta tundma selle äikese-eelse imeliku [illegible] olemust, ent tol korral ei julgenud ta enne hommikut enam nina välja pista ega suutnud uinuda, ja kui ta hommikul koolnut pesema tulnud naabrilastele sellest jutustas, panid need ohkima ja lõid risti ette.

Nikolai Gavrilovitšile tuli praegu lapsepõlv imeselgelt meelde. Ta meel läks kurvaks ja ta lamas kössitombunult oma laias voodis avaras vaikses toas, mis segamisi täitus külma talvise valgusega, ja mõlgutas juba muid mõtteid. Mõtles rahvast, kellest oli võrsunud, ning sellest, et maailmas on imelisi, arusaamatuid asju. Moskvas elades oli ta samuti palju ringi sõitnud ja nii mõndagi näha saanud ning tal polnud sugugi põhjust arvata, et ta rahvast ei tunne. Niisugune mõte ei tulnud talle pähegi, ja kui keegi oleks talle seda öelnud, oleks ta tingimata solvunud. Nüüd oli ta just nagu lähenenud sellele, mida ta enda teada juba ammugi hästi tundis, ja äkki märkas ta, et ei tunnegi päris elu, kes sulatavad terast, teevad masinaid ja harivad maad. Oli nii, nagu oleks ta kunagi kümneaastase lapse juurest ära sõitnud, kaua eemal elanud ja seejuures endale muidugi ette kujutanud, kui suureks laps nende aastatega on kasvanud ja missuguseks muutunud. Ent kui ta tagasi tuli ja seda last näha sai, siis ta lihtsalt jahmus. Laps oli tõepoolest suureks kasvanud, meheks sirgunud. Kuid võõraks meheks, mitte sugugi niisuguseks, nagu ta oleks tahtnud teda

näha ja milliseks ta kümneaastaselt tõotas saada. Derbatšov oli nõutu. Võimalik, et sellega seletuski tema kõhklevus, mistõttu teistele ja ka Julia Sergejevnale tundus, et tal puudub oma nägu. Kuid tegelikult püüdis Derbatšov ainult mõista ja piiritleda midagi, mis oli temale endale väga tähtis. Ilma selleta ei olnud võimalik edasi minna, tööd teha. Ta kirjutas alla vajalikke pabereid, korraldas koosolekuid ja nõupidamisi, ning väliselt paistis kõik korras olevat. Inimeste vahetu juhtimine oli raske, tuhandeid kordi küntud, ent ikkagi söötis põld, millel ta tundis end algul ebakindlana.

«Miks?» mõtles Nikolai Gavrilovitš kibestunult. «Miks? Mis mõte sel on, et sõja ajal puruvaeseks jäänud kolhoose koormavad sõja-aastate võlad? Riik peab muidugi elama ja funktsioneerima. Kuid mis see riik siis on kui mitte inimesed, nende huvid, nende õnn? Osava majandamise korral võiks riik kiiresti rikastuda. Milles on asi? Elu maal jookseb ikka rohkem ummikusse. Kehvusega kaugele ei jõua, ei jõua ülepea kuhugi. Milles on asi? Kas mitte selles, et on juhtunud kõige hirmsam senisest: loojatest ja peremeestest on saanud inimesed, keda huvitab vaid mugav äraelamine ja kes passiivselt käske täidavad? Või peitub põhjus sügavamal?»

Nikolai Gavrilovitš lükkas teki kõrvale, tõmbas eesriide akna ette ja pani tule põlema. Mühatas vihaselt: «Kuradile!» Ei saa toetuda ainult üksikutele, talle teada olevatele faktidele, pealegi lisandus ta mõttele tahtmatult isiklik moment. Solvumine madalamale kohale paigutamise pärast.

«Igavene jama,» lausus Derbatšov pidžaamat selga ajades. Algab päev oma muredega, ja siis ei jää enam aega eneseanalüüsiks. Ausalt öeldes puudus ka tal endal juba ammugi sisemine vabadus, temasse oli elama asunud sisemine tsensor, ja kõik, mis tal pähe tuli, käis otsekohe tsensuurist läbi.

Nikolai Gavrilovitš sasis juukseid ja läks vanni tuppa.

Jaanuarihommik algas nagu tavaliselt, süüa ei tahtnud. Olgadest kuni vööni sooja villasesse rätti mähitud tädi Glaša vaatas mitu korda ukse vahelt sisse ja tuletas talle hommikueinet meelde. Derbatšov naeratas ainult ja jätkas kabinetis ringikõndimist, aeg-ajalt peatas ta raamaturiiulite ees ja libistas pilgu üle selgete. Täna hommikul kella üheteistkümneks oli ta välja kutsunud Ostoretski Põllutöömasinate Tehase direktori Selivanovi. Derbatšov ajas habet ja enne duši alla minekut silmitses hulk aega oma nägu, mis oli viimaste kuude jooksul märgatavalt kõhnunud. Peeglist vaatas talle vastu tugev ja kaugeltki mitte vana mees, kel olid pingul ja laiad põsesarnad ning kandiline laup, vaatas raske ja ainitise pilguga ja tasakul oimul pulseeris, peksles tume tursunud soon.

Derbatšov puudutas seda ettevaatlikult nimetissõrmega ja võttis pidžaama seljast. Ta jalad olid kõveraselju, sääremarjadel punakad karvad, põiad nagu maasikhel paksud.

«Inetud jalad,» mõtles ta, astus duši alla ja laskis vee jooksma. Ta hüüatas ehmunult, kui kõrvetavalt külmad veesõõrud teda puudutasid. Ent ta sundis ennast paigale jääma, keerates ja kükki laskudes seadis ta duši alla kord rinna, kord selja. Ka siin ei jätnud teda hetkekski maha kerge ärevus, ta mõtles taas, et midagi tuleb ette võtta. «Peab kolhoosides ära käima,» otsustas ta. «Aitab vaatlemisest. Tuleb talitada südametunnistuse järgi, arukalt ja kainelt, aeg on tegutseda. Tuleb kontrollida oma mõtteid seal, eluliselt huvitatud inimeste seas. Ja alles siis kõrgemal pool läbi murda. Kõik ette valmistada, põhjalikult ette valmistada, põhjendada raudsete argumentidega. On aeg, Derbatšov, on aeg.»

Täpselt kell üheksa kümme minutit helistas ta vastuvõturuumi ja teatas, et täna ta ei tule kindlasti enne õhtut, palus ära muuta kõik väljakutsed ja lahkus siseruumi. Sissekäigu ees seisev valvemiilits lõi käe rutakalt mütsisirmi äärde ja imestas — tema teadvuses langes sekretäri majast väljumine alati ühte ukse ees ootava autoga. Derbatšov vaatas miilitsale otsa ja selle

silmad pilkusid. Derbatšov tõstis mantli karusnahkse krae üles ja sammus mööda tänavat edasi. Noore, külmast sinise näoga miilitsamees seiras Derbatšovi ja heitis kadedaid pilke ta karusnahksele kraele. Kui niisugune mantel seljas, pole autot vajagi, külm juba ära ei võta. Valvepostil seisja pööras näo kõrvale ja lõi käsi vaheliti, hüpeldes nagu kukk. Silmates aga nurga tagant äkki nähtavale tulnud inimesi, hakkas ta trotuaaril ühtlasel sammul omaette kõndima.

Derbatšov jõudis Keskväljakule. Bussi- ja trammipeatustes tunglesid inimesed, härmakahused juhtmed rippusid nende kohal. Salvav tuul kiskus puudelt härmatist ja puistas seda sädeleva tolmuna laiali. Derbatšov jäi seisma. Talle meeldis, et siin ei tundnud teda keegi, ta aina seisis ja vahtis ringi, ta oli praegu samasugune nagu kõik möödujad ja tema kõrval seisjad ja ainult oma kalli hõbedase karakullkrae poolest erines ta teistest, kulunud mantlites ja sinelites inimestest.

Derbatšov sammus bussipeatusse. Pikk rindemees vanas ohvitserisinelis, punane haavaarm lõual, ajas juttu suurte silmadega tütarlapsega. Rindemees pea tas paberossi hoidva käe alatasa suu juures: varjas arsi «Seda teeb ta küll asjata,» mõtles Derbatšov, kui oli taas märganud ärevat ja rõõmsat helki tütarlapse silmis.

«Tähendab õhtul, kell üheksa?» küsis mees, ja tütarlaps liigutas huuli, temalt pilku pööramata.

«Hästi, kell üheksa,» sai Derbatšov aru.

«Mulle lubatakse kuu aja pärast omaette tuba anda. Käisin juba vaatamas. Pole viga, elada võib.»

«Ütled, et võib?»

«Kena tuba, Ženka.»

«Kui sina selles toas oled, Andrei.»

«Ja samuti ka sina. Kui sa teaksid, kui tüdinud ma ühiselamust olen!»

«Ma tean,» vastas neiu.

Derbatšov jälgis, kuidas nad istusid saabunud bussi. Mees toetas tütarlast, see vaatas tagasi, kohtas Derbatšovi ainitist pilku ja kortsutas pahaselt kulmu.

«Sõja-aastatel tekkis inimestes igatsus soojuse järele,» mõtles Derbatšov.

Ta astus edasi, graniitrahnust mälestussamba juurde. Varem oli ta seda ainult eemalt näinud. «Poljakova, O. I. 1900—1943,» luges ta. «Pea, pea!» lausus Derbatšov endamisi. «Vist seesama Poljakova Ostoretšjest, kelle varjunimi oli Kärbes ja kes neljakümne esimesel aastal töötas saksa tagalahospidalis. Ta hoiatas Ostoretšje partisane korduvalt karistusekspeditsioonide eest, päästis sadu inimesi... Tõepoolest, peaks täpsemalt järele pärima.»

Neljakümne teise aasta suvel oli Poljakova ka tema päästnud, kui ta oli Moskvast lennukil saabunud Ostoretšje partisanisalkade ühendatud staapi. Naine oli usaldusväärselt teatavaks teinud ulatusliku karistusekspeditsiooni «Roos-2» plaanid. Nagu ta mäletab, võtsid sellest osa mõned SS- ja Horthy diviisid, isegi soomlased. Lahingud puhkesid kogu Ostoretšjes, haarasid peaaegu kõik naaberoblastid ja osa Valgevenest. Sakslased, lurjused, põletasid metsi ja külasid, öösiti oli kõik leegides.

Derbatšov tundis seda Kärbest ainult eriti tähtsa juhtkirja põhjal, kuhu olid märgitud sakslaste tagalasse tööle jäänud inimesed. Praegu ei tulnud talle naise ees- ja isanimi meelde. Ta luges tema nime paar korda, luges kõik nimed ülalt alla läbi, ja tuli uuesti esimese nime juurde tagasi. Seisis kaua liikumatult, kandiline pea kummargil. Kibekiires töös jõuab vahel täiesti see lihtne inimlik tänutunne, ja Derbatšov jäi mõttesse. On möödunud aastaid, selle graniitrahnu juurde sattus ta juhuslikult. Tema aga ei peaks ju tundma mitte ainult ümberringi toimuvat, vaid ka minevikku, just temale on kalgistumine väga ohtlik. Aga kui see ongi juba toimunud? Pea kinni, siin tuleb enese suhtes selgusele jõuda. Ka iseendale ei tohi paugupealt kohtuotsust langetada. Kas on talle viimastel aastatel sõpru tekkinud? Mitte ainult hirmu ja ametikoha tõttu, vaid tõelisi sõpru? Ta leidis, et ei ole. Mis seal rääkida, tal on võlgu. Mis on ta teinud naiteks peale selle, mis ta oma ameti ja kohustuste pärast tegema pidi? Liiguta aga liiguta ajusid ja ütle: «Ei midagi.» Tuleb meelde, et tema vastuvõtule oli püüdnud pääseda üks naine — pangaametnik, kes kaebas mingi ebaõigluse üle. Kuna tal nagu alati aega ei

olnud, lahendas ta selle küsimuse, kirjutades hoogsalt resolutsiooni: «Arutada töökohal.» Oli olnud küllalt palju teisigi niisuguseid juhtumeid, ent kõikide avalduste taga olid ju inimsaatused, ning võib-olla oleks aidanud sellestki, kui ta nende inimeste vastu oleks huvi tundnud ja väljendanud soovi, et nad õiglaselt saaksid oma õnneosa. Tema aga polnud ilmutanud mingit huvi nende vastu.

«Ei, nõnda ei kõlba,» ütles Derbatšov endale.

«Sinu juurde ei tulnud ju ometi tuhanded, isegi mitte sajad. Sinu jutule püüdis pääseda kakskümmend-kolmkümmend inimest. Need, kel hädasti tarvis, sa pole enam poisike, sa saad ju aru, et hea elu neid sinu juurde ei ajanud.»

«Aitab juba! Mis see olgu!» põrutas ta enesele peale ja lahkus mälestussamba juurest. Trammipeatuses ostis ta kioskist «Ostoretskaja Pravda» värske numbri. Üle kogu esikülje oli üleskutse: «Valmistugem kevadkülviks! Remontigem ennetähtaegselt põllumajandustehnika! Väetised põllule!»

Teisel küljel oli ära trükitud Võšinski kõne uue maailmasõja ohust ja rahvastevahelise sõpruse tugevdamisest.

Derbatšov jõudis põllutöömasinate tehase väravasse lõunavaheaja eel. Valvur, kohmakas ühe jalaga taat, kulunud sõduripoolkasukas, nägi teda valveruumi aknaaugust ja väljus kähku. Valvuril olid inimeste hindamisel kindlad arusaamad välja kujunenud, ta eksis harva, kuid vahel tuli sedagi ette.

«Keda te soovite, kodanik?» küsis valvur Derbatšovilt pooleldi lugupidavalt, pooleldi karmilt. Ta pidas teda priskelt elavaks varustajaks, üheks neist, kes sageli siin tehase kontori ümber saalisid.

«Tahan tehasesse minna, partorgi või direktori juurde,» sõnas Derbatšov ja silmitses uudishimulikult valvurit, ta hõredate lühikeste vuntsidega nägu ning vilkaid, elavaid silmi, mis polnud põrmugi tuimad.

Derbatšov oli ammu tähele pannud, et just see on iseloomustav lihtsate inimeste silmadele.

«Missugusel rindel, seltsimees?» osutas Derbatšov

[illegible] Valvur laksas lõbusalt käega vastu karku [illegible] meeleldi nõus seletust andma.

[illegible] sihuke. Kutsuti teist Esimeseks Ukraina rin[illegible] Bain pihta Poolas, Sandomierzi all neljakümne [illegible] pataljonimiinipildujast. Ei mäleta muud, kui [illegible] nagu oleks järsku mu silmadel punasetiivulised [illegible] tantsind. Muudkui väristasid tiibu! Kui ärka[illegible] jalga nagu poleks kunagi olnudki. Olin oma tant[illegible] ära tantsind. Ümberringi kõik puha valge. Inime[illegible] valged, ja seinad valged. Minu kohal kummargil [illegible] silmad na kelmikad, huuled punased. Ütles: [illegible] kuidas on, Semjonov.» Kirevase pihta! Mida küll [illegible] kõik ei juhtu!» lõpetas valvur ja küsis: «Vaban[illegible] kodanik, on teil ehk juhuslikult suitsu?»

[illegible]uhuslikult on,» muheles Derbatšov. «Säh, võta.»

[illegible]ämedate osavate sõrmedega õngitses valvur port[illegible]arist paberossi, tõmbas silmad kriitiliselt vidukile, [illegible] silphaaval: «Kazbek» ning pistis suitsu suhu.

«Mul said just omal otsa, mina tõmban teistsugu[illegible] — «Priboid», vahel ka mahorkat. Mis sa selle [illegible]esaja eest ikka saad.»

«Kas pere on suur?»

«Kus sa's ilma pereta saad. Kui veel omad lapsed [illegible], need aga oma lastest kallimad. Tütar sai sõjas [illegible], neli last jäi järele, üks väiksem kui teine, kõige [illegible] üheteistkümnene, ja väimeeski ei tulnud Praha [illegible] tagasi. Oli teine tubli treial, teenis kenasti. Ja mis [illegible]? Kas anda lastekodusse? Kahju on.» Valvuri [illegible] oli tunda väsimust, kuid silmisse ilmus taas [illegible]. «Noh, eks siis tulebki tõmmata «Priboid», [illegible] kõnepruugis — elagu tiisikus.»

«Kas maha jätta ei saa?»

«Ükstakama kõik. Ainult vaat lapsed, ja siis veel mu [illegible], nende vanaema, juba sõjast saati põdur. Muidugi, ega nad nälga sure... Üks minut, kodanik.»

Valvur läks värava juurde ja heitis raudvarbade [illegible] osavalt keti ära. Direktori «Pobeda» sööstis [illegible] sisse ja peatus samas järsult pidurdades. Derbatšov silmas tehase direktorit Selivanovit. See [illegible] kiiresti autost välja, lõi ukse rutakalt kinni ja tuli Derbatšovi juurde. Derbatšov ulatas talle käe.

«Tervist, Nikolai Gavrilovitš. Mis tuuled teid siia tõid?»

Ilmselt erutatud Selivanov pilgutas küsivalt silmi ja laiutas käsi.

«Mõtlesin korraks sisse astuda. Jäin teie valvuriga juttu ajama.»

«Nazarõtšiga?» Selivanov heitis pilgu nende kõrval tammuvale valvurile ja noogutas hajameelselt: «Tere, Nazarõtš. Kuidas sa, vana, oblastikomitee sekretäri ära ei tundnud?»

«Hm... Mul, Artjom Vitaljevitš, ükstakama kes Peaasi — olgu dokument, oleme sõjas sedasi välja õpetatud.»

Derbatšov, Selivanov ja isegi autojuht rooli taga puhkesid naerma, valvur aga pani värava kinni ja läks longates valveruumi.

«Tubli vanamees,» ütles Derbatšov. «Nüüd aga nälta oma majapidamist, Selivanov. Pärast räägime. Eks ole ükskõik, kas oblastikomitees või siin.»

Valvur seisis valveruumi uksel ja Derbatšov vaatas tagasi. Seepärast tegi seda ka Selivanov.

«Tubli vanamees,» kordas Derbatšov.

«Üldiselt veidi äkiline. Hirmus kraapija, kord tegi koledat skandaali, tuldi isegi minu jutule.»

«Tahaksin näha sind tema nahas. Neli põngerjat, kõige vanem üheteistkümnene.»

Selivanov ei teadnud sellest midagi — Derbatšov taipas seda ta hämmeldunud pilgust. Derbatšov vahetas kõneainet, kuid valvur püsis tal meeles kogu aeg, kui ta mööda tsehhe käis ja pärast direktori kabinetis istus, kuulates inseneride, direktori enda ja varustajate seletusi, miks viiekümne esimese aasta plaan täitmata jäi.

Lõunaks pakuti Derbatšovile tehase sööklas vene kapsasuppi ja hirsiputru. Kokk oli üliagar olnud, puder lausa ujus võis, seda oli vastik süüa. Derbatšovi kõrval istuv Selivanov märkas seda ja krimpsutas piinatult nägu. Derbatšov sõi taldrikule vaatamata, ja et kiiremini lõpetada, tõstis suhu aina kuhjaga lusikatäisi. Ta sõi peaaegu kõik ära ja kiitis ohates:

«Hea puder. Tänan.»

Pruntis põskedega lõbus kokk, kes oli kogu aeg

[illegible] lähedal ringi keerutanud, lõi näost särama, kuid Selivanov ei kannatanud välja ja puhkes teravate hammaste välkudes naerma.

Tööliste klubi fuajees — klubi uks oli otse söökla ukse vastas — seisatas Derbatšov tehase autahvli ees. Paarist liialt rasvast lõunasööki oli tal süda veidi paha.

«Poljakov, Dmitri Romanovitš, viienda kategooria lukksepp,» luges ta. «Täidab töönorme 150—170%.»

Derbatšovile vaatasid vastu hallid hajameelsed silmad, sirge ninaga aval nägu. «Kena välimusega noormees,» mõtles Derbatšov, kelle pilk tahtmatult oli portreel peatuma jäänud. «Veab mul täna Poljakovitega.»

«Meie eesrindlane,» sõnas Selivanov küsimust ära ootamata. «Üldiselt võttes on sel mehel raske saatus olnud. Neljakümne esimesel aastal heideti ta siia tööle sakslaste tagalas, siis langes vangi ja viidi Saksamaale. Tagasi jõudis alles neljakümne kuuendal aastal. Siin aga polnud tal enam kedagi: SS-lased poosid ära ta ema, kes oli olnud põrandaalune.»

«Poljakova?»

«Jah, Galina Ivanovna. Meie linnas tunnevad teda kõik — noored ja vanad. Teenitud kuulsus. Ma tundsin nende perekonda isiklikult. Puhta hingega naine.»

«Või nii... Kuidas see siis juhtus?»

«Sisse kukkus ta tühise asjaga. Kaotas saksa ööloa, ta töötas ju hospidalis. Uue väljakirjutamisel hakati kontrollima...»

«Selge. Aga poeg?»

«Pole viga... Töötab, õpib praegu kaugõppes, saab inseneriks, valmistub diplomit kaitsma. Üldiselt aruhaa mees, ainult ühiskondlikust elust võtab vähe osa. Aga oma tööd ta muide armastab. Kui teda miski ärritab, kukub koguni sõimama. Kord tõi tehasesse katsetatud adra joonised. Ader oli spetsiaalselt määratud savika maa kündmiseks. Miks te muigate, Nikolai Gavrilovitš?»

«Ma vuristad nagu ankeedist. Vaat mis, kui sul aega on, või mind oblastikomiteesse. Arutame üht-teist.»

Nad ajasid terve tee juttu ja pärast seisis auto veel kaua oblastikomitee hoone ees. Selivanovi kulm oli kipras: jutuajamine ei olnud just meeldiv.

«Jäta, ma pole ju võhik. Mis raskusi saab monteerimisel olla?» arutas Derbatšov. «Montaažitsehh vooluliin peaks juba ammugi töötama. Sellest ju ongi tingitud plaani nurjaminek. Eks ole nii, kui seda asja uurida?»

«Põhiliselt küll, kuid on palju ka muid, näiliselt tühiseid põhjusi. Vanad seadmed, uute masinamarkide tootmisse juurutamine, tööliste puudus, peaaegu ühelgi kuul ei peeta tagavaraosade ja detailidega varustamise graafikust kinni. Näiteks — Pokrovski tehas varustab meid traktoriatrade hõlmade ja äkkepiidega. Meil on vabariikliku tähtsusega tehas. Mõne toodangumargi arvel võiksime plaaniga toime tulla, kas või rahaliseltki. Aga kuidas sellega on? Meil on mõnel kuul vaja tuhat adrahõlma, antakse aga poole vähem. Igasse kanti saada taganttõukajaid, jälle mittetootlikud kulud. Mutrid, poldid, raud, käpad...»

«Oot-oot, missugused käpad?»

«Kultivaatorite käpad. Jällegi — siinsamas kõrval, meie külje all, on «Metallist», meie aga saame neid Uraalist. Mitmesugused meie ministeeriumid hoolitsevad ainult rasketööstuse eest, sina ära mine ligigi. Kui meile antaks vajalikku valtsrauda ja stantsid, organiseeriksime ise üht-teist, nõnda aga...»

Selivanov heitis lootusetult käega ja tema kitsas, puhtaks raseeritud nägu tõmbus pilve. «Spets,» mõtles Derbatšov. «Seletab mulle nagu poisikesele, kõike välja ei ütle. Hoiab midagi enda teada, loomulikult ei ütle ta seda mulle, küsida on mõttetu. Välja keerutab. Autojuht on sama mesti, tumm nagu kala.»

Autojuht, pikaldane šatään noormees, tuhnis mootoris, kopsides üht jalga teise vastu.

«Hea küll,» lausus Derbatšov. «Sa ütle mulle ühte asja. Kas ei saaks organiseerida suhkrupeedi koristamise masinate tootmist, ja kiiresti? Veelgi parem oleks, kui oskaksite teha niisuguse masina, mis koristaks nii kartulit kui ka suhkrupeeti. Seda võib kombainiks nimetada, kui tahad. Majanduslikku tulukust pole vaja teile tõestama hakata. Nii et aasta pärast täis-

[illegible] Konstrueerimisbüroo teil on. Luban igati toe-[illegible]

[illegible]selivanov hakkas nihelema, püüdes hoiduda oblasti-[illegible]komitee sekretäri õlaga riivamast.

«Arvan, et ülesanne pole jõukohane. Andestage minu [illegible]sõnakuulmatus, Nikolai Gavrilovitš. Kas te kujutate päris [illegible]selgelt ette, mis see on?»

«Kujutan küll, Artjom Vitaljevitš, kuigi võib-olla [illegible] nii hästi kui sina. Tähtis on midagi muud. Meie [illegible]maastis on praegu suhkrupeeti hirmus vähe, pole peaaegu enam ollagi. Kuid möödunud sajandi üheksakümnendail aastail ehitati Ostoretski kubermangus palju suhkrutehaseid, revolutsiooni ajal olid meie kandis suhkrupeedi all suured maa-alad. Saak kõikus poolteist kuni kahe tuhande puuda vahel tessatinilt. Ma [illegible]lasin läbi kolhooside viimaste aastate kokkuvõtted. [illegible]Seda viiskümmend — kakssada tsentnerit kõige rohkem. Kümnel-kaheteistkümnel hektaril. Rohkem ei külvatagi. See on ka arusaadav, revolutsiooni ajal polnud suhkrupeeti kuhugi panna, suhkruvabrikandid lasksid [illegible]talga. Tehased peksti osalt puruks, need, mis järele [illegible]jäid, muutusid kõlbmatuks. Kolhooside organiseerimise [illegible]algaastail kadus suhkrupeet sootumaks. Hiljem ei ole suhkrupeedi juurde enam tõsiselt tagasi tuldud. Kas te saad aru, miks ma sulle seda igavat loengut pean?»

«Umbes küll.»

«Seda parem. Suhkrupeedi koristamise kombaine on [illegible]tarvis. Ilma masinateta see asi ei edene, kolhoosides on [illegible]meesi napilt. Ja suhkrupeet on meie oblastis üks [illegible]tähtsamaid kultuure. Niisiis, asi sõltub teist. Kui peale [illegible]hakata, siis täie hooga. Põhimõtteliselt täiesti uut [illegible]sorti masinat on kergem läbi suruda. Ma mõtlen masinat, mis koristaks igasugust juurvilja. Konstrueerimisega tuleb muidugi raskusi, kuid seda suurem on [illegible]au ja kiitus.»

Selivanov kuulas Derbatšovi huviga, juhil oli väljas [illegible]külm hakanud ja ta ronis pärast ringitrampimist nende [illegible]juurde autosse tagasi. Selivanov mõtles ja kaalus seda [illegible]asja ning tema hinges kasvas üha veendumus, et Derbatšovi üritus on peaaegu lootusetu. Ta ei söandanud seda valjusti välja ütelda, kuid Derbatšov otsekui [illegible]lugeb ta mõtteid.

«Tuleb pihta hakata. Anda konstruktoritele töö kätte. Arvan, et suhkrupeeti silmas pidades peaks sihtima kolmerealist masinat. Kui juba teha, siis teha nii, et on tehtud.»

Selivanov mõtles millestki muust.

«Kas see on käsk?» küsis ta lõpuks rahulikult, hääles talle iseloomulik pilketoon, mida ta ei suutnud varjata isegi kõige tõsisemas olukorras.

Derbatšov vaatas otse enda ette — inimesi kõnniteel, keda külm tagant tõukas.

«Sugugi mitte,» sõnas ta. «Luban sind kõiges täielikult toetada, saad aru? Masinaid on tarvis. Ministeerium neid meile ei anna — plaanide järgi pole meil suhkrupeeti vaja külvata — ja kui annabki, siis linnunokatäie. Kui hakkama saate, on sel masinal kogu meie maal minekut.»

«Vabandage, Nikolai Gavrilovitš. Kas olete kõik põhjalikult läbi mõelnud?»

«Mida nimelt?» Derbatšov pööras nüüd näo tema poole, ja Selivanov kahetses: viimast poleks pruukinud küsida.

Selivanov ruttas oma mõtet selgitama, jättes kiirustades mõndagi ütlemata, tuli välja nudi ja segane jutt. Ta läks oma jutuga lõplikult sassi ja vihastus Derbatšovi peale. Kurat võtaks! Justkui ei võiks kõnelda kabinetis, soojas. Katsu igaühe pilli järgi tantsida. Kui õieti järele mõtelda, siis mis puutub temasse see suhkrupeet? On olemas ministeeriumi plaan, on kinnitatud masinamargid, mida toota. Ja see absurdne nõudmine ...

Selivanov vandus taas endamisi. Kas Derbatšov mõistab kõiki raskusi ja vastutust, kas ta annab endale aru sellest, mida ta üritab? Valjusti ütles ta:

«Teate, Nikolai Gavrilovitš, on tarvis järele mõelda. Seda ei saa järsku otsustada.»

«Kui kaua?»

Selivanov viivitas.

«Üks nädal.»

«Kolm päeva,» kostis Derbatšov. «Täpselt kolme päeva pärast kell kaks ootan. Nägemiseni. Vabanda, segasin su tööd.»

Selivanov vahtis oblastikomitee sekretäri järel kinni

[illegible] autoust. «Peab mind lollikeseks või?» [illegible] ta haavunult. Autojuht vaatas tagasi ja Selivanov ütles:

«Las käia! ... Pagan teab, kuidas see päev nii ruttu [illegible] sai.»

[illegible] Derbatšovile tundus, et möödunud päev oli olnud [illegible] hakitud ja kergekaaluline. Esimest korda paljude aastate jooksul oli ta südamehäälele järele andnud ja see oli halvasti välja kukkunud, nüüd ei teadnud ta, mis edasi saab, kas tal jätkub tahtekindlust seda asja edasi ajada.

Koridoris kohtas Derbatšov Borissovat.

«Tere, Nikolai Gavrilovitš,» sõnas naine.

«Tere päevast, Julia Sergejevna, rõõm teid näha.»

Derbatšov tundis ebaõnnestunult alanud päeva tõttu [illegible] tusatuju aegamisi kaduvat, ta silmitses Borissovat huviga, tähelepanu äratasid kaks ordenilinti [illegible] kostüümi revääril — varem neid polnud.

«Te näete väga hea välja, Julia Sergejevna.»

Naine tänas.

«Nähtavasti tuleb unepuudus mulle kasuks. Magasin täna öösel vaevalt kolm tundi. Lugesin Tolstoid.» Derbatšov kergitas kulme ja Borissova seletas. «Tõtt öelda, kuidagi ei taipa, kuidas üks inimene nii mitmepalgeline võib olla. Suur mässumees, suur kunstnik, lõtlasi aga kurjale mittevastupanu jutlustav vagatseja ... Tubli kümmekond isiksust ühes inimeses. Ja igaüks neist võiks epohhi luua.»

«Omal ajal huvitas see mindki. Ma ei usu, Julia Sergejevna, et Tolstoi oleks teeselnud. Lihtsalt avara ja vastuolulise hingega inimene. Oleks imelik temalt kommunistlikke vaateid nõuda. Kas te ei leia? Muide, tunnete te Leninit hästi?»

«Muidugi,» vastas naine samal toonil. «Kui ma olen päri, miks ei võiks ma tema mõtteid omaks võtta?»

«Mul aga ei jätku praegu üldse aega lugemiseks. Öelge, Julia Sergejevna, kas Poljakovide perekond on teile tuttav? Eriti just Galina Ivanovna, arst, kes on määratud Keskväljakule? Teiegi jäite ju põranda alla.»

Julia Sergejevnale tuli see küsimus ootamatult, kuid

ta suhtus sellesse liiga rahulikult ja mõtles ka ise, et liiga rahulikult.

«Tore perekond oli,» ütles ta aeglaselt. «Galina Ivanovna poja Dmitriga õppisin ühes ja samas klassis. Ta on minust kõigest mõni kuu vanem. Olime isegi sõbrad. Miks te seda küsisite, Nikolai Gavrilovitš?»

«Täna tuli mulle Poljakova meelde, teadsin temast kuulu järgi. Ega te ole oma koolivenda enam ammu näinud, Julia Sergejevna?»

«Pole küll, mitu aastat.»

Derbatšov vaatas Borissovale küsivalt otsa ja tema ainitise pilgu all kehitas naine kergelt õlgu ning naeratas, ta nõutus oli siiras. Hetke pärast lisas ta, sõnu rõhutades: «Liiga erinevad teed, Nikolai Gavrilovitš, huvid samuti. Meie klassis oli nelikümmend õpilast. Kes neist praegu üksteist mäletab? Vähesed küll,» vastas ta endale ise. «Paljusid pole üldse enam olemas, väga paljusid. Meie põlvkond sattus otse hakkmasinasse. Allesjäänud võivad õnnelikud olla, kui neil on käed, jalad ja pea ... Kui nad on terved.»

Nad läksid lahku. Vaatamata ilmsele huvile Borissova vastu kasvas Derbatšovis rahulolematus möödunud päevast.

Ka Julia Sergejevna ei suutnud oma avaras kabinetis end hilisõhtuni töömeeleollu viia. Kirjade, resolutsioonide ja paberite kuhi jäi läbi vaatamata. Julia Sergejevna istus, peened ilusad käed lauaklaasil, mille all oli kalender. «Kellele seda vaja?» küsis ta endalt. Ta oli täiesti kindel, et niisugust Dmitrit, nagu talle tarvis, tema Dmitrit, pole ammugi enam olemas, ja mõni aeg see nähtavasti oligi nõnda. Kuid keda oli ta püüdnud petta äsjases jutuajamises? Kas Derbatšovi? Või ennast?

«Ennast, muidugi ennast,» ütles ta ja vajutas kellanupule. Uks avanes käratult peaaegu samal hetkel, ja Jelizaveta Ivanovna, tüse väikest kasvu kohusetruu naine, ilmus lävele.

«Kuulan teid, Julia Sergejevna.»

«Jelizaveta Ivanovna, tooge mulle, palun, [illegible] kümne teise aasta «Pravda», pean midagi järele vaatama.»

Kahe jaanuari esimestest päevadest alates läks ilm [illegible]külmaks. Peaaegu iga päev oli hommikuti ja õhtuti [illegible]kümmend kraadi. Läbikülmunud maanteed pragu[illegible] sügavalt ja veidralt, asfaldist ja kivihoonete seintest õhkus külma, hakid kogunesid solgiaukude juurde, [illegible] oli pisut soojem. Tihti juhtus külmumisi. Kui Dmitri asutas vana Matvei poole minema, sundis Maria Petrovna teda selga panema kaks paari pesu, kaks [illegible], ja salli kaela ümber mähkima. Tundes ta isepäisust, ei hakanud Dmitri vastu vaidlema, küsis ainult:

«Kas te olete kunagi suusatanud, Maria Petrovna?»

«Eeleski pole proovinud. See veel puuduks.»

Dmitri puhkes naerma. Platon Nikolajevitš oli paar päeva tagasi komandeeringusse sõitnud ja nad olid [illegible]kesi.

«Ära sinna kauaks jää, Dima,» ütles Maria Petrovna. «Vaata ette, ära ennast ära külmeta.»

«Kus nüüd kauaks, kaheksa päeva pärast pean tööl olema. Diplomitööd on ka veel vaja teha. Varsti olen tagasi.»

«Hoia siis ennast. Kui ma teid kodunt ära saadan, [illegible] mu süda alati.»

Ta suudles Dmitrit kergelt laubale, väike ja kõhetu, [illegible] hoovas piima ja pannkoogi lõhna. Linnast välja [illegible] võttis Dmitri üleliigsed riided seljast, toppis [illegible] seljakotti vana Matvei kingituste juurde. Päikese käes sädelev kõva lumekoorik kandis hästi. Esialgu oli [illegible]. Inimtühjad, valged, läbipaistev-sinakad põllud [illegible] rahustavalt. Ta suusatas aina edasi, põldudel [illegible] polnud otsa ega äärt, ta sõitis küladest ja asulatest [illegible]ga mööda, päike roomas taevas ja lõi lumelt peegeldudes silma. Polnud tahtmist millelegi mõelda. Ei diplomitöö teemale, mida ta polnud ikka veel suutnud määratleda, isegi ligikaudu mitte, ei viimasele külaskäigule Solontsovide juurde, ei Julia Borissova kummalisele kirjale, mille ta kolme päeva eest oli saanud. Julia kutsus kohtamisele. See jättis Dmitri ükskõikseks, ta koguni vihastus. Milleks? Jälle mälestused, [illegible]-veeri jutt, manitsused. Elame kuidagimoodi ära [illegible] sententsideta. Las arvab, et tema, Dmitri, on

toores ja harimatu, vastata ta ei kavatse. Tõtt-öelda on tal ükstapuha. Julia mõtleb temast halvasti, noh, mõelgu pealegi. Õigupoolest erutab teda rohkem miski muu. Viimane kõnelus Solontsovaga. Siin oli ta nähtavasti eksinud, ta oli Solontsovale ikka veel pahane. Tema soovis ju talle ja ka Vasjale head, ta ei suhtunud nendesse ükskõikselt. Millest see viha kõige ja kõigi vastu? Solontsova teda ei mõistnud. Dmitri aga tõmbus eemale. Temal on oma elu, miks peaks ta veel teiste vigade ja nurjumiste pärast südant valutama? Tulgu mis tuleb, tal pole kavatsust meelitada ega veenda. Ainult poisikesest on kahju, ta oli temaga juba nii harjunud.

Dmitri libises lumekoorikul hoogsalt edasi, ja kuigi oli vaikne ilm, kõrvetas liikumisest tekkiv tuul põski. Hõreda võsastikuga luhal kargas suuskade eest üles jänes ja sööstis marukiirelt pikki hüppeid tehes minema. Dmitri kihutas talle järele, tõstes suusakepp kõrgele üles ja kisades:

«Võta kinni! Võta aga kinni! Ho-ho-ho! Kõõrsilm! Küll ma sulle nä-äitan!»

Peagi unustas ta linna, Borissova kirja, Katja Solontsova, oma diplomitöö, tehase. Va turakas! Kuidas ta varem, juba puhkuse alguses, selle peale ei tulnud, ei ennast veidi tuulutada. Kui mõnus on talvisel videvikutunnil vanataadiga juttu puhuda, kuulata Stepan Lobovi rahulikke mõttemõlgutusi, külas ringi luusida, meestega talli juures pisut aega viita ja hiljem, kui küllalt kuuldud-nähtud, magama kerida. Ning koidikul ärgata marulõbusast kukelaulust. Lõppude lõpuks peab inimene vahetevahel linnast, selle kärarikka elu ja metsikult kiire tempo juurest vähemalt ajutiseks ära pääsema; kahju, et see mõte tal varem pähe ei tulnud. Küll taat rõõmustab! Nad polnud teineteist näinud juba üle kolme kuu, sügisest saadik, kui vanataat oli teda vaatamas käinud.

Dmitri jõudis küla lähedale päikeseloojangu eel. Juba eemal, väikeselt kingult metsasalus, silmitses ta mõnuga roosakat suitsu katuste kohal — õhtuks läks pakane käredamaks ja igas majas köeti kõvasti ahju.

Ja taas sõitles ta ennast. Temast on see ju lausa sigadus, et ta nii kaua siin pole käinud. Mitte ainsatki

[illegible] tollentsamast neljakümne seitsmenda aasta sügi[illegible] peale, mil ta sellest näljasest külast lahkus. Näib, [illegible] viis aastat polegi teab kui pikk aeg, aga kui palju, [illegible]kumatult palju on siin kõik muutunud. Küla on üles [illegible]hitatud, keskkohas, elumajadest natuke eemal, paisuvad soliidsetena silma madalad ja pikad majandushooned, seal on kivitorn ja mingi kahekorruseline ehitis. Hiljem sai Dmitri teada, et see on veski, seda oli [illegible]anud neljakümne üheksandal aastal ehitada kolhoosi šeff, tehas «Metallist».

Dmitri vaatas küla, päike oli juba madalale vajunud. Lootusetus hinges, oli ta siit enam kui nelja aasta eest lahkunud. Taadi juurde onni jääda oleks tähendanud jäädavalt alistuda. Siis ta ainult tundis seda, kuid nüüd, pilk kõrgel küla kohal tardunud kuldsetel suitsusammastel, mõistis ta seda. «Aga kui ma tooburd poleks ära läinud?» küsis ta endalt ja jäi mõttesse. Kõik oleks võinud väga halvasti lõppeda. Ta oli talitanud õigesti, kuid nüüd tahtis ta kangesti sinna jääda, külasse, nende inimeste juurde tagasi minna. Lõpuks oli ta ometi siia jõudnud, ja keegi ei aima seda veel, isegi vanataat mitte.

Päike loojus lihtsalt ja toimekalt, nagu istub õrrele [illegible], päeva jooksul äraväsinud kukk, ja juba ta oligi kadunud, jättes enesest maha kitsa kuldse viiru, mis silmnähtavalt hääbus. Otsekohe kaotas küla oma värvid, ainult korstnasuits ülal kõrgel kullendas veel. Kõik ümberringi oli mahedalt hall. Mida enam hämardus, seda pehmem, hääletum tundus taevas. See tuli [illegible]nest.

Dmitri libises mäekingult alla ja naeris.

11

Sel õhtul, kui Dmitri vana Matveiga rikkalikult kaetud laua taga istus ja Matvei oma õepoega tõredalt [illegible]nimis, et see on nii hoolimatu, on koduküla ära unustanud, — selsamal õhtul tuli Vasja Solontsov hiljaks [illegible]ju. Ema töötas öövahetuses, polnud midagi karta. Enne kahtteist ta ei tule ja sinnani oli veel üle kolme tunni aega. Vasja keeras ukse lukust lahti võtmega,

mis alati seisis kokkulepitud kohas, kuid ei süüdanud tuld; juba maast-madalast ei kartnud ta pimedust. Leidis käsikaudu veeämbri, laua ja toolid, pliidi ja kastrulid sellel, käis vaikides köögis ringi. Ta tiris enda järel koolikotti, mis talle vastu jalgu peksis, kuid see ei häirinud poissi põrmugi. Vasja läks tuppa. Siin paistis aknast sisse tänavalaterna valgus. Vasja viskas koti lauale, heitis oma voodisse ja puhkes nutma. Ta lamas selili ja nuttis suure häälega, ta kleenuke keha tõmbles, õlad olid kühmus, määrdunud, tindised peod pea all. Ta nuttis kaua ja vakatas kuidagi ootamatult. Kergitas pead, hõõrus tursunud silmi rusikatega, tõusis istukile ja tõmbus küüru, sarnanedes praegu, petlikus öises valguses, väikese vana mehikesega. Ta nuuksatas veel kord, seejärel sirutas käe välja ja vajutas klõpsti lülitile.

Vasja kissitas silmi ja läks kööki, süütas ka seal valguse. Ta meel muutus rõõmsamaks. Ta istus pliidi ette ja hakkas tuld tegema. Ema tulekuks oli tarvis teed keeta ja ka tal endal oli kõht tühi. Niisked puud ei süttinud, ainult visisesid ja praksusid. Vasja mõtles viivukese, tõi oma koolikoti ja puistas selle sisu hetkegi kõhklemata põrandale, lennutas koti nurka ja hakkas siis raamatuid lõhki rebima ja põletama. Kirjatehnika- ja aritmeetikavihik läksid õpikutele järele, sinnasamasse kadusid ka pliiatsid ja joonlaud ning veel paar vihikut ja õpikut. Nüüd põlesid puud hästi, ja Vasja vahtis tuld ümmarguste liikumatute kohkunud silmadega. Ta oli ainult ühe asja alles jätnud: onu Mitja kingitud täitesulepea.

Poiss ohkas. Onu Mitja oleks nüüd nõu andnud, mis teha. Ta on nii tark, teab kõik, õpib inseneriks. Ta oleks neile alles näidanud! Ta oskab hästi poksida, õpetas tedagi: põmm! põmm! Vasjale tuli see meelde, ta avas rusikad. Onu Mitja ei ole neid enam ammu vaatamas käinud. Ema ei taha midagi rääkida, parem kui ei küsi. Ema on väga kuri, võib isegi kere peale anda. Kord oli juba nõnda juhtunud. Pärast esimest peksasaamist elus püüdis Vasja seda viga vältida. Ta võib onu Mitjalt ise küsida. Ja hiljuti oligi ta terve päeva tehase väravas seisnud. Oli valinud aja, kui emal oli vaba päev. Külmetas hirmsasti, onu Mitjaga aga

kokku ei saanud ja tuli niisama targalt koju tagasi. Kuigi käed olid külmast päris kanged, ei lausunud ta ainale sõnakestki.

Vasja valas teekannu täis ja seadis tulele. Siis mõtles veidi ja pani pliidile kastruli külma hernesupiga. Kuuma pliidi lähedal raputas teda külmavärin. Ta sõjendas pliidi kohal käsi päris täiskasvanu kombel, ahhetas mõnust, seejärel sõi tulist suppi. Teevesi läks keema. Vasja nihutas teekannu tulelt ettevaatlikult pliidi servale. Kui oli ära joonud kruusitäie tulikuuma teed, mille juurde ta hammustas suhkrut, tükkis Vasjale kangesti uni peale. Nagu ema õpetanud oli, pühkis ta kui hea perenaine kunagi pliidi ümbruse puhtaks, haigutas laia suuga, ootas, kuni puud ära põlesid ja siite kohal sinised vingerdavad tulekeeled taltusid, istus siis taburetile ja lükkas siibri kinni raudpulgaga, millega süsi segati. Siis hakkas ta kaaluma, kas maksab või ei maksa käsi pesta: ema räägib küll, et õhtul tuleb käed puhtaks pesta, kuid seda ikkagi ainult siis, kui kõik on hästi. Aga nii nagu praegu on, pole vist mõtet, niikuinii ei aita see midagi.

Käsi pesemata uinus ta pliidi kõrval toolil, teda äratas vali koputus algul uksele, siis aknale. Ema oli töölt koju jõudnud. Kellaosutid lähenesid ühele.

«Miks sa voodis ei ole?» küsis ema vattkuube seljast võttes karmilt. «Mis vigurid need on? Tuld põletad. Oled kartma hakanud või?»

«Sugugi mitte, ema, ma lihtsalt niisama . . .»

«Niisama . . . Ükski inimene ei maga niimoodi. Issand, issand,» ohkas ta, «otse põrgulik pakane, vaata et käigu pealt külmud purikaks. Kas sa pliiti kütsid?»

«Kütsin. Kui koju tulin, siis kütsingi, on teine veel soe.»

«On tõesti soe, väljast tulles on külmavärinad. Kui niisugune pakane püsib, ei jätku puid. Tuleb juurde osta.»

Pikkamööda hakkas tal ringi kõndides soe, ta nihutas asju ühest kohast teise, pani neid oma paika tagasi. Üle huiga aja oli ta täna esimest korda rahul, vahetus oli hästi läinud. Pingutas peaaegu kakssada protsenti välja. Teises vahetuses samal pingil töötav viienda kategooria treial, kes oma perekonnanime arvel palju

lõbusaid nalju kuulda sai, õnnitles teda. Mehe nimi oli Timotškin, ja pealegi oli ta olekus, ta tervitamismaneeris, selles, kuidas ta ujedalt ja nõtkelt käe ulatas, midagi tütarlapselikku. Ta oli intelligentne mees, omal ajal oleks äärepealt juriidilise instituudi lõpetanud. Sõda tuli vahele.

«Õnnitlen sind südamest,» ütles mees ta kätt surudes ja talle silma vaadates. «Oled tubli.»

«Aitab, Gerka,» sõnas Solontsova, pühkides teist, vaba kätt tunkede vastu. «Õige mul asi!»

«Kuidas! Mul on kõrgem kategooria kui sul, aga mina ei jõua nii palju teha. Puhka hästi!»

«Aitäh. Kõike head sulle. Nüüd tuleb tulisi jalu jooksu pista, muidu ei jõua bussi peale. Poisike on südaöösi üksi. Gerka, pink on õlitatud, praht koristatud, kõik on paigale pandud. Vaata ise.»

Timotškin vaatas teda kõhkleva inimese tarkade argilike silmadega ja Solontsova läks minema. Bussile ta siiski ei jõudnud. Tuli jala, üle silla. Nüüd kõndis ta sihitult mööda kööki ja naeratas. Noh, ei näita ennast enam, ja kurat temaga. On ju seni ka elatud. Ja elame edasi, mis siin karta. «Kas elasime? Kas tõesti elasime?» küsis ta endalt. Kuigi sellest ajast peale, kui ta Dmitrit nägi, oli nii mõndagi muutunud ja temas oli ärganud lootus, püüdis ta seda lämmatada jõhkruse ning viinaga. Tahes-tahtmata lõi hukatuslik sädemeke lõkkele, ja sinna ei saanud midagi parata. Noh, ja mis siis sellest? Ehkki ta on juba kahekümne seitsme aastane, näeb ta veel noor välja. Aga ikkagi on kõik otsas, elu on läbi. Ta oli mõistnud seda samal hetkel, mil Dmitri vihasena ukse kinni lõi ja lahkus. «Viskan peast välja, tingimata!» kinnitas ta endale, ning raskele tööpäevale vaatamata jõudis koju täis kergust ja helgust, nii et Vasja imestunult silmi kissitades päris:

«Emme, kas täna oli palgapäev?»

Ema vaatas pojale taipamatult otsa, siis aga pühkes kogu südamest naerma, hellalt ja kuidagi kohmetult — nõnda ei olnud ta ammugi enam naernud. Igal õhtul oli ta tahtmatult oodanud koputust uksele, ja mida päev edasi, seda süngem oli ta õhtul magama heites olnud, poja küsimustele oli vastanud vastumeelselt, läbi hammaste. Ta nägi: ka Vasja ootab. Nad kartsid

[illegible] otsa vaadata, sest neil olid samad mõtted, [illegible] teadsid seda. Tal oli pojast kahju ja ta piinles, nähes, kuidas see vagusi omaette võtab lahti ja [illegible] Dmitri kingitud täitesulepead. Ta oli valmis poja heaks kõik tegema, kuid siin ei saanud ta [illegible] teha.

Tuna pärast rasket, kuid õnnestunud tööpäeva oli ta [illegible] ja sai kõigega kiiresti hakkama, pesi mustad [illegible], koristas laua, nühkis põrandad märja lapiga [illegible].

«Tuleb veel kord kütta,» ütles ta. «Hommikuks jääb siin väga viluks ja meil, Vasjok, hakkab külm. Ka teed tuleks soojendada, on päris ära jahtunud.»

«Las ma teen pliidi alla tule,» kostis Vasja.

«Olgu pealegi; mine magama, muidu magad koolimineku sisse.»

Vasja seisis, vahtis süngelt ja sõnatult põrandale.

«Mis sa põrnitsed?»

«Ma ei lähe enam kooli.»

«Mis? Kuidas ei lähe?» küsis ema üllatunult ja istus poja kõrvale. Võttis poisil õlgade ümbert kinni, pööras ta näo enda poole ja vaatas talle silma.

«Ma põletasin vihikud ja raamatud ära. Ma ei lähe enam.»

«Oota'nd,» peatas ta poega, ta nägu tumenes ja ta muutus korraga kuidagi vanaks. «Oota ometi.» Suutmata ennast valitseda, sakutas ta teda vihaselt punakaist juuksesalkudest, kuid nähes poisi kuivi torkivaid silmi, toibus ta sedamaid ja laskis lahti. «Miks sa ei lähe? Mida sa veel välja ei mõtle — või õpikuid põletama?» Ta silmas nurgas tühja koolikotti ja vangutas pead. «Need maksavad ju raha.»

Vasja kergitas pead ja vaatas julgemalt. «Kas sa näed» imestas naine. «Ja millal ta juuksed ometi nii salku ja punaseks on läinud?»

«Kasvan suureks ja hakkan raha teenima,» kinnitas poiss. «Sina, ema, ära ainult riidle. Kuid kooli ma enam ei lähe.»

«Mis siis juhtus, sa mu valulaps? Kas sulle tehti [illegible]?»

«Jah . . .»

«Kes?»

Poiss vaikis, huuled kokku surutud. Naine taipas sealsamas vajusid tal käed alla, ta otsekui kustus üleni.

«Hea küll,» ütles ta rusutult. «Ära mine, kuidagi saame hakkama. Saame ilma nendeta hakkama. Olgu peale, jääd koju, kasvad suuremaks, küll leidub sulleg tööd.»

«Aitäh, ema. Sa oled ikkagi kõikidest kõige parem,» tähendas poiss kangekaelselt ega tõstnud silmi.

Ema haaras ta sülle, viis tuppa, poiss aga rabeles vastu, ütles, et pole enam väike. Ema võttis ta riidest lahti ja pani voodisse. Poiss uinus kohe — oli ema oodates hirmsasti ära väsinud. Ema jäi poja voodi kõrvale istuma ja uinus varsti ka ise, nõjatudes vastu voodiotsa. Köögis olid puud pliidi all peaaegu ära põlenud ja teekann sumises. Nurgast jooksis välja hiir, ajas end tagakäppadele püsti, laskis esikäpad rippu, liigutas vurre ja nina. Siis ronis ta mööda luuda üles, vinnas enese varre otsa, istus seal veidikese ja jooksis mööda väikest süvendit seinas ettevaatlikult ja osavalt riiulile, mis oli täis purke, tangu- ja jahukotte.

Solontsova ei näinud midagi unes, kuid tal mattis hinge. Ta haaras rinnust kinni ja nuuksus raskelt.

12

Käredast pakasest undasid koidikul telegraafipostid pööraselt, hobusepabulad põrkasid maanteel meetri kõrgusele üles. Väljadel valitses surmavaikus. Aga niipea kui kõrvale pöörasid ja valgesse liikumatusse metsa jõudsid, muutus kogu pilt. Aeg-ajalt kostis sahinat: varises lumi. Aeg-ajalt kostis mõni elav heli: kas toksis rähn külmunud puud või pillas käbilind maha männikäbi või pistis põõsaid märkamata näljase rebase eest viimsel hetkel plagama pikakoivaline lumejänes, tehes mööda metsa pikki haake. Vahel aga kõndis Siilait kaela langevat lumelaviini tähele panemata tuttaval metsarajal põder — sõjajärgseil aastail olid nad teadmata kust ümbruskonna metsadesse ilmunud ning siin vähehaaval paljunenud, ja nüüd, seaduse hoolsa kaitse all, võis neid järjest sagedamini näha: kuna keegi neid polnud hirmutanud, ei hoidunud nad inimestest

[illegible] ning hävitasid armuheitmata kolhoosi [illegible]. Kord kihutas Lobov ühele neist ratsa järele.

Dmitrile meeldis mets niisama palju kui põllud, eriti talvel. Ta tõusis enne valget, kuiv külm lõi tal hinge kinni. Ta suusatas otse üle Ostritsa. Metsaserv oli kõigest pool tundi kiiret sõitu. Ta hulkus kaua [illegible] lumehangedesse vajudes ja pöördus siis külasse tagasi. Vanal Matveil aurasid laual kuumad kartulid, kaussides olid soolakurgid ja sissetehtud [illegible]. Dmitri tuli tagasi alati ühel ja samal ajal, taat ei eksinud ilmaski.

Nad sõid kartuleid ja kurke ning ajasid vaikselt juttu. Vana Matvei oli viie aastaga muutunud, kuigi väliselt ei olnud seda eriti märgata. Ta oli läinud veelgi tummisemaks ja isemeelsemaks, alalõpmata oli tal käes kas kirves või nuga. Kui ei teinud kirvevart, siis [illegible] kaelkookude kallal või voolis liiste oma kingapast sõbrale. Mõnikord tegi ka mingit muud tööd. Tampis peeneks ja sõelus tubakat ning avas seejärel ahjuaugu, et välja tõmbaks, — tillukeses majas polnud neil hetkil hingamiseks õhku. Oma majakese oli ta vana Silanti kaasabil kahe aasta eest suure vaevaga palkhaaval üles ladunud.

Vana Matvei aevastas ja kirus, minevikku meelde tuletades jutustas ta, missuguses avaras majas ta enne sõda oli elanud. Päris tõeline häärber. Mis sest, et kippus lääbakile vajuma. Nüüd oleks võinud teist natuke korgitada, panna alla paar tammepalki, ja pidanuks veel sadakond aastat vastu, oli tal siis vaja maha põleda.

Aastad läksid, ja vanataat oli hakanud oma mahapõlenud maja üldisest sõjast lahutama; vahel tundus talle, et ta maja võinuks ka terveks jääda. Nüüd pole nagunii kuskil kohta, kus ta end välja sirutada saaks, seda kurtis taat alati. Pea puutus peaaegu lakke — nii madal oli maja, pagan teda võtaks!

«Pole viga, vanataat,» rahustas Dmitri. «Ega ma kauaks jää. Paar päevakest, ja jälle tööle. Ära kurvasta, mis sinna parata. Mulle pole suurt maja vajagi, taat, ka selles on väga mõnus olla. Ei usu või?»

«Hea küll, hea küll, Mitka. Mina ei tea midagi. Teie,

nüüdseaja noored, olete varakult vanaks saanud. Inimesel peab lahe olema, muidu on ta ummukses.»

See jutuajamine algas teisel päeval pärast Dmitri saabumist, õhtusöögi ajal. Nad olid joonud paar klaasi sogasevõitu, kuid meeldiva maitsega puskarit, mida oli kirsilehtede peal seista lastud. Tuhmjast väikesest aknast ei seletanud silm enam midagi: talvine videvik on varajane, öö saabub kiiresti ja hääletult. Vana Matvei oli praadinud härjasilmi. Need, alles tulised, särisesid suurel mustal pannil, mis võttis enda alla peaaegu pool lauda. «Kustkohast ta küll sihukese välja on koukinud?» Dmitri kuulas hajameelselt taadi pikki ja uduseid arutlusi: kui Matvei võtnud oli, juhtus seda mõnikord. Dmitri nägi ette pikemat lauasistumist. Ta oli suusatamisest väsinud ja tal polnud isu juttu ajada, pärast klaasitäit puskarit hakkas talle uni peale kippuma. Veidi purjus vanataat aga porises, et lahja kraam, petab ausat rahvast see kuradi moor.

«Kas Marfa?» küsis Dmitri haigutades, tuletades meelde üht teist õhtut viie aasta eest.

«Mis Marfa, vader Stepanida, see on meil sihuke raiskuläinud eit. Marfa ei tee enam sihukese asjaga tegemist. On teine nüüd ju esimehe naine, endisest põle mõhkugi järel. Käib nüüd farmis tööl — eesrindlane! Nägid! Ega ma, Mitka, muidu räägi. Inimesele, põrgulisele, on lahedat elu tarvis. Aga nõnna, luku taga, jääb ta kängu, turguta kas või mee ja pekiga, ikka kisub kiduraks. Eitki lõi õitsele, kui sai lahedat elu tunda, värsket tuult kopsudesse.»

«Aga kuidas sa sellest lahedast elust aru saad, taat?»

«No kuda sest ikka aru saada? Kas valan veel?»

«Olgu peale, enne magamaminekut võib.»

«Vaat see'p see on, et saan aru küll. Mis ma sulle räägin? Näh, kolhoosid ühendati, maa anti nendele ja kõik ja puha. Kui sa oled peremees, miks siis igaüks sind kamandab: seda küli, seda aga teps mitte. Kustkohast neile teada on, mida meie maa sigitab, mida mitte? Seda ma sulle räägingi. Näituseks esimees Stjopka Lobov, mu ühekäeline üleaedne. Tundsin teda niisugusena.» Vanataat tõstis käe põlvekõrgusele. «Aga kes ta on, seesinane rahva valitud esimees? Kui teada tahad: ta on läbi ja läbi õnnetu mees, kogu see pere-

kond on läbi ja läbi õnnetu. Omad mehed sõimavad nii et maa must, kolhoosis käivad ülemused lahmivad ka, mis jaksavad. Aga mispärast, küsitakse. E-eh, Stjopka, räägin ma talle, jäta see neetud amet kus seda ja teist, sina pole tema üle mitte peremees, vaid tema viimane uri. Mitte tema ei teeni sind, vaid sina teenid teda. Igasugused linnavurled, issand andku andeks, keerutavad sind oma tahtmist mööda paremale ja vasemale.»

Taat vaikis veidikese, noogutas sügavalt oma halli pead. Dmitri nägi tema karvast kukalt.

«Ja eks ma siis räägingi talle, et jäta amet maha. Tema aga muudkui vehib oma käeköndiga. Keegi peab ju seda tegema! Vahest on tal koguni õigus, näe, kui kolhoosid ühendati, jäeti ta, ühekäeline ja harimata, ametisse edasi.»

«Ta on linnas kursustel käinud, õppinud.»

«Nojah, käis küll! Ennevanasti meiesugune kursustel ei käind, aga maa kandis vilja. Maa, see on nagu pisuke laps, tahab hellitamist. Et ta sul südame küljes oleks. Aga praegu? Ma küsin nüüd sinult, Mitka, sa oled töötnimene, sina vasta mulle. Noh, mina teen tööd . . . Kas sa kuuled?»

«Muidugi kuulen. Mis sa, vanataat, lärmad? Sina teed tööd, mina teen tööd, meil töötavad kõik.»

«Vahest töötavad kah, aga mis saamisesse puutub, siis siin, vennas, tuleb küll mitut moodi välja. Sulle ithakäntsakas, mulle aga paljas kaljalonks. Kui palju sa teenid? Noh, ütle?»

«Mina . . . Mõni kuu, kui hästi läheb, saan üle tuhande. Mul kulub õppimise peale palju aega ära, muidu võiks rohkemgi teenida.»

«Ahah! Näed sa!» Vanataat keerutas oma tumedat sõrme õepoja nina all.

«Mis ahah?»

«Aga vaat see, et sulle on tuhat kuus vähe, mina aga saan kolmkümmend ruublikest. Ahah! Kas sa tead ka, kui suur meil mullu normipäeva tasu oli? Ei tea? Siis ma ütlen: kakssada kolmkümmend grammi vilja normipäeva peale. Koos odraga. Voo-oh! Eluilmaski pole nihukest arvepidamist kuuldud. Teab kust ilmusid äkki grammid, näe, kui tääduslikuks on asi läinud.

Mis grammid, üksi häda ja viletsus. Kui palju need sinu kakssada kolmkümmend grammi rahas maksavad? Tühist kolmkümmend kopikat. Et püksid osta, tagumik kinni katta, on vaja poolteistsada letile laduda. Voo-oh! Sa ütle mulle, Mitka, kas ma jõuan ühe aastaga enesele paari pükse teenida, et paljas p.... ei välguks, või mis? Sa oled tööinimene, sina ütle! Mina aga ütlen sulle: pole mul seda maad tarvis, kui sellest saab ainult häda ja viletsust. Ja lähevadki linna, seal on küll kere hele, kuid selle eest saab kino vaadata. Olen ma aastat kolmkümmend noorem, läheks ka. Samet kuuekrae küljes, nälg kõhus. Ptüi! Ptüi!» sülitas vana Matvei, tõusis tuikudes, pikast kõnest väsinud, ja küünitas riiulilt tubakatoosi.

Dmitri jälgis teda härdameelse, purjus inimese pilguga. Tore taat, näikse, et nii kergesti vanadusele alla ei anna. Armastab napsi võtta, juttu vesta ja kõike manada vene inimese kombel avalalt ja tuliselt.

Vana Matvei puistas tubakat pikka võidunud tubakakotti, pistis plekktoosi oma kohale tagasi, pani suitsu põlema ja ulatas tubakakoti Dmitrile.

«Aitäh, vanataat, minust pole enam suitsumeest saanud,» vastas see.

Matvei heitis talle kiire pilgu ja peitis tubakakoti taskusse. Talle tulid meelde Voltšihha-moor ja kummaline öö viis aastat tagasi, kui õepoeg suletud silmil jutustas, ja taat jäi kurvaks ning kuidagi vaikseks. Dmitri valas klaasid täis ja lükkas ühe vanataadi ette. Nad võtsid klaasid kätte ja vaatasid teineteisele silma. Vana Matvei, kelle keel enam hästi sõna ei kuulanud, lausus:

«Kõik ripub ära inimestest, Mitka. Igaüks tikub teist kamandama, igaüks ronib muudkui ülemuseks, muudkui ülemuseks. Ülemuseks kippumise tõbi on hullem kui see päristõbi. Põle enam, kes tööd teeks. Ülemus ülemuse kukil, kirjutavad üksteisele korraldusi. Jämedat leiba ei söö, neile anna aga püüli!»

«Sina, vanataat, võid oma juttude eest istuma minna.»

«Küll sa ajasid mulle hirmu nahka, Mitka. Üle kere värisen! Voo-oh! Ma elan veel šada aastat! Ah-ha-haa! Mina ütlen igaühele näkku, kas või meie kallile seltsi-

[illegible] vuntsidega isakesele endale. Näikse [illegible] on kõik üle lugenud. Iga kana ja sea- [illegible] on kirjas ja arvel, igaühe eest maksa eraldi [illegible] Voo-oh kuidas! Külvad aias oma nullile kurki või [illegible]aani, kohe mõõdetakse need sul ära, ja jälle [illegible] Voo-oh! Aga kes need mõõtjad on? Mehemüra- [illegible] nagu tallis seisnud täkud, kes peaks põllul hangu- [illegible] liigutama! Nemad aga käivad, mõõdupulk näpu- [illegible], ja mõõdavad sajandikke! Iga toll võetakse ar- [illegible], oma ametist hoiavad kinni nagu kurat patuse [illegible]ngest. Aga maamees, peremees ei tee nõnna. Voo-oh, [illegible]ka, mis mina ütleksin. Vaat võtan kätte ja käingi [illegible] Moskvas ära. Miks sa näo ära keerasid, mis? Ei [illegible]ha kuulata, nina krimpsutad? Kas pole mokka [illegible]nda?»

«Egas minagi, taat, ilma tööta istu. Teie jaoks töö- [illegible]an. Igasuguseid atru, külvi- ja tuulamismasinaid [illegible]teen.»

«Meie jaoks! Ogar inimene! Ainuüksi eided on maale jäänud, pole teil häbi- ega autunnet! Ka teile ei pea [illegible]itte liha andma, vaid mööda kaelakonti tõmbama.»

«Või nii, vana!» kostis Dmitri purjus naer. «Eks tõmba meile, sindritele, ja lähme siis magama, taat. Uni on maailmas parim rohi kõigi hädade ja haiguste vastu.»

Taat vaatas talle häguse pilguga otsa, ringutas, võttis tal klaasi käest ja pani kõrvale.

«Loll oled sa, Mitka, kuigi õpetatud. Aitab trimpa- [illegible]ist,» kamandas ta kindlal toonil. «Te kõik olete nüüd sihukesed — ei pea mõhkugi mõõtu. Viinajoomi- [illegible] tuleb aga mõõtu pidada, siis on ta kasuks. Voo-oh! [illegible]iva riidest lahti ja magama. Aga mis sa arvad, kas ma [illegible] pääse sinna jutule?»

«Aitab, taat, veiderdamisest. Sinna sisse pääseda on [illegible] asi, aga välja pääseda ...»

Vana Matvei pani õepoja magama puuvoodisse, mille [illegible] ise kokku klopsinud. Voodi oli Dmitrile lühike, ta [illegible] kollakate taldadega põiad tolknesid üle jalutsi.

«On virutanud kasvada,» mõtles vanataat, viltsaa- [illegible] jalast tirides ja higist lehkavaid jalanartse lahti [illegible]rutades. «On virutanud kasvada, aru on aga veel [illegible]ühike teisel ... Mitte midagi ei mõika.»

Rohkem vanataat enam millestki ei mõelnud. Ronis ahju peale, heitis kuumadele telliskividele ja uinus silmapilk.

Hommikul lonkis Dmitri kaua mööda küla ringi. Meelekohtades torkis pisut. Lobov märkas teda kolhoosi kontori juures ja rõõmustas. Lobov sõneles parajasti ühe pikaldase mehega, kel oli suur lontis nina, vahest seetõttu ta nii rõõmustaski: avanes võimalus tüütust jutukaaslasest lahti saada.

«Sina, vennas, oled juurde võtnud,» sõnas Lobov Dmitrit silmitsedes ja talle õlale patsutades. «Kuulsin, et saad varsti inseneriks, Dmitri Romanovitš.»

«See pole teab mis vägitegu,» vastas Dmitri samas toonis. «Sina juhid ju praegu peaaegu tervet rajooni, aga mis mina. Pärast ühendamist oled sa lai pomm, mis, Stepan Ivanovitš!»

Nad ajasid kontoris juttu, ja hiljem, kui Lobov oli paarile paberile alla kirjutanud, kutsus ta Dmitrit kolhoosi vaatama. Dmitri kõndis tema kõrval ja püüdis mõista, mille poolest Stepan nii muutunud oli. Halliks läinud ja tüsenenud, näost vanem — selles pole midagi erilist. Aga neid teisi, mingeid põhilisi muutusi ei suutnud Dmitri tabada. Näis, et Stepan Lobov on nüüd kõvema sõnaga ja enesekindlam.

Nad olid loomakasvatusfarmi juurde jõudnud, kui laoruumi tagant jooksis neile vastu Marfa, noogutas Dmitrile, nagu oleksid nad alles eile teineteist näinud, ja viis mehe kähku kõrvale.

«Mis on?» kuulis Dmitri.

«Tead, Stepan, siia sõitis oblastikeskusest esimene sekretär, Derbatšov. Nüüdsama jõudis kohale. Ma olen sulle rääkinud, et telefon tuleks sisse panna, kuid sulle on kõik liiga kallis.»

«Ära vatra, mis puutub siia telefon? Sa räägi asjalikult, noh, jõudis kohale, ja mis edasi.»

«Niikui autost maha sai, hakkas kohe igal pool käima. Nägin teid eemalt, tahtsin juba kontorisse joosta. Käib küünides, kõike uurib. Pidas mind kinni ja küsis: «Kuidas nimi on, perenaine?» Vastasin talle, et Marfa. Tema aga: «Ilus nimi.» Ilus!» Marfa kirtsutas nina, turtsutas lobusalt rusikasse. «Marfa nüüd ilus! Veider mees, jumala eest!»

Stepan pahvatas naerma, silmad mahenesid ja lõid pilkliikult sätendama.

«Hea küll, kõige tähtsama uudise sa teatasid. Ja mis veel? Räägi vaiksemalt, mis sa nõnda kisad! Ega siin kurdid ole.»

Marfa tusanes, pööras näo ära: kui nad kahekesi olid, ei rääkinud Stepan temaga kunagi niisugusel toonil. Ta kõõritas Dmitri poole, muigas ja mõtles, et seda ta tuletab mehele veel meelde. Ta ei suutnud Stepani peale kaua vihane olla ja üksnes ta silmis välgatas pilge:

«Oota sa, Anika-sõdalane, küll sa saad kohe tema käest paraja sauna!»

«Kelle käest?»

«Selle sekretäri käest.» Ägestudes hakkas Marfa jälle kiirkõnet puistama. «Issake! Tuli sisse, kes teda seal kohe tähele teadis panna. Kõik kohad käis läbi ja kus siis kukkus prõmmima! Räpane on teil, loomad sõnnikus ja kõhnad, ja mingit korda pole! Algul sõimed, siis heinaküüni, kõik vaatas järele. Ütles, et hein on väga sant. Keegi kostis vastu: «Paremat pole, ärge pange pahaks.» Ta vaatas, hakkas naerma ja läks veidi lahkemaks. Nüüd seisab seal, ajab naistega juttu.»

Dmitri tundis vana tuttava Marfa ära ega tundnud ka. Huulte ümber oli naisel pisut tuulepargitud kortse, silmis pehme sõbralik sära.

Dmitri kõndis nende järel, kümmekond sammu tagapool, ja märkas juba eemalt Derbatšovi. Ta oli teda näinud vana-aastaõhtul Ostoretski draamateatris ja sellest ajast saadik püsis tal meeles tema kandiline massiivne pea. Derbatšov ootas, noogutas esimehele juba eemalt ja Lobov astus ligi ning tervitas.

Dmitri läks veidi eemale ja hakkas juttu ajama tallimees Petrovitšiga, kellest nende viie aastaga oli saanud lühikest kasvu kõhetu mees. Kuid endiselt hüüti teda nüüdki Petrovitšiks. Vanalt Matveilt oli Dmitri kuulnud, et Petrovitšit armeesse ei võetud: kasv ei andnud välja. Petrovitš oli abiellunud, jõudnud juba kaks last, tütre ja poja saada. Naine oli temast täpselt poole pikem, nad ei käinud kunagi kõrvuti: ei

võõruspidudel, kinos ega tööl. Teiste seltsis viibides ei talunud Petrovitš oma naise lähedust. Vana Matvei süüdistas selles Petrovitši ema, võimukat ja käredat eite, kes lühikest kasvu järglasi kartes oli just niisugust abielu nõudnud. Kuid noormehepõlves kurameeris Petrovitš Toska Labodaga. Temaga nüüd kohtudes ja pilkesõnu kuuldes muutus ta näost. Vanataat rääkis, et Petrovitš peksvat vahel oma naist. Ja naine alistus talle: ta armastas oma väikest käskijat ainult talle teada olevate mingite eriliste omaduste pärast.

«Väike küll, aga tige, saatan,» mõtles Dmitri äkki, tervitades tallimeest. Petrovitšil oli käes tohutu suur hang, kõigepealt takseeris ta Dmitri suusaülikonda — teisi riideid polnud see kaasa võtnud.

«Muudkui käivad teised siin,» lausus Petrovitš pahuralt. «Muudkui nuhivad, kamandavad.»

«Kes käib?» ei saanud Dmitri aru.

«See seal,» osutas tallimees Derbatšovile. «Midagi neil teha pole, ja muudkui käivad, aina sõidavad ringi. Kukuvad kärkimagi. Katsugu ükski neist meie nahas olla.»

«Aga kas sa ka tead, kes see mees on?»

«Tean küll, kuidas siis muidu. Nüüd ehmatasid alles.»

Petrovitš viskas hangu õlale, pööras ringi ja läks oma toimetuste juurde. Selja tagant ei tundunudki ta Dmitrile nii väike olevat, ta samm oli kindel ja raske. Nii kõnnitakse võõraste silmade uudishimulike pilkude all.

«Stepan Ivanovitš, milles asi seisab?» küsis Derbatšov rahulolematult, sammudes mööda lauda vahekäiku. Kummalgi pool sellest seisid ja lamasid mäletsedes eri tõugu lehmad.

«Mis nimelt, Nikolai Gavrilovitš?» Lobov vaatas aru saamata sekretärile otsa.

«Või sa ise ei näe. Vaata loomi, allapanu pole või! Või ei viitsi tuua? Nii ei saa, Stepan Ivanovitš, häbi vaadata, kõik on sõnnikusse uppunud. Noh, ära räägi, ole pealegi solvunud.»

«Räägi või ära räägi, Nikolai Gavrilovitš, ega see

[illegible] Allapanu pole, kust seda võtta. Tõepoolest ei ole, rukkipõhkki läheb söödaks. Ei tea, ehk [illegible] välja. Ainult õlepudemeid, mis kuhugi ei [illegible] paneme alla.»

«Oma lehma jaoks allapanu leiad.»

Lobov surus huuled kokku.

«See on ju oma lehm, seltsimees sekretär. Oma lehmale on mul ka sööta.»

Derbatšov köhatas vihaselt, minnes vahekäiku valgunud ja kõvakskülmunud virtsaloigu ümbert ringi, — [illegible] ülikaval, vist alati rahulik maamees heitis tema [illegible] ümselt nalja.

«Oma lehmale, räägid? Aga kelle omad need siin on?»

«Neid on ju palju. Siin farmis on kakssada seitsekümmend, farme on aga kolhoosis praegu viis. Jõuad sa säärases majapidamises kõigel silma peal hoida!»

«Hea küll, Lobov, nalja teeme pärast. Kuid nüüd oma naljata: kas mitte midagi ei saa välja mõtelda?»

«Püüame, Nikolai Gavrilovitš. Vorontsovos, kolmandas brigaadis, päästab meid saepuru, seal töötab meil oma saeveski. Siin on aga nii, nagu ta on. Loomi palju, õlgi pole, need, mis on, lähevad söödaks.»

«Kas põrandaid ei saa alla teha?» küsis Derbatšov. «Tahtmist peab olema. Nõndamoodi, väikese kallakuga äravooluks. Ei võta palju aega ega ole kallis. Noh, mis sa vahid?» pöördus Derbatšov äkki laiade sarvedega lehma poole, kes oli pea vaheseina tagant välja pistnud ja vahtis nüüd ainiti inimesi. Lehm raputas pead ja nühkis kaela vastu rõhtpuud. «Kas sa haed, aru saab,» muigas Derbatšov, tuletades meelde ammuseid aegu ja püüdes jutulõnga käest mitte lasta. Õigupoolest oli ta Lobovi juurde hoopis teise küsimuse pärast tulnud, farmi aga juhuslikult sattunud.

«Põrandad... Aga kas te teate, Nikolai Gavrilovitš, kui palju meil möödunud aastal normipäeva peale tuli? Kakssada kolmkümmend grammi teravilja ja 17 kopikat raha.»

«Vähe. Kas sa otsid süüdlast?»

Lobov kehitas õlgu ja muigas tusaselt.

«Ma pole prokurör, mida siin otsida. Aga kui asja lähemalt vaadata, siis tuleb päris huvitav lugu välja,

seltsimees Derbatšov. Näiteks niisugune asi. Nelja kümne esimesest aastast saadik lasuvad meil kõik riigi võlad. Sõja ajal ja ka pärast sõda elasime ainult laenude varal. Võtsin kord kokku. Me oleme kümne aasta peale ette võlgu. Eks ole kena pilt? Kui maa ka kaks korda rohkem kasvataks, tuleks kümne aasta jooksul võla katteks ikkagi ära anda kõik. Viimse kilogrammini, kõik, viimse krossini.» Lobov kehitas uuesti õlgu. «Kes teab, kus süüdlane on? Kas meie? Poleks justkui põhjust meid süüdistada. Ja riiki — samuti mitte... Mis temagi parata võis, oli ju sõda...»

«No tead!» vihastus Derbatšov. «Keegi ei nõua ega hakkagi teilt nõudma viimse kopikani korraga. Pikkamööda õiendate. Riigil on tarvis elada.» Derbatšovile tuli meelde ettekanne Keskkomiteele ja Stalinile ning ta jäi vait. Valjusti nuuskides sirutas laiade sarvedega lehm ta poole oma pea ja vahtis teda oma suurte tarkade silmadega. Derbatšov sügas teda sarvede vahelt ja mõnutundest sulges lehm pooleldi silmad ning paljastas hambad. «Kas sa näed, see meeldib talle.»

«Ta nimi on Maika,» ütles Lobov. «Hea lehm, isa on tal puhast holmogori tõugu.»

Derbatšov raputas käe puhtaks. Lehm silmitses inimesi ja ammus.

«Küsib süüa. Hea piimalehm, kui teda hästi sööta.»

«Hea küll, Lobov, lähme räägime kuskil. Mul on sinu juurde asja.»

Lauda ukse ees ajas Dmitri lüpsjatega juttu. Ta pilk peatus esimehel, libises seejärel Derbatšovile, ja Nikolai Gavrilovitš tundis noormehe järsku ära, peatus ning ulatas käe.

«Palun vabandage, vist Poljakov põllutöömasinate tehasest? Või eksin ma?»

«Ei eksi, seltsimees Derbatšov. Tere. Tere veel kord.»

«Tundsin teid ära pildi järgi, mida nägin tehase autahvlil. Mis te siin teete?»

«Olen puhkusel. Tulin onu vaatama, mu ema on siit pärit.»

Dmitri jäi vait, veidi segaduses ja erutatud, sest ta ei mõistnud, miks Derbatšov teda nii teraselt ja tähelepanelikult uurib.

«Olen teie emast kuulnud, olen ise talle palju tänu

võlgu, Poljakov. Mul on hea meel teiega tutvuda. Helistage kunagi, saame kokku.»

«Hästi, seltsimees Derbatšov, meeleldi.»

Had jätsid hüvasti. Stepan Lobov pilgutas Poljakovile Derbatšovi selja tagant silma.

Mööda õue tormas takka üles lüües ringi kirju vasikas. Ta oli kuskilt lahti pääsenud, ja lüpsja Holostova, rõugearmiline arglik naine, seljas vattkuub, mille küünarnukkidel lipendasid määrdunud vatitükid, käis vasikal ämbriga järel, teda ligi meelitades, huuled naljakalt torus:

«Vissi, vissi, vissi! Belka — vissi, vissi! Ah sa sunnik, ei sa kärvaksid, mul juba hing niidiga kaelas! Belka, psike!» Ta peaaegu laulis vaikse raevuga. «Vissi, vissi!»

Derbatšov vaatas ja kuulas pealt ning puhkes naerma. Temaga ühinesid ka kõik teised, peale Lobovi. Noor pruntis põskedega Toska Laboda, edvistades ülemuse ja Dmitri ees oma osavuse ja taiplikkusega, astus vlatanud naise juurde, võttis temalt ämbri ja hakkas osavalt vasika poole hiilima. Vasikas, esijalad harkis, pea maadligi, kuulas äraootavalt uut sõbralikku häält. Sei hetkel, kui vasikas pea tühja ämbrisse pistis, ei suutnud Toska end talitseda ja vaatas võidukalt selja taha. Taibates pettust, lõi vasikas järsku eest ja takka üles. Ämber lendas kus seda ja teist, lüpsja potsatas äratambitud lumele upakile, vasikas aga kihutas tuhatnelja õue teise otsa.

Katkises vattkuues Holostova pani käed puusa ja puhkes äkki heameelest kriiskavalt naerma, ning kõik haersid, ka Derbatšov.

13

Derbatšovi ees laual lebas «Rohelise Aasa» põllukõlvikute plaan, mis oli koostatud juba pärast kolhooside ühinemist. Esimehe kabinet oli hästi soojaks köetud, ja Nikolai Gavrilovitš tahtis juba ammugi süüa, veel rohkem aga himustas ta kanget tulist teed.

Lõunaaeg jõudis kätte ja läks mööda. Ka Stepan Lobovil oli kõht tühi, kuid see polnud esimene kord, kus ta asjatoimetuste pärast lõuna unustas. Nüüdki

läks see tal meelest ära. Jutuajamine oli huvitav, haaras teda tervenisti. Lobov uuris nüüd tähelepanelikult oblastikomitee sekretäri, ta märkas Derbatšovis midagi niisugust, mille poolest see erines paljudest teistest ülemustest, kes olid aeg-ajalt rajooni- ja oblastikeskusest kolhoosis käinud. Lobov sai aru, et Derbatšovile pole see jutuajamine lihtsalt formaalsus, kohustus, ta nägi siirast soovi tutvuda kolhoosi olu korraga, abistada, midagi teha.

Lobov ei kaalunud enam, mida tohib ja mida ei tohi öelda, ning jutt läks ladusamaks. Derbatšov unustas teejoomise, linna ja muud toimetused, mida tal oli ilmatu hulk ja mis tahes-tahtmata ikkagi tuli käsile võtta.

Nad ajasid juttu kahekesi: Lobovi käsu kohaselt ei lasknud arveametnik kedagi tema juurde. Puhuti valjenesid hääled ukse taga.

«Niimoodi,» tähendas Derbatšov, silmitsedes plaani ja süvenedes esimehe sõnadesse. «Saan aru. Neljast ja poolest tuhandest hektarist põllumaast on tegelikult üks kolmandik söötis, teisel kolmandikul kasvavad kahjumit andvad kultuurid, nagu koksagõss ja timut. Ainult üks kolmandik kõlvikuist toob mõnevõrra tulu, teeb vähemalt kuludki tasa. Eks ole nii?»

«Umbes küll, Nikolai Gavrilovitš. Loomulikult tuleb valida kasulik põllukultuur. Aga see kurnab põldu. Kasulik kultuur nõuab palju rammu. Liivakale ja savikale maale ei saa seda külida.»

«Ütle, Lobov, millest see kõik tuleb? Maa peab ju tulu tooma, muidu ei ole mõtet selles tuhnida.»

«Pole mingit mõtet, kui ta ei toida. Põhjusi aga on mitut kanti.» Stepan Lobov pigistas jälle huuled kokku ja muigas. Vaatas siis Derbatšovile otse näkku. «Teate, Nikolai Gavrilovitš, mul ükspuha, räägin teile. Kuid teie ise teate ju ka seda, eks?»

«Tahan kuulda sinu arvamust, Stepan Ivanovitš. Sina oled talumees, peremees. Räägi nii, nagu räägisid oma naisele.»

«Ega ma naisele seda ütlekski, teile aga ütlen. Kõige tähtsam, seltsimees sekretär, on talumehele vabad käed anda. See ongi minu arvamine. Käsist seotult kuigi palju ära ei tee, siin juba, andke andeks, lihtsalt

midagi välja, mis sa ka ei räägiks. On vaja aratada maaga ühtekasvanud põllumees, Gavrilovitš... Miks meil kõik Ostritsa-äärsed heinamaad niitmata jäid? Sellepärast, et pole kedagi sundida — pole midagi saada. Kui ei taha, leiab ta sulle sada põhjust. Aga oleks olla rohkem loomi, seega ka sõnnikut. Kõik ükskõik ükskõik üksk

litab hulga unustatud üksikasju, ja nende patte hei
detakse ette järglaselegi, kel pole õrna aimu oma es
isade seiklustest, ja kumu aina paisub ning neiule või
noormehele jääb mõni hüüdnimi külge nagu sünni
märk.

Umbes niimoodi mõtles Stepan Lobov, tajudes Der
batšovis endataolist talupoega, nende juured ulatusid
sama sügavalt maamulda, ja seepärast süvenes veelgi
rohkem vastastikune usaldus. Lobovi jutt läks vaba
maks ja hoogsamaks, tungisid esile kõige salajasemad
mõtted. Derbatšovi ees ei olnud enam rahulik, fleg
maatiline inimene, vaid kärsitu, tulihingeline, kibeda
ja lõikava irooniaga kainepilguline tark peremees.
Derbatšov kuulas ja mõtles, et Lobovis ei rääkinud,
süüdistanud ega paljastanud mitte vaenlane, vaid põ
line talupoeg, kes rääkis ainult hea pärast. Derbatšov
kuulis terve mõistuse kartmatuid arutlusi.

«Plaanid poovad meid,» rääkis Lobov. «Saakide
kokkuvõte tehakse ammu enne külvi, pärast aga ole
kuss. Muudkui anna, täida plaani, ise kas või kõnge,
aga anna. Külime kurat teab mida! Suvinisu pole meil
ilmaski head saaki andnud ega anna ka edaspidi. Aga
teda tuleb külida. Koksagõssi, igasuguseid heintaimi.
Tulu annavad nad sandikopikaid. Vaat nõnda, Nikolai
Gavrilovitš, jätavadki inimesed maa maha, põllumehe
kaob tööisu. Meilt võetakse rohkem, kui võtta võib.
Kellel on tahtmist tasuta tööd teha? Räägitakse, et
ehitame kommunismi. Mina aga saan kommunismist
teistmoodi aru. Vaba majapidamine üldistes huvides,
kasuga. Kõik kokku. Maa on juba päris vaene, kurna
tud, ta armastab tõelist peremeest, ta on nagu naine,
kes armastab lahket, tugevat meest. Et oleks peremees
majas. Siis annab ta talle viimse kui raasu ära, annab
rikkalikult saaki. See on armastus, pole parata. Kui
armastus platsis, siis muudkui sünnita.»

Derbatšovi pilk peatus kellal, siis akendel — kell oli
kolm, hämardus, läbi aknaruutude tungis vaevumär
gatav rohekas kuma, paberid valendasid heledalt.

Derbatšov tahtis täna ka Bogdanovkasse jõuda. Ta
polnud veel kodukülasse saanudki, oli Ostoretskist
välja pääsenud alles nüüd, kui oli valminud oblasti
põllumajanduse ümberkorraldamise plaan, kuigi esi

[illegible] osaliselt. Ta vaatas veel kord rohekat
[illegible] paberid valendasid heledalt.

«Tead mis, Lobov,» lausus Derbatšov. «Mul on aeg
[illegible] anda. Koosta selleks aastaks külviplaan uut
[illegible]. Nii, nagu poleks mingisuguseid plaane ülalt-
[illegible] olemaski. Nagu tõeline peremees. Kujuta ette, et
[illegible] kõrgemal pole kedagi, ja lase käia. Pea silmas
[illegible] tulukust. Ära parista, võta arvesse mullavil-
[illegible] kahanemist. Üksikasjalik ja põhjalik plaan. Kas
[illegible] aru?»

«Aru ma sain nüüd küll,» kostis Lobov pikkamööda
[illegible] naeratas. «Aga mis pärast saab?»

«Pärast esitad mulle. Ära venita. Veebruari lõpul
[illegible] nõupidamise oblasti põllumajanduse küsimus-
[illegible]. Paneme pea tööle. Kas oleme kokku leppinud,
[illegible] Ivanovitš? Sa ju tahad rikkamaks saada, et
[illegible] kolhoosnikud sul kraest kinni ei võtaks?»

«Oleme küll,» vastas Lobov endistviisi aeglaselt,
[illegible] Derbatšovi kätt. «Pidage, aga kehakinnitust?»

«Pole enam aega. Küll ma õhtul söön, esimees.
[illegible] pidanud varem sellele mõtlema.»

«Meil käib see siva, Nikolai Gavrilovitš... Muna-
[illegible], külma piima...»

«Las olla pealegi, lähen veidi kõhnemaks, ega see
[illegible] kahju tee,» väljus Derbatšov naerdes. Onu Griša,
[illegible] oli noore naisarveametnikuga lobisenud ja jõud-
[illegible] talle pool tosinat anekdooti jutustada, jättis kähku
[illegible], pilgutas arveametnikule silma: «Ülemus!» ja
[illegible] samuti.

Stepan Lobov vaatas minema kihutavale autole
[illegible] järele, vaatas veel siis, kui see oli juba silmist
[illegible]. Kratsis pöidlaga lõuga. Külast kostis kirve-
[illegible] raiuti puid. Koju jõudis Lobov kesköö paiku ja
[illegible] tavatult sõnakehv. Teda kärsitult oodanud Marfa
[illegible] pärimistele vastas ta lühidalt ja ühesilbiliselt,
[illegible] et see sai lõpuks vihaseks ja pööras talle selja.
Stepan Lobov paitas naise õlga ja ütles ikka niisama
[illegible]:

«Ei tea, mitte ei tea... Mitte ei saa aru, kus leiad
[illegible] kus kaotad. Miskipärast ei ole mul usku.»

14

Linn otse õhkus viimastest pakastest — igast sissekäigust ja põiktänavast hoovas külma, hommikuti püsis sinine kuiv pakane, mis õhtuks ainult veidi järele andis. Külm ilm rõhus ja virgutas ühtlasi — teda manati lõbusalt.

Kõik toimus kuidagi arusaamatult ja ebaloogiliselt, kiskus kaasa äkki hulga kõige erinevamaid inimesi, kellel siiani üksteise olemasolust aimugi polnud. Ei või öelda, et midagi niisugust poleks ka varem juhtunud, ette tulnud oli seda küll, kuid nüüd oli kõik nii kujunenud, et sassiläinud kera oli raske ühekorraga lahti harutada.

Lõunavaheajal kutsuti Solontsova tehasekomiteesse. Ta läks, jõudmata einetada. Temaga ajas juttu tehasekomitee esimees Jegor Maksimovitš Kosterikov, üldiselt heasüdamlik ja väga tähelepanelik inimene, kirglik raamatusõber ja kirglik raamatute üle vaidleja; ta juhatas tehases kirjandusringi ja kirjutas ise pisut värsse, aeg-ajalt trükkis neid «Ostoretskaja Pravda».

Solontsova läks tehasekomiteesse igapäevaselt ja lihtsalt, ta oli viimasel ajal haiglane ja väsis rohkem kui harilikult. Ta ei osanud aimata, missuguse suuna jutuajamine võtab. Jegor Maksimovitšil võis väljakutsumiseks palju põhjusi olla. Kunagi oli Solontsova palunud aidata sütt muretseda, ja veel oli ta esitanud kaebuse vahetusmeistri insener Skovorodini peale. Kui niisugune egiptuse nuhtlus kaela tuleb, ei saa temast ju kuidagi lahti. Eelviimasel kuul oli Skovorodin töökäskude järgi tal peaaegu kolmandiku palgast maha kärpinud, ei arvestanud ületunde, ja tal oli jäänud saamata üle kolmesaja rubla. Solontsova astus Jegor Maksimovitši kabinetti, kohendas pearätti ja jäi laua ette seisma.

«Tere,» ütles ta. «Kutsusite vist mind, Jegor Maksimovitš?»

«Kutsusin küll. Istu, Solontsova, võta istet. Siin... Hm... meil tuleb delikaatne jutt. Ütle, kas sul on poeg?»

Solontsova võttis istet, tõstis lõbusa uudishimuga pea.

«Nagu te ei teaks. Varsti saab kümneaastaseks.»

«Ei tea,» lausus Jegor Maksimovitš tusaselt. «Muidugi ei tea. Ka sina poleks minu asemel teadnud, töölisi on tuhandeid, igaühel lapsed. Eks siis unustadki. Mitmendas klassis sinu poiss käib?»

Solontsova ei naeratanud enam (Jegor Maksimovitš ajas teda alati naerma sellest ajast peale, kui oli avaldanud «Ostoretskaja Pravdas» lõbusa valmi «Öökull ja Valgus»), valvsaks muutudes vastas ta viivitades:

«Õppis kolmandas.»

«Õppis?» Jegor Maksimovitš peitis paberid lauatäkkasse, tõusis püsti ja hakkas mööda tuba kõndima. Naine jälgis teda pead pöörates. «See pole ilus, Solontsova,» sõnas Kosterikov karmilt ja nördinult ning kordas kõrgel häälel: «Pole ilus! Ja üldse pean sulle ütlema, et sa oled väga kinnine, ei usalda oma kollektiivikaaslasi! Mispärast?»

«Miks peaksin ma neid usaldama?» kostis Solontsova trotsivalt samas toonis. «Ja kuhu te sihite, Jegor Maksimovitš?»

Mees peatus, nende pilgud kohtusid ja mehel oli piinlik veenma ning paljastama hakata. Oma hingepõhjas pidas ta ennast poeediks, ja võimalik, et ta seda oligi, ning praegu tahtis ta mõista selle naise hinge ilma kroonulike küsimusteta, ainult oma taju ja intuitsiooniga. Kohanud aga varjamatult vaenulikku vaadet, mees kohmetus. Teda hüüti Jegor Maksimõtšiks, kuid ätles kahe aasta pärast saab ta kolmkümmend. Kunagi oli ta Solontsovaga ühes koolis õppinud, ta mäletas seda väga hästi.

«Vaat mis, Solontsova, räägime avameelselt.»

«Räägime, Jegor Maksimovitš.»

«Ei hakka tühja lora ajama.»

«Ei hakka, Jegor Maksimovitš.»

«Miks teie poeg Vasja Solontsov koolist ära jäi, seltsimees Solontsova?»

Naine ajas end turri, nagu oleksid püsti tõusnud siiani nähtamatud okkad.

«Lihtsalt jäi, ja kõik,» lausus ta. «Kelle asi see on?»

«Meie kõigi!» tõstis Jegor Maksimovitš veelgi häält. «Nii sinu kollektiivi kui ka sinu riigi. Me peame kas-

vatama sirguvat põlvkonda vaimselt ja füüsiliselt, isiksus peab meil arenema harmooniliselt, seltsimees Solontsova. Keegi ei luba teid, et meie ühiskonna tulevane liige . . .»

«Kuulge, teie,» ütles naine, suu tigedalt virildunud ja silmad tugevasti kissis, «ärge toppige oma nina minu asjadesse, jumala eest. Elame kuidagi ära ka oma aruga. Kas ainult selle pärast kutsusitegi?»

Ja tõusis püsti, haarates tugevate määrdunud sõrmedega lauaservast kinni.

«Kas see pole küllaldane põhjus?»

«Jääge terveks, Jegor Maksimovitš,» sõnas Solontsova laulval pilketoonil silmi välgutades — ta oli endast juba võitu saanud. «Ärge unustage vahetuse töökäske kontrollida, see on teie otsene kohustus, selle eest saate palka.»

«Oodake, oodake, Solontsova!» peatas Kosterikov naise. «Sa pead aru saama, et see pole minu tuju . . Parteikomitee juhtnöör . . .»

Solontsova naeris talle otse näkku ja väljus.

Jegor Maksimovitš mõtles veidi, näris pliiatsit ja läks parteikomiteesse, kus sai peapesu. Arvatavasti oleks lugu sellega lõppenudki, kui parteikomitee sekretäriks poleks olnud vaikne ja kartlik Maljugin, kes ilmtingimata täitis iga direktiivi, veel enam — võttis täitmiseks isegi kõrgemalseisva isiku muuseas pillatud sõna või vihjegi. Juba mitu korda oli tahetud teda ümber valida. Kuid tal oli nii rajooni- kui ka oblastikomitees arusaamatu ja tugev toetus. Ja ta jätkas, nagu öeldi, «sekretäritsemist». Ta nimi oli Vladislav Kazimirovitš. Ta oli kavala linnunäo ning vaikse, üsna naiseliku häälega pisut vimmas mees. Ja loomult väga elav, otse kärsitu.

15

Kolm-neli päeva tagasi istus Vladislav Kazimirovitš Maljugin Julia Sergejevna Borissova kabinetis, lahendades oblastikomitees tehase ajalehe loomise ja selle toimetamise küsimust. Ta oli palunud oblastikomitee kaasabi, et toimetajaks saaks üks «Ostoretskaja

[illegible] toimetaja. Kõik oli otsustatud ja kooskõlastatud Vladislav Kazimirovitš ootas vaid püstitõusmiseks ja lahkumatijätuks kõige sobivamat hetke. Vladislav Kazimirovitš polnud just rumal ja oskas asju ajada, vaikselt täiesti rahulikuks jäädes oli ta alati sisemise pinge all ja peaaegu et värises selle maailma vägevate ees. Tõsi küll, kuskil oma hinge salasopis analüüsis Vladislav Kazimirovitš peenelt ja selgepilguliselt Borissova käitumist, tema hoiakut, kostüümi lõiget ja eriilist tooni, millega Julia Sergejevna alluvaid käsutas, näol maskina leebe, lahke naeratus. Muide, millega vajas ta seda maski? Vaevalt tõmbus ta kulm kipra või kõlas ta hääles rahulolematusenoot, kui Vladislav Kazimirovitši peast kadus kogu ta mässumeelsus ning piineldes hakkas ta ettevaatlikult uurima Borissova rahulolematuse põhjust. Aga kuidas teistega on, kas nemad on teistsuguse hingelaadiga?

«Noh, Vladislav Kazimirovitš, küsimus on otsustatud,» sõnas Borissova. «Ma helistan «Ostoretskaja Pravdasse». Nägemiseni, Vladislav Kazimirovitš. Hea küll, anname teile Mitini. Ah jaa, andestage,» langetas ta käe. «Meile saabub kuuldusi . . . Tõsi küll, need on ühsikjuhtumid, kuid neile tuleb tähelepanu pöörata. Kes töötab vist seal montaažitsehhis keegi Solontsova?»

Vladislav Kazimirovitš vastas silma pilgutamata: «Töötab,» ja sattus lausa paanikasse: ta ei mäletanud Solontsovat ega suutnud teda ka meelde tuletada, sest ta ei tundnud teda.

«Miks ta poeg kooliskäimise katkestas?»

«Mis te räägite, Julia Sergejevna?»

Borissova vaatas Maljuginile tähelepanelikult ja karmilt silma: sel hetkel soovis ta Solontsovale tõepoolest head ja arvas täiesti õigustatult, et osutab talle suure ja tähtsa teene, peale selle täidab ka inimese- ja kommunistikohust. Talle ei tulnud pähegi, et siin võiks peale hoolitsuse veel mõni teine tunne kaasa mõjuda. Ent tegelikult ei olnud kõik nii lihtne. Kui Borissova poleks jälginud oma endist kooliõde Solontsovat Dmitri pärast, poleks ta mitte midagi teada saanud, poleks osutanud Solontsovale mingit tähelepanu, ning sai oleks võinud võtta hoopis teise suuna. Kuid praegu

oli ta pahane Vladislav Kazimirovitš Maljugini peale, kes tegi tema selletagi riskantse missiooni keeruliseks ega andnud võimalust suunata kõnelus vajalikule teemale. Mees lõi kohe araks, ja juba siin said alguse liialdused; hiljem omandasid need paraku mõõtmed, mida Julia Sergejevna ette näha ei osanud.

«Oma inimesi tuleb tunda, Vladislav Kazimirovitš,» sõnas Borissova ja noogutas külmalt, lõpetades jutuajamise.

Ukselävelt ütles Vladislav Kazimirovitš veel kord: «Nägemiseni, Julia Sergejevna.» Borissova ei tõstnud pead ega vastanud. Vladislav Kazimirovitš väljus tema kabinetist segase, ebakindla tundega. Ta mõlgutas kogu tee mõtteid ja jõudis viimaks järeldusele, et asi on tühine, pole kõne väärtki. Igaks juhuks kutsus Vladislav Kazimirovitš enda juurde tehasekomitee esimehe, see aga rääkis paari tunni pärast juba Solontsova endaga. Jutuajamine ei andnud tulemusi ja Jegor Maksimovitš teatas sellest Vladislav Kazimirovitšile talle omase kergluse ning heasüdamlikkusega.

Vladislav Kazimirovitš sõimas teda endamisi riimisepaks ja logardiks ning võttis asja ise käsile. Ta tavatses alustada kõnelust väga vaikselt, esimesi lauseid võis kuulda ainult, olles kehastatud tähelepanu. Sel korral katkestas Solontsova teda kohe järsult:

«Mis?»

«Ma ütlen...»

«Ma ei kuule, Vladislav Kazimirovitš.»

Maljugini rõõsad põsed lõid õhetama, hämmastunult tõstis ta pilgu Solontsovale ja kõrgendas häält.

Solontsovas ärkas trots ja ta lahkus ust paugutades. Nende «vestlusele» mõeldes oli Vladislav Kazimirovitš veel tükk aega sünge ja otsustas Solontsova küsimuse arutamisele kaasa tõmmata avalikkuse, direktsiooni, — ning hiljem sattusid sellesse keerisesse kuidagi ka rajooni täitevkomitee ja linna haridusosakond, All linna 2. keskkool ja Solontsova naabrid ning töökaaslased. Solontsovat süüdistati selles, et ta on halb ema, ja kui niisugune mõte oli mingist sügavikust üles kerkinud, haarati sellest kinni ja leiti sellele kümneid tõestusi. See, mis mõne teise puhul oleks jäänud tähele panemata, võeti kõik arvesse. Tal oli m i n e-

tuletati meelde ja oldi üksmeelselt nördid Vatjakutse ühiskonnale, kollektiivile? K u i d a s ta julgeb?

Solontsova kõhnus ja muutus kinniseks, lakkas terraamast, vahetuse andis üle vaikides, silmad maas, kuni teises vahetuses samal pingil töötav Timotškin hüüdis teda endistviisi sõbralikult, püüdes kogu oma olekuga näidata, et midagi erilist pole juhtunud. Ta ushus siiralt, et see ongi nii, ja lausus, kui tsehhis suitsetundi peeti:

«Jätke irisemine, poisid! Ka mina kasvasin ilma isata üles, olin kodutu. Ta on töökas naine, juba aastaid rassib üksipäini. Eks proovige ise. Küll see poisikiut aru pähe võtab ja hakkab ise kooli tagasi paluma.»

«Tubli keretäis kuluks poisile ära! Mida muud siin sadata võiski, ilma isata laps. Saab siis ema temaga hakkama?»

16

Vasjal oli nüüd palju vaba aega. Kui ema töötas päevases vahetuses, jäi ta üksi. Esiotsa ei käinud Vasja kodust kaugel. Vahel trammiga sõitmas. Muidugi ilma pileta. Ükskord aeti ta maha linna teises servas, ta hakkis mööda võõraid tänavaid ja jõudis viimaks rahvarohkesse ning kärarikkasse paika. Siin müüdi ja osteti, siin oli linna vanakraamiturg, «Voskoboinikovi laika», nagu seda nimetati. Ammustel aegadel, juba enne revolutsiooni, oli siin asunud kaupmees Voskoboinikovi tsitadell — hiiglasuured kivist laohooned ja kauplused, mis moodustasid midagi väljaku taolist.

Poiss läks edasi, teadmata ise, kuhu, tungides vaevaliselt läbi inimmurrust, kus käis kauba pakkumine ja ostmine; ta vahtis soliidseid onusid ja tädisid enda ümber. Need hõljutasid pintsakuid ja seelikuid, riideeste ja igasugust muud pudi-padi, mida võis müüa ja osta. Vasjat tõmbas ligi kriiskav-häälekas punetava näoga tädi, kes müütas pabervaipu, millel ilutsesid linnud ja sarafanides neiud, ennenägematud lilled,

tiigrisarnased kassid ja lamedad järved; nende kohal olid suudlevad paarikesed, paksud käed tahapoole heidetud. Õigupoolest ei köitnud poissi mitte naine ise, vaid tema imepärased pildid. Vasja puges otse naise külje alla ja vahtis vaimustatult pilte ning nende perenaist, kes ümmarguste sõrmedega luges võidunud kümnelisi. Siis tõstis naine osavalt küljega seeliku üles ja pistis raha paksude kalevist pükste taskusse. Vasja ei aimanud midagi halba, kui tädi äkki veidralt kätega vehkima ja kõigest kõrist kriiskama kukkus ning ennast kramplikult kobas, patsutades oma jämedaid reisi. Kohanud poisi imestunud pilku, haaras naine tugevasti ta õlast kinni ja pistis kiljuma:

«Seesama ongi!»

Ümberringi tekkis võimatu segadus. Eit kiljus, kippus poissi lööma, teda hoiti tagasi, siis kobas eit ta läbi, pööras pahupidi ja rebis ta taskuid ning karjus, järjest rohkem silmi pööritades:

«Andis edasi, raisk! Teisele poisile! Ise nägin! Maha lüüa sihuke vereimeja! Vereimeja! Sa tegid mu kerjuseks!»

Miilitsamees võttis Vasjal käest kinni ja hakkas midagi pärima. Kohkunud poiss ei saanud sõnagi suust, ainult luksus külmast ja hirmust. Teda talutati käe kõrval, hiljem viidi autoga kuhugi ja jälle küsitleti tükk aega. Kasside ja luikedega kaubitsenud tädi oli ka seal ja lärmas kõvasti, hõõrudes pisaraid näol laiali. Vasja taipas ainult seda, et ta olevat varastanud punase näoga tädilt raha, ja suutis lõpuks öelda, et ta ei ole mingit raha võtnud. Siis küsiti temalt, kus ta elab ja kes on ta vanemad.

Ema tuli alles hilisõhtul, hirmunud ja kuidagi väike. Punase näoga tädi raputas ema silme ees rusikaid ja karjus, ema aga karjus vastu, ja nende mõlema, nii ema kui ka tädi peale karjus vihane miilitsaonu, kes nimetas ema kuradi punapeaks ja tädi lehmaks. Mõlemad jäid viimaks vait, miilitsamees aga kärkis veel hulk aega vihaselt, ema kirjutas alla mingile paberile, võttis siis poja käekõrvale ja nutetud vihaseid silmi peites ohkas:

«Sa mu valulaps, issand küll... See veel nüüd puudus... Lähme.»

Vasja ei olnud päev otsa ivagi hamba alla saanud ja tahtis kangesti süüa. Ta peaaegu jooksis ema kõrval mööda külmi tänavaid: kui ema oli vihane, käis ta kiiresti. Kodus harutas ema rätiku peast ja istus kaubat seljast võtmata pliidi äärde. Poiss tammus kaua pliidi kõrval, hoidudes aralt emast eemale, siis puudutas ema küünarnukki:

«Emme, kas tohib, ma teen tule pliidi alla, keedan kartuleid.»

Valmis uuesti andma voli erutatud närvidele, vaatas ema talle otsa ja pööras näo kõrvale.

Õnne ei tulnud Solontsoval und. Nii nagu kunagi viis kuue aasta eest, vähkres ta rahutult, tõusis üles ja kõndis mööda tuba, astus mitu korda kapikese juurde ja rüüpas pudelist. Ta ei olnud enam ammu seda puudutanud, oli kord tõotanud maha jätta, ja nii oligi viin selle ööni puutumatult seisnud.

Solontsova ei süüdistanud kedagi teist peale iseenda. Tema, t o o mees, tema poja isa, teisest rahvusest inimene, oli siis liiga noor ja abitu olnud; algul lamas hospidalis, seejärel kõndis mööda linna, üks käsi sidemes, teine, terve, seda hellalt nagu last toetamas. Ta oli hakanud Solontsova maja juures käima. Raputas ujedalt, võttis istet läve kõrval. Neiu oli nõutu ega teadnud, mis teha ja kuidas olla. See oli v ä e n l a n e, kuid vaenlast oli ta hoopis teisiti ette kujutanud, see aga oli heasüdamlik, noor ja abitu, heledasilmne, ta põski polnud veel puutunud habemenuga. Noormees tõi kaasa leiba, pekki, šokolaadi ja konserve. Ta oli kaevuri poeg, moonutas vene sõnu rasjakalt, ja ta nimi oli Johann. Väga sarnane Ivaniga. Hiljem hüüdis ta noorukit Vanjaks, see aga teda Kajaks.

«Lollus!» sõnas Solontsova kurjalt, peites tühja pudeli kappi tagasi. Kelle asi see on, missugune see mees oli, ja kes usub seda nüüd? Nii tütarlaps kui ka noormees olid äkki tundnud, et nad ei saa olla vaenlased. Nad teadsid ja mõistsid tollal alles liiga vähe. Tema oli kuueteistkümneaastane, noormees veidi vanem. Käis sõda, ja ümberringi aina tapeti, noormees jutustas sellest hirmu ja vastikusega, nemadki võisid ju surma saada, ja kuigi nad seda iseendale ei tunnis-

tanud, mõtlesid nad kogu aeg sellele. Käis sõda, nemad aga olid üsna üksi.

Solontsova oli selle nooruki ammugi ära unustanud, vähemalt püüdis end veenda, et on unustanud. Ta ei tahtnud teda meelde tuletada ega temale mõelda. Oleks noormees talle surma toonud, oleks olnud andestatav, kuid ta häbistas teda, ja seda ei või andeks anda, ei talle ega enesele. Naiseks oli ta saanud armastust tundmata, ja naiseks saades polnud mõistnud, mida see tähendab, ning sedagi ei või andeks anda. Ei, see polnud armastus, vaid häbi, ja ta mõtles Dmitrile ning oma tundele tema vastu. Ta mõtles Dmitrile, mõtles nii päeval kui öösel, ka minevik oli praegu ta silme ette kerkinud ainult tema pärast. «Jumal küll, kui vastik,» lausus ta ahastades. «Mitja, Mitja, kallis... Kui vaid tohiks, oh kuidas ma sind armastaksin...»

Ta oli sügavalt õnnetu, kuid t e m a olemasolu, isegi t e m a l e mõtlemine tegi ta praegu õnnelikuks, ja hinge kinni pidades läks ta voodi juurde, heitis pikali ja mõtles Dmitrile, kuni uinus.

17

Dmitri jõudis linna tagasi veebruari algul. Maria Petrovnal oli kangesti hea meel, Dmitrisse oli tulnud noorusvärskust, ta oli nagu nooruk. Naise rõõmsat ahhetamist kuuldes Platon Nikolajevitš muigas, ent ka temal oli meeldiv näha, et Dmitri on kosunud, reipamaks muutunud. Õhtusöögi ajal jutustas Dmitri külaelust, onu Matveist, rääkis kohtumisest Derbatšoviga, jalutuskäikudest talvises, tummkarmis metsas. Platon Nikolajevitš naljatas, tuletades meelde oma noorust, ja kahetses, et on juba üle poolesaja aasta vana ning süda kulunud. Maria Petrovna muudkui tõstis Dmitrile pakse kuumi vareenikuid ette, valas koort juurde. Platon Nikolajevitš, kes Dmitriga võidu sõi, ei pidanud viimaks enam vastu, lükkas taldriku eemale ja sõnas niisket laupa pühkides ning lõõtsutades:

«Enam mitte, aitab. Mööda on need kenad ajad.»

Maria Petrovna naeratas rõõmsalt: kogu ta poolehoid kuulus Dmitrile.

[illegible] sulle, vanamees, vaata, et lööb veel valu [illegible]

[illegible] viga, Mašake, oma mõõtu ma tunnen, ei tei[illegible] endale liiga.»

Platon Nikolajevitš puhkes naerma. Oma naist lahkelt vaadates pilgutas ta Dmitrile silma:

«Kus alles lugu! Nüüd, elu lõpul, ei hooli ta äkki [illegible] oma vanamehest.»

Platon Nikolajevitš võttis mugavalt istet nurgas [illegible] leeniga kulunud tugitoolis, Maria Petrovna [illegible] laualt toidunõusid. Dmitril polnud tahtmist [illegible] tuppa minna, ta tundis rõõmu, et oli jõudnud jälle [illegible] tagasi, sellesse perekonda, mida ta ammu juba oma [illegible] perekonnaks pidas. Kahe päeva pärast tuleb minna [illegible] linna. Nüüd kaalus ta, mis on jäänud veel teha ja kus [illegible] oleks vaja ära käia. Ta oli puhkusest juba tüdinud ja [illegible] tahtis kiiremini tehasesse tagasi pääseda, harjunud [illegible] töö ja inimeste juurde. Kui ausalt öelda, siis külas [illegible] valitsev meeleolu talle ei meeldinud. Dmitri oli palju [illegible] juttu ajanud Lobovi ja vana Silantiga, kellel oli õnnestunud kaks oma üheteistkümnest tütrest mehele panna ja vanaisaks saada, oli rääkinud ka teiste kolhoosnikulega. Kõik kaebasid elu üle. Inimesed ei öelnud kõike välja, mis mõtlesid, rahulolematus murdis läbi kibedas naljas, naerus, asjalikes tõsistes jutuajamistes.

Dmitri istus Platon Nikolajevitši kõrvale.

«Ehk heidaksid magama, Dima,» lausus Maria Petrovna, minnes mustade taldrikutega kööki. «Oled reisist väsinud, mine puhkama.»

«Aitäh, Maria Petrovna, praegu võiksin, kirka käes, kivi raiuda.» Naerdes haaras Dmitri kinni tugitooli [illegible] laigadest, milles Platon Nikolajevitš istus, ja hakkas seda üles tõstma.

Maria Petrovna ahhetas. Platon Nikolajevitš seadis end mugavamalt istuma ja noogutas ergutades:

«Lase käia, eks me vaata.»

Dmitri puhkes naerma ja istus oma kohale tagasi.

«Tühja kah, ei hakka jändama, arvestus läks veidi [illegible] viltu.»

Platon Nikolajevitš ootas, kuni naine välja läks.

«On vaja rääkida, Dmitri, üks küsimus on üles kerkinud.»

«Kas midagi tõsist?»

«Asi puutub Solontsovasse. Hea küll, räägin kõik järgemööda. Direktor määras sind käskkirjaga eri gruppi. Seal on konstruktoreid, tootmisala töötajaid töölisi. Hakkate täitma oblastikomitee eriülesannet, konstrueerima suhkrupeedi, kartuli ja muu juurvilja koristamise masina katseeksemplari. Samal ajal tuleb välja töötada masstootmise tehnoloogia. Ülesanne on kiireloomuline. On kuulda, et Selivanov ripub selle pärast juuksekarva otsas.»

«Miks?»

«Asi on uus, juurutamata, ministeerium esialgu ei kinnitanud. Põhjusi on palju. Selivanov aga armastab üle kõige maailmas rahulikku elu. Ta pole teistsuguse eluga harjunud. See asi on üldse huvitav, paljutõotav, olen ka üht-teist kuulnud. Nüüd siis Solontsovast. See pole meeldiv uudis. Tead, viieteistkümnendaks veebruariks on kohus määratud. Emaõigused tahetakse ära võtta. Kohtuotsus tuleb ilmselt niisugune, keegi ei kahtle selles. On jäänud vaid formaalsused.»

Seda jutustades tundis Platon Nikolajevitš end ebamugavalt, kuid ei suutnud mõista, miks. Ta ei usknud kuulujutte Dmitri ja Solontsova kohta ja vihastus, nagu oleks end tabanud mingilt pahateolt. Ja imelik, temas kerkis viha ka Dmitri vastu — oma hingepõhjas soovis ta, et tõesti oleks nii, nagu inimesed räägivad, ja nüüd nägi: tema salalootused on asjatud. Dmitri kuulas ja käitus liiga rahulikult. Ta istus vaikides ega vaadanud mitte Platon Nikolajevitši, vaid oma kollase saapa nina, mida ta tasakesi liigutas. «Eided kannavad niisama keelt!» mõtles Platon Nikolajevitš ja lõpetas ülearu kiirustades oma jutu.

Dmitri tõusis püsti, ta oleks tahtnud oma tuppa minna, lahti riietuda, pikali heita ja uinuda.

«Mis siis ikka, seda võis oodata,» lausus ta. «Head ööd, Platon Nikolajevitš, tahaks magada. Head ööd, tädi Maša!» hõikas ta paokil ukse vahelt kööki. Maria Petrovna vaatas korraks üle läve tuppa, hoides enda ees märgi auravaid käsi, ning naeratas väsinult ja õnnelikult:

«Mine, mine magama, Dima. Puhka.»

Platon Nikolajevitš kõndis vaikides, käed seljal, Ma-

ria Petrovna lõpetas seks korraks oma igavesed märkamatud majapidamistööd. Dmitri võttis riidest lahti ja heitis voodisse, kattes end sooja tekiga. Aken helendas pimeduses nõrgalt, ukse alt paistis teisest toast elutuba. «Poisikesest on kahju,» mõtles ta end külje küljele keerates.

18

Dmitri uinus ja ärkas, nagu polekski maganud. Ta ei teadnud, kui kaua ta oli maganud, näis, et üsna kaua, oli südaöö. Ta oli kuidagi korraga kõik unustanud ja kõigest vabanenud, tal oli meeles vaid see, et seal, ühe katuse all, suure linna kivist ja puust labürintides, on inimene lämbumas.

Ta tõusis kähku, riietus ja väljus. Ta väljus, mantlihõlmad lahti, pakane oli käre ja ta pani nööbid kinni. Lavel komistas ta ja lõi enese vastu uksepiita valusasti ära. Ta sulges käratult ukse ja läks tänavale. Külmas uinuvas linnas, härmatisest valgeil tänavail kajas kõmedalt vastu iga samm.

Dmitri oleks tahtnud kedagi kohata, kuulda mõne elusolendi häält, kas või koera haukumist. Ei ühtki häält. Kas tõesti kõik viimseni magavad? Aga valvurid, valvemiilitsad? Polnud kedagi. Ainustki hinge. Kõik oli nagu välja surnud, nagu oleks ta üksi linna jäänud.

Püüdes sellest vaikusest põgeneda, astus ta üha kiiremini. Voznessenski kõrgendiku kohal seisis külmasinetis ja läbikülmunud hele taevas kiirgas ebamäärast rahutut valgust. Dmitri läks edasi ega teadnud, mida ta ütleb, ja kas ta üldse suudab kõnelda, ning miks on tal vaja minna ja rääkida — seda ta samuti ei teadnud. Ta ei mõelnud sellele. Tal lihtsalt oli vaja teda näha. Ainult näha ja muud mitte midagi. Ta kuulatas. Ta sammud kostsid üle kogu tänava. Terve ülejäänud tee ta jooksis, alles tuttavas väravas aeglustas sammu ja peatus. Tõukas järsult värava lahti, astus paar sammu edasi ja koputas. Ootas ja koputas veel kord: majas süüdati tuli.

Solontsoval oli ärapiinatud, väljamagamata nägu. Ta hakkas üleni värisema, kuuldes ukse tagant Dmitri häält. Suuri vaevu sundis ta rahule oma käed, et saaks riivi avada ja seejärel sulgeda. Ta seisis ja ta näkku lõi kuskilt seestpoolt õhetus. Ta mässis oma paljaid õlgu külmakartlikult rätikusse.

«Tere, Katja.»

«Tere,» vastas naine, kohendades rasket ruuget juuksesalku. «Tere! Mis sul pähe tuli — öösel?»

«Alles nüüdsama jõudsin linna tagasi. Mulle räägiti... sul on pahandusi. Tahtsin sind näha.»

«Miks?» küsis naine vaikselt, püüdes seda tõrksat juuksesalku rätiku alla toppida nüüd juba kahe käega.

Rätik libises õlgadelt ning ta seisis särgis ja rohelises villases seelikus, jalas lohmakad paksud viltsussid. Dmitri ei märganud tema näotuid susse, nutust punaseid paistes silmi. «Ega sa mind välja aja?» tahtis ta küsida ja heitis õlgade liigutusega mantli seljast. Hoides tagasi äkilist värinat, embas ta naist, puudutas mitu korda huultega ta jahedat õlga ning jäi siis tükiks ajaks seisma, suu surutud naise õlale.

«Mitja, Mitja,» sõnas Solontsova nõutult ja rammetuna, pea tahapoole kaldu. «Kas tahad, ma keedan teed? Issand, jäta järele, Vasja ärkab üles, jäta järele, mis küll inimesed mõtlevad?»

Ta rääkis ja rääkis nagu uimas ning surus äkki valusaid suudlusi mehe näole, põskedele, juustele.

«Mitja, kullake,» sosistas ta kuumalt, hoides mehe pead oma käte vahel. «Armastan sind, nüüd ja alati. Ma ei tahtnud rääkida, mitte midagi ei tahtnud. Sa ise oled süüdi... Mitja! Kas kuuled? Sa ise oled süüdi... Ise, ise...»

Vaikseks jäänud, kuulekas, tervenisti toimuva võimuses Dmitri vaatas talle silma.

Solontsova juustel oli pisut vee ja päikese lõhna. Enne lõplikku eneseunustust peitis Dmitri neisse oma näo, ta hingeõhk puudutas naise kaela, ta rääkis midagi. Hiljem ei suutnud kumbki neist meelde tuletada, mida ta oli rääkinud.

Voznessenski kõrgendiku kohal olid hatused külmad pilved, talviseil tänavail pakane ja pimedus. Magas

Vasja Solontsov, magas Julia Sergejevna Borissova, [illegible] ka Derbatšov — ta oli tagasi jõudnud pikemast ringsõidult mööda oblastit. Tädi Glaša oli sel [illegible] oma tavalist eluviisi muutes südaööl kohvi keetmas.

Ta ainult Solontsova ei suutnud uinuda, lamas pimedas avasilmi ja nuttis hääletult. Tema kõrval hingas rahulikult ja sügavalt Dmitri. Naine aina kergitas ennast küünarnukile ja vaatas vaikselt ta nõrgalt valendavat nägu.

19

Koputanud hommikul Dmitri uksele, sattus Maria Petrovna ärevusse ja pahandas Platon Nikolajevitši.

Kõik läks endistviisi.

Dmitri ei varjanud midagi, ja ülejärgmisel päeval sai tehases kõik teatavaks. Tuttavad pidasid ta kinni, õnnitlesid ja nõudsid liiku. Ta püüdis neist naljatades lahti saada. Ka Timotškin õnnitles Dmitrit halvasti varjatud nukrusega ja sõnas:

«Tubli. Tähendab, pulmad?»

«Pulmad jah.»

Vladislav Kazimirovitš Maljugin ja direktor Selivanov võtsid uudise vastu ülimalt tagasihoidlikult. Noor andekas töötaja heitis varju oma reputatsioonile, järelikult ka kollektiivile ja nendele, kes teda esile olid tõstnud ja tema eest hoolitsenud. Dmitrisse suhtuti püüd jahedamalt ja ametlikumalt. Pärast suhkrupeedi kuristamise kombaini loomise ja tootmisse juurutamise erigruppi määramist tuli Dmitril direktsiooniga tihedamalt kokku puutuda. Oma arvamusi otse välja ei öeldud, mingite vaevumärgatavate tunnuste põhjal aduski ta seda ja vihastas. Ka Katja närvitses, kuid varjas seda tema eest. Dmitri kohtles teda heljalt nagu last, naine kaisutas teda öösel ägedalt ja õrnalt, hommikul olid ta silmad aukus, nagu söestunud.

«Vahel ma kardan sind,» tunnistas Dmitri talle kord öösel naljatoonil. «Ausõna.»

«Mina ise kardan ka ennast,» ütles naine, tugevamini tema vastu liibudes.

Ning kui ta hommikul tööle läks, oli ta seesmiselt tühjaks ammutatud ja kerge.

Julia Sergejevna seisis akna all. Tal ei olnud isu tööd alustada ja kui ta silmitses jäälilli aknaruutude servadel, meenus talle midagi ununenut, lapsemeelset, kohevpehmet.

Kui kabinetti astunud sekretär teatas, et tema jutule soovib Poljakov põllutöömasinate tehasest, jäi Julia Sergejevna täiesti rahulikuks. Esimesel hetkel ta isegi mõtles: kas keelduda vastu võtmast? Tal polnud midagi rääkida t o l l e Dmitri Poljakoviga, k e l l e ta oli kaotanud, kuid o m a Dmitrit — ta oli selles kindel — ei olnud tal enam võimalik tagasi saada. Ta jäi mõtlesse, läbitungimatu ilmega Jelizaveta Ivanovna ootas, püüdes mitte segada. Julia Sergejevna kõndis kergel sammul mööda avarat kabinetti. Parkett läikis, rahulik hall vaip vetrus pehmelt jalge all. Puhtusest säravast avarast aknast tulvas talvist kristallkirgast valgust. Poleks võinud arvatagi, et nende seinte vahel lüüakse mõnikord raevukaid lahinguid esimesel pilgul rahulikena näivates diskussioonides. Jelizaveta Ivanovna teadis sellest rohkem kui teised ja seisis sõnatult ning keskendunult. Julia Sergejevna mõtiskles. Tema ilus suu oli kõvasti kokku surutud. Jelizaveta Ivanovnat ei saa petta: Julia Sergejevna tahtis vaid näida ükskõiksena ja rahulikuna. Tundes, et paus venib pikale, tõstis ta silmad ja naeratas:

«Hea küll, Jelizaveta Ivanovna.»

«Seltsimees Poljakov ootab all.»

«Tulgu üles.»

Sekretär väljus. Julia Sergejevna nihutas paberid enda ette ja pani samas jälle kõrvale. Siis mõtles veidi, võttis laua ülemisest laekast peegli, kohendas juukseid, pani natuke puudrit silme alla ja kaelale, huuli ei värvinud ta iial. Kui lihtne: pärast neid pikki aastaid võtta kätte ja tulla! Mis tal vaja on? Mineviku nimel võib ta tunni või paar ohverdada. Las tuleb pealegi, on ju lõpuks vaja teda näha. Kõik, mis

viimastel aastatel oli Borissova elu täitnud, taganes kuhugi. Lapsepõlv, noorus ning sõda ja ka esimene kohtumine Dmitriga pärast sõda — siis oli ta Dmitrit armastanud. Ei, see inimene ei sobi talle. Elu on Dmitri murdnud, talle aga on vaja tugevat, kui temast vaimselt mitte kõrgemat, siis vähemalt võrdset meest. Dmitri osutus liiga nõrgaks. Nüüd on huvitav talle palju helta ja teada saada, miks ta siia tuli. Ta püüab kindlasti aidata. Dmitri on sõjas liiga palju kaotanud; muuldusi Dmitrist ja Solontsovast Julia Sergejevna ei oskunud, tema naiseuhkus ei sallinud säärast mõtetki, ei talle võidi eelistada kedagi teist.

Julia Sergejevna ei näinud oma nägu ega võinud näha karmilt kokkusurutud huuli, silmade pinevil ilmet, mis tegi ta vanemaks.

Koputus kabineti uksele ei tabanud teda ootamatult, ta jõudis avada mingisuguse brošüüri ja kummarduda selle kohale ning tõstis pea täiesti teise — võimuka ja väärika inimesena. Ta ulatas käe ja naeratas:

«Tere, Dima.»

Ta pakkus Dmitrile istet tugitoolis, istus ise tema vastu ja süütas suitsu. Nii oli tal kergem varjata oma erutust ja ahnet uudishimu. Borissova mõõtis meest kiire märkamatu pilguga. Kõrget kasvu, silmad heledad, hoolikalt raseeritud, seljas hästiistuv ülikond. Kindlasti sobis hall värv talle. Julia Sergejevna muutus valvsaks. Dmitri käitus liiga rahulikult ja oli nähtavasti õnnelik — Borissova tajus seda oma hinge selle osaga, milles kõik on ebamäärane, käsitamatu ja sassis. Mehe elavas näos oli vaimuerksust. Borissova mõte peatus temal kui mehel ja teda haaranud tunde teravus hämmastas teda, esmakordselt mõistis ta, et on elus midagi tähtsat käest libiseda lasknud. See oli valus, tegi kurvaks, oleks tahtnud, et Dmitri lahkuks. Ta võttis end kokku ja silmitses teda, huulil pehme mõistev naeratus, ega kiirustanud juttu alustama.

Ka Dmitril polnud ruttu, ta vaatles üksikasjalikult ja huviga kabinetti.

Julia oli lootnud teda näha nõrgana, ebalevana. Dmitri aga astus sisse pika mehise sammuga, rahulik, enesekindel, ega vajanud teda nähtavasti üldse. See

Dmitri, t e m a Dmitri, kelle pärast ta oli matnud oma nooruse, see mees, kelle ta oli elavate kirjast kustutanud.

Julia Sergejevna suunurgad kerkisid pisut ja silmad naersid. Ta oli kavatsenud Dmitrit oma südamlikkusega õnnestada, kuid see silmitses aegamisi tema kabineti vaatamisväärsusi, püüdes nähtavasti selgusele jõuda nende taga peituvas iseloomus. Dmitri oli tulnud mingi asja pärast ega kiirustanud. Borissova ei võinud öelda, et see oleks talle eriti meeldinud. Et meest mõtteist, mis olid talle tabamatud, eemale juhtida, sõnas Julia südamlikult ja lihtsalt:

«Me pole teineteist enam ammu näinud, Dima.»

«Jah, ammu. Sa ei ole peaaegu üldse muutunud.»

Julia vangutas pead ja muigas.

«Selles «peaaegus» peitubki kõik. Kerge öelda, pole muutunud. Aeg ei halasta kellelegi. Kas sa seda oma nahal ei tunne? Ka sina olid ju viie aasta eest pisut teistsugune. Hoopis teine.»

«Vist küll. Ma ei räägi sellest. Sa oled väliselt vähe muutunud.»

«Kas sa siis mäletad veel?»

«Ma pole unustanud.»

Naist valdas taas terav lähedustunne, ta ei vastanud midagi, kohendas kraed, varjates käega kaela, neelas alla kõva tühjusetombu. Võib-olla tajus Dmitri seda ja talle see ei meeldinud. Ta lausus äkki järsult ja väga kindlalt:

«Tulin, et rääkida sinuga Solontsovast, Julia.»

«Kuulan sind, Dima, palun.»

Ta hääl kõlas endiselt südamlikult, ta naeratas, kuid ta näos oleks nagu midagi kinni prantsatanud, ja võbisev arglik valgus, mis oli hoovanud ta sisemusest ja tema praegu juba liikumatut nägu valgustanud, kustus. «Ilmaasjata tulin,» otsustas Dmitri endamisi.

«Kuulan sind,» kordas Julia Sergejevna.

«Sa oled ju toimuvaga kursis, Maljugin ütles mulle. Tahaksin teada sinu arvamust.»

Borissova tõmbas sügavalt suitsu sisse. «Või siis niisugune oled sa. Püüdsid ise võidelda ja kaitsta toda naist.» Nüüd Borissova ei kahelnud enam, et kuulu-

juttudel on tõepõhi all. «Tähendab, ainult häda ajas sind siia.»

Dmitri ootas. Julia pidi nii või teisiti oma arvamuse avaldama. Aegamisi, nagu ei suudaks ta teda kuidagi kurvastada, sõnas Julia Sergejevna väsinult:

«Ma ei tea, Dmitri. Solontsova küsimus on võtnud järsu pöörde. Vahele segada on raske, veel raskem kidata.»

«Solontsova ei ole süüdi, ta jutustas mulle kõik. Ta pole süüdi.»

«Ja sa uskusid ta juttu? Kuulsin, et oled nüüd partei liikmekandidaat.»

«Ei taipa, mis on sel ühist meie jutuajamisega.»

«Väga halb,» lausus Julia Sergejevna teravalt.

Dmitri surus tooli käetugesid ja tõusis püsti. Julia tundis tema keevalisust ja isemeelsust — kord oleks teda koolist peaaegu välja visatud, kui ta kategooriliselt keeldus nurjaaetud tunni pärast direktori ees vabandamast. Julia Sergejevna naeratas ja lisas pehmemalt:

«Solontsova pole viieteistkümneaastane tütarlaps. On juba aeg osata oma tegude eest vastutust kanda. Ka poja tegude eest. Poja eest on ta ju igasuguse seaduse järgi vastutav.» Julia Sergejevna vaatas Dmitrile siniti näkku. «Ma pole sentimentaalne, Dima. Muidugi, ma saan aru, et sul on ebameeldiv. Ma ei tahaks, et meie jutuajamisest jääks halb järelmaik. Kas sa, Dima, tead, mida see nimi — Katerina — kreeka keeles tähendab? Igavesti puhas.» Julia Sergejevna raputas paberossi otsast tuhka. «Nõnda on lugu, Dima.»

«Peale seaduste on olemas lihtne inimlikkus. Võtta kätte ja inimene porri tallata, talle kriips peale tõmmata?»

«Kui härda südamega sa oled. Päris vaga talleke. Sa ei ole õigesse kohta sattunud. Ma olen alati neid härdameelseid põlanud. Sa tead ju seda. Rukkilill on samuti ilus. Kuid kasu nimel kistakse ta ropsti! juurtega välja. On olemas niisugune umbrohi...»

«Tean,» katkestas Dmitri teda järsult. «Rohi ja inimene. Ma ei tunne sind enam üldse ära.»

«Ja mina sind, Dmitri. Tuleta meelde neljakümne esimest aastat. Kõigest kümme aastat, ja kõik, kõik on

meelest läinud. Mina niimoodi ei saa. Tuleta meelde, missugune sa olid kümne aasta eest, kas või oma ema . . .»

«Ema jäta rahule. Kogu ta elu oli pühendatud inimestele.»

«Kuid mitte niisugustele, Dmitri.»

«Jäta, ta jäi alati arstiks. Kui soovid, kodanikuks. Ma saan aru: võitlus, võitlus, võitlus. Kui sinu ees on vaenlane. Aga antud juhul? Ema oleks osanud vabel teha. Tülitasin sind asjata. Ole terve.»

«Kas sa lähed ära?»

Mees seisis, laiaõlgne, tugev, heledapäine. Ta oli lähedal ja lõpmata kaugel. Julia Sergejevna mõõtis teda pilguga ja tundis end naiselikult abituna, ta ei suutnud teda tagasi hoida, ei jätkunud kõige tavalisemaid ja vajalikke inimsõnu, neid nagu ei eksisteerinud tema jaoks. Ta oleks tahtnud öelda: «Oota!» Ta tõstis ootamatu küsimuse peale pea:

«Ainult üks asi veel, Julia. Kas sa oled kindel, et sa ei eksi?»

«Ja sina, Dmitri?»

«Ta on mulle lähedane!» Mees otsekui komistas viimasel sõnal ja end parandades rõhutas: «Mina ei saa eksida.»

Ka Julia Sergejevna tõusis püsti. Väga aeglaselt. Ta oli nüüd oma kõrge ametikoha unustanud. Tundis end lõpmata õnnetuna ja alandatuna. Dmitri elas selle naise, selle Solontsovaga! Kes annab talle tagasi need ööd selle v ä l j a m õ e l d u d, o l e m a t u mehega, ööd täis sonimist? Võimalik, et ühel niisugusel ööl Dmitri teda reetiski . . .

Julia Sergejevnal käis värin üle keha vastikusest ja vihast Dmitri ja tolle õnnetu, tagakiusatud naise vastu. Kuid see naine on ju õnnelik, see naine . . .

Julia Sergejevna oleks tahtnud valjusti nutma puhkeda, kuid ta hakkas naerma.

«Anna andeks, palun,» sõnas ta samas. «Sa vahid mind, nagu rööviksin ma sind kohe paljaks. Ära karda, ma olen hea inimene.»

«Ma ei kardagi, ära hirmuta.»

«Kui tige sa oled!»

«Ei näe naeruks põhjust, Julia.»

«Ega olegi naerutuju, Dmitri. Soovin õnne. Eks sina ise tea paremini. Niisugustes asjades on mõttetu nõu anda.»

«Selge, Julia, tuleme kuidagi toime. Nägemiseni.»

«Nägemiseni, Dmitri.»

Uks sulgus käratult ja pehmelt. Julia Sergejevna laskus tugitooli. Ta istus kümme, kakskümmend minutit, istus täiesti liikumatult. Ta ei nutnud ilmaski. Veidi aja pärast võttis ta telefonitoru ja palus välja kutsuda põllutöömasinate tehase partorgi Vladislav Kasimirovitš Maljugini.

20

Julia Sergejevna ajas Derbatšoviga juttu üle tunni aja ja vastuvõturuumis nagu pühalikku talitust sooritav naissekretär ei lasknud esimese sekretäri kabinetti mitte kedagi. Julia Sergejevna madalal asetsevate kulmude joon oli pikk, ripsmed väga tumedad, seetõttu naisid silmad olevat sügavad, koguni mustad. Tegelikult olid need hallid, vaevumärgatavalt sinakad.

Derbatšov imestas väga, kui ta seda märkas. Ta närveeris ja oli seesmiselt pingul: käis tõsine jutuajamine, talle oli väga tähtis, et Borissova süttiks ta plaanidest ja algatustest. Nikolai Gavrilovitš kõndis hoogsalt mööda kabinetti — akna juurest tugitooli juurde, kus Julia Sergejevna koduselt istus. Iga kord, kui ta Borissova ees peatus ja tema pilku kohtas, pööras Derbatšov end järsult ringi ja sammus akna poole.

Jutuajamise jätkudes koorus selle tuum ajapikku üha selgemini välja. Julia Sergejevna muutus valvsamaks. Toas hämardus kiiresti, paksul rohekal lauaklaasil viskles Derbatšovi kandiline vari.

«Nagu ma aru saan, Nikolai Gavrilovitš,» alustas Julia Sergejevna ettevaatlikult, tundes, et Derbatšov ootab vastust ja kauem enam vaikida ei saa, «puutub see tõsistesse reformidesse?»

«Kust küljest vaadata. Kas Marxi mäletate? «. . . seadus teostub vaid mitteteostumise kaudu».»

«Kas olete kõik küllalt põhjalikult läbi mõelnud?»

Derbatšov oli säärast küsimust oodanud, seda ei

kuulnud ta esimest korda. Kuid igaühe jaoks oli tal piisavalt kaalukas argumentatsioon, hiilgava propagandisti raudne loogika ja aastatepikkused kogemused. Selle naise puhul tahtis ta midagi muud saavutada. Hingelist kontakti. Mitte suruda peale eruditsiooni ja loogika jõuga, vaid leida oma mõtetele, oma kahtlustele vastukaja. Derbatšov otsis võitluskaaslast, sõpra.

Ta ei võinud Borissovas eksida: taipu ja iseloomu naisel on. Ei saa ju inimene, kes nooruses nii hulljulge olnud, kõige tulisema võitluse ajal eemale jääda, tõelist tööd vältida ja väikekodanliku kitsarinnalisusega hoolitseda seadusetähest kinnipidamise eest.

Derbatšov kõneles tuliselt ja hoogsalt, vastas järsult ja lühidalt. Julia Sergejevna näis rahulik ja kuulas huviga. Pärast pikki kuid oli Derbatšov lõpuks oma mõtetega lagedale tulnud. Ja üsna ootamatult.

«Peab otsima. Otsima ja veel kord otsima!» lausus Derbatšov. «Ja mis kõige tähtsam: uskuma. Ma olen käinud kümnetes kolhoosides ja rääkinud kümnete inimestega. Tuleb lasta kolhoose teha seda, mis neile kasulik on! Tegevuseta kauem olla ei saa. Te küsite, mis ja kuidas. Ei midagi erilist. Peame nõu, küllap leiame nii mõndagi. Näiteks on väga tähtis leida võimalusi maksta kurikuulsa normipäeva eest head tasu... Oblastis tuleb välja valida kümmekond majandit, pidada kolhoosnikutega nõu. Nad valivad ise — ja küll te näete, ei lase märgist mööda! — majandi profiili, tema suuna. Ühtedel on kasulikum tegelda peamiselt loomakasvatusega, teistel võib-olla arendada intensiivsemalt teraviljakasvatust. Me oleme paigale tardunud, ei oska otsida sobivamaid ja kasulikumaid vorme.»

«Suurejooneline eksperiment, tahate öelda. Andestage, kas võtate kõik selle oma vastutusele?»

Kandiline vari klaasil peatas oma hoogsa liikumise.

«Arvasite õieti, Julia Sergejevna. Võtan oma vastutusele.»

«Saan aru.»

Nad vaatasid teineteisele silma ja Borissova sai tõepoolest aru. Varem oli Derbatšov olnud lihtsalt tundmatu, nüüd muutus ta ohtlikuks. Reformaatorlus, olgugi andekas, mis pakub teatud võimalusi ja perspektiive, polnud talle vastuvõetav. Borissova ei mõel-

nud, kuidas sellesse suhtutakse kõrgemal pool. Ei, jüski tõrkus temas metsikult, kuigi veel põhjendamatult. Mitte mõistuse, vaid s i s e t u n d e g a aimas ta suurt panust. Derbatšovi endisest elust oli ta nii mõndagi kuulnud. Käisid vastakad kuuldused. Varem oli see mees Keskkomitee aparaadis töötanud, ja keegi ei teadnud, miks ta oblastisse suunati. Räägiti igasuguseid asju, tehti oletusi. Borissova sai aru, et need on valed oletused. Ta on saadetud Keskkomiteest, ja ei kellekski muuks kui oblastikomitee esimeseks sekretäriks. See ütles ka midagi. Noh, hea küll, kas ta tahab või ei taha, kuid ta peab täitma esimese sekretäri näpunäiteid, on kohustatud hoolitsema propaganda eest, küll tal on õigus jätta oma arvamus otse välja ütlemata.

Akna taga sadas lund, sädelevat, kohevat, — see oli kauge kevade esimene kuulutaja. Lund oli kõnniteedel, katustel ja inimestel, see igivalge lumi liugles maapinnale käratult ja pehmelt, tekitades kujutluse kruttisevast kirkusest. Derbatšov hõõrus mõtlikult sõrmega oma jämeda nina otsa.

Borissova jälgis Derbatšovi uudishimulikult silmanurgast. Ta poleks iialgi arvanud, et selles võimukas, tugeva raseeritud koljuga ja tarkade silmade raske pilguga neljakümne seitsme aastases mehes on nii palju tarmukust, nii palju poisikeselikku mõtteuljust. Võiminud saledad tõmmud sõrmed vaheliti, mõtles Julia Sergejevna pingeliselt Derbatšovi viimaste sõnade üle järele — ta kulmud tõmbusid kokku üheks jooneks. Derbatšov seisis, jalad laialt harkis, ja oli tunda: nii kergesti teda paigast ei liiguta, oma tugeva maamehelikku jässakusega peab ta vastu nii mõneski käsikähmluses.

Julia Sergejevna teadis juba oma otsust, hetke vaevas teda soov toetuda jõule, tunda enda kõrval meheõiga, olla turmtule märklauaks nagu kauges nooruses, mil ta pani automaadi kassetti kogu oma raevu ja igatsuse teadmata kadunud Dmitri järele, mil ta otsis surma ega leidnud seda. Oli olnud ka niisuguseid silmapilke. Talle aitab ühest kaotusest.

Ta naksutas sõrmi ja kergitas pead. Ta kohtas raskest ainitist pilku, pidas sellele vastu ja naeratas.

«Jutustaksin teile, Nikolai Gavrilovitš, ühe loo, mis sarnaneb rohkem anekdoodiga. Tahate?»

«Meeleldi.»

«Pedagoogilise instituudi kirjandusteaduskonna üli õpilane räägib eksamil: «Gogol? Ei sobi meile. Noh, mis kangelased tal ka on? Manilov? Sobakevitš [1]? Ise on ta koer. Ei, ei sobi, pole mingit positiivset kasvatavat mõju. Dostojevski ka ei kõlba. Tappis vanaeide. Millega siin kasvatada? Kuid Radištšev on täitsameest Kirjeldas maameeste rasket olukorda põllumajanduses. Teevad nädal aega teopäevi mõisas, kuid ei saa mitte midagi. Ka Lev Tolstoi sobib. Levin kutsus talupojad kokku ja andis neile maad. Las meie omad õpivad. Ka Nehljudov. Las meie rajoonikomitee sekretär mõtleb järele.»»

Derbatšov kuulas algul tähelepanelikult, siis aga muigas:

«Pean ütlema, Julia Sergejevna, et olen kuulnud palju õelamaid ja tuumakamaid anekdoote kui see.»

Ta kõndis taas mööda kabinetti.

«Nagu näete, võib kirjanduse mõju avalduda mitut moodi. Suurel määral on see maitse, kultuuri küsimus. Muide, see on otseselt teie ala. Kirjandus tõstab ainult küsimused üles, vastama peab neile elu, see tähendab ka meie teiega.»

«Kõigile küsimustele ei saa paugupealt vastata. Aga kui need vastused ei ole veel ette valmistatud? Nagu teie ütlesite, elu poolt.»

«Eks proovime siis neis selgusele jõuda. Kutsume tuleval nädalal büroo kokku ja arutame.»

«Te teate väga hästi, Nikolai Gavrilovitš, et büroo, see on esimene sekretär.»

«Tähendab, te olete minu vastu?»

«Ma räägin tõsiselt, Nikolai Gavrilovitš. Meie oleme ainult üksik rakuke ja minu meelest pole meil õigust otsustada riikliku mastaabiga küsimusi.»

«Või nii! ... Teile on vaja käsku ülaltpoolt. Ringkirja.»

«Te olete jäme, Nikolai Gavrilovitš.»

«Ma pole harjunud teesklema, kraapsjalga tegema pole mind ka õpetatud.»

[1] Tuletatud sõnast «собака» — koer.

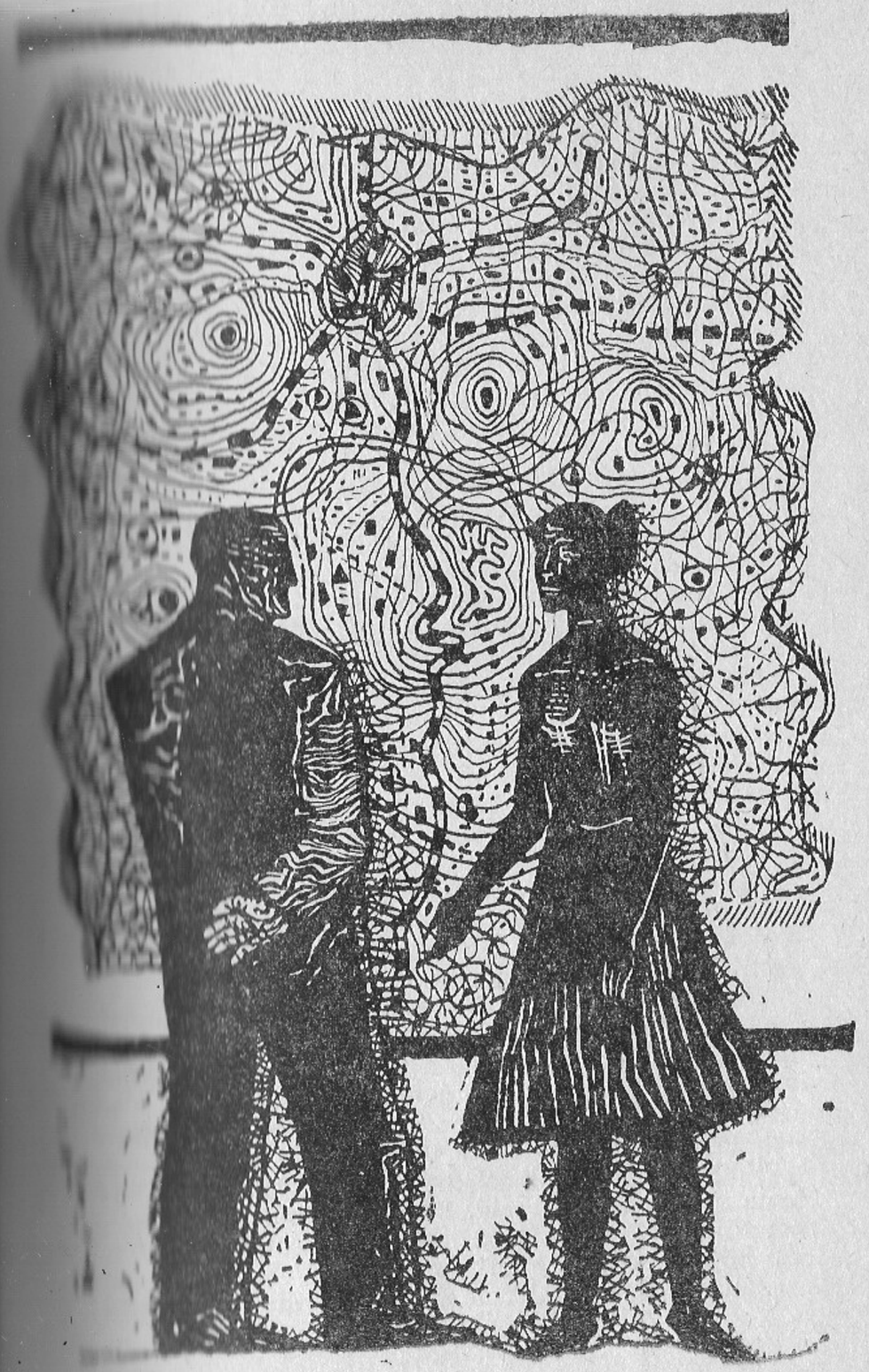

«Pidage, Nikolai Gavrilovitš, miks te niiviisi räägite?» Julia Sergejevna laiutas käsi, naeratas pehmelt, millest ta põskedesse tekkisid lohukesed. «Te nii äkki, nagu teibaga pähe.»

«Oodata pole aega, Julia Sergejevna. Olla vastu, keelduda on kõige lihtsam. Muudkui ei ja ei, mis seisu koht see on? Kuid kas te saate midagi lisada sellele «ei»-le? See'p see on!»

«Kiirustate, Nikolai Gavrilovitš.»

«Tehke siis oma ettepanekud!» Derbatšov astus kähku Borissova juurde, vaatas talle otse silma ning näis veidi hämmastunud olevat. «Kas te seda mõtlesitegi?»

«Jah.»

Julia Sergejevna läks kiiresti üle kabineti ja jäi kaardi ees seisma.

«Vaadake, siin on meie oblast. Näete, Ostritsa luhamaad lõikavad oblasti peaaegu kaheks võrdseks osaks.» Ta heitis pilgu Derbatšovile, see kehitas õlgu. «Ma peaksin muidugi oma tööga tegelema, kuid et see kord juba nii on läinud... Oblasti loomakasvatus sõltub suurel määral Ostritsa luhamaadest. Kas see on nii või ei ole, Nikolai Gavrilovitš?»

«No muidugi on see nii.»

«Ma mõtlen, et siia ja siia,» näitas Borissova kaardil, «tuleks ehitada hüdroelektrijaamad.»

«Hüva, jätkake.»

«Kas te kujutate ette, kuidas oblast muutub? Olen selle üle ammugi mõtteid mõlgutanud, püüdsin Volodiniga rääkida. Tema aga kõhkles ega võtnud nii kergesti vedu... Ma ei jõudnud.»

«Julia Sergejevna, kas need pole kaks eri küsimust?»

«Ei ole. Seos on ilmne. Teie esitasite oma ettepaneku, mina aga oma. Minu meelest on see parem kui ronida kuhugi ohtlike pisireformide rägastikku.»

«Hästi... Te teate, et riik raha ei anna. Punast krossigi. Põllumajandus ei ole tööstus.»

«Võib ehitada kolhooside jõudude ja summadega. Aimasin teie vastuväiteid. Uued raskused... on ajutised, Nikolai Gavrilovitš. Mina söandaksin üritada. See-eest hiljem... Kas te kujutate ette?»

«Jah, kujutan küll ette,» ütles Derbatšov ootama-

[illegible] järsult, koguni vaenulikult. «Elektrifitseerida täieliku oblasti põllumajandus kolhoosnikute tasku arvel. Kuid kes jääb veel kolhoosi selleks ajaks, kui süttib [illegible]ne lamp? Kas te seda kujutate ette?»

«Te olete liiga suur materialist, Nikolai Gavrilovitš.»

«Muidugi. Teie aga olete vahva! Üks, kaks ja valmis. Vahva, pole midagi öelda!»

«Kui on tarvis, teeb meie rahvas kõik. On ainult vaja asi talle hästi selgeks teha.»

«Hästi selgeks teha! Sõnad! Teil peaks inimestest kahju olema, Julia Sergejevna. Te pole vist ammu kolhoosides käinud?»

«Nikolai Gavrilovitš!» ütles Borissova protesteerivalt. «Ma ütlesin teile, mida mõtlesin, ütlesin ise.»

«Hea küll, Julia Sergejevna, aitab.»

Derbatšov jäi seisma, selg tema poole, langetas pea ja heitis altkulmu pilgu aknast välja. «Ütles ise, kah mul kangelastegu. Sa pole kaugeltki nii lihtsakoeline, kui lased paista.» Ta hõõrus ninajuurt ja kissitas äkki poisikeselikult-üleannetult silmi:

«Nagu mäletan, armastate jala käia. Näe, kui kaua rääkisime, tuba on suitsu täis, nii et kirves jääks õhku rippuma. Lähme, lõpetame tänaval. Mulle meeldib talv, pakane. «Kesk lumemöllu uitas kasukaid.» Tore!»

«Kõigele lisaks olete veel poeet. Mässumees ja poeet. Kas pole liiga palju avastusi ühe õhtu kohta?»

«Ainult väärad avastused on ohtlikud, Julia Sergejevna. Kolme minuti pärast olen valmis,» sõnas Derbatšov, vahtides endiselt välja pimenenud aknast ja lähendades näo jäätunud ruutudele.

Must kasukas seljas ja hall kammvillast rätik peas, nii näis Julia Sergejevna Derbatšovile kenam ja lihtsam olevat. Nad kõndisid aeglaselt mööda õhtust tänavat. Siin ei tahtnud nagu ametiasjust rääkida. Lapsed hiilgasid, veeredes väikesest jäämäest alla. Borissova puhkis käpikuga lumemütse maha raudvõredelt. Ta lipsmed ja kulmud kattusid härmatisega. Nad astusid siis väikesesse kinosse «Pioneer» ja vaatasid vana, nõjaelset filmi «Seitse vaprat». Film katkes tihtilugu ja poisikesed vilistasid metsikult ning trampisid jalgu.

Pärast seanssi kõndisid Julia Sergejevna ja Derbatšov veel kaua mööda linna ja vaikisid. Sadas hiljukesi laia lund. Nad ei jõudnud mingile kokkuleppele ja hüvasti jättes mõistsid seda selgemini kui päev või kaks tundi tagasi.

Järgmisel päeval tuli Dmitri oblastikomiteesse. Derbatšovil oli palju tegemist ja ta määras Dmitrile kokkusaamise alles nädala lõpul, laupäeval. Derbatšovi nime kuuldes ei hakanud peainsener pikalt pärima ja lubas Dmitri kohe töölt ära. Dmitri tuli täpselt määratud ajaks. Mööda paksu vaibaga kaetud laia treppi tõusis ta teisele korrusele. Mõlemale poole suundus kõrge avar ning puhas koridor, kus oli palju väikeste siltidega uksi. «Derbatšov, N. G.» luges Dmitri ja unustas tervitada sekretäri, täidlast, keskealist, rahulikku ja pikaldast naist.

«Keda te soovite, seltsimees?» küsis see, paberite kohalt üles vaadates sõbralikult.

«Tere,» ütles Dmitri. «Ma olen Poljakov. Tulin seltsimees Derbatšovi jutule. Ta teab.»

«Üks hetk,» lausus sekretär, puudutades oma kirjutusmasinat, nagu kavatseks seda eemale lükata. «Istuge, seltsimees.» Naise sõnad ja liigutused olid lihtsad ning loomulikud. Tal olid tagasihoidlikult lakitud küüntega täidlased käed — kõik temas oli rahustav. Oma suure kogu kohta kergelt liikudes läks ta Derbatšovi kabinetti. Uksed sulgusid, nagu Dmitri oli juba märganud, tihedalt ja käratult.

«Palun,» lausus sekretär hetke pärast, jättes ukse paokile, ja Dmitri astus sisse.

Derbatšov seisis teda oodates akna all ja keerutas käes paberossi. Ta tuli Dmitrile vastu ja ulatas talle käe.

«Tulite? Hästi. No olete teie aga pikk!» sõnas ta, tõstis pea ja silmitses Dmitrit heakskiitvalt. «Istuge siia, siin on mugavam. Nagu näib, olete erutatud.»

«Oleksin tahtnud tulla teie juurde lihtsalt niisama, mitte asja pärast.»

«Või veel! Siin käiakse harva, nagu te ütlesite, lihtsalt niisama.» Derbatšov kortsutas laupa. «Ei tule ühtki sihukest juhtumit meelde, kas löö või maha.»

Poljakov ei vastanud midagi, vaatas vaid targa, jõistva pilguga talle otsa nagu vanem inimene. Derbatšov tundis: tema ees pole hoopiski mitte niisugune inimene, nagu ta teda ette oli kujutanud. Huvitav, mis temaga lahti on.

Derbatšov pani suitsu ette ja nihutas «Kazbeki» karbi Dmitri poole.

«Ma ei suitseta, Nikolai Gavrilovitš!»

«Üldse mitte?»

«Kunagi tõmbasin, nüüd olen võõrdunud. Korra proovisin: kibe on, parem pole vaja.»

«Minul ei õnnestu, katsusin ka maha jätta. Minutipealt arvestasin välja. Täpselt kaheksa ja pool tundi pidasin vastu. Vihastad millegi peale, kohe torkad suhu. Kolmekümne aasta pikkune harjumus. Noh, olgu peale. Jutustage parem endast.»

«Ei oska, Nikolai Gavrilovitš. Mida rääkida . . . Elan, lesen tööd, õpin vähehaaval.»

«Täpselt ja lühidalt,» naeris Derbatšov. «Kuidas teil suhkrupeedi koristajaga lood on?»

«Asi liigub. Tõsi küll, vaevaliselt. Meie grupp tegeleb käiguosaga. Joonestame ja arvestame. See on muidugi huvitav ülesanne. Arvan, et asjast saab asja. Kapitsa on andekas inimene. Muide, ma tulin ka tema pärast. Kapitsat tuleb aidata, Nikolai Gavrilovitš. Ta on kolmekümneaastase staažiga insener, hiilgav konstruktor, palju aastaid kaitsetööstuses töötanud. Iseenda eest aga Jakov Klavdijevitš seista ei oska. Tal on seltsmeliikmeline perekond, neli last, elavad kõik ühes toas. Istuvad üksteise kukil, käisin kord nende pool. See annab ennast ka töös tunda. See ei kõlba kuhugi. Alati välja magamata. Tehasele on vaja teovõimsat inimest.»

«Aga mis Selivanov ütleb?»

«Mis ta ikka ütleb? Ei ole, ütleb. Võib-olla tõepoolest ei ole.»

Derbatšov märkis kiiresti midagi bloknooti ja küsis:

«Kuidas puhkasite? Küll võib praegu maal ilus olla . . . Jaluta, hinga täie rinnaga, miski ei sega. Vahel tuleb noorus meelde, õhtud — kui mõnus, kurat võtaks! Kas teile meeldib maal olla?»

Derbatšov rääkis siiralt, nagu võib rääkida hea tut-

tava, lähedase inimesega. Tuletas meelde sõda, päris Saksamaa kohta, tuli siis jälle tagasi uue masina ja külaelu juurde. Nähtavasti oli ta kogunisti unustanud Dmitri päris alguses öeldud sõnad, et ta on tulnud isiklikus asjas. Dmitrile tuli meelde küsimus: «Kas sa oled partei liikmekandidaat?» Derbatšov on lihtsam, tal on hea meel Dmitri kui inimesega juttu ajada. Ega Lobov teda ilmaasjata kiitnud.

«Küla? Mis külast rääkida!» lausus Dmitri ootamatult. «Tõelist küla vanas tähenduses enam ei ole, ka talupoeg on kadumas.»

Ta nägi Derbatšovi järsku valvsaks muutunud silmi, imestunud pilukil silmi ja kõvasti kokkusurutud pakse maamehehuuli. «Tuleb ettevaatlikumalt käituda,» mõtles Dmitri.

Derbatšov ootas veidi ja küsis siis:

«Te mõtlete talurahva ümbersündi?»

«Ma ei tea. Igal juhul midagi selletaolist toimub. Paljud inimesed on seda märganud. Ka kolhoosis kuulsin sellest räägitavat. Ja Lobov, esimees, arvab ka niimoodi. Te ju tunnete teda.»

«Taibukas mees.»

«Maamehena on tal minu arust õigus. Teisest küljest aga on tema tõde minevikutõde. Mis arvate teie kui oblastikomitee sekretär? Talurahvaklass kaob, seda ei saa takistada. Minu meelest hakkab see fakt juba seaduseks muutuma. Ja see pole vist õnnetus, nagu Lobov arvab, vaid pigem seaduspärasus.»

«Huvitav. Kas te saate oma mõtet selgitada?»

«Muidugi. Näiteks minu vana onu, ema vend, näeb kogu häda ülemustes: ülemusi on pea rohkem tekkinud, kui on kolhoosnikuid,» seletas Dmitri. «Või võtame Lobovi. Ta räägib küll teiste sõnadega, mõte on aga sama. Kolhoosi pole jäänud inimesi. Inimesed lähevad linna. Pole, kes tööd teeks.»

«Millele te vastu vaidlete? Kolhoosid on ju tõepoolest inimestest lagedaks jäänud.»

«Nikolai Gavrilovitš, kolhoosides on inimesi rohkem kui vaja! Aga mis tööviljakusest saab seal rääkida? Kolhoosidest võiks veelgi inimesi ära lasta, aga masinaid oleks tarvis juurde tuua. Võtame kas või sellesama «Rohelise Aasa» kolhoosi. Arvutame välja . . .»

Dmitri nihkus koos tugitooliga laua juurde; tool käaksatas.

Derbatšov pani tema ette paberilehe.

Dmitril oli hoogne längus käekiri. Pliiats krigises suurte tugevate sõrmede vahel, numbrid hüppasid üksteise otsa.

«Hm,» ühmas Derbatšov umbusklikult, vajudes mõttesse. «Kenasti arvutas kõik välja. Ja riigi võimalused?» Ning «sinale» üle minnes lisas kähku: «Sulle muudkui anna, võta, kust tahad, imelihtne. Sedasi oskab iga loll. Aga kust võtta?»

«Millest siis rääkida, Nikolai Gavrilovitš? See on majanduslik paratamatus. Põllumajanduses on revolutsiooni tarvis. Kolhoosnik pole enam endine talumees. Teate, viisud, kombetalitused, maavillased riided. Ja nõudedki, mis talle esitatakse, on tänapäevased. Tehnika ja masinad. Kolhoosnikust peab saama laia profiliga mehhanisaator-traktorist, mehaanik, kombainer. Muidu on see mõttetus, ummik. On vaja tööstuslikku põllumajandust.»

Derbatšov hõõrus ägedalt ninajuurt, endamisi naeru kihistades: «Lase käia. Pea kõnet. Agiteeri mind nõukogude võimu poolt.»

«Kas meil veel vähe on keerutatud, seda on kuraduna palju tehtud, kõik sassi aetud! Häda aga on selles, et kõige tähtsam jäi kahe silma vahele. Kaubaline ja rahaline süsteem on olemas, materiaalset huvi aga teps mitte. See protsess areneb, seda ei saa peatada. Minu meelest on ainult üks pääsetee: kiiremini edasi minna. Liita talupoeg töölisega, võrdsustada tööstustöölisega. Aitab jamast. Ahhetatakse ja ohhetatakse patriarhaalsest talupojast, viiskudest ja maavillasest. Jama! Kuulsin kunagi sellest ja lugenud olen ka. Meie pääsmine on kõige kiiremas põllumajanduse industrialiseerimises.» Dmitri kägardas paberilehe ja pistis taskusse. «Andestage, Nikolai Gavrilovitš, õigupoolest ei tulnud ma selle pärast.»

«Hea küll, Dmitri Romanovitš, ei maksa vabandada. Jutt kaldus iseenesest sellele — see on hea.» Ta silmitses avalalt kaasvestlejat. «Kas sind põllumajandus juba ammu huvitab?»

«Ma ju pärinen Rohelise Aasa külast. Ema poolt olen

maamees. Loen pisitasa, püüan end kursis hoida. Elu kutsegi sunnib küla peale mõtlema. Mõni asi pole meil veel lõpuni läbi mõeldud. Taome kord kinnitatud standardi järgi, ja asi tahe! Ei tohi sa GOST-ist karva võrdki kõrvale kalduda. See on analoogia. Ära looda, et sind lastakse järele mõtelda ja kohapealset mullast tikku arvesse võtta, või midagi muud seesugust. Fantast! Iga kingsepp jäägu oma liistude juurde. Tänini pole ma kuidagi oma diplomitöö teemat ülemusega kooskõlastada jõudnud. «Põllutöömasinad ja töö viljakuse tõstmine». Ironiseerib. «Võta kitsamalt,» soovitab, «võta konkreetsemalt, ilma riskeerimata.» Ja külaga on sama lugu. No öelge ometi, kus on kirjapandud, et talumees ilma leivata peab istuma! Andke andeks, raiskasin teie aega.»

«Pole viga. Kas oled täna õhtul vaba? Sõidame minu poole. Võtame pisut einet. Ongi juba aeg. Viina ei tea lubada, aga teed küll. Tädi Glaša on mul vali. Seal lõpetame oma jutu. Kas lähme siis?»

Dmitri nõusolekut ära ootamata vajutas Derbatšov kellanupule. Ta nimetissõrme küüs oli kõver ja tema test tumedam.

«Auto, Varvara Semjonovna. Lõpetage tänaseks. Saatke need ära, ja kõik.»

«Hästi, Nikolai Gavrilovitš,» noogutas sekretär ja viis paberid ära. Mõne minuti pärast istus Dmitri Derbatšovi kõrval autos ja veerand tundi hiljem takseeris ta avarat söögituba oblastikomitee sekretäri suures korteris ning tädi Glašat, kes tõi lauale aurava borši, kuumi paberõhukesi pliine, kreemikat hapukoort ja huvitavas portselankannus kohvi.

Dmitri polnud tükk aega söönud ja keeras nüüd isukalt pliine kinni ning ironiseeris enda üle. Talle oli saanud osaks au tulla siia pühamusse, kuhu isegi erikorrespondendid pole vist oma jalga tõstnud. Derbatšov meeldis Dmitrile, — oskas rääkima panna kõige valusamast küsimusest, ja pliine hävitas ka keskendunult, aplalt.

«See on mu nõrkus, lapsepõlvest saati armastan pliine. Meeldivad mulle ikka endiselt. Söö, söö, ära vahi midagi ringi. Tädi Glaša, tooge lisa, ei jätku! Kas panen veel?»

Dmitri puhkes naerma:

«Ei, aitab.»

Väest punetav ja soojust õhkuv tädi Glaša tõi veel taldrikutäie pliine ja lausus, et tema kadunud mees armastanud neid viina peale võtta. Dmitri rüüpas kohvi ja noogutas talle viisakalt.

«Tead, hiljaaegu mõtlesin ma sinu emast, Dmitri. Elu on ammu katkenud, kuid mälestus püsib. Mitte ajalehelik ja ülespuhutud, kus kõik on moonutatud, ja et äragi ei tunne. Ta on lihtsalt inimesena meeles.»

«Kas te tundsite teda?»

«Pole teda iial näinud, ent siiski tundsin. Eks ole imelik? Teda ei ole enam, ta on hukkunud. Kui nüüd sõle kujutada, et ta elaks... Kui võtaks kätte ja küsiks temalt: «Noh, kuidas on, Galina Ivanovna, kas oled rahul?» Mis ta vastaks?»

Dmitri viivitas.

«Ei tea. Ema oli arst, ta armastas inimesi, oli ise tõesti väga lihtne. Haigused, eriti lastehaigused, olid tema meelest hirmsad. Mäletan väga hästi, et tal oli sihuke vahariidest põll. Mõnikord jään mõttesse ja mulle näib, et kohe astub ta sisse: «Dima, sööma! Palun ära unusta käsi pesta.»»

«Tema mälestuseks võiks klaasi tõsta, Dmitri Romanovitš. Eks?»

«Võiks küll, Nikolai Gavrilovitš.»

«Kui ema sinust praegu kõike teaks, huvitav, mis ta ütleks?»

Dmitri kergitas pead, laskis kahvli söömata pliiniga seglaselt taldrikule vajuda ja pühkis käed salvrätti.

«Kas tohib suitsetada?» küsis ta.

«Palun võta.»

Derbatšov ise pakkus tuld, viskas tiku tuhatoosi ja vaatas, kuidas see põleb. Oleks naljakas olnud teisiti mõelda. Juba algusest peale oli Derbatšov teadnud, miks Dmitri oli tulnud, oli teadnud, ent lükanud jutuajamist edasi, pakkunud kohvi... «Mis ta ütleks, kui ta sinu elust kõike teaks?» Ema? Ema võis kõike mõista... Siin ta on, see minu elu, nagu peopesal. Mujas sain kõvasti kannatada, tänini ei suuda toibuda, iga vaikusetund on kallis. Teen tööd, õpin, koosole-

kutel käin harva. Milleks karjuda ja rusikaid raputada, kui kõik on juba ennakult kokku räägitud ja ette valmistatud.

Derbatšov kõndis mööda tuba, tädi Glaša koristas lauda. Dmitri ei märganud, millal Derbatšov lülitile oli vajutanud, nüüd oli tuba valge ja hubane. Derbatšov mõtles oma perekonnale. Pojalt oli hiljaaegu tulnud kiri, täis arusaamatuid, ärevaid ja poolikuid mõtteavaldusi. Nikolai Gavrilovitšile oli selle ääri-veeri juttu põhjus selge. Derbatšov armastas poega, talle tegi haiget see, et too oli kuulujuttude mõjul hakanud milleski kahtlema, kõhklema, oli sattunud ärevusse. Ja kuulujutud pididki tekkima. Derbatšov tundis liiga hästi oma endist ringkonda. Ja veel mõtles Derbatšov Julia Sergejevna Borissovale. Ettevalmistused oblasti põllumajanduse nõupidamiseks olid täies hoos. Pärast möödunud nädalal toimunud tormilist laiendatud bürood oli Julia Sergejevna Derbatšovi programmi justkui omaks võtnud, ent edasisest lähenemisest hoidus ta. Derbatšov tundis temaga juttu ajades visa seesmist vastuseisu. Viimasel ajal mõtles ta Julia Sergejevnale liialt palju. Borissovale pidi au andma. Oma seisukohta kaitses ta osavalt. Ainult ühte asja ei arvestanud ta: kolhoosid on puruvaesed, neilt veel üks nahk võtta tähendab nad hoopiski hingusele saata. Muide, kas ta tahtiski seda arvestada? Muidu on tema plaan hea, tõesti hea, tuleb kindlasti kontrollida ja läbi mõelda. Aga äkki läheb Moskva heldekäeliseks ja laob raha lauale? Tõepoolest, kogu oblast muutuks hoobilt teiseks. Ostritsa luhamaadele võiks rajada suuri kõrgelt mehhaniseeritud loomakasvatusmajandeid.

Heitnud pilgu Dmitri tumenenud, pinevil näole, astus Derbatšov akna alla ja tõmbas eesriide ette. Tal hakkas häbi: võõrast, võib-olla õnnetut elu vaatles ta erapooletult ja külmalt nagu kõrvaline isik. Mis ajast peale on see tal kombeks saanud? Kutsus inimese külla, pakub talle kohvi, kostitab pliinidega ja pöörab ta hinge pahupidi, kuid õigupoolest tunneb teda vaid kuulu järgi.

Seda oli raske mõista, pagana raske. Derbatšov tajus Dmitri saatuses erilist tõde ja õiglust, mis ei mahtunud talle teada olevatesse kaanonitesse. Huvi Dmitri vastu tõusis. Nüüd ei saanud Derbatšov suhtuda temasse enam rahulikult nagu jutuajamise algul. Kui Derbatšovil esiotsa oli kõige kohta olnud valmis ja kindel otsus ning ta oli teadnud, mida öelda ja soovitada, siis nüüd oli kõik muutunud. Derbatšov leidis, et tal pole õigust vahele segada ja oma mõõdupuuga mõõta, hoolimata enda kui võimumehe positsioonist. Dmitri polnud ju selle pärast siia tulnud, et oleks kahelnud või nõrk olnud, poleks teadnud, mida teha ja kuidas talitada. Teda pahandas inimeste labasus ja südametus, ta oli tulnud, soovides kaitsta solvamise eest teist, juba mõranenud hingega inimest. Kui kõik arvasid, et neil on õigus vahele segada, siis Dmitri tõrjus kõiki tagasi ja nõudis, et tõmbutaks eemale ega segataks vahele. Derbatšov oli kitsikuses. Kas Dmitri on aus, hea inimene? Jah. Kas ta on paljutõotav spetsialist? Jah, kindlasti. Kas hea inimene võib eksida? Jah, võib küll. Kuid see inimene on noor ja tuline ning veendunud, et tal on õigus, see tegi relvituks. Dmitri armastas. Armastas ebapuhta, raske minevikuga naist ja nõudis, et neid rahule jäetaks. Derbatšov võis temast aru saada, kuid ta pidi ka aru saama, et kõik edasine sõltub kõigepealt Dmitrist endast, ja kui ta jääb oma otsuse juurde kindlaks, seisab tal ees suuri raskusi. Derbatšov võiks muidugi vahele segada ja seda lugu mingil moel mõjutada või sellele koguni lõpu peale teha. Ent asi on nähtavasti milleski muus. Ta ei hakka vahele astuma. Mitte sellepärast, et oleks ükskõikne või südametu. Vastupidi. Selle küsimuse peab otsustama Dmitri Poljakov ise, ja kui ta siia on tulnud, siis, tähendab, on tal kahtlusi, ja ta peab kõik ise otsustama. Antud olukorras on igaüks, kes ta ka poleks, halb nõuandja.

«Kas sa armastad teda?» esitas Derbatšov otsekohese küsimuse, ja Dmitri vastas jalamaid:

«Armastan küll, Nikolai Gavrilovitš. Ma mõistan teda. Muidugi armastan ma teda.»

Dmitri ei hakanud pikemalt seletama ja Derbatšov tõusis püsti.

«Mis siis ikka,» lausus ta, «sul läheb raskeks. Raskemaks, kui sa arvad. Kas sa pead vastu?»

«Ma tean.»

«Usun sind. Siin on otsustav sinu tõde, Dmitri. Sinu oma tõde. Teiste jaoks on olemas ka teine tõde, sinna ei saa sina midagi parata. Siin otsusta ise.»

«Mida? Mida veel otsustada, kui kõik on juba otsustatud?» tahtis Dmitri küsida, kuid vaikis. «Ent mis on siis otsustatud? Ja kas on otsustatud?»

«Vahel võtab inimene endale rängema koorma, kui ta kanda jõuab,» tähendas Derbatšov.

«Ma armastan teda.»

«Nägemiseni, Dmitri. Soovin sulle head. Ära tööasju unusta. Helista, kui mahti saad. Ja ülepea, astu mõnikord sisse.»

«Aitäh. Head ööd, Nikolai Gavrilovitš.»

«Head ööd. Saadan sind välja.»

21

Varsti oli Derbatšov jutuajamise Poljakoviga unustanud: tuli pingerikas ja ärev aeg, ettevalmistused oblasti põllumajanduse nõupidamiseks käisid täie hooga, telefonid helisesid ühtesoodu pööraselt. Derbatšov oli lõpuks täiesti andunud sellele üritusele. Ta helistas ise kõigile rajoonikomiteede sekretäridele ja rajoonide täitevkomiteede ning kolhooside esimeestele, kodus peaaegu ei ööbinudki. Oli vaja rutata, ei tohtinud midagi maha magada, kevad oli ukse ees. Derbatšov tahtis kangesti juba sel aastal osa ümberkorraldusi ellu viia. Nõupidamist propageeriti ajakirjanduses: «Valmistugem külviks! Kasutada maad pareminil Anname riigile rohkem põllumajanduslikku toodangut!» Säärast asja valgustamist nõudis Derbatšov ja see tegi Julia Sergejevna üpris valvsaks. Ka tema sõltis kolhoose mööda ringi, kirjutas ajalehes, käis igasugustel koosolekutel ja istungitel ning tegi palju muud, mis ta amet nõudis. Nõupidamine pidi aset leidma märtsikuu keskpaiku ja kõik valmistusid selleks. Borissova suhtes ei olnud Nikolai Gavrilovitš

[illegible] muutunud, oli väga tähelepanelik ja lahke, [illegible] juhtnööre, rõhutades nõupidamise üldist tähtsust [illegible] keskunud üksikasjusse. Kuid Julia Sergejevna teadis rajoonikomiteedes ja kolhoosides käis pingeline ettevalmistus, iga kolhoos pidi esitama nõupidamisele [illegible] plaani, kuidas ta oma maakõlvikud kõige paremini ära kasutab, pidi avameelselt ja üksikasjalikult sõna võtma. Alles nüüd hakkas Julia Sergejevna taipama, kui julge, võib-olla koguni hulljulge üritus see on. Kuskil hingepõhjas avaldas ta Derbatšovile tunnustust ja kadestas teda haiglaselt tema plaanide laiaulatuslikkuse ning hoogsuse pärast. Derbatšovi tõttu tundis ta teravamalt ka endas peituvaid võimalusi, ja mõnd näis talle tihti, et need pole põrmugi väiksemad kui Derbatšovil. Äärmisel juhul viivad tema plaanid, kui neid ellu rakendada, sinnasamasse välja, kuhu Derbatšovi omadki. Tee on pisut pikem, see-eest aga tuhat korda kindlam.

Hiljaaegu oli ta kokku saanud kindral Gorizoviga, kes oli nagu alati galantne ja tegi vaimukat nalja. Talle meeldis Gorizov erariides rohkem. Jutuajamine oli olnud pagana ebameeldiv ja riskantne, ning Julia Sergejevna ei saanud seda unustada.

«Elus ja terve?» sõnas Gorizov ja surus pehmelt, kassi kombel, ta kätt, silmitsedes isanda enesekindlusega Julia Sergejevna kõhnunud nägu.

«Tänu teie palvetele,» naljatas Borissova.

«Olete miskipärast kahvatu, Julia Sergejevna. Kas tervis on korras?»

«Tänan küsimast, Pavel Innokentjevitš, tööd on palju.»

«Ilusaid naisi ei tohi väsitada, nad on loodud austamiseks.»

«Kas sellepärast teil polegi naisi tööl?»

«Ilusaid küll mitte, Julia Sergejevna.»

Borissoval oli Gorizovi torkivate mustade mongoli-silmade ainitise pilgu all ebamugav olla, ta tahtis ära minna. Kostis jääpurikatelt langevate tilkade heledaid lajatusi. «Kevad,» mõtles Julia Sergejevna imestunult ja tahtis veel rohkem ära minna.

«Jah, kevad,» kissitas Gorizov silmi, aimates jutuhaaslase mõtteid. «Kuidas edeneb teie koostöö Der-

batšoviga? Eks ole ta agar töömees. Anna vaba voli, nihutab mäed paigast.»

«Koduneme temaga, Pavel Innokentjevitš. Õpime temalt. Ta on kogenud töömees. Temas on suurejoonelisust!»

«Ma tean. Ka Keskkomitees teatakse.»

«Mis ta sellega mõtleb?» muutus Julia Sergejevna äkki rahutuks ja kuulis samas:

«Veidi unistaja, kuid fantast läheb mööda traati üle kuristiku ega kuku alla, mõnele teisele aga on vaja käsipuudega kivisilda. Juhtub ka vastupidist, eks ole?»

«Kuidas, Pavel Innokentjevitš?»

Möödakihutava veoauto pidurid kiunatasid, nende peale paiskus lumelobjakat ja bensiinilõhna. Gorizov heitis pilgu oma läikimahõõrutud saabastele, kortsutas kulmu, võttis Julia Sergejevna küünarnukist kõvasti kinni ning juhtis ta kõnnitee servast eemale. Nagu Borissovale näis, ei vastanud mees meelega tema küsimusele. Jutt kaldus mujale ja nad lahkusid teineteisest sõbralikult. Borissova tundis selgesti: ei, see kõik pole nii lihtne. Ta vältis Gorizovit instinktiivselt: selleks oli põhjusi, ta teadis liiga palju, et jääda selle mehe seltsis rahulikuks. Ning ta mõtted aina keerlesid mehe sõnade, iseäranis viimaste sõnade ümber: «Teil on mõistust kuhjaga, võiksite kas või vabariiki juhtida!» Ta oli kõik naljaks pööranud ja näis, et unustanud. Ühel ööl oli ta aga taas mõtteid mõlgutanud Gorizovi sõnade üle, kujutlenud ennast esimese sekretäri osas, kaalunud, mida tema antud olukorras oleks teinud. Tulemus oli üllatav. Ta püüdis säärastest mõtisklustest hoiduda, kuid mõte pöördus visalt tagasi selle juurde, mida tema ise Derbatšovi asemel teeks. Ta silme ees kangastus avar tegevuspõld, hing jäi kinni. See ei olnud auahnus, ei, sugugi mitte. Siin oli tegemist p a r a t a m a t u s e g a. Kujunenud olukorras hakkas ta nägema oma k o h u s t. Inimese ja kommunisti kohust. Ning vastukaaluks Derbatšovi programmile asus ta välja töötama o m a programmi, hästi läbimõeldud, reaalset ja samal ajal suurest unistusest kantud programmi. Inimene elab viiskümmend-seitsekümmend aastat ja kaob, kuid tema töö jääb püsima. Tähendab, töö on peamine. Kõik elektrivalgu-

ga ole ujutada, tehased-automaadid, tsehhides mitte ühtki inimest, ainult pultide juures talitavad pidulikult inimesed valges. Kolhoosnikute kodudes külmutuskapid, tolmuimejad, televiisorid. Seda kõike võimaldab elekter, praegu kasutult kaotsiminev Ostritsa energia. Kuid selleks tuleb veel palju tööd teha ja rühmitiga pingutada. Polnud mõtet ennast ninapidi vedada ega enda eest midagi varjata. Edasi, edasi, muudkui edasi, mis tahes olukorras aina edasi.

Kord tõusis ta isegi kesköösl üles, et oma mõtted kirja panna, istus koiduni, täites ühe lehekülje teise järel suurte selgete tähtedega. Järgmisel päeval luges ta kirjapandu läbi ja oli lõplikult veendunud kavandatud tee õigsuses, ning nüüd oli tema tõde ootamatu pöörde võtnud. Kas siis Derbatšovil tõepoolest pole tahvasse usku? Ta tundis: Derbatšov on temast huvitatud. Seepärast on see mees talle arusaadavam, lähedasem, ühtlasi aga inimesena kergesti haavatav. Kusagilt kerkis mõte, et Derbatšov võib teha vigu ja eksisammu.

Julia Sergejevna väristas külmakartlikult õlgu. Tuba oli niiske, kütmata, radiaatorid välja lülitatud. Jälle remont. Alles suvel tehti kapitaalremonti, ja nüüd kopsivad uuesti. Ta tõmbas rätiku ümber ja läks teise tuppa ema juurde. Nad rääkisid remondist, Julia Sergejevna uue kevadmantli proovist ja uuest gaasiballoonist: ajab haisu nagu priimus. Siis jutustas ema koolituudiseid, kuidas tema VII-b kooliaia rajamisel silma paistis. Julia Sergejevna aitas Zoja Konstantinovnal kesksõna peale kirjutatud etteütlust parandada ja neid mõlemaid kohutas vigade hulk.

22

Vasja, kes oli viimaseil nädalail olnud paljude jutuajamiste ja arutluste aineks, nohises rahulikult magada, pistnud tekiserva alt välja oma kestendava terava nina, täiskasvanud istusid köögis. Solontsova parandas Vasja mütsi, Dmitri, särgikrae lahti, keerutas pahaselt käes portsigari: mõne päeva eest oli ta uuesti suitsetama hakanud. Kõik oli tulnud nii äkki. Tõsi küll,

kolm päeva tagasi oli kohtu-uurija Solontsova välja kutsunud, ja naise sõnade järgi oli jutuajamine olnud lihtne, koguni mõnus, see ei ajanud ei teda ega Dmitrit eriti ärevile. Nad naersid koos tema varasemate kartuste üle ja arvasid, et kõik laheneb iseenesest. Kuid selgus, et olukord muutus aina teravamaks ja lõpuks tuli krahh.

«Võtsin sind kuulda!» Poljakov viskas kutse vihaselt lauale. «Ära enam mine, ära mine!» Säh sulle «ära mine». Kas siis poisid oleksid lasknud asja nii kaugele minna? Katsu nüüd veel hakkama saada.»

Ta heitis pilgu Solontsovale ja hammustas huulde. Esmakordselt tülitsesid nad tõsiselt, neil oli raske vaikida. Dmitri tundis end süüdi olevat. Tema kui mees peaks end vaos hoidma. Naine on niigi küllalt kannatada saanud. Ja, issand, kuidas ta praegu armastas seda naist, just säärast abitut ning tigedat. Naine karjus ta peale, tõmbus õmblustöö taga võõrana kössi, hiljem kõndis triibulises kleidis mööda tuba ringi. Dmitri teadis: tarvitseb vaid kutsuda, ja naine tuleb tema juurde ning puhkeb nutma.

«Kuid ikkagi pead sa minema,» lausus ta selle asemel. «Kuradile argus, Katjuša, ega see aita midagi, kui sa kodus istud.»

«Sinu selja taga, eks?»

«Katja, kas sul häbi pole?»

«Mitte kuhugi ma ei lähe. Häbiasi, lapsega kohtusse. Areteeritagu mind sada korda, kuid mitte inimeste juuresolekul, küllap ma neid tunnen! Ole ometi vait! Mis sinul sellest on!»

«Ka mina lähen!»

«Lähed!» osatas naine. «Kas sa arvad, et keegi ei tea? Kõik teavad, et sa minu pool käid. Ja lugu läheb veel hullemaks. Ei, see on minu asi. Sina ei lähe ja mina ka ei lähe. Tehku, mis tahavad. «Mina lähen...» Aga kes sa mulle oled? Noh, kes?»

«Katja!»

«Tunnistaja, ühes voodis...»

Ta sülitas välja ropu sõna, ehmus, istus maha ja puhkes valjusti nutma. Dmitri silitas tasakesi ta kõhnu abaluid.

«Kas sa mind tõesti armastad, Mitja? Ei muuda

[illegible]? Ja vastust ootamata surus naine oma märja näo tema vastu.

[illegible] aknad praksusid aeg-ajalt pakase käes, [illegible] ei rääkinud nad enam midagi.

Ali linna rajooni rahvakohtu hoone ümber seisavad vanad raagus jalakad, ladvad täis künnivareste pesamütse. Kuigi künnivaresed segavad kevaditi tööd, armastatakse neid sellest hoolimata. Rahvakohtunik Ivanna Savatejevna Ananjeva silmitseb aknast jalakate latvu, künnivareste pesi. Aknalaual on viltune pragu: kõnts lõhedes on aja jooksul läikima ja siledaks lainud. Ananjeva mäletab seda aega möödunud aastal, kui aknalaud alles pragunes. Tõenäoliselt hoone vajub. Lõhe oli siis värske, puhas ja lõhnas kuiva puu järele. Kohtunik vaatas välja teise korruse aknast ja puhkas. Täna oli ees kümmekond tähtsusetut, segast ja tülikat kohtuasja: lahutused, pisivargus, emaõiguste äravõtmine, vist veel huligaansus — keegi purustas restoranis peegelvitriini. Oleks aeg alustada, kuid üks kaasistujaist, vahetusmeister põllutöömasinate tehasest, ei olnud veel tulnud, ja kohtunik vaatas ikka veel tänavale ning mõtles kevadest, käratsevaist künnivareseist, kes varsti kohale jõuavad.

«Skovorodin saabus,» teatas kohtusekretär ja Ananjeva noogutas murelikult: «Jajah, kullake, hakkame peale. Kas toimikud on valmis pandud?»

«On küll, Ivanna Savatejevna.»

«No mis siis enam,» ohkas kohtunik taas, «eks hakkame siis pihta.»

Esimesena tuli arutusele lahutusasi, kus oli kümme või isegi rohkem tunnistajat, ja kohtunik süngestus.

«Ta on lurjus, julm ja ebainimlik inimene,» kõneles väike, alles üsna nooruke naine, viibutades kätt kord kohtu, kord mehe poole. See oli kõrget kasvu, sünge, kõhn nägu habemetüükais, ta vahtis naisele varjamatu sarkasmiga ainiti otsa. Tema ilme oleks nagu öelnud: «Noh, põruta aga pealegi, näita, mida sa veel oskad.» Mees kuulas tähelepanelikult ja vahel isegi naeratas heakskiitvalt.

Kohtunik heitis talle pilgu ja pööras näo ära: «Küll

on aga lontrus... Naine sarjab teda nii et maa must, tema aga kuulab, mokk töllakil.» Ananjeva kaotas kostja vastu huvi, kuulas nüüd, langetanud raskeli laud. Näis, nagu tukuks ta. Kui palju sääraseid sassis saatusi oli tema käest läbi käinud, selle üle polnud ta jõudnud arvet pidada. Tsiviil- ja kriminaalkoodeksite artiklid ja paragrahvid — ta meel oli nende suhtes ammu nürinenud. Puhuti näisid inimesed olevat artiklid ja paragrahvid, nad rääkisid, erutusid, nutsid, ja ometi sai neid kõigi nende kirgede ja kirekestega suruda külmadesse ning kitsastesse paragrahviraamidesse, ja seal polnud võimalik midagi parata ega muuta.

Aegamisi tuli rahvast saali juurde, siseneti kikivarvul, võeti hiljukesi istet, astusid ette tunnistajad, esitati küsimusi.

«Jegorova, see tähendab Innokentjeva, kas te olete hästi järele mõelnud? Kas te ei tahaks ära leppida?»

«Ei!» kiirustas väike naine vastama. «Ei, ei ja ei!»

«Ei!» sähvas mees, ja väike naine lausus:

«No näete, näete nüüd!» Ja puhkes uuesti nutma. «Peletis! Ta tunneb ammu selle üle rõõmu!» rääkis ta läbi pisarate. «Ja jumal tänatud, jumal tänatud.» Naine võttis välja kägardatud märja taskuräti.

Tõusnud laua taga püsti, langetas kohus otsuse: «Lugeda abielu lahutatuks...» ja asus otsekohe järgmise kohtuasja juurde. Neljandas reas, otse vahekäigu juures istuv Dmitri Poljakov hakkas tugevasti peopesi hõõruma.

«Arutusele tuleb asi number kaks emaõiguste äravõtmise kohta,» luges kohtunik harjunud kiirkõnes, «Jekaterina Vassiljevna Solontsovalt, sündinud tuhande üheksasaja kahekümne viiendal aastal, Ostoretski Põllutöömasinate Tehase treialilt, kes elab...»

Kohtusekretär andis Ananjevale alt märku, see aga ei pannud tähele ja jätkas lugemist, rõhutades o-d. Dmitri jättis käed rahule ja kuulas tähelepanelikult. Ta oli päris alguseks tulnud, ta polnud suutnud Solontsovat mõjutada kaasa tulema, ja nüüd jäi tal üle vaid oodata, kuidas sündmused edasi arenevad. Temast möödus lahutatud paar — mees ees, nägu tuim ja hall, naine majesteetliku mamma kannul, äranutetud näoga

ja haletsusväärne, märg taskurätt rusikas. Nad läksid välja ja saalis jäi vaikseks, kui mitte arvestada kohtuniku kähisevat oo-tavat häält. Dmitri istus ja kuulas istus kössitõmbununa ja kuulas. Silmitses vargsi saalis viibijaid. Kohtunikku, mitte enam noort, punduvat näoga naist, kaasistujaid. Tavalised näod, tööst karvaevatud käed. Inimesed nagu inimesed ikka, nagu ehamik ümberringi. Kõik läheb hästi. Kõik laheneb.

Taas hõõrus Dmitri tugevasti peopesi teineteise vastu. Rahu, vanamees, rahu. Sa pole enam ammugi kahekümnene ja saad ju ise aru: praegu ei ole õige aeg takka üles lüüa. Sa tunned ennast. Sõda muserdas sind tugevasti ja sa suutsid end suure vaevaga sirgu ajada. Mitte ühekorraga, vaid suuri vaevu. Ega sa ole unustanud? Seda ei unusta. Sõda lõppes neljakümne viiendal. Sina ei sõdinud mitte viis, vaid kõik need kümme aastat. Millal said sa plahvatuste ja kivimurru asemel näha halli vihmast taevast ja märgi kõnniteid? Ja siia tulid sa sellepärast, et ka kümme aastat hiljem jätkab sõda inimeste tapmist; kui õigel ajal vastu ei hakka, võib inimene hukkuda.

Üleni pingul, lakkas Dmitri käsi hõõrumast ja püüdis kohtuniku sõnu mitte kõrvust mööda lasta.

Kohtunik lõpetas lugemise, tõmbas tursunud peopesaga üle silmade, kergitas pead ja vaatas kohtusekretäri poole. See seletas talle midagi tasakesi, saali polnud ta häält kuulda.

«Seda oleks pidanud varem ütlema,» kuulis Dmitri rasket, o-d rõhutavat häält.

«Alles äsja saime teada,» lausus sekretär arglikult, end õigustades. «Ma ei jõudnud.»

Kohtunik noogutas talle rahulolematult, pööras pea hõivakule, kaasistuja Skovorodini poole, seejärel vasakule, kus istus linnalähedase sovhoosi kuulus lülivanem Migunova, kolmekümne viie aastane naine rahuliku lihtsa näo ja suurte punaste kätega, mida ta maanaise moodi kogu aeg kombekalt süles hoidis. Migunova sosistas hirmunult vastuseks: «Nõus,» ja kohtunik noogutas rahulolevalt, talle tuli meelde, et sellest kohtuasjast on huvitatud oblastikomitee. Praegu ta ei mäletanud, kes nimelt seda oli rääkinud, kuid fakt ise oli kõvasti ta mällu sööbinud.

Konsulteerinud, ei pidanud kohus võimalikuks asja arutamist edasi lükata, ja pärast tutvumist faktidega andis sõna süüdistajale, tugevasti paljanduva peaga lühikest kasvu mehele, kes rääkis ladusalt, ilma mingi keskse teljeta, kuid veenvalt ja konkreetselt. Süüdistaja hääl kõlas halastamatult, Dmitri kuulas teda pooleldi nördimuse ja pooleldi imestusega ning tundis ega tundnud ära naist, kelle olemust neile kirjeldati — kes oli ammugi kaotanud südametunnistuse ja au, ning isegi, nagu alltekstist välja võis lugeda, minetanud kõige pühama, mis inimesel olla võib: kohusetunde k o d u m a a ja oma r a h v a vastu.

«Kui hea, et ta ei tulnud, ei kuulanud mind,» mõtles Dmitri. «Mida see idioot räägib, joobunud oma ilukõnest? Mida ta ometi räägib?!»

Esinesid tunnistajad. Elatanud naisterahvas, kelle taskust Vasja Solontsov olevat raha välja tõmmanud, miilitsamees, kes oli poisi jaoskonda viinud, loeti ette tehase koosoleku otsus (Dmitri ei teadnud koosolekust midagi). Sõna võttis ka selle kooli direktor, kus Vasja Solontsov oli õppinud, tuletas kõigile meelde «Pedagoogilist poeemi» ja siirdus laste kollektiivse kasvatamise juurde tulevikus, esmajärjekorras nimelt niisuguste laste kasvatamise juurde, nagu on poisike Vasja Solontsov, kel jääb elus midagi vajaka.

Ta oli pikk, hõreda habemega mees, rääkis kähinal, ajades suu ebaloomulikult laiali.

«Seltsimehed! Ma olen kommunist, ma ei usu kogu seda lora geneetikast, kodanluse reaktsioonilist õpetust. Te peate minust õigesti aru saama. Inimeste, eriti laste kasvatamisel ei mängi peamist rolli mitte pärilikkus kui niisugune, vaid meie ühiskond, meie suur partei eesotsas targa, ettenägeliku isa ja juhi seltsimees Jossif Vissarionovitš Staliniga.»

Direktor oli hiljuti saanud partei liinis noomituse ja esines nüüd palju ning meelsasti.

«Seltsimehed! Siin on eriline juhtum. Laps tuleb sotsiaalselt ohtlikust keskkonnast välja kiskuda, hiljem on ta meile tänulik. Lapsed ei vastuta vanemate eest. Keegi ei hakka eitama, meie ühiskond koosneb inimestest, igaüks neist on meile kallis, igaühe peame meie, kes me vastutame iseenda ja ühiskonna ees, kas-

[illegible] riigi kõrge teadlikkusega kodanikuks, kes [illegible] parteiüritusele ja seltsimees Jossif Vissario[illegible]talinile!»

«Kovasti paneb pihta!» niheles Dmitri naaber ja [illegible] otse kõrva sisse: «Ära võtavad!»

Dmitri tundis, kuidas ta parem silmalaug värises, ei [illegible] end talitseda ja katkestas direktori esinemise [illegible] kõige tulisemas kohas. See kohendas pahaselt [illegible] ja ajas Dmitrit teraselt uurides pea lühinägeliku õieli.

«Palun sõna!» lausus Dmitri, minnes ettepoole.

Kohtunik, kes oli koolidirektori pika kõne ajal tukkuma jäänud, kergitas pead.

Skvorodin sosistas talle midagi kiiresti kõrva. Dmitri märkas naise silmis elavnemist, uudishimu. Dmitrit silmitsedes päris ta karmilt:

«Kas teid on siia kutsutud?»

«Ei, ma tulin ise. Olen Poljakov, Dmitri Romanovitš, põllutöömasinate tehase tööline.» Laug lakkas värisemast ja Dmitri kordas: «Tulin ise. Palun kohut mind ära kuulata, olen asjast huvitatud isik, mul on selleks õigus.»

Dmitri Poljakovi, iseäranis ta vanemaid, tundsid paljud inimesed ja saalis tõusnud kära vaibus. Dmitri hõõrus käsi ja samas ajas need laiali, tal oli kümnete uudishimulike pilkude all kuum.

«Väga hea,» lausus kohtunik. «Kas teil on kohtule midagi teatada, seltsimees Poljakov?»

«Jah on. Siin räägiti palju kasulikku, seltsimees kohtunik, praegu on see kõik ülearune. Jajah,» kordas ta rutakalt, kartes, et teda katkestatakse ega lubata lõpuni rääkida. «Mu lugupidamine kõigile esinenud seltsimeestele. Pöörake tähelepanu ühele asjaolule: Jekaterina Vassiljevna Solontsova on minu naine. Rohkem ei palu ma midagi. Meie avaldus on rajooni perekonnaseisuaktide büroos. Võite järele pärida. Ma lapsendan Vasja Solontsovi ja järelikult . . .»

«Pidage, pidage. Kuidas lapsendate?» imestas kohtunik, reageerides liialt hilja, ning heitis pilgu kaasistujale hüvakul ja seejärel vasakul, ning saal Dmitri selja taga hakkas sumisema ja sosistama. Pikk direktor ajas habemetuti õieli, ta silmitses üha Dmitrit, väikest

kasvu süüdistaja aga naeratas iirooniliselt ja nõjatus tugitooli korjule. Skovorodini lai nägu kadus ennast kergitanud kohtuniku täidlase õla varju.

«Nii see on,» kehitas Dmitri õlgu, nagu imestaks isegi. «Me abiellusime. Ja järelikult on Vasja Solontsov nüüd minu poeg. Lihtne ja loomulik. Tema tuleviku pärast ei tarvitse teil muret tunda. Andestage, seltsimehed kohtunikud. Oleksin pidanud varem siia tulema. Nägemiseni.»

«Küll aga andis neile nina pihta!» hõikas Dmitri naaber ülekeevate tunnete sunnil ja vahtis siis häbelikult ringi. Keegi puhkes Poljakovi selja taga naerma, vandus sosinal, ja Dmitri kuulis seda.

«Tere õhtust,» lausus Dmitri Solontsovale lävelt, vaadates tema õlast mööda. «Nüüd oleme abielus. Lähme üle legaalsesse olukorda kõigi abieluteaduse kaasaegsete reeglite järgi.»

«Sa oled... joonud,» vastas naine kõlatult, taganes ja peitis käed selja taha.

«Mitte sinnapoolegi. Kavatsen alles alustada.» Ta tõmbas mantli taskutest välja viinapudeli ja mitu rasvalaikudega pakki. «Olin kohtus, ütlesin neile oleme abielus. Viisin avalduse perekonnaseisuaktide büroosse. Ajasin kõigile surmahirmu peale. Skovorodinil vajus suu ammuli.»

«On sul aru peas?»

«On küll. Skovorodinit turgutati nuuskpiiritusega. Noh, hea küll, ma teen nalja. Kuid mis avaldusse puutub, siis see on tõsi. Sa ei usu? Või keeldud mulle naiseks tulemast?»

«Mitja, kullake, jäta järele.» Solontsova laskus jõuetult toolile. «Milleks sulle niisugune koorem? Mul on ju Vasjok, sa võid noorema ja ilusama leida. Armastan sind niikuinii, nüüd ja ikka. Mis naine ma olen? Ons sul niisugust vaja? Tead, missugust naist sulle tarvis läheks... Ent mina... Mida ma oskan?»

«Ole vait, ole vait. Sa ei tea, missugune sa oled. Ole vait. Häbi on valjusti rääkida, sa oled mulle väga vajalik.»

«Tean, Mitja. Ma ei räägi enam. Ma tahtsin ainult... Virgun vahel, toas on pilkane pimedus, sa hingad

[illegible] kõrval. Sa hingad nagu laps. Ei, ütle, on see [illegible]?» Solontsova vaatas talle vilksamisi otsa, vaatas [illegible] esimest korda talle näkku avala pilguga, valuta. Dmitri harutas pakke lahti, naeris. Ta erutus ei [illegible] veel vaibunud.

Naine rääkis rutakalt:

«Ma ärkan üles ega usu. Sina oled minu kõrval. Kardan end liigutada, sina aga aina magad. Mulle [illegible] rohkem mitte midagi vaja, ainult et sina minu kõrval oleksid.»

Dmitri surus teda tugevamini enda vastu.

«Lase lahti, Vasja võib tulla.»

«Ei, ära palu, ma ei lase. Nüüd enam ei lase ma sind lahti. Katja, Kaa-t-ja. Sa ei tea, missugune nimi sul on: Kaa-t-ja.».

23

Järgmisel päeval õnnitleti Dmitrit tehases naeratust peites. Skovorodin raputas tal kaua ja tugevasti kätt.

«Noh, tead, küll aga rabasid meid eile. Meie Ananjeva, sa ei usu, ei ole vist ikka veel toibunud. Uuris kõik, kõik viimseni sinu kohta välja. Ütles, et vaat see on alles mees.»

«Kuhu sa sihid?» küsis Dmitri.

«Ära muretse, ma seletasin talle ära. Asi on nii, et sinna ei saa midagi parata.»

«Kujutan ette, kuidas sa seletasid.» Dmitri noogutas ja lahkus. Kellegagi pilke vahetades koputas Skovorodin tema selja taga mittekahemõtteliselt endale vastu laupa.

Solontsovat tuldi vahtima kõige kaugematest tsehhidest, eriti sosistasid isekeskis naised. Põikasid sisse nagu kogemata, kõõritasid, vahtisid ringi. Vahetust üle andes tammus Timotškin hulk aega paigal ja ulatas lõpuks kohmetult, külg ees, käe.

«Kuulsin, et sulle võib õnne soovida?» päris ta. «Soovin õnne, Katjuša. Südamest. Õnnitlen. Mina aga ostsin mootorpaadi, maksin üheksa tuhat viissada...» Ta löi käega ja läks põiki üle põranda väljapääsu

poole, jättes ütlemata, et oli unistanud just temaga, Solontsovaga, veeta kunagi puhkuse Ostritsal, kõik kaheksateist tööpäeva koos puhkepäevadega.

Solontsova vaatas talle järele, puudutades peega tööpingi külmi käepidemeid. Tsehhi tuli ka varustusülem Platon Nikolajevitš, sammus temast paar korda väärikalt mööda, olles tavatult vaikne ja unustades vastata tööliste tervitustele. Solontsova oli saanud päevakangelaseks, temast räägiti isegi direktori kabinetis. Ja kõik märkasid äkki, et Solontsova on alles noor ja välimuselt kena, ta tabas endale heidetud kadedaid pilke. Neil päevil, hellitatud ootamatust õnnest, oli ta tõepoolest ilus, ja sellisena nägi teda ka Selivanov.

Kitsa näoga, raseeritud, pakkus ta korrektselt istet.

«Tänan,» vastas naine aralt, toetudes laia ruumika tugitooli äärele.

«Kas te teate, Solontsova, miks ma teid kutsusin?»

«Kust ma peaksin seda teadma, Artjom Vitaljevitš, meister ütles, ja ma tulingi.»

«Hm...» Direktor köhatas ja raputas lahti lumivalge taskuräti. «Hm... niisiis, Solontsova. Kuulsin, et te olevat Poljakoviga abiellunud. On see tõsi?»

Aimates halba, noogutas naine kõhklevalt.

«Vaadake, Solontsova, tahan teiega avameelselt rääkida. Asi on nii, Poljakovist võib saada väga tubli spetsialist. Tal on loomulikke eeldusi, jumalast antud. Teie olete naine, teie peate aru saama. Ta on meil praegu erigrupis, seda te loomulikult teate. Ta lahendas hiilgavalt, mõistate, hiilgavalt,» rõhutas direktor, «mitu väga keerulist... noh, kuidas teile arusaadavamalt... mitu keerulist tehnilist sõlme, tegi palju tõhusaid ettepanekuid kombaini üldkonstruktsiooni kohta. Tubli propagandist. Ligemale aasta juba juhib poliitinformatsiooni ringi. Te peate seda meeles pidama, Solontsova. Püüdma jõudumööda kaasa aidata.»

Selivanov tahtis öelda «mitte segada» ja alles viimasel hetkel ütles teisiti.

«Kas te saate minust aru, Solontsova?»

«Mõistan teid väga hästi.» Naine kiskus ägedalt seelikut põlvedel sirgu. «Siin pole midagi arusaamatut.»

«Tõrr. Niisugune mees kohustab.»

«Ma mõistan. Kas ma võin minna?»

«Minge, Solontsova. Loodan, te arvestate seda ja kõik on korras.»

Avades rasket, musta dermatiiniga kaetud ust, pöördus Solontsova ümber.

«Nägemiseni, Artjom Vitaljevitš. Olen väga tänulik.» Ta rääkis ja imestas ise, kust oli võtnud need sõnad, niisugused sõnad. «Aitäh teile teie headuse eest. Olen väga tänulik.»

Kui uks naise järel oli sulgunud, küsis Selivanov endalt äkki:

«Mis? Mis?» — ja punastas sügavalt.

Külma graniitrahnu, Keskväljaku mälestussamba ees seisis Maria Petrovna Drotova. Ta otse uppus laiaks veninud viltidesse, poolkasukasse ja hiiglasuurde kammvillast salli. Pakane ajas vee silma. Maria Petrovna käis siin igal pühapäeval, ent seekord tuli neljapäeval. Täna oli eriline neljapäev. Ta võttis poolkasuka kõlma alt hellalt välja kaks õitsvat toapelargooniumioksa, laskus ettevaatlikult, vaevaliselt kummargile ja hingeldades asetas lilled mälestussamba jalamile.

«Noh nii, Galina Ivanovna,» lausus ta sosinal, huuled liikusid vaevu-vaevu. «Soovin õnne, kullake. Annaks jumal, annaks jumal. Meie poeg võttis naise. Andku jumal talle õnne. Ta on tubli, Galina Ivanovna. Sa ära ole minu rõõmu üle kade. Ma ju tean, sa ei ole.»

Hall rahn seisis aukartustäratavalt ja rangelt, tahkudel pimestavvalge kohev härmatis, jalamil mustendasid külmanud lilled.

«Ta on hea inimene,» kõneles Maria Petrovna. «Jumala abiga läheb neil kõik hästi. Jõuan veel lapselast hoida. Olin juba nende pool, jutustan sulle kõik ära, midagi varjamata. Kui mõni teine kord juhtub soojem tim olema, jutustan kõik. Puhka sina jumala rahus, ära mõtle. Mul on külm.»

Ta rääkis ega suutnud kuidagi lahkuda mustadest lilledest lumel, ja suurel linnal polnud midagi tegemist selle väikese eidekesega, kel oli seljas poolkasu-

kas ja peas kammvillast rätt. Ka eideke ei tahtnud kedagi kõrvalist oma rõõmu tunnistajaks. Ta ei tahtnud seda rõõmu jagada kellegagi peale selle, kes lamas siin, halli kivi all.

«Aitäh sulle, et sa ei pahanda,» mõtles eideke. «Sina oled ema, saad kõigest aru, kullake. Ka mind mõistad. Dimal on hea, ära muretse midagi. Naine armastab teda, särab üleni. Täna küpsetan õunapiruka, kutsun külla. Nad tulevad, juba lubasid. Dima armastab maitsvaid pirukaid.»

24

Nõupidamise eel ilmus «Ostoretskaja Pravdas» Derbatšovi pikk artikkel nõupidamise ülesannetest. Lõõnud lehe lahti, laskis Julia Sergejevna uudishimulikult silmad üle artikli käia ja hakkas siis juba tähelepanelikult lugema, uurides selle lõikhaaval läbi. Ta pidi tunnustama Derbatšovi kui kirglikku publitsisti, kes oskab veenda arvude ja faktidega. Just kirglikkus, taltsutamatu poleemikus tegi nõutuks ja valvsaks nagu varasemad jutuajamised temaga. Julia Sergejevna arvates ei olnud see direktiivne, oblasti juhi artikkel, mis tuleb läbi arutada ja analüüsida ja mis teeb kokkuvõtte kogu kampaaniast, vaid teravaid probleeme püstitav kirjutis. Liiga palju oli äärmuslikke tõekspidamisi, paljudes kohtades oli tunda rahulolematust. Nii põllumajanduse olukorra kui ka juhtimismeetoditega. Oli kavandatud põhjalik ümberkorraldus oblasti mastaabis.

Julia Sergejevna kriipsutas küünega mõned lõigud alla.

«Põllumajanduse piisav varustamine tehnikaga on kogu probleemi nael. Me oleme kohustatud niisuguse küsimuse üles tõstma ja viivitamatult lahendama oblasti mastaabis kohalike ressurssidega.» «Tuleb hoolsasti otsida võimalusi, kuidas kolhoosnikute materiaalset huvitatust pidevalt tõsta.»

See polnud esimene kord, kus Borissova põles soovist Derbatšoviga uuesti avameelselt rääkida, temaga vaielda, kas või lihtsalt näha teda praegu kohe, silma-

piilk. Võtta käest kinni nagu arutul lapsel, hoiatada, [illegible] hoida. Ta oleks seda ka teinud, juba ammu, vaatamata aastatega kujunenud ettevaatlikkusele ja vaistlikkusele. Ja miks peaks ta Derbatšovi uisapäisa hukuma? Vastuolud üha teravnevad, piisab, kui meenuda, kui palju viimasel ajal on paljastatud parteile võõraid inimesi. Kas või siis, neljakümne üheksandal aastal, mil selgus, et ka parteikooli kuulajate hulgas oli palju rämpsu. Samuti püüti ju revideerida partei poliitikat kolhoosiülesehitustöö alal. Ka niisugused inimesed, kellest seda korrapealt ei usuks. Samuti ei saa Derbatšovi kuidagi pimesi uskuda. Temas on küll midagi, mis äratab usaldust, vahest otsekohesus, kirglikkus. Kuid kogu asi on meelsuses.

Julia Sergejevna pani ajalehe ära.

Ta tundis: Derbatšov otsib temalt moraalset toetust, otsib temas jõudu, mida tema, Julia Sergejevna, ei suutnud talle anda, sest seda lihtsalt polnud. Derbatšovist mõeldes püüdis Julia Sergejevna teda ette kujutada teistes, koduoludes. Ta nägi, kuidas mees tuleb koju, tühja üksildasse korterisse, riietub lahti, sööb ehtust, käib vannitoas ja heidab voodisse. Tõenäoliselt loeb ta palju ja armastab lugeda lamades. Ja ta on vist maiasmokk.

Julia Sergejevna puhkes naerma, puudutas põski. Päsed hõõgusid. Ta puhkes uuesti naerma, kehitas õlgu. Raske on selleks julgust saada.

Telefon helises teravalt.

Julia Sergejevna võttis toru ja ikka veel naeratades teretas:

«Tere, Vladislav Kazimirovitš. Rõõm teid kuulda. Nii, nii . . .»

Naeratus libises pikkamisi ta näolt. Jelizaveta Ivanovna, kes kabinetti pilgu heitis, taandus vaikselt, sulgedes enda järel käratult ukse.

«Huvitav, jajah, kuulen,» pillas Julia Sergejevna sõnakehvalt. «Või niimoodi teataski: tema poeg on süüdi minu poeg? Tänan, Vladislav Kazimirovitš, informatsiooni eest . . . Olge terve!»

Mõne minuti istus ta liikumatult, siis võttis telefonitoru.

«Olen kinni. Ei võta täna mitte kedagi vastu. Mis?

Filharmoonia direktor? Lükake edasi homsele, ma üt
sin juba!»

Ta viskas toru hargile ja kõndis kabinetis edas
tagasi. Vaip summutas sammud. Ta käis mööda kab
netti peatumata ja kaua. Seejärel astus laua juurde,
võttis ajalehe ja luges läbi Derbatšovi artikli pealkirja
Laskus sügavasse tugitooli nurgas, kleit libises ümmar
gustelt sukis põlvedelt. Luges uuesti läbi artikli pea
kirja, kägardas ajalehe kokku ja pillas selle põrandale
Siis tõusis üles ja istus oma töölaua taha kabineti nur
gas. Heitis pilgu kellale. Peaaegu kaks — lõunaaeg
Ta ei väljunud kabinetist veel poolteise tunni vältel,
kõigile helistajaile ja külastajaile vastas Jelizaveta
Ivanovna, et Julia Sergejevnat pole, sõitis ära kiire
asja pärast ja millal tuleb, pole teada.

Tööpäeva lõpul, korrastades Julia Sergejevna laual
pabereid, märkas Jelizaveta Ivanovna kägardatud ja
uuesti hoolikalt silutud värsket «Ostoretskaja Pravda»
numbrit. Selle üks lehekülg oli alt üles täis kirjutatud
ühtesid ja samu rasvaselt mahakriipsutatud sõnu.

Sekretär vaatas ringi, püüdis lugeda, ei saanud aga
midagi aru ja viskas ajalehe paberikorvi.

Oblasti draamateatri hoone oli kaunistatud transpa
rentide, loosungite ja lippudega. Peasissekäigu kohal
kuuseoksad ja suurte valgete tähtedega punasel taus
tal: «Tere tulemast, maatöötajad!»

Igalt poolt oblastist sõitsid linna kokku kolhooside
esimehed, parteiorganisatsioonide sekretärid, brigadi
rid, traktorijaamade direktorid, mehhanisaatorid ja
loomakasvatajad ning lülivanemad, nad täitsid hotellid,
peatusid tuttavate pool. Kaugemalt tuldi rongiga, «Ga
zikutel» ja «Pobedadel», kel neid oli, enamik aga, ise
äranis lähedal asuvad, tulid regedega, igaüks oma võ
malust mööda. Lähemal elavad inimesed sõitsid koju
ööbima: viisteist-kakskümmend kilomeetrit mööda sile
dat talveteed oli hea ajupuhastus pärast nõupidamist.
Ajaleht «Ostoretskaja Pravda» paigutas esiküljele mõ
ned kohalike poeetide värsid. Neid loeti teemajades ja
söökIates.

«Rohelise Aasa» kolhoosist tuli nõupidamisele kolm

[illegible] Stepan Lobov, igavene parteiorganisatsiooni
[illegible] Vassil Vassiljevitš Tšernojarov ja peaagro-
[illegible] Karassev, keda kolhoosis hüüti tema kala mee-
[illegible] perekonnanime ja riiaka ning rahutu iseloomu
[illegible] Kiisaks. Naine jagas Lobovile enne linnasõitu
[illegible] ülesandeid, Lobov unustas need täiesti.
[illegible] valdasid teda kohe teised mured. Tema pint-
[illegible] küljetaskus oli mahukas bloknoot, kuhu olid mär-
[illegible] meelespidamiseks kõik need asjatoimetused, mis
[illegible] ära õiendada. Ta vaatas mitu korda oma märkmiku
[illegible], ja Tšernojarov kõõritas tema poole ning muigas:
[illegible], Stepan, tõmba vähemalt linnaski hinge tagasi.
[illegible] algust võiksime «Järsakus» pruukosti võtta. Tee-
[illegible] ei passi sul süüa. Kolm miljonit sissetulekut,
[illegible] miljonär.»

«Sul on hea irvitada, esialgu ei kavatse ma, pea ees,
[illegible] lennata,» lausus Lobov tõrjuvalt, mõeldes pojale.
[illegible] vaja aega leida ja pojaga kokku saada, üle anda
[illegible], mille Marfa oli hoolikalt valmis pannud.
[illegible] õppis teist aastat veterinaartehnikumis, ja Lobov
[illegible] poega kord kuus, kui see mõnel pühapäeval koju
[illegible].

Kiiruga läbi vaadates märkmeid bloknoodis, ei suut-
[illegible] Lobov praegu kuidagi keskenduda. Jegorkast, sel-
[illegible] saasipäisest poisiklutist, oli saanud üliõpilane, ta
[illegible] linnas oma elu, isaga ajas juttu tagasihoidlikult,
[illegible] Lobov tundis, et üleolevalt.

Ent Stepan Lobov ei olnud enam kaugeltki see, kes
[illegible] oli olnud aastate eest, kui hakkas vedama esimehe-
[illegible]mat sõjast laostatud puruvaeses kolhoosis ega
[illegible]nud milleski vastu kohalesõitnud volinikele ja iga
[illegible] ülemustele, kuigi vahel oleks kangesti tahtnud
[illegible] neist nõmeduse ja enesega rahulolu eest oma
[illegible]kese käega vastu vahtimist anda. Nüüd oli Stepan
[illegible] õppinud igasugustest direktiividest ja käsku-
[illegible], suulistest ja kirjalikest, mööda hiilima ja märka-
[illegible] oma moodi toimima. Endale ootamatult avas-
[illegible] ta hulga mulke läbipugemiseks, varem ei olnud tal
[illegible] aimugi. Siis taipas ta esmakordselt, milline elu-
[illegible] on varjul vanasõnas: seaduseparagrahv on
[illegible], vääna kuidas tahes. Ta ei varastanud ega joo-
[illegible], ja kolhoosnikute austus tema vastu kasvas pide-

valt, temast hakati lugu pidama kogu rajoonis, seejärel oblastis, mis mängis kolhooside ühinemise päevil otsustavat osa. Ta jäeti «Rohelise Aasa» kolhoosi esimeheks, kuhu oli liitunud kümmekond endist majandit. Ta oli pöördunud partei rajoonikomitee poole, tunnistanud ausalt, et ei tule toime, ning nõudnud enda vabastamist. Ta oli kommunist ja tal tuli oma avaldus tagasi võtta. «Praegu pole aeg oma harimatusega uhkustada,» öeldi talle rajoonikomitees. «Kas pole aega õppida, teadmisi koguda? Tuleb leida. Häbi on sellega spekuleerida! Peate uhke olema, kümne seast valiti teid välja, sajad inimesed usaldasid oma saatuse teie kätte, teie aga tahate jalga lasta. Olete rindemees, Lobov, kutsutud ja seatud!»

Hiljem käidi kolhoosis, kiideti: «Noh, näed nüüd, Lobov! Ja veel rääkisid!» Ja mis siis tema? Majandi tuumaks jäi ikkagi «Roheline Aas», tema eriline ja võib-olla peamine haru — piimakarjakasvatus. Ta oli ju osanud välja mõelda ainult seda, millele üksnes loll poleks tulnud. Koresööta on ümberringi nii palju kui kulub. Ajalehed kirjutasid mingist erilisest majandamistarkusest. Mis seal rääkida, tõepoolest, — tuhandepealine lehmakari...

Ajalehti kõrvale pannes peitis Stepan Ivanovitš muhelust. Leidsid alles erilise tarkuse. Ka põlluharimisel oleks ta nagu plaanide järgi käinud, kuid tegi osavalt oma tahtmist. Võtame kas või sellesama köögiviljakasvatuse. Kui on loomi, on ka sõnnikut. Ent kas on see kõik kergesti saadud? Tuli raamatud kätte võtta. Esiotsa nägi ta nendega suurt vaeva, silmitses umbuskliikult iga lehekülge. Marfa ärkas südaöösel ja silmas Stepani täissuitsetatud toas vihikute kohale kummardumas; vedas mehe vägisi voodisse, tiris tal saapad jalast ja kirus teadmata keda, nii et maa must. Stepan uinus silmapilk, paludes end üles ajada võimalikult vara. Marfal oli mehest hale ja ta ei äratanud teda. Ega see naljaasi ole, inimene juhib vaata et neljandikku rajoonist, teda peab laskma puhata ja magada. Marfa astus konisid ja raamatuid täiskuhjatud laua juurde. Mitu korda valdas teda soov kütta ahju ja need kõik, viimse raasuni ära põletada. Ent ta märkas, mees ajab kolhoosi tulnud ülemustega üha vabamalt

[illegible] vaidleb nendega. Kuid ikkagi, valinud [illegible] hetke, astus ta nii mõnigi kord Stepani juurde: «Ära, Stepan, võiksid puhata, ega need paberid sinu [illegible] minema jookse. Võta või lahutus. Nagu oleks [illegible] ega ole ka...» Marfa oli hea naine ja katsugu [illegible] keegi Lobovile tema juuresolekul liiga teha, kas [illegible] tagaselja! Vähehaaval ja ennast pingutades õppis [illegible] meest austama tema ennenägematu visaduse pärast, [illegible] pärast, et mees oli nüüd teistest targem, oli omal [illegible] jõudnud nii kaugele, et ilma igasuguste akadeemiateta oskas kõvasti nina peale anda ükskõik kui [illegible] ninatargale rajoonikeskusest.

Stepan Lobov oli vanemaks ja täidlasemaks läinud. Nõupidamisele sõites oli ta salajas veendunud, et järjekordne «mokalaat» ei muuda praktiliselt mitte midagi. Ta tuli linna peamiselt oma asjatoimetuste pärast. Oli vaja muretseda vähemalt pool miljonit telliskivi uute farmide vundamentide jaoks, sõlmida täiendav leping autokontoriga, kokku leppida pangaga, hankida autode tagavaraosi ja kemikaale vilja puhtimiseks. Oli veel palju muidki toimetusi. Ja igaüks neist, eraldi võetult, nii Lobovile nõupidamisest endast palju tähtsam. Ta saatas oma märkmiku läbi, kortsutas pahaselt kulmu ja otsustas, mida võib jätta Tšernojarovi, mida agronoomi hooleks. «Tuleb pearaamatupidaja Jevsejitš välja kutsuda,» mõtles Lobov. «Temata ei saa hakkama, tal on siin oma sadakond tuttavat. Peab vanamoest korraks liigutama.»

Lobov istus ja mõtiskles kitsavõitu toas, ühe oma linnatuttava majas linna serval. Hoovis rakendati jäkku lahti.

Astus sisse Tšernojarov, lõi käega mütsi heinapepredest puhtaks.

«Käre pakane hommikust saati. Kas sina, Stepan, oled valmis? Mõtlen, täna oleme ööd siin, et mitte hobust ära ajada. Lõpetame ju alles kesköösks.»

«Arvan ka, et ööbime. Ma istun siin ja arutan, pearaamatupidaja oleks tulnud kaasa võtta. Kas Vakulale [illegible] jätkub?»

«Jätkub,» vastas Tšernojarov. «Kaeru on pool kotti,

ristikut on ka. Ta on kõvasti maha võtnud, kihutati vist ülearu. Olen selle loomaga harjunud, tark teine, põrguline. Mis mehi peremees on?» noogutas Tšernojarov suletud ukse poole, kust kostis lauanõude kõlinat ja tasaseid hääli.

«Peremees on oma mees. Andis toa, tähendab, välja ei aja. Diivan ja voodi on olemas, mõni võib põrandale heita.»

«Vahest õnnestub hotelli saada,» lausus Tšernojarov.

«Mina ei lähe. Ajan siin läbi. Kus Karassev on?»

«Läks linna. Ütles, et alguseks on kohal.»

«Kas hakkame astuma?»

«Läki. Hommikust sõid?»

«Ei taha. Seal võtame midagi hamba alla. Huvitav, mida seal täna räägitakse?»

Tšernojarov vajutas pähe mütsi, millel hundinahk väljaspool, ja selle alt välgatasid Stepanile pilkavalt otsa tema mustad silmad.

25

Nõupidamine algas Derbatšovi ulatusliku ettekandega oblasti põllumajanduse olukorrast. Rahvast oli palju. Rõdu, vestibüül ja saal — kõik kohad olid puupüsti täis. Fuajees diagrammid, plakatid, fotonäitus ja rajoonide ning samuti ka eesrindlike kolhooside, sovhooside ja traktorijaamade graafikplaanid. Enne nõupidamist oli Derbatšov hilisõhtul ise kõik üle vaadanud ja viimaseid näpunäiteid andnud. Öö jooksul olid viimistlused ja parandused tehtud. Julia Sergejevna istus presiidiumis, esimeses reas vasakult teine. Tal oli seljas soe kõrge kinnise kaelusega hallikassinine sviiter. Dmitri nägi: aeg-ajalt kirjutas ta midagi üles. Dmitri istus rõdul, teises reas, ja kuulas tähelepanelikult. Põllutöömasinate tehasest olid nõupidamisel veel Selivanov ja Maljugin. Poljakovile oli oblastikomiteest kutse saadetud. Vladislav Kazimirovitš niheles tugitoolis ja mõtles vahel rahutult: mida see peaks küll tähendama? Ja ta otsustas igaks juhuks Poljakovi tundma õppida ning temaga lähenfaid suhteid luua.

Harilikult tundis Stepan Lobov niisugustel nõupida-

[illegible] igavust. Praegu istus ta esimesel rõdul, otsis silmadega tuttavaid ning sõpru ja noogutas vastuseks [illegible] tervitustele. Vist iga neljas inimene siin oli [illegible] tuttav. Oblasti piires olid tal kujunenud teatud [illegible] ühed aitasid teda, teisi oli tema ise abistanud. Kiltkivi aga tuli tal koguni naaberoblastist hankida. Ise seda aimamata, tervitas ta oma tuttavaid erivalt. Nendele, kes talle tänu võlgu olid, tõstis ta [illegible] käe, neid aga, kellest ta ise sõltus, tervitas ta [illegible] kerge peanoogutusega. Ta nägi nii Borissovat, Dmitrit kui ka Selivanovit; põllutöömasinate tehase direktori juures oli ta möödunud aastal laagreid ja muid tagavaraosi mangumas käinud. Tugitoolide ja [illegible] tume samet, hulga lampidega rasked lühtrid teatri olid pärast sõda saksa sõjavangid ehitanud), [illegible] ilmatõmmatud rasked sametist eesriided — kõik see ei [illegible] kooskõlas iga masti publiku saabaste, käisteta [illegible] kevammuste, pintsakute, rätikute ja päevi näinud [illegible] pluusidega, millel paistsid ordenite ja medalite [illegible] tumedad kinnitusaugud. Ühed olid riides vaesemalt ja [illegible] samalt, teised uhkeldavalt, soonilisi tumedaid kaelu [illegible] ebamugavalt valged kraed, oskamatult sõl[illegible] kaelasidemed. Stepan Lobov muigas heasüdamlikult, heites silmanurgast pilgu oma naabrile, «Punase Kaldu» kolhoosi esimehele Potapovile. Nad võistlesid ja konkureerisid juba mitu aastat. Praegu oli naabri [illegible] habemenoaga puhtaks ja täkkeid täis kaabitud, ta [illegible] odekolonni järele. Ent tal oli ebamugav ja piinlik, uus ülikond istus tema seljas nagu kott. Et kaelale [illegible] teha, jõnksatas ta pea aina. Stepan Lobov muigas, tundis kahjurõõmu. Pikkamööda hakkas ettekanne [illegible] huvitama, ta ei pööranud enam tähelepanu oma [illegible] Derbatšov kõneles tuliselt, püüdis end talitseda. Stepan Lobovile paistsid kõnetoolist Derbatšovi [illegible] ja pea. Valjuhääldaja oli tema lähedal, selja taga [illegible], oli kuulda kõneleja hingamist. Derbatšov tegi [illegible] kümneid ettepanekuid. Rajada veelindude farmid [illegible] põhjaossa, suurendada teravilja külvipinda [illegible] ja lõunaosas, kõneles kultuuritööst maal, traktorijaamade abist loomakasvatusele ja kümnetest teistest niisama tähtsatest asjadest. Ja Stepan Lobov aplodeeris tuliselt sellele suure peaga mehele, unustades

kõik oma pakilised toimetused, ning mõtles nüüd neist üldistest puudustest ja korralagedusest, mida kõneleja oli nimetanud. «Tõsi,» sosistas ta, «tubli mees!»

Stepan Lobov oli üllatunud, erutatud, — nii hästi ja kõvasti polnud veel keegi pihta pannud. See on peremees, talupoeg. Ah sa sunnik, täitsamees! Ka presiidium on rabatud. Näe, raputavad pead, sosistavad.

«Me peame peremehepilguga läbi lappama kõik oma endised normid ja tavad,» kõmises valjuhääldajast Lobovi selja taga. «Peame õppima uut moodi majandama. Ülesandeid, mis rahvas meie ette on seadnud, ei saa lahendada, klammerdudes vanaisade eluviisi külge, suhtudes maasse ja tehnikasse ning inimestesse vana moodi. Pange tähele järgmisi arve. Möödunud aastal oli keskmine saak oblastis: talivilja seitse tsentnerit hektarilt, suvivilja veel vähem — natuke üle nelja tsentneri. Pole vilja ega õlgi. Ilma teraviljata me loomakasvatust edasi ei vii. Milles on asi? Kõikjalt tuleb kaebusi: inimesed ei taha tööd teha, inimesed lähevad kolhoosidest ära. Kujuneb nõiaring. Inimesed ei taha tööd teha, sest saada pole midagi. Kuid kas võib midagi saada ilma tööta? Ei või! Kus on väljapääs? Minu arvamus on niisugune: kolhoosidele tuleb anda luba otsida võimalusi esimese sammu astumiseks. Inimestes huvi äratada. Tuleb lubada neil teha oma plaanides vajalikke muudatusi. Me mõtlesime ja arutasime palju. Maa on tublisti ära kurnatud. Sõda jättis rängad jäljed, loomade, eriti lehmade osas, ei suuda me kuidagi sõjaeelset taset ületada, ning ka seda sõnnikut, mis olemas on, kasutatakse halvasti: ei veeta välja, see läheb kaotsi tallide ja lautade juures. Sellele tuleb otsustavalt ja alatiseks lõpp teha. Orgaanilise väetise puudus tuleb tasa teha. Millega ja kuidas? Oblasti põhjaosas on rikkad turbarabad. Turvast on ka Ostritsa luhal. Neis paigus asetsevad kolhoosid peavad ise organiseerima turba varumist väetiseks. Oblasti kaugematele kolhoosidele tuleb organiseerida turba võtmine ja kohalevedu. Siin on palju raskusi. Ent millal on kommunistid taganema löönud? Ja ka praegu pole selleks vajadust, seltsimehed. Ma mainisin Ostritsa luhamaad. Siinsed kolhoosid, mõne harva erandiga, pööravad vähe tähelepanu loomakasvatusele, kuid neil on suurepäraseid

võimalusi selleks. Koresööta on külluses, karjamaad küllüses. Ja millist karjamaad! Ostritsa luha kolhoosidel on kõige parem võtta kurss loomakasvatuse intensiivsele arendamisele — nad võivad piimaga üle ujutada kogu maa, seltsimehed. Tahaksin eeskujuks tuua «Rohelise Aasa» kolhoosi, kus on esimeheks seltsimees Lobov.»

Vastuseks heakskiitvale suminale Derbatšov noogutas.

«Üle ujutada on liiga palju öeldud, kuigi räägitakse, et mõned kaunitarid pesevad nägu piimaga, et nahk värske püsiks. Hüva, meile sellega liiga ei tehta. Meil teisab ees palju, palju tööd, tõsist, vajalikku tööd! See on raske, väga raske. Kuid alustada tuleb. Jällegi kerkib esijoones üles tasu küsimus. Hästi. Miks mitte näiteks vähendada kesapinda ja külvata sellele teatud hulk nisu, mis on puhtalt ette nähtud normipäeva tasuks? Seda ei tule võtta kohustusliku retseptina. Rajoonides kohapeal tuleb tähelepanelikult läheneda iga majandi vajadustele ja avastada teisi sääraseid reserve. Neid on palju, need tuleb vaid üles leida. Nõukogude võim — see pole midagi tardunut, muutmatut: nõukogude võim — see on igavene areng, igavene edasiminek, ja see, mis eile oli kasulik, võib täna, vastupidi, osutuda kahjulikuks. Kui sellest õigel ajal aru ei saa, võid ootamatult ise enda sõbrast vaenlaseks saada. Niisugune on seadus, peamine dialektika seadus, peamine eluseadus.»

Lobov tabas Borissova tahtmatu liigutuse: naine tõstis järsult pea, vaatas saali. Lobovi naaber kargas üles ja plaksutas kõvasti. Lobov tagus rusikaga vastu tooli käetuge ja hüüdis: «Õige!», saal mattus heakskiiduavalduste kõminasse. Derbatšov pühkis taskurätiga laupa, jõi ahnelt vett.

Nõupidamise juhataja kuulutas halvasti varjatud kannatamatusega välja vaheaja.

Einelauas oli mineraalvett ja võileibu, oli ka õlut.

«Ma tahaksin teiega rääkida, Nikolai Gavrilovitš,» lausus Julia Sergejevna Derbatšovi ligi astudes. «Praegu kohe,» lisas ta. «See on väga tähtis.»

«Noh, kui on tähtis.» Derbatšov noogutas teda ümbritsevaile delegaatidele ja astus koos Borissovaga kõrvale.

Silmade värvi hallikassinises sviitris, lahtistes kingades, pikk ja sale, on ta Derbatšoviga ühepikkune. Derbatšov on energiline ja hoogne, temas ei ole veel erutus vaibunud. Tal on praegu hea meel Julia Sergejevnat näha.

«Kuulan teid, Julia Sergejevna. Kuid mis teiega on?»

«Nikolai Gavrilovitš, andestage, ma olen sunnitud. Kõik see oli liiga julge, ülearu julge. Kes meile seda lubab, kas te selle peale olete mõelnud? Andestage, kuid te annate nõupidamisele väära suuna.»

«See tähendab?»

«Ka teie ise ei mõista, mida teete ja kuhu välja jõuate.»

«Teie aga kahetsete, et hääletasite bürool «poolt»?» küsis Derbatšov järsult suisa näkku.

Julia Sergejevna viivitas mõne sekundi.

«Jah.» Tema hääles kostis Derbatšovile väljakutse. «Kahetsen, Nikolai Gavrilovitš. Ka teie hakkate kahetsema.»

«Ei iialgi, Julia Sergejevna. Mõistan ja näen suurepäraselt. Kauem oodata ei saa. Pärast nõupidamist teeme Keskkomiteele ja valitsusele...»

«Nikolai Gavrilovitš...»

«Tean, mis te ütelda tahate. Kõik on valmis. Enese suhtes olen kõik läbi kaalunud.»

«Kuidas teid küll veenda? Lausa anarhia, ei inimesed ega tingimused ole selleks veel valmis. Võib anda õiguse ise planeerida, võib anda veel tuhandeid masinaid! Kuid kasu? Ilma koordineeriva, tsentraliseeriva, kindlakäelise juhtimiseta muutub kõik tohuvabohuks. Andke neile vaba voli rääkida ja tegutseda...»

«Kellele «neile», Julia Sergejevna? Kes need «nemad» on? Ühe ja sellesama partei liikmed nagu teie ja mina.»

«Ärge püüdke mind sõnast, palun!»

«Kahjuks pole asi masinais ega selles, mida ja kuidas külvata.» Derbatšov vaikis pisut aega. «Mida te kardate, Julia Sergejevna? Kas vastutust?»

«Ma ei karda,» sähvas Borissova vastu, ninasõõrmed [illegible]. Ta kulmud tõmbusid kokku üheks tumedaks [illegible]. «Lihtsalt ma pole teiega päri.»

«Kui te asjast niimoodi aru saate, siis lubage, et ma [illegible] ei nõustu. Kas olete Lenini unustanud? Mil muul [illegible] kui mitte tööprotsessis eneses valmistada inimest kommunismiks ette? Kas siduda käsist-jalust, ajada nagu oinakarja? Iseseisvust õpetada, see on [illegible] ülesanne. Alles siis võib kõnelda kõigi [illegible] üksiku loovast tööst. Tähendab kommunismist.»

Ta hääles läbilõikavalt, andes delegaatidele märku [illegible] kogunemiseks.

Julia Sergejevna ei teinud Derbatšovi kutsuvast viipest väljagi ja astus kõrvale:

«Ma esitan elektrijaama ehitamise projekti.»

«Me leppisime vist kokku...»

«Muutsin oma arvamust, Nikolai Gavrilovitš.»

«Siis ma lihtsalt keelan teil sellega välja tulla. Ja kategooriliselt! Kas kuulete? Teie huvitav küsimus on [illegible] küsimus. Ma ei luba nõupidamise tähelepanu kõrvale juhtida.»

Julia Sergejevna pöördus oma peenikestel kontsadel järsult ringi.

«Hea küll, ma alistun, kuid...»

«Mitte mingisugust «kuid». Meil on aeg minna. Lähme.»

«Ärge unustage end, Nikolai Gavrilovitš, ma ei ole teie köögitüdruk.» Naise huulenurgad kerkisid pisut ja silmad lõid sädelema.

«Väga kahju,» ühmas Derbatšov, ja Julia Sergejevna puhkes pehme rinnahäälega naerma.

Derbatšovi riivas praegu kõige rohkem see, et naise naerustele põskedele ilmusid õrnad, roosad lohukesed. Julia ootas, mida ta veel ütleb. Derbatšov vaikis, kulm kortsus. Talle tuli meelde äkiline väljakutse Stalini juurde, kogu jutuajamine temaga, enda imelik seisund, ebameeldiv raskustunne.

Julia Sergejevna heitis talle pilgu, kohendas sviitri [illegible].

«Ärge kahetsege, Nikolai Gavrilovitš. Jätan endale õiguse...»

«Kirjutada? Teatavaks teha?» Derbatšov surus vaevu maha ootamatu vihahoo. «Nii palju kui soovite. Kirjutage, kirjutage.»

Nad jõudsid presiidiumi ühel ajal.

Nõupidamine jätkus, vaidlus käis ikka sama küsimuse ümber, lava kohal rippus ikka seesama punane transparent, mis kutsus üles veelgi kõrgemale tõstma oblasti põllumajandust, kuid midagi oli juhtunud, ehkki kõnetoolist hüüti neidsamu loosungeid mis ennegi. Iga masti kõnemehed rääkisid oma jutu enam-jaolt paberi pealt maha. Hoog oli vaibunud. Saal igavles, köhis, kolistas toolidega. Derbatšovile see ei meeldinud ja ta ütles poolihääli midagi oma paremal käel istuvale oblasti täitevkomitee esimehele Moškanetsile, tüsedale tursunud siniverkja näoga mehele, kes põdes südamehaigust. Moškanets noogutas, võttis prillid eest, hõõrus neid ning vaatas silmi kissitades saali.

Järjekordne kõneleja, keegi kolhoosi esimees Tsõrlev, vuristas monotoonselt, tõstmata silmi rajoonikomitees kinnitatud tekstilt:

«Meie kolhoos võttis endale... kõrgendatud kohustused. Me täidame need. See on meie kolhoosile auasi. Tahame tublisti tööd teha. Kallis Nikolai Gavrilovitš,» pöördus kõneleja ootamatult presiidiumi poole, «me tõotame...»

«Pidage, pidage!» katkestas teda Derbatšov. «Rääkige asjalikult, Tsõrlev. Enne tuleb selgeks teha, kes meist on kallis. Kui palju sa hektarilt said?»

«Neli.» Ootamatusest kägardas kõneleja paberi kokku, pistis selle taskusse ja end sirgu ajades vaatas Derbatšovile kohkunult otsa.

«Mitte neli, vaid kolm ja pool,» täpsustas Derbatšov. «Ja kui palju sa laenu said?»

«Kolmsada... kolmsada kaheksakümmend tonni. Rahas saime viissada nelikümmend. Kogu selle aja kohta.»

«Kas viissada nelikümmend rubla?»

«Tuhat, Nikolai Gavrilovitš.»

«Nüüd räägi edasi, kulla mees. Ainult peast, ilma paberita.»

Rõdul puhvatas valla naerulaine, levis üle terve saali. Ahmi täis oraator keerutas pead ja kui naer vaibus, jubas abitult taskutes. Surus end siis vastu kõnelauda ja lõpetas tõtlikult:

«Me tõotame kahe- ja kolmekordistada oma jõupingutusi. Meie kalli partei ja nõukogude rahva nimel. Teen ettepaneku saata meie nõupidamise nimel tervituskiri Keskkomiteele ja isiklikult seltsimees Jossif Vissarionovitš Stalinile. Meie juhile, kogu nõukogude töötava talurahva targale õpetajale ja sõbrale.»

Formiliste kiiduavalduste, elagu- ja hurraahüüete saatel tõusis saal kõmina ja kolinaga püsti. Seejärel istuti niisama kärarikkalt uuesti istet. Häältekõmina ja toolikolina saatel, saaparaudadega klopsides astus lavale «Rohelise Aasa» kolhoosi esimees Stepan Lobov, vehkides käega rohkem kui tavaliselt. Derbatšov noogutas tervituseks ja Lobov haaras kõnelauli servast tugevasti kinni, otsekui tahaks seda paigast nihutada ning oma tahtmist mööda ümber asetada. Lobov nägi enda ees saalitäit nägusid ja unustas paberi, mis oli tal taskus ja mille järgi ta rääkima pidi. Ta tõstis rusika suu ette, köhis kramplikult, närituses. Siis heitis pilgu presiidiumile, Derbatšovile. See ootas, silmad pilukil.

«Lase käia, Lobov,» kostis saalist kellegi tuttav vaikne hääl, kuid Lobov ei saanud aru, kelle oma. Ta köhis veel kord kurgu puhtaks.

«Rääkida ma ei oska, seltsimehed, kuid ütelda on ühte-teist tarvis, juba ammu oleks tarvis olnud.»

Saalis ja presiidiumis vilkus naeratusi. Julia Sergejevna kohendas enda ees märkmikku. Mugavamat asendit otsides müksas Dmitri kogemata Maljuginit ja vabandas.

«Hiljaaegu käis meie kolhoosis seltsimees Derbatšov ja meil oli temaga pikk jutuajamine. Ütlen otse välja, et mulle meeldis Derbatšovi huvi meie kolhoosielu vastu, kuid paljudes asjades pole ma temaga nõus. Oleks hea, kui kolhoosnikutele antaks veidigi vabamad käed. Sõitsin linna, palusin: andke mulle nii- ja niisuguste asjade kohta midagi lugeda. Istusin ligemale nädala, nii et pea oli paks otsas. Aga polegi suurt midagi, mille üle oleks vaja pead murda.»

«Ära närveeri, Lobov,» hõikas keegi saalist turi satades.

Lobov heitis rahulolematu pilgu ja jätkas:

«Oletame, et lehm sööb rohtu otse heinamaal, sul pole vaja seda niita ega vedada. Sööda kvaliteet on midagi muud kui niidetud ja kuivatatud rohul. Seda ei veeta mitte üks kord, vaid kümneid kordi ühest paigast teise. Selles küsimuses pole ma nõus ei rajoonikeskuse ega seltsimees Derbatšoviga. Ta teab meie jutuajamist. Siin on kõige parem väljapääs mil leski muus: heina- ja karjamaad Ostritsa jõe äärse tel luhtadel tuleb tipp-topp korda teha, harida neid, osalt seemendada, mättad tasandada. Mullu agiteeri sin poisikesi mutte püüdma. Nabisid kinni suure hui ga, arvata et kümne tuhande ringis. Kuid on's see abi nõu? Pärast sõda pole me veel õieti toibuda jõudnud, on tarvis ka teisi võimalusi otsida, kõik teavad seda See on ilma rääkimatagi selge.»

«Aga sina räägi!»

«Kõnetool on igaühe jaoks, tõuse püsti ja tule räägi ise,» sähvas Lobov pahaselt. «Mis mul öelda oli, selle ütlesin juba ära. Seltsimees Derbatšovi jutt oli kõik õige. Olen kogu hingest sellega päri. Meie põld on ära kurnatud, ka väetiste ja turba kohta — kõik on õige. Kui pea jagab, võib raha labidaga kokku kühveldada. Kui aga keegi mõne muu kohaga mõtleb, siis on, sõb rakesed, asi hullusti. Meil endil on turvast siinsamas külje all küll ja küll, aga kui palju me võtnud oleme. Asjalik mõte, aitäh selle eest. Ma arvan, et meil tuleb Moskva poole pöörduda, lubatagu meil endil plaanid koostada, tehtagu sihuke seadus. Kõike siin ära öelda ei jõua. Teised rääkisid laenude raskustest. Kuid töö käte puudus ja palju muud? Kirjutatakse, tehakse igasuguseid otsuseid, inimesed aga lähevad kolhoosi dest ära. Pärast sõjaväeteenistust ei jää peaaegu keegi paigale. Majandada, seltsimehed, tuleb peaga, mitte ainult paberite ja plaanide järgi, mis saadetakse ülalt poolt, kus ei osata vist naeri ja peedi vahel vahet teha. Ja mis välja tuleb? Me peame külvama iga sugust imevärki, koksagõssi mõtlesid välja. See pole meil eluilmaski vilja kandnud ega hakka iial kandma. Lihtsalt naerma ajavad, sõbrakesed, need igasugused

[illegible] Kust nad need küll võtavad ja missuguse [illegible]ga mõõdavad? Puhtalt laostumine ja kahju [illegible]. Võtame näiteks tatra. Plaanide järgi pea- [illegible] külvama vaat et koos kõigi suviviljadega. Me kül- [illegible] ega saa tuhkagi. Mullu aga külisin salaja ühele [illegible] nii, nagu taadid soovitasid, nelipühi aegu, see [illegible]ndab mai lõpus. Kogusin ligemale kolmkümmend [illegible] hektarilt. Tunnistan oma pattu, kokku- [illegible] järgi on külitud nii, nagu seda nõuti. Lihtsalt [illegible]rma ajab. Tuleb varjata, just nagu oleks varasta- [illegible] või mõne muu häbiteoga hakkama saanud. Kelle [illegible] me varjame? Ma olen täiesti nõus seltsimees [illegible]erbatšoviga. Niisugusele inetule asjale tuleb lõpp [illegible], põllule tuleb heaperemehelikult läheneda. Näe, [illegible] sõdime juba teist aastat rajooniga. Selles küsi- [illegible] ei ole ma kellegagi nõus ja kolhoosnikud ei ole [illegible] nõus. Meilt nõutakse, et me künnaksime üles [illegible]ainjani aasad — umbes tuhat kakssada hektarit [illegible] parimaid karja- ja heinamaid luhal. Et külida [illegible] või veel midagi muud — saab rohkem kasu. [illegible] koplites köietada — saab rohkem kasu. Noh, mõt- [illegible], küll aga soovitavad! Istusin maha eriti selleks, [illegible] arvutada: mis kuradi kasu? Ja näe, veel niisugune [illegible] lugu. Seltsimees Derbatšov nimetas meie kol- [illegible]. Tõsi küll, lehmi on meil palju. Aga näe, tänavu [illegible]ume ilma söödata, andku jumal, et kuidagi keva- [illegible] välja venitaksime. Ja mispärast? Ma täitsin oma [illegible]rimisnormi, panin kaks tuhat tonni loomasööta [illegible]. Mulle aga tõmmatakse rajoonikeskusest kella: [illegible]eltsimees Lobov, päästa välja. Naabrid ajavad varu- [illegible] nurja. Algul sedasi justkui pehmelt, hiljem aga [illegible] et kärkima. Ja kohe ka direktiiv platsis. Ja nii- [illegible]ndi mitte üks kord, vaid kümneid kordi. Mis siin [illegible]ha? Viisin ära. Teist aastat juba sedasi. Oma normi- [illegible]sva küljest kisume. Kuidas sellest siis aru saada? [illegible]ugeks kasvuks ei jää mitte midagi järele. Kaua nii- [illegible]sugune asi peab kestma, tahaks ma teada! Tõsi küll, [illegible]eltsimees Derbatšovi tol ajal veel ei olnud, oli Volo- [illegible]in. Ja tuleb nii välja: kes tööd teeb, sellelt võetakse [illegible] nahka, kellel aga jalad seinal, sellelt ei võeta [illegible]ümnetki. Nii on lood. Sõjaväeteenistusest tuleb [illegible]mne hulgast kaks, hea kui kolm poissi tagasi. Mul

ei ole haridust, aga ma näen: tarvis oleks midagi ette võtta, niiviisi edasi minna ei saa. Teate, vanker on loguks läinud, sõidad sellega — koliseb, rappub. Kaugele sellega jõuab? Kõik peavad järele mõtlema, kuidas edasi elada.»

Lobov tahtis veel midagi öelda, kuid lõi käega ja tuli lavalt alla, trampides raskelt saabastega. Tohutu suur saal vaikis, oli kuulda ainult kontsaraudade kolksatusi. Derbatšov plaksutas esimesena, saalis aga tehti seda üsna loiult. Julia Sergejevna plaksutas kah ta taipas kohe Derbatšovi leidlikkust. Veel hetk vaikust, ja kõik oleks nurjunud. Derbatšov oleks jälle kord saanud tunda, et ta eksib. Borissova tahtis seda ega tahtnud ka. Tema ise vastutas ju samuti mõningal määral nõupidamise käigu eest.

Niipea kui Lobov oli oma kohale istunud, kummardus ta kõrva juurde tundmatu naaber:

«No küll aga ajasid tarka juttu, vennike,» sosistas ta lustakalt. «Ma juba mõtlesin, et oled porujommis.»

«Mis tarka juttu siis nii kangesti?» päris Lobov poolihääli tigedalt.

«Mis... On's seesugused küsimused meie otsustada? Ma nägin,» viipas ta lava poole, «kuidas sind vahiti. Pea mu sõnu meeles, seda sulle ei kingita.»

«Hüva, ära hirmuta. Meie leitnant ütles ikka: «Vähem kui rühm ei anta, kaugemale kui põrgu ei saadeta.» Kas või hommepäev olen valmis esimeheameti maha panema, tüdinud olen seotud kätega töötamast.»

Naaber mõõtis Lobovit pilguga, teravmeelitses:

«Sul üksainuke käsi ongi, pole midagi siduda.»

Võttis sõna uus kõneleja — rajoonikomitee sekretär, frentšis, sirge rühiga, energiline. Ta rääkis, et halbu kolhoose pole olemas, on vaid halbu esimehi ja kõik sõltub loomulikult juhtimisest. Siis tegi ta väikese pausi ja kukkus Stepan Lobovit sarjama paanika pärast, imestades, kuidas niiviisi meelestatud inimene üleüldse saab esimees olla.

«Õnneks,» ütles ta, «on meil vaid mõni üksik seesugune. Tuleb aeg, ja nad kaovad hoopis. Kuigi Lobovil on omad plussid, aga tema psühholoogia üle tuleb järele mõelda. Tunnen, aiman seda kogu oma parte-

line südametunnistusega. Mitte igasugune plahvatus ei sünnita tõde, peab meeles pidama...»

Derbatšov kortsutas pahaselt kulmu, tegi kiiresti märkmeid bloknooti. Nõupidamine tõotas ju hoopis teistsuguseks kujuneda.

Niisiis, ainuüksi Lobov. Kui paljude inimestega oli Derbatšov enne nõupidamist rääkinud, püüdes südamikuni tungida ja tuuma päevavalgele tuua. Näis, et iga mõnigi mees sulas üles, rääkis inimese kombel, hakkas mõtlema. Kuid siin, selles saalis, söandas tõtt öelda ainult Lobov. Ja siin pole asi ülaltpoolt antud ettekirjutuses — nõupidamise käigus on selgesti tunda Borissova kätt, viimasel ajal oli ta palju oblastis ringi sõitnud, vana töötaja, tunneb kõiki. Kes kurat käskis seda naist kaasa tõmmata! Kas ma ilma temata poleks toime tulnud? Usaldasid, tolvan, kas sa veel vähe nahutada oled saanud. Tahtsid liitlast? Kui lihtsalt see naine oma opositsioonist teatas. Suu muigel. Moment oli valitud oivaliselt, löök allapoole vööd. Hästi ja reedab veelgi oma veetlevate põselohukestega. Nüüd aga istub koos kõigi teistega ja plaksutab Lobovile. Nõupidamine oleks pidanud minema hoopis teist teed, asjalikult, ilma lobisemiseta, ilma kõlavate fraasideta.

Derbatšov kortsutas uue ovatsioonipuhangu peale nägu, laskis raske pea allapoole vajuda ja vaatas oma rusikaid. Talle tulid meelde sõidud mööda oblastit ja kolhoosikoosolekud — kõik üksteise sarnased — küllmades, rõsketes, täissuitsetatud ruumides, kus istusid vaikivad, hääletama harjunud inimesed, rätid peas, seljas pool- ja reisikasukad, ning esimeeste umbusklikud pilgud, kui rääkisid nendega nelja silma all, tumedad liikumatud krobelised pihud, ootamatu terav piik altkulmu, kui sa kedagi valusalt riivasid. Küsimused, lõputud küsimused ja katkendlik, segane sõnade vool, mis oleks nagu tammist läbi murdnud. Kas tõesti oli see kõik olnud asjatu? Algul oli ju hästi läinud ja Borissovat oli mõnes asjas painutada õnnestunud, poetada ta enesekindlasse peasse kahtlusterake — pole ju tema, Derbatšov, lõppude lõpuks peaasi, et romantiliselt halemeelseks muutuda. Kõrvalekaldumine oli tulnud viimasel hetkel, ja ta oli

selle maha maganud, jooksvate küsimuste lahendamine röövis talt kogu aja.

Derbatšov tundis kõrvalt kellegi ainitist pilku ja tõstis pea. Gorizov oli erariides ja koputas sõbralikult küünega randmele: venitasid läbirääkimised pikale, mis? Silmad olid tal tumedad ja rahutud.

Koosoleku juhataja helistas kella, kuulutati välja vaheaeg. Dmitri põrkas vahekäigus Maljuginile otsa, andis talle teed. See kummardus usaldavalt otse Dmitri kõrva juurde.

«Küll keetis pudru kokku, mis ta nimi oligi, see «Rohelisest Aasast». Üks kärnane lammas ajab kogu karja raisku.»

«No mis te räägite, Vladislav Kazimirovitš? See kärnane lammas on vahetpidamata esimeheks juba neljakümne neljandast aastast alates.»

«Staaž ei võta kelleltki vastutust sõnade ja tegude eest,» kostis Vladislav Kazimirovitš karmilt ja külmalt, trügides einelaua poole. «Oled veel noor, Poljakov.»

«Tere, isa,» ütles Jegorka. «Ootan juba ammu, mul on külm. Ja sinna,» näitas ta peaga vestibüüli poole, «ei lasta.»

Lobov surus poja kätt.

«Tere. Miks sa's möödunud nädalal ei tulnud? Ema oli mures.»

«Juhtus nii, oli tegemist.»

Lobov muheles.

«Oli tegemist?»

«No niisama...»

Jegorka oli isaga peaaegu ühepikkune, vahest pisut pikem, samasugune sarnakas, samasugused leebed hallid silmad, ainult natuke heledamad. «Millal ta küll on jõudnud nii pikaks venida?» imestas Stepan Lobov, ja esimest korda oli talle päris selge, et poja võib tõepoolest olla oma asjaajamisi, millest ta ei taha rääkida ja mis takistasid teda möödunud nädalal koju tulemast. «Poiss saab kaheksateistkümneaastaseks,» mõtles ta, «vaata et võtab veel naise, nii et sa ei teagi.»

«Kus me lõunat sööme?» küsis Lobov. «Seal räägime, õega on päris külm.»

«Hommikul oli kakskümmend üheksa. Siin on üks jõgi lähedal, ehk sinna? Kuidas ema elab?» päris Jegorka.

«Pole viga. Tõin sulle moona, tule õhtul onu Tenyi poole, vii ära.»

«Tulen.»

«Tule. Kas oled õhtul vaba?»

«Mis sa, isa...» sõnas Jegorka pahaselt, «ma rumalustega ei tegele. Möödunud pühapäeval oli meil pühapäevak.»

Poeg oli solvunud. Lobov tundis seda ja ütles leebelt:

«Ära mossita midagi. Nii see peabki olema, rumalustest ma ei mõelnud, asjata räägid. Sinu aastates peksin mina ka tüdrukute järele.»

Jegorka ei pidanud vastu ja puhkes naerma.

«Ei, ausõna. Noh et... Tõsi, on üks...»

«Kuidas ta on, pole viga?»

«Pole viga, on nagu iluski.»

«Hus... Seda poleks küll vaja, Jegor. Usu mind. Ilusad on tuulepead. Kuidas ta nimi on?» päris Lobov teda ennastki üllatanud varjatud kiivusega.

«Valja. Lähme, isa, koguneb järjekord. Ma pean leidma kolmeks tehnikumi jõudma.»

Valjusti rääkides ja vaieldes läksid neist mööda nõupidamisest osavõtjad.

Lobovit hõikas Tšernojarov ja ütles:

«Stepan, Derbatšov palus sind õhtul enda poole sisse astuda. Saatis sõna meie esimese sekretäriga. Tervist, Jegor!»

«Tere, Vassil Vassiljitš.»

«Kas õpid?»

«Õpin.»

«Vaata, et sa kolhoosi tagasi tuled. Leiame sind kätte, toome lõa otsas tagasi nagu eksinud vasika. Hea küll, ma ei sega. Ära unusta Derbatšovi juurde minna, Stepan.»

«Ei unusta.»

«Miks sa täna tujust ära oled, isa? Kas nõupidamine on huvitav?»

«Riidleme. Võtsin just sõna. Kergem oleks olnud kümme koormat puid ära lõhkuda.»

«Kahju, et kuulata ei saa. Mina vist poleks sellega toime tulnud, kole palju rahvast.»

«Elad, harjud ära, kord juba nisuke töö,» vastas Stepan ja koukis pakist paberossi. Jegor pakkus talle tuld ega küsinud enam midagi.

26

Nõupidamine jätkus.

Borissova käis korralikult igal istungil, pidas vastu algusest lõpuni ja oli õhtul väga väsinud. Öösiti ei saanud ta magada, vahel tukastas suurivaevu allee koidikul. Teda piinas praegune olukord, Derbatšoviga ei olnud enam kokkupõrkeid olnud. Derbatšov oli rõhutatult viisakas ja ametlik. Ta püsis äraootaval seisukohal ja Julia Sergejevna ei söandanud lõppotsust teha, ehkki tundis: nende vahekorra lahendus tuleb iseenesest.

Julia Sergejevna märkas nõupidamisest osavõtjate seas Poljakovi, noogutas talle lahkelt ega peatunud. Tal oli saalis palju tuttavaid ja vaheaegadel ta igavust tunda ei saanud. Julia Sergejevnat tõmbas kuluaaridesse, mis olid täis tubakasuitsu ja kus valitses eriline, ainulaadne õhkkond — siin oli liikumist, siin saadi kokku, aeti juttu. Siin oli kergem kontrollida oma muljeid. Siin võis nagu miniatuuris näha ja kuulda kogu oblastit. Eriliste, kõigile tundmatute teede kaudu ilmnesid kõigepealt just siin ka kõige pisemad muudatused. Esialgu seisatas Borissova seal, kus oli Derbatšov, kes ta kohe silmadega üles otsis, otsekui tajudes ta lähedalolekut, ja Julia Sergejevna hakkas temast eemale hoiduma.

Ta jälgis Derbatšovi nüüd eemalt ja märkamatult. Julia Sergejevnat peatati ja kõnetati sageli. Vahesajal inimestega kohtudes ja nendega vesteldes puhkas ta. Nõupidamise teise päeva õhtul oli suur kontsert, fuajees ja väikeses saalis mängisid orkestrid.

Julia Sergejevna seisis koos Maljuginiga samba kõrval ja jälgis tantsijaid. Borissovat tantsima ei

palutud, küllap peljati. Nõnda meeldis Julia Sergejevnale mõelda. Tihtipeale tegi ta targa jutuajamise ajal ükskõikse näo, nähes tantsijaid ja viisakalt, rõhutatult viisakalt tema ees kummardavaid mehi, ja teda piinas soov kaasvestlejale jämedusi öelda, teda endast välja viia. Kas kõik need, kes tema juurde tarkade juttudega trügisid, tõesti ei mõistnud, et ta on naine, et nel Ja armastab muusikat, lõbutsemist, ilusaid riideid, armastab tantsida — Dimkaga said nad koolipidudel esimesi auhindu! Tal on kõrini tarkadest juttudest ja hapudest näoilmetest. Julia Sergejevnale pahad eriti just ei meeldinud, ta ei käinud pidudel — sest tundis ta ennast veel rohkem üksi. Kaastöötajate naised hoidusid temast kõrvale, pidasid teda uhkeks ja kõrgiks.

Mida rohkem ta enesearmastus kannatas, seda vabamalt ja ükskõiksemalt käitus ta inimeste seas.

Maljugin ei erinenud põrmugi meestest, kellega Borissova tööl kokku puutus; ta püüdis hiilata oma pikkust ja laia silmaringiga. Julia Sergejevna tundis Maljuginit ammu, hindas teda kui tublit töötegijat ja sõbras tasapisi.

«Tahtsin teilt midagi küsida, Vladislav Kazimirovitš. Mis te nõupidamisest mõtlete?»

Maljugin tõmbas keelega üle huulte.

«Mõtlen hästi, Julia Sergejevna. Aeg annab aru-tust.»

«Kah vastus!» puhkes Julia Sergejevna naerma, polnud aru saada, kas taunides või heakskiitvalt. «Oh, küll olete aga diplomaat.»

Maljugin noolis uuesti kuivanud huuli ja muheles.

Nende juurde astus keegi võõras noormees ja heitis Borissovale pilgu. Naine vaikis äraootavalt.

Mees tegi kummarduse ja palus:

«Kas lubate?»

Borissova vahetas Maljuginiga pilgu ja naeratas.

«Palun,» vastas Maljugin kuivalt ja vaenulikult, rõhutades oma pikatoimelisust. Julia Sergejevna läks, tundes eadal paljude silmi. Nad olid ühte kasvu, Julia Sergejevna uuris vargsi oma partneri nägu. Mees juhtis. Ta käed meeldisid Julia Sergejevnale. Need olid tugevad ja küllaltki võimukad, ning kui ta kord taktist

välja langes, parandasid ja julgustasid mehe käed teda otsekohe. Ta tantsis edasi julgemini, vabamalt ja puhtamalt, vallutatud tundlikest kätest, vaiksetest valsihelidest.

«Aga te olete ju ilus,» kuulis Borissova äkitselt ja kortsutas kulmu.

«Mis?»

«Kahju, hilinesin nõupidamisele. Oleksime siis tutvunud päev varem. Kust rajoonist te olete?»

«Aga mispärast te nii kindel olete, et me oleksime tutvunud? Rahvast on siin palju.»

«Teid märkab tuhande hulgast. Minu nimi on Semjon. Saame tuttavaks. Semjon Vjatkin. Borissopoli sovhoosi agronoom.»

«Küll see käib teie käes kähku.»

Mees naeratas kohmetult. Temas oli veel palju väljakujunematut, nooruslikku. Nähtavasti just lõpetanud Timirjazevi akadeemia. Nad tantsisid vaikides, mõnuga. Muusika lakkas, Julia Sergejevna hingeldas kergelt, silmad särasid ja põskedele oli tõusnud puna. Vjatkin viivitas käe äravõtmisega ja tänas.

Borissoval polnud tahtmist minna Maljugini, ta tarkade juttude ja alati käepärast oleva naeratuse juurde tagasi.

Vjatkin rajas talle kindlalt teed lauakeste juurde, kus oli limonaadi ja jäätist. Mees ise lõi ahnelt hambad vorstivõileivasse ja, märganud naise pilku, naeris õdusalt.

«Ei jõudnud õhtust süüa, otse rongilt. Kas tahate?»

«Ei, ei taha. Te sööte väga isukalt. Kas lõpetasite ammu akadeemia?»

«Ei, hiljuti. Esimene aasta. Aga kust teie seda teate?»

«Isu järgi.»

Nad naersid. Helises kell. Saali künnisel jõudis Vjatkin paluda luba Julia Sergejevnat kontserdilt koju saata. Naisele tundus see naljakas, ta noogutas sõnatult.

«Ma otsin teid üles väljapääsu juures, võtan ära järjekorra garderoobis,» hüüdis ta üle inimeste peade.

Naine noogutas jälle, varjates pilkavat sädelust silmis.

Seljas kasukas ja peas kammvillast rätt, kohtas Borissova trepist alla minnes Maljuginit ja seisatas, et head õhtut ütelda. Maljugin köhatas kohmetult.

«Te tantsite hästi, Julia Sergejevna,» sõnas ta pärast hetkelist vaikust. «Kes see julge noormees oli?»

«Borissopoli agronoom.» Naine vaatas Maljuginile giniti otsa. «Aga teie ei taibanudki, Vladislav Kazimirovitš.»

«Lõin araks, Julia Sergejevna, pean tunnistama, et lõin araks.»

«Mispärast siis, Vladislav Kazimirovitš.»

Nad seisid ja naljatasid, ning Julia Sergejevna tõstis hoistavalt käe. Talle lähenes agronoom, Julia Sergejevna silmitses teda, olles siiralt imestunud. Mehist ja vahvat tantsijat oli võimatu ära tunda, temas oli midagi kohmakasrasket, ta tammus jalalt jalale, silmad kiiresti pilkumas. Nüüd ei tundunud ta Julia Sergejevnale ei noor ega ilus. Maljugin eemaldus viisakalt.

«Vabandage,» lausus Vjatkin vaevaliselt sõnu vormides. «Lobisesin teile ülearu. Ma ei teadnud ... Andke andeks ...»

Julia Sergejevna sai aru ja kortsutas kulmu.

«Ärge nüüd,» ütles ta, «sest pole midagi.» Noogutas põgusalt ja astus agronoomist mööda.

«Vabandage,» pomises see talle järele.

Maljugin avas Julia Sergejevna ees vastutulelikult raske ukse.

Borissova ruttas, tal oli ebamugav ja ta ei tahtnud kedagi näha. Tänaval lõi vastu silmi kuiv torkiv tuul ja Borissova laskis seda mõnuga endale näkku puhuda.

Nõupidamine läks oma rada. Vaatamata sellele, et nõupidamine näis õnnestuvat (valmistati ette otsuse projekti, kirja Keskkomiteele ja seltsimees Stalinile), aimas Julia Sergejevna mingi erilise vaistuga eksimatult. Derbatšovi panus oli nõupidamisel lüüa saanud, plahvatust ei järgnenud. Ent Derbatšov pidas hästi vastu ja ajas oma joont maniaki visadusega. Julia Sergejevna ei suutnud teda enam üldse mõista. Elementaarseimgi praktitsism ütles, et antud momendil oleks kasulikum vähimate kaotustega taganeda, mitte aga tahtisest uksest sisse murda. Derbatšov toetus Leninile, ent ka Lenin õpetas õigel ajal taganema.

Küll on aga puupea, on valmis ise endale hauda kae-
vama. Naeruväärne oleks midagi loota. Seal, kõrgemal
pool, ei kinnitata tema projekte. Lausa absurdsus ja
olukorra mittemõistmine. Või on tal kasulik saada
lolli kuulsus?

Ja ometi ei suutnud Julia Sergejevna teha viimast
sammu — esimese sekretäri joone vastu avalikult välja
astuda. Derbatšovi kaaslastest ei julgenud seda keegi
teha, kuigi hämmeldust ja äraootavat meeleolu või-
Borissova aimata langetatud peadest ja põiklevaist
pilkudest. Üksnes oblasti täitevkomitee esimees Mos-
kanets toetas jäägitult Derbatšovi, ülistas Lobovit ning
püüdis vaheaegadel kõigile tõestada, et nendel on õigus.

«Tarvis on mingi otsus teha,» mõtles Julia Serge-
jevna, kui päev enne nõupidamise lõppu talle reso-
lutsiooni projekt redigeerida anti.

Kõik viimased päevad oli Julia Sergejevna esime-
selt sekretärilt sellist sammu oodanud — nagu näha,
pole ta iseloomule omane poolele teele peatuma jääda.
Derbatšov nõudis täielikku ja lõplikku piiride tõmba-
mist. Julia Sergejevna ei võinud lubada ennast lõksu
ajada: öeldes avalikult «poolt» või «vastu», lõikaks ta
ära kõik taganemisteed. Teatanud, et ta on haige, kut-
sus Julia Sergejevna hommikul arsti. Kell kümme
õhtul helistas Derbatšov. Kuulnud tema külmetusest
kähedat ärevat häält (eelmisel õhtul olid nad nõupida-
misest osavõtjatega käinud kauges mahajäänud «Ko-
rostõli» kolhoosis ja külma saanud; Derbatšov oli
pakasepaginais kuni õhtuni mööda kolhoosi maid kät-
nud ja seletanud, nii et hääl kähe, et mitmeaastane
ristikupõld on tarvis üles künda), tundis Julia Serge-
jevna end väga õnnetuna.

«Julia Sergejevna, kas on midagi tõsist? Ütlesin ju
teile, et te jääksite juhatuse ruumidesse ega sumaks
koos meiega lumes. Oma kergetes saabastes. Veebruari-
tuul on tige. Ka mina külmetasin, jõime pipranapsi. Te
peate nüüd tingimata lamama, kuni paranete.»

Naeratades ja ripsmeid langetades tänas Julia Ser-
gejevna teda ja soovis edu. Lõbus, osavõtjaterohke kol-
hoosimatk oli tegelikult olnud mõnus ja talle kasu too-
nud. Pealegi teadis ta nüüd, et Derbatšov käib väga
kiiresti. Talle ei jõua keegi järele.

Fondes enda vastu vastikust, pani Julia Sergejevna
telefonitoru ära ja vajus kohe toolile. Taganeda oli
hilja, ja seda ta ei tahtnudki: kokkusaamist Klepano-
viga oli võimatu ära jätta.

27

Birvinud korduvalt läbi oblastikomitee aparaadi alt
üles, oblasti täitevkomitee ja kõik rajoonikomiteede
sekretärid, ei jäänud Julia Sergejevna Klepanovile
peatuma juhuslikult. Talle tuli meelde iga kõõrpilk,
mis Derbatšovile viimastel kuudel oli heidetud, iga
poolhääli jutustatud anekdoot. Ta sai aru: ta kavat-
sus nurjumine tähendab kõige nurjumist. Edu aga
tähendab samuti edu kõiges. Asi oli liiga kaugele läi-
nud. «Viivitus on sama mis surm,» tulid talle meelde
Lenini sõnad. Lõppude lõpuks on ta kommunist, kuigi
põllumajandus temasse otseselt ei puutu. Ja keegi ei
julge öelda, et ta on halb kommunist. Viimast korda
kaalus ta kõik «poolt» ja «vastu» läbi. Asjale tuleb
tõdeda ülimalt ausalt ja, mis kõige tähtsam, just
iseenda suhtes ausalt. Siin pole kohta isiklikel huvi-
del, sümpaatiatel ja antipaatiatel.

Julia Sergejevna kiirustas. Ta peab täpselt piirit-
lema, tabama peamõtte, pealüli, oma õigsuse kõige
tähtsama tõendi. Ta peab Derbatšovile vastu seadma
selgelt piiritletud platvormi. Tema, Julia Sergejevna,
pole uue vastu, ei, ta lihtsalt näeb kaugemale kui kõik
teised, Derbatšov kaasa arvatud. Praegusel hetkel ei
saa Derbatšovi kavatsustest midagi head tulla, need
tähtavad ainult korralagedust ja toovad ilmselt kahju.
Kas tehnikat jätkub? kalkuleeris Julia Sergejevna. Ei
jätku. Inimesi on vähe. Inimestest on isegi suurem
puudus kui masinaist, kolhoos pole tehasetsehh, siin
ainult automaatidega toime ei tule. Algab suur sega-
dus, igaüks ajab oma joru, igaüks tahab saada prohve-
tiks omal maal. Sellessamas «Korostõli» kolhoosis
veendus ta veel kord, et tal on õigus. Savipõranda-
ga elumajad, põrsad ja lapsed koos põhus. Mis see
on, mis sajandisse ta oli sattunud? Ei raadiot ega elekt-
rit. Muidugi tuleks silmas pidada ka söötis põldude

üleskündmist ja nisu sordilisust, nagu Derbatšov seletas. Aga kas just see on kõige tähtsam? Ent neid, Salõnihha-eide taolisi, kel puskarist siniverkjas ning tuleb murda, nende hingi on vaja valgustada nende endi huvides. Kui Salõnihha-eide majja saaks esialgu kas või ainult elektri, võib-olla hakkaks tal siis valges kambris häbi puskarit ajada. Anna vaid voli sihukestele nagu see ühekäeline «Rohelise Aasa» kolhoosist, pulkhaaval lammutavad riigi. Kuidas küll Derbatšov ei märka siin kulaklikke meeleolusid? Ent vahest ei tahagi märgata? Kes siis peab toitma ja katma inimesi riigis? Aga vaenulik ümbruskond? Ei, ta on küllalt kaua viivitanud ja kõhelnud. Rahvas ju ei läinud Derbatšoviga kaasa. Noh, Lobov. Mis on Lobov üksi? Kuigi nad Derbatšovi andunult kuulavad ja truult tema kannul kõnnivad, eriti seal, «Korostõli» kolhoosis. Ja ometi on nõupidamine nässu aetud, tõsi küll, selles on ka tema osa. Kõik panid tähele: rahvas ei toetanud Derbatšovi. Derbatšov lahendab probleemi liiga masinlähedaselt, liiga utilitaarselt. «Anda inimestele leiba.» Ja mis edasi? Ta vassib, ei oska laiemalt, riiklikult mõtelda. See on peamine lüli, sellele võib tema, Julia, toetuda. Tuleb tegutseda, aeg ei oota. Moskval on raske käsi, annab ennast varsti tunda. Mine pärast tõestama... Isegi koos Derbatšoviga pole tal tahtmist kuristikku lennata.

Borissova läks inimese juurde, keda ta vajas. Nad olid aastaid teineteise kõrval töötanud ja tundsid teineteist suurepäraselt.

Borissova helistas paar korda, uks tehti lahti.

«Tervist, Julia Sergejevna. Võtke kasukas maha. Raadios loetakse Nikolai Gavrilovitši lõppsõna nõupidamisel. Te ei olnud vist täna seal? Vägev kõne. Näete, kuulan teist korda. Lobovi, tolle esimehe, tõmbas ta otse silmusest välja. Vaene mees läks ju oma lobisemisega lausa rappa, kurat teab, kuhu välja jõudis. Mašake,» hõikas ta teise tuppa, «tule siia, meil on kallis külaline. Pakud ehk meile kohvi?»

«Tere, Julia Sergejevna,» lausus esikusse astunud väikest kasvu täidlane naine, heites ootamatule külalisele naiselikult lahke ja valvsa pilgu. «Olge nii tänus, mul on kohv parajasti tulel.»

«Tänan. Ärge tülitage ennast, tulin ametiasjus Georgi Jurjevitši poole.»

«Ega siis sellega kiiret ole. Elame lähestikku, ent näeme teineteist aastas korra, astuge edasi,» lausus perenaine südamlikult, pannes seejuures tähele Julia Sergejevna hästiistuvat kallist kleiti, tema pikkust ja saledust ning ilusat värsket nägu. «Kui oleks kolm last sünnitanud, siis nii välja ei näeks,» mõtles ta endamisi kibedusega. «Mul on hea meel... Ära seisa, Georgi, võta mantel ja riputa nagisse.»

Klepanov puhkes naerma.

«Hea küll, mammi. Omad inimesed. Mis sa, tõepoolest...»

Klepanov oli triibulises pidžaamas, toatuhvlites, väga maamehelik, kohmakas ja kodune. «Tõeline korralik perekonnaisa,» mõtles Julia Sergejevna ja miskipärast ei tal äkki lõbus. Klepanov sarnanes praegu kellega tahes, ainult mitte oblastikomitee teise sekretäriga. Ta keeras raadio vaiksemaks, ent nii, et ikkagi oli kuulda.

«Võtke istet, Julia Sergejevna.»

Kõrvaltoast piilus Klepanovi tütar, «hiiresabad» mõlemal pool pead. Heitis mustadest silmadest, mis olid samasugused nagu isal, Julia Sergejevnale väleda pilgu ja kadus. Klepanov ähvardas juba suletud ust sõrmega.

«Ei see püsi paigal, meie noorem tüdruk,» lausus Klepanov teatud uhkusega, kuulates samal ajal Derbatšovi häält, mis kõlas helilindilt ilusa metalse varjundiga.

«Me oleme kommunistid,» kõneles sel ajal Derbatšov. «Meist peavad saama kõige arukamad peremehed. Õppige arukalt ja kasumiga majandama, seltsimehed esimehed, õppige säästma rahva jõudu ja uurige majandusliku kasu teadust. Iga kolhoos võib ja peab leidma vahendeid normipäeva eest tasumiseks, mõistlikes piirides muidugi, ja siin ei saa olla kahte arvamust. Me oleme palju ära teinud, kuid peame veelgi rohkem tegema — meie sotsialistlikus majanduses on rahvahulkades loova initsiatiivi ressursid ammendamatud, tuleb otsida, otsida ja veel kord otsida.»

«Hästi räägib.» Klepanov kummardus, tõstis kassi sülle ja see hakkas kohe nurru lööma. Julia Sergejevna kortsutas kulmu: ta ei sallinud kasse.

Perenaine oli märkamatult ja käratult laua katnud, tõi aurava kohvi. Klepanov kõneles kõige argipäevasemaist asjust. Julia Sergejevna sai aru, et mees on tema ootamatu helistamise ja tuleku pärast segaduses ning sondeerib lihtsalt pinda. Borissova polnud eksinud, ees seisis raske jutuajamine, ja võimalik, et kasutu. Säärastelt inimestelt ei saa ennakult midagi kindlat loota, Julia Sergejevna oli kõigeks valmis. Ta jõi rahulikult kohvi, kuulas Derbatšovi esinemist ja vestles perenaisega. Kui reproduktorist hakkas kostma bravuurset muusikat, kutsus Klepanov ta kabinetti, nad panid suitsud ette.

«Mis siis on, Julia Sergejevna? Mulle näib, et midagi teeb teile muret.»

«Pisut,» lausus Julia Sergejevna. «Seepärast tulingi. On tarvis nõu pidada. Teate ju: kui metsa raiutakse, siis laastud lendavad.»

Klepanov kehitas küsivalt oma kitsaid õlgu ja Julia Sergejevna lisas:

«Tunneme teineteist juba ammu, Georgi Jurjevitš, on loomulik, kui me teineteisele oma muredest räägime.»

«Muidugi, kuidas siis teisiti.»

«Kas usute, Georgi Jurjevitš, olen praegu otsekui teelahkmel. Ütlen lausa välja: ma ei suuda Derbatšovi mõista. Kuhu ta sihib?»

Kiire, elav pilk Borissova poole, midagi oleks nagu välgatanud Klepanovi silmis, välgatanud ja kustunud.

«Kas mõtlete lõppsõna?»

«Ma ei usu Derbatšovi,» lausus Julia Sergejevna.

Klepanov ootas konkreetset juttu.

«Kogu see kära nõupidamise ümber, ka nõupidamine ise... Kas teile ei näi, Georgi Jurjevitš, et see «reformaatorlus» on üksnes katse rehabiliteerida Keskkomitee silmis mingit minevikupattu? Ta peaks ise ka ju nägema, et ta plaanid on ebareaalsed, et neil pole põhja all.»

Klepanovi silmades välgatas ning kustus taas midagi.

«Mis suhtes ebareaalsed?» päris ta.

«Majanduslikku baasi ei ole mingisugust. Ja mis kõige olulisem: see on jäme poliitiline viga Derbatšovi poolt — avalikult revideerida mõningaid partei tähtsaid abinõusid. Milleks valla päästa eraomanduslikke talupojainstinkte? Kui me vahele ei sega ja teda õigel ajal ei peata, partei meile pai ei tee.»

«On julgust,» mõtles Klepanov, saanud aru Julia Sergejevna tuleku eesmärgist. Ka temal olid samad kahtlused ja argumendid mis Borissovalgi, ta oli korduvalt võinud veenduda, et Derbatšov on kaval mees, ja kergesti ta juba kätt tulle ei pista. Omal ajal, kui Derbatšov Ostoretskisse tuli, võttis Klepanov teda vastu varjatud pahameelega. Kõik olid ennustanud, et tema kukub Volodini asemele määratakse tema, Klepanov. Muide, see asjaolu etendas küllaltki tähtsat osa Julia Sergejevna otsuses otsida praegu toetust teiselt sekretärilt.) Klepanov oli asjatundlik ja kohusetruu töötaja, suurte kogemustega, tookord võitis tema parteidistsiplin. Ta tundis isegi mõnel määral kergendust: esimene hoop ei lange ikkagi tema pähe. Klepanov hindas oma asjaajamisoskusi eeliseid teise sekretärina eriti viimastel kuudel, kui käis ettevalmistus nõupidamiseks. Ta osutas Derbatšovile suurt ja asjalikku abi ega unustanud hetkekski, et kepil on kaks otsa ja kui see lööbki vastu pead, siis tema pea ei kannata esmajoones. Läheb aga kõik hästi, on ka kena: igasugune edu oblastis tõstab kõigi oblastikomitee töötajate autoriteeti. Seepärast võttis ta kõike toimuvat rahulikult. Ei jaganud oma arvust ega kahtlusi kellegagi, sellistes asjades oli ta ettevaatlik. Borissova külaskäik ajas segadusse ja tegi rahutuks. Miks tuli Borissova just tema, Klepanovi juurde? Hoolimata kogu oma õiglusest ja demokraatlikkusest ei salli Derbatšov, et talle vastu töötatakse. Ja teisest küljest: niisugust asja ülepeakaela ei otsustata. Borissova ei hakka asjata riskima. Vahest teab ta rohkem, kui räägib?

«Mulle tuleb meelde, et nõupidamise eel võeti büroo otsus ühehäälselt vastu,» alustas ta ettevaatlikult.

«Ma ei oodanud niisugust pööret,» katkestas Julia Sergejevna teda järsult. «Bürool aeti juttu mõistlikest abinõudest, nõupidamisel aga tegi Derbatšov saja

kaheksakümne kraadise pöörde. Mina küll ei nõustu temaga, teie vist samuti mitte. Ma teatasin Nikolai Gavrilovitšile, et mul on selles asjas eriarvamus,» lisas Julia Sergejevna, iga sõna rõhutades. «Meie kohus on Keskkomiteed sellest tõepäraselt informeerida, Georgi Jurjevitš.»

«Vaat kuhu sa sihid!» pidi Klepanov peaaegu välja pahvatama, sai aga õigel ajal pidama.

«Kas see poleks liiga ennatlik, Julia Sergejevna? Mulle ei meeldi kontrollimised ja komisjonid, kas te kujutate ette, kui palju rahvast siia kokku sõidab. Kas poleks parem veel kord bürool rääkida? Nõu pidada, läheneda kriitilisemalt. Ja ma ei näe ka, et Nikolai Gavrilovitš oleks «pöörde» teinud, nagu teie ütlesite. Mõtelge järele, Julia Sergejevna, milleks rutata. Ka teie ettepanekud arutame veel detailsemalt läbi. Bürool tuli teil tookord väga huvitavalt välja. Tõsi küll, see, kuidas te raha mõtlete hankida, on ebareaalne. Meie kolhoosidel ei jätku jõudu. See on loomulikult teine küsimus, kuigi esmajärgulise tähtsusega.»

«Kas nad ei taha või ei jätku jõudu?»

«Arvan, et on nii seda kui teist, Julia Sergejevna, uskuge mind. Kolhooside olukord pole praegu kaugeltki hiilgav. Vajalikke summasid ei saa te neilt kokku isegi saja aastaga.»

«Ei tea. Kõik sõltub sellest, kuidas asi käima panna, kuidas inimestele ära seletada.»

«Ei vaidle vastu. Kõike võib teha. Teile ja mulle on ju teada, et meie rahva potents on tohutu suur. Teate, olen insener, masinaehitaja. Metallidel on üks huvitav omadus . . .»

Julia Sergejevna tõusis püsti, pikk ja sihvakas.

«Hea küll, Georgi Jurjevitš, jätame selle praegu, ma mõtlen järele.»

Tema hääles näis Klepanov kuulvat jäikust ja kerget külmust. «Olgu nii,» sõnas Klepanov. «Mis sul viga, minu osaks aga on kuldne kesktee. Muidu pean nagu koolipoiss veel vanas eas . . .»

«Olge terve, Georgi Jurjevitš,» ulatas Borissova talle käe. «Ma mõtlen järele.»

«Head ööd, Julia Sergejevna.»

Öösel Klepanov tõusis üles, püüdes naist mitte häirida, riietus ettevaatlikult ja astus tänavale. «Säh sulle, kurivaim,» kirus ta Borissovat. «Osatas vana haava! Kuid mis siin probleemitseda? Derbatšovi ettekandele võiksin anda kümme allkirja, oleme tõepoolest ummikus. Tuleb äratada mõtet, otsida, otsida, on umbne. Kõigest mõni veidi tublim kolhoos oblastis, seesama «Roheline Aas» oma ühekäelise esimehega. Maale on häbi minna: kõige rikkalikum normipäevatasu — üks kilogramm vilja. Ent mis kilogramm maksab? Kopikaid! Hakkas aga oma joru ajama: elektrijaam, elektrijaam! Ei tea, missuguste sandikopikate vest?»

Oli külm, lumi krudises jalge all, pakane näpistas põski. Klepanov hõõrus ägedalt kindaga nägu. Igale vahegi taibukamale inimesele on selge: nii enam edasi elada ei tohi, mõtles ta. Midagi tuleb muuta. Põllumajandus on praegu kaardimajake, puuduta sõrmega ja ta variseb kokku. Nagu pumbaga imetakse külast välja kõik, mis sealt võtta on. Ja nüüd veel ehitus neile kaela veeretada! Geniaalne pea! See on kurat teab mis! Ka see bürokraatlik planeerimine ei kõlba kuhugi, Derbatšovil on sada tuhat korda õigus: nii ei tohi. Tema, Klepanov, on tervenisti, kogu südamega Derbatšovi poolt. Derbatšov on talle hoopis sümpaatsem ja lähedasem kui Borissova. «Kust küll sihuke raudhobune välja on tulnud?» mõtles ta pahaselt. Käib, nagu oleksid silmaklapid peas, ei ühtki sammu kõrvale, aina krüpsupidi. Sõja ajal oli ta julge olnud, kangelastegusid korda saatnud, olnud tubli kommunistlik noor ja muud, aga näe, kuhu nüüd tüürib. «Tõepäraselt informeerida . . . Kommunisti kohus. Eriarvamus.» Ei, Klepanov pole loll, teie melusse ta ennast ei sega, kõige etem on kuldne kesktee.

Ta kergitas pead. Terves majas ta ees helendas ainult üks aken neljandal korrusel, mis heitis ähmase valgustaigu tühjale Revolutsiooni väljakule. Klepanov teadis: see on Borissova korteri aken. «Ei maga. Küll on aga hobune!» Ja samas mõistis ta, et kardab seda naist, kellest õhkus külma nagu pakases seisnud marmorpangast. Mõistus ja loogika, kuid ei raasugi südamesoojust. Midagi peajalgse taolist. «Huvitav,» mõtles

Klepanov ootamatult, «on's ta elus olnud ühtki meest?»

Aeg oli juba üle kesköö ja imelik oli päeval kärarikast väljakut nii inimtühjana näha, ainult tuhmid laternad külmasäras. Klepanov igatses sooja — lebada kuumal liival mere ääres, mõlgutada mõtteid millestki meeldivast, kas jahiretkest või seenelkäigust. Tusameeli mõtles ta möödavilksatanud puhkusele. «Kurat võtaks, miks küll elu järjest kibedamaks läheb, pole enam mahti ringigi vaadata, aega on üha vähem. Aina töö, kihuta kas või nelja, aga ikka vantsid kuskil sabas.»

Tõmmanud pea krae vahele, astus ta kõnnitee teise serva, kuhu paistis kuuvalgus. Süngeist mõtteist hoolimata oli ta kindel: see nõupidamine ei kao jäljetult. Loll ei saa aru, tark aga jääb mõtlema. Seegi on hea. Väga hea. Nii peabki olema. Klepanovile torkas silma tema enda küürakas vari. Ta ajas enese sirgu, keeras krae maha, võttis käed taskust välja. Kindad oli ta koju unustanud, külm näpistas sõrmeotsi. Kurat teab, kunagi oli ta ju kaks vahetust suures kõrguses vastu pidanud. Näiteks see kõrgepingeliin Uraalis, mis rajatavatesse kaevandustesse veeti... Tõsi, sellest on palju aega möödunud, kuid ikkagi... Nüüd väriseb kohe külmast nagu mõni vanaeit.

Ta ei jõudnud ära oodata, millal valgus neljanda korruse aknas kustub, vaid läks koju.

28

Ilmusid ajalehed, tänavail kolisesid trammid, treppidel rippumas õpilaskobarad, kes miilitsameest märgates igasse kanti laiali pudenesid. Maria Petrovna Drotova tõi igal pühapäeval Keskväljakule lilli, asetas need mälestussamba ette ja seisis seal tükk aega. Mälestussamba jalami lõunapoolsel küljel hakkas kõvaks tõmbunud lumi veidi sulama.

Märtsikuu algul, kui keskpäeval päike juba natuke soojendas, tuli Dmitri kord töölt hilja koju, vaikiv ja kuri. Solontsova töötas öövahetuses ja oli vabanenud varem. Vasja polnud jõudnud teda ära oodata ja oli

jäägama jäänud. Ta oli Dmitriga nüüd täiesti ära harjunud, tormas talle alati kärsitult vastu.

Solontsova ulatas mehele käteräti.

«Oled sa vihane?» küsis naine, sulgedes toaust. «Ei märka midagi.»

«Mida ma pidin siis märkama?» küsis Dmitri, vaadates toas ringi, hõõrus rinda ja puhkis mõnutundest.

Solontsova puhkes naerma.

«Sa ei vaata ju õiges suunas. Käisin täna juuksuri juures. Kuidas on?» küsis ta juukseid raputades.

Dmitri suudles teda sõnatult, naine surus oma põse lõma rinna vastu ja sulges silmad.

«Ajad soengu segi,» lausus Dmitri ettevaatlikult esmale tõmbudes. Puhkes naerma. «Oota, las ma panen särgi selga.»

Naine tundis, et tema lõbusus on praegu kohatu, ja asus käratult lauda katma, heites mehele aeg-ajalt pilgu oma läbipaistevrohelistest silmadest. Oli laupäev, ta oli usin olnud, valmistanud lõunaks sülti ja hautsi ning mehe lemmiktoitu — pardi sissetehtud õunaga. Pudel head kaukaasia veini oli tal juba ammu laua juhuks varutud. Veine oli Ostoretskis vähevõitu ja Solontsova oli pudelit pidulikuks puhuks hoidnud. Vahest Dmitri kühmus õlgu (viimasel ajal — monteeriti suhkrupeedi koristamise kombaini katseeksemplari — kadus mees tehasesse terveteks ööpäevadeks), võttis ta ilusa pika pudeli kummutist välja, pühkis selle ja asetas võidukalt siledale damastsiidist laudlinale.

«Mille puhul see?» kergitas Dmitri imestunult kulme.

«Niisama, laupäeva puhul. Homme on pühapäev. Kõik on kodus. Võib magada, jalutada, pea peal seista.»

Dmitri püüdis kinni naise käe, hõõrus raseerimata põske vastu siledat nahka. Naine puudutas nimetissõrmega ta kulme: laiu ja tumedaid, ninajuurel muutusid peal vaevumärgatavaks triibuks.

Dmitri sulges silmad, andudes lühikesele läheduse ja teineteise mõistmise hetkele.

«Tead, ministeerium on kuskilt meie kombainist faisu ninna saanud, on antud käsk tööd katkestada. Selivanov on paanikas. Mõtle ometi, masin on peaaegu valmis. Ja tore tuli see välja! Lausa kaunitar!

Kompaktne, liikuv, kerge käiguga, ning mis peaaegu rentaabel: lase mis tahes juurviljapõllule, tõrkuma ei hakka.»

«Ära aja naerma, räägid nagu naisest...»

«Helistati Derbatšovile,» jätkas Dmitri. «Kui tema ei aita, on kõik läbi.»

«Miks ta siis ei aita? Sa ju usud temasse, peaaegu et jumaldad.»

«Ära räägi rumalusi. Leidsid põhjuse armukadeduseda, mis? Temal on vist kõige raskem. Mäletad, jutustasin sulle nõupidamisest. Derbatšov on julge ja aus inimene. Kes teab, kõike võib juhtuda. Ka niisuguse ei pääse mõnikord eluga. Lendab nii, et ei jõua piiksatadagi.»

«Sa oled lihtsalt väsinud. Varem sa ju asjadele niimoodi ei vaadanud. Hoia ennast, eks? Ennast ei hoia sa üldse. Mina olen muidugi rumal, nõrk, kuid sinu pärast võin ükskõik mis ära kannatada. Ent üldse ilma sinuta ma ei saa. Mis ma ilma sinuta oleksin? Sa murrad rinnaga. Ma kardan, kardan väga... Noh, unusta jumala pärast kas või tänagi see neetud kobakas,» palus naine kaeblikult. «Pikisilmi ootad laupäeva, ja nüüd jälle see masin.»

Hoidudes praegu naisele otsa vaatamast, silitas Dmitri neid ahtaid, talle nii tuttavaid õlgu ja mõtles, et ka vanas eas, juba raugana, tunneb ta end temast sellise abitu, õrna ja oma abituses kõikvõimsa naise kõrval endiselt tugevana, ja see aitab teda, nagu praegugi, iseendaks jääda.

29

Ilm läks äkki soojaks ja lumi tuiskas linna umbe, märjad lumeräitsakad mätsisid kinni majade edelapoolsed aknad; igal pool oli lobjakat, see kleepus kõigele, mis ette puutus. Puud vajusid lume raskuse all tuisus looka, igas õues ehitasid poisikesed lumekindlusi ja tegid lumememmesid, koju tulid nad, varrukad, mantlihõlmad ja pintsakud läbimärjad, ning hakkasid lahti riietuma juba koridoris, püüdes end peita kõikenägevate emasilmade eest. Kõige enam kiusasid tulsud

majahoidjaid, kurja vandudes kuulasid nad ilmateateid lahelepanelikumalt kui lendurid.

Keegi ei mäletanud nii märga ja lumerohket märtsikuud. Jõetaguste tehaste suits segunes madalate pilvedega ja vajus raskelt lausa katuste kohale.

Julia Sergejevna ja Derbatšovi suhetes ei olnud väliselt midagi muutunud. Tööd oli palju kogunenud ja Borissova jäi tihti oblastikomiteesse kauemaks.

Ühel niisugusel märjal märtsiõhtul istus ta oma avaras tühjas kabinetis. Sekretär oli ammu koju läinud, keegi heitis veel pilgu kabinetti, jättis hüvasti ning tõmbas hiljukesi ukse kinni, arvatavasti mõni osakonnast; Borissova ei tundnud ära ei häält ega nägu ja jätkas rajoonikomiteede kultuuriürituste aruannete läbivaatamist. Kui kell oli juba üheteistkümne ligi, asus ta vaikselt ja kiirustamata minekule, ei kutsunud autot, läks trepist alla, noogutas valvemiilitsale, nooretele tõsisele mehele, ja astus tänavale. Talle puhus näkku pehme lumepagin, mis silmapilkselt pimedaks tegi. Linn uppus lumme, tuuletutes kohtades langes lund vaikselt suurte räitsakatena, tänavaristidel keerutas aga lumemöll, inimesed peitsid näo krae varju. Julia Sergejevna astus edasi, tundes mõnu näkku lööval märjast lumest; tal oli ükspuha, kuhu minna, ta puhkas praegu ja kõndis niisama, millelegi mõtlemata. Ta ei märganudki, kuidas süttisid laternad Gogoli bulvaril piki graniidist kaldapealset. Nende kasinates valguslaikudes lendlesid viltuselt ja tihedalt lumehelbed. Jalgealt tulvas lund ja Julia Sergejevna jäi sellesse viimaks täiesti kinni. Lund tungis isegi kõrgetesse soojadesse saabastesse. Seda maha rapsides kopsis ta kontsadega. Sel aastal tuleks hästi puhata ja ema ravida. Las sõidab kuurorti, ta on selle ära teeninud. Kuid enne peab ta nõusse saama, et ta arstidega konsulteerika.

Julia Sergejevna ei kuulnud talle järele sõitnud auto mürinat. See oli lähenenud käratult, tuisus vaevalt nähtavana, ja peatunud Julia Sergejevnast paar sammu eemal.

«Üks hetk,» kostis tema selja tagant.

Ta pööras pead ja nägi hämarikus ühe päris noore mehe nägu ja teise mehe ähmast kogu auto kõrval.

«Tere õhtust, Julia Sergejevna. Leidsime teid vaevu üles. Kindral Gorizov tahab teiega tingimata rääkida.»

«Kuidas, kas praegu?»

«Ta on väga hõivatud ega saanud isiklikult teie juurde tulla. Palub juba ette vabandada. Jutuajamine on kiireloomuline.»

Borissova kehitas õlgu ja tundis hämmastust alles siis, kui juba autos istus.

Ta mõistis: avaldada protesti nendele tuimadele, rõhutatult viisakatele meestele oli kasutu. Kasutu oli ka esitada küsimusi. Ta nõjatus autoistme korjule ja silmitses sõnatult autojuhi kukalt.

Must kiire auto kihutas osavalt mööda tänavat. Auto lehkas naha ja vänge lõhnaõli järele, ja Julia Sergejevna sisemus kees aina rohkem. See osutub muidugi arusaamatuseks, kuid ikkagi — milline jultumus. Püüdes sõidusuunda kindlaks määrata, tulid Borissovale meelde jutud, et julgeolekuorganeil pole siiamaani kuidagi õnnestunud tabada kogu Filka Zaitsi bandet, mis oli tekkinud juba sõja ajal, okupatsiooniaastail.

Niisuguseid öid, täis teravat peadpööritavat hädaohutunnet, oli tal minevikus küllalt olnud. Ühel säärasel ööl, kui oli juba läheneva rinde kõminat kuulda, tuli tal eriülesandega grupis kõvasti tööd teha. Sakslased olid hakanud linna õhku laskma, linn tuli päästa, purustamine peatada. Kerge ja lihtne öelda: «peatada», «linn päästa». Ja kõigest kakskümmend kolm inimest — hoolikalt valitud, kontrollitud grupp.

Slavka Kolomiitsev, haruldaselt terava mõistusega noormees, enne sõda samuti Ostoretski pedagoogilise instituudi üliõpilane, oli Juliasse armunud. Ta juhatas üht eriti salajast põrandaalust gruppi, oli kirjas Naela hüüdnime all. Teenis linna politseis ja evis oma «kodumaise» juhtkonna (nagu ta öelda tavatses) ning ka sakslaste juures laitmatut reputatsiooni. Julia mäletab, nagu oleks see alles eile olnud, ta mustlasesilmi ja heledat juuksepuhmast. Sel ööl oli kogu linn nagu välja surnud, vaid peatänavail liikusid taganevad segilöödud Saksa väeosad. Hiljem jäi nende liikumine soiku, komandantuurid olid kõik juba lahkunud. Linn läks sapööripataljoni ja SS-üksuse võimusesse. Ostoretskisse jäänud elanikud püüdsid äärelinnas redupaika leida. Julia Sergejevna mäletas liigagi hästi toda lööd, samuti märtsiööd, märga kevadööd vastu kahekümne neljandat märtsi. Plahvatused kõikjal linnas, rõske tulekahjude suits. Linn mähkus sellesse ikka tihedamalt. Nagu kiuste ei olnud tuult ning kvartalid ja terved rajoonid mattusid paksu suitsu.

Nad kõik, kakskümmend kolm inimest, kogunesid vanasse kivikeldrisse Ostritsa kaldal. Kaupmehe pooleldi lagunenud laokelder, tundus, et see veelgi lehkab tulitanud heeringa ja seebi järele.

«Meil ei õnnestunud näpata linna mineerimise skeemi», sõnas Kolomiitsev. «Tuleb töötada pimesi. Jaotuda kahe inimese kaupa gruppidesse ja mööda linna laiali minna. Meil on piisavalt granaate ja automaate. Peame paanikat tekitama. Kuus inimest läheb kesklinna, täpselt kättejuhatatud paikadesse. Anton, los kähku ette, kuhu keegi peab minema. Meie õnn, et varem mineeriti linn vaid osaliselt — öised andmed. Kõik ülejäänu toimub käigu pealt. Tuleb astuda avalikku lahingusse, tekitada paanikat, elagu paanika! Poisid, sakslastel pole aega. Koidikul või pisut hiljem jõuavad meie omad kohale. Nüüd minge. Ei mingeid jumalagajätmisi. Pole mahti, poisid.»

Niihästi siis kui ka praegu oli Julia Sergejevnale meelitav, et Kolomiitsev valis välja just tema. Nad hiilisid linna kahe kesksema tänava nurgale. Linn oli tühi, vaikne ja suitsune. Aina plahvatused: sakslased hävitasid tööstusobjekte äärelinnas, südalinna kätte ei olnud järg veel jõudnud. Üks plahvatus järgnes teisele lühikeste, kümne- kuni viieteistkümneminutiliste vaheaegadega. Kuskilt sügavusest tuli tõukeid, maapind värahtas jalge all. Klaasikildudel mängles tulekahjukuma.

«Kas kuulsid?» küsis Kolomiitsev.

«Meie omad,» kostis Julia. «Kuid seal? Kuulsid, kahes või kolmes kohas. Kuulsid, jälle.» Nad surusid end vastu draamateatri seina.

«Pane granaadid valmis, Julika. Seisa siin, on mugavam. Kui midagi juhtub, siit kõrvalt pääsed läbi. Mina aga lähen sinna, nurga taha. Sina mine võlvialusesse.»

«Sealt ma ei näe ju mitte midagi.»

«Küll sa näed. Tasa . . .»

Oli pime ja suitsune. Julia seiras noormeest, pistnud pea välja. Kolomiitsev astus käratult ja pehmelt kuskilt ülalt langevas värisevas tulekahjuhelgis. Julia päästis granaaditasku lahti, seadis selle käepärasemalt. Ja siis karjataski Kolomiitsev. Haaranud granaadid, nägi Julia nurga tagant väljaveerevat inimkehade pundart. See möirgas, pudenes laiali ja kuhjus taas tihedasse kobarasse. Viis-kuus meest jooksis selle ümber ega teadnud, kust küljest selle kallale pääseb. Julia kangestus, kasvas külma libeda kivi külge. Lähedal raksatas automaadivalang. «Meie omad,» mõtles ta ega suutnud liigutada, paigalt nihkuda.

«Granaadid! Granaadid, Julika!» kuulis ta Kolomiitsevi pooleldi lämbunud häält, võttis südame rindu ja lennutas üksteise järel kaks või kolm granaati otse inimkehade segadikku. Kukkus maha, kuulis plahvatusi ja oigeid: keegi karjus uskumatult peenikese ja läbitungiva häälega nagu jänes. Pika tulise nõela taoline karjatus ajas ta hulluks, sundis ka teda röökima ja pööraselt tulistama automaadist keset tänavat visklevaid halle varje. Ta toibus ja hakkas võlvialusesse roomama, nägi taas vaikivaid varje, kes liikusid otse tema poole. Ta leidis kobades granaadi, viskus küljeli ja heitis granaadi, see lõhkes juba õhus. Talle lõi silma ere kooljalik valgus, mis jäi kärisenud laiguna õhku rippuma . . .

Julia Sergejevna polnud märganudki, kuidas auto vaikselt linnast välja oli libisenud ja lumemöllu vajus, ning juba mõne minuti pärast seisma jäi. Borissova astus välja. Jälle lumi, nii maas kui ka õhus, läbi lume vina paistsid ähmaselt väikese kahekordse hoone tuled. Teda juhiti mööda alleed, naine hoomas mände, ta viidi majja. Ta oli jõudnud märgata tunnimeest. See liigutas end, ta automaat läigatas tuhmilt.

«Palun võtke kasukas seljast,» kutsuti teda heledalt valgustatud vestibüüli.

Samal ajal tuli vastasuksest kindral Gorizov.

«Tere, Julia Sergejevna,» lausus ta, hõõrudes väsinult silmi. «Lubage oma kasukas.»

Kasukas oli kallis ja kerge.

Julia Sergejevna läks läbi vestibüüli, marmortrepist üles ja Gorizov lõi hoolitsevalt tema ees uksed lahti.

«Palun, Julia Sergejevna, siin on mugavam,» lausus Gorizov ja nihutas tema poole tugitooli.

«Tänan.»

«Teil on vist külm. Kohe tuuakse kohvi.»

Borissova ei vastanud, ta nõjatus kergelt laia tugitooli korjule ja silmitses aeglaselt ning üksikasjaliselt sisustust. Voolitud karniisid, pastelltoonid, marmorskulptuur ovaalses nišis: läbi rüü pehmete voltide võis aimata leinalist naisesiluetti. Vanaaegse sepistatud kaminaresti kõrval lebasid kuivad vaigused puuhalud. «Küll on aga harjumused sel kollanäol-aristokraadil,» mõtles ta, tuletades meelde Derbatšovi kabineti ranget lihtsust.

«Jah, armastan seda.» Gorizov oli ta pilgu kinni püüdnud. «Elupõlve olen armastanud elavat tuld. Iniimesed ei vabane niipea ürginstinktidest.»

«Noh, teie pärast ma ei muretse, Pavel Innokentjevitš. Te olete oma koopakaaslastest tunduvalt kaugemale jõudnud.»

«Kas mõtlete «Itkejat»?» naeratas Gorizov, saates kohvi toonud valges tanukeses tütarlapse peanoogutusega ära. «Olen süüdi, olen süüdi. Kuid koopia pole mugugi halb. Palun, Julia Sergejevna. Siin on suhkur, kuivikud, küpsised.»

Borissova võttis tibatillukese tassi külmast kangete sõrmede vahele.

«Kogun ka puunikerdusi. Mul on korralik ikoonide kollektsioon. Omal ajal tuli mul osa võtta kirikute ja kloostrite ekspropriieerimisest. Seal hävisid suurepärased šedöövrid, üht-teist õnnestus päästa. Eriti uhke olen Suzdali jumalaema peale. Hiljemalt neljateistkümnendast sajandist. Kümme või isegi rohkem kihti õlis maalitud. Kuidagi ei leia meistrit, aga oleks tarvis pealemaalitud kihid kõrvaldada.» Gorizov rüüpas aurates kohti. «Pärast võime üles minna ja vaadata. Üldse olen rõõmus juhuse üle teiega lähemalt tutvuda, Julia Sergejevna. Tunneme teineteist juba ammu . . .»

«Imelik komme on teil külla kutsuda, Pavel Innokentjevitš,» lausus Borissova, võttes vaagnalt küpsise. «Torgati autosse, ei jõudnud häältki teha.»

Gorizov kallutas poseerivalt pead, otselahk karmides sirgetes juustes.

«Poisid soolasid üle. Patukahetseja pead mõõk ei raiu, Julia Sergejevna.»

«Sellest pole midagi, Pavel Innokentjevitš. Isegi lõbus, mulle meeldivad põnevad elamused.»

«See on teada,» lausus Gorizov aeglaselt, tähendusrikkalt.

«Mis nimelt, Pavel Innokentjevitš?»

«Lahingud, kanonaadid, partisanide kuulipildujakaarikud . . .»

Borissova tuletas nüüd väga harva meelde sõjaaastaid ja oma noorust, nendes mälestustes oli nii palju valusat ja piinavat, et tal kadus jutlemistuju. Lükanud eemale õrna, läbipaistevroosa tassi, pani ta suitsu ette.

Nad suitsetasid vaikides, kuni valge tanukesega tütarlaps täpsete kätteõpitud liigutustega laua koristas. Ta kiirustas ja närveeris. Julia Sergejevna ei sallinud härraslikkust ei teiste ega enda juures ja tänas tost tüdrukut rõhutatud südamlikkusega ning jättis temaga jumalaga. Hämmingust ja kohmetusest tulipunane tütarlaps lahkus. Julia Sergejevna suunas oma külmad hallid silmad rahulikult Gorizovile.

«Kuulan teid, Pavel Innokentjevitš, on juba üsna hilja. Ma ei tahaks teie külalislahkust kuritarvitada.»

«Teil on õigus, Julia Sergejevna. Ma ei pea teid kinni.»

Ta tõusis vetruvalt, võttis otse seina sisse tehtud seifist välja suure lahtise ümbriku.

«Tervenisti pole mul õigust seda näidata, Julia Sergejevna, loen vaid üksikuid kohti ette. Hoiatan: riiklik saladus.»

Julia Sergejevna noogutas sõnatult.

«Keskkomitee ja isiklikult seltsimees Stalin tänavad teid, seltsimees Borissova, õigeaegse ja ausa kirja eest, mis valgustas olukorda oblastis ja oblastikomitees endas. Olen volitatud seda edasi andma. Ärgu häiritu teede ebatavalisus. Peame valvsamad olema kui kunagi varem. Võitlus ägeneb, vaenlast ei tohi liiga vara minema peletada. See pole meile põrmugi kasulik, meil ei ole veel ammendavat informatsiooni.»

Kõik järgnev kostis Julia Sergejevna kõrvu kumas-

[illegible] nagu läbi paksu seina. Vaevaga taipas ta sõnade [illegible]. Valvsus. Veel kord valvsus. Mingi ideeline grupering. Midagi Derbatšovi kohta. Kes on vaenlased? Kas need tööst korpunud kätega talumehed, kolhooside esimehed? «Mis loba te ajate, Gorizov!» oleks ta tahtnud hüüda.

Üksköik mis, ainult mitte kuulda seda lipitsevat ebaeskindlat häält, sundida see lipitsev idamaine hääl vaikima. Ta oli kirjutanud, muidugi oli ta kirjutanud. Elektrijaamast, ideest ehitada see kolhooside jõudude ja summadega, sellest, et Derbatšov ei arvesta täielikult moraalset faktorit, kuid ta . . .

«Julia Sergejevna, kas teil hakkas halb?» küsis Gorizov, kummardudes nõtkelt tema poole.

Borissova istus tugitoolis sirgelt, väga kahvatuna, valgel liikumatul näol torkasid silma pikad süsimustad kulmud. Ta ei suutnud sundida end paigalt liikuma. Nagu kleepuv külm võrk oleks ümber keha mähkunud. Gorizov teadis temast kõik, kõik on tal juba päev, kaks, kuu aega ette arvestatud. Juba kuu aja eest teadis see mees, et läheb just nii, talle pole praegu miski uudiseks, automaadil on aeg täita oma osa ettenähtud programmist. Tuleb end kokku võtta, enesesse sulgeda, ära oodata, aega võita. Kõige tähtsam on praegu mitte komistada, oma hirmu mitte näidata. Otsus tuleb teha silmsamas, pead kaotamata. Temas ei tohi kahtlust äratada, hiljem on aega kõige üle järele mõelda ja kõik läbi kaaluda.

«Läks juba mööda, Pavel Innokentjevitš. Peate nõustuma, et mitte iga päev ei kuule tänu s e a l t.»

See tuli tal välja abitult, puhtnaiselikult. Umbusklikult vaikiv Gorizov naeratas talle mõistvalt, meheliku ülimuse varjundiga.

«Julia Sergejevna, ärge erutuge. Meie jutuajamine ei tohi nende seinte vahelt välja minna,» tuletas Gorizov veel kord meelde. «See on liiga tähtis. Ma ei raagigi teile osutatud usaldusest.»

«Saan aru, Pavel Innokentjevitš.»

«Tore, Julia Sergejevna. Ma ei lisa omalt poolt palju juurde. Teie avar silmaring ja tõeliselt riiklik lähenemine oblasti majanduse ja tema lähemate perspektiivide hindamisel on eriti äramärkimist leidnud ja ar-

vesse võetud. Selles ettekandes on tunda suurt unelmat. Olen vaimustatud, Julia Sergejevna. Hea, väga hea. Veel midagi, olen volitatud teile teatama: on oodata suuri muudatusi meie juhtkonnas. Teatan teile seda meeleldi.»

Julia Sergejevna liigutas käsi. Peamist ütlemata, idamaiste silmade ainitine pilk naise näol, lisas Gorizov:

«Sooviksin teile õnne, kui ei peaks seda endast mõistetavaks.»

Ent see kõlas umbes nii: «Kui mina ise poleks sind sellele kohale sokutanud.»

Borissova ei vastanud, liigutas ainult taas tuimi sõrmi. Gorizov vaatas talle ikka veel üksisilmi otsa, näol külalislahke peremehe leebe naeratus.

«Ma näen, Julia Sergejevna, te olete väsinud, sõitke koju, puhake.»

Borissova heitis pilgu selja taha. Ukse kõrval seisis kõrget kasvu, hästiistuvates nahkrõivastes autojuht.

«Viige seltsimees Borissova linna. Ta juhatab ise teed,» sõnas Gorizov. «Nägemiseni, Julia Sergejevna. Ja kollektsiooni vaatame kord kindlasti.»

«Peatuge siin,» ütles Borissova autojuhile Voznessenski kõrgendiku lähedal. Ta astus välja ja ootas, kuni auto lumehämusse kadus. See libises pimedusse, klaasid välgatasid tuhmilt, Julia Sergejevna aga jäi vaikivate majade keskele seisma. Ta poleks praegu uinuda saanud ja peatas auto nimme siin, oma kodust kaugel. Koju minna tuleb tal veel kaua, äärelinnast päris südalinna. Miks ta just siin peatus? Äkki valdas teda soov tõusta Voznessenski kõrgendikule ja seista viivuke igavese tule ääres. Seista ja mõtelda seal veidi. Ja korraga mõistis ta, et oli siia jäänud veel ka selle pärast, et kuskil siin lähedal, ühes väikeses puumajas, magab Dmitri Poljakov. Ta tuletas hulk aega aadressi meelde. Majanumbritest ja tänavanimetustest oli lumetortides lambikatete all raske aru saada. Kui Dmitri on öövahetuses, võib oodata ja juttu ajada. Dmitri on temast halval arvamisel, pole mõtet ennast petta. Ta mõtles praegu Dmitrile peaaegu õrnusega, ei tahtnud näha mitte kedagi peale tema. Aga ta oleks praegu ka

Borissova poole läinud. Et vaadata, kuidas nad elavad. Lihtsalt vaadata, istuda pisut ja siis lahkuda.

Lõppude lõpuks tunnevad nad teineteist juba tont teab kui palju aastaid, ja kõik, mis tema elus head on olnud, on seotud Dmitriga. Ta oli kindel, et ka Dmitril on see nõnda. Ainult unustada, unustada jutuajamine Gorizoviga, oma alandus ja hirm. Lõppude lõpuks, mida on inimesele vaja? Raasuke õnne. Miks on tema elus kõik nii tühi, kõle, ebamugav? Kunagi oli noorus, oli sõda, oli ka Dmitri. Kuid praegu on ta halastamatute käte jõugata ja lükata. Ei ühtki sõpra, ei ainustki liitlast.

Julia Sergejevna tõttas üha kiiremini edasi mööda kiissid agulitänavaid, vajudes tihtilugu sügavasse lumme. Väravaalustest urisesid tema peale koerad.

Ta leidis vajaliku põiktänava ja vajaliku numbri ülesse, peatus väravas. Lumesadu polnud lakanud, õuel värava taga oli vaikne, maja aknad pimedad.

Ta katsus väravat, see kriiksatas ning avanes. Puhas ja puutumatu lumi tara taga oli aimatav ühtlasest helendusest. Teispool jõge kostis vabrikuvile. Esialgu kahises see kõhklevalt, nagu oleks külma saanud, siis aga kogus jõudu ja ujutas oma ümbruse üle võimsa madala kõminaga.

Julia Sergejevna sulges kähku värava, pöördus ringi ja läks jooksujalu mööda vaikset lummetuisanud tänavat. Missuguse rumalusega oleks ta peaaegu hakkama saanud! Ta kiirustas edasi, kasukahõlmad lahti, ja lund aina sadas ja sadas.

Kaks kvartalit oma majast eemal jäi ta seisma. Tema ees kivisel astmel tõmbetuules oli näuguv ja värisev tõmbuke. Julia Sergejevna kummardus seda võtma. Kassipoja vertikaalsed fosforestseerivad silmaterad peatusid põgusalt ta näol — kiisul oli väga külm. Ta sirutas käe välja, kassipoeg tõmbas selja küüru, turtsus, hüppas trepilt alla ja kadus nurga taha.

Julia Sergejevna pühkis sõrmed vastu kasukat puhtaks. Säh sulle, ilmuta veel humaansust. Ah sa metsolajas!

Unine majahoidja avas talle. Trepist üles minnes luges Julia Sergejevna pikkamööda astmeid ja süütas igal mademel valguse. Astmete hallil kivil helkles must kvartsitoim.

Kevad tuli ootamatult. Juba ammu enne sulatiima sihivad vanamehed päikest, kaitstes silmi pahklike pea pesadega, nuusutavad õhku, kombivad urbset lund. Maal ei oodata kevadet üksnes sellepärast, et ta toob sooja ja päikese. Kevad erutab maameest kui virguva elu kutse, ta on tõuge tegutsemiseks, selle maa võimas kutse, mille põuest põlluharija on sündinud. Mas mehele on kevad alati oodatud külaline, ja keegi ei taju kevadet nii erksalt ja õigesti, mitte keegi ei rõõmusta tema üle nii palju ega kiru teda südametäiega nii nagu maamees — kevad toob tema ellu palju hoolt ja muret. Iga kevad on eriline ja seda vastuvõtev inimene saab jälle ühe aasta võrra vanemaks.

Stepan Lobov sõi lõunat. Marfa, kes istus mehe vas tas, pea käele toetumas, vaatas teda kiindunult.

«Oled täitsa otsas, Stepan,» ohkas naine. «Sa pole ammugi enam poisike, aga rassid kümne mehe eest. Ükskord vajud kokku, kas arvad, et inimesed sulle aitäh ütlevad. Võta näpust. Kui oled omadega läbi, ütlevad ainult: las läheb, on oma jooksmised ära jooksnud.»

«Panid leierkasti käima,» kostis Lobov tõrjuvalt, närides aeglaselt suutäit. Neelas alla, võttis teise. «Sa rääkisid mulle hommikul midagi, ei mäleta enam.»

«Läksin hommikul lehma lüpsma, vaatasin üle tara ja jäin kangeks. Vana Matvei raiub õunapuud. Seda sama, millel alati punapõsksed ubinad. Ma hõikasin: «Mis sa, taat, teed? On's ta sul ära kuivanud või»? «Põle kuivand ühti, näe, eila toodi teiste peale maksu teadustus, kõik raiun maha, kuradile!» Pole teda ilmaski nii tigedana näinud, turtsus aina.»

Stepan jättis söömise katki.

«Ja raiuski maha?»

«Võttis puu maha, vana tõhk. Hirmus kahju. «Vana tõhk,» ütlesin talle. «Mismoodi see õunapuu siis süüdi on?» Tema aga mulle: «Ole vait, oma puud raiun, kui minema.»»

«Kas raius kõik maha?»

«Eialgu vist ainult ühe. Rohkem ma ei näinud.»

Lobov nihutas kausi ülejäänud boršiga eemale ja istus püsti. Marfa sattus ärevusse.

«Lolliks oled läinud või, Stepan? Midagi ei söönud, kaks lusikatäit lürpisid. Iga tühja asja pärast... Taat on vanadusest ogaraks läinud, noh, raius maha, mis seal's ikka. Ma ei lase sind kuhugi. Istu, söö, valan supile ehk natuke, annab söögiisu, mul on sõstarde pealt.»

«Pole vaja.» Lobov pani suitsu ette, vaatas aknast välja ja kontsutas laupa: teeäärsetes kraavides oli juba hulk vett. «Topeltaknad tarvis eest ära võtta, on aeg.»

«Lippan homme farmist koju, küll võtan.»

«Ehk saan ise täna õhtupoolikul sellega hakkama.»

«Las olla. Mida veel!» torises Marfa karedavõitu lahkusega. «Kas sul on veel vähe õiendamist, küllap isten ise toime. Sinust, eks vaata ise, on ainult vari järele jäänud. Lippan koju ja õiendan selle asja ära.»

Lobov puhus suitsu otse vastu aknaruutu ja naeratas. Kui naised kolhoosi tööle asutasid minema, ütlesid nad alati: «läki» või «hakkame astuma», kojumineku aga: «lippan koju», «tarvis koju lipata». Varem ei pinud ta seda nagu tähele pannud, praegu aga mõtles kibedusega naiste töökoormast. Põllul, kodus, normipäevad tuleb täis teha, oma kapsamaa rohida ja lapsepõnnide pesu pesta, mees toita. Maal lasub kõik naiste õlul, kes meestest on sõjas surma saanud, kes linna jaiga lasknud. Noored tulevad aega teenimast — ja kohe linna, haruharva tuleb mõni neist tagasi.

«Tarvis Matvei-taadi juures ära käia,» mõtles Lobov, rehides end neist kasutuist mõtteist lahti. «Vana tohman, kui teada saavad, võivad asja ees, teist taga istuma panna.» Teda kurvastas naise jutt, eriti nüüd, pärast nõupidamist oblastis. Ta mäletas vana õunapuud lapsepõlvest saati, oli poisikesena sellelt õunu varastanud, näpanud neid ka noormehepõlves, kostitanud nendega oma kadunud esimest naist, tol ajal pruuti. Sügise poole olid õunad läbipaistvad ja maitsvad, harvad valged täpid koorel.

«Kus sa täna tuled hilja koju, Stepan?»

«Ei tea. Istume vist kella kaheteistkümneni. Juhatuse koosolek.»

«Häda selle sinu ametiga. Ja mille kuradima jaoks meil seda vaja on?»

«Häda on mujal, Marfuša. Hiljavõitu kutsus Derbatšov oma nõupidamise kokku. Mis nüüd enam ära teha jõuame? Teist kuud jändame külviplaanidega. Kord ei kõlba maa, kord pole seemet, ei tea, kust hankida. Kui asi vedu võtab, planeerime sel sügisel kõik ära, kutsun linnast ökonomisti. Poleks halb sihuke koht sisse seada, kui ainult tubli inimene leiduks. Ilmas leidub alati arukaid inimesi, sina aga hädaldad. Ta päästis meie käed lahti. Kui jõuame, teeme külviplaani ümber, saame pool miljonit puhastulu.»

«Ma saan aru,» solvus Marfa. «Kas arvad, et mul pole terakestki mõistust?»

«Oli, aga otsa sai,» naljatas Lobov, astus naise juurde ja kaisutas teda oma ainsa käega, surudes kergelt enda vastu. Marfa hämmeldus mehe kohmakast õrnusest, jäi vaikseks. Sääraseid hetki juhtus neil nüüd harva, nad seisid sõnatult.

«Varsti saab seitse aastat, kui paari läksime, Stepan,» lausus Marfa, ja mees imestas:

«Kas tõesti seitse?»

«Seitse. Sügisel, talvisel nigulapäeval, saab seitse täis. Elu läheb mööda, nii et ei näegi.»

«Missugust elu sul siis vaja on?»

«Egas mulle vaja ole,» kiirustas Marfa vastama. «Mis mul endast, sinust on kahju. Kodus pole sind kunagi, oled hoopis otsa jäänud, Stepan.»

Mees painutas pead ja suudles naist äkki huultele. Ta lõhnas tubaka järele.

«Hüva, ma lähen, Marfa.»

«Mine.»

Naine saatis teda pilguga läbi akna, otsustas koristama asuda, istus siis aga keset toimetusi maha ja jäi mõttesse.

31

Sel ajal kui «Rohelise Aasa» kolhoosi juhatuses higistasid oma kõlvikute plaanide kallal brigadirid ja agronoomid ning Stepan Lobov lõpetas teist pakki

[illegible], toimus Nikolai Gavrilovitši kabinetis büroo, [illegible] erakorraliselt kokku kutsutud. Esines Derbatšov ja sõna võttis ka Julia Sergejevna, kelle pärast [illegible] niisugune melu oli tekkinudki; valmistudes [illegible] andma, ei olnud Borissova mõelnud vastulöögile, ta praegu tuttavaid nägusid silmitsedes mõtles ta: «Kes [illegible]? Kes?» Klepanov istus Derbatšovi kõrval. Julia Sergejevna tuli selle mõtte juurde mitu korda tagasi, [illegible] kahtlused muutusid kindlaks veendumuseks. «Tema,» sõnas Julia Sergejevna endamisi. «Keegi teine [illegible] või see olla. Ah, argpüks! Miks sa mulle seda [illegible] ei öelnud? Rahu, Derbatšovist ei olnud juttu [illegible] ainult Klepanoviga. Kes? Kes? Nimetati ju ka [illegible].»

«Esitan küsimuse otseselt,» ütles Derbatšov. «Kõrvaldada Borissova oblastikomitee büroo koosseisust. Meie ettepaneku hääletada.»

Pikkamööda valgus Julia Sergejevnal veri näost.

«Te unustate, Nikolai Gavrilovitš, mind valis konverents.»

«Esitame järgmisele pleenumile. Ma ei kahtle, et ta kinnitab meie otsuse.»

Julia Sergejevna silmitses pika rohelise laua ümber istuvaid inimesi. Kindral Gorizov kortsutas tihedaid kulme ja kruvis lahti oma täitesulepead, oblasti täitevkomitee esimees Moškanets kuivatas raskelt oma higistavat siniverkjat kaela taskurätiga, Klepanov uuris kõrvalseisjalt lauda. Üksi Derbatšov vaatas talle otsa: «Seltsimees Borissova töötab tulevikus mingis vähem vastutavas töölõigus, mis talle rohkem sobib. Kus nimelt, seda otsustame pärastpoole. Selge on üks: seltsimees Borissova ei ole veel küps oblasti ideoloogilise elu juhtimiseks. Kulissidetaguste intriigide sepitsemine pole kommunistile kohane. Arvan, et Julia Sergejevna leiab endas mehisust revideerida oma vaateid partei seisukohta.»

Gorizov oli lõpuks oma sulepea kokku pannud ja vaatas otse Borissovale näkku. Tema kitsais, raskete kulmudega pooleldi kaetud mongolisilmis oli varjatud muie. «Pidage vastu, ärge minge enesest välja. Kõik on korras,» luges Julia Sergejevna ta pilgust ja langetas pea.

Hääletati. Viis olid poolt, kolm kohalolijaist jäi erapooletuks. Garderoobis abistas Julia Sergejevnat vanahallide vurrudega Saveljevna.

«Väljas on veel üsna vilu,» sõnas riietehoidja. «Liiga vara olete õhukese mantli selga pannud.»

«Jajah,» vastas Julia Sergejevna masinlikult ja astus tänavale. Otsekohe sööstis ta kallale niiske tuul.

Mis siis ikka, kel võimu, sel väge. Ta polnud Derbatšovi peale pahane. Ka tema oleks niisamuti talitanud. Võitlus on võitlus. Ka endale ei teinud ta ette heiteid. Derbatšov on valel teel.

Ta lõdvendas sallisõlme: vastu tuult oli raske hingata. Veendumused veendumusteks, ent proovi tundeid raudrüüsse suruda. Derbatšov meeldis talle, ta pea aegu kadestas teda. Derbatšov ei tea midagi. Ta on valmustatud oma ideedest ja utoopiatest ja ta ei tea midagi. Ja Julia Sergejevna ei või ausalt ja avalikult nagu Derbatšov täna, öelda talle: «Kaitse end.» Julia Sergejevnale tulid meelde Gorizovi rasked tursunud laud. Kas hoiatada Derbatšovi? Meeletus. Ta ei saa vuta sellega midagi ega ole sellest kasu ka Derbatšovil. Parem on mitte midagi teada. Teine küsimus: kuidas? Kahtlemata on ta tark mees, kuid äge; ise seda sõnavimata kiirendaks Julia juba niigi lähedast lõpplahendust. Kuigi ta pole nõus Derbatšoviga, kes on valinud vale tee, ei söandaks ta niisugust sammu astuda. Ehk küll ka vaenlane võib vaimustust ära tada.

Pügatud noore pärna otsas üle tee käratsesid varblased. Sagris tompudena sööstsid nad alla, pudenesid maapinnale, tõusid lendu. Julia Sergejevna tahtis istuda mõnele teisele pingile: varblased siutsusid liiga valjusti. Kuid ta ei söandanud üles tõusta, ei suutnud end sundida paigalt liikuma.

Ta istus linnapargi pingil. Vastas liivakastis mängisid lapsed, turris vanaeit kaitses südilt lapsevankrit, keerates seda kogu aeg nii, et vankrikate varjaks päikest.

Julia Sergejevna sulges laud. Päike soojendas tugevasti. Mitte kuhugi minna, mitte millelegi mõelda,

mitte midagi otsustada. Las liigub kõik oma rada, ilma [illegible] osavõtuta. Istuda nii nagu praegu, ja et soojendaks päike, naeraksid ja kilkaksid lapsed ...

«Julia Sergejevna, teie? Mida te siin teete?»

Derbatšov seisis paljapäi, heleda mantli hõlmad lahti. Pund heitsid õhtusi längus varje, liivakast oli tühjaks jäänud, kuivetut turris eite lapsevankriga polnud ka lähedal.

«Hingan osooni, Nikolai Gavrilovitš. Istuge, hingake ka. Te ei näe ju sugugi hea välja, kaugeltki mitte võidukas.»

Derbatšov laskus raskelt pingile.

«Veel üks niisugune võit, Julia Sergejevna, ja mulle ei jää ühtki sõdurit.»

«Meeldiv kuulda seda teilt. Olen uhke.»

«Ah, jätke, Julia Sergejevna, minu asemel õiendaksite teie arveid järsemalt. Teisiti ei saa.»

Päike oli loojunud. Ebamäärases õhtuhämarikus sütitasid üksteise järel tänavalaternad.

Kõik oli ära öeldud, ja nüüd polnud enam võimalik midagi muuta ega lisada; nad teadsid seda ja vaikisid, ei tahtnud katkestada vaikust, ei tahtnud lahkuda. Vastas kustus kinoreklaam ja tihe inimvool viimaselt pansilt valgus pargi puiesteedele. Nad tõusid püsti ja hakkasid samuti minema, kuid ei segunenud rahvahulgaga; inimesed möödusid neist ja vaatasid tagasi.

Borissova maja juures sirutas Derbatšov käe.

«Olen rõõmus, et kohtasin teid, Julia Sergejevna. Kurat võtaks, olete huvitav inimene.»

«Te ei tunne mind üldse, te ei tea üldse midagi. Vaimustute ülearu,» libises naise huultelt. «Teil tuleb mind tundma õppida. Siis te enam nõnda ei räägi.» Borissova tõmbas käe ettevaatlikult ära ja astus uksest sisse.

32

Solontsova sidus Dmitri lipsu, vaatas ta veel kord üle.

«Kas närveerid?»

«Veidi,» tunnistas Dmitri, seistes peegli ees ja tak seerides kriimustust lõual.

«Ära puutu,» lausus Solontsova, «ka lipsu ära puutu Kas tahad kõik ära rikkuda?»

Ta lükkas mehe käed kõrvale ja kohendas ise.

«Noh, mine, kallis.»

«Kuule,» küsis Dmitri järsku ärevalt. «Kas ma end ehk liialt üles ei mukkinud? Vahest on ebaviisakas pole sünnis?»

«Rumalus, Mitja. Miks peaks hästi riietuda eba viisakas olema?»

«Arvad nii?»

«Noh muidugi, tobuke. Mine.»

Naine tõukas teda kergelt ukse poole. Dmitri võttis ta käest kinni.

«Ütle ausalt, kas sina tahaksid tulla.»

«Mis sa nüüd, Mitja,» kiirustas naine vastama, tõm mates rinnal kirjut kampsunit koomale. «Nii palju pesu on pesta. Vasja on tulemas. Jään parem koju. Vaata, et sa ei hiline.»

«Noh, hea küll,» nõustus Dmitri, kuigi oleks väga tahtnud, et naine oleks täna kogu aeg olnud tema seltsis. Katja kärsitud liigutused ja helerohelistes silmades välgatanud süüdlaslik ilme riivasid teda ebameeldivalt.

Ta oli järjekorras teine ega oodanud kaua. Loeti ette ankeet, Selivanovi, Platon Nikolajevitš Drotovi ja Der batšovi soovitused. Dmitri tõusis püsti ja unustas, mil lest pidi oma elulugu alustama. Teda vaadati tähele panelikult ja äraootavalt. Platon Nikolajevitš Drotov noogutas julgustavalt:

«Hakka pihta, ära venita midagi.»

Selivanov ütles midagi Vladislav Kazimirovitš Mal juginile, see naeratas mõistvalt, kehitas kitsaid nais likke õlgu ja nad jätkasid sosistamist. Dmitri rääkis, millal ja kus ta on sündinud, kes olid ta vanemad ja kuidas ta kasvas ning õppis ja mis temaga sõja ajal juhtus.

«Noh, kuid kõik ülejäänu — tehas, siin seda tea takse. Arvan, et rääkida pole mõtet, teie aega raisata. Ongi kõik, mis ma enda kohta öelda võin.»

«Kas seltsimeestel on küsimusi?» päris Vladislav Kazimirovitš frentši kohendades ja kohalolijaile nõud likult otsa vaadates.

«Mis küsimusi?» lausus kellegi hääl Dmitri selja tagant. «Oma inimene, mis küsimusi siin veel saab olla. Selge, vastu võtta, soovitada koosolekule.»

«Õndake,» tõstis Maljugin pea. «Siis räägin mina,» alustas ta harjumuse kohaselt väga vaikselt ja mõju kalt. «Me võtame seltsimehe vastu parteisse. Meie, kommunistid (ta rõhutas sõna «kommunistid»), peame tema tulevikku talle avameelselt kõik, mis me temast mõtleme, ning peame olema nõudlikud lõpuni. Kas Poljakov on vääriline kommunistiks saama? Jah, ütlen ma. Me tundsime ta vanemaid, me tunneme tema rasket elu. Viimased aastad on Poljakov enda kallal kõvasti tööd teinud, end iseõppimise teel täiendanud, kaugele jõud nud. Saanud üheks nende seast, kelle üle meie tehase kollektiiv uhke on. Ma ei või ega taha Dmitri Roma novitš Poljakovist midagi halba öelda. Ma ei kahtle, et teatame kõik tema poolt. Ma ainult tahaksin meelde tuletada Poljakovi hiljutist abiellumist Jekaterina Solontsovaga, meie tehase töölisega, ja küsida, kuidas peaks ta otsustama korraldada oma elu temaga noor kommunist Poljakov edaspidi. Saage minust õigesti aru, seltsi mehed. Ma pole kaugeltki vagatseja, pole seda kunagi olnud. Kuid siin on eriline asi, kommunisti moraalse palge puhtus kohustab.»

Dmitri vaatles oma käsi ja tundis, et huvi toimuva, Maljugini enda ja tema vaikse hääle vastu kasvas. «Kui õige läheks, virutaks talle vastu kõrvu,» mõt les ta tigeduseta. «Pärast, käigult, vastu teist kõrva. Oleks alles vaatepilt.» Platon Nikolajevitš Dro tov pilutas silmi, keegi ei vaadanud enam teisele otsa, püüti teha nägu, et igaühel on iseendaga tege mist.

«Hea, et Katja ei tulnud ega oota tehase administrat sioonis. Pole vaja rõõmsat nägu teha,» mõtles Dmitri. «Oleks raske varjata, ta aimaks kohe. Jah, ma pean vastama, see küsimus pidi tulema. Kuid miks niisuguse hoiakuga ja sel hetkel?»

«Ma vastan,» lausus ta, raskelt üles tõustes. «Sain teist aru, seltsimees Maljugin, ja vastan. Ma armastan

Solontsovat ja usun teda. Ta on tubli, aus inimene, hea sõber. Ta on palju läbi elanud. Ma usun teda.»

«Seltsimehed, jätkame,» katkestas Vladislav Kazimirovitš vaikuse, tõusis uuesti püsti ja andis Dmitrile peanoogutusega loa istuda. See istus ning hakkas taas silmitsema oma suuri, pooridesse sööbinud metalli-tolmust tumedaid käsi. Ta sai enda peale vihaseks. Millest see tundlikkus? Tähendab, tema suhetes Solontsovaga on midagi nõrka, haiglast, kui igaüks võib ta hinge valusalt riivata. Ta vaatas väljakutsuvalt ja vihaselt ringi, mitte niimoodi polnud ta parteisse astumist kujutlenud, ta oli oodanud ebatavalisi, tugevaid sõnu ja tundeid. Jõud oli milleski muus, hoopis milleski muus. Maljugini manitsevat lõppsõna, milles nüüd, pärast üksmeelset hääletamist, oli isamaalisi noote, kuulas Dmitri ärrituse ja tusata.

Ta sai aru, et tuli parteisse sellega, mis tal on. Ja et igaüks tuleb oma eripärasusega, partei vajab seda eripärasust, mis igaüht teistest eristab. Ühtlasi aga moodustavad nad partei, täiendades ja rikastades üksteist, ning seda ühist nimetatakse parteiks. Partei — see oli, mis ta seni on teinud ja edaspidi teeb, tema töö, tema unistused, tema ideaalid ja ühine kõrge eesmärk. Ja veel tundis ta esimest korda tõelist muret perekonna, Katja pärast.

Teda õnnitleti.

33

Nikolai Gavrilovitš arutas Klepanoviga olukorda tehases «Metallist» — tehasel oli nurjunud kvartaliplaani täitmine valu osas —, kui talle toodi kiirtelegramm.

Klepanov astus kõrvale, kappide juurde, kus seisid reas Lenini ja Stalini, Marxi ja Engelsi teoste kuldkirjaliste selgadega köited. Klepanov tundis esimese sekretäri kabinetti ammu, peaaegu sõja ajast saadik. Selle peremehed vahetusid, raamatud jäid. Koristaja pühkis aeg-ajalt nende kaasi niiske lapiga, pühkis üle ja asetas tagasi, seades raamatuseljad täpselt üksteise kõrvale. Derbatšov lehitses neid tihti ja koristaja

pühandas. Derbatšov ei pannud raamatuid kunagi oma kohale tagasi, viskas, kuhu juhtus. Koristajal oli soliidsetest paksudest köidetest kahju, laitvalt silmitses ta nende pliiatsiga rasvaselt täiskriipsutatud lehekülgi. «Ei hoia ta neid ka põrmugi, pole omad.» Veel oli ta Derbatšovi peale pahane kõikjale laialipuistatud tuha pärast. Seda leidus aknalaudadel, raamaturiiulitel, laua all. Ja ainult tuhatoos, mis oli õhtuks ajalehtede ja raamatute alla maetud, jäi alati puhtaks. Koristaja püüdis selle igal hommikul demonstratiivselt otse keset lauda. Derbatšov, kel asjast aimugi polnud, lükkas tuhatoosi aga sisse astudes kohe eemale. Klepanov oli püüdlik sellest vaikivast sõjast ja muigas endamisi. Ka tema kabinetis seisid kapid, täpselt samasuguseid raamatuid täis. Ta ei kasutanud neid peaaegu kunagi — neid oli liiga palju. Ettekannet koostades lehitses ta kuidas vana partei-ajaloo kulunud lehekülgi.

Derbatšov köhatas vihaselt ja Klepanov vaatas tagasi.

«Loe läbi,» lausus Derbatšov, suu virilal muigel, ulatades telegrammi Klepanovile.

Ük(b)P Ostoretski Oblastikomitee esimesele sekretärile Derbatšovile. Büroo otsust käesoleva aasta viiendast aprillist Borissova kõrvaldamise kohta loeme ekslikuks ja kahjulikuks. Soovitame viivitamata taastada endine olukord ...

Derbatšov nägi, kuidas Klepanov luges, liigutades huuli, luges veel kord, püüdes võita aega ja koguda mõtteid. Derbatšov oli jõudnud teda tundma õppida ja sai aru, et esimesena ta oma arvamust ei avalda. Vaadanud allkirja, küsis Klepanov vastu ootusi ettevaatlikult:

«Mis te teha kavatsete, Nikolai Gavrilovitš? Teie ei tohi lahkuda.» Ja eriti ägedalt: «Olete liiga suure asja ette võtnud.»

«Kas ka teie ei läheks ära?»

«Mina, see on teine asi. Olen lihtne käsutäitja, tuvisõnglist pole ma kunagi kõrgemale tõusnud. Leppige sellekorraga, Nikolai Gavrilovitš. Minu arvates on see praegu kõige õigem. Asja huvides ära oodata. Võitlus on võitlus. Mõnikord tuleb ka taanduda. Ürituse kaotus,» kordas ta jälle.

Uksele ilmus sekretär ja tuletas meelde, et homm kuks kombaini asjus põllutöömasinate tehasest välja kutsutud grupp ootab.

«Jajah. Kohe, Varvara Semjonovna. Aitäh, Georgi Jurjevitš, avameelsuse eest. Räägime sellest hiljem veel. Lõpeta oma asjaajamised ja tule ka siia. Pean seda kombaini ehitamist pisut tagant lükkama. Võta vahepeal peavalitsusega ühendus, mis nad seal keeru tavad.»

Klepanov heitis pilgu Derbatšovile, ei lausunud ega enam sõnagi ja lahkus. Koridoris peatus ta ega läinud kohe oma kabinetti, vaid astus puhvetisse, jõi pikka mööda pudeli külma kihisevat boržommi.

«Astuge edasi, seltsimehed, võtke platsi. Mul on vähe aega, hakkame kohe peale. Oblastikomitee tunneb huvi, mis staadiumis uus masin on. Kes räägib?»

Selivanov köhatas kohmetult, tõusis püsti. Temast hoovas kanget «Šipri» lõhna, ilmselt oli ta üle pak kunud.

«Kui lubate, kirjeldan, et pilt selge oleks, üldist olu korda.»

«Ainult lühemalt, Artjom Vitaljevitš. Kõige olulisem.»

«Hea küll, Nikolai Gavrilovitš,» hakkas Selivanov vuristama, kohendas kanget tärgeldatud kraed ja vedas ninaga õhku. «Kõige olulisem. Septembriks on masin katsetamisvalmis. Kas ma räägin õigust?» pöördus ta oma inimeste poole. «Me otsustasime talle nimeks panna «UN Ostoretsk-1». Masin on mõeldud kartuli ja suhkrupeedi koristamiseks. Tema loomisel töötab suur grupp. Grupi juhataja seltsimees Jakov Klavdijevitš Kapitsa ei saanud kahjuks tulla, on haige. Süda vigurdab. Muidugi, idee kuulub teile, Nikolai Gavrilovitš, ja meie...»

Vaikselt kuulav Derbatšov tõstis silmad ja kohtas Poljakovi pilku.

«Mainisin seda muuseas. Me sattusime suurtele raskustele. Tänini on meie kodumaal ehitatud kaks umbes säärast masinat: kartulivõtmismasinad ja suhkrupeedi koristamise kombainid. Meil oli eeskujuks kaks mude-

li. Tuli saada, kui nii võib väljenduda, hübriid. Ja meie kollektiiv täitis auga ülesande, arvestades...»

«Kõik see on väga hea, Artjom Vitaljevitš. Jääb ainult üks asi enesele selgeks teha: siin on asjalik nõupidamine ja mitte miiting. Agiteerida pole meid vaja,» katkestas Derbatšov taas tema kõnevoolu ja lisas leebemalt: «Öelge, missugune on praegune seis. Vabandage, mida te seal kogu aeg nuusutate?» küsis ta kahtlustavalt. «Olete ka haige või?»

«Mina... näete... seda, et...»

«Mis on, Artjom Vitaljevitš?»

«Šipr». Sattus säärane...»

«Noh, see pole surmav,» lausus Derbatšov. «Jätkame, Artjom Vitaljevitš.»

Selivanov piidles silmanurgast, kergitades pikka kitsast nägu.

«Mina isiklikult olen masinaga rahul. Transmissioonis ja vastuvõtupunkris on veel üht-teist viimistleda. Ei ole veel küllaldase täpsusega välja töötatud üks paarkaadi tähtsamaid sõlmi: ümberlülitus suhkrupeedikoristamiselt kartulivõtmisele. Pealsete haaramise seade pole vajalikul määral töökindel, seda peab tunnistama. Otsime praegu efektiivsemat lahendust. Ja selle me leiame, raiuge mul või pea maha.»

«Liiga rängalt öeldud, miks siis kohe pea kallale minna. Seda läheb ehk veel tarvis.»

Selivanov kohendas kitsast kraed, ta jutt jooksis nüüd vabamalt:

«Mulle teevad muret muud asjad, Nikolai Gavrilovitš. Teiega kooskõlastatult saatsime peavalitsusse ja ministeeriumi joonised, arvestused, nõudmised vajalike komplektide, seadmete ja materjalide peale, tehasele lisafondide eraldamise eelarved. Uue masina seeriatootmisel ei tule me oma jõududega toime, te teate seda. On vaja uut tsehhi, meil pole olemas kõiki tarvisminevaid terasesorte. On paljugi, mida oleks veel tarvis. Mingit selget vastust pole me aga siiani saanud. Mulle kui direktorile teeb see suurt muret.»

Siinse ästus Klepanov, tervitas peanoogutusega kõiki, istus vaikides stenografisti vastu nurka, tõstis jala põlvele ning uuris keskendunult seinale riputatud jooniseid.

«Kahe nädala eest nägime masinat, praegu käib sõlmede täpsustamine. Siin on joonised, Nikolai Gavrilovitš. Õigupoolest peaks ettekande tegema Jakov Klavdijevitš ...»

Derbatšov kortsutas kulmu:

«Selge, rääkige edasi. Ma tahaksin teada saada iga siin viibiva seltsimehe arvamuse ja ettepaneku. Paljudega oleme juba rääkinud. Kahju, et Kapitsat täna pole. Artjom Vitaljevitš ei ole põhjalikuks ettekandeks ette valmistatud. Seltsimehed, täitke see lünk. Ja konkreetsemalt, palun, vähem üldsõnalisi kinnitusi. Olen niigi edus kindel.»

Hoidudes Selivanovi poole vaatamast, hakati sõna võtma. Viimasena tõusis Poljakov, laotas kähku Derbatšovi ette lauale üksikute sõlmede, osade ja tervete masinate joonised.

«Te teate, et meil tuli valmistada kõik endil, viimse kruvini. Isegi hädavajalikud laagrid treisime ja tegime ise. Materjali sordilisus ei vasta nõuetele, katsetamisel võib ette tulla ootamatusi. Siin on kartulivõtmismasina põhiosa. Neli haaravat lõiketera, mis heidavad massi vastuvõtupunkrisse või ülekandetrumlile. Suhkrupeedi koristamisele ülieminekul saab need kergesti ümber seada. Siin, punkri kõrval, lülitatakse sisse ketasnoad. Lülituvad sisse ja töötavad pealseid haarava seadeldisega üheaegselt... Võib näitlikult demonstreerida... Siin on ülekannete taasspind...»

Esitanud selgelt masina tööprintsiibi, küsis Poljakov laua juurest lahkumata:

«Kas küsimusi on, seltsimehed?»

«Küsimused tulevad katsetamise ajal,» naljatas Klepanov.

«Nagu ma juba ütlesin, pole masina viimistlus sugugi lihtne asi.»

«Üks silmapilk.» Klepanov tõmbas joonised enda ette. «Kas teile ei näi, et tagarataste diameeter on suurevõitu?»

«Oleme seda kaalunud, Georgi Jurjevitš. Kahjuks arvestused ei luba muuta. Kõik sõltub kaalust ja masina läbimisvõimest. Tuli arvesse võtta ka aasta-aega: masin peab töötama sügisel.»

Kõik kogunesid kobarasse jooniste ümber. Ka Selivanov astus külje pealt ligi ja hakkas vaatama.

Derbatšov tegi kokkuvõtte:

«Tänan kõiki, seltsimehed. Paari nädala pärast astume Georgi Jurjevitšiga,» noogutas ta Klepanovi poole, «teie juurde jälle sisse. Soovin edu.» Stenograafistmeiu korjas täiskirjutatud lehti kokku. «Kõigi küsimuste ja raskustega palun minu poole pöörduda. Nägemiseni, seltsimehed, nägemiseni. Kõike head.»

Kui uks Selivanovi järel sulgus ja ta, kahvatu ning silmanähtavalt kahvatum kui tavaliselt, läbi ooteruumi läks, unustades Varvara Semjonovnaga jumalaga jätta, astus Derbatšov akna juurde ja lükkas selle lahti, lasi suitsu välja. Pöördus siis ootava Klepanovi juurde lähemale ja turtsatas, peaga ukse poole osutades:

«Kaval, ei valmistanud ette, ajab lõhnaõli kaela. Kas tuli siia pruuti valima või mis?»

«Kas siis nüüd hakkab liigutama, Nikolai Gavrilovitš?»

«Kindlasti. Jutusta, mis sul seal veel on.»

«Ma kõnelesin telefoni teel asetäitja Korolkoviga. Kahjuks mitte midagi lohutavat. Otsustamisjärgus, üles... Masin tuleb läbi suruda, Nikolai Gavrilovitš.»

«Arvad?»

«Kahju on ju. Kui palju vaeva sellega nähtud.»

Derbatšov tõstis pilgu märkmikult. Klepanov vaatas kõrvale. «Masina» all tuli mõista midagi muud.

«Ära end longu lase, Jurjevitš. Võta Selivanov, veel mõni mees, kas või Poljakov. Täpsusta veel kord kähku asjaolud, tellimused. Kas joonised on korras?»

«Saab tehtud, Nikolai Gavrilovitš.»

«Ütleme, neljandaks.» Derbatšov lehitses kalendrit. «Varem ma ei jõua kuidagi.»

«Kas lendate ise, Nikolai Gavrilovitš?»

«Jajah.» Derbatšov kirjutas taas midagi hoogsalt blanketile.

«See on tore,» rõõmustas Klepanov. «Neid tuleb kõvasti raputada. Küll meie siin teeme juba kõik, mis saadame.»

Derbatšovi äraolekul läks elu oma rada, oblastikomitee aparaadis oli tunda mõningat nõutust. Julia Sergejevnat, tagasihoidlikku ja vaikivat, tervitasid paljud rutakamalt kui tavaliselt. Derbatšovi asendas teine sekretär Klepanov. Borissovat kohtles ta sundimatult ja malbelt, kui ta tahtis, oskas ta olla külmrahulik. Kõik ootasid kärsitult Derbatšovi tagasijõudmist.

Derbatšov saabus kahe nädala pärast, kutsus kohal olevad büroo liikmed kokku ja tõstis üles küsimuse Borissova kohta varem tehtud otsuse tühistamisest. Gorizovit ei olnud, veel mõned inimesed puudusid. Nii lähenes heinaaeg, paduvihmad ähvardasid söödavarumise nurja ajada, ja paljud oblastikomitee töötajad olid maale sõitnud. Kolhoosiasjade kibekiire lahendamine, puhkused, peaaegu nädal aega kestnud vihmasajud — kõik see nõrgestas, leevendas kuidagi momendi teravust ja Julia Sergejevnale tegi see rõõmu. Derbatšov lähenes asjale lihtsalt, peaaegu igapäevaselt, võttes seega kohe võimaluse sosistamiseks ja tagarääkimiseks. Ja Borissova — mitmendat korda juba! — suhtus temasse tahtmatult tunnustavalt. Teda häiris kergus, millega kõik algas ja lõppes. Mindi laiali, aeti uste juures juttu, tema aga istus ikka veel. Äkki märkas ta seda ja tõusis püsti. Derbatšov astus tema juurde.

«Niisiis, Julia Sergejevna. Töötada tuleb meil koos.»

«Võtan arvesse, Nikolai Gavrilovitš.» Ja teisel, sundimatul toonil: «Ma tahtsin rea küsimuste üle rääkida. Mitte praegu, põhjalikumalt.»

«Astuge sisse, Julia Sergejevna, mul on alati hea meel teid näha.» Derbatšov langetas raseeritud pea, jättes jumalaga.

«Kõik on hea, mis hästi lõpeb,» lausus Klepanov, väljudes Borissova kannul. Julia Sergejevna pöördus ümber, naeratus silmis:

«Kes vana asja meelde tuletab, silm peast välja, Georgi Jurjevitš.»

«Mina mõtlen sedasama, Julia Sergejevna.»

«Nimelt. Olen alati öelnud, et te olete ettevaatlik, usaldusväärne inimene.»

«Pole parata, nõnda olen loodud, Julia Sergejevna.»

«Te nagu poleks endaga rahul, Georgi Jurjevitš,» õrritas Borissova. «Kas ammu juba?»

«Kogu elu. Rahu näeme ainult unes.» Klepanov kummardus ja teatas naljatleva sosinaga: «Ma isegi kannatan, Julia Sergejevna, mingi alaväärsustunne nagu.»

«Teid vaadates seda ei ütleks. Niisugune õitsev välimus...»

«Paraku,» laiutas Klepanov käsi. «Võime ennast ohverdada on ka talent, see peab olema sünnipärane.»

Möödus paar nädalat, kätte jõudis teine suvekuu, ilma suviviljade lõikus, ja polnud ühtki kuiva päeva. Derbatšov käis pilvisena ringi — sööta oli oblastis vähe varutud, rajoonidest iga päev saabuvates kokkuvõtetes polnud midagi lohutavat. Viisteist agitbrigaadi oli ilmaasale sõitnud kontserte andma ja loenguid pidama. Kui Derbatšov seda teada sai, kortsutas ta kulmu:

«Mis see maksma läheb!»

«Nikolai Gavrilovitš...»

«Oleksin ostnud pigem kümmekond autot kolhoosidele. Olgu, riidlema ei hakka, Julia Sergejevna. Hea küll, tuulutage oma artiste. Ainult vaadake, et haltuurat ei tehtaks.»

«Oli neli valikvooru. Žürii koosseisu kinnitasin isiklikult,» rõhutas Borissova.

«Miks te siis nõndaviisi, Julia Sergejevna? Siin pole ju kedagi.»

«Ma pole kunagi osanud pealtvaatajate jaoks töötada.»

«Jätke järele, Julia Sergejevna. Tegin nalja. Muide, teatrikülastajatest ja teatrist. Eile helistas Jukelson. Mis seal lahti on? Kas jälle tülitsevad Morjaginiga? Vaatage seda asja, hooaeg on ukse ees. Teater jääb ilma kunstilise juhita.»

«Mida ta teilt konkreetselt tahtis?»

«Keeldub töötamast koos Morjaginiga.»

«Morjagin on andekas režissöör, otsiv vaim. Jukelson on minu arvates vanamoodne, kadestab.»

«Ärge öelge, tal õnnestub mõni asi väga hästi. Hiljutine «Tsaar Fjodor Joannovitš». Kolmiitsev hämmastas mind: kes oleks võinud seda arvata — terav huumor. Huvitav, huvitav, väga huvitav.»

«Lavastus on huvitav muidugi. Kuid Jukelson on liialt vaimustatud olustikulistest detailidest, on koormanud tegevustiku üle rituaalsete stseenidega. Morjaginit ei saa aga ära lasta. Oleks teatrile suur kaotus.»

«Siis lepitage nad ära. Mis kana neil seal kitkuda on?»

«Morjagin on kapriisne, tunneb oma väärtust. Nõuab uut korterit — kolmetoalist, ilmtingimata kesklinna. Ma rääkisin Moškanetsiga, ta lubab uueks aastaks.»

«Aga kas ta siis silmapilk peab saama? Isegi otsiva vaimuga andekas mees?»

«Morjagin lööb lihtsalt takka üles. Hea küll, Nikolai Gavrilovitš, ma räägin nende mõlemaga.»

«Palun, Julia Sergejevna. Homme hommikul sõidan maale. Tahan näha, mis seal kolhoosides on. Klepanov on harjunud, ei vaidle enam vastu.»

«Head reisi, Nikolai Gavrilovitš.»

Derbatšov noogutas sõnatult.

Taat Silanti, kes kaugel küla taga sügavas vagumuses pajuvitsu lõikas, sai ühe koo jälle valmis, ronis üles, kus tal seisis käsikäru, ning istus puhkama. Päike oli madalal, ümberringi, nii kaugele kui silm ulatus nägema, laiusid mõlemal pool vagumust kolletama lõigatud nisupõllud. Seda pilti rikkus veidi vagumus, mis oli sügavalt lõikunud nisupõllusse, tammeharvik nõlvadel. «Tuleks teine kinni ajada. Kogu kolhoosi rahvaga tulla ja kinni ajada,» mõtles vana Silanti. Ta istus vitsakubudel, pahvis vilkat ja heitis aeg-ajalt mureliku pilgu taevasse. Esialgu oli ilm selge, ainult idas hakkas taevas häguseks tõmbuma — juba kui aega oli sealtkandist vihma tulnud ja nisu oli mõnes iseäranis tihedas kohas lamandunud. Lõikus oli ukse ees ja vihma küll praegu tarvis polnud. Seda muidugi, et korvid, mis taat Silanti punus ja turul maha müüs, andsid tulu, kummatigi oli ta peremehehing maa küljes kinni ja ta mõtles rohkem lamandunud nisu kui oma korvide peale. Ka oli see neetud vihm teed päris põhjatuks teinud, oli raske vitsu käsikärul vedada kurat teab kust pärapõrgust, ja see ei meeldinud taat Silantile. Ta istus, sugedes pahklike sõrmedega sagrisi

hiirekarva habet, ladus pajuvitsad kärule, sidus kaarma kinni ja tõmbas käru teele. Vaevalt põõsaste tagant välja jõudnud, märkas ta porist sõiduautot, mis külatee peal ees oli, ja lüheldast jässakat meest, kes risupõllul jalutas. Teine, nähtavasti juht, istus autos, pistas viljapäid ja pani teri suhu.

«Hei, noormees,» hüüdis taat Silanti. «Kuuled sa, sina teed!»

Autojuht kiikas vanamehe habemetuusti, matsutas lõuksalt, sülitas, raputas käed puhtaks ja muheles:

«Tõmba hinge, taat. Kohe sõidame edasi.»

«Pole mul siin ühti aega oodata, keera kõrvale, kuulad sa.»

Autojuht pistis pea välja ja hõikas:

«Nikolai Gavrilovitš!»

Derbatšov vaatas tagasi ja tuli auto juurde, jättes risupõllule uue jäljeraja, ning vana Silanti ei suutnud enam välja kannatada.

«Kuda sa nõnna mõistmata oled, armas kodanik,» kurjustas ta läheneva Derbatšoviga. «Asjale oleks mind ka raasike lähemale minna, sina aga ronisid õkva põllu keskpaika, põle sul südametunnistust ega kedagi. Mis sa ilmaasjata vilja tallad?»

«Tere, papi,» sõnas Derbatšov, suu naerul. «Vägev pisu, mis? Ärge pahandage, ma ju ainult vaatasin.»

«Vaadata võib ka serva pealt,» tähendas taat Silanti ajalikult, uudistades võõrast suure peaga meest, ega leidnud, kas vihastuda veel ja ta korralikult läbi sõimata või jääda vait.

«Kelle põld?» küsis Derbatšov, tehes näo, nagu ei märkaks tema pahameelt, ja vana Silanti kratsis habet alt ning vastas väärikalt:

«Meie põld. Nõnna et «Rohelise Aasa» oma.»

«Vägev!»

«Pole viga. Ammust aega põle sihukest saaki näind. Ei mäletagi.» Vana Silanti heitis veel kord uuriva pilgu Derbatšovile ja otsusele jõudes, et mees on seda väärt, teatas usaldavalt: «Esimees on meil nõtketaibuline. Oma mees, põle väljast toodud, mehel on pea õiges. Siin põllul pidi kolmat aastat rohi kasvama: ristikhein — tessatinilt kümme puuda, normipäeva eest ega mitte tuhkagi. Eks siis tema, see meie esimees, —

krapsti! — põld nisu alla. Kolmsada viiskümmend tessatini üle plaani! Nägid? Nüüd saame normipäeva eest tasu, meie esimehel on pea otsas! Ja peale selle veel...»

Vana Silanti takerdus, pilgutas silmi, uuris teraseit Derbatšovi ja kirus ennast. Sõgevaim, lõksutab nagu eit esimese vastutulijaga, aga kurat teab, mis mees see on. Läheb ülemuste kõrvu, võetakse puha ära, õled samuti, kas sa näe, ütlevad, heast meelest külisid, nii et aitab.

Derbatšov ootas, ja vana Silanti nägi seda selgesti. Tema kahtlused kasvasid. Ta oli maruvihane ja tegi, nagu kohendaks ja pingutaks kärul köit.

«Mis teil siis peale selle veel on?» päris Derbatšov ilmse kärsitusega.

«Saad palju teada, jääd ruttu vanaks,» nähvas taat ja jõudu pingutades nihutas käru paigast, kavatsedes ümber auto ringi sõita.

Kabiinis istuv onu Griša muigas, andis gaasi, sõitis meetrit kümme edasi ja oli jälle taadil ees. Vanal Silantil tõusis südametäiega veri näkku, ta vaatas Derbatšovile otsa.

«Kas sinu oma või?»

«Minu jah.»

«Sa ütle talle, ärgu tembutagu.»

«Egas ta vihuti. Kui sõitma hakkame, tuleb meil ikkagi teist mööda ajada.»

Taat vaatas jälle Derbatšovile otsa ja puhkes naerma, näidates harvu vigaseid hambaid.

«Tõsi jah,» lausus ta. «Sul on õigus. Eks sõida siis. Ole terve, mul on ka aeg liikuma hakata, varsti vihm kaelas.»

«Kas te ei karda?»

«Misasja? Vihma! Ei sest ole kedagi, harjunud.»

«Ega ma sellest.» Derbatšov viipas peaga põllu poole. «Äkki läheb untsu?»

«Ei lähe ühti, paikene. Et oleks mida koristada ja mille eest. Küllap saame hakkama. Teeme endile, mitte külaonule.» Ja vana Silanti vakatas taas ning pilgutas silmi.

«Hea küll, papi. Ega te tea öelda, kus Lobov praegu olla võiks?»

«Meie esimees või? Kes teda teab, kus ta praegast

on. Ega tema meil suurt kunturis istu. Aga kost teie teda tunnete?»

«Tunnen,» kostis Derbatšov auto poole minnes. «Olge terve.»

«Hüva nägemist,» sõnas taat Silanti ja oli nüüd täitsa kindel, et on rängalt sisse kukkunud.

Derbatšov sõitis ühest kolhoosist teise ja vihma muudkui valas. Prognooside büroo lubas nädala pärast head ilma, ja pikemaks ajaks, kuid keegi ei uskunud. Derbatšov teadis: kui viljavarumine nurjub, püütakse kõik patud tema kraesse ajada. Nüüd oli ta veendunud, et kevadine nõupidamine polnud tühja läinud, peaaegu kõik kolhoosid olid külvanud hulga suvivilja üle plaani, Lobovi-taolised agarad olid aga üles kündnud Ostikheinapõllud, mis möödunud aastate kokkuvõtete järgi olid ainult kahjumit andnud. Kolhoosides hakati kestvate vihmasadude pärast viljapeksukohtadele katuseid ehitama.

Oli tehtud kõik mis vaja, kuid Derbatšov, Klepanov, oblasti täitevkomitee esimees Moškanets, Julia Sergejevna ja ka teised närveerisid. Nad tundsid, et on ühe masina osad, masin käivitati, lasti liikvele, ja see aina liikus ja liikus. Seda ei saanud nüüd enam peatada, isegi soovi korral mitte. Ja ärevusele vaatamata läks kõik oma rada, päike soojendas, tuli vihma, kuigi nüüd juba harvemini, oli loota ilmamuutust, Vasja Solontsovi, kes päevad läbi tolknes Ostritsa jõe kaldal, koorus nahk juba teist korda maha.

Lõpuks vihm lakkas. Kõrvetas päeva, teise, terve nädala. Südalinnas õhkus hõõguvatelt sõiduteedelt, asfaldilt ja katustelt põualeitsakut, kastanid seisid parkides, pehmed lehed rippu. Juuli lõpul sai Solontsova puhkust.

Esialgu oli Dmitri kavatsenud võtta puhkust naisega ühel ajal, hiljem tuli otsus muuta. Pärast Derbatšovi naasmist Moskvast läks Selivanov nagu arust ära, nõudis, et tööd kombaini kallal peavad tähtajaks valmis saama, istus neil lausa kukil, ja nemad, kogu grupp, ei lahkunud peaaegu üldse tsehhidest ja töökodadest. Derbatšov tõi peavalitsusest tööde jätkamise loa. Teha-

ses muust ei räägitudki kui ainult kombainist. Kapitsa, grupi juht, ei teadnud enam, mida uni tähendab. Kulunud sinine barett peas, hõredatesse punastesse karvadesse kasvanud, ümmargused silmad põletikulised, ise väga kõhn, — nii kurtis ta kord Dmitrile, et ei saa öösel enam üldse magada, et teda piinab luupainaja, ei naine on ta peale pahane ja on ta koguni diivanile magama ajanud.

Kapitsa istus laua ääres ja tõmbas ahnelt suitsu.

«Liiga lihtsustatud lahendus,» vaidles Dmitri ette andva transmissiooni skeemi puhul visalt vastu.

Viimasel ajal tundus talle, et nimelt siin on arvestustes tehtud viga — mass peab punkrisse jõudmisel olema juba küllaldaselt kobestatud, ja kobestamine peab toimuma nimelt transmissioonis, mitte aga punkris endas. Kapitsa vaatas üle Dmitri õla ja muheles, kõpitsedes lõuga. Dmitri vihastus.

«Saa ometi aru! Me ei ehita ju raketti, vennas, vaid masinat, sellel on tegemist maaga, mitte tähtedega.»

«Kui vaid õnnestuks lahendada probleem, kuidas kobestada mass enne trumlisse sattumist.»

«Te ainult kuulake teda — kus kuulutab uudist! Murran pead juba teab mitmendat päeva,» turtsatas Kapitsa ja võttis Poljakovil nööbist kinni... «Sina, vennas, ütle parem: kust ma konveieri välja võtan? Kus on automaatika? Kus on lubatud tsehh?» Kapitsa sikutas nööpi, nagu prooviks selle vastupidavust. «Selles putkas võib ainult kastruleid tinutada, mitte aga konveiereid käiku lasta. Seeriatootmine! Eelarved lendasid peavalitsuses jälle korstnasse.» Kapitsa naksutas sõrmi.

«Kõik läheb veel hästi, Jakov Klavdijevitš. Põllumehe jaoks on see masin lihtsalt kuld.»

«Seda sa saad aru küll, et kuld! Aga enne kui see kullaks muutub, võetakse sult seitse nahka. Minu elupõlves pole see ainuke «kirstunael». Tead sa, vennas, misvärki asju ma omal ajal tegin.»

Kapitsa ei vaevunud rääkima, misvärki asju ta teinud oli, kuid kõik teadsid, et enne põllutöömasinate tehasesse tulekut oli ta olnud sõjatööstuses tööl ning et Ostoretski Põllutöömasinate Tehast nimetas ta pilkamisi alevisünagoogiks, kuhu ta on sattunud oma pal-

jaks pärast nagu «puhastustulle». Dmitri armastas Kapitsat, seda vilgast teovõimsat meest, kes nukkerpaiselt pilkas kõike maailmas, kaasa arvatud ka ta ise ja tüse vurrukas Rajetška, kellega ta oli elanud koos praegu kakskümmend aastat ja keda ta natuke pelgas. Kapitsa oli hiilgav konstruktor, polnud midagi öelda. Isegi tema, Poljakov, oma väheste kogemustega tajus, millesuguse elegantsi ja teravmeelsusega oli Kapitsa terviku lahendanud kombaini konstruktsiooni, mida tema tabava ütluse järgi «kirstunaelaks» hüüti.

Hüüd oli Dmitri kindel: vastuvõtutrummel ja ettesaadev transmissioon olid agregaadi kõige nõrgemad lülid. Kapitsagi murdis nende kallal pead, ja Dmitri südamesopis pesitses pahameel, et selle äratundmiseni polnud tema üksinda jõudnud. Ta trööstis end mõttega, et isegi Kapitsa ei suuda praegu mingit paremat ettepanekut teha. Poljakov oleks kangesti tahtnud leida uue, originaalset lahendust, otstarbekat, lihtsat ja efektiivset, nii et Kapitsa ajaks oma linnusilmad imestusest pärani ja kiidaks teda. Midagi mõistlikku pähe ei tulnud, peas keerles igasugust tühja-tähja, midagi kolmnurksete, kogu transmissiooni ulatuses vabalt kinnitatud labidakeste taolist, ja Dmitri tõusis lõpuks laua tagant pahuralt püsti ning ringutas. On see alles päevake...

Töö ei laabunud, ja enne kojuminekut võttis ta nõuks supelda. Ta läks linna plaažist kaugemale. Teda seiras mõned pahaselt üksildased kalastajad, kes istusid kaldal piki kogu jõge, ning ta mõistis, et linna piirides tal inimestest lahti saada niikuinii ei õnnestu, valis madala põõsa ja riietus lahti. Heitis maha, peitis pea päikese eest põõsa varju, tundes mõnuga naha all kuiva kuumenenud liiva. Ninna tungis jahtuva kuumuse ja vee lõhn — vesi lõhnas meeldivalt, malbelt, otsekui sõrmede vahel muditud aasarohi. Ta keeras selili ja märkas pääsukesi, need tiirlesid kõrgel jõe kohal. «Kuulutavad ilusat ilma,» mõtles ta, pühkides peoga liiva karvaselt rinnalt ja kõhult. Tänavu lubatakse võrdlemisi kuiva sügist. Kui nad aga jälle ei vassi. Oleks tarvis küll, suvi ei kõlvanud kuhugi. Inimesed on nii kaua päikest taga igatsenud, plaažil pole jalatäitki ruumi. Tõsi küll, saagi suhtes on vihmast kasu olnud,

kui vaid sügis kuiv oleks. Muidu hakkab kombain vuristerdama . . .

Jälle kombain. Tuli siia, et mitte mõelda, unustada. Ja nagu kiuste pole Katjat. Tal oleks juba aeg tagasi tulla. Mis talle seal vanataadi juures nii kangesti meeldib?

Uni tikkus peale. Dmitri ei püüdnudki sellele vastu panna: maja on tühi, kodus keegi teda ei oota. Vasjat muidugi pole veel, kihutab poisikestega kuskil tänaval ringi. Ema äraolekul on poiss päris käest läinud.

Tammetõrusuurune parm põrkas lennul tugevasti vastu Dmitrit ja hammustas teda jalast; ta lõi putuka maha ja kirus. Loodus on helde, sigitab sihukesi kasutuid elukaid.

Miskipärast tuli meelde Maljugin, ja Dmitri kehitas end uniselt. Ka see võib salamahti hammustada. Kurat teab, inimene pääses üle hulga aja puhkama, pähe aga tükivad jälkused.

Peletades une, andis ta enesele käskluse: üks, kaks! — kargas püsti ja sumatas vette. Õngitsejad näitasid kaldalt rusikat, ta kirus naljapärast vastu ja ujus ikkagi kaua, pladistas ja puristas. Ronis kaldale ja heitis taas puhtale liivale: polnud tahtmist tolmusesse umbsesse linna tagasi minna.

Videvikus kohtas Dmitri sõpru, läks nendega lähimasse baari õlut jooma ja jäi tükiks ajaks istuma.

Vasja oli imelikul kombel kodus ja magas. Laual seisis ajalehega kaetud toit: ema vanasse sooja rätikusse mähitud boršikauss ja malmpott keedetud kartulitega. Korralikult lõigatud leib oli jõudnud juba veidi kuivada. Poisike oli teda õhtusöögile kaua oodanud, ei olnud jõudnudki ära oodata ja oli magama heitnud. Laua serval lebas kiri: «Onu Dima, katelokis on keedetud vähid. Nad on maitsvad. Sööge.» Dmitri istus laua äärde, rebis vähilt kaela, puhastas, sõi ära ja astus tuppa. Vasja magas teki peal, ainult trussikutes, tõmmanud kõverasse oma kõhnad, määrdunud kandade ja põlvedega poisikesejalad. Ühel jalal oli värske kriim. Dmitri kattis poisi voodilinaga.

Hommikul pesunõu juures pritsides ja puristades küsis Dmitri:

«Kas need kribud on sinu arust vähid? Tean head kohta. Sõidame õhtul Sožitsale, ma võtan Timotškinilt mootorpaadi.»

«Mootorpaadi?» läks Vasja põlema ja venitas kahtlevalt: «Nojah . . . Kuid teil on ju kiire töö.»

«Võtan kaks vaba päeva. Nõus?»

«Küsite veel. Kas viina ka ostan?»

«Ei, kuum on. Osta parem õlut, leivakalja osta. Ühesõnaga, toitu kaheks päevaks.»

«Küll on vahva,» sööstis Vasja paigast, haarates koti. «Pea'nd kinni. Või on sul endal raha?»

«Veel ei ole, varsti saan.»

«Ootal Kust?»

«Pärast saate teada. Aus raha. Leppisime ühe töö peale kokku, mina ja Vovka Smirnov. Esialgu saladus!»

«Olgu!»

Ostritsasse suubuv Sožitsa jõeke oli järskude kallastega, selge ja vaikne. Vesi vööni, Vasjale õlast saadik. Umbes neliktümmend kilomeetrit linnast valisid nad sobiva koha — veidi maad eemal oli heinakuhi, teisel kaldal vana kaasik, puude oksad rippusid otse veepinnani. Vihmast oli Sožitsa paisunud, kuid endiselt selge ja kaseoksad kastusid puhtasse sooja vette ning ühtused längus päikesekiired kõrvetasid veel üsna tugevasti. Kogu ümbrus oli lõbus ja inimtühi. Taevas oli kõrge ja hele, kaldaäärses metsas askeldasid põõsastes linnud. Oli kuulda aedpõõsalinnu häält, agar lõunees rähn toksis kuivanud oksa, kiire kägu lendas kaselt kasele, kukkus natuke, kuulatas ja — edasi.

«Onu Dima! Sii-a! Kui palju siin urge on, kole! Ai-ai-ai!»

Vasja käe küljes rippus vana must vähk, kes oli ta sõrme oma sõrgade vahele haaranud. Vasja kiljus ega suutnud vähist teise käega kinni võtta. Kiiruga komistas Dmitri mättale jõe põhjas ning kukkus üle pea vette; puristades ja enda ümber mudapilvi üles ajades jõudis ta lõpuks Vasja juurde, murdis sõra ära

ja viskas vähi märga, elavalt võbelevasse linasest rii-dest kotti oma rinnal. Tõmbas siis äramurtud sõre Vasja sõrme küljest lahti ja poiss torkas käe vette ning hakkas seda nägu krimpsutades raputama.

«Sa võta nendel seljast kinni. Pole viga, pulmadeks paraneb ära.»

Dmitri kobas jõeperve urgastes: vähke oli tõepoolest palju. Nad sahisesid kotis vihaselt, Dmitri läks aeg-ajalt kaldale ja puistas nad märja samblaga voodri-datud kinnikaetud korvi.

Pärast äpardust tegutses Vasja ettevaatlikumalt, ei unustas selle peagi, ja iga kord, kui haaras veest laksaga laksava vähi, pistis karjuma:

«Veel üks. Neljakümne esimene! Neljakümne teine! Küll on pirakas, nagu saabas. Vaadake ometi, onu Dima!»

«Näen, näen. Mul pistis, sunnik, plehku, kuidagi ei leia teist enam üles. Oot-oot, siin ta vist ongi... Ahas käes. Roni aga kotti, sõbrake. Mul on kolmekümne viies.»

Kui päris pimedaks läks, ilmusid sääsed. Dmitri ja Vasja pesid end sügavamas kohas puhtaks, sõid õhtust. Dmitri tiris kuhjast heinu ja tegi aseme. Vasja istus ja vaatas alatasa haigutades, kuidas Sožitsa kohale tõusis valendav udu.

«Heida magama, Vasja.»

«Kohe, ma natuke istuksin veel.»

«Noh, kuidas soovid. Mina aga teen suitsu.»

«Onu Dima, me ei jõua ometi nii palju vähke ära süüa. Kas homme püüame veel?»

«Püüame küll. Ja ööd jääme ka veel siia.»

«Kuhu me nad paneme?»

«Homme hulgume metsas ringi, korvi aga paneme vette, nendega ei juhtu midagi paha. Kalja paneme samuti vette, siis on külmem.»

«Nojah. Ema magab ka praegu.»

«Muidugi. Heida sinagi magama.»

«Oleks tore, kui ema oleks meiega kaasas,» haigutas Vasja ja seadis end magama.

«Järgmine kord võtame ta kindlasti ühes.»

«Kus nüüd seda. Ta kardab vähke.»

«Ta keedab meile uhhaad. Ja vähke.»

Dmitri kustutas suitsu ära ja heitis selili. Polnud tahtnist millelegi mõelda.

«Onu Dima...» hõikas Vasja äkki.

«Mis on? Kas külm?»

«Ei, ma tahtsin ema kohta...»

«Mida siis?»

«Teate, onu Dima, ta nutab sageli. Meie naaber Manka-tädi ütles talle... Tema pärast ei olla tahetud laid parteisse võtta. Kas on tõsi?»

«Oota'nd, mis lori see on!» Dmitri tõusis istuma, poi-jõesse nägu valendas kuhja all ja Dmitri nihkus talle lähemale.

«Räägid sa tõtt?»

«Ausõna, tõsi. Ma kaklesin Kolka Maljuginiga mis teie ja ta ema tuli kooli kaebama. Memm kutsuti direktori juurde. Ta ei lubanud teile rääkida.»

«Oleme ju sõbrad, Vasjok. Peab rääkima. Mispärast ta haklema läksite?»

«Tema, loll, ajas igasugust loba suust välja. Et memm olevat must plekk kommunisti ankeedis ja veel sitt teist. Ma talle näitasin. Kaunistasin tal sihver-jasadi ära. Ja teen seda veel, ärgu tükkigu.» Vasja tõusis istukile, ja Poljakov tundis, kuidas ta krampli-kult pingule tõmbus.

«Täiesti õige. Emale ei tohi lasta liiga teha. Õige, Vasjok. Nüüd aga heida pikali. Nõndamoodi. Kuid miks sa mulle midagi ei rääkinud? See pole sinust ilus, teenas.»

Vasja pomises uniselt midagi vastu ja hetke pärast juba magas. Dmitri kattis ta oma vihmamantliga, läks kuhjast eemale, istus jõe kaldale, jalad pervelt rippu, ning pani suitsu ette. Halb, et Katja pole sellest sõna-kestki hinganud, tema aga on viimasel ajal tööga nii koormatud olnud, et pole midagi märganud. «Paha, paha,» ütles ta endamisi. Ja pealegi polnud Katja kahel päeval puhkust saanud, nüüd aga oli ta korraga otse-kohe nõus olnud vana Matvei juurde maale minema, kuigi oli terve talve unistanud nende sõidust Aasovi mere äärde ja sageli meelde tuletanud tädi, kes seal kuskil elas ja Katjat igal suvel enda poole oli kutsu-nud. Katja ei olnud seal veel kordagi käinud ega merd näinud.

Katjal oleks ülim aeg tagasi tulla.

Dmitrile meenusid õhtu, mil ta oli arvestuste ja skeemide kallal istunud, väsimus, kuna töö ei laabu nud. Köögist kostis Katja hääl, Vasja naer. Nende pärast ei saanud ta töösse süveneda, ja Dmitrit ärritas nende muretus, elav lobisemine, isegi puude praksumine pliidi all. Lõpuks ei kannatanud ta enam välja ja pani ukse kõvasti kinni. Üleni jahune Katja, see ruuduline põll ja peas samast riidest rätt, mis tõmbas tihedalt kokku ta ruuged, vasena helkivad juuksed, vaatas hetk hiljem ukse vahelt sisse ja kutsus:

«Jätkub juba, Mitja. Tule meie juurde, märter, aita vareenikuid teha. Vesi keeb, me kahekesi ei jõua.»

«Ära sega, Katja. Te ei lase keskenduda. Varsti ma lõpetan.»

Ja ta kummardus uuesti vatmani kohale. Ei märganud, kuidas Solontsova ukse sõnatult kinni lükkas ja köögis kõik vaikseks jäi. Sattus hoogu ja unustas kõik. Ning kui ta siis viimaks rahulolevalt käsi hõõrudes kööki tuli, oli juba hämar ja laual lebasid ridamisi korrapärased, juba kõvaks läinud vareenikud. Katja istus pimedas ning Vasjat polnud.

«Kas sööme õhtust?» päris Dmitri.

«Istu, kohe saab.» Ta pani Dmitri ette säriseva panni pekiga, hapukoore ja kausitäie vareenikuid.

«Aga sina, Katja?»

«Meie Vasjaga oleme söönud. Vaata, kell on juba üheksa läbi. Söö.»

«Aitab küll! Miks nii palju, Katja?» küsis ta tõsise suuga. «Miks sa nii kahvatu oled?»

«Pliidist sain veidi vingu. Söö. Läheb üle.»

Naine askeldas toidunõudega ja läks kuidagi märkamatult köögist ära. Ka see jättis Dmitri ükskõikseks. Sel ööl ei saanud Katja kaua und ja aina ohkas. Praegu, jõe ääres istudes, tuli see Dmitrile selgesti meelde. Ta oli kuulnud naise ohkeid läbi une, kuid polnud neist välja teinud, oli surmani väsinud olnud.

Dmitri kustutas paberossi ja heitis Vasja kõrvale. «Rumalus,» mõtles ta. «Katja peab aru saama. Ma olen terve selle aasta töötanud nagu ori, sentimentaalitsemiseks pole olnud mahti. Puhkab välja ja rahuneb. Ei tohi iga tühja asja südamesse võtta.»

Ühes ta ajas naisega juttu, tõestas talle midagi, ja pärast püüdsid nad vähke ja sõitsid paadiga ning kõik oli tore.

Suvi oli haripunktil. Põldudele kerkisid üha tihedamalt aunad, kuhjad heinamaadel olid jõudnud madalasse vajuda ja tumeneda ning traktorid kündsid juba kiirt. Noored varesed kõndisid vanu matkides värsketel sagudel ja nokkisid rasvaseid usse. Noortel olid ainult nokad mustemad ja nad puhastasid neid sagedamini.

Derbatšov pöördus ringsõidult mööda oblastit tagasi rahulolematult — täis päikeselõõma, näljane ja rõõmus. Tema järel ronisid paksu tolmukorraga kaetud autost välja Lobov, Rohelise Aasa traktorijaama direktor ja «Punase Koidu» kolhoosi esimees Potapov, kes vastupidi Lobovile oli priske ja punapõskne mehepurikas, kelle üle neljakümne. Derbatšov oli nad kaasa toonud, kavatsedes neis uue masina vastu huvi äratada, sellega kokku leppida masina katsetamiseks põllul. Kahimatest kolhoosidest oli ainult nendes kahes peaaegu kaks kolmandikku suhkrupeeti ja kartulit maha pandud masinaga ning seega sobisid need uue agregaadi katsetamiseks. Mõlemad kolhoosi-esimehed ja ka traktorijaama direktor ei uskunud päriselt Derbatšovi. Nad olid kaasa tulnud, sest ei julgenud ära öelda. Teel, kus arutati igasuguseid tulevikuasju ja -plaane, püsis ühtekond rõõmus ja sundimatu. Kuid astunud öö teisel poolel üle Derbatšovi korteri läve, ei tundnud keegi peale peremehe end mugavalt ja vabalt. Poonitud parketil ettevaatlikult astudes läksid nad diivani juurde ja istusid kombekalt ritta, käed põlvedel, söandamata valju häälega rääkida ja suitsetada.

«Ei helistanud, ei kirjutanud,» ütles tädi Glaša ettehoitvalt, joostes köögi ja söögitoa vahet. «Kus seda enne nähtud? Nagu välk selgest taevast.»

Ta uudistas diivanil istujaid ja kadus uuesti kööki, kus juba petrooleumikeetjal midagi särises.

«Perenaine on mul äge, eks ole? Siin on väljakäik, siin vannituba, kes tahab pesta, palun.»

Külalised läksid julgemaks, pöördusid söögituppa tagasi, juuksed märjad, ise rõõmsad, kuigi keegi ei tahtnud süüa, vaid ainult magada. Siis, vahetanud traktorijaama direktoriga pilgu, kehitas Potapov õlgu ja osutas Derbatšovile. Too märkas seda ja küsis:

«Mis teil seal on?»

«Nõnna et ... reisilt saabumise puhul ...»

«Ahaa! Ivanovna, sul seal ...»

«Meil on omal, Nikolai Gavrilovitš.» Potapov läks raskelt astudes, veidi kompjalgselt esikusse ja tuli pudeliga tagasi.

«Millal te jõudsite?»

«Jõudsime, Nikolai Gavrilovitš. Olgu muud mis oli, aga seda me oskame.»

Munarooga vorstiga ja külma keedetud loomaliha sakuskaks tugevalt peale söönud, heitsid nad söögitoas ja Derbatšovi kabinetis diivanitele ning jäid silmapilk magama. Derbatšov pani ukse enda järel hiljukesti kinni ja läks kööki. Pestud nõud läikisid riiulil. Tädi Glaša puhastas petrooleumikeetjat.

«Tossab kurivaim, kaks korda olen teist juba paraadada viinud. Ei tea, mis eest küll raha võetakse?»

«Heida magama, Ivanovna, viska see kus kurat.»

«Küll ütleb aga,» vastas tädi Glaša pahuralt, talle ei meeldinud, et tema asjadesse segati. «Ligemale kogu suve elasin jõudeelu, muudkui lesisin, muudkui magasin. Oleks sul naine siin, ei sa siis niimoodi ringi sõidaks. Kodus pole sind enam nähagi.»

Derbatšov noogutas nõustuvalt ja istus taburetile.

«Teen siin suitsu, Ivanovna.»

«Tee pealegi.»

Tädi Glašat vaadates jäi Derbatšov mõttesse. Kõik on nagu kord ja kohus. Tegeleme metsakaitsevööndi tega, ehitame kõrghooneid, elanikke aga gaasiga ei varusta. Euroopa gasifitseeriti täielikult juba pärast Esimest maailmasõda. Meil aga askeldab naine päev päeva kõrval pliidi juures. Derbatšov oli väsinud ja rahul oma sõiduga ning kõigega, mida ta selle aja jooksul näha oli saanud. Kuigi tal polnud õigust ühele asjale nii palju aega kulutada, oli ta rahul. Ta oli saanud tunda kümnete, sadade inimeste usaldust, tedavõeti sõbralikult vastu. Tal ei olnud nende pilkude all

[illegible] kuigi hea olla, justkui oleks ta neid petnud, tõotanud midagi, mille teostumist polnud loota. Talle tulid meelde külm paks okroška Lobovi naise pool, jutuajamine väikest kasvu tallimehega, keda Petrovitšiks hüüti, tulid meelde Lobovi sõrmed, mis klõbistasid arvelauanuppe, ja ta ei suutnud mõista, miks tal nii ebamugav oli.

Ta niheles taburetil. Tädi Glaša jälgis teda vargsi ja surus huuled laitvalt kokku:

«Reetud töö on teil. Ei päeva- ega öörahu. Võiksid siis vähemalt nüüdki mõtted peast välja visata. Mine, Gavrilovitš, vannituppa ja siis voodisse. Töö ei ole jões, eest ära ei jookse!»

«Kohe lähen, tõmban ainult suitsu lõpuni.»

Tädi Glaša oli juba ammu Derbatšovilt tema naise ja poja järele pärida tahtnud. Pärast Moskvast tulekut oli Derbatšov aga aina sõidus olnud ja tädi Glaša polnud kuidagi suutnud selle delikaatse jutu juurde asuda, ta käinud nagu kass ümber palava pudru. Kuid nüüd puges ta südame rindu ja küsis:

«Kas Moskvas koju ka sisse astusid või kuidas?»

«Astusin, Ivanovna.»

«On's sinu omad elus ja terved?»

«Elavad, mis nendega siis ikka peaks juhtuma,» vastas Derbatšov vastu tahtmist, ja tädi Glaša sai aru, et rohkem temalt midagi välja ei pigista.

«Ma näen, et sul ei vea,» lausus ta taldrikuid kuivatades ootamatult. «Aastaid on sul kenakesti, aga õnne ei ole. Jumaluke, on ju ka õnnelikke inimesi. Mul tutvav kingsepp — joodik Tereškin — elab nagu kuninga kass. Juhtus tubli naise saama. Nüüd on trimpamisegi maha jätnud. Sain kord temaga kokku, ütlesin: «Sa oled nagu nooremaks läinud, Griška!» Tema irvitab vastu: «Seda küll! Kuidas muidu? Mu küljeluu,» — on teine oma naisele sihukese tiitli välja mõelnud, paraan, — «on tuline eit, kõik põleb ta käes, tahes-tahtmata lähed nooreks. Hakkasin isegi plaani täitma. Sündimisest saadik pole minuga sihukest asja veel juhtunud. Näe, kuidas teie, naised, meie peale mõjute!»»

Tädi Glaša oli suve jooksul küllalt vaikima pidanud ja Derbatšovil oli praegu hea kuulata tema tasaseid mõtteheletusi, ta põhjalikke, üksikasjalisi seletusi. Tädi

Glaša oli tema üksildase poissmehekodu lahutamatuks osaks saanud. Nõnda oli elu kord juba läinud. Moskvas veedetud kaks nädalat olid teda selles lõplikult veennud. Poeg on täiskasvanud noormees, üliõpilane, tal oli nüüd oma elu, olid omad plaanid. Nad kohtusid nagu sõbrad, poeg lubas pärast praktikat vaheajaks tema poole tulla. Naisega on samuti kõik klaar, see ütles talle kohe saabumisel, et tema praeguses olukorras on mõttetu Moskvast lahkuda ja korteriga riskeerida. Ja üldse, tal olevat aeg teha järeldused, kui tahab perekonna juurde jääda. Seda öeldi talle lühidalt, täpselt, liigsete sentimentideta, nagu kõik, mis naine tegi või rääkis. Töö plaanikomitees oli temas välja arendanud laitmatu täpsuse.

Järeldused on tehtud, ja juba ammu. Kõik on armistunud, maha varisenud nagu kuivanud puuoks. Teda piinas miski muu — ebamäärasus. Tõsi küll, tal oli õnnestunud uut masinat kaitsta. Kuid mis puutub kõigesse muusse, siis oli ta Moskvas asjata aega viitnud. Kaks ootusenädalat tegid talle lõplikult selgeks, et arutatakse tema küsimust. Naise sõnad «tema praeguse olukorra» kohta polnud juhuslikud, kuuldused olid ka tema kõrvu jõudnud. Derbatšovi hoiti täielikus teadmatuses, kõik protestid võeti vastu viisakalt ja külmalt. Tema omavolilist tulekut Moskvasse pärast kategoorilist direktiivi Borissova suhtes talle ei andestata — seda anti küllalt selgesti mõista. Borissovast ei hakatud temaga üldse rääkima, teatati ainult, et küsimus edasisele arutamisele ei kuulu. Üsna kategoorilises vormis tehti talle ettepanek lõpetada sisetülid ja pöörata tõsist tähelepanu Borissova ettepanekule ehitada kolhoosidevaheline hüdroelektrijaam Ostritsa jõele — ettepanekule, milles ratsionaalne tuum oli kahtlemata olemas ja mis avas oblastile laialdased perspektiivid.

Ta teadis, millega Borissova poolehoiu oli võitnud — summade leidmine kohapealt. Andekas, kuigi samal ajal kahtlane. Kahjulik. Ikka seesama. Sõgedus ja kuritegu käivad alati käsikäes. Ehitada hüdroelektrijaam kolhooside arvel, see tähendab, et normipäeva eest ei saa faktiliselt mingit tasu anda. Stalini juurde ei lastud teda samuti. Tal tuli enda «mina» rusikasse

piruda, siin polnud küsimus prestiižis. Tuli jõuda vähemalt midagi ära teha. Formaalselt jäeti talle õigus lõstada endiselt, peeti endastmõistetavaks, et ta võtab arvesse oma vead ja parandab need ise. Ei, see pole kapituleerumine. Lõppude lõpuks on selline oponent nagu Borissova isegi kasulik, õpid vigadest, Borissova pärast oleks ta algatatud ürituse peaaegu nurja ajanud. Nüüd püüab ta end vaos hoida. Ka Moskvasse tormas ta ilmaasjata ja ettekande — kahekümne neljal masinakirjaleheküljel — esitas asjata. Kõige tähtsam õnnestus tal siiski säilitada: talle jäeti vabad käed. Ta oleks ise enda peaaegu sadulast välja löönud, ja süüdistada poleks olnud kedagi. Üleelatud alandusele vaatamata püüdis ta õigustusi otsida ja leidis neid. S e a l polnud ehk tõepoolest aega, liikusid kuuldused, et Stalini haigus on teravalt halva pöörde võtnud, ja on taiesti usutav, et ta ei saanud teda vastu võtta. Tõsi, ta tundis oma südames, et valetab endale, ja püüdis mõtlemast hoiduda. «Töö, töö,» kordas ta. «Eelkõige töö, tulevik näitab: võitjate üle kohut ei mõisteta. Iga asi omal ajal, jõuab järg ka hüdroelektrijaama kätte, esialgu aga tuleb selle kangekaelse persooni Borissova meelt muuta. See naine ei saa ise ka aru, mida räägib. Kas tõesti vajab veel tõestamist, et moonid on head ainult piruka sees ja et õitena pole neil erilist väärtust?»

Derbatšov tõstis pilgu. Tema ees, täidlased käed puusas, seisis tädi Glaša, lastes kogu olekuga paista, et ta ei kavatse järele anda.

«Lähen, lähen,» ütles Derbatšov.

Põllutöömasinate tehase abimajandi põllule Ostritsa kaidal ilmus imelik, välimuselt väga kohmakas ebasümmeetriline masin. Selle vedas kohale üks tehase ratastraktoreid. Agregaat peatus kartulipõllu serval. Masina ümber askeldasid inimesed.

Platon Nikolajevitš Drotov märkas neid põllu teisest otsast, kus mõned naised tehase sööklale kartuleid võtsid.

«Teře päevast,» tervitas Platon Nikolajevitš kõiki. «Mis te kavatsete teha?»

«Võta abilised vastu, Platon Nikolajevitš. Tulime saaki koristama.»

«Kuidas? Sellega?» osutas Platon Nikolajevitš masinale.

«Sellega,» kinnitas Poljakov, lahkumata masina juurest, mille ümber seisid kobaras insenerid ja töölised. «Kas ei meeldi?»

«Ei lähe läbi! Pärast pärivad töölised minu käest aru,» sõnas Platon Nikolajevitš tõredalt. «Siin pole katsepolügoon. Artjom Vitaljevitš!» tormas ta Selivanovi poole, see aga tõrjus ta tagasi:

«Mis sul vaja on, Platon Nikolajevitš? Hiljem, hiljem. Näed, praegu pole aega. Kohe tullakse oblasti komiteest. Esimene proov.»

«Aga kartulid...»

«Sinu kartulid jäävad terveks. Hei, Jakov Klavdijevitš,» hõikas ta Kapitsat, kes rippus üle vastuvõtutrumli ääre. «Mis sul seal on?»

«Üks hetk,» vastas Kapitsa mõne aja pärast. Ta oli oma alatises baretis, koputles trumlit ja kobas teda peaaegu et ninaga, — meenutades praegu kriisihetkel haige kohale kummardunud arsti. «Viimane kontroll. Kohe, ko-he-e!» Ta ajas end sirgu ja silmade särades andis käskluse: «Romankin, rooli!»

«Teil tuiskab seal silmad kõik täis, Jakov Klavdijevitš...»

«Loba jätta! Poljakov, kas valmis?»

«Valmis.»

«Lase käia.»

Dmitri lülitas käigu sisse, keegi jooksis ette ja vehkis kätega. Dmitri vaatas tagasi ja märkas kaht teadmata millal kohalesõitnud autot, tuttavaid ja võõraid inimesi, autost väljaronivat Derbatšovi, Stepan Lobovit. See oli jõudnud juba ligi tulla ja seisis, silmitsedes umbusklikult praegu ülestõstetud, tühikäigul lõiketerasid, mis suhkrupeedi koristamise ajaks alla lasti.

«Tere, Stepan Ivanovitš,» hõikas Dmitri, Lobov aga lehvitas talle ning jätkas masina silmitsemist.

«Noh, mis sa seal kohmitsed, Poljakov?» sõnas Kapitsa ülalt kannatamatult, tehes näo, nagu ei märkakski kohaletulnud ülemusi.

Masin läks liikvele, Dmitri suunas traktori kahele

järmisele vaole. See sõitis kergelt, kuid siis hakkas tagapool kolisema ja ragisema. Dmitri tundis, et teda kistakse koos traktoriga tagasi, ta vahetas käiku, traktor roomas edasi, tagapool aga mürises, ragises ja liikus edasi. Dmitri ei tahtnud tagasi vaadata, kartis. Ta kõrv ei tabanud õiget, sujuvat rütmi masina töös ja ta katsus mõttes uuesti läbi kõik kombaini skeemid ja ühendused, püüdes mõista, mispärast see jupsib. Ta pööras pead, masina järel tõusis tolmupilv. Traktor sõitis sujuvamalt ja kergemalt, võis lisada kiirust. Dmitri vahetas käiku. Mürin ja krigin tagapool jäid vaiksemaks, seejärel krigin kadus, mürinasse oli tekkinud sujuv, rütmiline klõpsumine. Dmitri lisas veelgi kiirust ja kuulis hurraa-hüüdeid. Enam ta taha ei vaadanud. Dmitri peatus, kui Selivanov talle ülestõstetud kätega ette jooksis. Dmitri polnud direktorit kunagi nii erutatuna näinud. Kui Poljakov traktorilt maha hüppas, seisid kõik Kapitsa ümber ja surusid üksteise veidu ta kätt — Kapitsa pilgutas märgi ruugeid ripsmeid ja vahtis kartlikult ringi, tõrjudes tagasi pealetungivaid töölisi, kes tahtsid teda õhku loopida. Lobov ja veel keegi tuhnisid mullas, otsides mahajäänud kartuleid.

Dmitri ronis agregaadile, uuris punkrit, tuli alla ja jooksis samuti Kapitsat õnnitlema. See vestles juba Derbatšoviga.

«Kaalub kolm tonni, seda pole palju, on kergesti ümberlülitatav kartulilt suhkrupeedile ja vastupidi. Loomulikult on tarvis tõelist katsetamist. Tahan teile, Nikolai Gavrilovitš, teatavaks teha, et meie tehas praegu-ses olukorras niisuguseid masinaid seeriaviisiliselt toota ei suuda. Tsehhe tuleks osaliselt rekonstrueerida.»

Derbatšov pühkis laubalt higi.

«Kuum. Tehke üksikasjaline ettekanne ja tulge minu juurde. Kuid ärge venitage. Mõelge läbi ja pange põhjendused kohe kirja.»

«Õelge, Nikolai Gavrilovitš.»

«Noh, õnnitlen veel kord.»

«Sõnate ära. Ärge enneaegu õnnitlege.»

«Pole tarvis nii tagasihoidlik olla, Jakov Klavdijevitš.»

«Ega ma olegi. Poljakov, veel üks ring! Eluga!»

«Kas võtad katsetamisele?» küsis Derbatšov Lobovilt.

Stepan noogutas otsekohe. Potapov «Punasest Koidust» protesteeris:

«Teeme pooleks, Nikolai Gavrilovitš.»

«Ära ahnitse, Volodka,» muigas Lobov. «Jaotame naabrite kombel.»

«Küll ma juba tean su jaotamist. Kui sulle midagi näppu puutub, krapsti! — ja ongi läind. Tean sinu sugust naabrit.»

«Hea küll, ärge vedage vägikaigast. On teil veel linna asja?» küsis Derbatšov.

«Ma sõidan kohe koju, Nikolai Gavrilovitš.»

«Mina ka.»

«Rääkige tehaserahvaga. Leppige lõplikult kokku. Hakkan nüüd minema, nägemist.»

Kolmandal päeval pärast kombaini katsetamist helistas Derbatšovile Selivanov.

«Mis?» ei saanud Derbatšov kohe aru. «Rääkige valjemini, palun! Mis on?»

«Ministeeriumist tuli komisjon. Nagu välk selgest taevast, ilma ette teatamata. Revideerivad. Tegelevad siin mõttetustega. Kes sanktsioneeris? On kategooriline käsk tööd katkestada.»

«Kes komisjoni juhib?»

«Ivan Tolstikov. Isanimi Spiridon.»

«Kuradile isanimi. Hea küll. Oodake.»

Derbatšov pani toru hargile ja sülitas. Jälle hakkab pihta... Missugune kurivaim neid nüüd siia ajas. Küll on kaarnad! Said haisu ninna.

35

Tööpäev oli olnud raske, oblastikomitees olid kõik väsinud. Õhtu eel läks taevas pilve, tibutas vihma. Esimene vihm viimase kuu jooksul. Soe, tihe ja vaikne sügisvihm. Kui Klepanov tagasi jõudis, oli ta ärritatud.

«Tühi ajaraiskamine, Nikolai Gavrilovitš,» ütles ta

diplomeeritud eesel ei taha mitte kui midagi kuulda. Uriseb instruktsioonidest, ettekirjutusest. Selle taga peitub midagi. Tema kindlas toonis on midagi kahtlast.

Derbatšovil polnud tööpäeva lõpuni õnnestunud vajalike inimestega ministeeriumist ühendust saada ja ei hakkas pea valutama. Ta ei tahtnud tänavale vihma kätte minna ja kutsus auto. Tänaval oli juba pime, kui ta välja läks. Ta vaatas ringi.

Märjad kõnni- ja sõiduteed, seinad, laternate märjad klaaskuplid manasid pimedusest esile tänavasõõre.

Mustmärjas vihmamantlis kogu eraldus seinast ja astus talle vastu. Derbatšov tundis Dmitri ära.

«Tere, Nikolai Gavrilovitš. Teil oli palju tegemist, ei antud ühendust.»

«Tere, Poljakov. Lao välja, mis sul seal on! Kas hunnseni ei kannata?» küsis Derbatšov, väristas ennast ja otsis silmadega autot.

«Ei kannata, Nikolai Gavrilovitš.»

Derbatšov heitis kõrvalt pilgu Poljakovile näkku, tõstis vihmamantli krae üles.

«Kõnnime veidi, mu peaga on midagi.» Ta laskis ülessõitnud autojuhi peanoogutusega minema ja astus kõnniteele.

«Lobov areteeriti eile.»

«Mis?» Derbatšov jäi seisma. «Oota'nd ometi. Räägi kõik järgemööda.»

«Areteeriti, Nikolai Gavrilovitš. Kas te ei teadnud seda veel? Läbiotsimine. Tuhniti kõik läbi, peksti segamini — tuldi nelja mehega.»

«Kust sina seda tead?»

«Naine, Marfa, jooksis meile, oli kogu öö teel. Naaberkolhoosi esimees, Potapov «Punasest Koidust», läks samuti kinni.»

Tulemasin plõksatas Derbatšovi käes. Varjates seda vihma eest, läitis ta suitsu — Dmitri nägi tema laiade lamedate küüntega käsi.

«Kus ta praegu on?»

«Minu juures. Ei tea, vahest on magama jäänud. Kolmkümmend kilomeetrit niisuguse poriga — tahtis veel kasupoja juurde minna, Lobovi poja juurde, see õpib siin veterinaariainstituudis. Ma rääkisin temaga

ja ta lubas hommikuni oodata. Mis siis ikkagi sünnib, Nikolai Gavrilovitš? Ma ju tunnen Lobovit . . .»

«Mina tunnen teda samuti, Poljakov.»

Derbatšov pistis käed vihmamantli taskutesse. Silmad olid pimedusega harjunud, loigud jalge all läigatasid mustalt. Selles kohas oli aastasadade eest kasvanud põlismets. Ja Ostritsa jões olid redutsenud slaavi sõdalased, pilliroog hammaste vahel. Voznessenski kõrgendikul oli Tundmatu Sõduri mälestussamba püstitamisel avastatud nende muistne asula.

Pind kadus jalge alt ja polnud millestki kinni haarata. Teda poleks justkui puudutatudki — kavalalt sepitsetud. Viljakoristus aga ei oota. Gorizovile muidugi leiba jätkub. Temal pole vaja varumise pärast muret tunda. Me ainult räägime valjul häälel vaid susest. Kuid neid inimesi ta tunneb, siin ta järele ei anna, nii lihtsalt see asi ei lähe.

Derbatšov hammustas paberossi otsa ära, süütas välja. Jah, huvitav, kui kaua nad suutsid istuda vee all, pilliroog suus.

«Nikolai Gavrilovitš,» kuulis ta Dmitri tungivat häält ja avas jõupingutusega suu:

«Mine koju. Selgitame seda asja.»

«Mis ma talle, Lobovale, ütlen?»

«Mis sa talle ka ei ütleks, see teda ikkagi ei rahusta. Las ootab.»

«Mõtlete seda tõsiselt?»

«Täitsa. Tee talle selgeks, et ta peab koju tagasi minema. Ärgu ta siin kuskil käigu. Nii on parem.»

«Nikolai Gavrilovitš . . .»

«Kas sa kuuled, Poljakov? Mina tean, mis ma räägin. Mine. Kui vaja, otsin sind üles.»

«Jah, muidugi.»

«Poljakov!» hõikas Derbatšov teda, kui Dmitri oli juba minekut teinud, ja mees tuli tagasi. «Kuule, Dmitri, käitu rahulikult, said aru. Tee tööd. Kas sa said minust aru?»

«Püüan.»

«Jõudu on vaja säästa.»

Dmitri surus talle ulatatud külma kätt vaikides ja pöördus uuesti minekule — märgades saabastes liristas vesi.

Derbatšov läks oblastikomiteesse tagasi, ei võtnud ülerõideid seljast, haaras telefonitoru. Valis numbri.

«Siin Derbatšov. Palun kindral Gorizovit. Korrapidaja? Vabandage, ma ei kuulnud. Eriülesanne? Kolme-viiesteist päeva? Nii. Palun otsige üles polkovnik Ivanihhin ja ütelge talle edasi. Palun kiiresti oblastikomiteesse tulla. Jah, kiiresti, kiiresti.»

Derbatšov pani toru ära. Ta nägi juba kõiges salajast, varjatud tagamõtet. Kommunistide — kolhooside ühiseste areteerimises ilma tema teadmata, Gorizovi nemalviibimises, korrapidaja toonis, kes, nagu Derbatšovile tundus, oli vastanud päheõpitud lausega.

Ivanihhin ilmus poole tunni pärast — seljas soliidne hall ülikond, hoolikalt raseeritud, käes suur nahkportfell, pabereist pungil.

«Kas tohib?» küsis ta, vasklukkudega portfelli enda ette sisse lükates. «Tervitan, Nikolai Gavrilovitš. Olen siin.»

«Istuge, Ivanihhin. Kas te teate öelda, kus on Gorizovit?»

«Ülemuse teed on äraarvamatud,» naeratas polkovnik, asetades portfelli põlvedele. «Kindral Gorizovil on eriülesanne. Mind paluti teid informeerida. Teie nemalviibimise ajal on avastatud üks suurem seadusetasumine.» Polkovnik vaatas ringi. «Ega keegi ei saa meid siin pealt kuulata?»

Derbatšov süütas paberossi, lükkas karbi polkovniku ette.

Ivanihhin kortsutas kulmu, ohkas halemeelselt:

«Kuidagi ei saa, kuu aja eest jätsin maha. Teate, nagu.»

«Kas valutab?» tundis Derbatšov huvi, ilmse naudinguga suitsu pahvides.

«Eskulaabid leidsid maohaavad.» Ivanihhin kortsutas jälle kulmu, siis aga küsis ootamatult heatujulisena: «Kas te suitsetate filtriga, Nikolai Gavrilovitš?»

«Ei, tavalisi.»

«Ilmaasjata, Nikolai Gavrilovitš. Soovitan tungivalt filtriga.»

«Võtan arvesse, tänan. Nüüd aga ütelge, polkovnik, mis alusel, ja pealegi veel kõige kibekiiremal sügis-

tööde ajal, te areteerite esimehi ilma oblastikomitee teadmata. Kas Gorizov on tõepoolest ära sõitnud?»

«Just nii, sõitis maale, kolm päeva tagasi oli ta Beikovos. Sellest ajast peale ei ole mul teateid.»

«Pole teateid! Kurat teab, mis see on!» Derbatšov andis voli tagasihoitud vihale. «Areteeriti Lobov, Potapov — oblasti parimate kolhooside esimehed.»

«Asi on tõsisem, kui teie arvate, Nikolai Gavrilovitš. Teie tähelepanu ei tahetud koristustööde kampaanilasi eemale tõmmata, teile kavatseti see teatavaks teha, kui pilt täiesti selge on.»

«Konkreetsemalt?»

«Kui teil aega on, kannan üksikasjaliselt ette.» Ivanihhin ajas küünarnuki kehast eemale ja heitis pilgu kellale. «Selleks kulub tund aega.»

«Rääkige.»

Derbatšov kuulas, püüdes tungida sellesse, mis oli ütlemata jäänud. Eksimatu vaistuga aimas ta, et kõik toimuv on otseselt seotud tema endaga. Õigemini, on suunatud tema vastu. Ta ei uskunud, et Gorizov ei ole Ostoretskis, ei uskunud ühtki polkovniku sõna. Lobov, Potapov — saboteerijad? Kolhoosikorra õõnestamine — absoluutne totrus. Nii. Borissova kirjalik ettekanne partei rajoonikomiteesse ebarahuldavast olukorrast «Rohelise Aasa» kolhoosis on kuus aastat vana, jaanikonnamiilitsa ettekanne «ülespoodud kartulist», mõnitav kiri selle kohal ja Lobovi keeldumine asja uurida ning süüdlaste nimesid nimetada, lehmade lõppemise akt — tapeti niitjate toitlustamiseks — on lihtsalt naeruväärsed süütõendid. Ettekanne selle kohta, et Matvei Prutov raius maha oma õunaaia — nõukogude võimu korralduste diskrediteerimine, protestidemonstratsioon —, see on juba olulisem. Külvikordade rikkumine, loomade arvu varjamine? Vilja ebaseaduslik andmine normipäevade eest? Nii, nii... Ja mis veel? Kas see on kõik? Kas see ongi vastus tema nõudmisele esitada kõige usaldusväärsemad, kõige veenvamad süü tõendid?

Derbatšov küsis pahaselt:

«Ja teie usute seda?»

«Meie, Nikolai Gavrilovitš, ei tohi uskuda või mitte uskuda. Ma olen kohustatud järgima fakte...»

«Kas te peate neid fakte küllaldasteks?»

«Meie oleme mõõk riigi ja partei kätes. Teie teate, Nikolai Gavrilovitš, kelle sõnad need on,» lõpetas Ivanihhin oma mõtte ja surus portfelli tugevamini enda vastu.

«Jätke Dzeržinski rahule, Ivanihhin. Milles te tahate mind veenda? Teie poolt areteeritud mehed on kommunistid. Ma olen sunnitud algatama parteilise juurdluse. Parteikomitee vastutab iga oma kommunisti eest.»

Telefon helises.

«Derbatšov. Täitis aastaplaani? Soovin õnne. Oblastikomitee õnnitleb õmblusvabriku kollektiivi. Homme pöitingule? Tulen. See on suur sündmus, suur võit. Tänan.»

Ivanihhin ei pidanud vajalikuks katkestada vaikimist, oli kuulda, kuidas vihm aknaruutudel sahiseb.

«Jah, iga kommunisti eest,» kordas Derbatšov, olles unustanud, et kabinetis viibib veel keegi.

«Kas teil, Nikolai Gavrilovitš,» alustas Ivanihhin ettevaatlikult, «on põhjust meie andmeid mitte usaldada?»

«Oma põhjustest ja oma tegudest kannan ette oblastikomitee büroo liikmetele omal ajal. Teid aga palun tegelda oma otseste ülesannetega. Palun teha kindral Gorizovile teatavaks, et homsest päevast alates alustab tööd parteikomisjon.»

Ivanihhin vajutas luku plõksatades kinni, tõmbus sirgu.

«Kuulan. Te asetate mind raskesse olukorda, mul on piiranged instruktsioonid. Peale meie uurijate ei tohi keegi areteerituid näha, kuni juurdlus käib.»

Jälle helises telefon ja Nikolai Gavrilovitš võttis toru.

«Jah, Derbatšov. Kuidas?»

Nikolai Gavrilovitš surus toru aina tugevamini vastu kõrva, pigistas hambad kokku. «Tähendab, nüüd kapitsa... Mis nad sellele küll võiksid külge pookida? Formalismi, võõrast ideoloogiat, lömitamist Lääne ees?»

Selivanovi hääl oli tuhm, tuim.

«Mis, mis veel? Joonised on ära võetud. On kästud siasin...»

«Ei mingil juhul!» ütles Derbatšov vaikselt ja selgelt. «Jah, mina vastutan. Homme saate kirjaliku korralduse.»

Nikolai Gavrilovitš surus ikka veel toru vastu kõrva, kuigi Selivanovi hääl oli ammu vaikinud. Mis see on? Kas uus kolmekümne seitsmes aasta? Üksteise järel, vahetpidamatult. Formalistid, kosmopoliidid, Voznessenski, Kuznetsov, arstide süüasi, ja nüüd... Ehk kumb, kas tema ei saa mitte midagi aru või...

Ta asetas toru hargile, viivitas veidi. Mida võib talle seletada see polkovnik? Ilmaasjata oli ta tema välja kutsunud.

Nikolai Gavrilovitš pööras ennast raskelt, ja tema pilgu all tõusis Ivanihhin püsti.

«Kas te rindel olete olnud?» küsis äkki Derbatšov.

«Just nii. Leningradis, kogu blokaadi aja, Nikolai Gavrilovitš.»

«Neljakümne teisel aastal juhtusin Brjanskimaal olema. Siis käis kõik enamasti ilma juurdluseta. Meie vaatasime süüdimõistetuile otse silma, meil oli õigus nendele otse silma vaadata. Kas te saate minust aru?»

Ivanihhin seisis tema ees tõsisena ja vaikivana, hoides rasket portfelli kohmakalt kaenlas.

«Minge, Ivanihhin.»

«Kuulen.»

36

Derbatšovile oli nüüd selge, et asi on ohtlikum, tähtsam ja ulatuslikum, kui ta seni oli arvanud, ja et on antud sanktsioon ülaltpoolt, — oma võimu kasutades poleks Gorizov söandanud nii laiaulatuslikult tegutseda. Linn aga elas oma elu edasi, vabrikukorstnad suitsesid, kinod olid rahvast täis, ja Maria Petrovna Drotova viis igal pühapäeval Keskväljakule mälestussamba juurde lilli — postil seisvad militsionäärid ja poisikesed olid temaga ammu ära harjunud.

Päevad lendasid palavikuliselt, pingeliselt. Nikolai Gavrilovitš oli kõhnaks jäänud, ta põsed olid aukus, nina paistis veel suuremana, ja nüüd torkas eriti silma tema suur ebakorrapärase kujuga paljas kolp. Ta oli

[illegible] täiesti kaotanud, ei vastanud tervitamisele ja [illegible] ükskord Julia Sergejevnast nagu seinast [illegible]. Too ei imestanud, ei solvunud, andis vaikides [illegible].

Derbatšovil küpses otsus. Tema esimesed katsed [illegible] segada põrkasid lootusetult visale vastuseisule. Kuid ta ei saanud ega tahtnud enam taganeda. Ta oli [illegible] ajal otsuse teinud, ja see polnud mitte enesehiverdus ega oma huvide hülgamine. Tal on oma tee, ta on veendunud, et see on õige. Teistmoodi ei saa elada, teistmoodi lihtsalt ei maksa elada. Kui vaid [illegible] kinni haarata tabamatust niidikesest — Gorizovist, edasi aga teab ta väga hästi, mis teha, seda pole vaja talle õpetada. Ta ootas komisjoni Keskkomiteest, nõudis ise selle saatmist, ja seda lubati teha. Kuid praegu on ta jõuetu — Gorizovi äraolekul ei saa [illegible] heaks mitte midagi teha.

Gorizov helistas ise.

«Jõudsin äsja tagasi,» teatas ta, «ja otsekohe telefonitoru pihku. Olen pagana väsinud. Ma saan aru teie [illegible]est, Nikolai Gavrilovitš. Kuulsin, et te olevat [illegible]seks selles küsimuses büroo määranud.»

«Kas see imestab teid?» Derbatšov rääkis rahulikult, lehe ees oli «Pravda», paiguti punase pliiatsiga alla [illegible]utatud.

«Te kiirustate, Nikolai Gavrilovitš,» kuulis Derbatšov sõbralik-usalduslikku, tüüpiliselt gorizovlikku [illegible]. «Tahaksin teid hoiatada, Nikolai Gavrilovitš. See on meie isiklikest huvidest kõrgemal, te peate sellest aru saama.»

«Mis nimelt?»

«Karmide abinõude vajadus on tingitud erakorralistest oludest. Ei olnud aega oblastikomiteele teatada.»

«Kõik abinõud peavad olema mõistlikud. Te olete just mõõdutunde kaotanud, kindral.»

«Tähendab, büroo?» küsis Gorizov hetkelise vaikimise järel.

«Palun teid tingimata tulla,» sõnas Derbatšov, pani [illegible] hargile ja trummeldas mõtlikult sõrmedega vastu [illegible]. Helistas siis sekretärile ja ütles: «Paluge Klepanov ja Moškanets minu juurde.»

Borissoval on puhtajooneline ilus profiil, roheliss kalevil rahulikud kindlad käed tagasihoidlikult lakitud küüntega. Aeti vaikselt, poolihääli juttu. Derbatšov ei kuulnud üksikuid sõnu. Kui tema pilk kellelgi peatus siis kutsus see välja vastureaktsiooni — rahutuse, iga kord pööras ta pahaselt pea ära. Gorizov hilines, ja Nikolai Gavrilovitš mõtles juba, et too kavatseb jälle kõi vale hoida. Heitnud pilgu kellale, otsustas Derbatšov veel viis minutit oodata ja alustada siis ilma Gorizovita.

Derbatšov oli ainult pealtnäha rahulik ja külmavere line. Esialgu on tema see, kes ütleb viimase sõna. Väga hea, et ta oli otsustanud büroo kokku kutsuda. Asi ei seisa isegi areteeritutes. Kõik Gorizovi vihjed erakorra listele oludele ja Moskvale on põhjendamatud. Ta püüab hirmutada. Ta on ilmselt üle pakkunud ja nüüd viitab kõrgemalseisvatele organitele või lihtsalt pabis tab. Kui tal on õigus, siis mispärast ta põikleb, väldib klaarimist? Inimene, kes on kindel, et tal on õigus, ei põgene vastutuse eest. Derbatšov uskus kõike muud, ainult mitte seda. Rahvast võib sundida kannatama, sõdima, vihkama, ja kummatigi ei suuda rahvas elada ilma usuta. Ühe inimese võib muuta metsloomaks, rahvaga seda teha ei saa. Rahvas elab igavesti loomise võime, mida ei saa hävitada, ja koos sellega lootus paremale tulevikule, ning ainult juhmard võib seda mitte mõista. Derbatšovile tuli meelde tallimees Pet rovitš ja tema muie. Tallimees vaatas pealt, kuidas tema, Derbatšov, oma saapaid sõnnikust puhastas, ja kuidas Lobov tol korral autos painutas sõrmi oma ainukesel käel ja arvutas tulevast normipäevatasu, kui suhkrupeet annab head saaki ja õnnestub vajalikul hulgal masinaid hankida. Kuidas võiks neid maha jätta, nüüd ei pääse kuhugi. Tahes-tahtmata tuleb lõpuni minna, viimse veretilgani sõdida. Vahel tuli tal tahtmine minna, kuhu jalad viivad, kus teda mitte keegi ei tunne ja temalt mitte midagi ei nõuta ega oodata. Derbatšov manitses ennast. See oli juba hirm. Katsu vaid sellele alla anda! Seda ei taheta tunnistada, seda püütakse seletada murega alustatud töö pärast. Esimesel pilgul ei muutu mitte midagi. Ainult inimes tega hakatakse rääkima jüstkui kobamisi. Ja öösel ei saa magada.

»Tere, seltsimehed.»

Kui Julia Sergejevna kuulis rahulikku enesekindlat häält, ta otsekui virgus.

»Lasete ennast oodata, Pavel Innokentjevitš.»

»Palun vabandust, Nikolai Gavrilovitš, tuli ette ootamatu asjatoimetus,» ütles Gorizov, näidates ümbrikku ja suundudes laua juurde. «Saate isegi aru, ma pidin ennast ette valmistama.» Ta peatus Derbatšovi juures ja ulatas talle kinnise ümbriku.

Derbatšov nägi kohe — Keskkomiteest, ja märkas, kuidas tema vastas istuva Borissova käed kalevil pingsalt tardusid. «Ta teab,» mõtles Derbatšov, avades ümbriku ja libistades pilgu üle kasinate lakooniliste ridade valgel tihedal paberil. Luges läbi ega uskunud, luges veel kord. «Noh kurat teiega,» mõtles Derbatšov ägeduseta, nagu millestki temasse mitte puutuvast, tundes äkki väsimust. «Kurat teiega. Ma tegin, mis suutsin, ega kahetse.»

Pöördudes kõigi poole, teatas tema kõrval istuv Gorizov erilise rõhuga:

»Mulle on ülesandeks tehtud läbi viia partei Ostoretski oblastikomitee büroo ja soovitada esimeseks sekretäriks Julia Sergejevna Borissovat. See on Keskkomitee soovitus. Nikolai Gavrilovitš Derbatšov soovitatakse töölt kõrvaldada ja jätta Ostoretski linna kuni Keskkomitee erikorraldusteni. Võimalik, et alustatakse juurdlust.»

Derbatšov pani paberi lauale, ta pilk libises üle nägude — Klepanovil oli see sünge, oblasti täitevkomitee esimehel Parfjon Ivanovitš Moškanetsil tursunud, praegu täiesti siniverkjas, Julia Sergejevnal imelikult pingul, liikumatu, viimne kui veretilk ära valgunud. Edasi ei tahtnud ta enam vaadata. «Ainult rahulikult ära minna, mitte näidata neile...»

»Palun, Pavel Innokentjevitš,» sõnas ta Gorizovile. »Võtke istet ja hakake peale.»

»Teil tuleb Borissova tööga kurssi viia, Nikolai Gavrilovitš.»

»Kui büroo liige on Julia Sergejevna kõigi asjadega kursis. Kui kerkib küsimusi, olen teie teenistuses. Nägemiseni, seltsimehed.»

Keegi ei vastanud talle. Ainult Moškanets tõusis

tema möödudes oma kohalt püsti, tammus veidi paigal ja istus tagasi. Gorizov saatis Derbatšovi pika pilguga, otsekui tahaks teda sundida paigale jääma, kuid hoidis end õigel ajal tagasi.

37

Detsembriks oli Ostoretski oblastis kõik vaikseks jäänud.

Derbatšov pidi vabastama korteri — tehti ettepanek. Tädi Glašal oli igivana, kiivas majake All-linna rajoonis. Seniajani oli see seisnud tühjalt, luugid kõvasti kinni löödud. Tädi Glaša käis vahetevahel selles oma nurgakeses, et ämblikuvõrke pühkida, rookida lund ukseesiselt ja vahetada uudiseid naabritega. Ta ei olnud söandanud maja ära müüa, ja nüüd läks seda tarvis.

Naelad välja ja luugid lahti — see käis kähku. Tädi Glaša pesi määrdunud ruudud puhtaks ja ütles Derbatšovile:

«Koli minu juurde, Gavrilõtš, palun väga. Ära nii väga kurvasta ühti, kõik siin ilmas muutub, eks tule ka sinu ellu muutus, issand avitab. Ja mina olen sinuga nii ära harjund. Las nad elada pealegi, ega neil selle pärast kahte kõhtu ole. Elavad nemad, ja ega meiegi halvasti ela.»

Ta ei teadnud isegi õieti, keda ta «nende» all mõtles ja Derbatšov, rõõmus ning heldinud, et tädi Glaša «meie» ütles ja teda seega enda ja mitte «nende» hulka arvas, jäi pikemalt mõtlemata nõusse. Sest ka Moskvasse, perekonna juurde, ei võinud ta tagasi minna, kuna eeskirjas oli selgesti öeldud: «Hoiduda Ostoretskist lahkumast.» Derbatšov teadis paremini kui keegi teine, mis see tähendab. Ta katkestas kirjavahetuse sugulaste ja tuttavatega, kirjad vaadati niikuinii läbi, ja valetada ta ei tahtnud.

Kaudseid teid mööda oli Marfa Lobova kuulda saanud, et mehed neil päevil teele saadetakse, ja selgis kaua linna vangla väravas: oli toonud teemoona ja

pärit pesu, lootis, et ta palveid kuulda võetakse. Vurrukas valvur tuli välja ja küsis:

«Stepan Lobov? Ütled, et ühekäeline? Ei tunne. On tarvis ülemuse poole pöörduda, tule reedel.»

«Kuda siis reedel? Nad ju viiakse minema. Kulla mees, aita ometi.»

«Ära luni, kord on sihuke. Aitaksin hea meelega, aga ei saa.»

«Mis ma's nüüd pean tegema?»

Vurrukas valvur köhatas, näppis tubakast parkunud sõrmedega vurre.

Marfa tuli niisama targalt tagasi, vana Matvei päringisele kostis aga väsinult ning tuimalt:

«Otsi sandilt sooja, taat. Ähvardati, et kui tuled veel kord, paneme sind ennast trellide taha. Sain ühe teise mehe jutule. Räägitakse, et kõige tähtsam mees linnas, Moškanets, põsed teisel siniverkjad, ripuvad. Mina pöördusin talle, tema, va kaval, pani silmad kinni, kuulas. Ja oligi kõik. Homme tõusen varakult, lippan jälle linna.»

Lumi tuli juba mihklipäeval maha, poole meetri paksune lasu kattis korrapealt maad. Mehed vaatasid kartlikult ringi ja rääkisid oma kadunud esimehest, sandusid kurja ja tallasid värsket lund lohmakate saabaste ning viltidega.

Kindral Gorizov tõstis magamatusest punetavad silmad korrapidajale.

«Mis on, Vassin?»

«Keegi naine, seltsimees kindral. Istub eile õhtust saadik, on kõik ära piinanud. Käib juba nädal aega. Ütleb: «Mina hääletasin seltsimees Gorizovi poolt, ta peab mind jutule võtma.»»

«Mis asjus?»

«Mees on areteeritud.»

«Nimi?»

«Lobov.»

«Ja tema on Lobova?»

«Marfa Andrejevna Lobova. Lüpsja. Kolmekümne kaheksa aastane.»

«Hea küll, las tuleb.»

«Kuulen, seltsimees kindral.»

Korrapidaja läks välja ja Gorizov hõõrus põletikulisi lauge. Ta oli päeva jooksul hirmsasti ära väsinud ja nüüd oleks tahtnud ainult kõhu hästi täis süüa ja magama heita. Ta võttis lahkelt vastu ja pani tugitooli istuma tigestunud ning kõigeks valmis naise — Gorizov nägi seda kohe oma vilunud silmaga — ning kuulas ta juttu kaua ja kannatlikult.

«Hea küll,» sõnas ta lõpuks. «Sain kõigest aru. Püüan asja selgitada ja aidata.»

Naine ei uskunud. Ta oli liiga palju käinud, palunud ja anunud ega uskunud enam kedagi.

Gorizov võttis telefonitoru hargilt ja käskis homseks tuua areteeritud Lobovi isikliku toimiku.

«Jajah,» rääkis ta torusse pikkamööda ja kaalukalt, «tahan sellega ise tutvuda, kõigi asjaoludega isiklikult. Uurimine pole lõppenud? Seda parem. Katkestada, kuni olen asjaga tutvunud. Selgitan ise välja, mis siin teha saab, kõne all on ju inimese saatus. Tunneme teda hulk aastaid kui ausat kommunisti, rindemeest, ordenite kandjat.» Gorizov naeratas silmadega kiiresti pead noogutavale Marfale — nii mitme nädala järel kuulis naine oma Stepani kohta häid sõnu. Head inimesed pole veel maailmast kadunud. «Sellele asjale tuleb läheneda eriliselt. Palun isiklikult jälgida. Täita korraldus.»

Gorizov pani toru ära.

«Noh nii, Marfa Andrejevna. Asjasse tuleb selgust. Mõnikord saavad süütud inimesed suurte kiskjate pärast kannatada. Te rääkisite ju ise. Teie Stepan uskus Derbatšovi ja tegi tema pärast vigu. Derbatšov aga eemaldati neil päevil juhtivalt kohalt ja teda karistatakse kogu valjusega. Võimalik, et teie mees on juhuslik ohver, süütu hing. Minge koju, Marfa Andrejevna, ja rahunege. Me klaarime asja ära, me ei luba midagi ebaseaduslikku sündida. Usaldage mind. Kõik jal on meil oma, nõukogude võim, ilmaaegu te nii moodi.»

«Aitäh, aitäh teile,» see oli kõik, mis Marfa läbi pisarate enesest välja pigistada suutis, «aitäh, aitäh, aitäh.»

«Viige Marfa Andrejevna otse koju. Rohelisse Aasa.

kui ma ei eksi? Väljas on öö,» andis Gorizov helistatuse peale sisseastunud korrapidajale korralduse ja saatis Lobova ukseni, jättes temaga kättpidi hüvasti.

Laua juurde tagasi tulnud, tõmbas ta vaikiva väljaühendatud aparaadi enda poole, lülitas selle võrku ja küsis ühenduse pääsmetebürooga.

«Räägib Gorizov, Marfa Andrejevna Lobovale tea lada alati, et ma olen ära sõitnud.»

Otse uusaasta künnisel lõhkes veevarustusvõrgus üks magistraaltoru ja pool linna jäi veeta. Julia Sergejevna käis isiklikult sündmuskohal. Veesurve lõhatud maa alt tungis laialt välja sogast vett. Poisikesed tõukasid üksteist kilgates vee poole ja segasid töölisi.

Jõuluajal ulusid hundid Ponežski tammikus, käreda pakase tõttu olid ööd helisevkuivad, maja seinad praksusid ja liikusid. Vana Matvei lamas ahju peal, magas ise maganud ka, ja ta mällu kerkis poolunenud kauge minevik. Voltšihha-moor noore lesknaisena, parisanide kärarikkad ööbimispaigad. Stepan oli tol ajal tiudel. «Tuleks Mitkale kirjutada või ise sõita,» mõtles vanamees. «Muudku pean plaani, aga ep saa kudagi haskama. Oleks vaja neile mett ja pekki viia.»

Vanataat ronis ägisedes ahju pealt maha, tõmbas tallutatud vildid jalga, poolkasuka selga ja läks välja küima kätte. Kuuvalgust täis küla kohal voogas peenike kauge rõhuvalt-veniv heli. Selles tugevnesid, värisesid ja paisusid ähvardavad madalad noodid ning katkesid.

Ponežski tammikus ulusid hundid, vanataat aga sangutas pead ning laskis hoolega vett oma maja nurga taga. Pakane oli käre.

Oli jõuluaeg.

«Juliake, sa peaksid puhkama. Oled nagu sõdur eesliinil, võpatad iga kahina peale. Suitsetad väga palju.»

«Raske on, ema. Justkui segisongitud sipelgapesas, tahel tahaks kõik sinnapaika jätta. Varem ma ei kujutanud ettegi, mis töö see on.»

«Asjata sa, Julia, nõustusid — see pole naiste töö. Näed, Nikolai Gavrilovitš on mees, väga tark, aga ka tema pea võeti maha.»

«Derbatšov on liiga otsekohene inimene, ema. Ta ei oska painduda...»

«Aga kas sina oled õppinud?»

«Ta ei uskunud enam, et see, mis toimub, on arukas. Talle ei meeldinud enam ükski asi. Üritas mingisuguseid kahtlasi eksperimente kolhoosidega. Nõnda võib kergesti kõik uppi ajada Ta tahtis kõike kohe, ühe ropsuga saada,» lõpetas Julia Sergejevna kergelt punastades ja nagu märkamata küsimust.

«Aga kas sina, tütreke, usud?»

«Tarbetu küsimus, ema. Kahjulik küsimus. Usud... Kas sa saad aru, millest sa räägid? Sa oled ju partei liige. Me ei karju mitte appi, me teeme tööd. Me ei mõtle autasudele.»

«Ka sipelgas teeb tööd, Juliake. Sa peaksid ablel luma, lapsi sünnitama. See on naise õnn. Ja ära räägi minuga niiviisi. Ma pole sulle mitte instruktor, olen sinu ema.»

Ja lendavad lennukid,
neis istuvad lendurid,
sealt alla nad vaatavad...

«Vaatavad, vaatavad, vaatavad.»

Ja lendavad lennukid,
neis istuvad lendurid...

«Lendurid, lendurid, lendurid...»

«Mida sa õpid, Vasja?»

«Luuletust stalinliku konstitutsiooni päevaks.»

«Küll on jama, Vasja. Milleks sa tuubid seda jama?»

«Mina?»

«Sa õpi parem need värsid pähe:

Miks mind vaatad, taevassinine
stepi kaunis kellukõieke?»

«Mitja, jäta järele, mida sa talle õpetad? Saab «kahe» ja kutsutakse veel kooli. Lähed siis ise.»

«Ja lähengi. Parem saada «kaks», kui totrusi pähe tuupida. See on ju totrus. Ilmne mõttetus.»

On linna kohal. Harvad tulukesed.

«Mitja, sa ei maga veel?»

«Ei saa magada. Mis küll sünnib?»

«Mis sulle julgeolekus öeldi?»

«Ärge toppige oma nina võõrastesse asjadesse.» Mis nad võivadki ütelda...»

«Rahune, Mitja.»

«Rahune... Kapitsa, joonised... Pea kaks aastat pärgulikku tööd. Rahune...»

«Mitja, ära nüüd. Ongi õige, et see pole meie asi, ise selgitavad...»

«Ei, see on meie, on meie asi! Kas kuuled, meie!»

Linna kohal pimedus ja vaikus.

«Kas annan suitsu?»

«Anna.»

«Tikud on kuhugi kadunud... Kohe, ma lähen toon.»

Stepan Lobovi parema käe kõnt läks mädanema. Raubarongi rattad kerisid kilomeetreid, juba viiendat tuhandet. «Viisteist! Viisteist! Viisteist!» kuulis Lobov nende kolksumises.

Kuuekümne kilomeetri kaugusel Rohelisest Aasast, Ostritsa jõe ääres lumme mattunud suure, metsaga kaetud madaliku kohal valitses vaikus. See oli põlisjõe, Ostoretski partisanide ligipääsmatu redupaik sõjaaastatel.

Ühel kõrgel mäekingul seisis mitu inimest. Julia Sergejevna, kellel oli seljas karusnahaga vooderdatud nahkjopp, jalas püksid ja soojad saapad, vidutas silmi, pani tumedad prillid ette ja läks teistest eemale. Siin oli lund vähe, tuul pühkis selle alatasa minema. Insenerid-projekteerijad ja koos nendega ka Klepanov polnud vaikusega veel harjunud ning rääkisid valjemini, kui seda oli vaja. Julia Sergejevna uuris maastikku, värske külma õhu käes olid ta põsed kiiresti punetama löönud. Tamm ja hüdroelektrijaam olid siia nagu looduse enda poolt määratud. Peaaegu valmis veehoidla — ainult mets maha võtta ja veidi puhastada. Ah, Nikolai Gavrilovitš, Nikolai Gavrilovitš! Küll me saame siin vägevasti hüütata, egas Moskvas muidu oleks kohe

huvi tuntud ja seda ideed heaks kiidetud. Rahulda- matuid muidugi on, põhiliselt aga saab rahvas aru, kui nagu kord ja kohus ära seletada. Küll te näete, aasta pärast käib siin töö mürinal, ettevalmistusi aga tuleb alustada juba praegu. Kolhoosid annavad töö- käsi, insenerid käivad siin ammugi ringi — Moskva toetab initsiatiivi, ja see on kõva trump tema käes. Ja oled tark inimene, seltsimees Derbatšov, kuid kõige tähtsamast ei saanud aru. Tuleb edasi minna, ei tohi kurvameelselt arutada: mis on rahvas? Rahvas on rah- vas, ta õpetab veel meile teiega, Nikolai Gavriloviti, enesevalitsemist. Ja tööd on ta harjunud tegema. Kui on tarvis, siis saab tehtud. Kui ainult projektiga ei venitataks.

Tema juurde astus Klepanov.

«Kas lähme alla, Julia Sergejevna? Näete, seal on telgid.»

«Muidugi, muidugi,» kostis Julia Sergejevna kergelt ja vabalt. «Seisame veel veidikese. Siin on tore, avar.» Klepanov köhatas.

Julia Sergejevna suunurgad kerkisid, ta hingas rõõmsalt sisse kuiva puhast õhku ja laskus esimesena mäekingult, rajades lumes teed. Mida samm edasi, seda rohkem oli lund, kuid tema läks aina edasi: ta sooja- desse kinninööritud säärtega saabastesse lumi ei pääs- senud. Äkki ta peatus, oodates Klepanovit järele.

«Georgi Jurjevitš, siia tuleb palju rahvast kokku. Juba nüüd on vaja läbi arutada toitlustamise, varus- tamise ja elamute küsimus. Ehitus on ehitus, on või- matu raskusi vältida. Lähme nüüd edasi, oleks pida- nud suusad kaasa võtma.»

«Rohelise Aasa» uus esimees, närviline umbusklik linnamees Anatoli Jefimovitš Tahhinin, sirgeldas igal hommikul käskkirju ja trahvis naisi tööle hilinemise eest.

Trahvitud naised lõid käega:

«Las trahvib, niikuinii ei saa normipäeva eest tuh- kagi.»

Derbatšovi nägu oli hall nagu tiisikushaigel. Ta tun- dis ennast hästi ainult naabripõngerja, kolmeaastase Vanja seltsis. Tädi Glaša oli ilma tööta jäädes võtnud lapsi naabrinaise poja, naabrinaine töötas haiglas ning oli sageli öövalves. Vahel pani Derbatšov poisi- kese magama. Too võttis sedamaid tarvitusele käskiva hääle. Ronis ilma pikema jututa Derbatšovi juurde voodisse ja nõudis:

«Hakkame mängima!»

«Hästi. Aga mida?»

«Sina oled hunt, mina aga Punamütsike.»

«Või nii. Siis olen ma sinu juba ära söönud.»

«Ära söönud? Ja kus ma nüüd olen?»

«Sind ei ole enam olemas, Vanja.»

«Ei ole olemas? Aga kes sinu kõrval lamab?»

«See pole sina. Teine poiss — Andrjuša.»

«Onu Kolja, ma ei taha. Andrjuša ei tohi sinu kõrval lamada. Mina tahan lamada.»

«Sind ei ole ju, Vanja, ma sõin sinu ära.»

«Sülita siis mind rutemini välja!»

Öösiti Derbatšov peaaegu ei maganud, ja tädi Glaša, kes juba varavalges tõusis ning talitama hakkas, nägi isma toa ukse alt paistvat valgust ja kolistas pahu- raltt nõudega. Mida, tahaks teada, ta endast piinab? Peaks rõõmus olema, et teda enam ei puudutata, jäeti rahule. Aga ei, ei läbe paigal püsida. Muudkui kirju- tab.

Viimase saaniteega on tarvis sõnnik põllule vedada, tuleb kiirustada, kevad ei oota. Üks elatanud naine sai kogu küla imestuseks jalutult mehelt, kolhoosi sadul- sepalt, kolmikud.

«Õnnetus tuleb uksest ja aknast,» kratsis sadulsepp sellest kuuldes rusutult kukalt ja jõi enese kurvastu- sest maani täis.

«Tobevaim,» ütles talle naabrinaine. «Nüüd just saadki riigilt abi.» Stepanida, sadulsepa naaber, teab kõik. «Vaata et need kolmikud surevad veel ära.»

«Miks nad ära peaks surema?» haavus sadulsepp. «Ega me teistest inimestest halvemad ole. Las kasva- vad. Sirguvad suureks, on meie toitjad.» Ja andnud

nahkpeopesadega labakutes kätega endale tugeva hõi sisse, veeres ta oma maja poole.

Stepanida, kes seiras tema lühikest jalutut kerei, vangutas mõtlikult pead. «Imelugu! Mehel pole jalgugi all, aga näe, mitte ühe, vaid korraga kolm. Aga mis seal's ikka, küll kasvavad üles.»

38

Derbatšov tõstis kõhnunud näo, ta kottis silmaalused olid sinised. Sinkjashallis tubakasuitsus, mis täitis tädi Glaša majas madala toa, mille laudlage oli hiljuti valgendatud, paistis Derbatšovi nägu mullakarva, väga haige olevat. Dmitri astus laua juurde.

«Tervist, Poljakov.» Derbatšov ei kiirustanud noormehele vastu tõusma. «Rõõm sind näha, võta mantel maha.»

«Ma käisin juba ennist, teid polnud.»

«Perenaine rääkis mulle. Kas teed tahad?»

«Ei taha, Nikolai Gavrilovitš. Ma pole suur teesõber.»

«Hea küll, istu. Mis head kuulukse?»

Dmitri kortsutas kulmu. Muidugi oleks praegu parem üldist juttu ajada, näiteks uudisteostest. Kuid polnud tahtmist teeselda, Derbatšov oleks võinud haavuda.

«Ei saa aru, mis lahti on, Nikolai Gavrilovitš,» lausus Dmitri, ja Derbatšov tõusis ning avas õhuakna.

«Tuulutan natuke.» Derbatšov tuli laua juurde tagasi. «Kui vana sa oled, Dmitri?»

«Ma olen naljast kaugel, Nikolai Gavrilovitš. Mis siin sünnib?»

«Olete harjunud, et kõik on tipp-topp valmis teie jaoks, Dmitri Romanovitš. Vilets harjumus, sant harjumus. Öeldakse ette, nämmitakse ära ja pistetakse suhu — jääb üle ainult korraldused täita. Aga ise? Peaaju pehmenemine kolmekümne nelja aastaselt? Olgu pealegi, ära pahanda.» Derbatšov puhkes naerma. «Mul kukkus see ka toredasti välja — rööpaseadja on süüdi.»

«Ärge vabandage, Nikolai Gavrilovitš, pole tarvis. Teie ei ole niisugune.»

«Ahaa! Vaat milles on asi! Juhtkond on süüdi, ülemused, tähendab — kroonulikkus, bürokratism. Ainuliksi Derbatšov osutus heaks, puhtaks. Ja ka sellele sinti vastu kaela. Tähendab, tule aga, vennas, meie kampa. Ei, oota, las ma lõpetan. Ma olen seda elu elanud kuueteistkümnendast eluaastast peale. Nii mõnigi algus oli teistsugune, nii mõnestki asjast saadi teistmoodi aru. Kui Vladimir Iljitš suri, seisin ma rivis, olin habemetu nooruk. Mul oli üks kulunud kinnas, kolmeliinilise vintpüssi kaba kõrvetas pihku. Ma ei juurdnud tol ajal pead elumõtte üle, ei urgitsenud. Polnud mahti. Ja siis kohe komsomolitööle. Ma ei saa sinuga nõustuda. Ja ma ei hakka rääkima, et mul on üks kama kõik. Arhivaariks ka ei lähe. Mul pole ükskõik, ei saa olla ükskõik. Kogu elu on mul selle nahka läinud.»

«Tähendab, on tarvis võidelda.»

«Tubli. Kellega?»

«Ei tea. Tahaksin teilt küsida.»

«Sa oled kommunist.»

«Kahetsete, et soovituse andsite?»

«Võtad liiga kitsarinnaliselt. Kommunistiks ei saada sinult selleks, et parteipiletit taskus kanda. Mõtelda, mõtelda, mõtelda — kui oled kommunist. Tungida juurteni.»

«Kardan, et lasksite mööda. Kõrget mateeriat mu pea ei jaga. Seepärast ma ju tulingi. Tahan selgusele jõuda, mis ja kuidas. Teid ma usun, ka Stepan Lobov uskus, ma tean. Ja usub praegugi, mis talle ka pähe ei tuubitaks.»

Derbatšov naksutas sõrmi, kõndis piki kääksuvat põrandalauda, pea kummargil.

«Ei taha valetada, Dmitri. Iga silmapilk ootan areteerimist.» Ta vaatas Poljakovile otsa. «Selle silmad ei viia. Aga kui palju on neid, kes põikavad aralt väravaalusesse, et hoiduda kohtumisest, tervitamisest . . .» — «Ja sina, Dmitri, riskeerid . . .»

«Peab midagi tegema, Nikolai Gavrilovitš. Moskvasse, taotleda asja revideerimist, minna Stalini enda juurde, kui tarvis.»

«Vahvalt välja mõeldud. Kas mõtlesid kaua? Minult võeti allkiri, et ma siia paigale jään.»

«Kirjutada Keskkomiteesse, Stalinile isiklikult!»

Derbatšov muigas, puudutas sõrmedega silmaaluseid.

«Tähendab, istuda ja oodata, millal sulle järele tullakse? Nõnda võib ju peast segi minna, Nikolai Gavrilovitš.»

Derbatšov vaikis.

«Mõistan, te ootate, et ma lahkuksin. Ma ei lähe. Teie ütlesite, et ei tohi elada diktaadi järgi. Aga istuda käed rüpes, ja oodata ka ei tohi. See on argus, Nikolai Gavrilovitš, vabandage mu teravust. Olen harjunud teid austama. Saage aru, teie sundisite mind elule avarama pilguga vaatama, oma kolkast, kus oma tööpink, oma ööpott, kaugemale nägema.»

«Tubli! Täitsamees!»

«Emb-kumb, kas õigus on teil või nendel. Kas olete vaenlane teie või on nemad seal. Kus on Lobov? Kapitsa? Kus, küsin ma teilt? Hiljuti koguti tehases vargsi kaks tuhat — viisin ära. Lapsed on näljas. Mis te tookord rääkisite? Vaata, et sa end sellesse ei segaks. Ja kombainiga? Näe, mina olen elus ja terve, aga milleks mulle, kurat võtku, Nikolai Gavrilovitš, niisugune elu? Milleks ennast alal hoida, kui ümberringi sünnib seesuguseid asju?» Poljakov laskis pilgul toas ringi käia ning jäi Derbatšovi näoilmet märgates järsku vait. «Andke andeks, Nikolai Gavrilovitš. Olete haige?»

«Ei, ei ole. Ammugi juba ootasin niisugust küsimist.»

Derbatšov jälgis, kuidas Poljakov suitsu süütab. Söestudes kiskus tikk keerdu.

«Dmitri Romanovitš, räägin sulle, kuidas mina asjast aru saan. Minul on õigus, Dmitri. Praegu on see kindlam kui kunagi varem. Usk parteisse, revolutsiooni saavutustesse. Kuula. Mingil etapil sai rahva valitud juhist enda valitud juht. Ning siit hirm, mitte rahva, mitte revolutsiooni pärast, vaid hirm iseenda pärast. Kuula. Revolutsioon aga, see on rahvas, on «kõik», mitte «üks». Kas mõistad mind? Seitsmeteistkümnendal aastal revolutsioon alles algas ega lõppenud kaugeltki. Ta jätkus ning jätkub praegu ja tulevikuski, see protsess on vääramatu. Revolutsioon jätkus ja jätkub, t e m a aga seda ei näe. Nii algaski tema tragöö-

[illegible] siin saigi alguse murrang. Mis sa mind nõnda [illegible]? Jah, ma räägin t e m a s t. Sa nõuad: kirjuta [illegible]sikult. Aga kui ma temasse enam ei usu? Kas mul [illegible] õigus teha oma järeldusi? Tean juhtumeid, kus [illegible] poole pöörduti samasuguses olukorras, nagu mina [illegible] olen ... Ja korduvalt. Vahel ka minu juures-[illegible]kul ... Hiljem ma neid inimesi enam ei näinud. [illegible] kunagi. Mõtle nüüd veidi järele. Kui ma sulle [illegible] ütlen, et ma kardan? Kas ma olen inimene või [illegible]liskivitükk? Kohtuotsus tehakse seal lihtsalt: ei [illegible]eldinud, kuidas vaatasid, tekkis mingi kahtlus, ja [illegible] su lõpp käes. Jah, ka see käib t e m a kohta. Hea [illegible], vaiki. Näen sind praegu läbi. Jaa, jaa, jaa! [illegible]seitsmeteistkümnes aasta, interventsioon, laos, tohutu [illegible] puruvaene riik upitati esiritta — see kõik on [illegible]nud. Hitler löödi puruks, maailm päästeti fašismist. [illegible] sa kuula! See kõik, kõik on olnud. Taastati majan-[illegible], ületati sõjaeelne tase. Mõtle selle üle järele. Mitte [illegible]kski riik ega ükski rahvas poleks suutnud seda teha [illegible] kiiresti! See on üks tõend sulle. Revolutsioon [illegible]rahvahulkades kestab. Vaielda sa oskad, kuid süvene [illegible]sisse. Kuidas ometi juhtus, et küla jäeti täiesti hoo-[illegible]sse? Linna ja maa koostöö põhiprintsiibiks on talu-[illegible]ondade materiaalne huvitatus. Seda ütles Lenin. Kus [illegible] kõik on? Kust see hirm külale näkku vaadata nii, [illegible]gu ta on? Ilma paraaditsemiseta, potjomkini küla-[illegible]. Miljonärkolhoosid üldise vaesuse ja viletsuse juu-[illegible]. Kust see kõik on tulnud? On aeg kõige selle üle [illegible]sle mõtelda. Muidu aga kaovad arusaamine ja usk. [illegible]chaseid võib ehitada, tööpinke asendada, kuid uskuma [illegible]kreediga ei pane.»

Derbatšov põrutas järsku käega raskelt vastu lauda. [illegible] silmis süttis äge leek.

Tool nagises Poljakovi all. Derbatšov jätkas kitsas [illegible] saalimist ega kuulnud seda. Jah, niimoodi, ainult [illegible]niimoodi. Hetkegi ei tohi enam kaotada. Materjalid [illegible]Keskkomiteele esitamiseks ootavad oma tundi. Veel nii [illegible]palju tööd. Ja midagi ei tohi enam edasi lükata. Kurat [illegible]tku, kui minna, siis juba lõpuni ...

Nikolai Gavrilovitš sulges viivuks silmad, seisatas. [illegible]alad lõid korraga kummaliselt nõrgaks, lõtvusid, ja [illegible]Nikolai Gavrilovitš astus ettevaatlikult laua juurde,

püüdes mitte vaaruda, ning istus. Kõrvus kohises. «Suitsetan palju,» mõtles ta, ent järgmisel hetkel oli juba unustanud nii selle mõtte kui ka enda ja Dmitri. «P i i r,» tuli talle meelde see sõna, mis teda viimasel ajal oli piinanud ja mida ta kunagi polnud suutnud meenutada. «Just, just... P i i r.»

Dmitri heitis Derbatšovile pilgu ja tõusis püsti.

«Lähen koju, Nikolai Gavrilovitš, on juba hilja.»

«Jah, ole terve, Dmitri Romanovitš.»

Derbatšov surus rutakalt ta kätt ja jäi istuma, ainult ta pilk libises seinalt uksele, mis sulgus. Pea hõõgus, mõtted läksid segi ja ta ei suutnud kuidagi haarata kinni kõige tähtsamast, kõige vajalikumast, kuigi tundis, et see peab olema kuskil siinsamas, päris lähedal.

«Tuleks natuke lamada,» otsustas ta, jäi aga edasi istuma, püüdes tabada kogu aeg äralibisevat äärmiselt t a r v i l i k k u mõtet.

Pinge oli niivõrd suur, et ta peaaegu nägi Stalinit, nägi tema vidukil silmi, halle vurre, kodust kuuba käsi, lohkus meelekohti ja tigedavõitu muiet, ning Nikolai Gavrilovitš, hoides hõõguvat, üha raskemaks muutuvat pead vaevu püsti, pingutas end, et silmi mitte maha lüüa.

«Kuidas on, Derbatšov, kas tegid selgeks, et sul on õigus?» kuulis ta Stalini kumedavõitu häält. «Nõndaks, kallis seltsimees. Pole vaja rääkida, on tarvis tööd teha.»

Toolikorjule toetudes tõusis Nikolai Gavrilovitš suure jõupingutusega raskelt püsti. Pea valutas. «Tuleb ennast välja magada,» mõtles Derbatšov. «Tuleb kohe voodisse heita ja välja magada. Muidu võib tõe poolest hullumajja sattuda. Poljakov on tubli poiss, ainult ühte asja ta ei mõista: kõik lahendused sünnivad üksnes eluvõitluses, valmis kujul nagu pirukaid pagariäris neid ei ole ega saagi olla. Tuleb välja magada. Mida sügavamale metsa, seda rohkem puid. «Taltu, uhke inimene!» Kes nõnda ütles? Ja mis on lahti mu peaga? Tuleb välja puhata. Ei, taltumine on hukkumine. Inimene, kui ta on i n i m e n e, ei tohi taltuda.»

«Ivanovna!» hõikas ta, ja kui tädi Glaša ukse lahti

tegi, palus: «Ole hea, too mulle kanget teed, hästi kuuma.»

Tädi Glaša silmitses teda teraselt ja astus lähemale.

«Mis sul viga on?»

«Ei midagi, kohe heidan pikali.»

«Ma ju rääkisin sulle, näed nüüd, koolnugi on sinust nägusam,» torises tädi Glaša, kohendades voodit. «Nüüd mine aga kohe teki alla, sedamaid keedan teed, pead voodis.»

39

Taat Matvei kevadisest niiskusest tumedate seintega majahütil oli kaks väikest akent — üks lõuna, teine lääne poole. Maja polnud eriti nägus, kuid vanataat oli rahul — oma kuiv soe nurgake.

Viieteistkümnendal mail saab tal kuuskümmend üheksa aastat turjale, ja silmad hakkavad alt vedama, tuleks külavelsker Akim Jemeljanovitšiga aru pidada, kritiid muretseda. Kätes on veel rammu ja kirves langeb kindlalt, lüües palgilt ühetasaseid laaste.

Talv on tänavu ränk olnud, hanged räästani. Juba veebruarikuu keskpaiku hakkas tasapisi sulatama ja märkamatult ilmusid valgenokalised künnivaresed. Seadnud end õdusalt sisse kevadiselt raagus okstel, kraaksusid nad valjusti ja tähtsalt.

Talv oli taadile raske. Niipea kui hägune aovalgus hüti aknast sisse vaatas, tõusis ta üles, mudis oma ihuliikmeid, võttis kirve ja asus vahtrapakke tahuma — ta varustas ligemale kogu küla vahtrapuust kirvevarte ja kasepuust kaelkookudega. Ei või öelda, et ta oleks olnud põdur — tal polnud mingeid tõbesid olnud sellest ajast peale, kui Voltšihha oli tema vana jooksva vatja ravinud, ainult nõrkus andis ennast üha rohkem tunda, ning vanataat silmitses vahel kaua oma suuri kõhnu käsi. Pikad talveööd oleksid justkui järjekindlalt imenud neist välja kunagist jõudu.

Vanamees lamas lahtiste silmadega. Ta keha oli kevadeks üsna jõuetuks jäänud, kuid mälu, niisuguse inimese mälu, kes polnud seda vaevanud, kes oli eluaeg kätega, oma keharammuga töötanud, oli endiselt

selge ja tugev, ja kuidas ka taat oma elu poleks sirvinud, kustkandist poleks ta sellele ka pilku heitnud suigatas ta alati puhtetunnil, olles oma eluga ja iseendaga rahul, ja magas paar-kolm tundi. Ning ärkas kui talvepäike juba metsa kohale oli kerkinud, värskena ja puhanuna.

Ei, ei, ta on oma pika elu hästi ära elanud ja auseli oma leiba söönud, keegi ei või teda nimetada priileivasööjaks, tarbetuks inimeseks. Möödunud aasta oli tema elule rängalt mõjunud, eriti tema katse meeletus vihas viljapuuaed maha raiuda. Üks asi ei teinud talle enam muret — õepoja pärast ta enam südant ei valutanud kui ilm soojaks läheb ja maantee taheneb, sõidab ta ilmtingimata linna ja elab seal veidi aega. Dmitri naine oli talle väga meeldima hakanud. «Sest pole kedagist, et tal laps on, koguni igas tükis hea,» arutas taat endamisi. Ja ega Dmitri ole enam poisike, vaid kõikide poolt lugupeetud perekonnainimene — tema pärast pole vaja enam muretseda.

Seesugused mõtted rahustasid vanameest ja ta lamas tükk aega millelegi mõtlemata, puhkas ja nautis talle ootamatult kingitud puhkust ning kuulatas teispoed hüti seinu mänglevat värsket kevadtuult. Prussakad kahistasid ahju taga, taat aga mõlgutas mõtteid ja meenutas minevikku.

Märtsi algul kahutas öösiti, kuigi maa oli juba kostunud ja mäekinkude kuplid aurasid keskpäeval. Vanale Matveile meeldis ilusa ilmaga ennast päikese käes soojendada ja jälgida, kuidas kevad päev-päevalt jõudu kogub. Kohati oli maa juba paljas. Kui päike mõnda kohta paar päeva järjest soojendas, lõi paljas niiske maa õrnalt haljendama, ent rohetama löönud maalappide kõrval oli veel urbset, sulamata lund. Lustakad poriojad voolasid igasse kanti, viies ära talve jooksul kogunenud prahi ning jättes päikesele ja kevadkargele tuulele puhta lõhnava maa.

Taat ärkas sel hommikul vara, kuigi oli hilja magama jäänud, ja sai sedamaid aru: väljas on ilus ilm. Öösel oli tuuline ja tuisune olnud, taat mäletas seda hästi.

Ta võttis ahjust välja alles sooja pirnileotise, jõi hea tiuga otse potist ja pani poti ahju tagasi, et see ära ei jahtuks. Viimaste nädalate jooksul tundis vana Matvei sageli külma ja teda aitas siis hädast ainult soe pook. Pikaldaselt, vana inimese põhjalikkusega mähkis ta jalanartsud kõvasti ümber säärte, tõmbas õepoja kingitud säärikud jalga, pani selga oma igavese sõjamehebušlati, mis oli aja jooksul luituda jõudnud, ja läks välja. Põllud olid lumest juba peaaegu puhtad, rummelgas ja pappel pungas. Päikesepaistelistes soojades kohtades olid ellu ärkamas nii kirss, õunapuu, õstrapõõsas kui ka igasugune muu «elav loodus», nagu taat tavatses ütelda.

«Hilja on hakanud tööle minema,» mõtles vanataat, ilmitsedes autoratastest ja traktoriroomikutest rööpikuks muutunud külatanumat. Siin-seal liikusid jalgu kergele tõstes naised, kaelkoogud ämbritega õlal, seelikud üles kergitatud. Päike oli alles madalal ja heitis langus kiiri. Hommiku eel oli kahutanud, loikude servadel püsis õhuke jääkirme. Kogu ümbrus helises lõokeste lõõritusest, linnukesed värelesid taevas vaevumärgatavate täpikestena. Kõikjal oli palju valgust, avarust, tuult. Värske õhk pani vanataadi läkastama, ja haaras rinnust kinni ja köhis kaua kramplikult, toetudes raskelt seinale. Viivuks läks tal silme ees mustaks, pisted rinnus muutusid teravaks valuks. Vanataat ootas veidikese ja hiljukesi astudes jõudis tänavale. Naabrinaise Lobova uks paugatas ja vana Matvei nägi Marfat. Naine sööstis ainult sitspluusiväel majast välja ning tormas nagu segane kuhugi. Vanataat jälgis teda uudishimulikult, endamisi aru pidades, mis võiks olla juhtunud. Marfa kihutas juba tagasi, taadist mööda, üle tee. «Kontorisse,» otsustas vanamees ja hõikas teda:

«Marfa! Kuule!»

«Oi, taat, tere! Missugune õnnetus, issand!»

«Marfa, Marfa, pea nüüd kinni, kas Stepaniga või?»

Naine vehkis kätega ja hüüdis mingil võõral nutusel häälel:

«Hirmus asi, taat. Stalin on surnud, ma suigatasin alles hommiku eel, ärkasin üles — raadiost öeldakse. Oi issand, mis sünnib!» Ta peatus. «Mis meist nüüd saab?»

«Mis seal's ikka, nõnna nagu ennegi. Noh, põdes inime, võttis kätte ja suri ära, mis seal's ikka na imelikku on? Sina aga, va tobevaim, pane riided selga, saad külma, jääd haigeks.»

«Jäta, vanataat, lippan kontorisse.»

«Loll mis loll!» vangutas taat pead. «Kuskohta sa võid joosta? Joose või ära joose, egas sa surnut änam ellu ärata.»

«Mul valutab süda Stepani pärast, seda ei saa olla, et ei anta armu.» Ja Marfa jooksis poris libastudes üle tee.

«Küll on aga loll!» mõtles vanataat jälle etteheitvalt ja läks oma teed — külast välja, liivasele, hõreda võserikuga mäekingule, mis oli juba veidi tahenenud ja haljendas. Vanamees armastas istuda siin üsna ülal, poolpehkinud tammekännul, mille ümbert andis kahe käega kinni võtta. Vanamees astus ettevaatlikult, teed valides, vältides loike ja rööpaid, läks ja vangutas pead. «Küll on aga loll eit,» mõtles ta. «Noh, suri ära, ja mis siis sellest? Siin ilmas surevad kõik ära, kõik on jumala teha. Mis siin imestada? Stepanist on küll tõega kahju, tore mees oli.»

Vanamees sammus edasi ja heietas mõtteid — venivaid, vanainimeselikke, otsatuid. Viimaks jõudis ta kingule, istus oma harilikule kohale, tõstis näo vastu tugevat hommikupäikest. «Ei, päikegi pole änam endine, ei soojenda,» otsustas ta nukralt ja jäi tukkuma. Ta suigatas umbes pool tundi, vahest ka rohkem, ja ärkas äkitselt raskest õnnetuseaimusest. Midagi näris südames ja see tuksus kiiresti-kiiresti, kõrvus kohises pealetükkivalt ja selgesti, jalad ja käed olid tinarasked. Virgumine võttis tal palju aega, ta ägises, mudides kordamööda käsi ja jalgu. «Tarvis Mitkale telegramm läkitada, las tuleb siia: mu ots on vistist kätte jõudnud,» mõtles vanamees, märgates järsku, et päike on juba pooles taevas. «Küll on lugu, sina, vanamees, ei kõlba änam kuskile. Ainult et Mitkale peaks telegrammi saatma. Muidu vaata et ei jõuagi ära oodata ega näegi änam . . .»

Jälle nagu oleks keegi seestpoolt tõuganud: «Tee kähku! Tee kähku! Tee kähku, vanamees! On aeg!» Arusaamatu ärevus valdas taati, ta upitas end vaevaliselt üles ning hakkas küla poole, oma koju tagasi [illegible]. Teda tõukas tagant vältimatu õnnetuse [illegible]. Hoolimata kevadpäikesest tundus päev talle [illegible] ja umbsena. Vanamehele meenus Marfa, tulid [illegible] sõnad ja arg lootus, mis äkki naise silmis [illegible] oli löönud. Vanamees läks nüüd jõudsal sammul, ei peatunud, ei valinud teed, ta säärikud sattusid [illegible] vette. Suu oli kuiv, rinnus kõik kuiv ja terav. Ta [illegible] külas kontori juurde tõttavaid inimesi. Lapsed, [illegible] ja naised, kõik läksid ühes suunas. Keegi hõikas vanataadile:

«Juurde, juurde, Nikandrovitš, kiiremini.»

«Kuhu?»

«Mütingule. Nimetatakse leinamiitinguks. Ühele pudelile tegin juba põhja peale, tänase tähtsa päeva puhul nuiasin eidelt välja.»

Vanataat tundis ära tallimees Petrovitši, kes jalgadel kõikudes tema ees teel seisis, silmad õliselt läikimas.

«Ja miks see rõugearmiline poleks võinud elada? Jõi, söö, mida aga süda lustib, kõige üle oled peremees ja käskija, aga näed, põle ka igavene. Sel puhul võttingi kätte ja mekkisin ühe pudelikese ära. Minu eit [illegible] nihuke-sihuke. Ole vakka, loll, ütlesin ma talle, mida sina ka tead. Sul on pudelist puskarist kahju, aga näe, kõik Euroopad ja Aasiad on musta leina täis. Tema aga muudkui korrutab: homme äkki heidab jälle mõni ülemus hinge ja sina jälle pudeli kallale? Mina vastu: jälle, ikka sellesamuse pärast, et rahu tema pormule — pean kohe rüüpama. Eks ole nii, Nikandrovitš?»

«Nõnda neh,» kinnitas vanataat, et temast lahti saada, ja läks endiselt tõtates edasi.

«Sina siis ei tule?» karjus tallimees talle järele, vanataat aga ei kostnud midagi. Tal on tähtsamatki teha, ta peab kiiresti, kiiresti . . .

Ta jõudis oma majahüti juurde ja jäi nõutult ukse ette seisma. Ta ei mäletanud enam, miks ta nõnda oli [illegible]. Päike on veel kõrgel, mida peaks ta üksipäini [illegible] kambris tegema. Ta oli juba väsinud ja jalad ei kuulanud enam sõna. Suure vaevaga sai ta üle künnise, kohmitses nööpide kallal, tahtes bušlatti seljast võtta, aga ei suutnud, vedas enese siis vaevaliselt ase-

meni ja heitis pikali. Lamas veidikese ja keeras sii
külge, talle tundus, et mööda tema keha jooksev
tillukesed külmad sipelgad. Ta püüdis meelde tuletada
millal oli ennast viimati pesnud. Alles nüüd pani va
mees äkki tähele, kui pisuke on tema tare. Lagi rõh
teda ja õhku ei jätkunud. Ennast tugevasti pingutad
tõusis ta püsti ja läks aeda. Läks õunapuu juurde, mi
all tal alati oli olnud suveonn. Ta oli selle õunap
istutanud oma pulmapäeval, seitsmeteistkümneaastas
noormehena, ja puu oli imelopsakalt kasvanud, ig
aasta kandnud väga suuri õunu. Mullu oli ta selle õun
puu südametäiega maha raiunud, sellest oli järele ja
nud vaid puretud latakas känd. Ta vahtis imestune
seda kändu, sest talle meenus: eemalt, siiapoole tull
oli ta siin õunapuud näinud. Vanamees ohkas. Pe
leldi pehkinud õlgedega vana suveonn seisis ikka ve
kännu kõrval. Lõunakaares olid õled ära kuivanud
kanad olid need segamini siblida ja ära mustata jõud
nud. Vana Matvei valis endale mõnusa paiga mahu
raiutud lemmikpuu kännu kõrval. «Oh, ei jäksa, ei
jäksa änam,» pomises ta. «Kõik luud-liikmed valuta
vad.» Ka mõtted liikusid loiult, ta ei tahtnud mitte
midagi. Kui ainult saaks telegrammi Mitkale. Ei
seegi ei olnud enam selge ja arukas soov, vaid üksn
nõrk mõttevälgatus, mis samas kustus. Vanataat ei
tahtnud enam millelegi mõelda, ta otsekui oleks kõi
ümbritseva enesest eraldanud, nii et nende vahele pa
nud jäänud mingit pidet. Ja vanataat tundis ennast
nüüd hästi. Tal hakkas päikese käes soe, kuigi käed
karedate peopesade ja alles sitkete sõrmedega pikad
puusepakäed, külmetasid ning ta ei märganud neid
põue pista. Taat silmitses kändu ja tal hakkas õuna
puust kahju. Tema elu kõige rängem patt. Ta tõstis
silmad ja nägi otse enda ees taral punaste tiibadega
kukke, kes, kael õieli, nokka naksutades tiibu saputas
Naabrinaise Marfa riiakas kukk, vanataat tundis tõl
See ajas kõiki omakandi kukkesid taga, ei andnud kel
lelegi asu. Ja praegu varitseb samuti, näe, kuidas on
kaela õieli ajanud. Kukk kires, kuid vanamees ei kuul
nud seda. Ta heitis pilgu päikesele ja imestas jälle
see ei pimestanud enam silmi, ta nägi päikest nagu
läbi külma hägu.

Mõnus, üpris mõnus nõnnaviisi,» mõtles vanataat,
[illegible] otsatu, täielik rahu ja vabanemine kõigest,
[illegible] ta enda meelest oli olnud kohustatud. Ta mõis-
[illegible] ei oli eluaeg seda rahu taga ajanud. Ta langetas
[illegible] ja silmas tillukesi, äsja pakatanud noori pungi
[illegible]haraiutud õunapuu kännu küljes. Need olid paksus
[illegible]punud koores vaevu märgatavad. Ta nägi neid,
[illegible] ta silmad olid üsna nõrgaks jäänud ja seletasid
[illegible]tsasti isegi kukke taral. Ta vaatas noori rohelisi
[illegible]ungi ja talle tuli meelde, kuidas tibud munast koo-
[illegible]vad. «Mõnus, üpris mõnus, vana, kui vaikne kõik
[illegible]mberringi on . . .»
Rohelised pungad nihkusid äkki kaugemale ja sula-
[illegible] koorega ühte.
Vanataat sirutas käe välja, käsi ei ulatunud nendeni
[illegible] langes rammetult alla.

Vanataadi peale sattus Jegor Lobov alles järgmise
[illegible]eva õhtul, ja sedagi juhuslikult — läks laenama
[illegible]mmylit, et välistreppi parandada. «Rohelise Aasa» bri-
[illegible]gaadi koosseisus pidi ta neil päevil Dremušinski laande
[illegible] minema ja tahtis enne majapidamises kõik korda
[illegible]ha. Jegor ei leidnud taati kambrist, läks siis aeda,
[illegible]ing nägi ja mõistis kohe kõik, enesest võitu saades
[illegible]kus ta taadi kõrvale põlvili, et puhastada ta nägu
[illegible]ugist, mida kanad-hullud olid juba jõudnud tema
[illegible]ale siblida. Inimesed, kelle tähelepanu teine surm
[illegible] enesele tõmmanud, sagisid ja käratsesid ümberringi
[illegible] keegi polnud taadi surma märganud.
Matvei maeti ülejärgmisel päeval, ja ka Dmitri tuli
[illegible]matustele. Vanataadi hauale küla kalmistul, kus kas-
[illegible]sid vanad remmelgad ja kased, pandi tugev tamme-
[illegible]puust rist. Ristile põletati kiri:

Matvei Prutov, Nikandri poeg, 68 aastat vana, heitis hinge viiendamal märtsil 1953. aastal. Kummardage, inimesed, tema põrmu ees — see oli suur töömees ja partisan.

Kirja oli sisse põletanud vähese kirjaoskusega küla-
[illegible]epp. Sel päeval ilmusid kirjad ka teise sarga toreda-
[illegible]ele pärgadele, ning inimesed panid nendesse kogu
[illegible]ma valu ja südame. Neid oli otsatult palju. See, kes

nende all lamas, oli kõigega elus harjunud, ja surnud ei tunne raskust. Vana Matvei aga oli elanud lihtsat elu, ja hauakiri tehti talle ka lihtne. Elas, töötas ja suri. Ja ongi kõik. Oma küla inimesed seisid naabrit meenutades ukseesistel, suitsetasid ja mõlgutasid mõtteid, et milleks inimene sünnib ja sureb.

Oli niisugune hetk: tohutu suures riigis seisatas kõik alates Baltikumist ja lõpetades Kamtšatkaga, ja inimesed tardusid paljastatud päi, ja sõdurid seisid valvesseisangus, ja üürgasid vedurite, laevade, tehaste ning elektrijaamade viled. Maa mattis inimest, keda ta jumaldas. Hiljem saadakse aru, mis ta on korda saatnud, hiljem, kui ajaloo kaalukausil halastamatult vastakse seda, kui palju ta on teinud head ja kui palju kurja...

Praegu aga seisab kogu maa sirgelt, paljastatud päi. Ta on liiga palju andnud sellele inimesele, ja peab tema surma austama. Hiljem hakkavad levima kuuldused, ja võimatu on neid summutada, nii nagu oli võimatu päästa surma käest isegi seda ühte inimest. Vanakraamiturgudel ja räpastes õllebaarides, vangimajades ja tööpinkide juures lõunavaheajal, rappuvas trammis teel tööle sosistatakse vargsi ringi vahtides sellest, mitusada inimest matuste ajal surnuks tallati ja mitusada hobuste kapjade alla sattus. Elus on asju millega ei saa harjuda, mida ei saa varjata ega unustada.

Kohe pärast matuseid käis Dmitri Poljakov kaua ringi Rohelise Aasa ümbruses. Lumi polnud veel kõikjalt kadunud, Dmitril aga olid jalas kummisäärikud ja madalamatestki kohtadest kahlas ta läbi.

Dmitri jõudis vanasse tammikusse, mitmesaja-aastased tammed kasvasid hõredalt, nad olid tumedad, tohutu suured ja kevadiselt paljad ning kadusid pilvisesse taevasse, ja veel hõredamalt seisid nende vahel samuti vanad vasktüvelised männid. Alusmetsa peaaegu ei olnud.

Metsa serval oli palju urbset määrdunud lund, selle olid risustanud sulaga üleskerkinud kuivad lehed,

okkad, kulurohi, puukoor, mille talvetuul puudelt maha peksnud. Kuid metsasüdames oli lund vähem ja suurtel metsalagendikel oli see juba täiesti ära sulanud, ning mõnes kohas, kui säärik võttis maapinnalt kaasa mullase, pooleldi pehkinud lehtkatte, paistis silma alles kahvatu, kuid juba haljendama löönud rohukamar. Vett oli hästi palju, kõik lohud metsas olid üle ujutatud, ühes kohas ehmatas Dmitri pardiparva lendu.

Dmitri ei teadnud, mis ta sellest vanast metsast tahab, ei mõelnud sellele, ent tundis, kuidas ta üha rohkem rahuneb. Ülal voolas tasane niiske tuulehoovus, tammik kohises. Tammede jäme koor oli tumedam kui talvekülmade ajal, see oli juba elustumas ja selle sügavates kurdudes peitus kevadniiskust. Dmitri teadis, et kui tamm on saanud veidi päikesesoojust, hakkab ta lõunapoolsest küljest hingama, ja seda hingust voib isegi näha, kui teraselt ja kaua vaadata.

Vahel harva peatudes sammus Dmitri aina edasi, justkui millegi eest ära minnes: ta läks ja läks, kuid ei suutnud kuidagi ära minna ega suutnud ka peatuda.

Ohtupoolikul seisis ta, müts käes, jälle värske kalmukünka, vanataadi haua juures, ja mõtles sellele, et külasse jääb järjest vähem vanu talumehi, kelle elu sisuks on maa ja kes ei suuda oma elu ilma selleta ette kujutada. Ja veel mõtles ta sellele ajale, kui tuul hällitab vana jändriku, rasket kevadmahla tulvil kase rippuvaid hiirekõrvus oksi kääpa kohal, millel haljendab esimene rohi, ning kevadtuuled kannavad siia õitsvate maarohtude ning puude kirbeid ja mõrkjaid lõhnu. Tänavu on oodata paju ja remmelga hoogsat õitsemist, noortelt kaskedelt ripuvad alla urvakuljused, kirsid on üleni valgeis ebemeis ja õunapuud vanataadi aias kattuvad roosade õitega.

Kui vaid hilishalla ei tuleks, ei hävitaks õisi.

Dmitri kummardus, võttis mullakamaka, mudis seda, lõstis näo juurde. Kevadpäikese hautatud soojal muljal oli küpsemata viljatera raske lõhn.

KOLMAS OSA

Taat Matvei surma päeval oli taevas Ostoretski kohal pilves. Keegi ei märganud päikese loojumist. Ohtuks kattus taevas madalate lauspilvedega. Pudeges alla märgi kibemeid, tõusis ehtne märtsituisk. Tänavalaternad vajusid videvalt viltu. Voznessenski kõrgendik oli äkki oma tuledega eemale nihkunud teraselt kuulatavast, süngestunud linnast, kus valitses nõvaikus. Leinamarsside nukkerpidulik muusika voogas inimtühjadel tänavatel ja väljakutel. Diktori sõnad langesid nende valvsasse tühjusse kumedalt nagu kaevu. Kaugematele tänavatele kandus vaid ebamäätane ja ebaühtlane undamine. Tuhmide aknalaikude laga redutses unetu elu, mis oli end maailma eest sulgenud seinte ja uste taha. Hiline teekäija, külm abalaude vahel, tõttas tuttava ukse poole, sugulaste ja sõprade juurde, koduste asjade ja seinte vahele. Sel ööl otsisid inimesed üksteise seltsi.

Juba mitmel ööl polnud Derbatšov sõba silmale saanud, ta ei teadnud ise ka enam, mitu neid unetuid öid oli olnud. Tädi Glaša ajas teda arsti juurde, Derbatšov lõi käega — pole aega, tal on kiire. Nüüd kohe peaks tulema lõpplahendus, ta ootas seda iga hetk.

Toal oli üksainuke tilluke aken, vanadusest veidi allavajunud madal lagi. Derbatšov ulatus seda kergesti käega puudutama. Ebaühtlaselt lubjatud lagi oli halliviiruline.

Suitsud lõppesid otsa, ligines südaöö, ja praegu sai neid osta ainult raudteejaamast. Ivanovna oli linnas käinud, peaks temalt paluma. Paha lugu, ta oli lootnud täna valmis jõuda. Kõik on välja tulnud loogiliselt, veenvalt. Kõige raskem on juba seljataga. On teh-

tud kokkuvõte aastatepikkustest tähelepanekutest, esi
tatud seisukohad põllumajanduse arendamise meet
ditest. Ja vist hästi põhjendatud. Ning nüüd saagu nii
saab. Ta nägi tagajärgi ega varjanud midagi. Ta ei
võinud järelduste tegemises eksida. Nagu tööstus, nii
kiduneb ka põllumajandus ilma laiendatud taastoot
miseta. Ta tegi selgeks, et sellest peavad esijoones
olema huvitatud kõige laialdasemad talurahvahulgad
et ei tohi rikkuda objektiivseid majandusseadusi, et
inimesed ei või töötada, kui nad selle eest faktiliselt
mitte midagi ei saa. Peaasi, jõuda ära lõpetada.

Aga kuidas siis ikka ilma suitsudeta? Läheks ehk
käiks ära? Enne kiirrongi avatakse kiosk.

Kõik need päevad oli ta ahnelt ajalehti neelanud
vaevu läbedes paigal püsida — ta ei suutnud harjuda
isoleeritusega. Ta sai aru, kui kellelgi oli õigust pead
kaotada, siis polnud see kindlasti mitte tema. Just
praegu ei tohi aega kulutada arupidamiseks, vaid tuleb
tegutseda, täpselt ja kiiresti tegutseda. Temale oli
kõige paremini teada, kui tugev on inertsi jõud, eriti
just säärastel silmapilkudel. Ta sai aru: Stalini suur
oli riigi ellu toonud pingelise momendi, paratamatult
põrkavad kokku aastaid kogunenud vastuolud, gorissa
vid ei loobu võimust vabatahtlikult.

Kas ikka minna suitsu tooma? Kiirrongini on jäänud
üks tund ja kakskümmend minutit, jaama minekuks
kulub aga ainult kolmkümmend viis minutit.

Derbatšov ei suutnud ennast sundida paigalt lii
kuma, ta tundis kergeid külmavärinaid. Ta keharaam
oli viimaste nädalate jooksul kõvasti kahanenud, nägu
oleks ta enese ära katkestanud ülearu suuri raskusi
tõstes. Liiga palju oli ta pannud Keskkomitee kirjasse.
Näis, et viimne kui jõuraasuke on kadunud ja ta ei saa
enam kunagi tunda seda pingsat paindlikkust, mis oli
teda raske, ülikoormatud tööpäeva eel hommikuti üles
tõstnud. See on kuritegu, et ta ikka veel on siin.

Nüüd ta tõuseb ja läheb. Kui kiiresti käia, võib veel
jõuda. Kangesti tahaks suitsu. Veel üks jõupingutus ja
töö on valmis.

Ta kuulis ettesõitva auto mürinat, ent jäi istuma. Ta

kahvatus. Kargas püsti, hakkas riietuma. Ta ei taht-
nud nende juuresolekul riietuda, see tundus alanda-
vana, ta tahtis neid vastu võtta, olles juba riides. Pat-
sutas oma taskuid. Habemenuga? Ei lubata, ja käte-
rätti ka ei tohi võtta. Raamatud? A-a!

«Ära tülita end, Ivanovna,» ütles ta tädi Glašale,
kes ehmunult pea tema tuppa pistis. «Ma avan ise,
kohe — panen riidesse.»

Tädi Glaša lõi kiiresti risti ette ja pinguldas lõua all
rätsepa harvade suurte täppidega pealt sõlme. Der-
batšov naeratas talle rahustavalt ja sõnas:

«Mine, mine heida magama. Mina ise.»

Ta tõmbas ukse küsimusi esitamata lahti ja taganes.

«Palun, Julia Sergejevna, astuge sisse.»

Ta tõmbus veidi kõrvale ja Borissova sisenes tervi-
tamata. Derbatšov hoiatas:

«Ettevaatust, ma juhatan teed. Siin on pime, trepiast-
med.»

Naine jäi seisma. Enne ukse sulgemist heitis Der-
batšov pilgu tänavale. Taevas üleni pilves, pilkasmust,
nii jõe vareles «Metallisti» kohal madal tulekuma.
Kohiavasti valati koppadesse öist valu. Derbatšov tõm-
bas terava rõske tuule käes kühmu, pani ukse kinni,
läks Borissova vaikides oma tuppa ning jäi ukse juurde
seisma. Ta ei palunud naist üleriideid maha võtta ega
pakkunud istet.

«Tere, Nikolai Gavrilovitš,» ütles naine, kes oli jää-
nud keset tuba seisma ja pea Derbatšovi poole pööra-
nud. «Olete üllatunud?»

Derbatšov kehitas õlgu.

«Istuge,» sõnas ta, «siia toolile, Julia Sergejevna.»

Naine noogutas, võttis peast lumemärja oravanahast
mütsi, raputas seda. Paar piiska läigatas tuhmilt toas.
Leidmata sobivat paika, pani ta mütsi oma sülle. Kasu-
kat ta seljast ei võtnud, sest tuba tundus olevat niiske.
Kiunikaetud laualambi valguses oli Borissova nägu
kahvatu ja kõhn. Derbatšov seisis püsti, oli rahulik, üks-
kõikne, toa hämaruses ei näinud hästi ta silmade ilmet.
Täpsemalt Julia Sergejevna ei teadnud, kuidas käituda,
ning sõitles ennast hetkelise nõrkuse pärast. Derbatšov

ei tohiks end niimoodi ülal pidada, ega Borissovale [illegible] *samm kerge olnud. Ja see polnud isegi mitte* [illegible] *surm, mis oli talle hirmu peale ajanud, kuigi ka tema oli nii nagu paljud teisedki unustanud, et inimene on surelik, ja mitte ainult mingi väike, tundmatu, vaid ka see inimene, kelle võim oli kõikidest üle käinud. Lõppude lõpuks oli see loomulik. Koos tema surmaga — Borissova tundis seda iga oma keharakuga sega — oli lõppenud suur ja kordumatu epohh. Ei ole salata, esimestel silmapilkudel ja tundidel oli ta ernõutu olnud, tema surm oli talle kokkuvarisemist tähendanud. Ta polnud kahtlema löönud, ei, just nendel tundidel uskus ta nagu ei iialgi varem, uskus vaikumatult, et see, mis ta tegi, on õige.*

See oli tulnud kuidagi iseenesest — tänavatel silkajanud nukker muusika. Kaotas hetkeks pea, kutsus südaöösel auto välja ning ehmunud ema küsimustele midagi kostmata kihutas mööda leinamarssidest kõmisevaid tänavaid Derbatšovi juurde. Ning nüüd on ta siin, ja kartes pilget, halvustust, kartes, et mees talle sõna lausumata ust näitab, ta lihtsalt ei tea, kuidas juttu alustada, ja kas üldse maksab seda alustada, kas üldse oli mõtet siia tulla. Madala akna juures seisev Derbatšov jälgis vaikides tuules kõikuvaid raagus oksi. Julia Sergejevna soojendas külmetavaid sõrmi, raputaneid päris lapse kombel, hingas pahinal. Derbatšov ei vaadanud tema poole. Näe, ta oli pidanud üles tõusma, minema külma koridori ust avama, ja nüüd tuleb tal seista ja oodata, millal Borissova rääkima hakkab, ja siis tuleb midagi vastata.

«Nikolai Gavrilovitš!» Borissova hääl oli tuhm, sellest olid rinnanoodid kadunud. «Nikolai Gavrilovitš, mis nüüd teha? Ma kardan, Nikolai Gavrilovitš, ma ei tea, mis teha.»

«Miks?»

«Ma ei tea. Ma kardan.»

«Kas teil on sigaretid kaasas? Andke mulle, õhtul said otsa.»

Borissova ulatas karbi, see oli «Kazbek». Derbatšov tõmbas ahnelt suitsu sisse, nõjatus kergendustundega vastu seina, suitsetades pikkade sõõmudega.

«Mis siis on?»

«Te olete liiga hilja sündinud, Nikolai Gavrilovitš, [illegible] närvidega...»

«Närvidega, tahtsite öelda? Kas te tulite sellepärast siia?»

«Jah, selleks,» sõnas naine. «Just selleks ma tulingi siia.»

«Mispärast?» küsis mees peaaegu jämedalt.

«Mul pole kedagi teist, kelle juurde ma oleksin võinud minna. Teie üksi... Me pole kunagi sellest rääkinud, ma tean.»

Muidugi, Borissova teadis, kelle juurde rutata rastlikel silmapilgul. Kui ta ütleks vaid ühe sõna, unustaks Derbatšov kogu mineviku, ning jääks tema juurde, ütleks tema juurde, kuigi teadis juba ette, et sellest ei tule midagi head välja. Ta oleks kogu eluaeg sunnitud selle naisega võitlema tema enda vastu, see võitlus jääks olematuks kogu õnne, mida naine võiks talle pakkuda. Ent Derbatšov oleks ikkagi silmapilkugi kõhklemata nõustunud. Ja niisama hästi teadis ta, et Borissova ei ole nõus.

Derbatšov pani käed vaheliti rinnale — päästev liigutus, et mitte tormata naise juurde ega suruda ta kitsast nägu oma peopesade vahele.

Ta hõõrus ninajuurt.

«Milleks see komöödia? Teil tuli niisugune tuju, Julia Sergejevna?»

«Nikolai Gavrilovitš, Nikolai Gavrilovitš, jätke, mul on praegu väga vaja...»

Mees pööras näo akna poole, tõmbas akna äkilise liigutusega lahti — see polnud kinni kleebitud. Väljas oli pime, aknaruudud nagu must jää, oli öö, mitte midagi polnud näha.

«Minge ära,» sõnas Derbatšov kumedalt. «Ega mul kergem ole kui teil, ainult et teie elate alles nüüd kaotust üle, mina aga olen juba ammugi teelahkmel... Minge ära!» Kustunud suits hammaste vahele pigistanud, vahtis ta pimedusse.

«Ei, ei, sul pole õigust,» kordas ta endamisi. «Sul pole õigust nüüd siin istuda ja oodata. Nad on pea kaotanud. Ei tohi enam jõude oodata. Inimese käest saab töö ära võtta ainult siis, kui ta seda ise tahab.»

«Nikolai Gavrilovitš, kas te tõepoolest...»

«Jätke. Ma ei ole sellest kohustatud aru andma, isegi teile mitte.»

Hetkekski, viivukski ei lakanud ta seljaga tajumast naise juuresolekut. Nüüd on Julia Sergejevna tema juurde astunud ja seisab tema kõrval. Derbatšov tundis ta peeni kuumi sõrmi.

«Ei, ei. Vaikige, vaikige, ärge midagi rääkige. Te olete minust tugevam, te olete alati olnud tugevam... Ma vajan teid ja mitte kedagi teist. Ma ei taha millelegi mõtelda, mitte millelegi...»

Derbatšov pööras pea tema poole, ta nägi üsna lähedalt mehe huuli — kaht karmi kurdu, raseerimata karedat lõuga, tajus kange tubaka ja võõra keha tundmatut lõhna, ja teda valdas piinav soov mitte mõtelda, mitte liigutada, alatiseks siia jääda. Ehkki ta oli siia tulnud hirmu sunnil, on ta ometi naine ja teab: mees ei keeldu nüüd teda kaitsmast öö eest, leinamarsside eest, tema enese eest. Igasugune surm tuleb püsti seistes vastu võtta, süüdata palju tulesid, palju-palju tulesid, et öö oleks nagu päev.

Muljutud ase, laud, pooltühi tuhatoos, kõikjal konid, konid, konid.

Derbatšov vaatas ikka veel aknast välja, Julia Sergejevna nägi tema kaua pügamata kukalt, kaela, puhast pidžaamakraed.

Ta haaras Derbatšovil äkki tigedalt õlgadest kinni.

«Pöörake ometi ümber,» lausus ta raevunult. «Kas kuulete, pöörake ümber... Ärge olge lojus, Derbatšov.»

Ta tahtis käed mehe õlgadelt ära võtta, kuid ei suutnud.

Mehe nägu oli üsna lähedal, tema kõrval, ta käed olid ikka veel mehe õlgadel. Mitte näha, mitte näha, unustada!

Ta nuttis, peitnud näo mehe õlale.

Mees ootas veidi, eemaldas siis ta käed, enne ühe, seejärel teise. Läks eemale.

Julia Sergejevna vaatas lambile ja nägi selle asemel hõõgvel kollast laiku.

Akna nelinurgas Derbatšovi liikumatu kuju.

Mitte midagi näha ega kuulda... Mismoodi nüüd koju saab. Ta oli auto ära lasknud...

Julia Sergejevna sulges silmad ja nägi Dmitrit. Noorukit, särgikrae lahti, kael peenike, kaitsetu, pehmed tuksed salkus. Äkki häbenes ta oma mõtteid ja tundis ebalikkust. Ainult mitte mõtelda. Hiljem, hiljem teeb ta enesele kõik selgeks. Jääb üksi ja teeb enesele kõik selgeks. Kui ainult kuidagi koju saaks. Ju ta ükskord ometi jõuab koju.

Ta mõte peatus tühjadel kumedatel tänavatel, täis kaima tuult, leinamarssidel. Kui tore oleks kodus olla, vandata kõik tuled, ronida kuuma vanni...

Ta pani mütsi pähe.

«Ma saadan teid.»

«Ei, ei, pole vaja.»

Juba täiesti riides, jäi ta ukse juurde seisma. Mees ei vaadanud talle otsa. Ta sai aru, et mees teab, mis ta hinges toimub. Kuidas ta praegu vihkas kogu tema arusaamist, kogu tema valmisolekut mõista. Milleks, milleks on talle teda vaja? Kiilaspäine, kangekaelne mehekobakas. Kiilaspäine, kiilaspäine, kiilaspäine, vana, lohakas — kange tubakahais küljes. Milleks?

Ta väljus rutakalt, hüvasti jätmata.

Derbatšov tõmbas sedamaid säärikud jalga, tiris ülsekohe voodi alt pehme nahkkohvri välja ja raputas sealt ülearused asjad maha.

«Noorik, pidage kinni!»

Julia Sergejevna silmas kahte meest, üks oli pikemat kasvu, sagris juustega ja ilma mütsita, käsi õieli; teisel oli lõõtspill. Julia Sergejevna vaatas ringi — tänav oli tühi, kummalgi pool teed paistsid madalate lummetuisanud majauberike tumedad aknad. Ta polnud siinkandis varem käinud.

«Oleme invaliidid, tahate, laulame, mängime — tellige kas «Katjuša» või «Doonau»!»

«Pole vaja, pole vaja, kohe annan niisama,» otsis ta rutakalt taskutes — ta ei kandnud kunagi käekotti kaasas —, otsis ega suutnud leida, kuigi teadis väga kästi, et tal peab kuskil raha olema.

Pikakasvulisel puudusid üks silm ja üks käsi, teine bajaaniga mees oli päris pime. Borissova nägi hästi ja tal oli kiire.

«Kohe, kohe,» kordas ta, tuhnides taskutes.

Invaliidid seisid kannatlikult tema ees.

«Sähke, võtke.» Ta pani pikakasvulisele kärmesti pihku kägardunud paberinutsaku. «Ärge ainult jooge, ostke midagi lastele.»

«Aitüma,» kostis jälle pikakasvuline, Julia Sergejevna aga tõttas edasi, aina lisades sammu, püüdes võimalikult kiiremini eemalduda kerjustest, sellest nestud paigast.

Nurga taga vilksatas takso, sügavas lumes kahlatet viskus ta sellele ette. Ta rabas autojuhti oma kriitvalge näoga.

«Ruttu!» suutis ta ainult lausuda. «Ruttu!»

Auto pühkis järsu nõksatusega minema, pikakasvuline invaliid vahtis, suu ammuli, tükk aega sellele järele. Laskus lõpuks kükki ja asus kägardunud paberraha põlve peal siluma.

«Etskae! Näikse rikas olevat, raisk!»

«Mis on, Prokopõtš?» päris pime, ja pikakasvuline kordas jälle kas hukkamõistvalt või kadedalt:

«Noh, see daamike... Sada ruublit viskas meile, vähem siin küll ei ole...»

«Mis sa luiskad?»

«Miks ma peaks luiskama, eks sa kuulnud ise ka. See raha on mul siin süles.»

Sellal kui pikakasvuline raha kokku pani ja luges, oli pime vait, ja alles siis, kui pikakasvuline teatas, et «nii see ongi, sada neh, ja veel tublisti pealekauba», tähendas pime:

«Näikse, et sohiraha. Mismoodi ta välja nägi?»

«Sihuke... Pikka kasvu, on teine vist hinnas. Kasukaga. Kas sa näe, kuidas raha loobib! Sada ruublit! Ärge jooge, ütles, ah sa...» vandus ta pikalt.

«Kas on kade meel, Prokopõtš?»

«Mispärast peaks mul kade meel olema, kõikidel tuleb ju ükskord surra. Ainult et surra on haledam. Priske elu juurest on raskem ära surra. Näe, ega ka t e m a l polnud magus see suremine. Suri ometi, maeti maha. Kukkusid uluma, pane või endalegi nöör kaela.

Ning pikakasvuline toppis äkilise raevuga raha tasku ja küsis järsult: «Kuhu?»

«Ükva vaksalisse,» kostis pime. «Muidu jõuavad teised meist ette.»

«Läki siis, hoia minust kinni.»

Nad liikusid inimeste vahel. Peaaegu üksteise kukil istusid, lamasid ja seisid reisijad. Pime mängis, armeluli kumeraks venitades bajaani kulunud nahku, pikk ühe käega mees aga laulis ja hoidis mütsi. Sellesse endenes igalt poolt vaskkopikaid, vahel sekka vilksas ka rublane või koguni kolmene paberraha.

Olen vaene, vilets sant,
eluaeg saan kurta,
ä-ga-da!

Laulis pikakasvuline haledalt ja valesti üle raudteejaama kisa-kära. Inimesed vaatasid tema poole tagasi.

Oma elupõlve ma-na-da!

Venitas pikakasvuline, ning vaskkopikad kõlisesid ja kannaided lõid risti ette.

Teinud tiiru jaamahoones ja saanud pool mütsitäit münte, astusid invaliidid külma välisõhu kätte, seisid trakese, tõmbasid suitsu ja läksid siis jaama õllebaari. Selle põrandal oli sõrmejämedune kiht lömaks sõtkutud konisid. Õllekannud olid siin nii rasked, et muutusid kohutavaks relvaks invaliidide käes nende sagedastes kokkupõrgetes raudtee miilitsameestega.

Pikakasvuline pani oma pimeda sõbra nurgalauda istuma ja astus leti juurde. Raputas raha jõhkra labase näoga elatanud õllemüüja ette, ning, märganud selle silmis halvustavat muiet, põrutas äkki rämeda häälega:

«Kõige eest! Lase aga tulla! Joome kõik maha, rahu tema põrmule! Viina ja õlut! Kuradi vanamoor! Mis sa vead suud viltu? Kas sa ka tead, kelle mälestuseks me juua tahame?»

Müüja, kes algul oli mehe käreda kisa peale nagu ehmunud hobune tagasi põrganud, jättis arvelaual kiõbistamise pooleli, pani käed puusa ja pistis omakorda karjuma:

«Kuradi toikam! Arvad vist, et kui sul ühte kätt ja silma pole, et siis võid sa endale kõike lubada. Kelle peale sa karjud, mis? Olen ma su naine või ämm? Kõtt,

kutsun miilitsa! Va tola. Käib korjab, joob kõik maha, koju aga tühja taskuga.»

Pikakasvuline kuulas vaikides kõik ära, heitis siis naisele raske ähmase pilgu ja kiristas hambaid:

«Vala, kuradi raibe!»

Ta ainus käsi sirutus lähedal seisva raske lihvitud klaasist õllekannu poole, müüja märkas seda. Viskas pudeli lauale.

«Säh, õgi, va loll, laku või kõik ära!»

Pikakasvuline muigas.

«See juba läheb! Nüüd aga rehkenda edasi, tee sohki, küll ma teid juba tunnen.»

Ta võttis avatud pudeli kaela kahe näpu vahele ja ütles laua juurde minnes müüjale üle õla:

«Sakusmenti annad ise, ülejäänud raha eest viina.»

Hiljem nad, pime ja pikakasvuline, laulsid nurgas paar korda tuli baari militsionäär. Alati vabandasid nad endid välja, et joovad kurvastusest, mälestades oma kallist isa Jossif Vissarionovitši. Militsionäär ei saanud midagi vastu väita ja läks niisama targalt minema, nemad aga kukkusid taas jorutama, laulsid kõike läbisegi, laulsid hingega, tuliselt. Jaama saapa puhastaja, paks Astafjevna tuli end soojendama, istus nukralt nurgas, pühkis pisaraid, vangutas pead ja rääkis:

«Oh mis kena, kisub vägisi vee silma. Kal-li-ke,» venitas ta heldinult. «Oh kui magusalt te südant osatate, kallike. Aga eks ta sai küllalt elada, aitab,» tröötis ta leinavaid invaliide, tröötis neid, sest tahtis kangesti nende kulul juua, ja nad kostitasidki teda, ja siis nad laulsid kolmekesi koos, ja pime nuttis, pannes pea klaaside vahele lauale otse heeringarootsudele. Pikakasvuline sirutas tema poole üle laua käe, haaras tal õlast kinni, raputas:

«Mis sa sedasi, vennike? Jäta järele, on's ta sulle silmad või mulle käe tagasi andnud? Jäta järele, sah, joo parem!» käratas pikakasvuline. «Joo! Löön maha! Raisk! Ära vesista!»

Ta toppis pimedale klaasi pihku, ja too võttiski selle lõpuks väriseva käega vastu — klaasist loksus viina maha. Pime mees tõstis pea, tema pimedatest kulmudeta silmadest voolasid pisarad. Müüja pööras näo ära,

matsakas Astafjevna, kes üksipäini peenikese häälega midagi oli jorutanud, hakkas luksuma ning vakatas joobnult.

«Joo,» käskis pikakasvuline. «Minul oli ka kunagi käsi olemas. Tahtsin arstiks saada, aga ei saanud. Joo! Joome oma silmade, oma käte mälestuseks, mida meil enam pole. Kõik peavad jooma.» Ta metsik pilk rändas õllebaaris ringi. «Kõik see mees! Sisse valada ja juua! Korraga!»

Ja kõik õllebaaris viibijad valasid pikakasvulise pilgu mõjul klaasid täis. Ja jõid, ka müüja.

Derbatšov silmas neid, kui nad — pikakasvuline ja pime — teineteist toetades purujoobnult mööda perrooni läksid. Pikakasvuline jäi vaarudes Derbatšovi ette seisma, müts väljasirutatud käes. Neist hoovas viinahaisu. Nikolai Gavrilovitš pani nahkkohvri maha, koukis taskust peenraha ja puistas selle pikakasvulise ühe käega invaliidi mütsi.

«Aitäh, kodanik,» kuulis ta ja noogutas masinlikult.

Kordagi peatumata kõndis ta perroonil edasi-tagasi, ta ei suutnud kuidagi rahuneda. Silmitses uurivalt inimeste nägusid, kuulatas kõnelusi. Ei, ta ei võinud enam oodata, tal polnud õigust oodata. Pangu seina äärde, kui tõestavad, et ta on süüdi, kuid ta ei kavatse enam istuda ja oodata. Allkiri? Pole viga, ta ilmub ise kohale ja nõuab, et teda ära kuulataks.

Järgmise Moskva rongini oli jäänud kakskümmend viis minutit. Esmakordselt viimase poole aasta jooksul ei suutnud ta kuidagi ära oodata, millal saab vagunisse hüpata, kohvri üles visata ja akna alla istuda. Talle meeldis liikuva rongi aknast välja vaadata.

1

Kasesalud, vanad tammikud, kus laiguti vahtraid, pärni ja saarepuid, enamasti aga põllu- ja heinamaad, mida läbistavad maanteed ja jalgrajad külast külla, aina külast külla. Ostritsasse suubuvad jõed, sügavad ürgaegsed vagumused, mis tihedalt võssa kasvanud, kunagised partisanide redupaigad, siin-seal turbarabad, kus kasvasid osi ja kõrge pilliroog, taas mets, oblasti

põhjapiirkonnas peaaegu põlislaas, kuhu põllud ära kadusid. Ostritsa sai alguse kuskil kaugemal, seal, põhja pool, Valdai kõrgendikul, ja mõned inimesed kinnitasid, et nad on sealkandis käinud ja näinud seda selget lätet, mis suurte metsakivimürakate alt välja tungib. Ostritsa lookles üle terve oblasti ning kogu jõe ulatuses olid voodavad luhaheinamaad, mis kevaditi vee all, suvel kaetud mahlaka läbipääsmatu padurohuga, sügisel täis tipitud heinakuhjasid. Ostritsa jäi järjest veevaesemaks, rohukasv aasta-aastalt kehvemaks. Juba vanal hallil ajal olid Venemaal ja ka väljaspool Venemaad kuulsad Ostoretski suhkur ja mesi, Ostoretski viin. Ostoretski kubermangu mehi võeti hea meelega tööle nii lõunas kui ka põhjas, nii Piiteris kui ka Astrahanis. Mehed olid kõrget kasvu, toekad, harjunud tööd murdma ja lõbusalt natja heitma, leplikud ja pehmeloomulised, arukad ja praktilised. Ostoretski kubermangu külades ei leidunud enne revolutsiooni peaaegu üldse vallaslapsi, ja teiste kubermangude neiud läksid hea meelega ostoretsklastele mehele. Ostoretski talumees oli kannatlik ja suutis palju taluda, perekonnaelus aga iseseisev, tema iseloomus oli viimase ajani veel säilinud midagi külakogukonna patriarhaalsest, isaisade eluviisist. Kõiki juhendajaid, kes tulid talle elutarkust õpetama, vaatas ta justkui aukartusega, kuid üleolevalt, lugupidamisega, ent tabamatu pilkega, nagu tahtnuks öelda: «Eh, vennike, teid on palju olnd ja saab veel palju olema, meie aga oleme ühed ja needsamad, ja me oskame ka ise oma asju toimetada.» Vanasti oli nii, et ükskõik kus ostoretsklane ka ringi ei hulkunud, surema tuli ta alati oma kodukohta, ja ükskõik kus ta ka poleks käinud, ütles ta ikka, et midagi kaunimat oma kodunurgast pole ta näinud ega tunne.

Ostoretsklaste igipõlisest kiindumusest maasse oli midagi ka Derbatšovi iseloomus, ja ka Stepan Lobovis, ja ka Dmitri sihikindluses, kes oli palju vaeva näinud teaduste vallutamisel ja kellel pärast taadi surma okkana südames torkis mõte üha enam allakäivast «Rohelise Aasa» kolhoosist. Dmitri Poljakov nägi ka saksa vangipõlves unes Ostoretskimaa metsi ja põlde ning Rohelist Aasa kirsi- ja õunapuuõite ehtes. Ja kas

mis üksi Poljakov noil aastail neid unes nägi! Ostoretskimaa on ju eriti kuulus oma partisanide poolest, ent seal, kus on kuulsust, on ka häda ja viletsust ning kannatusi: viimases sõjas aeti tervete külade ja rajoonide kaupa inimesi minema — sunniti naisi, vanakesi ja lapsi kodukohast lahkuma —, ja kõik, mis iganes võimalik, põletati halastamatult maha või lasti õhku. Ammugi on möödunud partisanide öine metsaelu, sisse vajunud läbipääsmatute soode kõnnumaile, metsatihnikuisse peidetud muldonnid.

Ostoretski põlislaaned on ääretud, ennemuiste polnud söandanud nendesse tungida isegi Batu-khaani viitsalgad. Ammugi juba on Ostoretskimaa taas varemeist tõusnud, jälle suitsevad vabrikukorstnad ja voogavad viljapõllud. On käsil teine sõjajärgne viisaastak. Sel kevadel vooris igast Ostoretskimaa nurgast kümne-, viieteistkümne- ja kahekümneliikmelisi brigaade kuulsasse Dremušinski laande. Sinna sõideti autodel ja vankritel, kaatritel ja pargastel, kaasas omad kokad (enamasti naised) ja oma toidumoon. Kõik kingud ja kõrgendikud Dremušinski laane ümber olid telke või lehtonne täis. Algas pealetung igipõlistele metsamassiividele, hakkas langema puid, ning hundid tassisid oma kutsikaid üha sügavamale metsa; öösiti ulusid nad nukralt, puurides klaasistunud pilgu kinkusid palistavate lõkete ahelasse.

Ajalehtedes oli palju juttu Ostoretski kolhoosnikute üritusest. Borissova käis mitu korda Moskvas, sõitis lennukiga Leningradi, jälgis ise tellimuste jaotamist, ei andnud oblastikomitees, oblasti täitevkomitees ega ka rajoonikomiteedes kellelegi asu. Kolhoosidest laekus raha visalt, sel eesmärgil Riigipangas avatud arve eriti jõudsalt ei kasvanud. Lisaks ehituse ümber tekkinud kõmulisele tähelepanule käis Borissova isiklikult rääkimas rajoonikomiteede sekretäride ja täitevkomiteede esimeeste ning mõnede eriti tõrksate kolhoosiesimeestega. Tagajärjed ei jäänud tulemata. Summad kahekordistusid, raha oli juba nii palju koos, et ehitustööd said täie hoo sisse. Ja ootamatult juhtus see, millele Borissova polnud julgenud lootagi. Ministrite Nõukogu võttis vastu otsuse anda pikaajalise laenu arvel esimesele kolhoosidevahelisele hüdroelektrijaamale

Ostritsal ehitusmaterjalid ja kõik seadmed — turbiinid, dünamod, kõrgepingemastid, alajaamad — kõik, kuni isolaatoriteni ja lampideni. Ehituse plaan vaadati läbi ja kinnitati viieks aastaks. Julia Sergejevna tegi ettepaneku määrata ehitusajaks kolm aastat, kuid seltsimehed Moskvast tuletasid talle õigeaegselt meelde, et kolhoosid, kelle õlul ehitus peamiselt lasus, peavad ka muuga tegelema.

Borissova mõtles järele ja oli sellega päri.

Puhtetunnil oli uni eriti sügav. Jegor Lobov tundis unes kuiva kummeli lõhna ja midagi torkis ta põsket. Ta mõmises, liigutas pead rohtu täistopitud padjal edasi-tagasi, pööras end selili ja lükkas jalgadega eest pealt lina ära ning lamas trussikute väel. Ja tema noor keha oli ühtaegu häbitu ning siivas — nagu see on vaid magajatel.

Päike tõusis ja kõik olid juba läinud jõe äärde pesema.

Nooruke kokk Polja, vana Silanti noorim tütar, laskus põlvili ja pistis pea lehtonni, silmad vidukil. Heitis hiljem nägi ta juba selgesti Jegorkat, kargas püsti, põsed lõid õhetama. Tüdruk jooksis onnist eemale ja hõikas sealt:

«Jegor, Jegorka! Tõuse üles, kõik teised on juba ammugi üleval. On aeg hommikust süüa. Jegorka!»

Jegor avas silmad, kuulas ega liigatanud.

«Tere, Polja,» ütles ta. «Kus teised on?»

«Läksid pesema. Sina üksi põõnad, vedelvorst. Tõuse üles!»

«Poll, tule siia,» kutsus poiss, ja tüdruk, surunud käed rinnale, seisis vaikides, siis aga rõkatas lõbusalt naerma ja jooksis onnist veelgi kaugemale.

«Võeh, mida tahab!» karjus ta. «Tõuse üles, aitab vedelemisest. Või tema mõnuleb siin . . .»

Jegor ei tulnud niipea onnist välja, keeras teist külge, ringutas magusalt. Polja riisus keevalt katlali vahtu ja aina vahtis selja taha. Lõpuks tuli Jegor trussikutes ja paljajalu varikatuse alla, kus Polja kolme kümnele inimesele hommikuks toitu ja teevett keetis.

Polja astus igaks juhuks Jegori eest katla taha ja puges irvitas.

«Häbi sul pole, paneks ometi püksid jalga,» sõnas tüdruk, kuigi teadis, et Jegor silkab igal hommikul siinsilt trussikutes Ostritsasse suplema.

«Mis häbi, linnas, näe, käiakse nõndaviisi tänavalgi.»

«Ega see sul siin linn ole.»

«Ja mis siin's on?» küsis poiss, nihkudes tüdrukule lähemale ja vaadates talle õrn-armunud pilgul otsa.

«Jäta rahule.» Tüdruk ammutas kulpi keeva leent, täitis käega hoogu.

«Nonoh!» ehmatas Jegor, jooksis naerdes eemale, kahmas käteräti ning tormas alla jõe äärde, Polja aga vahtis talle järele, hõõrudes käsi rinna ees.

Päike tõusis. Dremušinski laant looritas udu, mis ergamisi hõrenes, siin-seal võis juba näha puude latvu.

Hommikul pidi toimuma miiting, kuid seltsimehed ehitustikomiteest hilinesid ja brigaadid läksid tööle.

Jegor Lobov langetas puid koos oma paarimehe Petrovitšiga, kes oli ühe nädala jooksul vaskhabemesse kasvanud. Töö laabus hästi, kolhoos ei tasunud üksnes normipäevadega, vaid andis ka raha; peale selle lubati kõigile, kes olid Dremušinski laande puid maha võtma tulnud, anda maja ehitamiseks palke, ja vabatahtlikke oli rohkem kui küll.

Jegoril oli juba ammugi selg märg ja kael pingutusest kange, ta ei lükanud saagi üldse enam, vaid vedas seda ainult enda poole, Petrovitš aga ei mõtelnudki teisel selga sirutada, muudkui astus ühe puu juurest teise juurde, näitas kätte, kuhupoole langetada, raius ise lähke sisse, sülitas oma raudsetesse pihkudesse ja ühmas:

«Las käia!»

Nad olid maha võtnud hiiglajämeda ja kõrge kuuse ning Petrovitš kamandas:

«Nüüd teeme suitsu. Istu!»

«Saagi oleks vaja puhastada. Libiseb raskelt.»

«Eks puhasta. Bensiini panin, näe, esimese kännu juurde. Pärastpoole, enne tee suitsu.»

Vilkat keerates laksutas Petrovitš keelt ja osutas kuusele:

«Kui saaks sihukese põrandaks panna. Väärt kraam läigiks nagu pestud.»

«Eks pane siis.» Jegorka sõrmed värisesid kergelt väsimusest. «Varsti tulevad hobused, hakkame jõe äärde vedama. Kuusk kaldale ja las ujub.»

«Ei saa teisest jagu.» Petrovitš laksutas kahtlevalt keelt. «Sihuke jõmm teine. Kuulge, eided, laasige oksi, kuni me suitsu teeme,» hüüdis ta nõutult ringi vahtides. «Kuhu nad kadusid? On kah töötegijad.»

Ta istus Jegori kõrvale suitsu tõmbama.

«Siin oli rängalt partisane. Näe, nende mäekinkude pärast muudkui nagistati sakslastega. Kadunud puusepp Matvei puhus vahel juttu, nii et kogu öö ei saanud magada. Vist seal, tolsamal mäekingul, oli ta austerlanna vangi võtnud.»

«Eide või?»

«See'p see ongi, et nende eide. Nad käisid mehi vaatamas, et nendes võitlusindu alal hoida. Vana Matvei aga istus põõsa taga ja ootas seal, kus nad öösel asjal käisid. Nendel pole nõnda nagu meil, on kindel koht selleks määratud, ja ainult seal tohib. Noh, istub taat seal üsna lähedal, pitsitab nina kinni, ootab. Mingi kogu tuleb. Eks ootab, kuni see oma asja ära õiendab, et, tähendab, ülearust kraami mitte kaasa tassida, annab talle paraja laksu... Heidab koti pähe, viskab õlale ja vantsib minema. Rammu vanamehel oli, õepoeg võttis talt võhma välja, muidu oleks praegugi alles elanud. Noh, toob siis kohale, koorib välja, vaat kus lops! — eit. Mehed hirnuma. Tassisin, ütles, seda kuradi lirvat viisteist versta, tema aga ei tea tuhkagi. Kiljub oma keeli: «Ma ei tea mitte midagi, olen sellestsamusest avalikkuse majast ja sõjaga põle mul ühtigi pistmist.»»

Saelehelt bensiiniga vaiku maha nühkides küsis Jegor naerdes:

«Ja mis tähtsus nendel mäekinkudel oli, et nende pärast lahinguid löödi?»

«See'p see on, kohe näha, et põle sõjas käind. Valitsev kõrgendik. Sakslased panevad suurtükid sinna ja kõik metsad on otsetule all. Kui vaid kuskil raasike vinetist või sahinat, kohe tõmbavad sulle paar särakat ära!»

«Nüüd tuleb siia vesi. Räägitakse, et terve meri.»

«Tühja sellest merest, mul on majapalke vaja. Nõnna enam edasi elada ei saa, kitsas on. Neli inimest ja memm, eit on mul jälle sedasi, vaata et varsti on juba kuues piiksumas.»

«Palke saad, mis sa muretsed. Siin on tööd na kaheks nädalaks, vahest ehk kuuks ajaks. Ja siis läheb parvetamiseks lahti. Kuulukse, et Tahhinin saadab varsti veel ühe brigaadi, kolhoosile palke parvetama. Eks siis saab sullegi sama vooriga.»

«Andku jumal! Muidu äkki võtavad kätte ega annagi.»

«Mind huvitavad hoopis teised asjad. Kui siia elektrijaam tehakse, lööb elu kihama. Elekter! Mõhkad sa teda?»

«Mis mul sest... Pea, pea! Näe, ülemused on vist ärmulikult nõuks võtt meid vaatama tulla.»

Petrovitš ja Jegor tõusid üles, nähes osavalt mööda langetatud puid liikuvat pükstes ja nahkjopis naist, selle kannul hüples rutakalt kümmekond meest ja ka nende kolhoosi metsatööde brigadir. Naine jäi Jegori ja Petrovitši lähedale seisma, tervitas. Ootas oma inimesi järele. Ta seisis äsja mahavõetud jämeda kuuse tüvel, kätega balansseerides, et mitte kukkuda. Talle meeldis siin kõik, ja Jegor jälgis teda, suu imestusest avali: nii harjumatu oli näha siin seda pükstes, rõõsa näo ja kõrge rinnaga naist. Jegor ei pannud tähelegi, millal naise suhu tekkis suits ja ta nägu karmiks, rahulikuks muutus.

«Teie, Tšemukov, viite koosoleku läbi ja teete seltsimeestele kolhoosnikutele selgeks, et heinaajaks peavad siin tööd lõpetatud olema. Kõik peavad kolhoosidesse heinaajaks tagasi minema.»

Jegor kuulas teda ega kuulnud, oli unustanud niihästi väsimuse kui ka keetja Polja, kes talle meeldis.

«Ja siis, Georgi Jurjevitš, kuulsin ma, et nad on seal sattunud partisanide kalmistule. Palun tehke mõnele ülesandeks, hoidke ise ka silma peal. Las nad viivad selle üle — sinna! — kõige kõrgemale mäekingule. Kuulutame välja võistluse partisanide mälstussambale ja püstitame selle sinna.»

«Saab tehtud, Julia Sergejevna,» kostis vaikselt

väheldast kasvu mees sõjamehekuues ja kirsasaabastes.

«Eks ole tore, mälestussammas merekaldal.»

Naine hüppas kuusetüvelt kergelt maha ja talle järgnesid ka kõik teised. Mõnda aega kostsid Jegori kõrvu veel üksikud laused ja sõnad.

Lõpuks vaatas Jegor oma paarimehe poole ja venitas:

«Kus oli alles eit, kas kuulsid: siia tuleb mälestussammas!

See on juba midagi! Puhake, kullakesed-kallikesed! Kas nägid, missugused jalad?»

Petrovitš sülitas mõnuga.

«Tobevaim! Sul põle üldse muud meeles, oled endiselt paksuks õgind ega viitsi tööd teha.»

«Mis sa sedasi, Petrovitš?»

«Seda et ära lobise. Ta sulle veel teeb «jalad», nii et sa ei tea, kui vana sa oled. Kas sa ka tead, kes ta on? Borissova, oblastikomitee sekretär, pealegi veel esimene. Aitab lõugade laksutamisest, võta saag! Lähme. Mä-ä-lestussammas!»

Alles teistkordse käratuse peale kummardus Jegor saagi võtma, tükk aega ta seisis ja vahtis kaugeneva tele inimestele järele ning hiljemgi ei läinud see tal peast ja ta ei pööranud ei lõuna- ega õhtusöögi ajal Poljale mingit tähelepanu. Õhtul aga sulistas kaug Ostritsas: viiekümne kolmanda aasta suve algus oli kuum, kevadel polnud peaaegu üldse vihma sadanud ning vesi hakkas jões kohe kahanema.

2

Endise kahetoalise korteriga võrreldes tundus kahe korruselise vanaaegse valgete sammastega üksikelamu kõrval asetsev väike tiibhoone olevat suur. Maja seisis omaette, tänava poolt malmvõrestikuga piiratud vana aias, kus kasvasid pärnad, kastanid ja kuused. Borissova korraldusel paigutati sellesse majja lasteaed koos liivakastide, seenekeste ja mitmevärviliste kanajalgade del hütikestega, ning laste kära ja sädistamine tekitasid iga kord hella sooja tunde. Hommikuti oli vana punase killustikuga kaetud õu täis iga sorti lastevank

reid. Tööle ruttavad emad koorisid lahti oma nukkudena kinnimähitud lapsi. Öösiti oli tavatult vaikne, jänavamüra siia ei ulatunud, ja algul kurdistas see Julia Sergejevnat. Uni ei tahtnud kuidagi tulla, vaikus ähvardas teda, nagu viibiks ta sügava kaevu põhjas. Julia lavatses siis ema tuppa minna, kes nüüd peaaegu üldse enam ei tõusnud voodist, ja kui ema ei maganud, vestlesid nad. Muide, alati, kui tütar tuli, ärkas Zoja Konstantinovna otsekohe üles, ajas enese raskelt hingeldades istukile ja vaatas tütrele ärevalt otsa.

Kui Julial polnud jutlemiseks tuju, tõmbas ta mantli selga ja läks aeda. Siin oli tore varakevadel ja hilissügisel. Suve ta ei armastanud, talvel aga oli aias külm ja ebamugav. Ta kolis koos emaga siia tiibhoonesse varsti pärast seda, kui oli saanud oblastikomitee esimeseks sekretäriks, tol ajal oli tal tekkinud tungiv vajadus vaikuse järele. Teda väsitasid inimesed, vahetpidamatud jutuajamised, nõupidamised, kohtumised, vajadus mõtelda, otsustada, aina otsustada, taas mõelda ning taas otsustada.

Esimene aasta, mil ta oblastikomitee sekretärina töötas — ta sai sellest aru —, oli eriline aasta. Meie maa ei sõdinud, ei saavutanud võite nagu neljakümne viiendal aastal, ent ometi oli palju muud, mis hiljem saaveseks ajalukku läks. See oli ikkagi viiekümne kolmas aasta.

Julia Sergejevna kõndis aeglaselt aia siledatel kinnitambitud punase killustikkattega jalgteedel, mis olid täis mahavarisenud, tuuleiilidest rebitud vahtralehti, mustjaspruune pärnalehti ja tumedaid kuivi saarelehti. Ta ei lubanud teeradu pühkida, kuivanud lehtede sahin mõjus rahustavalt. Vaikseid hetki oli viimasel ajal liiga vähe, niisama vähe kui tõelisi sõpru. Muide, sõpru polnud üldse. Kuhu need olid jäänud?

Ometi olid nad kunagi olemas olnud. Oli Dmitri, oli Mihhejevitš Kartšun — tema vaimne juht põranda all ja rajoonikomitees töötamise päevil, ja Derbatšov. Miks oli ta tollal kindel olnud selles, et see mees näeb temas midagi rohkemat kui ainult töökaaslast? Ta oli enesel keelanud Derbatšovile mõtlemast, nagu omal ajal oli keelanud Dmitrile mõtlemast. Oli ära keelanud, nagu ära lõiganud. Neid ei saanud võrrelda. Dmitri, kuigi

ta selles süüdi polnud, oli temalt nooruse röövinud Derbatšov vahest armastaski teda, ja kummatigi ei suutnud Julia tänini unustada, ei suutnud endale tema nõrkusehetke andeks anda. Ja Dmitri... Dmitri? Ta on siinsamas, aga täitsa võõras inimene, tark, huvitav mees. Omal ajal oli ta eksinud, ja Dmitri kuulus nüüd teisele naisele. Milleks sellest mõtelda? Kes võis ära vaevatud, haiges inimeses aimata praegust Poljakovi. Näe, Selivanov ei jõua teda ära kiita, kuigi sõitleb tema tasakaalutust ja leppimatut iseloomu. Kes oleks võinud seda arvata? Päris imelik, kuidas temast igale poole jätkub. Teadmiste levitamise ühingus peab loenguid. Ta oli kuulnud Dmitri esinemist raadios. See polnud halb, sugugi mitte halb. Temast võiks hea propagandist saada. Julia Sergejevna aga ei saa propagandaga konna tööga kiidelda.

Julia istus lehti täis pudenenud pingile. Tuli meelde Dmitriga seotud kõmuline lugu põllutöömasinate tehases: nõuti uue masina loomisel käsiloleva töö katkestamist. Tal oli raske olnud ennast talitseda, kui Dmitri ta kabinetti tormas ja tema nagu mõne plikakese peale karjus. Dmitri oli veendunud, et Julia on kogu kurja juur, ja Julia nägu läks solvangust pilve, kuulates Dmitri jämedusi. Dmitri aga rääkis palju ja kaua, räägis arukalt. Julia oli sunnitud oma enesearmastuse maha suruma ning lähenema jutuajamisele kainelt, asjalikult. Tookord oli ta Dmitriga esimest korda juttu teinud üleminekust parteitööle. Oli vaja inimesi ette valmistada, vana kaader ilmselt ei vastanud ajavaimule ning muutustele, mis olid juba tulemas.

Möödunud kevad ja suve algus, Keskkomitee märtsipleenum, millel ta oli viibinud, olid nüüd korduvalt sundinud selle juurde tagasi tulema ning mõtisklema, aina mõtisklema. Ta tabas ennast sellelt, et ei orienteerunud enam kõige lihtsamateski asjades. Mõisted nihkusid paigast, koguni elu tasapinnad nihkusid ära, kõik krigises, praksus ja liikus. Ta ei suutnud toimuvas lõplikult selgusele jõuda, kindlaks määrata peatelge. Iga kord pärast neid piinarikkaid mõtisklusi pinguldus ta seesmiselt, sundis end nõrkusele vastu panema, ennast vaos hoidma. Meie maal, meie elus oli toimumas pööre. Julia Sergejevna päevad ja kuud

[illegible] kiirustamises. Ta oli otsekohe kohanenud [illegible] elurütmiga ja jõudis palju ära teha. Oli tunde, [illegible]päevi ja nädalaid täis kohutavat pinget. Eriti suve [illegible]gul, kui Gorizov Moskvasse välja kutsuti ning enam [illegible]asse ei tulnud. Ja nüüd surusid peale Ostritsal alus[illegible]tud ehitustööd, tuli teha suuri jõupingutusi nende [illegible]tsamiseks. Taganeda polnud enam võimalik.

Päevad möödusid närviliselt. Borissova ei teadnud, [illegible]uda mõtelda. Ärevad telefonikõned Keskkomiteest, [illegible]ebasamatud ja kaksipidised. Talle oli selge vaid see, et [illegible]a peab kuni erikorralduseni paigal püsima ning peab [illegible]a rajoonikomiteede sekretäridele vastava korralduse [illegible]gema. Veel oli talle selge, et võib oodata väga täht[illegible]sid sündmusi, mis nõuavad tema isiklikku osavõttu.

Ühel ööl vastu hommikut helises telefon ja une[illegible]mmestunnist peletades võttis ta toru.

«Moskvast? Kohe minu juurde.»

Neid oli kaks, nad tervitasid, Julia Sergejevna uuris [illegible]ihelepanelikult kirjalikku käsku ja pöördus siis nende [illegible]poole:

«Palun, võtke mantel maha. Olen valmis jutustama [illegible]ik, mida tean.»

Jutuajamine kestis kaua, Borissova jutustas tõepoo[illegible]lest kõik, mis ta suutis Gorizovist meelde tuletada, [illegible]ääkis ka enesest, nii palju, kui see puudutas Gorizo[illegible]it, ja pikakasvuline, mullakarva haiglase jumega mees [illegible]istus mõnda aega vaikides, nõjatudes tugitooli korjule. Tal olid erakorralised volitused Keskkomiteelt.

«Mis nüüd edasi teha?» küsis Julia Sergejevna, pikakasvuline vaatas talle otsa ja kostis:

«Sõdasama mis ennegi. Töötada. Meil on vähe aega, Julia Sergejevna, ja palju tööd. Te aitate meid tutvuda [illegible]rhiivi paberitega.»

Ta vaikis viivukese naeratades, ja ebameeldiva äreva [illegible]undega tabas Borissova mehe silmis peaaegu unustatud, hindava pilgu. Ning talle tuli meelde Derbatšov, [illegible]eilest ta äsja oli jutustanud. Talle tulid meelde Derbatšovi pilk, muie, hääl. Ta tõusis püsti.

«Millal me läheme?»

«Kohe.»

«Hästi, ma olen silmapilk valmis.»

Läbiotsimise ajal kõndis Julia Sergejevna koos kõigi

teistega Gorizovi üksikelamu tubades, teda ei pandud justkui enam tähele.

«Teil tuleb oodata,» sõnas pikakasvuline, näol viisakas väsinud naeratus. «Pole midagi parata, Julia Sergejevna. Te peate oma allkirja andma.»

«Hästi.»

Mees vaatas paberid läbi ning, tõstnud nendelt silmad, heitis talle taas sõbraliku pilgu.

«Kaks päeva tagasi areteeriti Beria. Kindral Gorizov ei ole just viimane malenupp tema mängus. Teid panek see imestama? Kas olete väsinud?»

Borissova raputas pead.

«Ei. Tööd on palju.»

«Te olete väsinud, see on arusaadav,» hakkas pikakasvuline kiirustama. «Pole midagi parata! Saame varsti valmis.»

«Pole viga. Ma olen vana soldat, harjunud.»

«Me teame seda, Julia Sergejevna.»

«Seda parem.»

«Mu nimi on Trofim Aleksejevitš.»

«Kõik see tuli nii äkki, üksteise järel. Meenutab pikaleveninud ilutulestikku,» sõnas Borissova ja tõusis püsti.

Polkovnikut kutsuti ja Borissova järgnes talle.

Unustanud mõneks ajaks Gorizovi, isegi rahunedes, vaatles ta tahtmatu imetlusega suurt punase sametiga kaetud tuba, mille seintel, laest kuni põrandani, oli tihedalt üksteise kõrval vanu tumedaid ikoone. Nõrgas rohekas valguses kumas süngelt nende ajapikku mustaks tõmbunud kullatis; umbes kolmekümne ruutmeetrise, ilma akendeta umbtoa soojas läppunud liikumatus õhus oli tunda tugevat vana puu, lampaadiõli ja naftaliini lõhna. Siin kardeti koisid. Tumepunase riidega drapeeritud laes rippus ainuke roheline kroonlühter küünlajalgadega, milles küünalde asemel elektripirnid. Toa põrandat kattis paks vaip, ka selles domineeris punane värv musta ornamendiga. Julia Sergejevna läks toa teise otsa. Punane vaip summutas samme ja hääled kostsid tavatult kumedalt. Umbsesse, haiglase fantaasia loodud punasesse hämarusse vaata-

sid igalt poolt karmilt ja tardunult jumalate ja pühakute silmad. Julia Sergejevna liikus aegamisi ringi, ta pilk libises ikoonilt ikoonile, need erinesid suuruselt ja olid eri ajastutest, pooleldi kustunud slaavi sidekirjega, vermitud, kallite ilustustega, ja mõranenud värvkattega pühakute näod nendel paistsid justkui puust tabi. Kõik nad vaatasid ühtviisi ainitise tuima pilguga, ünedes endasse kogu purpurpunase toa ruumi, ja kuhu inimene poleks ka astunud, nende karmide halastamatute jumalate eest, kes ei tundnud rõõmu ega muret, pidnud pääsu. Jumalaemad lapsukestega, pühad märtrid, peaingel Gabrielid peene näo ja süsisilmadega. Mitut isikut kujutavad maalingud vanaaegsetel puutahvlitel asetsesid omaette. Alates kaelas kantavatest ikoonidest ja lõpetades täisfiguuridega — kõik nad sarnanesid üksteisega millegi poolest, ning unetu öö ja hetkeks teda haaranud tunde mõjul, et teda jälgivad ühtaegu kümned ühesuguste silmadega inimesed, hakkas Julia Sergejevnal pea ringi käima. Ta tõmbas penga üle näo. Otse tema ees põrandal oli must meetrikõrgune ilma raamita tahvel. Esialgu Borissova ei taibanud, mis tõmbab selle vana maali poole, ta astus selle juurde ning puudutas selle serva. Mitu korda tuli ta lähemale ning eemaldus aeglaselt, ent ei suutnud ikkagi mõista nimeta kunstniku saladust. Kui ta lähemale astus, killustus näopilt maalil, kadus sadadesse mõradesse, niipea aga, kui ta kaugenes, paistis nägu taas. Silmad, kõrge laup, nina, habe. Silmad. Silmadest ei saanud pilku ära pöörata. Päris inimese silmad, täis meeletust ja usku. Silmad ähvardasid, nõudsid, ei andestanud.

Julia Sergejevna astus üsna lähedale. Silmad kustusid aegamisi, sulades musta tahvliga ühte. Ta eemaldus uuesti ja aina vaatas. Väsimus kadus, tuli tahtmine tuule ja päikese kätte minna.

Kes on see tundmatu kunstnik, kes nii terase pilguga on tabanud elu? Rubljov? Grek? Nimi ei olnud säilinud, ainult silmad olid alles: mitte midagi ühist tuimade, kõikteadjate jumalatega. Inimese mõistus ja süda. Vahest aga mõne geniaalse jumalapintseldaja õpilase nali.

Lõpuks tuli Julia Sergejevnale meelde, miks ta siin

viibib, ta vaatas ringi. Pikakasvuline polkovnik silmi
ses sisustust ja ikoone äkki solvunud, lapselik-imestu
nud näoga. Kulmud üles kerkinud, suu pisut paokil.

Seinad, lagi, vaip — kõik sügavpunane. Pühaku
ranged, äraostmatud, verevast videvikust vaatavad
näod, — kõik see piiras igast kandist, tungis peale.
inimesed tundsid ennast siin kammitsas, rõhutud
olevat.

«No on alles nõiavärk!» tähendas pikakasvuline pol
kovnik köhatades. «Kas te võite mulle öelda, mis see
tähendab?»

«Ikoonid. Gorizov kogus neid.»

«Veider fantaasia,» lausus polkovnik tasa, tahtmata
tult vaiksema häälega kõnelema hakates, söandamata
toast lahkuda, siis aga sai enda peale pahaseks ja hõi
kas valjusti: «Sidorov! Üles kirjutada ja kinni pitse
rida. Kurat teab, see siin on vist väärtuslik.»

«Kindlasti, väga väärtuslik. Gorizov oli sel alal
asjatundja.»

«Ise talumehe poeg.»

«Ankeedi järgi küll.»

«Imelik, väga imelik. Ei oleks oodanud.»

«Alati juhtub, et mõni asi tuleb meile ootamatult,
Trofim Andrejevitš.»

Polkovnik heitis Julia Sergejevnale kiire pilgu ja
tõmbus veidi kõrvale, lastes tal enda ees väljuda.

Kõige halvem oli see, et Julia Sergejevna polnud
saavutanud vajalikku selgust, ja ta oli pinevil, mõni
kord ütlesid närvid üles. Ta pidi paljude asjadega
toime tulema. Tunda andis sisemine enesedistsiplii
tahtmine kõigesse tungida, kõiges selgusele jõuda. Ta
oli ka varem oblastit üsna hästi tundnud — nüüd tuli
tal iga päev, iga tund tutvuda uute inimestega, temas
ette kerkisid uued probleemid ja temas kasvas pikka
mööda terav, mõneti haiglane huvi kõige toimuva
vastu. Ta võrdles ja analüüsis, seesmiselt kasvas temas
vastuseis, kuigi ta mõistis kõige toimuva seaduspära
sust ja seda, et teisiti ei saanudki talitada. Dmitri
Derbatšov, Gorizov — kõik nad olid tema hinge jätnud
oma jälje, kõik nad olid kuidagi taandunud sündmuste

ringe ees. Tõsi küll, Derbatšov — mõtted temast tegid
lahutuks, kuid Derbatšov — see on iseasi.

Mis ka ei toimuks praegu ja tulevikus ja missugu
sed muutused ka ei vapustaks kõike ümberringi, pea
mine oli siiski alles jäänud. Ehkki siis, kui t e m a elas,
oli kõik olnud selgem, kindlam ja lihtsam, ei võinud
peamine siiski kaotsi minna. Oli olnud ja oli alles
jäänud töö, töö partei nimel. Partei oli alles jäänud,
ta pulbitses endiselt ümberringi, midagi või kedagi
arvestamata, ja seda ei suuda peatada mingi leina
hetk, mässi sellesse kas või kogu maakera. Ja tema,
Julia Sergejevna, oli endiselt vastutav oma töölõigus
selle eest, et elu iialgi ei peatuks, ei libiseks tagasi.
See on ainuke, millele võib kindel olla, mis iialgi ei
ära alt. Tuleb tööd teha. Tuleb kõik töhe matta, see
oli teda korduvalt päästnud, vahest veab ka seekord
välja.

Keskkomitee erikomisjoni kohaletulek Gorizovi küsi
muses ja kõik, mis ta teada oli saanud, oli teda veelgi
kindlamini veennud ühes asjas. Pole vaja tagasi vaa
data, tuleb suruda hambad risti ja täita oma üles
andeid. Meenus neil päevil asetleidnud kokkupõrge
Stepanoviga lühikesel nõupidamisel, kus arutati kol
hoosidevahelise Ostoretski hüdroelektrijaama ehita
mise alustamist. Ebakindlas, vankuvas maailmas oli see
reaalne töö, tema looming, see sidus teda kõvemini kui
miski muu maa ja eluga, ja ta ei kavatsenud sellest
loobuda, taganeda. Ta oli teinud konkreetsed ette
panekud ehituse tähtaegade kiirendamiseks, toonud
lühikesti põhjendusi.

«Mis te nüüd, Julia Sergejevna,» ütles taskurätiga
kaela kuivatades Moškanets. «Me ei vea välja. Eba
reaalne.»

«Mis on siin teie meelest ebareaalne?»

«Tähtajad. Las spetsialistid ütlevad. Kui uueks aas
taks oleksid vähemalt projekt ja eelarved valmis.»

«See pole põhjus,» tõmbus Julia Sergejevna kulm
kipra. «Kas materjale antakse? Antakse. Raha on, ehi
tustööde esimene pool on kindlustatud, teie ise teate ju
ka seda. Neil päevil jõuab siia ehitustööde juhataja —
asevitustega, mehel on pea õlgadel, tema arvel on juba
mitu niisugust objekti. Võib pihta hakata, alustada

elektriliinide ehitust. Spetsialistid saabuvad juba ka hale. Miks te nii tusane olete, Georgi Jurjevitš?»

Klepanov kehitas ebamääraselt õlgu:

«Ainult nokitsemine.»

«Palun teid oma mõtteid konkreetsemalt väljen dada, Georgi Jurjevitš.»

Mehe käes praksus pliiats ja tekkinud vaikuses panid kõik seda tähele.

«See on ju imeselge, Julia Sergejevna. Te teate algu sest peale minu arvamust. Me ei vea seda vankrit välja rammu on napilt.»

«Avaramat pilku, Georgi Jurjevitš!» Borissova hääl kõlas harukordselt teravalt. «Kui meie oma jõud ei hakka peale, aitab riik, võtab osa kulusid enda kanda Kui tööd hästi korraldada, tuleme ka ise toime. Olen selles kindel. Vabandage teravat tooni, nii mõnigi armastab meil iriseda. On ainult üks väljapääs — tuleb alustada. Mina ise näen tuhandeid «aga'sid». Ja ikkagi tuleb alustada, muidu ei jõua me kuhugi. Alustada!»

Klepanov laiutas käsi:

«Sääraste argumentide vastu . . .»

«Just nimelt, Georgi Jurjevitš! Asume asja juurde ja kavandame konkreetselt igaühe ülesanded.»

Nädalad lendasid kiiresti: kogu aeg ratastel, harv harva juhtus mõni silmapilk, kus sai olla üksi ise endaga.

Julia Sergejevna peatus oma lemmikpuu — hiiglase suure vana tamme ees, räägiti, et see olevat nelisada aastat vana. Mida kõike on see puu näinud oma elu jooksul! Linnast olid läbi marssinud Vale-Dmitri, Napoleoni, Hitleri väed. Olid veerenud üle maa streigid ja revolutsioonid. Viimase sõja ajal oli siia kohati tekkinud lage maa. Puruks pommitatud üksikelamu taastati alles viie aasta eest. Praegu siin ümberringi seisvates puudes oli juba tugevasti märgata sügiskadu kuna aga vana elujõuline tamm oli ainult tükati, pea miselt põhja ja lääne poolt, kolletuma löönud. Täi kadus võimsa sambana maapinda, juurestik hargnes juba õhus — tamm ulatus kõrgele üle teiste puude Julia Sergejevna oleks tahtnud praegu tamme ladvasi

linna näha. Ta vaatas kella. Puhkeaeg oli läbi. Tuli linn tagasi minna.

Ta möödus oma kabinetist, astus oma tuppa. Põetaja, meditsiiniõde, elatanud käbe naine, tõusis ruttu püsti, nihutas tooli lähemale, äiates seda korraks kitliäärsega.

«Istuge, Julia Sergejevna.»

«Kuidas on, ema?» küsis Julia, silitades hellalt tekil lebavat kortsus kätt. «Kuidas sa tunned ennast praegu?»

«Mul on parem, Juliake . . . Andis järele, läks kergemaks. Hingata on kergem. Sina mine, sind ootab vist töö. Mine, Juliake. Oled ka päris ära vaevatud.»

Julia istus ema voodi äärde madalale toolile, laskis ema kätt lahti.

«Ma pole väsinud, ema. Olen harjunud. Istun raaguke sinu juures. Kui sa pisut paraned, sõidame kuurorti, kas tahad?»

«Eks seda näe, Juliake. Ei teeks paha veidi juttu ajada, kui sul aega on.»

Ode kohendas sidet ja väljus. Nad vaikisid mõnda aega, justkui midagi oodates.

«Juliake,» lausus Zoja Konstantinovna, «anna mulle andeks, ma pole sellest kunagi rääkinud . . . Sa ju näed, jään aina viletsamaks. Kõik võib juhtuda. Ma ei karda surma, ei, olen saanud küllalt elada, aitab. Sinu peale mõtlen kogu aeg,» tunnistas ta ning ta sõrmed liigatasid nõrgalt. «Hea, et sa tulid.»

«Millele sa mõtled, ema?»

«Sinu elu peale, Juliake. Meil ei saa ju teineteise ees saladusi olla. Minul ei ole neid sinu ees olnud sellest ajast saadik, kui sa täiskasvanuks said.»

«Sa tahtsid öelda: sellest ajast saadik, kui sina hakkasid mind täiskasvanuks pidama?»

«Olgu nii,» nõustus Zoja Konstantinovna. «Sa oled nüüd silmapaistev inimene, vahest saavutad veelgi rohkem . . . Ma ei tea, kas ma tahangi sulle seda soovida . . .»

Zoja Konstantinovna vaatas ainiti enda ette. Julia võttis märkamatult käe ära. Talle oli see jutuajamine vastumeelne ja raske — ta mõistis, millest tuleb jutt. Haiguse ajal teravaks muutunud põsenukid, ebaterve

kollane nahk. Julia mõtles hirmuga, kui vähe on ta viimasel ajal ema heaks teinud.

«Ei maksa, ema,» ütles ta leebelt, tõmbudes vastu, et ema ei näeks tema noort tervet nägu. «Sa oled väsinud, vaikime parem.»

«Ma ei saa enam vaikida ja mõtteid peas veeretada, Juliake. Ja ma mõistan sind,» lisas Zoja Konstantinovna, pöörates vaevaliselt pead, et tütart näha. «Kas sa tõesti pole kunagi kohanud inimest, kes sulle nii meeldinud?»

«Milleks ta nüüd seda?» mõtles Julia, pigistades ema käsi. «Ta saab ju aru, et see on mulle ebameeldiv ja raske.» Ta vaikis, ent Zoja Konstantinovna, kes ei pööranud ega soovinudki tema vaikimisele tähelepanu pöörata, jätkas:

«Ma kaon, sa jääd täiesti üksi. Inimesel aga on üksinda raske, Julia. Kui sind poleks olnud, oleksin vaevalt suutnud pärast isa surma veel elada.»

«Mis sa nüüd, ema! Mis üksindusest sa räägid? Nüüd on meil tulemas niisugused üritused, pole aega hinge tõmmata. Alles äsja tulin sõidust, jälle on tarvis teele asuda. Üksindus . . .»

Ta takerdus, tundes oma sõnade valelikkust.

«Võõrad inimesed,» rõhutas Zoja Konstantinovna. «Sina pole enam kahekümneaastane. Miks sa pahandad? Ma usun — sinu õnn tuleb veel. Inimene on juba kord niiviisi loodud. Oleksin tahtnud ise veel nii kaua elada.»

«Ema! Milleks see matusemeeleolu? Ei tohi, kas kuuled! Ja milles peitub siis õnn? Mees? Lapsed? Suppi taldrikutesse tõsta ja praadi pakkuda? Ah sind küll, ema. Mis sa minust tahad? Mul on hea olla! Mind pole ju keegi sundinud, ise valisin. Oleksin ju võinud saada arstiks või õpetajaks nagu sina. Oleks muidugi kergem olnud. Igaüks on oma õnne sepp. Jään vahel mõtteid mõlgutama ja näen: õige valiku olen teinud. Saad aru, ema, mul on raske ja ühtlasi hea.»

«Võib-olla, võib-olla, Juliake. Paljugi on muutunud. Ent inimseadusi, inimsuhteid ei saa muuta. Inimene sünnib, armastab, ja tulevad lapsed, tulevad supid ja praed. Selle eest ei pääse sa kuhugi . . . Hästi, hästi olen vait. Ära pahanda, vahest olen rumalaks, vanaks

jäänud, ei saa mõnest asjast aru. Mine pealegi, Julia . . .»

«Ema!»

«Mine, mine! Olen väsinud, Julia. Püüan magama jääda. Too mulle soojenduskott — ma ei tunne oma jalgu üldse.»

Zoja Konstantinovna sulges silmad. Julia väljus tasakesi toast.

3

Omal ajal Derbatšovi oblastikomitees kardeti veidi. Veelgi enam — teda ei mõistetud. Kuid alati peeti temast lugu ja kuulati tõsiselt ära, ka tema ise armastas teisi ära kuulata ja asja sisusse tungida. Ta polnud jõudnud eriti palju saavutada, kuid oli siiski endast jälje järele jätnud, ja mida rohkem aega möödus, seda rohkem räägiti temast. Teda kiruti ja kiideti, ükskõikseid polnud.

Kirus teda ka ühe aastaga poole vanemaks läinud Marfa Lobova. Ta oli Derbatšovi kõigest ühe korra näinud, tundis teda mehe juttude järgi. Kes oleks tolle võinud aimata, missuguse hirmsa õnnetuse toob meile kaela see paljaksaetud peaga mees. Stepan oli talle muudkui kiidulaule laulnud. Marfa ei kahelnud: just see inimene oli temalt mehe võtnud, ja niisutades ligedate pisaratega kirju ning pakke kaugesse Kolõmasse, mis vaevalt kohale jõudsid, ei väsinud ta Derbatšovi manamast. Ässitas teised üles, teda ennast aga pole kuskil, kadunud nagu tina tuhka. Ise õgib vist jõnast kalamarja ja rüüpab õlut peale, ei mingit muret.

«Jäta, memm,» ütles talle kareda madala häälega Jegor, kes oli isa pärast olnud sunnitud koolist lahkuma.

Ta heideti koolist välja. Veidi aega ringi lõnkunud, läks ta koolile käega, sidus õpikud peenikese nööriga kimpu ja läks bussipeatusse «Ostoretsk — Roheline Ääs», mis asetses Ostritsa silla juures All-linna rajoonis.

Jegorka kodunes külaeluga kiiresti, linna meenutas

harva ja vastumeelselt. Ei jõudnud Marfa Jegorka kodusolekuga veel õieti harjudagi, kui poiss juba puskarit jooma hakkas ja kaugelt üle südaöö simmanitele kadus. Kevadel aga läks ta koos brigaadiga Dremišinski laande metsatööle, ja varsti tulid mööda Ostritsa jõge Rohelisse Aasa palgiparved. Ka Jegorile anti neli kümmend tihumeetrit uue maja ehitamiseks ja nüüd seisis palgivirn Lobovite majauberiku ees puuseppade ootel. Kummalgi, ei Jegoril ega Marfal, polnud esialgu tõsist kavatsust ehitust alustada. Jegor pidi varsti sega teenima minema, ta tegi jälle juttu õppimisest, vahel võttis raamatud kätte. Marfa aga arvas oma elu päeviks vanast majast jätkuvat. Kui talle vaid mees tagasi antaks, milleks talle saksakambrid?

Derbatšovi tõelisi poolehoidjaid oli vähe järele jäänud, ning nemad kritiseerisid enamasti vaikimisega. Julia Sergejevna Borissova põrkas kokku millegi muuga. Reaalsed raskused peitusid suure oblasti juhtimises, tema majanduse keerukuses, oblastikomitee ja Moskva vahekorras endas. Julia Sergejevna oli sunnitud tutvuma majandusega, ta oli sunnitud «laveerima» — oma südames vihkas ta seda roomavat sõna. Vähehaaval, püüdes seda teha märkamatult, uuendas ta oblastikomitee aparaati — haavunuid polnud. Ta tegi seda osavalt, sobimatud inimesed viis teistele kohtadele, teistesse ametkondadesse üle. Sageli ei olnud seal palk madalam, vaid koguni kõrgem kui oblastikomitees, ja Borissova peale ei kantud viha.

Sügispäevadel, kui viljakoristus ja rehepeks olid suuremalt jaolt kaelast ära, alustati Rohelises Aasas ja ka mujal tasapisi ettevalmistusi ammu kindlaks määratud pulmadeks. Keelust ja valjust korrast hoolimata muretseti kõigepealt puskarit. Viinaajajad teadsid alati, missuguses külas viibis jaoskonnamiilits, millega tegeles külanõukogu esimees. Osaval viinaajajal olid omad tootmissaladused. Ühel oli märjuke hele nagu allikanire, teisel vänge sõstra- või kirsilõhnaga, kolmandal rubiinpunane või mürkroheline. Sääraseid meistermehi oli vähe, neid tunti salamisi kaugel ümberringi. Enamasti aeti puskarit oma vajadusteks. Tuli

pulmi, matuseid pidada, ka ristsed olid sagenenud — pärast sõda püüdsid naised justkui tasa teha kaotsiläinud aastaid. Elu läks edasi oma rõõmude ja muredega — naised sõitsid linna turule, oma päevatöö teinud mehed kogunesid õhtul talli suitsu tõmbama ja juttu puhuma, mindi traktorijaama klubisse mõnda filmi vaatama, iga linnast tulnud kõnelejat kuulati meeleldi. Kui see ei hoidunud inimestest eemale, venis jutuajamine südaööni

Tahhinin ei meeldinud Rohelise Aasa inimestele kohe algusest peale. Võib-olla tundsid nad temas maaharijale võõrast kerglust ja käbedust. Ja esimesena rääkis temast pilkamisi Petrovitš pärast seda, kui Tahhinin ei osanud üksi hobust vankri ette rakendada ja pani hobusele rangid tagurpidi kaela. Ja veel — Tahhinin kõneles koosolekutel liiga siledalt ja voolavalt, esitas liiga palju plaane. Oma perekonna oli ta linna jätnud, sõitis igaks pühapäevaks Ostoretskisse ja tuli tagasi alles esmaspäeva õhtul. Tema vastu tekkinud osaldamatuse umbsein muutus aina tugevamaks, ning kui ta seda oli märganud ja midagi muuta püüdis, oli juba hilja. Ta oli liialt kergelt rahunenud, meenutades vanasõna: «Küla on minna-tulla, oma kodu eladakoolda.» Stalini surma päeval kõneles ta leinamiitingul pisarsilmil, värisevi hääli. Kõne keskel puhkes ta kogu rahva ees lausa nutma. Teda vaadates läks nii mõnelgi eidel silm märjaks, nad pühkisid pisaraid krobeliste rapaste sõrmedega — paljud olid tulnud otse farmidest ja tallist, kust parajasti sõnnikut veeti. Lõplikult meelerahu kaotanud Tahhinin lõi käega ja kuulutas kuthoosis välja üldise puhkepäeva «helge, päikesekirka ja ülla surma» auks, ning paljud eided pühkisid jälle sõrmedega silmi ning masajas Stepanida, kes oli nagu kokkuvajunud heinasaad, kukkus häälekalt itkema; teda oli eriti rabanud «helge, päikesekirgas surm», ja enne õhtut ei saanudki ta enam koju. Käinud kõik naabrinaised läbi, läks ta traktorijaama. Seal ajas ta veidi juttu valves oleva naisega ja peatas siis teel juhuslikult vastutulnud Jegor Lobovi.

Jegor läks koju raske peaga, kogu öö oli ta lõbusalt sega veetnud noore hakkaja ja särtsaka koka Ninka juures, — oli see alles eit! Oli jõudnud kaks korda

mehele minna ja lahutada, mis aga Jegori põrmugi ei häirinud.

«Helge surm, räägid sa, tädi Stepanida?» küsis Jegor, ega teadnud, kummalt poolt ringi minna — naine seisis otse keset kitsast jalgrada, mis oli madalasse porisesse kohta sisse tallatud.

«Päikesekirgas,» parandas Stepanida ja pühkis äkki silma valgunud pisara, uurides samal ajal teraselt Jegori nägu ja märkides endamisi mõnevõrra kahjurõõmsalt, et endise esimehe pojuke on alla käinud ja inetuks muutunud. Ega ta enam isa, esimehe laia selja taga pirukaid saa õgida. Näe, kuidas on lood, noor ja liiderlik, juttugi ei taha ajada, nina teisel püsti. On teine linnas ju raasike aega õppinud, tema aga on poisile kauge sugulane ema poolt.

«Täna sai nutta ja itkeda nii et aitas, Jegorka,» sõnas Stepanida. «Ei meil, vaesekestel, ole rahu. Lähen räägin veel mõnele inimesele, kõik põle ehk kuuldki veel.»

«Millest?»

«Surm oli ju päikesekirgas, puhas nagu klaasikilluke. Meile, neetutele, põle antud surra sihukest surma.»

«Mine kontorisse, tädi Stepanida. Seal on alati rahvast.»

«Tõsi, lähen jah sinna,» nõustus eit.

Kõik ununeb aegamisi, ja isegi see nii rabav «päikesekirgas surm» läks Stepanidal pikapeale meelest ära. Nüüd käis ta alalõpmata Marfa Lobova juures, tilpnes seal iga vaba hetke ja valis Jegorile pruuti.

Roheline Aas elas oma elu. Pühapäeviti turult tagasitulnud naised sõlmisid lahti tugevasti kinniköidetud nutsakud ning lugesid hoolikalt ja aeglaselt üle saadud viie- ja üherublased. Tahhinin oli juba kuskil teatanud ja keegi oli seda kuulnud, et sel aastal tuleb normipäeva tasu kärpida, viljasaak oli kasin. «Pööra kuidas tahes,» ütles Stepanida, «üks on ikkagi teisest lühem.» Jälle tuletati Lobovit meelde, räägiti rikastest kolhoosidest naaberoblastites, ka oma rajoonis oli seesuguseid, kus normipäeva eest anti üksnes rahas ligi tšervoonets. Kõige agaramad olid jõudnud seal ära käia, ülekolimiseks maad kuulata, ja mõned läksidki südasuvel minema, kuid suurem osa rahvast niisugustest inimestest lugu ei pidanud. Talumehe naba on tema sünnipaiga küljes kõvasti kinni, talle ei meeldi, kui keegi end kergelt oma igipõlisest maalapist lahti kisub.

Mingit piiri traktorijaama ja kolhoosi vahel polnud. Maksis vaid külast välja minna, ja siinsamas nõos olidki traktorijaama hooned — pärast sõda ehitatud kivimajades olid kontor, klubi, kauplus, traktorijaama direktori ja teiste töötajate korterid, traktoristide ühiselamu masinate talvise remondi ajaks. Suvel polnud mingit ühiselamut vaja, traktoristid ööbisid põllul või kodus — kõik traktoristid olid naaberkülade mehi. Traktorijaamas oli elekter, Tahhinin lubas elektri sisse tuua juba enne, kui Ostritsa jõele ehitatakse hüdroelektrijaam. Ta oli isegi varunud selleks postid Dremušinski laanest parvetatud palkidest, need veeti külas igasse kanti laiali, osalt pandi ka paika, ent raha juhtmete ja isolaatorite jaoks ei suudetud leida, ja nõnda see asi esialgu jäigi.

Stepanida saagis oma posti halupuudeks. Tahhinini ees nuttis ta ja vandus jumalakeeli, et post kadus teadmata kuidas ja kuhu. Tahhinin sõimas ta südametäiega korralikult läbi, kuigi ta muidu hoidus sellest ega sallinud ka teistes seda joont.

«Jääd valgustusest ilma,» ähvardas ta Stepanidat, kes kõmpis ta kannul kuni kontorini ning aina mangus.

«Teid tuleb õpetada, nadikaelad,» ei suutnud Tahhinin ennast talitseda. «Tee teile head, teie aga ei mõista seda.»

Stepanida astus talle tee peale ette.

«Kas sina, esimees, tead, kus minu vanamees on?»

«Tean küll. Mis sest, mineviku teened ei loe midagi.»

«Sa ei tea seda mitte. Lamab Kurski linna all maamullas. Poeg aga jäi Berliini. Ja tütar jättis oma elu partisanivõitluses. Mul on, va sittnokk, ilma sinu urinatagi süda musta muret täis. Et su naine kord minu nahas oleks! Et sul su post kurku kinni jääks, neetud hing, põle mul su valgust vaja, elan ka niisamati ära.»

Traktorijaama ja küla vahel polnud mingit piiri. Traktorijaamas töötas palju Rohelise Aasa mehi, ja traktorijaama kontori ees platsil, kus oli alati rohkesti rahvast, seisis kahe kõrge papli vahel post valjuhääldajaga. Tegelikult olid traktorijaam ja Roheline Aas üks asustatud punkt, kuid valjuhääldajapost ei kuulunud kolhoosile, ja õhtuti töötas traktorijaama keskuses mootor ning majades süttis tuli põlema. Tüdrukud ei tunnustanud vahetegemist ja vabal ajal, kui küla pillimees tujutses, käisid valjuhääldajaposti juures tantsimas. Post oli riigi oma, tüdrukud aga kolhoosist, ja kord tõstis sellest kõva lärmi traktorijaama valvur, kes oli kisast-kärast tüdinud. Tüdrukud ei teinud väljagi, lõid tema peale käega ega kuulanud sõna, ja kui valvur neid kepiga tahtis hirmutada, võtsid nad selle ta käest ära, valvurit ennast aga keerutasid kaua posti ümber, vuristades lembesõnu. Selle tugeva loksutamise järel ahmis valvur kaua õhku oma hõredahambulise suuga, tüdrukutele aga enam ligi ei tulnud ega mänginud posti peremeest.

Sel päeval, mil Stepanida asutas poodi minema, tihutas juba hommikust peale vihma. Stepanida pani pähe kahekorra keeratud koti, mis kattis ka ta selga. Kui ta majast oli väljunud, silmitses ta teraselt mõlemat tänavaotsa, sammus siis piki majade rida libedal jalgrajal traktorijaama poole, küla teise otsa. Lapisse mässitud raha, kaksteist rubla viiskümmend kolm kopikat, hoidis ta rusikas. Stepanida astus libedal rajal tasapidi edasi, nõnda, et kõik näeksid: ta läheb poodi, temagi võib nii nagu kõik teised inimesed endale lubada poodiminekut, võib osta vajalikke asju, päride meeldima hakanud kauba hinda. Ta oli selga pannud oma uue valgete täppidega pika sinise satäänpluusi ja musta kroogitud undruku ning oli pahane vihma peale, ainult eestpoolt oligi näha, tagant kattis kott kinni. Peale selle kartis ta uut musta seelikut pori täis pritsida ja liigutas jalgu suurima ettevaatusega. «Nii ligase ilmaga oleks võinud ka kehvema undruku selga panna,» irises ta enda kallal, mürgitades silmapilgu rõõmu. Koju tagasi minna ja seelikut ümber vahetada ta aga ei tahtnud — talle oli juba kolm inimest vastu tulnud ja võib veelgi tulla, ja poodi polnud enam kuigi

palju maad. Endamisi imestas ta tänava ebatavalise tuhjuse üle: polnud seal ei naisi ega lapsepõnne, vastu tulid ainult kolm tuttavat vanaeite. Seal, kus tee traktorijaama ja järelikult ka poe poole ära keeras, teritas ta kõrvu ja silmi, pani raha paremast käest vasakusse, ja kuigi päikest polnud, tõstis parema käe sirmina silmade kohale. Poe vastas, valjuhääldajaga posti juures, silmas Stepanida suurt rahvasumma, uusi inimesi tuli igast kandist aina juurde. Paar jõnglast vilksatas mööda ja Stepanida hõikas:

«Hei, poisid, mis seal lahti on?»

«Ei tea, tädi Stepanida! Meie ise kah ei tea!»

«Mis siin lahti on, Mann? Egas ometi sõda jälle, jumal hoidku?»

«Ei, tädi Stepanida, mis sa nüüd. Moskvast räägitakse. Kuulukse, et maksud kaotatakse ära. Et kellel lehma ei ole, see ei hakka enam liha ja kõike muud andma.»

Stepanida kott oli läbi ligunenud, selga vilutas.

«Vanu võlgu, kuulukse, tädi Stepanida, ei nõutagi enam. Kolhoosidelt samuti mitte,» vuristas poolsosinal Mann.

Stepanida kehitas õlgu, heitis umbuskliku pilgu valjuhääldaja poole ja tõmbas järsu liigutusega kinni lotvunud rätisõlme.

«Luiskavad.»

Tema poole vaadati, Tšernojarov ähvardas teda sõrmega, ja Stepanida pööras pahaselt näo ära. Ta raske iseloom avalduski selles, et ta ütles «ei» seal, kus kuulis «jaa», ta ei saanud teisiti.

«Luiskavad,» kordas ta, pöördudes tallimees Petrovitši poole.

See tõmbus veidi eemale. Pead pööramata, suur kõrv õieli, kuulas ta teraselt diktori kumedavõitu häält, ja nii nagu alati oli tal vilka suus. Stepanida ei jäänud vakka.

«Ära sega, las ma kuulan,» urahtas Petrovitš tõrjuvtigedalt.

«Kuula aga kuula, äkki kuuled ka midagi,» kostis Stepanida haavunult. «Mis sul viga, kõik su võlad kriipsutatakse maha, ja lehma ostad ka veel. Mul põle sõjast saati enam lehma olnd, aga ma maksin viimse kui raasu lihanormist ära.»

«Jäta mind rahule, Stepanida, ära sega, kuuled sa!»

«Aga näe, mitte ei jäta, ei tea, miks ma peaks sind rahule jätma? Kui ma viiskümmend viis täis sain, olin kõik ära maksnud, nüüd mul põle vaja maksta, võlgu ei nõuta, maksud kaotatakse.»

«Ega sa mulle maksnud, mina ei ole sinult midagi võtnud.»

Stepanida jäi Petrovitšile nõutult otsa vahtima, siis ammuli. Diktori hääl vaikis. Valjuhääldaja hakkas luksuma ja ragisema. Rahva hulgas tekkis sumin, kõne kõmin. Petrovitš kukkus Tšernojaroviga vaidlema, ja keegi ei tahtnud Stepanidat kuulata. Nukralt seisis ta rõskunud, rõõmsalt sumisevas rahvahulgas, sammsammult lähenedes tavatult erutatud Tahhinini poole.

«Ava miiting, Vassil Vassiljevitš,» kuulis Stepanida. «Kohe, nüüd. Vaat kui palju rahvast, pole vaja kokku kutsudagi.»

«Mis miitingut sulle veel vaja on, esimees, näe, see ju ongi käimas. Arvan, et teist pole enam vaja.»

«See on, Vassil Vassiljevitš, organiseeritud nagu kord ja kohus,» püüdis Stepanida kõrv kinni Tahhinini vastuse ning poetas enese kaugemale rahva hulka. Ta ei sallinud miitinguid ja koosolekuid, seal tuli kaua istuda või seista ning juttu ajada ei lubatud.

Stepanida uitas jälle rahva hulgas ringi; igal pool vaieldi, arutati, ja ta oli valmis südametäiega uluma. Kui palju tema ära oli maksnud, hirmus, ise ei joonud, ei söönud, aina maksis, maksis, ja säh sulle, kui polegi enam vaja maksta...

Ta käis ringi, täis tigedust, otsides, kelle kallale võiks karata, ja mõtles, et kui Stalin oleks üks aasta varem surnud, poleks temalgi tarvis olnud maksta. Siis oleks võinud tolle kesiku, kelle ta mullu sügisel oli viinud varumiskontorisse, nüüd ära tappa, siis soolata ja oleks paariks aastaks jätkunud kapsasuppi ja ka mujale tükike panna. Näikse, et mingit jumalat tõepoolest ei ole olemas. Stepanida oli nüüd kõige vihane, silmadesse valgus suuri pisaraid. Tema kõrvale sattunud Tšernojarov küsis imestades:

«Mis sa nutad, Stepanida?»

«Kahju, kesikust on kahju,» kostis eit. «Oli nii hea lake teine.»

«Missugusest kesikust?»

Stepanida tahtis pikemalt seletada, kuid ei jõudnud. Valjuhääldaja hakkas postil jälle klõpsuma, ja rahvas jäi vakka, nihkus tihedamalt kokku.

Pärast lühikest sissejuhatavat muusikapala teatas diktor:

«Räägib Ostoretsk! Seltsimehed, kuulake partei Ostoretski oblastikomitee esimese sekretäri seltsimees Bogdanova esinemist.»

Lõuna poolt piirasid Dremušinski laant väheldased, samuti metsastunud mäekingud. Meetripaksuse liivsavimulla all olid lubi, liiv ja põlevkivi — nendele kihtidele rajati juba kevadel karjäärid: ehitusele kulus palju kivi. Kogu suve ja sügise kõmatasid siin plahvatused, krigisesid ekskavaatorite kopad, möirgasid tõusudel veoautod. Karjäärid kasvasid, lõhestasid mäekingud põiki ja pikuti; võpatades langesid kõrged massiivid. Kingud kadusid, moodustades aegamisi kivise ebaühtlase põhjaga kunstliku lohu, plahvatused aga sina kõmatasid, varavalgel ja ehatundidel, päeval ja õhtul, häirides nii lähemat kui ka kaugemat ümbrust. Inimesed tungisid järjest sügavamale maa sisemusse. Ja kord, ühel septembrikuu hommikul, lippasid mööda hõõgvel süütenööre jälle tulukesed, ning varjunud inimesed lugesid endamisi plahvatusi. Esimene, teine, kolmas... kaheksas, üheksas... Tekkis paus, mehed ootasid veidi, jäid kuulatama. Mõned heitsid pilke kellale, ootasid. Vaikus aina laienes, muutus pingsamaks, sügavamaks, plahvatuste tolmus mängles päike.

Plahvatus kõmatas tavatult raskelt ja kumedalt, kõik ohkasid kergendatult, kuid peagi heitsid jälle ärevaid pilke üksteisele. Pisut oodanud, joosti varjualustest välja ning nähti kivilohu kõige sügavamas kohas möirgavat sogast veekeerist. Üha paisudes tungisid maa alt välja tohutud veemassid, mis murdsid lahti ja kandsid kaasa suuri kivimürakaid, ajuti paisus vesi mitme meetri kõrgusele.

«Küll aga pressib,» ütles keegi nõutult.

Presentkuues tehnik, lõhkamistööde juhataja, sai esimesena tasakaalu tagasi, ning heitnud pilgu ekska-

vaatoritele ja masinatele, kukkus kiirustama. Tema juurde tuli jooksujalu mitu töölist, tehnik näitas neile väheldast mäekinku ja karjus täiest kõrist: «Ohki lasta! Silmapilk! Pääs jõe juurde! Ruttu, ruttu! Kiiremini, Potapenko! Kiiremini!»

Maa-alune veejuga ei läinud õhtuks nõrgemaks. Ka nädala pärast ei olnud see nõrgenenud. Olukorra päästmiseks lasti viimaks õhku veel üks mäekink, ja siis valgus vesi Ostritsa jõkke. Ta voolas laia joana, karge ja selge, tal oli omapärane metallimaik; otse seal, kus ta maa alt välja tuli, tõusis üles gaasimulle.

On teadmata, kes esimesena maa-alust vett proovis, kuid varsti hakati seda ehitusele vedama ja iga kord tekkis tsisternauto juurde pikk järjekord.

Karjäärides kestis töö edasi.

4

Zoja Konstantinovna, kes oli väikeste vaheaegadega üle kahe aasta voodis lamanud, tõusis nüüd vahete vahel juba üles ja liikus korteris ringi. Hea ilmaga käis ta väljas, kuulas laste sädistamist või istus aias pärna puu all pingil. Võttis kaasa mõne lemmikraamatu ja prillid, ja kui oli tüdinud silmitsemast liiva oma jalge ees, üle tee roomavat karvast tõuku või puulehe keerukat ja otstarbekat soonekestevõrku, avas raamatu. Enamasti oli see Tolstoi — Zoja Konstantinovna ei armastanud tigedaid ja julmi raamatuid, Tolstoi aga oli inimeste vastu elutargalt heatahtlik, ta mõistis nende üle kohut ja kaitses neid, inimeste halvad küljed muutusid tema juures arusaadavaks, ja seepärast ei olnud nad enam hirmsad. Kui ta võttis kätte Tolstoi teose, tundis ta juba ette aukartust, suure vaimse naudingu eelaimus vallutas teda ammu enne seda, kui ta sõandas raamatu avada. Ta isegi lükkas teadlikult edasi seda naudingut, teades juba ette, et talle hästi tuttavates lemmikkujudes, kas või sellessamas Nataša Rostovas, avastab ta ka seekord midagi uhiuut, mida ta seni pole nud tähele pannud.

Zoja Konstantinovna kurtis oma silmade üle: kui ta oli veidi aega lugenud, pidi ta kaua puhkama, kuid see

oli, kui asjasse süveneda, ainult hea. Ta oli alati veendunud olnud, et Tolstoid ei saa ühe sõõmuga lugeda. Oli kirjanikke, keda võis lugeda ainult teatud vanuses, Tolstoil aga polnud neid piire. Ja Zoja Konstantinovna mõtles sageli, et kui ta ka kolmsada aastat elaks, jääb talle Tolstois kummatigi palju käsitamatut. Tolstoid ei saanud tühjaks ammutada ei kolmekümne, viiekümne ega saja aastaga.

Elupõlve oli Zoja Konstantinovnal olnud vähe aega, ja nüüd, kus tal ei olnud enam peaaegu mitte midagi teha, märkas ta, et aeg kulub kiiresti. Vanuigi kadus aeg palju nobedamini kui varem, mingit tööd aga sugupoolest ei olnudki. Vahel astusid töökaaslased sisse, samuti õpetajad-pensionärid, või meenus ta mõnele endisele õpilasele, kes oli ise juba ammugi isaks saanud. Kord tuli külla füüsikateaduste doktor, kahjuks aga ei suutnud Zoja Konstantinovna teda kuidagi meelde tuletada, kuigi mees tutvustas ennast naiivselt poisi kombel: Kolja Rostovtsev IX a-st veel enne sõda. Zoja Konstantinovnale tuli ta meelde alles siis, kui oli juba ära läinud, talle meenus, et see poiss oli istunud kolmandas reas, ukse juures, teises pingis, ja oli olnud nii häbelik, et mõjus koomilisena.

Tõsi küll, talle kirjutati palju, ta pani prillid ninale ja vastas otsekohe korralikult, üldiselt aga mingit erilist tööd tal ei olnud, ent aeg lendas, ja Zoja Konstantinovnale näis, et ta päevad koosnevadki vaid hommiku-, lõuna- ja õhtusöökidest.

Sellest ajast peale, kui tütar oli oblastikomiteesse tööle asunud, nägi Zoja Konstantinovna teda väga harva ja lühikest aega, viimastel aastatel aga peaaegu et üldse mitte. Ainult öösel tundis Zoja Konstantinovna vahel läbi une, et tütar seisab tema voodi ees. Kui Zoja Konstantinovna ärkas, vahetasid nad paar sõna. Harilikult aga istus tütar hommikust õhtuni oblastikomitees või kihutas oblastis ringi. Sageli sõitis ta ära üheks-kaheks nädalaks või koguni terveks kuuks. Enamasti Moskvasse, umbes poolteise aasta eest oli ta Leningradis käinud, kord oli peaaegu poolteist kuud viibinud Kubanimaal, siis veel paar korda lennukiga Uraali sõitnud.

Zoja Konstantinovna oli harjunud kurdivõitu Kar-

povna seltskonnaga, kes elas nende juures sellest ajast alates, kui Julia oli hakanud oblastikomitees töötama. Karpovna koristas tube, tegi süüa ja pesi pesu. Karpovnal oli Zoja Konstantinovna silmadest kahju ja ta luges ajalehti valjusti ette. Nendes oli alati nii palju uudiseid, et Zoja Konstantinovna väsis ruttu ära. Kuid ta teadis ka ilma ajalehtedeta, tütre jutust ja tema tujust, kui palju uut toimub elus, eriti kuidagi äkki ja teravalt torkas see silma pärast Stalini surma.

Tütar ei rääkinud alati oma muredest, iseäranis siis, kui tal oli midagi ränkrasket südamel, kuid Zoja Konstantinovna aimas eksimatult tema hingeseisundi paljude tundemärkide järgi. Julia hakkas äkki midagi majapidamises õiendama, abistas Karpovnat, rääkis valjemini kui tavaliselt ja jäi tihti telefoni ette selgama, kuigi helistas nendel puhkudel väga harva ja vastu meelselt. «Kellesse ta küll on läinud, nii kinnise iseloomuga?» mõtles Zoja Konstantinovna ohates ja heitis tahtmatult mälestusi, sirvis minevikku. Juba varemgi polnud ta tütart mõistnud, nüüd aga keeldus ta täiesti ja üsna siiralt millestki aru saamast. Kui juba elu kord niimoodi on läinud, milleks asjatult arutada ja ärritada ennast ja teisi. Oli ju tütrega juttu aetud, selle üle, ja korduvalt, kumbki oli oma arvamuse juurde jäänud, ning võib-olla tema, Zoja Konstantinovna, on tõesti elust maha jäänud. Las ta elab ja töötab nii, nagu see talle meeldib. Muidugi, naisel oleks vaja rahulikumat ja kergemat tööd, kuid igaühel on ju oma elutee. Südamepõhjas oli Zoja Konstantinovna veendunud, et oma töö tõttu ei saa tütar kuidagi pere konda luua. On's niisuguse töökoormuse juures aga perekonnale mõtelda?

Julial oli lapsepõlvest jäänud kena harjumus. Kui nad kahekesi olid, armastas ta lugedes istuda tugitoolis, jalad enda all; ka nüüd ei tundnud ta selle pärast ema ees piinlikkust, ja Zoja Konstantinovna oli sellest liigutatud. Neil hetkil tajus ta, et on vaene ja kogenum. Tal ei olnud tütre ees saladusi ja ta ei mäletanud, et nad oleksid kunagi tõsiselt tülitsenud. Oli üks rusuv mälestus, väga ammune, tütar ei almanud tänini, kui rängalt ta oli oma ema solvanud, vahetevahel tuli see ammumöödunud valu tagasi, tõi

küll, ikka nõrgemalt ja nõrgemalt. Aegamisi ununeb kõik, näe, kuidas aeg lendab. Alles hiljuti oli ju ilus sügis, kuivi puulehti, päikest, aga, näe, juba on jaanuarikuugi lõppemas. Mida kõik ei või unustada! Teine oleks tema asemel tütrele etteheiteid teinud: olen kogu oma elu sulle andnud.

Zoja Konstantinovna kohendas patja, et peal mugavam oleks, ja sulges silmad. Oli aeg magama jääda. Kvarteris valitses vaikus, polnud midagi kuulda, ainult tuul akende taga. Kas tuiskab? Ja Julia on nüüd vist rahunenud, varsti peab ta jälle Moskvasse sõitma, sellisel ajal räägitakse ühtesoodu kongressist.

Magada... Magada... Tuleb magama jääda.

Muidugi, väga palju on ununenud, aga too päev püsib meeles. Esimene kord elus ei läinud ta kooli, ei teatnud paigast liikuda. Julia oli äsja instituuti astunud, tuli tol õhtul hilja koju. Nad elasid puust majakeses, olid peremehelt üürinud kaks väheldast tuba. Zoja Konstantinovna oli jõudnud nii mõndagi unustada, kuid seda päeva mäletas ta tervenisti, hommikust õhtuni, ja nii üksikasjaliselt, et ka ise selle üle imestas. Julia oli seisnud kaua kellegi seltsis trepi juures — sellal oli tal paks pats, allapoole pihta. Zoja Konstantinovna teadis, kellega tütar sõbrustab, ja oli rahulik.

Tütar tuli koju lõbusas tujus, pani tule põlema — nii nagu Zoja Konstantinovna oli hommikul istunud vihikute virnu täiskuhjatud laua äärde, nii istus ta seal ka praegu.

«Ema, Dimka võeti vastu,» lausus tütar voodit tehes.

«Kuhu?»

«Sellesse... Sõjakooli. Kui palju ta sellega vaeva sai näha — ainult päritolu päästiski.»

«Missugusesse kooli?» küsis Zoja Konstantinovna tuimalt, süvenemata kuuldusse.

«Noh, see õppeasutus... Ei tea, isegi mulle ei öelnud ta seda. Kolmeaastane,» sosistas Julia, huuled naljakalt torus. «Salajane, ema. Ema..? Mis sul on?»

Julia jättis voodi tegemise pooleli, astus ema juurde ja laskus põlvili.

«Mis on juhtunud, ema? Noh, räägi ometi, mis on?»

«Üleeile areteeriti Gennadi Aleksandrovitš.»

«Onu Genja?»

Zoja Konstantinovna puhkes nutma.

«Kas sa kuulasid järele?»

«Jah... Paljud inimesed on areteeritud. Teda süüdistatakse... et ta on kinnitanud kahjurliku tõuplaani Ostritsa jõe keskjooksul... Ma ei saa millestki aru. Räägitakse, et Ostritsast kaob vesi, kahjurlus.»

Tütar tahtis vist lohutada, rahustada.

«Praegu ei saa mitte kedagi usaldada, ümberringi on vaenlased,» sõnas ta, ja Zoja Konstantinovna kahvatas, tõusis püsti.

«Mis sa räägid! Ma ei andesta seda sulle iialgi, kas kuuled, mitte iialgi!»

«Ema!»

«Ole vait! Ma ei taha sinuga rääkida! Kuidas te hakkate elama, kui te mitte kedagi ei usalda?»

«Ema, tasem!»

«Iialgi, mitte iialgi!»

See oli hirmus kolmekümne seitsmes aasta, see oli ammu möödas, ent nüüd, peaaegu kakskümmend aastat hiljem, erutus Zoja Konstantinovna uuesti. Aastad olid kõik maha kustutanud, ja missugune ema ei annaks andeks?

Zoja Konstantinovna kuulatas: öö jooksul keerutab vist palju lund kokku, hommikul peab Karpovna aias jalgradu puhastama.

Enne ärasõitu Moskvasse istus Julia kaua ema juures. Ta tahtis puhata, mõtteid koguda, kas või natukeseks ajaks eemalduda tööküsimustest. Karpovna tõi teed, Julia armastas kanget, mustjat teed. Nad rääkisid väga vaikselt ja vähe, Julia vaatles hellalt ema halle siledaks kammitud juukseid, kuulas ta arutlusi Tolstoist.

«Ema hakkab oma mõtteid kordama,» märkis ta endamisi, ja tal oli emast äkki väga kahju.

«Ema, ma teen sulle võileiva kalamarjaga. Kalamari ja juust, kas tahad?»

«Julia, tõepoolest, sul tekib järjest rohkem mehekombeid. Heldeke, juust ja kalamari...»

Zoja Konstantinovna kehitas kõhnukesi õlgu, naeris. Ka Julia naeratas. Neil oli praegu kahekesi mõnus

olla, haruharva juhtus niisuguseid lähedusemomente, kus polnud enam mitte kedagi ega mitte midagi vaja.

«Ema,» lausus Julia, istudes sügavamalt. «Ammugi juba tahtsin ma... Jutusta mulle isast.»

Zoja Konstantinovna käsi tardus hetkeks laua kohal — ta oli tahtnud kuivikut võtta. Julia kohtas ema pilku: inimese pilku, kellel oli suur ja raske elu seljataga.

«Sa oled mulle temast nii vähe rääkinud...»

Zoja Konstantinovna istus nagu alati sirgelt, rangena, käed rüpes. Niisugust küsimust polnud ta oodanud. Tütrel oli vist tõepoolest väga raske olla. Zoja Konstantinovnale tuli meelde kahekümne teine aasta, tema ise, tema mees Serjoža Borissov, kaheaastane tore pakuke Juliake; leiba ja piima muretsedes oli ta sunnitud olnud viimaseid asju vahetama, eriti pärast Serjoža surma. Isegi tema lemmikraamatud oli tulnud maha müüa.

«Ema...»

«Sa sarnaned väga isaga,» ütles Zoja Konstantinovna. «Väga... Rahvasuu ütleb: tütar, kes sarnaneb oma isaga, saab õnnelikuks!»

Julia vaikis.

«Mul on raske kõike seda meelde tuletada, Juliake. Kui Serjoža poleks tol korral nõustunud, poleks ära läinud... Kõik oleks meie elus võinud teisiti minna. Ei, ma ei saa praegu teda süüdistada: keegi meist ei kaalutlenud. Me kõik põlesime soovist anda rahvale haridust. Mis võib olla ülevam! Pikemalt mõtlemata läksi ta nõus. Praegune Salovski rajoon, tollal maakond, oli kõige tumedam ja vaesem nurk. Kooli oli raskem rajada kui vist nüüd ehitada suur tehas. Kogu kubermangus tüüfus, ta toodi koju surema... Sinu isa oli siis, Julia, kahekümne kaheksa aastane.»

«Ema... Sa räägid aina minust... Aga sina ise, kas sa hiljem kunagi ei kohanud kedagi... Andesta, mitte seda ei tahtnud ma... Ütle, kas sa väga armastasid oma Genjat?»

Zoja Konstantinovna istus ikka niisama rahulikult ja sirgelt.

«Milleks sulle seda, Juliake? Armastasin, ei armastanud... Ta oli hea sõber, tegi väga palju sinu heaks.»

«Ema...»

«Sa oled täna erutatud, Juliake. Meil tuli elada raskel ajal. Ära sa minu pärast muretse, usu, kõik on ära põlenud. Ma tahaksin sulle ütelda: ka surnud vajavad tõde, Julia. Ma ei tea mitte midagi, ka praegu ei tea... Oota, miks see sulle meelde tuli?»

Julia lõi silmad maha. «Ütlen,» mõtles ta. «Ütlen hiljem, kui tulen tagasi, siis ütlen, seda on võimatu ütlemata jätta...»

«Mul on praegu raske, ema...»

Zoja Konstantinovna tõusis üles, astus tütre juurde.

«Ma saan aru. Kuid sa pole kunagi mind kuulanud. Suured eesmärgid nõuavad inimeselt väga palju. Millal sa sõidad?»

«Homme, ema. Kell kolm viisteist.»

Julia lükkas tassi eemale. Ta oleks praegu tahtnud nii mõndagi emale jutustada, kas või lihtsalt naise kombel kurta. Kas ta on siis süüdi oma üksinduses? See on lihtsalt mingi saatus. Tollal, Dmitriga... Ja Derbatšov? Ja Slavka Kolomiitsev? Alati segas teda miski, ja nüüd kardab ta isegi meelde tuletada. Asjaolud kujunesid nii. Aga äkki on temas tõepoolest midagi säärast, mis kõiki eemale tõukab?

Julia Sergejevna tõusis püsti.

«Ma lähen, ema, on vaja üht-teist läbi vaadata.»

5

Veebruar on kevade-eelne kuu.

«Tähelepanu! Tähelepanu! Töötavad kõik Nõukogude Liidu raadiojaamad!»

Esimene päev.

«NLKP Keskkomitee aruanne partei XX kongressile.»

Jaa, jaa, jaa... Ostoretsk on suur linn, kuid on suuremaid, näiteks Moskva.

Teine päev.

«Tähelepanu! Tähelepanu! Töötavad kõik Nõukogude Liidu raadiojaamad! Hommikusel istungil esinesid seltsimehed...»

Läbirääkimised, läbirääkimised... Seejärel kinnine istung...

Jah, kõike seda oli pikemat aega oodata... Kuid ta poleks kunagi arvanud, et see tuleb nii halastamatu, et ilmneb nii palju tumedat, kuritegelikku, peaaegu seletamatut. Millesse võib siis nüüd veel uskuda?

«Räägib Moskva!»

«Isaga sarnanev tütar saab õnnelikuks. Ema, kallis, sina ei tea, mis tähendab olla õnnetu.»

Pilgud, näod, tänavad...»

Rahulikult, rahulikult. Kõigest saab üle ja kõigest peab üle saama. Mis jääks talle järele, kui tal poleks lund? Ainult hambad kokku suruda. Ta peab vastu pidama, tal pole õigust taganeda ega olegi kuskile taganeda. See on viimne piir, kõige hirmsam.

Ta peab vastu pidama.

«Tähelepanu! Tähelepanu!»

Võimalik, et veepiisad olid kogunenud maa all, üksnaaval, sajandite jooksul. Aastatuhanded möödusid nagu aastad, nagu minutid, veepiisad aga valgusid mereks kokku ja jäid püsima, said uue maitse ja lõhna.

Kõik muutub, kõik muutub... Veepiisad muutuvad samuti, ja nüüd, sogase joana maa alt välja tungides, muutub ka vesi. Veepiisad ja aastad, veepiisad ja aastad... Mis? Mis ta tahtis ütelda? Mitte midagi. Lihtsalt maa-alune vesi on tõepoolest tore, peletab väsimuse, ja keha muutub kergeks, seda ei tunnegi enam, ja lihtsalt ei pane tähelegi, kuidas lendavad aastad.

Veepiisk libises aegamisi maha uduselt teeklaasilt. Julia Sergejevna ees seisis pudel mineraalvett «Dremušinskaja». Nime oli see saanud maapinnale tungimise koha järgi. Vahest ka selle pärast, et selles vees on tõepoolest selgesti tunda maa sügise-eelset jõudu, kui okstel ripub suuri raskeid õunu, rauge päike ei soojenda enam eriti, ja kõik põllud on kuldsed. «Kuldsed, kuldsed,» muigas Borissova, tõstes klaasi huultele. Jah, muidugi, septembrikuu... Ringiliikuvad loomad on lihavad, veetakse vilja, kõike on külluses. «Jama, jama,» ütles ta ja lükkas klaasi eemale, ise liikumatu. Tollal oli olnud kõik arusaadav; põllumajandus, noh, jõudis kätte õige aeg, arutati läbi, kaaluti, kavandati konkreetsed abinõud. Tal on see meeles, väga hästi

meeles. Ja kohe pärast pleenumit, ei, mitte kohe, vaid paar nädalat hiljem... Jaa, jaa, paar nädalat hiljem. Miks oli ta siis nii kauaks Moskvasse jäänud? Ah jaa, jaa, muidugi, ikka sellesama küsimuse pärast. Juba keel oli sõlme läinud, nii palju pidi ta valdlema, veenma, tõendama.

Julia Sergejevna tõmbas klaasi jälle lähemale, rapsutas seda, ja taas roomasid mööda klaasi heledad piisad.

Hea, et teda tol korral toetati, muidu... Mis siis! Ei midagi. Tuleb välja, et ta mäletab kõike suurepäraselt. Keskkomitee vastutav töötaja, kogukas mustaverd mees, istus rahulikult, kuna jässakas ja vilgas Derbatšov peaaegu et jooksis kabinetis ringi, aeg-ajalt Borissova ees peatudes, ja muudkui rääkis ja rääkis. Siis läks Derbatšovil saapanöör lahti, ta märkas seda, istus seina äärde toolile ja sidus selle piinlikkust tundmata kinni.

«Mis te nüüd, Derbatšov,» sõnas pahaselt kabineti peremees, kes ei vaadanud Derbatšovi poole, vaid Julia Sergejevnast mööda, aknast välja. «On ju olemas kolhoosnikute üldkoosolekute otsused. Ma olen Borissovaga päri. Milleks katkestada juba nii kaugele viidud ehitust? Sa ei püstita küsimust heaperemehelikult. Suur ettevõte — suured kulutused. Kolhoosnikud tegid ju ise otsuse, seda ei saa silmist lasta.»

«Ütlete, et ise?» Derbatšov astus otse laua juurde, ja Julia Sergejevna pani tähele, kuidas kabineti peremees kulmu kortsutas. Siis tõstis ta oma tumeda pea, vaatas Derbatšovile silma, muigas.

«Te ei jõua kuidagi oma vaidlust lõpetada.»

«Asi ei seisa vaidluses. Mul oli tollal ja on ka praegu täielik õigus.»

«Kas see pole liiga kategooriline?»

«Ei. Te olite ise minu kirjaga nõus.»

«Ma olen ka praegu nõus. Kuid ma ei aja asju segi.»

«Kümnete kolhooside saatus...»

«On palju põhjusi, miks ehitust ei saa seisma panna. Kolhoosid on juba palju raha kulutanud, ja ka moraalne faktor. Tuletage algust meelde. Siin on vaja kõike põhjalikult kaaluda.»

«Hästi, ma panen kõik veel kord kaalu peale,» ütles Derbatšov.

«Räägime tõsiselt, Nikolai Gavrilovitš.»

«Tõsisemalt ei saagi enam.» Derbatšov vaatas nüüd Julia Sergejevnale otsa.

«Praegu on tähtsamaid asju, Derbatšov, ja teie teate seda. See aga on üksikjuhtum, seda tuleb lahendada pooleva töö korras. Mõtleme järele.»

Julia Sergejevna keerutas klaasi käes ja sirvis mätastust.

Ja äkki muigas ta. Ta tahtnuks tol korral ka Borisovit uskuda, ja seda, vastutavat, isegi liiga vastutavat töötajat, kordas ta nüüd kibeda irooniaga, ent tuli välja, et teda oli petetud, ja kes teab, kui teda poleks tookord uskuma pandud, toetatud, võib-olla... Muide, kas see puudutab ainult elektrijaama?

Pudeli «Dremušinskajat» oli ta toonud kodunt. Hea, väga hea vesi. Aknaruudu paremas nurgas oli keerukas jäälillede muster. Julia Sergejevnale näis, et see suureneb, kasvab ta silmade ees.

Ta tõusis püsti ja puudutas äkilise liigutusega meelehahti. Millest ta mõtleb, see on tühiasi võrreldes selega, mis juhtus täna, kahe päeva eest, eile ja täna, täna... Mis sest ehitusest, egas Derbatšovil kerge olnud viimasel ajal, tal oli nii palju igasugust õiendamist, see kõik pole nii lihtne. Võib tõestada, et on vaja ehitada, kuid ka vastupidist võib tõestada. Need kõik on pisiasjad, aga oma alibit tõestada oli raskem, ja Derbatšov pidi palju vaeva nägema, alles nüüd läheb jälle ülesmäge. Istus presiidiumis.

Ehitustööd aga on sedapuhku nii kaugel, et isegi Derbatšov...

Ent Julia Sergejevna ei suutnud ikkagi külma verd säilitada, tema ees värahtas nüüd üleni valge aken, valge, läbipaistmatu, läikiv. Mõnda aega ei näinud ta midagi, ja talle näis, et kõik temas on segi ja tema ise on ka kõigesse segunenud. Ta seisis, silmad kõvasti kinni ja hambad kokku pigistatud, et lihtsalt mitte katte võtta ja enda kergenduseks karjuma hakata.

Kui palju ajalehti ilmub maailmas?

Kümneid tuhandeid ajalehti kõigis keeltes, kõigi ühiskondade ja parteide ajalehti, kogu maailma diktorid,

televiisorite ekraanid, telefonid ja teletaibid — kõik mis nii või teisiti võib inimsõna ja inimmõtet edasi anda, kõneleb aina samadest küsimustest: «Suured muutused NSV Liidu elus!», «Kahekümnes kongress!», «Hruštšov ütleb — sõdu võib vältida!», «Kahekümnes kongress suhtub eitavalt isikukultusesse!», «Rahulik kooseksisteerimine või aatomikatastroof!»

Derbatšov möödus hotellist «Moskva» ja Ajaloomuuseumist. Nendel päevadel läks ta esimesel võimalusel välja tänavatele kõndima. Niipalju kui ta mäletas, ei olnud Moskva veel iialgi veebruaripakase ajal nii ärevil ja elevil olnud. Derbatšov mäletas teda mitmel moodi, ent säärasena mitte iialgi. Külma käes kaasraputades lugesid inimesed käies ajalehti, neid ei jätkunud, neid anti käest kätte, igas õues võis silmata inimesi, kes midagi arutasid ja millegi üle vaidlesid. Ja Derbatšov ei mäletanud ennast ammu enam säärasena nagu praegu. Ta uuris inimeste nägusid ja mõtles, et veel väga palju, võimalik, et just kõige tähtsam on nendele teadmata. Kuid varsti saavad kõik seda teada. Kõik saavad teada, ja vististi on see veel üheks suureks saavutuseks.

Sadade ja tuhandete suurte ja väikeste inimsaatuste üksteisesse põimumine rabas Derbatšovi, ta tabas ennast sellelt, et vaatas nii enesele kui ka teistele justkui eemalt, ja see ei meeldinud talle. Ta teadis juba, et see tuleb väsimusest, jättis töö pooleli ja läks välja kõndima.

Paljusid asju nägi ta nüüd teisiti ja Borissovat mõnutades (Borissova aga meenus talle miskipärast sageli), vaatas ta ka sellele naisele nüüd teise pilguga. Derbatšovile oli ta nüüd ühtaegu keerukam ja arusaadavam. Derbatšov teadis, et niisuguste eest nagu Borissova maksab ja tuleb võidelda, kuid ta ei teadnud, kas naine peab vastu. Plahvatus on plahvatus, ja säärane nagu see...

Ka edaspidi tuleb võidelda, ent kuidas? Ta teadis nüüd, miks teda varem ei toetatud ega mõistetud, ja mitte ainult Borissova. Aga võidelda tuleb ka Borissova ja temataolistega, tuleb võidelda nende vastu nende endi huvides.

Derbatšov peatus Mausoleumi ees, jõudnud sissepääsule lähemale, tõstis ta krae üles. Oli tunda kuiva talvise tuulehõngu.

Mausoleumi juures toimus tunnimeeste vahetus, ja nagu alati sel hetkel, jäi kõik vaikseks, oli vaid selgesti kuulda mõõdetud sõdurisammu.

Ostoretski Põllutöömasinate Tehase õues tõusis vaiksest rahva kohal kerge auru- ja suitsuvine üles külma õhku — tõmmati kõvasti suitsu. Timotškin trügis Pollakovi juurde:

«Dmitri Romanovitš, kas sa saad midagi aru? Sõnad «isikukultus» — eks see käi Stalini kohta?»

«Arvan küll, et tema kohta. Imestad või?»

«Kas sa tunned ladina vanasõna? Surnutest ei räägita...»

«Jäta, Timotškin. Asi ei seisa mitte surnutes, vaid elavates.»

Julia Sergejevna väljus vagunist, käes väike pruun kohver, millel oli üks tagasihoidlik lukk keskel. Tuttav kolmekorruseline jaamahoone tundus olevat võõras — lahutu suured aknad, rahvasumm, valves olevad raudteelased laternatega. Kuskil peaks ootama auto, kohver võtma kätt. Ta teadis väga hästi, et see on peaaegu tühi, ometi suutis ta end vaevu tagasi hoida, et siinsamas mitte järele vaadata. Ta raputas kohvrit, midagi kõlises, ja ta kummardus, veidi põlve kõverdades, võttis kohvri ja naeratas. Kohvris oli üksainus ese — karp naljaka nukuga.

Derbatšovi ees laia laua peal olid kulunud kaaned pisut roostes metallklambriga. Otse kaanel aja jooksul pleekinud, kunagi rasvane olnud stamp: «Toimik nr. ...», tint oli laiali valgunud. Derbatšov avas kaaned, kuigi teadis toimiku esimest lehekülge juba peast. Ta kordas viiekohalist arvu, lükkas eemale raske pronkstuhatoosi ja võttis suitsu. Pani selle põlema.

«Lobov, Stepan Ivanovitš...». Jaa, jaa, lõpuks oli tal õnnestunud toimik üles leida. Vististi pühendas ta

sellele liiga palju aega... Vististi. Tal on ju tähtsa maid asju, mis tuleks enne käsile võtta...

Ta suitsetas, lehitses mitme aasta eest kokkukõdu tud lehti ja puistas tuhka otse enda ette lauale.

Viiekümne kolmanda aasta maikuu, üle kolme aasta tagasi... Arst, laagriülem... Diagnoos: «Tiisikuse äge vorm...» Kõik.

Derbatšov vajutas nupule ja ütles sisenejale otsa vaatamata:

«Tehke ärakiri... Minu jaoks.»

Vana valgejänes pühkis ära jäljed kohevalt märjal lumelt: tegi äkki suure hüppe kõrvale, jäi tulbana seisma ja haistis liikuvate sõõrmetega ümberringi õhku. Umbes kuue kilomeetri kaugusel Roheliselt Aasast silkas ta ringi madalas alusmetsas, leidis ja näris ebaühtlaselt ära kaks noort pärnapuud ning jooksis siis vastutuult tuttava metsaoru poole. Karvad ta seljal hakkasid kergelt tumenema. Otse oru pervel tegi ta paar hüpet pärituult ja kangestus. Inimese lõhn pani teda hetkeks tarduma, ta liigutas lühikesi esi käppi, ja see oli niivõrd lapselik, et Jegor Lobov laskis püssitoru langeda ning naeratas. Järgmisel hetkel paiskus tolles paigas, kus valgejänes oli olnud, üles tõusu lumepilveke.

Stepanida oli enese sel hommikupoolikul päris ära vaevanud: terveks nädalaks puid valmis pannud, õue lumest puhtaks rookinud (varsti pidi sulale minema), vett tassinud, müügiks varutud munad korvis läbi vaadanud ja keldrisse viinud. Pärast seda pühkis ta tare puhtaks, pesi käed ja einetas. Lubas enesele vaeva nägemise peale klaasikese tšetvertnoist, kuhu oli kirss pandud, pärast seda lükkas uksele riivi ette ja vajus voodisse. Ja alles une virevil, umbes kolme tunni pärast, läks ta korraga ärevaks ning ärkas järsku. Lamas ivakese aega kuulatades, kargas siis püsti ja tormas paljajalu akna juurde. Otse tema majauberiku vastas seisis pikk läikivmust auto. Sääraseid polnud Stepanida eluilmas näinud — madal, lai, akende ees tumedad kardinad. Auto juures seisis kolm meest,

mantlid vägevate vööde ja kraedega, ühel oli nina suurem kui vanataat Silantil. Suure ninaga mees, sirutanud käe välja tema majauberiku poole, rääkis midagi kahele teisele mehele. Need naersid, ja üks neist, tähemat kasvu, vangutas pead, viibates käega kolhoosimajade poole. Suureninaline laiutas käsi, ning siis läks lühem noogutas ja läks mööda teed kolhoositalude poole, teine mees järgnes talle, suureninaline aga suundus lumme tallatud rada mööda otse Stepanida maja juurde.

«Issake, päriselt röövel!» sattus Stepanida paanikasse. «Käes läigib tal miskit... Ja mis ta ometi trügib, kuhu ta trügib?»

Ta hakkas kambris ringi jooksma, kiiruga riietudes, riskas undruku selga, tõmbas sukad ja kotad jalga. Juba pihtkuub seljas, astus ta uuesti akna alla. Peale auto, mille ümber seisid lapsed, polnud kedagi näha.

«Läinud nädalal, tuttav naine rääkis, viidud Korostõlis ka nõnnamoodi päise päeva ajal soolapekitünn ära. Sõitsid autoga ette, laadisid lausa oma silma all peale — ja olidki läind.»

Kahmanud igaks juhuks kaasa raske ahjuroobi, astus Stepanida vöörusse, piilus tagumise ukse prao vahelt salja. Nii see ongi, suureninaline seisis kummargil aida ees, tõstis fotoaparaadi silme ette, plõksutas. «Ahah!» hüüatas Stepanida rohkem üllatusest. Suureninaline pildistas juba sügisel keldri ja aida seina vahele laotud kaokubusid, siis pildistas aida seina, sihtis, nagu Stepanidale näis, otse teda — Stepanida taganes koguni. Piksaninaline põikas nurga taha, ja Stepanida süda tõpatas — talle tuli äkki selgesti meelde, et ta oli kiiruga unustanud keldriuksele tabaluku ette panna. Ta läkkas riivi eest, paotas ust, selg vastu seina surutud, ja läks külitsi mööda muldrikku nurga poole, üleni värisedes. Suureninaline oli juba avanud keldri ukse ja mõmises midagi rahulolevalt.

Stepanida tõmbas ahjuroobi enda ligi, tõstis selle üles, sihtis, ja kui tal poleks sel hetkel jalg muldrikult maha libisenud, oleks suureninaline varsti laua peal lamanud. Nüüd aga prantsatas roop, joonistanud õhus kaare, tälle õlale, ja otsekohe nägi Stepanida tema imestunud nägu, silmi, valust kipras nina, mees karjus

midagi arusaamatut, taganedes keldri juurest lumm pilk kiindunud ahjuroobile, mis jälle kõikus Stepanid pea kohal.

«Ei tea, mis keeli ta patrab,» mõtles Stepanida, kel lele tuli kohe meelde neljakümne teine aasta, kus sakslased esiti just niisamuti kõike pildistasid, siis süütasid põlema ning pildistasid uuesti, varjates end kuumuse eest ja hirnudes naerda. See mõjus Stepanidasse niivõrd rabavalt, et kui suureninaline, fotoaparaat rinnal tolknemas, keldri juurest otsejoones mööda lund tee poole tormas, sööstis Stepanida talle järele ja sai talle ikkagi veel kord äiata, kui mees, purustades varbtara, ennast sellest üle vinnas, sai, tõsi küll, äiata ainult uppis tagumikule. Mehe jälgedesse astudes, kus juures lund kottadesse sattus, üritas Stepanida teele jõuda, kuid suureninaline oli juba autosse lipsanud ning auto sööstis kiunatades minema.

«Aa-p-pi!» kisendas Stepanida, joostes teele ja viibutades roopi.

Tema juurde jooksid igast kandist naabrid, naised ja mehed, ja varsti oli tema ümber juba kogunenud päris rahvasumm. Tahhinin astus ligi, veidi aja pärast tuli tagasi ka seesama läikivmust auto. Sellest ronis välja kaks meest, suureninaline ennast ei näidanud. Tundes, et midagi on korrast ära, jäi Stepanida vakka, püüdes kõrvaga tabada, millest kõneleb seal, auto ees, nende võõrastega esimees. Tahhinin aina laiutas käsi, vaatas tagasi, lühem mees aga rõkkas naerda, viimaks astusid kõik kolm rahva juurde, ja too lüheldane, nägu naerul, sihtis Stepanidat fotoaparaadiga. Naine taganes rahva hulka, Tahhinin aga ütles pahaselt:

«Mis sa ometi, Stepanida, need on ju kirjanikud Inglismaalt. Nendel on luba.»

«Aga kuda mina seda tean?» urises Stepanida vastu, unustades, et teda igast küljest pildistatakse ja tema on üksi — kõik olid tema juurest kaugemale tõmbunud. «Tulgu külanõukoguga, kui luba on. Ta ronis minu keldrisse.»

«Mis sa lobad! Aitab!»

«Ja sina ära karju! Näe, vahi, tara lõhkus ära, mullu tagusin kokku. Mis luba sihuke on — üksikul naisterahval tara lõhkuda?»

Suureninaline ronis nüüd autost välja ja ühe käega teist kätt toetades silmitses Stepanidat. Too ähvardas seda ahjuroobiga.

«Aga kuda mina tean, kustkandist tema on? Näe, Nikita Sergejevitš rääkis ka Moskvas... Nüüd ei tohi igasugust ülekohut lubada ega ole teil enam endised ajad. Ma kirjutan Moskvasse, küll ma teile näitan kirjanikku! Tulgu külanõukoguga.»

«Nonoh,» lausus Tahhinin vaiksema häälega. «Aitab.»

Lüheldane, hüpeldes heast meelest, aina klõpsutas fotoaparaati.

«Just nagu hagu ja seina pildistama, ise aga keldrisse. Teada puha!»

«Mine koju, Stepanida!»

«Lähen siis, kui tahan. See põle sinu asi, kas ma tanumal seisan või ei seisa. Näh, tahan ja seisan.»

Auto veeres varsti minema, ja Stepanida, kes oli paraja jagu närveerida ja külmetada saanud, läks koju, kuid sellega see asi veel ei lõppenud.

Umbes kolme nädala pärast toodi Stepanidale külanõukogust tema nimele tulnud pikk ümbrik, mis talle allkirja vastu kätte anti. Kui see avati, leiti sellest ajaleht. Stepanida tundis otsekohe enese ära, ja tema kõrval oli mingil kombel pildi peal ka too suureninaline mees, ja pildi all oli midagi kirjutatud mustade võõraste tähtedega. Nende juurest läks punane nool, mis osutas ühtaegu nii Stepanidale kui ka tollele suureninalisele. Algul tahtis Stepanida ajalehe tulehakatuseks ahju pista, kuid mõtles ümber, pani riidesse ja läks koolimajja. Noor õpetajaneiu tõlkis teksti. Sellest sai Stepanida teada, et ta on kartmatu naine, ja kellelegi oli kohe arusaadavaks saanud, miks sakslased ei suutnud Venemaale midagi teha. Ajalehes oli Stepanida pea kohal tema maja — nii nagu see tõeliselt oli, ukse, akna ja korstnaga, ning Stepanida ütles õpetajale:

«Näe, siingi luiskavad. Panid maja mulle pea peale. Oleks pidand teda kõvemini kopsama.»

Stepanida peitis ajalehe kirstu ega näidanud seda teistele meeleldi.

Kevade ootel elavnes liiklus Ostoretskimaa teedel. Traktorijaamad vedasid veel viimast kütteainet ja varuosi, kolhoosid vahetasid seemneid. Kolhoosnikud varusid endale kevadeks puid, turvast, kolhoosid ehitusmaterjali. Uuest aastast alates käis regulaarselt üks kord päevas väike buss Ostoretski ja Rohelise Aasa vahet, mõnikord vilksatas mäekinkudel külast külla sõitev auto-raamatupood või möödus kontserdimatkal viibiv teatrirahvas lauldes. Igasuguseid inimesi võis kohata Ostoretskimaa maanteedel ja igaühel neist olid omad asjatoimetused. Üks vedas posti, teine tsementi või varajasi tibusid rajooni inkubaatorist, kolmas aga sõitis lihtsalt sugulaste juurde külla, mõtles pihlakapirukatele, rõikaga süldile, südamlikule jutuajamisele isaga viinaklaasi juures, mis niisugusel puhul justkui imeväel, kui palju sa ka ei kummutaks seda endasse, seisis alati pilgeni täis.

Viimasel ajal nägi Marfa Lobova unes aina teid. Kivisillutisega ja vihmast püdelaks muutunud, puudega palistatud laiu maanteid, sadade jalgade tallatud teeradu aasadel. Ning alati eespool sammuva mehe kogu. Uinudes teadis ta alati, et nüüd ta hakkab kiirustades edasi minema, jooksma, tema aga, see võõras mees, on ikkagi temast ees ja endiselt kaugel. Jõuetuks muutudes hüüdis ta, sirutas käed välja, mees aga kaugenes, muutudes aegamisi väiksemaks, et lõpuks täitsa kaduda. Marfa ärkas üles ja jäi mõttesse.

Stepani juurest põikasid mõtted Jegorkale, juttudele külas — viimasel ajal oli neid palju, millest küll kõik ei räägitud tallis ja farmides, kolhoosikontoris, traktorijaamas. Ja ega see rahustanud, ei. Teda segas too mees teedel. Kui vaid pea oli padjale vajunud ja silmad sulgunud, terendas see mees juba eemal, ta polnud kordagi Marfa poole tagasi vaadanud ning aina tõttas, tõttas edasi. Marfa ei saanud kuidagi aru, kuhu ta kiirustab, mis rahulikku meelt siin saab olla. Kuid süda oli siiski kergemaks läinud, oli avalam tunne. Võta kas või toda vaidlust noorte traktoristide vahel, kes vedasid farmidesse heinu. Ja tõsi ta on, kellele seda sõda vaja? On hea, kui sõda enam ei tule, kui

palju rõõmu jääks noortele maa peal alles, nüüd hakkavad nad just suureks sirguma.

Unetud ööd — pikad, venivad, pole neil otsa ega äärt. Koidikul vajuvad silmad vägisi kinni, ja juba hooklebki jalgrada alles niitmata heinamaadel, rohi on vöost saadik, päike kõrgel, kuum, ümberringi õitseb kõik, lämbe lillede uim — pole jaksu joosta. «Oota!» hüüb ta, sirutab käed talle järele, ning laseb need närvatult alla langeda — jälle pole eespool enam mitte kedagi. Marfa vahib ärevalt ringi, ta tunneb: keegi seisab tema kõrval. Päike lõõskab, ta ei suuda jalul püsida ning vajub hiljukesi tihedasse rohtu, heidab hiilli ja kuuleb: keegi astub ligi ja jääb tema kõrvale seisma.

«Kes sa oled?» küsib ta, liigutades kuivi huuli.

«Kuule, Marfa,» kostab täiesti võõras hääl. «Nendel piitudel siin kasvab laanelill. See on madal taim, kesiste õitega, neid ei märkagi. Kas kuuled?»

«Jah, kuulen.»

«Teda on raske leida. Kuid sa otsi ta tingimata üles. Ta õitseb parajasti. Tal on sügavad juured, kaeva need välja ja keeda teed. Joo seda üks klaasitäis ära, sa tunned mõrkja rohu maiku suus, kuid joo ikkagi.»

«Misjaoks?»

«Joo. Ma tahan sind aidata,» kuuleb ta juba kuskilt kaugelt. Ta ärkas üles, lamas ja tuletas naeratades meelde, kuidas eile lüpsjad farmis laulsid soldatinaisest, kes ei jõudnudki «oma kullakest-kallikest» ära oodata, ometi ei uskunud ta, et mees on surnud, aina ootas ja tõrjus kõiki enda juurest eemale. Ning siis keetis ta vana ema talle rohuteed kivirikust, ja esimest korda jäi üksildane soldatinaine rahulikult magama.

Toska Laboda venitas nii pikalt üleminekutel, et Marfal hakkasid silmad kipitama, ta istus vanal piimapiekul, kartes liigatada.

Kui Marfa lõunavaheajal farmist koju läks, et Jegorile süüa anda, sammus ta tasahilju, ta ei suutnud kuidagi oma unenägu unustada.

«Tere, Marfa Andrejevna,» kuulis ta ja peatus. «Sa oled viimasel ajal nagu kõhnemaks jäänud.»

«Töö, Sergei Vikentjitš,» kostis naine. «Ja ma pole teid enam ammugi näinud.»

«Ka minul on palju tööd. Nende rüblikutega on siin õiendamist.»

«Eks seda muidugi. Teie aga, nagu ma näen, olete ikka endine. Näe, minu Jegorka on ka visand kõvasti kasvada. Ja mina olen vanaks jäänd, teie aga muudkui õpetate...»

«Kuidas siis, mäletan, kui vallatu plika sa olid, üks kordüks ei hakanud sulle kuidagi pähe.»

Marfa noogutas. Ta armastas seda kepiga vanameest, kes oli juba sõjaeelsest ajast peale olnud Rohelise Aasa seitsmeklassilise kooli direktor. Oli partisanina võitlemas käinud ja jälle tagasi tulnud, tema uksele võis koputada kas või südaöösel, alati tegi ta ukse lahti, ajas juttu. Nagu tol korral, kui Stepan kinni võeti. Teised jooksid algul laias kaares mööda, tema aga astus ise Marfa juurde, teretas, tuli vahel Marfat vastama, käis ka farmis, ja sellest ajast alates hüüdis teda ainult Marfa Andrejevnaks. Muudkui vaatas läbi prillide, vidutas silmi, vahel ohkas, vaikis koos Marfaga.

Praegugi oleks ta nagu aimanud Marfa mõtteid, puudutas teda pealtpoolt küünarnukki.

«Pole viga, Marfa Andrejevna, pole viga. Sa saad veel elus palju rõõmu näha.»

Marfa lõi silmad maha.

«Mis nüüd minust... Kui inimeste rõõmustki nii saaks.»

«Ega seda vähe ole, Marfa Andrejevna, see on kõige tähtsam. Näed, millest nüüd kõik ei räägita, pole sellega harjunud, see rabab päriselt. Vahel jääd kõiki seda uudistama. Katsu aru saada, mis see tähendab.»

«Ma näen. Küllap minul on raske sellest aru saada, Sergei Vikentjitš».

«Aga kellel siis kerge on? Tõde, Marfa Andrejevna, on küll mõru, kuid see ei söö südant seest. Noh mine nüüd, mine,» hakkas ta kiirustama. «Sa tahad ju süüa.»

Koolimaja uksest pudenes välja lapsi, kes kotte viibutades ja tõugeldes neist möödusid, ja vana õpetaja noogutas:

«Näe, muudkui sirguvad. Kui saaks poole endalt maha raputada. Kui palju ma neid veel teele saadaksin!»

Hoolimata tavalisest töökoormusest näisid nüüd päevad ja eriti veel õhtud pikkadena.

Julia Sergejevna lehitses oma märkmetega raamatuid, laskis pilgul üleskirjutustest, visandeist, kaalutlustest üle käia. Mis siis ikka, endale pole tal midagi ette heita — teekond on pikk, suur töö on ette võetud. Viimane aeg, rohkem kui kolm aastat, on ta ära väsitanud, liiga palju muutusi, liiga suur energiakulu, liiga palju on jäänud veel tegemata. Kuid toda seesmist tuge, mis annab fanaatilise võime pimesi uskuda kõige toimuva vajalikkusse ja arukusse, tal ei olnud, ning see oli teda piinanud ja piinas ka praegu rohkem kui kõik reaalsed raskused ühtekokku. Ta teadis, mille vastu peab võitlema ja kuidas võidelda. Aga kas seda on v a j a? See «kas on vaja» oli temalt röövinud ja rabavis kõik. Iseenese silmis oli ta jäänud samasse paika, kus oli olnud rohkem kui kolm aastat tagasi. Või olnud õnnelikke nädalaid, kuusid, ta oli tundnud ennast tugevana, kindlana, endiselt toimekana. Kahe aastaga oli ta inglise keele ära õppinud ning uuris nüüd ohinal välismaist põllumajanduslikku kirjandust. Või lugenud Viljamsit, Lõssenkot, Mitšurinit, vaielnud ja tõmmanud paralleele. Vahel tundus talle, et on saabunud aeg edasisööstuks — ja äkki nägi ta, et on irdunud reaalsusest, vankumatuist majanduslikest faktoreist, otsis oma vigu ja leidis need. Algas tagasilangus, depressioon, ta muutus ujedaks, kinniseks, sõnaahtraks, sõitis palju oblastis ringi, ning taas tulid tagasi vaimurõhuvus ja enesekindlus.

Ja nüüd?

Nüüd on Ostritsale juba ehitatud sillus, süvendis edeneb töö jõudsasti, rajatakse liine, ei, praegu ei taha sellest mõtelda. Vististi sellepärast, et üha rohkem on tunda raskusi. Jälle puudub raha, viimase kvartali tsement on maksmata, ei jätku vilunud insenere. Muide, talle on see nüüd ükstapuha. Mingu kõik kus seda ja teist. Kas hetkemeeleolu? Ikkagi on see tema haiming, tema on selle ellu kutsunud. Ja kui palju on veel praegu ja oli ka tollal rahulolematust, keeldumist mõista, järele mõtelda... Isegi kui ta eksis,

seda pole ju üksi temale vaja. Hästi, olgu [illegible] nüüd?

Julia Sergejevna istus, käed ülestikku laual. [illegible] nad on — need viimased aastad.

Ta pööras lehekülge, luges läbi äramärgitud koha.

«NLKP Keskomitee pleenumi otsusest.

7. septembril 1953. aastal:

«Kohustada oblastikomiteesid, kraikomiteesid [illegible] liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomitee[illegible]sid muutma põllumajanduse juhtimise meetodeid, tegema lõpp pealiskaudsele, bürokraatlikule lähenemi[illegible]sele... juhtimisele, likvideerima administreerimise[illegible] tugevdama sidemeid rajoonide ja kolhoosidega...»

Julia Sergejevna pööras aeglaselt märkmiku lehe[illegible] külgi.

«Muidugi, elektrijaam. Oblastile kuluks ära ka kaks hüdroelektrijaama — saja kuni saja viiekümne tuhande kilovati võimsusega. Millal riik veel ükskord abistada jõuab.»

«Verev videvik Gorizovi ikoonidega üksikelamus[illegible] imelik tunne. Ikoone mitte käest lasta — astuda samm[illegible] nende üleandmiseks Ostoretski kunstimuuseumile[illegible]

«Viisteist-kakskümmend lehma (lehma!) saja hektari põllumajanduslike kõlvikute kohta. Meil on vii[illegible] kuni seitse looma. Parimates kolhoosides üheksa kuni kümme.»

Koosolekul «Rohelises Aasas»:

«Kana munes ühe muna ja pani pool kolhoosi nahka. Miks? Ahah, ebarentaablus...»

«Uurida lihakombinaadi tegevust.»

«Maljugin ei petnud minu ootusi. Inimeses peab oskama näha temas peituvaid võimeid. Puudused ja pahed torkavad alati teravalt silma.»

Jutuajamisest kunstnikega:

«Luua linna kunstinõukogu. Monumentaalse seina-maali ja arhitektuurilise terviku seos. Maalikunsti ja arhitektuuri süntees monumentaalse seinamaali kaudu. Töötada välja ühtne kaasaegne sotsialistlik stiil linnade kujunduses. Kasvatada rahva kunstimaitset. Viia kunst kõige laiematesse rahvahulkadesse. Monumentaalne maalikunst kui kõige kättesaadavam ja arusaadavam vahend.»

Borissova tahtis bloknoodi sulgeda, kuid nägi uut [illegible]kannet:

«Herbatšov. Nõupidamine. Viiekümne teine aasta. Ta [illegible]olnud juba tollal rahul. Oli kindel, veendunud, et [illegible]ma tõekspidamised on õiged. Mina aga olen endiselt [illegible]veendunud, et puudusi on vaja hoopis teistviisi välja [illegible]urida. Plaanipäraselt, visalt, ilma nende kramplike [illegible]ärmideta, mis sarnanevad konvulsioonidega. Eriti [illegible]tal, kolme aasta eest. Ma ei suuda ennast sundida [illegible]ma kirja peale vastama. Ma ei taha ja ma ei suuda. [illegible]tleb ennast sundida. Sundida!»

«Tal läksid sõnad üha rohkem tegudest lahku. [illegible]J. V. Stalini isiku kultus tekitas tema viimastel elu[illegible]astatel eriti tõsist kahju parteilisele ja riiklikule üles[illegible]ehitustööle... et tulevikus parteis ja meie maal iialgi [illegible]ei tekiks taolisi nähtusi.»

«Kinnine nõupidamine,» sõnas ta vaikselt, jäädes [illegible]mõttesse, ning pööras taas kähku lehekülge.

«Raugematu energiaga jätkata tööd põllumajanduse [illegible]klassiarendamise alal... üldine mehhaniseerimine... [illegible]ralt suurendada viljakust... igati arendada nõuko[illegible]ogude demokratismi...»

Julia Sergejevna tõusis püsti, viskas bloknoodi [illegible]laualе. Tal hakkas häbi oma ägedusest, ta silus lehti, [illegible]pani märkmiku laualaekasse.

«Ei, tal pole õigust. Ta on liiga palju andnud ja annab praegugi, et lihtsalt võtta kätte ja tagasi tõmbuda. Ta [illegible]on alati suutnud ennast sundida.

«Halb on, et tal mitte kedagi pole. Ajaks targa lähe[illegible]dase inimesega juttu, vaikiks lihtsalt, istuks ja vaikiks. [illegible]Ema ei saa temast aru.

«Ta peab, peab ennast sundima.

«Raamatud, raamatud... Kui palju neid on... Ega need ikkagi sõpra ei asenda. Diivan, laud, tualettlauake [illegible]ulatava peegliga: ta ei sallinud lahtisi peegleid. Lem[illegible]mikgravüür põhjamaa eeposest.

«Ja ongi jälle üks aasta möödunud. Kuid mis sel[illegible]lest?»

Üle kogu seina üksikasjalik oblasti kaart. Ja Voz[illegible]nessenski kõrgendikul põleb igavene tuli Tundmatu [illegible]sõduri ees.

«Aknast on kaugele näha. Käia õige hüdroelektri-

jaamas ära? Missugune aasta see ikkagi on olnud, mis-
sugune aasta... On, jah, on olnud. Aga mis siis nüüd
saab?

Julia Sergejevna võttis laualt tuhatoosi ja pani selle
aknalauale. Tumedate sirgete kulmude joon oli liiku-
matu, justkui tardunud.

Derbatšovile tuli alatasa meelde põliste auväärsete
kaskedega aas — tundlikud oksad langesid elava rohe-
lise tulvana peaaegu maani, vähim kui tuuleõhk pani
nad eredas päikesevalguses värelema, meenus karge
kaste sõnajalatihnikus. Ostoretskis töötamise aegu oli
Derbatšov ainult kord, sõidul ühte kaugesse rajooni
saanud kevadises metsas lonkida, kuni onu Griša mon-
tori kallal nokitses, ja sattunud siis sellele aasale, täis
rahustavaid kahinaid ja häälitsusi, kõndinud tihedate
sõnajalgade keskel, pekstes kastet maha, ja seisnud
kaua ühe noore kase ees. See oli teistest peenem, kuid
kõrgem, noore ühetasase tüvega, ja selle lehestikus
mängles päike eredamalt. Derbatšov eemaldus ja tuli
taas kase juurde tagasi, ja lõpuks sai ta aru, millega
see teda nii ligi tõmbas. Kase tüvi helendas sina-
kalt; näis, et kui seda puudutada, purskab sõrmede
alt välja jahe valgus.

Lõpuks kiskus Derbatšov enese kasest lahti
ja läks ära, tagasi vaatamata. Sinakas helendus
aga vilkus hiljem veel kaua silme ees ja meenus
sageli, ja ka nüüd, nelja aasta pärast, tuli see talle
meelde.

Derbatšov heitis pilgu aknast välja vastasmaja katu-
sele ega saanud aru, milleks ja mis mõttes on temaga
alustatud niisugust jutuajamist. Kuigi tal ei olnud
just kerge olnud viimastel aastatel, eriti pärast Mosk-
vasse tagasipöördumist, võiks teda ehk nimetada
pealetükkivaks, jämedavõitu, taltsutamatuks inime-
seks, ja teda ongi nii nimetatud, kuid mitte kunagi ei
ole teda nimetatud ega tohi nimetada põhimõttelage-
daks, alatuvõitu või autuks inimeseks. Tema kiri
Keskkomiteele meie maa põllumajanduse raske olu-
korra põhjustest, mille ta oli saatnud juba enne sep-
tembripleenumit, oli esile kutsunud kärarikkaid dis-

kussioone, teravat poleemikat, ja teda oli kahel korral
Keskkomiteesse välja kutsutud.

Ta oli kaugel mõttest, et tema on niisugune üksik
tõe eest võitleja, kuid see, mis hiljem Keskkomitee
pleenumil räägiti, näis talle tema enda vajalike ja
ainuõigete mõtetena. Ta teadis: elus on kõik niivõrd
küpseks saanud, et kas ta on olemas või pole teda ole-
mas — kõik areneb niisama hoogsalt edasi, tema
ainult ei saanud tookord tegemata jätta seda, mis ta
tegi, nii nagu ta ei saanud elada hingamata ja söömata.
Ta polnud seda varjanud ega varja ka praegu, et
Stalini surm mõjus temasse nii, nagu oleks ta õhku
raskelt sisse hingates rinna viimse võimaluseni täis
ahminud, kurgus klomp, kopsudes rebiv ja silmades
rõhuv tunne. Tollal oli see närvidest, pinevilolekust,
ja mingit puhtalt füüsilist kergendustunnet oli nüüd
tuhkem kui midagi muud. Ja hiljem Moskvas omad
komplikatsioonid, omad probleemid, kas või perekond-
likud, naisega. Ta oli kindel olnud, et vähemasti sellel
on lõpp, aga tuli välja teisiti, sugugi mitte nii, nagu
ta oli mõtelnud. Tõsi küll, kui täiesti aus olla, just sel-
lele polnud ta üldse mõtelnud, vahest ainult viimastel
kuudel. Siis aga olid nad võõrad olnud ja kohtunud
nagu võõrad, naise näoilmegi ei muutunud, kui ta ukse
avas ja meest silmas. Esimesegi öö magas Derbatšov
üksinda, oma vanas kabinetis, tuttavate raamatute ja
mööbli keskel. Nad peaaegu ei rääkinudki teineteisega,
naine ütles vaid, et poeg on Sverdlovskis praktikal.

«Jah, ma tean,» kostis Derbatšov. «Ma sain kirja.»

«Kas sa süüa tahad, Kolja?»

«Ei, tänan.»

«Kas teen sulle aseme kabinetti?»

«Jah, palun.»

Derbatšov polnud kordagi naise nime nimetanud, oli
vaid endamisi märkinud, et naine näeb hea välja, pole
põrmugi muutunud, ajal justkui polnud võimu tema
hile. Seesama laitmatu soeng, lahk täpselt lauba kes-
kelt tahapoole, needsamad põsed ilma ühegi kortsuta,
seesama rahulik silmavaade.

«Vann on valmis,» teatas naine ja justkui kohenda-
des juukseid puudutas kõrvu, kus olid tillukesed, vee-
piisataolised kõrvarõngad. Ja alles nüüd märkas Der-

batšov, et neid varem polnud ja et naine kõvasti närveerib.

«Miks ma tulin siia?» mõtles ta. «Oleksin pidanud mõne inimesega telefoni teel kokku leppima...» Hiljem ta sellele enam ei mõtelnud, tal oli siiatulekuks õigus ja ta oli tulnud, siin on ruumi nii temale kui ka naisele, ja eks hiljem näe.

Ta lahkus kodunt vara ning tuli hilja tagasi, läks otse kabinetti, kus ase oli juba valmis. Tema tagasituleku päevast oli vist nädal või veidi rohkem möödunud, kui ta südaöösel üles ärkas ja otsekohe mõistis, et naine on siin. Ta istus diivaniserval ja ta käsi lebas mehe otsmikul. Naisel oli väike ja jahe peopesa.

«Pane tuli põlema,» palus Derbatšov pilgu aja pärast, ning naine tõmbas käe tagasi.

«Ütle, Kolja, milleks see kõik?» kuulis ta naise häält ja jälle alles pärast pikemat pausi küsis:

«Mis?»

«Kas sa suudad mulle andestada? Kunagi?»

Mõlemad teadsid, et ta ei oska seda, ja see, et naine seda temalt ikkagi küsis, sundis meest kulmu kortsutama, kuid sundis ka ütlema:

«Ma ei tea.»

Ta lausus «ma ei tea» kuidagi ebamääraselt ja sunnitult. Juba enne neid sõnu tulid talle meelde Borissova värisevad sõrmed tema õlgadel. Soov akna juurest ümber pöörata ja suruda see naine, see teine naine hästi kõvasti enda vastu, oli tol korral peaaegu vastupandamatu olnud. Ta teadis, et taolised naised tulevad vaid üks kord ega tule hiljem enam iialgi tagasi.

Ja see naine oli tõepoolest ära läinud, et mitte iialgi enam tagasi tulla, kuid just nüüd olid kõigest sellest, mis oli tol korral, tol märtsiööl kolme aasta eest sündinud, tal meeles ainult naise värisevad sõrmed tema õlgadel.

«Ma ei tea,» ütles ta naisele leebemalt ja ükskõiksemalt.

«Muidugi, Stalin, ja mis siis Stalin?» mõtles Derbatšov üha aknast välja vaadates. «Muidugi, rahvas, riik, maailmapoliitika, ja mis siis? Rahvas vajab tõde,

see on rahvas, ja rahva tõde on kõige parem poliitika, ja mis siis? Mis sellele inimesele vaja on, et ta sarnaseid räägib? Kongressi otsus on kõigile kohustuslik, mis mõtet on siis sellel jutul? Pehmendada, mitte säärases ulatuses, resonants...» Derbatšovile tuli jälle meelde viiekümne kolmanda aasta märts, nädal toauberik tädi Glaša majas, südaöösel ootamatult ilmunud Borissova; talle meenusid koguni oma mõttemõlgutused ja hingeseisund tollal, ja ta mõtles: «See mees tugitoolis on ju tervenisti minevikus, ta ei taipa mitte midagi. Ta on kindel, et temast sõltub see, milline ilm tuleb, ja ta ei taha millestki muust aru saada. Talle on võim kõige tähtsam, ja ta võitleb selle eest. Tema kõlavate fraaside taga rahvast ja parteist on vaid üks: aga kuidas see mind riivab? Siin ongi vastuolude kokkupõrge. Ja mitte ainult minule ei püüa ta auku pähe rääkida, ka teistega on ta rääkinud ja räägib veelgi.»

«Te tahate, et ma just niisuguselt positsioonilt avaldaksin oma arvamust Keskkomiteele?» küsis Nikolai Gavrilovitš äkki järsult, pöörates pilgu aknalt ära, ja tumedapäine, lodevlopsakas mees tugitoolis kergitas paljuralt oma turskeid õlgu, nõjatus toolikorjule. Nende õlgud kohtusid.

«Jah.»

«Ma ei tee seda.»

«Miks?»

«Ma pole sellega nõus. Me oleme juba tõde avaldanud ja meil ei ole nüüd õigust taganeda. Me peame edasi minema, lõpuni minema — see on ainuvõimalik tee. Te ütlete — riik, partei. Aga riik seisab ainult siis tugevatel jalgadel, kui rahvahulgad teavad kõik, mis on toimumas. Kui nad võivad kainelt kõige üle otsustada ja teevad kõike teadlikult. Niisugune on minu seisukoht.»

Tumedapäine mees tugitoolis muigas, kuid mitte silmade, vaid paksude huultega.

«Andestage, Derbatšov, ma võiksin Leninit täpsemalt tsiteerida. See aabits sai mulle selgeks veidi varem kui teile. Teil isiklikult on minuga tekkinud raske vahekord. Kas või tolles Ostoretski küsimuses. Saage aru, enne kui nõustuda teie määramisega, pidin ma kõike

analüüsima ja arvesse võtma. Riik on riik. Ma olen praegugi veendunud, et . . .»

«Ma ei kahtle, et te tunnete Leninit. Kuid tundmisest üksi ei piisa veel. Pealegi on mulle ülesandeks tehtud, ja ma täidan mulle antud ülesande lõpuni.»

«Derbatšov, andestage, nii nagu teie alistun ka mina Keskkomitee otsustele. Meil on raske jutuajamine, mina isiklikult ei soovinud seda . . .»

«Teie isiklikult ei soovinud seda jutuajamist?» küsis Derbatšov, rõhutades sõna «isiklikult». «Ka mina poleks seda tahtnud. Kui me aga juba kord kohtusime, räägin ma seda, mis mõtlen.»

«Ma paluksin teid veel järele mõtelda. Ma ei kahtle põrmugi, et te teete oma tööd hästi. Seda ongi tarvis teha. Vaadake avarama pilguga. Siin tuleb kõigepealt lisaks olla suur poliitik. Meie partei ja riigi prestiiž on suurem kui kunagi varem. Milleks siis seda õõnestada . . . Lenini mõtteavaldustesse ei tohi samuti suhtuda dogmaatiliselt. Kas teie ise tõesti mõtlete, et me midagi võidame, kui me kogu maailmas veel rohkem reklaami teeme Beriale kui suurimale kurjategijale?»

«Ma avaldasin oma arvamust. Me peame tõe Stalini kohta lõpuni välja ütlema, ja me teeme seda. Tuleviku nimel peame mineviku suhtes halastamatud olema. Tõe palge ees ei saa midagi varjata ei mina ega teie, kui me seda ka tahaksime.»

«Aga kui teie käest küsitakse: ja mida tegite teie, Derbatšov? Ja kui teie ei vasta, on loogiline mõelda, milleks kogu see tohuvabohu? Millal te tulite selle peale, Derbatšov?»

«Kogu oma elu jooksul. Kümned tuhanded kommunistid on hukkunud,» sõnas Derbatšov järsult ja muutus kahvatuks. «Mina nende hulka ei sattunud, kas siis selles on minu süü?»

«Derbatšov!»

«Andestage, teie küsimuse teisele poolele vastan mõtsekohe, siin ma vaid nõustun Keskkomitee enamusega. Ärge vaadake nii sarkastiliselt, ajalugu on hirmus asi. Stalin oli selleks piiriks, mis kõike tagasi hoidis. Ja võimalik, et see ongi tema kõige rängem süü. Kui seda piiri hästi teraselt uurida, saavad paljud asjad selgeks. Inimene rahva üle, see on inimene ilma

rahvata. Ja sellest ma mõtlengi. Ma ei salli kõrgelennulisi sõnu, kuid partei on nüüd midagi grandioosset korda saatnud. Midagi grandioosset! Teisiti see ei võinud ega võigi olla. Ja siis . . .»

«Ma kuulan.»

«Ma tahtsin mainida väga lihtsat asja. Pojad ei lähe isadest kaugemale mitte sellepärast, et nad targemateks sünniksid. Nad sünnivad samasugustena. Nendel aga on üks paremus. Nad on juba sündides isade kogemuste arvel rikkamad. Selles on kogu inimkonna ajaloo mõte.»

«Milleks te seda räägite?»

«Tulevastel põlvedel ei ole õigust korrata oma eelkäijate vigu. Selleks . . .»

Derbatšov vakatas tusanedes.

See sarnanes juba aabitsatõdedega. Mees tugitoolis sai suurepäraselt kõigest aru. Ta lihtsalt ei olnud päri, ta oli lihtsalt harjunud suvaliselt mõistma või mitte mõistma. See oli mugav. Kui vaatad — see pole nägu, vaid kuu pilvede vahel. Ptüi, kurat, kust laulust see on?

«Vaat nii,» lausus Derbatšov.

«Kõvasti öeldud. Millega te siis seletate Stalini populaarsust, kuulsust, lõpuks usku temasse?»

«Las seda teevad teised. Muide, meil on neid, kellel selle äraseletamine erilisi raskusi ei valmista. Kas tahate, et ma konkreetselt nimetaksin?»

«Otsite tüli? Te unustate midagi: partei on ära märkinud Stalini vead ja on ära märkinud ka teened.»

«Siin tuleks veel järele kaaluda.»

Tumedapäine mees tugitoolis naeratas jälle huultega ja tõusis käetugedele nõjatudes raskelt üles.

«Ärge huupi lahmige, Derbatšov. Ma tunnistan, oli viga, kuidas saaks ilma vigadeta? Kas või too asi elektrijaamaga Ostoretskis, teie küsimus varem. Muide, kas te kavatsete Ostoretskit külastada?»

«Lähemate kuude jooksul mitte, ei pääse liikuma.»

«Mis siis ikka, ma mõtlesin, ehk vaatate, kuidas seal on, kohapeal. näeb kõike alati paremini. Muide, mina isiklikult midagi hirmsat ei näe, Borissova veab välja.»

«Mina aga arvan, et Ostoretskimaa kolhoose peab kõvasti abistama. See kõrvalhüpe läheb neile kalliks

maksma. Borissovat oleks tulnud õigel ajal peatada, talle aga karjuti kolmekordne «hurraa», ja vedaski viltu.»

«Kes meist pole eksinud? Mis siis ikka, Derbatšov . . .»

«Nägemiseni.»

«Olge terve.»

Kõrge ja raske uks avanes ja sulgus käratult ning tihedalt. Sammudes mööda koridore ja hiljem tänaval kõndides mõtles Derbatšov, et Borissova mainimine oli maskeering kõneaine muutmiseks, et muljet plaatki leevendada. Naiivne, halvasti varjatud käik. Mis see on, kas nõrkus või süütunne? Või segadusse sattumine? Ei ole nagu üks ega teine.

Talle tuli vastu noor jumekas naine, kelle kõrval tippis naljakalt rihma otsas valge lontkõrvadega koera näss. Derbatšov peatus, laskis naise koeraga mööda minna, vahtis neile järele. Naise nägu tundus tuttav olevat, ent kuidas ta oma mälu ka ei pingutanud, ei suutnud ta meelde tuletada. Ta ohkas ja läks edasi.

7

Vasja Solontsov oli muutumas noorukiks, venis aina pikemaks ja läks kõhnaks. Juba märtsi hakul paistsid ta näol ja kaelal tedretähed selgemini silma. Ta kasvas riietest kiiresti välja. Solontsova õmbles ja ostis talle rõivaid, kasvamisejagu arvesse võttes. Sügisel hakkab ta kuuendas klassis käima. Näis, et koos pikemaks sirgumisega muutus ta ka kinnisemaks. Poljakov pani kord tähele, et poiss nüüd palju loeb. Kõik need olid seiklusjutud, lood spioonidest ja reisikirjeldused. Jules Verne ja Fennimore Cooper, Wells ja Aleksei Tolstoi, hulganisti raamatuid põneva spionaažisüžeega. Kord lõi Poljakov lahti ühe neist, salapärase pealkirjaga «Must mask», ja virgus alles siis, kui oli jõudnud viimase leheküljeni. Tükk aega vandus ta kurja, kahetsedes äraraisatud aega.

Seejärel pidas ta Vasjat terasemalt silmas, esitas talle rohkem küsimusi läbiloetud raamatute kohta ning alustas märkamatult pealetungi detektiivjuttudele. Ja

peaaegu kaks kuud kestnud pingutuste tulemuseks oli, et ta tõmbas Vasja padja alt välja «Šagräännaha».

«Vaata, mida tema loeb.»

«Ta peaks koos sinuga muidugi uurima heinaväljasüsteemi ja raamatut «Sõnnik kui viljakuse tõstmise vahend».»

«Asjata pilkad, mul on paks nahk, Jekaterina Vassiljevna.»

«Ma ei saa sinust aru,» tegi naine hoopis muust juttu. «Mis sul vaja on? Sul on ju hea töö. Sina aga nagu oleksid alalõpmata millegi peale pahane.»

«Jäta, mis sa porised. Mis on lahti?» imestas Dmitri.

Solontsova ei haaranud ta naljatlevast toonist kinni, läks eemale, istus diivanile.

«Jälle on varsti kevad.»

«Jälle on varsti kevad. Viies, Mitja. Meie aga pole kordagi üheskoos puhkusel käinud. Tädi on juba mitu saatnud Aasovi mere äärde kutsunud, tal on seal väike majake.»

«Pea'nd, pea, kas tõesti viies kevad?»

«Mitte midagi sa, Mitja, ei mäleta peale oma raamatute.»

«Pea nüüd, Katjuša. Ei, pea, ära pööra nägu ära. Midagi on, mis sulle tuska teeb.»

«Ma olen kõigega rahul, Mitja,» kostis naine ettevaatlikult, sõnu valides, ta püüdis mehest mööda vaadata ja hoiduda selle avaldamisest, mis teda üha rohkem piinas.

Poljakov lükkas eemale vihiku, mis oli täis kirjutatud arve ja kalkulatsioone, tõusis püsti, kõndis veidi ringi, heitis naisele paar pilku. Solontsova vältis tema silmi. Oli ta ehk neil päevil teinud midagi, mis naist haavas? Parteikoosolek, kino üleeile, lõunasöögid tehasesööklas, kui naine töötas esimeses vahetuses, õhtuti — raamatukogu, õhtud Drotovite juures, maitsvad hästi kerkinud pliinid ja vestlused Platon Nikolajevitšiga tehase asjadest, kuid ka seal oli ta peaaegu alati olnud koos naisega.

Poljakov kõndis mööda tuba. Solontsova kuulatas, kuidas põrandalauad praksusid. On tore, kui majas on säärane suur ja usaldusväärne mees. Tema seltsis ei karda sa mitte midagi. Ja on halb, kui sa teda enam

ei mõista, ärkad öösel üles ja tunned end üksi olevat. Mees on sinu kõrval, hingab rahulikult ja ühtlaselt, sina aga oled üksi, sa ei saa aru, ei tea, miks see mees sinu juures on, ei tea, mida ta tahab. Esimene aasta see on arusaadav, siis oli see suhkrupeedikoristusmasin. Aga mis talle nüüd tuska teeb? Kas töö? Oluline tehases? Saagid «Rohelises Aasas»? Inimesed ju elavad. Dmitri ei viibi peaaegu üldse enam tema seltsis. Jah, tore — tal on töö, poeg, mees, teda kadestatakse, ta on tubli silmapaistev mees. Teda kadestatakse, ja keegi ei tule mõttele, et ta on üksi ja et see üksildus päev päevalt aina suureneb. Aga vahest näib see talle ainult nii. Mees toob koju kõik, viimse kopikani. Armastab Vasjat, möödunud nädalal käis koos temaga Vasjalt ülikonda valimas. Ja koguni vihastas naise peale, kui see tahtis odavama võtta. Noh, lugegu pealegi, tellib igasuguseid raamatuid, tehnilist kirjandust. Sellest saab naine aru. Kuid mis lähevad talle, inseneritele korda kolhoosid, lutsern, heinaväljasüsteem, normipäevad, statistika? Ta oli väga kiindunud oma onusse Matveisse, vanataat suri ära. Solontsova oli arvanud, et nüüd ei tõmba meest enam maaelu. Miks mees talle kunagi midagi ei seleta? Ta saaks aru, püüaks aru saada. Kas ta siis tõesti ei taipaks? Nüüd saab varsti kolm aastat Stalini surmast, kõik on peast põrunud. Muudkui vaieldakse, püütakse midagi üksteisele seletada, rebitakse üksteise käest ajalehti. Oodatakse midagi, ei jõuta veel üht sündmust ära seedida, kui ollakse juba uue ootel. Mis mullu kevadel sündis, ja tunamullu. Kakssada inimest tahtis uudismaadele sõita — Selivanov jooksis ringi nagu segane. Ka nüüd asutavad paljud sõitma. Teed raadio lahti ja muud ei kuulegi — aina uudismaad ja uudismaad. Eile oli saadik Leningradist — jälle sõidetakse. Ja hiljuti, kongressi ajal? Kuhu saaks oma mõtete eest pageda. Timoškin jutustas, et jaamas oli paabeli segadus, kõik liikvel. Või ei saa ta üldse mitte millestki aru? Maljugin viidi tehasest minema, räägitakse, maarajooni, rajoonikomiteesse. On kiiresti ülesmäge läinud. Ka sellepärast sai jas Mitja Borissovat. Selivanov oli meeleheitel. Ja ka Mitja on sellest ajast saadik, kui kongressil isikukultusest juttu tehti, enesest ära. Tervelt kaks ööd suitsetas

köögis, enne seda oli justkui taltunud, rahunenud, Kapitsat ja Lobovit tuletas juba harvem meelde, nüüd ega teeb seda jällegi. Ta on kogu aeg nagu segane. Vasja loeb juba Balzac'i. See on vist palju naistest kirjutanud. Katja on kõik unustanud.

Ta võpatas, kuuldes mehe häält, see kostis ootamatult valjusti, ja esiti ei saanud ta sõnadest aru.

Dmitril oli jälle raamat käes, ta lehitses seda kiiresti, ja leidnud vajaliku lehekülje, luges erutatult:

«Tuleb minna väheviljakate kultuuride asendamise teed ...» Kuula, Katjuša, mida ta kirjutab, ei, sa kuula ainult!»

«Kes, Mitja?»

«Eks Derbatšov ikka! Ta on nüüd Keskkomitees. Ja tead, alles hiljuti saatis ta tehasele kirja. Pärib, kas kombainist pole tõesti mitte midagi järele jäänud. Kas mäletad? Soovitas töö uuesti käsile võtta. Saad sa aru, ka tol ajal oli tal õigus.»

Naisele tundus, et mees räägib liiga targalt ja arusaamatult. Ta vaatas mehe selga. Vaatas mittemidaginägeva pilguga, ja temas süvenes tunne, et mees veab teda ninapidi, ei räägi kõige tähtsamast ega tahagi rääkida. Kui mees talle otsa vaatas, libises naise näole kramplik naeratus, kuigi talle oli see tahtmatu teesklus vastik.

«Siin ei saa keda kuraditki enam aru,» lausus Dmitri mõtlikult. «Dekreet dekreedi järel, otsus otsuse järel. Aga tuleks mõtelda kõige tähtsamale: et kolhoosnik muidu ei töötaks. See lahendaks väga palju küsimusi.»

«Muidugi, kui ta näeks ennast kõrvalseisja pilguga Borissovaga vaidlemas. Kui sa näeksid, kuidas sa seda teed ... Borissova, Julia Borissova, Julia Sergejevna Borissova,» mõtles naine, sidudes selle nimega midagi suurt ja tähtsat oma elus, mis polnud talle veel lõpliku selge. Ta peaaegu et sai aru, kartis ainult sundida ennast kõigest aru saama, lõpuni aru saama. Jälle tuli talle meelde see, mida ta varem oli näinud ja tähelepanuta jätnud, ja ta ei suutnud kuidagi oma näolt peletada tardunud naeratust. Tema ise oli kord näinud oma meest Borissova kõrval, paar kuud tagasi. Miks oli Borissova tol korral tehases käinud? Ta oli ise seda näinud. Mitte Dmitrit, hoopis teist inimest. Hoopis-hoopis teist inimest. Mehe nägu oli olnud lõbus ja

tige! Ja väga noor. Tema ei tundnud Dmitrit säärasena. Ta mäletas selgesti — lõbus ja tige. Temaga aga on Dmitri alati nii lahke: «Katja, kas ma saan sind kuidagi aidata?»»

«Nüüd kandub raskuspunkt maale, saad aru? On ammu aeg. Ja tõepoolest — ilma leivata kuigi kaugele ei jõua. Ja see pole ju ka mitte ainult leib . . .»

«Nii, nii,» mõtles Solontsova. «Mina olen sinu jaoks liiga lihtne ja arusaadav, selles on kogu häda. Kuidas ta austab teda, seda Julikat,» tuli ta jälle tagasi tolle pealetükkiva mõtte juurde ja jälgis meest terase, ligi kumatu pilguga, jäigalt sirge, unustas kellaaja, selle, et on aeg tööle asutada. «Oo, teda kadestatakse! Aga kui . . .» Sääraseid «kui'sid» oli ootamatult palju üles kerkinud, ta hakkas tõtlikult tööleminekuks valmis tuma — vahetuse alguseni oli jäänud pool tundi, vaevu-vaevu jõuab kohale.

«Neil päevil ajasin juttu Tšernojaroviga «Rohelisest Aasast». Kolhoosi partorg, alustas koos Loboviga. Midagi arusaamatut sünnib. Ära ometi pahanda, sõidame sinu tädi poole. Ostame kummipaadi, sõidame. Kuula. Ta jutustas mulle sääraseid fakte . . . Uus esimees on haritud, kõrgema haridusega, võta arvesse. Ei jõu, ei maga, aga asi ei nihku paigast. Müügikohustused on täidetud, kõik ära koristatud, külitud. Kuid edasiminekut pole, tõsi küll, üldisel taustal seda peaaegu ei märkagi, eriti ärevaks see ei tee. Kuidas siis! Esimees on järele proovitud juhtiv töötaja, on alustanud kolhoosis suurejoonelist ehitust, mida veel vaja? Teist aastat juba tasub korralikult hüdroelektrijaama ehitamise osamaksu. Midagi kolmesaja tuhande ringis. Niisugune kolhoosi kohta on see muidugi tühiasi, kui kõik oleks nagu kord ja kohus. Teised kolhoosid on samas olukorras, asi edeneb. Siin aga hoiavad kolhoosnikud hinge sees turu varal.»

«Mitja, pärast tööd on mul veel tegemist. Mul on täna õmbluskursused.» Solontsova, kes oli enese juba riidesse pannud, tõmbas karusnahast saabaste nöörid kinni. «Sööge Vasjaga ülejäänud sült ära, kolmandat päeva juba seisab. Ma siis lippan.»

Mees ei vastanud midagi ja vaatas talle kuidagi veidralt otsa.

Selivanov leidis Poljakovi TKO-st. Dmitri sorteeris koos kontrolöriga prakeeritud detailide virna. Poljakov kuulas Selivanovi jutu ära ilmse pahameelega.

«Ma pean ju ümber riietuma,» kostis ta pahaselt. «Ma ei saa ometi niiviisi,» osutas ta oma tööriideid, käsi, pühkis need kaltsuga puhtaks.

«Pea meeles. Poliitharidusmajas, ta ise on ka kohal. Peainsener on komandeeringus, mul käed-jalad tööd täis. Käi seal ära, kuula, mis räägitakse.»

«Ainult ajaraiskamine . . .»

«Minu ülesandeks on teatada ja kindlustada osavõtt,» tegi Selivanov nalja. «Arvan, et oleme kokku leppinud. Keil üks, ära hiljaks jää. Mis teil siin ei klapi?»

«Kui me niiviisi pabistame, ei ole meil pikka eluiga, Artjom Vitaljevitš. Kuule mul asjameest, varustaja! Temaga, näed sa, ei tohi tülli minna. Üks neljandik detaillidest ei kõlba kuradilegi, sina aga ole vait. Minu arust tuleb esitada reklamatsioon ja tagasi saata, küllap see varustaja siis kukalt sügab.»

«Nonoh, kohe reklamatsioon,» lausus Selivanov lepitavalt.

Dmitri pühkis käed puhtaks, läks koos direktoriga tehase administratiivhoonest läbi ja asus kojuminekule. Poolel teel istus ta teise, kesklinna poole minevasse bussi. Tõtt-öelda polnud tal tahtmist Borissovaga kokku saada, eriti praegu. Ise oli ta viimase kolme aasta jooksul, iseäranis pärast valmis masina keelu alla panemist, juba kõige peale käega löönud. Diplomitöö kaitsmine oli väga hästi läinud, nüüd töötas ta juba vahetusinsenerina, aga endist enesetunnet ei olnud: pärast areteerimisi oleks hinges kõik nagu tuhastunud. Korrapealt oli huvi kõige vastu kadunud, isegi ebakõlad ja korralagedus tehases ei häirinud teda enam, oma passivsust vabandas ta töörohkusega, seda usuti, ja ta ise püüdis ennast ka selles veenda, õigupoolest aga oli see alatu ja halb. Ennast teisiti toimima sundida ta lihtsalt ei suutnud, õigemini, ei tahtnud — tigestus ega saanud enam mitte millestki aru. Kuidagi iseenesest olid alles jäänud tavaline igapäevane töö, kodu ja tehas; tehas ja kodu, päevaplaan, kuuplaan, progressivtöötasu, välknõupidamised, koosolekud. Tööpäev on möödas — ja hästi, ja korras, võib puhata, lugeda,

suusatada Katjaga, puhkus on ära teenitud, igapäevane leib samuti, ja mida veel inimesele vaja? Kuskil seal ülal määratsesid tuulispask ja tormid. Ta arvas, et kogu asi seisab mastaapides. Moskvas on omad tormid, mis ulatuvad üle kogu maa, annavad ennast tunda igas maakera nurgakeses, oblastis aga omad: kolmandat aastat juba jännati selle ehitusega, aga kas sellest asja saab või mitte, on teadmata. Ja ka iseenese suhtes pole selgusele jõudma. Huvitav, kuidas Juliaga lood on.

«Julia,» kordas ta endamisi pisut irooniliselt ja veidi matu nukrusega.

Dmitri asetas käed, millel sädelesid heledad karvad, toolitugedele, kuulas Borissovat ning mõtles endamisi: «Ei, ei, see mulle ei sobi, selge muidugi, kuhu sa sihid, kuid see ei sobi mulle. Võta näpust!»

Julia Sergejevna võttis paberossi, koputas harjunud liigutusega suitsuotsa vastu karpi, silmitsedes lopsakat nisuvihku etiketil, läitis suitsu. «Ostoretšanka 1[illegible]» luges ta. «Hea sort. Mullu andis keskmiselt kahekesi teist.»

Nad istusid tühjaksjäänud saalis, Borissova oli Dmitrit palunud jääda juttu ajama.

«Sa suitsetad ikka veel, Julia?» küsis Dmitri äkki, et täita pausi, ja ehmus. Koosolekusaali ranged puuvineerdusega seinad ei häälestanud eriti familiaarsusele. Naisele meeldis mehe lausutud «sina» ja ta kehitas kergelt õlgu.

«Me ei näe teineteist sagedamini kui üks kord aastas, Dmitri Romanovitš, vahest isegi harvemini,» ütles ta suitsu sügavalt sisse tõmmates. «Selle ajaga võib vanaks minna ja lapselapsed üles kasvatada.»

«Noh, mis lastelastesse puutub, siis sa eputad,» mõtles Poljakov, heitnud silmanurgast pilgu naise saledale kehale, pikkadele jalgadele, eredale suule.

«Kuidas siis jääb, Dmitri Romanovitš? Anna nõu: olek,» ütles ta vabalt, seltsimehelikult, kustutades suitsu.

Ja Dmitri tajus silmapilk muutust: jah, see oli esimene sekretär. Ta võttis enese otsekohe kokku ja ajas selja sirgu.

«Ei, Julia Sergejevna. Hindad mind üle. Säärasele tööle ma ei kõlba, olen hoopis teistsugune inimene. Mulle on vastik igasugune seda sorti töö: ettekanded, läbirääkimised, istungid. Palun, saa minust aru. Sa ajutasid meie Maljuginit — see oli õige. Kuigi mina teistlikult — ma ei tea, mis sa sellega võitsid . . .»

«Kas sa oled rahul oma tööga tehases?» katkestas teda Borissova.

«Ma ei kurda. Teen kõik, mis minult nõutakse, ja arvan, et hästi. Muide, nagu oskan. Punastada pole põhjust.»

«Ma ei usu sind, Dmitri. Sa ei taha ausalt rääkida. Mulle näib, et sulle on tehases kitsavõitu.»

«Asjata,» kortsutas Dmitri kulmu, pannes endamisi tahele naise rahulik-kindlat tooni.

Tundes oma avameelsuse pärast häbi ja õigustades seda iseenda ees, lisas ta:

«Ma armastan tehast, kas sa tead, mis kõik mul temaga seotud on? Oli aeg, kus ma üldse enam elada tahtnud. Tehas aitas mind. Ei, ma ei taha sealt lahkuda. See pole niisama jutujätkuks öeldud. Kas sa tunned näiteks raua maiku? Töövahetused — aina jooksed, sõimled. Ei, Julia, tehas on minu jaoks midagi erilist. Oli raske, kuid nüüd asuks justkui kõik oma kohale.»

«Ah nii!» Borissova silmitses teda arusaava, tähelepaneliku pilguga, ja Dmitri tundis piinlikkust — viimasel ajal ei pakkunud töö tehases talle enam sisemist rahuldust. Puhuti tundis ta ennast vaid detailina automaadi tohututes võimukates kätes, kes ei tundnud ei kevadet ega talve, ei päeva ega ööd.

Ta ei ütelnud seda, jutuajamine hakkas teda tüütama. Tõusta lihtsalt üles ja jätta hüvasti — ise seda aimamata oli Borissova ta ärevile ajanud. Tal oli kange tahtmine püsti tõusta ja ära minna, kuid ta heitis jala üle põlve ja jäi istuma. Pealegi on poisikeselik püsti tõusta ja lahkuda.

«Saad aru, mul ei ole usku. Kas ma selles ametis olen õigel kohal, kas toon riigile rohkem kasu kui praegu? Vaevalt küll. See sobiks Maljuginile. Tead, Julia, mulle tundub, et tähtsamad lahingud arenevad siin, vahetus tootmissfääris, siin otsustatakse kõik.

Minu ülesanne on sütt maa alt välja tuua. Praktika on püha asi.»

«Sa laveerid, Dmitri. Nii ei suuda me midagi paigast nihutada. Vaata, kuidas kõik kihab hüdroelektrijaama ümber. Aga kuidas me alustasime? Ei taha meeldegi tuletada. Mis selle kohta ka ei räägitaks, aasta pärast läheb vool kolhoosidesse. Me oleme sellesse kõik pannud. Sinust võiks saada tehase peainsener. Kunagi võiks saada, ma ei kahtle selles. Ikkagi on seda sinu jaoks vähe, ka siis ei saa sa anda kõike, mis sa suudaksid. Aga kas see on teisiti mõeldav? Saad aru?»

«Ei, Julia, tänan. Parem lähen ükskõik kuhu. Kasvandusse, kolhoosi, ma ei taha instruktoriks saada.»

«Kolhoosi?»

«Jah, ka kolhoosi. Ja mis siis? Mille poolest kolhoos halvem on?»

«Kui sa tõepoolest mõtled kolhoosi peale — siin on mu käsi. Niisugust võimalust pakume sulle hea meelega,» lisas Borissova naeratades, ja Dmitri sai aru, et ta ei naljata, püüdis teda sõna pealt, oligi juba peaaegu kinni püüdnud. Dmitri vihastas.

Nägu naerul, jälgis Borissova teda, viibutades kinganina.

«Näiteks «Roheline Aas». Sinna saadeti Tahhinin jahukombinaadist — tubli töömees. Ei jaksa vedada. Kahe aastaga on kolhoos muutunud. Nüüd on kolhoosnikud rajoonikomitee sekretäril kõri kallal. Otsustati üldkoosolekul maha võtta. Sa tead ju. Majand on raske, keeruline, meie ei pannud seda tähele, ei saanud õigel ajal jaole. Kolhoos veereb allamäge — on nüüd üks mahajäänumaid majandeid.»

«See'p see on... Loopida niisuguseid mehi nagu Lobov...»

«Pole mõtet kahetsust avaldada, Dmitri. Mis on juhtunud, see on juhtunud. Kangelaslikkus sõnades on muidugi ka väärt asi. Aga tegudes on seda kangelaslikkust ikkagi rohkem vaja.»

Dmitri, kellele jutuajamises tekkinud pööre oli ootamatu, vaikis. Borissova sõnades oli oma loogika. Kas niisama lihtne see ongi — raksti! ja valmis? Ta oleks võinud Borissovale nii mõndagi rääkida. Öödest, kus tundus, et elust on kaotsi läinud kõige tähtsam — õig-

jus. Ühe kuu eest oleks ta võinud esitada tuhandeid küsimusi. Näiteks Derbatšovi kohta. Küsida, kus on ühekäeline Stepan oma sihikindlusega. Ja uus masin? Ja Kapitsa? Jakov Klavdijevitši ärapõlatud «laps» oli vahest olnud viimane tema elus. Hiljuti oli Dmitri jälle tema naise pool käinud, polnud mingeid teateid. Kapitsa oli alati olnud agar, lõbus ja otse salvavalt teravmeelne, kuid areteerimisel selgus, et tal on pisike, kuidagi järsku kokkukuivanud näolapike. Nii mõndagi võib mõista, andestada, unustada. Ka mineviku võib unustada. Ent säärast nägu ja Kapitsa äkitselt ebaloomulikult suuri kõrvu ei saa unustada. Ja missuguseid silmad — kõikemõistvad, igitargad, täis loobumust.

Nii mõndagi võiks rääkida. Kuid nüüd saab ka ilma selleta varsti kõik lõplikult selgeks. Ta on nüüd kindel, et kumbki neist, ei Kapitsa ega Lobov, ei olnud süüdi. Eks ole lihtne: «On rikutud seadust.» Võtsid kätte ja panid istuma. Aga kas siis üksnes kannatadasaanul on silu ära rikutud? Ei. Ka kümnetel teistel, kes seda küll täpselt ei teadnud, vaid ainult aimasid, et inimesed pandi asjata, süütult istuma.

Ka seda oleks ta võinud öelda, kuid Julial on vist veel raskem kui temal. Dmitrit ei saa rahuliku tooniga petta. Just see rahulikkus ja argipäevasus on vaid mõrts, harjumus, võib-olla ebateadlik soov põgeneda kõige salajasemast eneses. Ja vist ka see, et ta kogu aeg on valvel ja otsekohe tõrjub tagasi pisimagi katse sõnaainet veidi laiendada? Juliale näib, et ta teeb seda märkamatult. «Ah sa Julika, Julika... No miks sa küll säärane oled? Ka minul ei ole kerge, me võiksime õnneti avameelselt rääkida. Võib-olla peitub sinu sõnades praegu suur tõde? Võib-olla on minul tõepoolest parem kolhoosi minna? Ja üldse — huvitav, seal on ju raskem kui kuskil mujal.»

«No kuidas on, Dmitri?» kuulis ta järsku. «Rääkida tõest, lobiseda, mõtlen ma, on alati kerge. Aga mis sütled sa nüüd?»

Dmitri tõstis aeglaselt pea ja vidutas silmi. Julial olid praegu täitsa mustad silmad, nagu kuiv antratsiit, ja Dmitri suutis end vaevu tagasi hoida, et mitte tugitoolist üles karata. «Ei tohi!» oleks ta tahtnud hüüda. «Mida sa kontrollid? Me oleme teineteisele võõraks

jäänud, kuid kunagi olime mõlemad noored, ma ei taha sind säärasena tunda. Mida sa kontrollid? Kommunisti? Inimese südametunnistust? Ja kes andis sulle selle õiguse?»

Dmitri istus vaikides. Ta mõistis nüüd Juliat väga selgesti ja õigesti, ja iseeneselegi ootamatult sai aru, et Julia ei suhtu temasse siiski ükskõikselt, et pealtnäha lihtsa jutuajamise käigus on nad jõudnud millegi suure juurde, ja et võib-olla sõltub Dmitri otusest Julia elus väga palju. Võib olla, et kõik. Nüüd ei olnud tal õigust Juliat lüüa, mis oleks hetke eest peaaegu juba juhtunud. Ja see polnud ohvrimeelsus, nad kontrollisid kõige tähtsamat, ja mitte iseendis, vaid üldse inimeses, elus.

«Kahtlane eksperiment,» sõnas Dmitri kergendus tundega, surunud alla peaaegu haiglase rahutus- ja pahameelehoo. Julia ei saanud aru, aga võib-olla teeskles ta ainult, et ei saa aru ei Dmitri sõnadest ega tema hingeseisundist.

«Ma mõistan, Dmitri, praegu kohe on raske vastata. Pea nõu seltsimeestega tehases, kodus.» Ta oleks tahtnud ütelda «naisega», kuid ei suutnud ennast selleks sundida. «Siin ei tule ju mitte ainult oma elu eest vastutada.»

Julia tõusis püsti, Dmitri samuti. Mõlemad olid kõrget kasvu, tugeva kehaehituse ja suurte silmadega, nad viivitasid veidi vaikides, püüdes lõplikult selgusele jõuda, mis siis on juhtunud. Julia surus mehe kombel Dmitri kätt.

«Kui oled otsustanud, siis tule siia.»

8

Solontsova leidis mehe üles õhtupoolikul, kui oli vahetuse üle andnud. Dmitri astus temaga veidi kõrvale — naisel oli seljas töökuub ja jalas püksid, peas batisträtt, mille alt tungis välja hele lakk, ta näis olevat poisike.

«Kuhu sa kadusid?» küsis ta leebelt. «Me pidime ju koos lõunat sööma.»

«Ma ei jõudnud sulle teatada, Katjuša, anna andeks.»

«Mispärast sind välja kutsuti?»

«Ülelinnaline propagandistide seminar. Borissova kõneles. Niisama, ei midagi erilist,» lisas ta, märgates naise tahtmatut liigutust.

Naine ootas ja Poljakov kordas ebakindlalt:

«Ei midagi erilist, ikka üks ja seesama.»

«Kas lähme koju?»

«Ei, tead sa... Mul on veel tegemist, tulen hiljem.» Dmitri ehmus: Katja võis tajuda valet (ta valetas praegu tõepoolest) ja hakkas kiirustama. «Direktori juures on nõupidamine, ma pean seal olema.»

«Nii palju nõupidamisi, sa oled kodust täiesti võõrdunud,» kurtis Solontsova ja pööras kurva pilgu ära, puudutas vana freespingi roostes keret, raputas sõrmi.

«Ma saadan sind.»

«Pole vaja,» naeris Katja, «ega ma kooliplika ole. Õhtul näeme, Mitja.»

«Õhtul näeme.»

Dmitri suundus tehase administratiivhoonesse, tammus sihitult koridorides, vaatas mitmesse tuppa sisse. Pikkades räpastes koridorides vedelesid konid maas. Poljakov läks punanurka. Kodus, kus oli soe ja hubane, oli kuidagi ebamugav mõtelda keerulistest, aktiivset tegutsemist nõudvatest asjadest, ei jätkunud meelekindlust, ja ta aina venitas sellega. Kodus ründas teda Vasjok oma ülesannete ning makettidega, ja Katja, nii soe, mõistetav, vähenõudlik.

«Katjuša,» ütles ta umbes kolme nädala pärast. «Ära palun ärritu. Ma vaatan järele, tutvun ja — otsekohe tagasi. Vahest viieks päevaks, mitte rohkem. Ega seda kõike muidugi kohe otsustata, võib-olla alles uuel aastal. Seal toimuvad ju ümbervalimise-koosolekud. Ma sõidan täna õhtul ära, vahest reedel tulen tagasi.»

«Kas sul tehasest kahju ei ole?»

«On, muidugi on kahju. Külas vajatakse inimesi. Ära vaata mulle niiviisi otsa. Saa aru, tahaksin elus midagi muuta. Kiratsen viimasel ajal.»

«Räägid, aina räägid...»

«Sa tunned mind, Katja. Ma ei ole lobiseja, küll sa näed. Ma näitan seda.»

«Kellele sa näitad, kas Borissovale?»

«Ka temale . . .» Poljakov peatus. «Katja, kas see sind tõesti ei huvita? Kõik on ju uus. Inimesed, töö, trakt rijaamas antakse kohe uus korter. Vasjale on kasulik tervislikku elu elada, ta on viimasel talvel na kah vatu.»

Solontsova raputas pükse, mida ta pressis.

«Mul on kiire, Mitja. Sa oled meil ju unistaja. Vaata, kuidas sa uue ülikonna oled ära ilustanud, teist päeva juba näen vaeva.»

«Jajah, andesta, ma ei pannud tähele,» vastas Dmitri veidikese aja pärast.

«Sa ei tea ise ka mitte, mida sa tahad, Mitja. Tormad siia-sinna. Ma ei hoia sind kinni, tee, kuidas heaks arvad. Siin on puhas särk, sokid.»

«Milleks mulle neid, viie päeva pärast olen tagasi.»

«Igaks juhuks, ega nad süüa küsi. Võib tarvis minna.»

«Olgu, panen ära. Katja, miks sa igas asjas minuga nõustud?»

«Miks sa nii arvad?»

«Tähendab arvan, kui küsin.»

«Mitja, milleks sa? Ma tahan, et sul hea oleks.»

«Aga sinul, sinul?»

«Minul?»

«Jah, sinul.»

Kuidas ütelda, et tal ei ole peale Dmitri mitte midagi vaja?

Ta kummardus madalale triikraua kohale. Juuksed langesid silmile.

Dmitri võttis tema käest triikraua, lükkas otsmikult juuksed eemale, silus neid. Naine ei pidanud vastu — silmad pilkusid haledalt.

Asjatu, mõttetu, pole vaja midagi pärida. Ja alati on olnud nõnda. Dmitri tahaks talle ütelda midagi, mida nad mõlemad vajavad, ent ei suuda. Iga kord lööb Katja kartma ja vaatab talle süüdlaslikult otsa, ja Dmitri ei ütle midagi, ei suuda mitte midagi öelda.

Solontsova tuli bussipeatusest aeglaselt tagasi. Majahoidjad rookisid kriginal kõnniteedelt räpast kämpunud lund ja silmitsesid iga möödujat vihaselt nagu isiklikku vaenlast. Jäätunud lumekillud aina paiskusid Solontsova jalgadele. Jälle tuleb mantlit puhastada. Täna oli tal vaba päev ja ta kavatses kõik Vasja riided üle vaadata ning tarbe korral ära parandada. Tal oli ka palju muid toimetusi majapidamises, oli alles hommik, kell polnud veel kümmegi — päev on väga, väga pikk, ei olnud tahtmist millegi juurde asuda. Aga kui Mitja teda kodus ootaks, läheks kõik ta käes otse lennates. Ta on väsinud teesklemast, näitamast, et ta mitte midagi aru ei saa. On vaja talle ütelda, kui ta tagasi tuleb, siis otsekohe kõik ära rääkida. Nagu vette... Sulgeda silmad, ja sumdi. Mõtelgu mis tahes. Lihtsalt võtta kätte ja kõik ära rääkida. Et nii ja nii, kullake, ma näen, et olen sulle vastikuks läinud, sind ära tüüdanud. Minu seltsis on igav. Aitüma sulle kõige eest, nüüd aga jätame hüvasti.

Ta jäi seisma, et autot mööda lasta, ja märkas, et läheb hoopis vales suunas.

Autod liikusid lausvooluna, sõtkusid sõmerjat, rataste all paisuvat lund. Ta ootas ja kujutles selgesti, kuidas Mitja tagasi tuleb ja kuidas ta räägiks kõik südamelt ära. Ta käiks talle peale, ta ei lubaks. Ta armastab Dmitrit nii väga, et ta ei lubaks. Dmitri on talle kõik, ja sellepärast ta ei lubaks. Mingu ära. Ta on insener, tark, temast peetakse lugu. Ja see on säärane asi, kus süüdlast ei ole. Ta ju teadis, et see on neil ajutine, ta teadis seda juba ette.

Autod sõitsid, valgusfooril ei olnud ikka veel rohelist tuld. Katja seisis, surudes kõhnade käte vahel käekotti, pilk maha löödud. Inimesed läksid üle tee, aga tema ei söandanud kuidagi kõnniteelt maha astuda. Korra tegi ühe sammu, tuli samas tagasi ega julgenud kuidagi minema hakata.

Bussis rappudes mõtles ka Dmitri Katjale, mõtles, et nende vahekorras on kõik liiga tardunud ja Katja ei saa temast enam aru. Esimest korda mõtles ta naisele kui millelegi võõrale ja oli solvunud. Kuidas, kas ta

siis üldse ei taha aru saada? Naine vajab rahu, kõige nii asjade kui ka vahekordade püsivust. Ta ei taha mitte lelegi muule mõtelda. Aga kui Dmitri tunneb vastikust, kui tal on puudus just sellest, mida naine kardab? Mis siis?

Ta sõitis oma kodust aina kaugemale. Põllud, paljad remmelgad ja kased libisesid mööda, ning tal oli kergem ja vabam olla. Buss oli tuubil täis kottide ja korvidega naisi, kolisesid tühjad piimanõud, oli kitsas ja lärmakas.

Borissovale helistas põllutöömasinate tehase direktor Selivanov.

«Mis see siis olgu, Julia Sergejevna? Suurepärane insener võetakse ära. Ma saan aru, teil on palju tegemist. Kuid aidake, teid ta kuulab, niiviisi ka ei saa.»

«Ei maksa eriti pisaraid valada, Artjom Vitaljevitš. Igal pool on arukaid töötajaid vaja. Iseäranis maal. Sama oblast, sama riik — kõik oleme sama asja eest väljas.»

«Ma ei saa teist aru, Julia Sergejevna. Oleme sama asja eest väljas, nagu te tabavalt ütlesite, kuid spetsialistid ei ole samad. Ma mõistan, praegu on niisugune poliitika. Liikumine, algatus. Minul aga on plaan, tehas jääb lagedaks. Saage ka teie aru. Me oleme ta üles kasvatanud, temast on saanud suurepärane spetsialist. Kui ta just peab kuhugi minema, siis mingu edasi õppima. Niiviisi talitada on ebaperemehelik.»

Julia Sergejevna muigas, kuulates ägetsevat Selivanovit, vaatas ennast kirjutuslaua klaasis, kohendas juukseid. Varem polnud ta Selivanovis erilist tormakust märganud. Päris naljakas, kuidas mõned inimesed võivad muutuda, kiiresti uute oludega kohaneda. Kas sa näe, mismoodi ta räägib, nagu prokurör. Kolme aasta eest aga hakkas ta juba saja meetri kaugusel tervitama.

«Just nii, süüdistage iseennast. Mis te vahtisite? Miks ei lasknud õppida, ei aidanud teda õigel ajal edasi? Inimene on tuimaks muutunud. Kas te mäletate, kuidas te Maljugini eest sõdisite?» küsis ta. «Temast

sai rajoonikomitee esimene sekretär. Olge uhke, see inimene on teie kollektiivist.»

«Heldeke, Julia Sergejevna! Küll on häda, saage minust õigesti aru. Maljugin on üks asi, see aga on hoopis midagi muud.»

Kõnetorus kostis Borissova avameelne naer, mis niisama järsku katkes.

«Algatuste poliitika suhtes soovitan ma teile, Artjom Vitaljevitš, oma seisukohta revideerida. Miks nii kitsarinnaline mõtteviis? Just nimelt küla. Õigemini: kolhoosid. Põllumajandus, Selivanov. Kui te selle vastu pole, loeme jutuajamise Poljakovist lõpetatuks. Te ei ole ju selle vastu? Noh, kõike head, Artjom Vitaljevitš.»

Selivanov heitis pilgu undama hakanud telefonitorule, viivitas veidi, puhus sellesse ja asetas selle siis hargile.

Vajudes kostunud pehmesse lumme, lonkis Poljakov taat Matvei majapidamises ringi — siin oli kõik tühi, mahajäetud, kõle. Peremeheta majauberikult oli savi maha varisenud, palkide vahelt tolknes vanu samblariismutakuid. Aknad kinni löödud, uks ligemale kolmandiku võrra lumme mattunud. Muldonn, kus Dmitri kunagi elas, oli kokku varisenud ning samuti lumme tuisanud, aias upitusid hangedest välja karedad kulurohupuhmad. Taat Matvei surmast möödunud kolme aasta jooksul oli aed täiesti metsistunud, õunapuude oksad murtud — poisikeste ulakus. Sula ilma üle rõõmustades kädistasid vilkad harakad, lendlesid õunapuult õunapuule, jõnksutades pikki sabasid, laskusid korstnale. Vanataat oli täiesti kindel olnud, et harakas on sõnumitooja.

Dmitri muigas rõõmutult. Murdis takjavarre, kostis jäisel-hele praksatus. Põlvini lumes, jõudis Dmitri seiteks maja, siis pehastunud ukse juurde, tõukas seda — see ei andnud kohe järele. Rookis selle lumest mõnevõrra puhtaks, surus õlaga. Nael tungis lauast lahti ja rämedalt krigisev uks vajus sisse. Hoovas vastu tühjalt seisnud ruumi rasket läppunud õhku. Vööru-

ses rippus taladelt salguti määrdunud ämblikuvõrk. maja sees oli samuti räpane ja pime, silmad ei harju nud kohe pimedusega. Ahi lagunemas, otse ahjusuu juures mõned telliskivid välja kukkunud, igal pool tühjus, praht, lavitsal mingisuguseid kaltse vedelemas. Dmitri puudutas neid ja silmas igasse kanti põgenevaid hiiri. Õhkutõusnud tolm ajas aevastama, ta istus akna äärde pingile. See kõik oli nüüd tema oma — hiired, ämblikuvõrk, väljakukkunud telliskivid, mur tud okstega õunapuud — kõik kuulus temale. Kas ta seda tahtis või mitte, selle kõik oli ta pärandiks saanud. Ümberringi kõik väga tuttav ja lähedane — siin oli möödunud tema elu raskeim ajajärk, ega ta muidu ei külastanud vanataati nii harva. Dmitri oli vältinud raskeid mälestusi, südamesopis elas veel hirm mine viku ees. Ta kartis rüüstatud aeda, sissevajunud muld onni, väikese majauberiku akende alla kasvanud umb rohtu. Kartis alateadlikult nagu loom ununenud, hädaohuendelist lõhna, mida tuulepagin puhuti kaasa toob. Praegu ta sellest ei mõtelnud, pigem tundis seda. Ja sai otsekohe aru, et jääb siia, kui halb ja raske siin ka poleks. Ebamääraselt kerge värinaga tajus ta, et see on just see, mille poole ta juba ammugi püüdles ja mis talle kuidagi pihku ei jäänud.

Jälle hakkas ta suuril silmil kitsast kambrit uurima. Ahjust väljakukkunud tellis, pehkinud kaltsud lavatsil, ammu mahajäetud elamu tavatult erutavad lõhnad. Jah, tal oli sellest abi, tublisti abi. Nõnda aitab vahel kalmukünka nägemine mõista seda, mis on elus kõige tähtsam. Imelik, väga imelik. Kõik, mis ta varem oli teinud oma teadliku elu algusest peale, oli vaid ette valmistus just sellele, kõige raskemale ja kõige seadusepärasemale sammule. Talle tulid meelde lapsepõlv ema, Julia. Teda tõmbasid tollal kangelasteod — ta polnud seda kohe taibanud, et vahel on suur kangelas tegu lihtsalt aus olla. Siin on ta praegu üksi, ta närveerib, siin pole tal mõtet varjata, et ta närveerib kui poisike. Tõuke sellele andis küll viimane jutuajamine Juliaga, Julia ise, tema seisund. Kas naine seda tahtis või mitte, oli see olnud tõukeks; võitlus, millesse Dmitri ootamatult oli astunud, lõppes tal siin, praegu. Kas võit? Või lihtsalt algus?

Ta istus ega suutnud kuidagi toime tulla teda vallanud mõtetega ja aina silmitses mahajäetud külma taret.

Kas ta seda tahtis või mitte, kõik ümberringi kuulus temale. Nüüd nägi ta, kui raske ja suur teekond, eriti viimased kümme aastat, on seljataga. Mida on nad talle andnud — need kümme aastat?

Ta ei olnud rahul oma elu viimaste aastatega, nüüd nägi ta kõiki viimaseid aastaid, kõiki kümmet keerulist, tohutu suurt, segast aastat, ja nägi ka ennast kusagil teeservas, eemal, ta oli elanud kitsapiiriliselt, teadlikult kitsapiiriliselt, oli ennast hoidnud ja nimme kõik temale tõrjunud, mis oleks võinud ta rahu rikkuda. Masin ei tule arvesse, ta ei võtnud ju osa võitlusest, — võitlesid Kapitsa, Derbatšov, tema oli ju ainult täideviija olnud. Teised aga, tuli välja, olid töötanud ja võidelnud, vaat mis ilmnes ... Aga vahest polegi ta nii suur süüdlane. Kas ta polnud leidnud Katja, vanakesed Drotovid, palju teisi häid inimesi, kas siis viimased kümme aastat on jäljetult kadunud? Muidugi mitte. Ta võeti ju ometi millegi eest parteisse, ja töötanud oli ta ausalt, südametunnistusega, kui mitu korda oli ta autahvlil olnud. Ja Katja, kuidas ta iga kord rõõmustas. Nüüd on ikkagi vaja ka temast aru saada. Katja on küllalt häda ja viletsust näinud, ja nüüd kardab ta kõike, mis on uus ja tundmatu.

Dmitri liigatas, ja vahepeal julgemaks muutunud hiired jooksid laiali, veeresid aukudesse — vilkad hallid kerad. Dmitrile meenus taas Borissova, tuli meelde jutuajamine temaga. Ta kujutles tema tööd, tema olukorda ja ta kulm läks järjest rohkem kipra. Julia oli nüüd nii kauge ja võõras, et Dmitril ei olnud mingit kindlat pidepunkti. Dmitri lihtsalt ei tundnud teda ja võis kergesti eksida.

Jegor Lobov näitas laia puuvoodi poole:

«Mis siin veel rääkida, Dmitri Romanovitš. Kuid teil tuleb minuga ühes toas olla, teises toas magab ema. Palun, kas nädal või minupärast ka kuu aega.»

«Umbes viis päeva, Jegor, mitte rohkem.» Poljakov pühkis mantlilt ämblikuvõrgu, võttis mantli seljast.

«Nagi on seal, Dmitri Romanovitš.»

«Aitäh.»

«Kohe tuleb ema koju, annab midagi süüa. On pekki mune. Meil on kõik lihtne. Võib ka pool liitrit, ma võtsin mööda minnes kaasa.»

«Pole vaja, küll me jõuame, Jegor. Ma pole väga näljane, ainult külm puges kontidesse.»

«Siis on poolikut ilmtingimata vaja — saate silma pilk sooja. Ma ise jõudsin nüüdsama tagasi. Käisin saunas. Tõmbasime hüdroelektrijaamast liini. Juba terve kuu, nüüd vahetas teine brigaad meid välja.»

«Kuidas töö passib?»

«Meie töö on teada. Raiusime auke sisse, vedasime juhi meid. Isegi paigaldasin korra. Üks monteerija õpetas.»

Käsi hõõrudes pöördus Poljakov käigu peal ümber:

«Kas sa jood, Jegor?»

Jegor pilgutas valkjaid ripsmeid, ohkas pahinal.

«Meil on siin üks mehike, Petrovitš, naaber.»

«Ma tean.»

«Tema ütleb tihti: ainult post ei joo ja seegi läheb vihmaga rõskeks.» Jegor puhkes naerma, mõtles viivukese ja lisas kindlalt: «Mis seal's ikka, vahel tuleb võtta. On vaja koguni. Ise ma joon harva. Iga päev on oodata sõjaväkke minekut, kevadel vist tuuakse kutse. Tööpataljoniski tuleb veel tampida.»

«Miks tööpataljonis? Arvad, et isa pärast? Lollus. Stepan ei võinud vaenlane olla. Oota, klaarivad ära.»

Jegor ei vastanud, pööras näo akna poole, tõmbas vildid jalga ning väljus.

«Aga võib-olla ei võeta mind üldse,» tähendas ta, ilmudes taldrikuga, millel olid suured hapukurgid, tal oli veel käes päts leiba ja tükk paksu kollakat pekki. «Te peate siiski sööma. Ema on farmis, vahel jääb pimedani.» Jegori mõtted hüppasid ühelt asjalt teisele. «Kui ei võeta, pole vajagi, mul on sellest ainult hea meel. Parem valmistan ennast tehnikumi astumiseks ette, teisele kursusele, mind löödi ju teiselt kursuselt minema.»

«Kas isast pole midagi kuulda?» küsis Poljakov pärast hetkelist vaikimist.

«Ei. Kolm aastat — nagu tina tuhka. Ei ühtki rida. Kõige tõenäolisem, et löödi maha. Nüüd aga uuri

kultus või mitte kultus, kas on süüdi või ei ole. Mine sa selgeks. Tervis oli tal viletsavõitu. Noh istuge, Dmitri Romanovitš.» Ta läks jälle välja ja tuli tagasi viinapudeliga, naeratas rõõmutult ja pilkavalt. «Istuge. Teate, traditsioon, ei passi külalist vastu võtta talle midagi pakkumata. Rüüpame vähekese.»

«Ja kuidas emaga on?» päris Poljakov paigast liikumata.

«Mis seal's ikka... Töötab. Me mõlemad töötame. Tema farmis lüpsjana, mina töökäskude järgi, kuhu saadetakse. Tõsi küll, ta on kõvasti vanaks jäänud, eks ise näe. Istuge.»

Poljakov võttis klaasi, mis külma käest toodud viinast kohe servadelt uduseks läks, ja tõmbas selle hiljukesi enda ette. Jegor sõnas:

«Eks siis teie terviseks.»

«Tänan, Jegor. Joome sinu isa terviseks. Hiljuti kirjutasin Keskkomiteesse isiklikult Derbatšovile.»

«Mina kirjutasin samuti, kohe pärast kongressi. Nii on lood. Hüva, tervis ei tee kunagi liiga.»

Jegor jõi kergelt nagu vett, pikkade harvade sõõmudega, silmad pilukil, ja teda oli meeldiv vaadata — algadest pisut längus, noor ja painduv, keha juba mehe oma, nägu aga alles üsna lapselik, millegi poolest meenutas ta aastast härjavärssi. Temas oli palju isalt päritud leebust ning hellust praegu, ja Poljakov, hammustades krudisevat kõva kurki, otsustas endamisi, et poiss on tubli, kuid näikse, et kangekaelne ja oskab oma huve silmas pidada.

Peaaegu midagi peale söömata valas Jegor ülejäänud viina klaasidesse.

«Ja teie, Dmitri Romanovitš, mis asjus teie siia tulite? Või niisama kodukanti vaatama?»

«Ei, Jegor, mitte niisama. Mind soovitatakse teile esimeheks. Kas oled kuulnud?»

«Ei. Kas Tahhinini asemele?»

«Nii räägitakse.»

«See on uudis. Milleks teile seda vaja on, Dmitri Romanovitš? Teie asemel poleks ma mingi hinna eest nõus. Kunagi oli meil kolhoos, nüüd aga... Viletsamat enam ei leidugi... Kas olete päriselt otsustanud?»

«Olen küll, Jegor.»

«Kullake!» lausus Anatoli Jefimovitš Tahhinin sõbralikult, võttis juba paljanduvast ümmargusest peast nokkmütsi ja sirutas käed välja. «Tere tulemast!» kukkus ta veidi kähedalt kiiresti-kiiresti kõnelema. «Kullake! Olen südamest rõõmus! Olen surmatuumini teile tänulik. Olengi teile juba tänulik — minu päästja. Kõik, kõik annan käest kätte, kas või kohe, aussall! Lähme, annan teile süüa, sõbrake.»

«Mitte nii tuliselt-palavalt,» puhkes Poljakov naerma. «Kolhoos pole tehas. Kui mind valitakse, ehk siis arutame.»

«Valitakse, Dmitri Romanovitš, valitakse! Kui tahad silmapilk valivad! Nad peavad mind siin tühjaks kohaks, neile meeldiks minust kas või kohe lahti saada. Millal, arvate, on koosolek?»

«Kas rajoonikomiteest pole siis helistatud, Anatoli Jefimovitš?»

«Ah-jaa... Ei ole veel. Näib, et on kahe silma vahele jäänud...»

«Vaevalt küll, lihtsalt annavad aega majandiga tutvuda. Ja siis otsustada: kas keelduda või vastu võtta...»

«Aga mis siin veel otsustada, Dmitri Romanovitš?» kohkus Tahhinin. «Te olete noor inimene, haridusega insener. Olen kuulnud, et siitkandi mehi.» Ta vaatas Poljakovile küsivalt otsa ning, olles lõpuni avameelne, jätkas kindlalt: «Noh, mind ei sallita, ma ei tea isegi, mispärast. Nüüd on ligemale kolm aastat, kus ma siin rabelen nagu kala kuival. Masinatest ei saa ma tolku, sellega võivad nad, sunnikud, mind ümber sõrme mässida. Lähen, traktor seisab — traktorist ja haaklis praevad oma selgasid. Küsin, mis viga, tema, nirutõstab oma unise molu, torkab sõrmega lülikusse. Näe, ütleb, teraslüli on küljest pudenenud. Noh, vaatad ja uurid, poleks nagu midagi küljest pudenenud, kuid ütelda ei tihka: piinlik on. Äkki jääd lolliks. Eks lepidki siis sellega ja teed minekut. Teiega aga on teine lugu, teie tunnete seda värki. Kurat pole nii hirmus, kui teda maalitakse. Tõsi küll, majand on suur, mina sõitsin kogu aeg juhuslike autodega, teile aga soovitan «Gazik» muretseda.»

«Ja miks te ise seda ei teinud?»

Tahhinin lõi käega, pühkis erutatult mütsiga näkku.

«Loll olen, sellepärast. Ei raatsinud kuidagi. Näis hallis olevat, polnud justkui paslik. Aga pole mõtet tagasihoidlik olla, niikuinii ei mõista nad seda. Ma tean sulle, Dmitri Romanovitš, silmapilk kõik selgeks, siin pole erilist vilumust vaja. Aruandlus on mul klaar, saan hakkama. Ainult milleks see aruandlus, kui mingit korda ei tunnistata?»

«Asjata te nõnda, Anatoli Jefimovitš, võtsite vale tooni. Elate nagu vaenlase leeris.»

«On mind nii kaugele viinud, põrgulised. Enne olin ma teine inimene. Kui mind jahukombinaadist ära saadeti, kingiti sissegraveeritud nimega käekell.»

Tahhinin vaatas Poljakovile ärevalt näkku, ta tuujest parkunud kitsas laup tõmbus kipra ja tooni muutes vuristas ta kiirkõnes:

«Ärge te, Dmitri Romanovitš, ainult kartma lööge. Siin on nii nagu igal pool teatud annet vaja, siis saaksad aru. Mul oli tihtilugu sääraseid hetki, tundus, et suudan kõige tähtsamast kinni haarata, näen kõike, mõistan kõike... Siis aga märkasin mõne aja pärast, et — jamps! Jamps! Keegi ei usu mind, otse näkku ei ütle seda mulle küll keegi — aga ma tunnen, et nad mind ei usu. Ja siis ei uskunud mina ise ka ennast enam. Lõin käega, mingu kõik kus kurat!» Tahhinin madaldas veel rohkem häält. «Pean teile ütlema — vana esimees Lobov on siinsel rahval kõvasti meeles. Ütlevad, mehel polnud küll kätt, kuid pea oli tal otsas. Kogu asi seisab autoriteedis!»

Ta rääkis veel kaua, ja Poljakov kuulas teda varjatud pahameelega. Talle ei meedinud Tahhinin — tema agarus ja ennatlikkus, ei meeldinud kitsas otsmik, vilav, rahutu pilk, silmatorkav märtriilme. Missuguse autoriteedist saab juttu olla, kui inimene räägib vihaga oma tööst ja otse ebaviisakalt avameelselt rõõmustab võimaluse üle see teise inimese kaela veeretada.

«Te olete nagu mustlane, tahate iga hinna eest hobuse maha paristada,» tähendas lõpuks Poljakov, kes enamasti vaikides oli kuulanud.

Tahhinin vehkis kätega, naeris. Viivitas veidi.

«No mis seal's ikka rääkida. Ei tulnud toime. Pole selleks tööks ei ettevalmistust ega võimeid. Maaharimine on suur kunst, Dmitri Romanovitš, jah. Aussõna öeldes olen ma õnnelik. Inimeste ees on häbi. Noh, ei saanud hakkama, kas siis mind selle eest nüüd maha lüüa või?»

Ta võttis mütsi ja viis Dmitri kontorisse, et teda seal tutvustada.

Rohelise Aasa naaberkülas Korostõlis elas Salõnihha-eit, paadunud ja tabamatu samagonniajaja, kes oma puskari kangusega oli kogu rajooni miilitsameestele tuntud. Üks eit läks Rohelisest Aasast Korostõlisse külasse, Salõnihha aga Korostõlist Rohelisse Aasa, poolel teel jäid nad seisma ja kukkusid latrama. Salõnihha toetas oma juttu agaralt kätega. Kaks naaberküla eite jagasid teineteisele uudiseid. Võtnud jälle kõik, kes kellest viimasel nädalal lahku läinud ja kes kellega paari heitnud, asusid nad kolhoosis valitsevat olukorda arutama. Ja nüüd Rohelise Aasa eit, paks pruun rätt tihedalt ümber pea mähitud, turske, kahvatulaselt ere nina peas, heitis käed ebamugavalt üles ja ohkas kaastundlikult.

«Jumal sinuga, Salõnihha, kas sa siis mitte midagi ei tea?»

«Mida's ma teadma peaksin, Stepanida?» jäi Salõnihha kuulatama, haistes saaki. «Mul on palju tegemist, ei ole aega lõugu lõksutada.»

«Ma räägin sulle siis,» ütles Stepanida ja kohendas rätti, pikendades naudingut. «Meile saadeti uus esimees, neil päevil on üldkoosolek, kõigist brigaadidest tullakse. Linnast sõidavad kohale.»

Salõnihha tegi käega ükskõikse ja pahaselt tõrjuva liigutuse.

«No nüüd rabas, küll rabas! Vaat kus uudis! Meil Korostõlis proovitakse aastas kolm meest läbi. Neid vahetatakse ju nagu viiske meile nuhtluseks, ei jõua veel ringigi vaadata — juba uus platsis. Mis sealt»

«Kuidas ütelda,» Stepanida pigistas huuled haavunult kokku.

«Kas Tahhinini asemele või?» tähendas Salõnihha

[illegible] muutes taktikat: ta polnud veel kõike välja [illegible]nud, ja solvunud Stepanida võinuks ära minna, [illegible]et ta veel midagi räägiks.

[illegible]elle asemele siis veel!»

[illegible]as jälle linnamees?»

Meie Galka Prutova pojuke, selle Prutova, kes juba [illegible] kolhoose linna vabrikutöölisele mehele läks. See [illegible] käis tookord siin kolhoosi ajamas, nagaan vööl. [illegible] nimi oli Poljakov. Ja elaski Galka selle mehega [illegible]aike aega — löödi teine hiljem tehases maha, kahjurid, kuulukse. Usu sa rahva juttu, mina ise tean [illegible]eda teistmoodu. Kui palju ta meil süüta inimesi häbipostl pani. Kui aga mõnel juhtus mõni ülearu loom [illegible]lema, kohe kulak, välja saata.»

«Mihuke Galka Prutova see oli? Kas täpiga kõrva juures või?»

«Kas sa, Salõnihha, siis tõesti ei mäleta? Tema neh, sünnimärk oli tal. Siis, neiupõlves, polnud toda peaaegu üldse näha, varjas juustega. Pärast õppis ta tehtriks, meiesuguseid sandiks tegema. Raha eest võib kõik. Sakslane kägistas ta linnas sõja ajal ära, ta töötas koos partisanidega.»

«See oli ju taat Matvei õde?»

«Tema neh, noorem õde,» lõi Stepanida näost säramа. «Tema poiss sattus hiljem Saksamaale, pärast poole aga, kui oli tagasi tulnud, elas vana Matvei juures.» Ta vaatas ringi ja madaldas hääle sosinaks, kuigi põllud ümberringi ja maantee olid täitsa lagedad ja inimtühjad. «Tead sa, Saksamaalt tuli ta tagasi, peast põrunud, käis lollikesena ringi. Vana Matvei ja Valtšihha ravitsesid ta terveks, hoidsid teda nagu pisitille. Nüüd siis saadetakse meile esimeheks.»

«Vai nii,» Salõnihha ajas huuled prunti, tiris kašmiirräti otsad kõvasti kinni.

«Nõnna jah. Näe, räägitakse, mis see taat Silanti tüdruk Froska olla teind.» Ta hakkas jälle sosistama Salõnihhale otse kõrva sisse. See oli kõrva räti alt välja päästnud ja kuulas ahnelt, muigutades mõnutundest suud.

«Issand! Küll on aga inimesed nüüd! Viimnepäev on vist ligi. Tahhinin aga, meie esimees, on ju parteilane. Kus selle häbi ots!»

«Oh, ära räägigi! Ja Silanti-vanamees! Pani sell samuse külimittu ja viis, räägitakse, Ponežski tamm kusse, ja seal koristaski ära. Siis tuli tagasi ja mõist Froskale ohjadega, keeras kahekorra ja muudkui nä peldas. Tüdruk ei näidanud ennast nädal aega ini mestele.»

«Heldene aeg!» Salõnihha lõi kohmakalt risti ette lambanahkset labakat käest võtmata, ja hakkas kii rustama. «Nüüd ma pean minema, Stepanida, jäi sinuga latrama. Noh, aitüma, head päeva, lippan edasi

«Lippa, lippa pealegi. Mulgi vaja minna. Aga mi teil Korostõlis kuulda on?» tuli Stepanidal viimasel hetkel veel meelde küsida.

Salõnihha ei kuulnud teda enam, ta oli juba kaugel ning veeres järsult, kuidagi külitsi, mööda teed edasi vehkides ainult parema käega.

10

Oblasti kolhoosides olid aruande-valimiskoosolekud juba toimunud ja nüüd ettevalmistused kevadtöödeks käsil. Enne kevadet käis Julia Sergejevna Borissova oblasti rajoonides. Tõmbas püksid ja valged vildid jalga, pani valmis kasuka ja kammvillast räti. Onu Griša, kes sõidusoleku ajal isesuguse käskjala kohus tusi täitis, võttis igaks juhuks, kui nad peaksid kuhugi toppama jääma, kaasa suure ruske, pöetud kitsenahast voodriga reisikasuka. Oblastikomitees jäi Borissovat asendama Klepanov. Julia Sergejevna ei armastanud teda eriti — liialt ettevaatlik ja aeglane, ei suuda iseseisvalt ühtki küsimust lahendada. «Ei suuda või ei taha?» esitas Julia Sergejevna enesele sageli küsimuse. Klepanoviga tuli leppida, keegi ei tundnud temast paremini oblasti tööstust.

Otse enne maale sõitmist, kui auto välisukse ees rahulikult popsutas ja onu Griša viimast korda oma majapidamist üle vaatas, jättis Julia emaga hüvasti.

«Head reisi, Julia.» Zoja Konstantinovna pidas end ülal võrdlemisi reipalt. «Ilma erilise vajaduseta ära kauaks jää. Kas või kord nädalas helista, palun. Me pole sinuga pärast Moskvat saanudki pikemalt juttu ajada.

me veel räägime, ema, nägemiseni. Ütle Kar-, pidagu temperatuuri silmas, et toad rõskeks ks. Sulle on see kahjulik.»

küll, Juliake, hea küll. Tänan. Sõida, ära se. Hoia ennast. Mulle toodi siia üks huvitav kiri, ides . . .»

lia tahtis nalja teha, mõtles ümber ja kuulas vai-

oled vist juba unustanud,» lausus Zoja Konstan- vna uhkelt. «Ta oli pärast sõda minu parim õpi- Ma olen sulle temast jutustanud, ja mitte üks d, Saša Kozlov. Nüüd on ta kuskil Kaug-Idas geo- g. Kirjutab, et nad otsivad naftat. Iga kord saadab lle oma värsse, nii ka seekord. Kui sa tagasi tuled, näitan sulle tingimata — poisist saab poeet, küll siis ulen mina sulle meelde. Ma ei eksi, Juliake.»

«Ma tean, ema.»

Julia Sergejevna jäi veidikeseks mõttesse, võttis telefonitoru, palus sekretäri täpsustada, mis kuupäe- ks on määratud ümbervalimise-koosolek Ostoretski põllumajandusrajooni kolhoosis «Roheline Aas».

«Viie päeva pärast, laupäeval? Tänan.» Talle tuli veel teine asi meelde ja ta palus helistada «Ostorets- kaja Pravda» toimetajale, et see peaks silmas artiklit Poljakovist — «Suurepärane algatus».

Kuni sekretär seda küsimust selgitas, seisis Julia Sergejevna laua juures, näol nõrk naeratus, ja mõtles, et nüüd on Poljakovil juba raske tagasi astuda.

Zoja Konstantinovna jälgis tütart vargsi uhkus- tundega.

«Noh, jää terveks, kullake, mul on aeg minna.» Julia surus oma pea ema kuivetu õla vastu ja jooksis auto juurde.

Onu Griša avas ukse.

«Sõidame, Grigori Avdejevitš. Väike muudatus. Lau- päeval umbes kella nelja paiku pärast lõunat peame olema Rohelises Aasas. Sealt siis juba hüdroelektri- jaama. Arvan, et oleme paar päeva Nikolajevos, siis Svjatskis päeva-teise ja kohe Rohelisse Aasa. Kas jõuame?»

«Mis jõudmisse puutub, siis jõuame küll.» Onu Griša vahtis ükskõikselt teele. «Ainult vaadake, et te endal

võhma välja ei võta. Tee mis tahes, ikkagi tuleb ühest oblasti otsast teise sõita. Ja kui äkki, muidugistki, [illegible] kama hakkab? Siis juba kindla peale ei jõua [illegible] lükata sõit reedeni edasi, käia Rohelises Aasas ära, [illegible] seda on vaja, ja siis minna jumala nimel? Küll [illegible] olete rahutu hing, Julia Sergejevna. Aga muidugistki maakera pöörleb ühtesoodu. Ega kõiki asju jõua [illegible] teha.»

«Kuidas nii, Grigori Avdejevitš?»

«No lihtsalt, tuleb kiirustada ja ka pisitasa puhata.»

«Te olete filosoof, Grigori Avdejevitš.»

«Kuda siis, ka meie loeme raamatuid, tunneme huvi,» haavus onu Griša.

«See on tubli. Kuid on tarvis jõuda. Mul on kõigest mõned päevad vaba aega, siis pean Moskvasse sõitma. Kõik on arvesse võetud, Grigori Avdejevitš.»

Julia Sergejevna jäi vait ning alles linnast välja jõudes küsis vanalt autojuhilt, miks see täna tujust ära ja pahane on. Onu Griša ei tahtnud algul vastata, vahtis vaid tusaselt, süngelt enda ette, siis aga leebus ja ohkas:

«Minu vanemal tütrel on kehvasti. Sattus talle nii suke kaabakas, jooksis kahe lapse juurest minema. Tütar tuli eile õhtul koju, ulub. Kuidas siis mina muidugistki, saan teda aidata? Asi ei seisa siin rahas, ta armastab seda kaabakat. Sõimab ja armastab. «Tobu!» ütlesin talle. «Uhkust sul ei ole. Noh, jooksis minema, ja las läheb, ega me ilma käteta ole, küll me ära elame...»»

Aeg-ajalt autojuhile uudishimulikke pilke heites seiras Julia Sergejevna valget maanteed ja kuulas. Onu Griša ei olnud tavaliselt eriti jutukas, nüüd aga ei saanud ta enam pidama.

Auto veeres mööda heas korras maanteed, vahel harva hüpatades. Onu Griša rahunes aegamisi — valged, hõbekalt sädelevad põllud mõjusid rahustavalt. Ta jälgis teed ja mõlgutas oma mõtteid, see oli talle pikkadel reisidel rooli taga harjumuseks saanud. Mõted tütrest põikasid tema enese peale, siis Julia Sergejevnale, kes vaikselt tema kõrval istus, ja hoolimata

[illegible] lugupidamisest Julia Sergejevna vastu, tundis ta lihtsalt kui mees talle kaasa, et ta igavesti peab [illegible] sõitma, kuhugi tõttama. Ta oli harjunud Julia [illegible]jevnaga ja tema iseloomuga, nagu oli varem harjunud olnud Volodiniga, Derbatšoviga, üle kolme aasta ta temaga koos sõitnud. Närviline ülemus ei meeldinud talle põrmugi, ja võimalik, et lugupidamine Borissova vastu oli tärganud just Julia Sergejevna mitteametliku enesevalitsuse tõttu. Onu Griša polnud kordagi kuulnud, et Julia Sergejevna oleks häält tõstnud või karjunud, nagu seda oli juhtunud Derbatšoviga, või isa oleks jalgu trampinud nagu lombakas Volodin. Niisugustel puhkudel muutus Borissova rääkides vaid kuidagi jäigaks, rühikaks, kõneles nagu millestki muust, aga pani sulle nii ära, et aitas. Ja see vaimustas onu Grišat veelgi rohkem. Tõsi küll, temaga ei rääkinud Julia Sergejevna ilmaski niiviisi, ja see justkui tõstis onu Grišat tema enese silmis. Oma südames ei süütnud ta heaks seda, et kõikide üle oblastis on naine. Onu Griša arvates ei olnud Borissova töö naisele kohane, ja ta oli veendunud, et kindlasti ei tee naine kõike nii nagu vaja, mitte nõnda, nagu mees teeks. Ja sageli onu Griša mõtles, et ta tunneb väga hästi oma ülemust ning saab kõigest suurepäraselt aru, mitte halvemini kui Borissova, ja võiks, kui Borissova vaid tahaks ja talle märku annaks, nii mõndagi soovitada ning nõu anda. Kas või tollesama ehituse asjus. Kolhoosid on kangesti pahased. «Kas meile veel vähe selga laoti,» räägivad. «Nüüd veel see orjus. Kui võla kaela saad — surmatunnini ei jõua seda tööga tasa teha.» Ta oleks võinud Julia Sergejevnale veel nii mõndagi jutustada. Muidugi, seda ei juhtu ilmaski — onu Griša sai sellest hästi aru. Oma pikaajalise teenistuse jooksul oli ta harjunud vaatlema ja üllatavalt õiges valguses järeldusi tegema.

Ta muudkui sõidutas Borissovat jaama või lennuväljale. Kui Julia Sergejevna kuskilt naasis, algas suur märul linnas, kogu oblastikomitees paukusid uksed ning sinna aina vooris rajoonikomiteede sekretäre, kolhooside esimehi, direktoreid ja muid juhtivaid töötajaid. Vahel sai Julia Sergejevna koju kaugelt üle keskööd, ja onu Grišal oli temast kahju, sest ta oli ära

vaevatud, kahvatu, silmad aukus, jäi autos magama, ja siis sõitis autojuht hiljukesi, tegi paar ringi linna vaiksetes rajoonides, et lasta teda magada. Onu Griša teadis palju, oma ametikoha tõttu aga oskas ta kesti hammaste taga hoida. Ainult ühest asjast ei saanud ta aru ja tundis aina tungivat soovi rääkida oma kõrge ülemusega, ent iga kord hoidis teda tagasi piinlikkuse tunne. Ta kinnitas alatasa endale ja teistele, et temaga ei puutu midagi peale auto rikete, ja ta tundis oma tööd. Loomult flegmaatiline ja alati väga rahulik onu Griša hakkas äkki mõistma, et ümberringi midagi nihkub paigast ja muutub. Ja mitte ainult ümberringi, vaid temas eneses samuti. Talle tuli nüüd tihtilugu meelde, kuidas ta üsna hiljuti oli jaamas oodanud oma ülemust, kes tuli Moskvast kahekümnendalt kongressilt. Julia Sergejevna oli unustanud teretada, läinud kiiresti mööda, väike reisikohver käes, ja onu Griša, vaadanud talle näkku, ei haavunud. Ta sõidutas Julia Sergejevna koju, viis kohvri paraadukse juurde, ja aina mõtles, miks tal niisugune nägu on. Ja ka praegu, jälgides teed, mõtles ta jälle sellele ning heitis silmanurgast vargsi pilgu Julia Sergejevnale. Auto sõitis vabalt ja kiiresti, külmad põllud mõlemal pool maanteed valendasid, kaugel taevarannal, seal, kus silm vaevu veel midagi seletas, segunesid taevas ja lumevalendus uduvinetiseks. Onu Griša köhis kurgu puhtaks ja võttis lõpuks südame rindu:

«Mina olen, Julia Sergejevna, muidugistki, väike mees. Taipan vähe teie asjadest. Keera muudkui rooli, kõike muud aga teate ise. Mitte kuidagi, muidugistki, ei saa ma aru, mida nad seal Stalini ümber keerutavad.»

«Kes «nad», Grigori Avdejevitš?» Julia Sergejevna vaatas endistviisi läbi kuiva puhta klaasi maanteele ega pööranud pead.

«No nemad, Moskvas, muidugistki,» täpsustas veidi kokutades onu Griša, ja pahandas Julia Sergejevna taipamatuse üle, kes polnud vastu võtnud tema usaldavat tooni ja oli sellega otsekohe temast eemale nihkunud.

Ta kahetses oma pealetükkivust, kuid mõistis, et taganeda on hilja, oma hingelaadilt on iga autojuht sündinud diplomaat.

ta oli hea, kui elus oli, aga kui ära suri, muuki pahaks. Näe, missugune artikkel eile «Pravdimus. Mina olen parteilane, kogu sõja tegin kaasa. mitte niisama. Tankitõrjeväeosas. Oma kilpidele dasime ise: «Stalini eest! Kodumaa eest!» Nüüd aga arusaamatu, muidugistki.»

Mis teil siis arusaamatu on, Grigori Avdejevitš?»

Kõik on arusaamatu, muidugistki. Näituseks see on arusaamatu: üks ja seesamane inimene on korraga suudi ja pole ka süüdi. Näituseks ma ei saa aru. Mõistetakse kohut varguse, tapmise, igasuguse muu kuriteo eest. Öeldakse: on süüdi. Aga siin ei saa aru. Vahest, muidugistki, vassin ma midagi?»

«Stalin ei ole mitte lihtsalt inimene, Grigori Avdejevitš. Selles on kogu tragöödia. See on ju Stalin, mitte meie teiega, Grigori Avdejevitš. Kõik Stalinis hukka mõista tähendab kogu rahvas, kogu meie kord hukka mõista. Teie ei nõustu ise sellega.»

«Loomulikult ei nõustu. Noh mina, muidugistki, olen väike mees. Aga rahvas, kuidas siis rahvas? Pooleldi on ta õige mees, pooleldi süüdlane. Ja mis puutub siia kord? Noh, Stalin, Stalin, tema pole veel riigikord. Aga sõda, muidugistki, mina olin sõjas — tunnen seda, kuidas siis sõda? Peamise tegi ju rahvas, lihtsad vanad, petkad.» Onu Griša silmis oli muie. «Kui minule anda niipalju abilisi, oskaksin ka mina käskusid jagada. Ei usu või?»

«Oletame, te hindate oma võimeid üle, kuid selles ongi asi, Grigori Avdejevitš, et kõik on keeruline. Rahval on õigus, parteil on õigus. Jõuti sellele arusaamisele, söandati avalikult, kogu maailmale kuulutada. Pole midagi öelda, julgelt. Tähendab, nii on vaja.»

«Seda nüüd küll,» lausus onu Griša põiklevalt. «Ka ajalehtedes kirjutatakse nii. Aga kuidas teie ise mõtlete?» küsis ta äkki.

Julia Sergejevna pööras imestunult ja pahaselt pead — onu Griša jälgis teraselt teed, tema käed ammuse, kulunud tätoveeringuga lebasid rahulikult roolil. Parema käe pöidla ja nimetissõrme vahel nooleot läbistatud süda. Tema küsimus, mis paar aastat tagasi oleks olnud võimatu, ärritas Borissovat, vaevu

ennast talitsedes veeris ta aja jooksul laialivalgunud tähti, mis olid autojuhi käe peale sisse torgitud. «Maša» — luges ta, otsekohe rahunedes, ning kogunu muigas endamisi. Ta mõistis nii onu Grišat kui ka tema katset alustada kavalat jutuajamist. Onu Griša tundis lihtsalt Borissova äärmiselt pinevil hingeseisundit ja püüdis näidata, et ka tema piinleb. Ta oli ammuse märganud oma autojuhis seda väikest nõrkust. Pesa aegu looma vaistuerksus, ja pealegi otse täppi. Aga kes teab, vahest muutub ta liiga umbusklikuks. Praegu mõtlevad ja räägivad kõik sellest. Voogab tormi kõrg laine, kõik kobrutab ja keeb. Kui usk kõige pühamasse on veidigi mõranenud, rüvetatud, kas saab siis uuesti uskuma hakata?

Talle tuli meelde Dmitri, ning otsides mugavamat asendit, nõjatus ta kergelt istmekorjule, sirutas jalad välja.

Ka Dmitri oli ta segadusse ajanud, ta oli tahtnud kontrollida midagi isiklikult talle tähtsat, valusat, kuid tuli vastupidi välja. Muutused, muutused, ülalpool ja allpool, rahva hulgas. Kohe ei saa aru, kust miski tuleb.

Kaks aastat tagasi säärast küsimust ei võinud lihtsalt olla, nüüd aga on see äkki tekkinud ega kõlanud kuskil istungjärgul või pleenumil, see kõlas reisil autos. Kuidas see teile meeldib? Ja kas seda on vaja? Pigem on see kahjulik, ei ole õigustatud. Isegi vist säärase naiivse toetamissooviga. Nagu muinasjutus: laps leidis savinõu ning avas selle. Ja vaim lendas seal välja, teda tagasi ajada pole sugugi lihtne. Kinnitatakse, et see olevat hea vaim, olgu. Ja ikkagi tuleb selgusele jõuda, milles on asi. Emb-kumb, kas see on juhus, lapse julgus, või paratamatus — need on kaks väga erinevat asja. Ja kui see pole mitte laps, siis jääb järele vaid mõttetark, kes on õigesti tabanud aja vaimu. Kuid nii ühel kui teisel juhul on üpris kerge ususse mõra lüüa ja see hävitada. Ja missuguseid jõupingutusi nõuab selle taastamine, säilitamine ja tugevdamine — selles seisab praegu peamine raskus, mõnikord on võimatu tõmmata kindlat piiri teadliku ja pimeda usu vahele, ja on veel teadmata, mis antud etapil on kasulikum.

Julia Sergejevna sulges silmad ja jäi mõttesse, onu Griša vaikis ja vahtis üksisilmi teed. Hetkeks tundis Julia Sergejevna igatsust Derbatšovi järele, tema kõnemaku, tema hääle, tema hinnangute selguse ja täpsuse järele. Hoolimata kõigist oma püüdlustest polnud ta siiski suutnud ennast sundida rääkima temaga Moskvas avameelselt, kuigi teadis, et Derbatšov tegeleb mingi suure, esialgu veel salajas hoitava ülesandega.

«Te ajasite mind ummikusse, Grigori Avdejevitš,» ütles ta lõpuks. «Kui te ei usu, milleks siis pärite? Pole mõtet. Ma ütlesin teile kõik, mis ma mõtlen.»

Pilku tee pealt ära pööramata niisutas onu Griša keelega kergelt huuli — küll on kaval, sunnik.

«Mis te nüüd, Julia Sergejevna?» imestas ta naiivselt. «Kes siis teid ei usu?»

«Hästi, Grigori Avdejevitš, ärge keerutage. Sääraseks jutuajamiseks ei ole sobiv aeg.»

«Just nii, muidugistki,» nõustus onu Griša, vältides hoolega teelohku, ja mõtles kibedusega, et näe, temaga ei soovita avameelselt rääkida, aga asjata. Ta on küll väike inimene, aga ometi võib ta kõigest aru saada, Borissova puikleb vaid selleks, et varjata oma halvustust ja vastuseisu.

Seekord onu Griša eksis.

11

Asutades Rohelisse Aasa minema, oli Poljakov enese üle nalja heitnud, ta oli kaugel olnud mingist otsusest. Jutuajamine Borissovaga linna poliitharidusmajas riivas ja ärritas teda. Ta ei arvanud, et sellel näiliselt põgusal jutuajamisel võinuks olla tõsiseid tagajärgi.

Järk-järgult ja kindlalt süvenes ta kolhoosi majapidamisse, üha vähem sai ta mõtelda oma kahtlustele ja kõhelda — selleks polnud aega. Ka ebameeldiva sõnavahetuse naisega oli ta unustanud.

Tahhinin tuli igal hommikul usinalt talle järele ja viis ta kolhoosiküladesse, tutvustas brigadiridega, andis nõu, mille kallale tema arust peaks esmajoones asuma, näitas farme. Üks päev kulus traktorijaama töötajate ja masinapargiga tutvumiseks. Poljakovile koitis, m i s-

suguse koorma ta oma õlgadele veeretab ja mis on kolhoos. See avastus ei heidutanud teda, vaid tigestas. Ta muudkui käis ja sõitis ringi, kohtus inimestega ja ajas nendega juttu. Ja ta viha aina kasvas, ta mõistis just nüüd ei saa olla mingit tagasitõmbumist. Ta oleks oma silmis pikemaks ajaks, vahest koguni alatiseks langenud. Rahutute mõtete sunnil öösel külge keerates kuulatas ta hääli majas. Jegor magas vagusi, nurgas hauduv vana hall hani kahistas aeg-ajalt õlgi näksis korviserva, hakkas siis äkki enda all mune veeretama, need kolksatasid nõrgalt, kuivalt. Dmitri keeras enese näoga vastu seina, talle tuli meelde, missugune kitsas soe selg on Katjal, nahk meeldiv, väga valge, täis pisikesi pruune tedretäpikesi.

Ka seekord tõusis Poljakov väga vara, peaaegu samal ajal kui Marfa. See tatsas paljajalu ringi ja tõmbas hiljukesi kinni toa ukse, kus magasid mehed, põrandale jäi vaid kuldne valguseviirg.

Seejärel asus Marfa kartuleid koorima: aeg-ajalt sulpsatas kooritud kartulimugul vette. Dmitri tõusis voodis istukile, haigutas, kratsis karvast rinda, tõmbas toas püksid ja saapad jalga, ja püüdes Jegori mitte üles ajada, läks Marfa juurde.

«Tere hommikust, Marfa Andrejevna.»

«Tervist, esimees. Mis sa nii vara üles kargasid? Kell on alles neli, esimesed kuked kirevad, kuuled?»

«Vara veel mind esimehe kirja panna.»

«Mis seal's ikka — küllap valime.» Marfa lõikas pead tõstmata, kartulilt õhukese laastu. «Meil on peremeest vaja, ära vaevanud on meid Tahhinin. Ja tööd tegema oleme harjunud.» Marfa heitis pilgu noale, ohkas. «Me muudkui rügame. Sinu naisele tunduli see pärast linnaelu võõrana. Ega ta vist taha maale tulla, sõnnikus tuhnida?»

«Miks ei taha? Ta oskab tööd teha. On treial.»

«Kui armastab, siis tuleb. Kui naine armastab, siis läheb igale poole. Teie, mehed, olete teistsugused. Sina oled juba kaks nädalat siin ega ole vist kordagi naist meelde tuletanud.»

«Mis sa norid?» naeratas Dmitri. «Tõtt öelda, ega olegi aega meelde tuletada. Olete mind täitsa ära vinisutanud. Pärast koosolekut sõidan kohe koju, siis

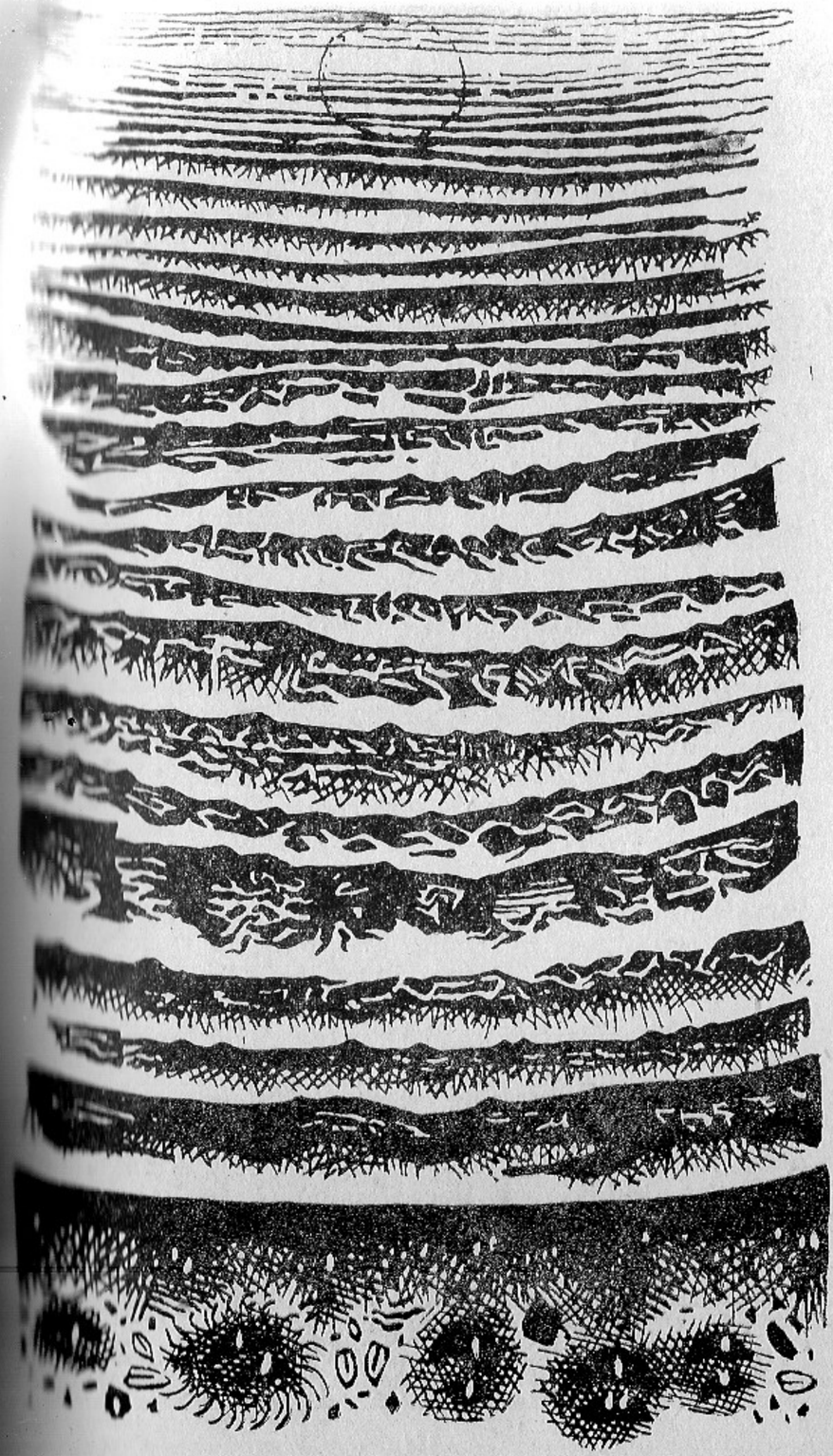

arutame. Egas niisama siia lageda taeva alla ka ei too.»

«Miks lageda taeva alla? Näe, traktorijaam on siin samas, võib direktoriga kokku leppida, saad korteri.»

Marfa tõmbas rinnal pluusi koomale, mõtles valjusti:

«Mis sind sellesse silmusesse ajab? Oleks võinud elada, ei mingit muret. Naine on noor, töökoht hea. Ei see siin vist passi sulle.. Ma ei saa sinust aru, Dmitri Romanõtš.»

«Keegi peab ju nõus olema. Kui asja juurde mõistusega asuda, võib kõik korda teha.»

Avala pilkega talle otsa vaadates muigas naine kavalalt:

«Kas sa näe, kus mul Anika-sõdalane platsis. Sina, Romanõtš, ära hõiska enne õhtut! Nisukese mõttega ei tule sul mitte midagi välja.»

«Missuguse mõttega?»

«Nisukesega. Mägesid paigast tõstma oled siia tulnud: näe, mina olen saabunud, nüüd eest ära, pööran kõik ümber.»

«Pea'nd pea, miks sa seda arvad?»

«Rääkisid ju ise. Kui rahvast ei tunne, ei tule midagi välja.»

«Tuleta oma meest meelde. Kas temal ei tulnud välja?»

«Stepan on teine asi. Tema seljataga oli rahvas, tema suutis palju, ei andnud talle mahti, põrgulised. Kui sa aru ei saa, mis rahvale vaja on, e-ei, ei siis saa hakkama, ei suuda, Dmitri Romanõtš!»

«Sina, Marfa Andrejevna, oled nutikas,» ütles Poljakov mõtlikult, koputades saapatallaga vastu põrandat.

«Pole eluilmaski loll olnud, Dmitri Romanõtš,» kostis Marfa kuidagi väsinult ja tuimalt ning lõpetas kavala muigega: «Teie abiga olen targaks saanud. Aina juhite ja juhite, kuidas siis vaene naine ei peaks targaks saama?»

«Ja kes on süüdi, Marfa Andrejevna?» küsis Poljakov. «Õigust öelda, kuidas Jüts, nõnda müts. Teie olete ju peremehed, kui asjasse süveneda. Ja mis siis niimoodi välja tuleb? Ükski esimees ei saa aidata, kui te juhtimist ootate: vaat tuleb teie juurde tubli esi-

puus, võtab teid käekõrvale ja viib pulmapeole pirukaid ogima. Käed puusa, sülitame kõige peale.»

«Kes sulle ütles, et me kõige peale sülitame?»

«Tuleb niimoodi välja.»

«Sina aga uuri paremini järele. On ka sihukesi, kuidas muidu. Nendele on see koguni paslik, sogases vees parem kalu püüda. Nendele on ka Tahhinin küllalt hea, ja sinu juurde püüavad samuti võtme leida. Kui oled pime — leiavad, käkitegu, leiavad. Kõige peale sülitada... Küll aga ütles. Sa liigu inimeste seas ringi, aja juttu, näed kohe, mis kellelgi mõttes mõlgub. Enne on vaja asjad joonde ajada, Romanõtš, siis võid arvustada.»

«Nojah, esimees, tähendab, aja asjad joonde nagu jõumees tsirkuses, on niisugune tõmbenumber, teie aga istute mõnusalt ümberringi, plõksutate päevalilleseemneid süüa, — vaatame, mis see mees ka väärt on. Kas plaksutame või saadame kuradile.»

«Tuline, tuline oled sa, Romanõtš, kas või soojenda käsi. Jahtu veidi.» Ja juba leplikumalt: «Istu, valan suppi, praadisin mune, kui oleks aega, oleks midagi paremat teinud, küpsetanud, aga meil on nii. Hommikuks on supp, lõunaks supp, õhtuks kartulid. Igavesti kiire. Farmist koju, kodunt farmi, pole aega Jegori särki lappida. Istu, muidu jahtub ära.»

«Tänan. Aga tead, ma mõtlesin midagi muud, tuli meelde, kuidas pärast sõda elati.»

«Mis seal rääki, on, mida meelde tuletada,» nõustus Marfa. «Sina aga vaata nüüd, kõnni veidi ringi. Kogu küla on uuesti üles ehitatud, ja kõik on justkui korras. Maksud kaotati, tänu jumalale, taipasid lõpuks. Kuid normipäev on ikka endistviisi tühi. Oma leivaga hoiadki hinge sees. Kapsamaa, lehm, kesik. Vaata et põlegi nii väga vilets.»

Marfa heitis Poljakovile viltuse pilgu:

«Olen kuulnud, et lehmad võetakse vist ära. Kas see on tõsi? Naaberrajoonis oleks nagu lehmad ära viidud.»

«Ei tea, pole kuulnud. Ei usu.»

«Keegi ei tea mitte midagi,» ohkas Marfa, silmitses oma käsi, mässis need põllesse. «Need käed teevad ju kõik, toidavad kogu maad. Aga tuhka neist lugu peetakse. Küllap viid ise lehma ära. Peotäit heina pole

kuskilt võtta — viid ära. Luhaheinamaadest on üle poole niitmata jäänd. Kolhoos ei jõudnud, aga kolhoosnikutele ei antud. Mis kord see sihuke on? Stepanil oli omal ajal kõik viimse lapikeseni koristatud Oskas. Ka kolhoosnikutele andis ja kolhoosile jagus. Just piim ja liha aitasidki välja.» Marfa seisatas laua kõrval, võttis siis pingil istet. «Meie ei sülita kõige peale, unrehti ütlesid sa seda, Romanõtš. Asjata ütlesid. Arvad, et kui ma ei taha enam töötada, et mind saab sundi. E-ei, ei saa. Ise teen tööd. Tasu ei saa, aga teen tööd. Sa õige mõtle järele, miks ma seda teen. Leivapaluke leiduks minu jaoks niigi.»

«Pea'nd, Marfa Andrejevna, ütle parem ise.»

«Ootan Stepani. Ise räägid ju, et ta tuleb varsti tagasi. Tuleb siia raamas kolhoosi, näeb seda ja läheb sootuks hukka. Mina tunnen ju tema lolli iseloomu.»

«Noh, kui ka Stepani poleks olemas?»

«Kuda nii, poleks olemas? Küll aga ütles... Ja mismoodi ilma tööta? Võib hulluks minna, ma ei oska jõude istuda, Romanõtš, ei ole harjunud.»

Dmitri pani tasakesi lusika käest, et see ei kolksataks — Marfa rääkis sellest nii lihtsalt ja igapäevaselt nagu millestki iseenesest mõistetavast, et Dmitril kadus söögiisu. Farmi minema asutades pani Marfa pool kasuka selga ja tõmbas vöö kõvasti ümber.

«Jäta nõud lauale, lippan koju, koristan ära.»

«Hüva.»

«Söö, jahtub ära,» ütles ta Dmitrile lävelt.

Poljakov otsustas, et ta täna ei lähe brigaadidesse ja teistesse «Rohelise Aasa» kolhoosi kuuluvatesse küladesse. Tahhinini seletused, tema igavene virisemine olid ära tüüdanud. Liiatigi oli temast vähe kasu, ta meenutas Dmitrile läikivat, veepinnal libisevat putukat. Poljakov otsustas tutvuda farmidega «Rohelises Aasas» ilma Tahhininita, ajada ise inimestega juttu, vaadelda ja mõtiskleda. Kõik teadsid juba, milleks ta siia oli tulnud, ja paljud nimetasid teda esimeheks. See talle ei meeldinud, selles oli tunda kergekäelisust. Ta sai aru: esijoones tuleb tal kokku puutuda inimestega, sadade inimestega, kõige erinevamate inimestega. Nad

vajasid tõsist jutuajamist, tegid nalja, et tähtsaid küsimusi mitte puudutada. Nad oleksid justkui öelnud talle: «Vahest oledki sa hea inimene, kuid mis meie sulle korda läheme? Sa tulid ja lähed jälle ära, meie aga elame ja töötame alati siin, selle maa peal, asjata ennid sa meie hinge. Me ei usu sind niikuinii, sa ei saa midagi ära teha. Ise tead ka, et ei saa, räägid ainult sellepärast, et sa pead nõnda rääkima ja lubadusi andma.» Poljakov ei uskunud üldse nende ükskõiksust, see tundus talle olevat kunstlik, ent ta ei saanud esialgu nendele läheneda kui oma inimene, kui võrdne, ei osanud kasutada õiget tooni, nemad aga (ta oli jõudnud seda märgata) aina ootasid muutusi, ahmisid tuliselt, koguni ülearu tuliselt iga nendeni ulatuvat uudist. See aga, et nad lausa kõike sõimasid, tulenes millestki muust, mitte ükskõiksusest — nad olid lihtsalt väsinud, olid väsinud uskumast sõnu, ainult sõnu, mis olid tegudest kaugel.

Poljakov jäi talli juures seisma. Ta silmas juba esmalt Petrovitšit. Too rakendas hobust ree ette, ja näi ei laabunud tal miskipärast. Pingutades kogu oma väikest kõhetut keha, püüdis Petrovitš aisa leidesse toppida ning kirus südametäiega endamisi.

«Las ma aitan,» sõnas Poljakov. «Oleksid mõne appi kutsunud. Üks, kaks, ja valmis.»

Petrovitš pühkis higist otsmikku, koukis laiadest pükstest välja tubakakoti. Tasku oli sügav — Petrovitš ongitses tubakakoti välja kuskilt päris põlve juurest.

«Kuhu sa sõidad?»

«Vaja allapanu tuua,» kostis tallimees ja tegi samas teist juttu: «Mis jäksu saab olla kartulist ja kaljast. Ainult kõhu ajab puhitama.» Teda oli ilmselt riivanud Poljakovi abi; plotskit keerates puistas ta tubakat maha ja nohises pahaselt.

«Ära mängi nõdrukest, Petrovitš, nädal tagasi panid viieteistpuudase orika pikali. Sellest sul ehk vatsa puhitabki?»

«Kirbust tehakse karu ja hiirest härg, esimees. Orikat sa ei nuumanud, aga puudasid lugema oled nobe.»

«Pead suitsetamise maha jätma, Petrovitš,» lausus Poljakov, märgates tallimehe ebatervet koltunud näo-

värvi, vattkuue all teravalt esiletungivaid abaluid. «Kas sa röntgenis oled käinud?»

«Mis?»

«Röntgenis kopse valgustamas?»

«Ah soo, olen küll. Sest saab juba aasta. Pole viga, ütlesid, oled terve, mine rüga edasi.»

«Terav keel on sul, naabrimees,» hakkas Poljakov naerma. «Maja lõid üles, üle terve küla paistab silma, ikka pole veel rahul. Sind kadestab kogu kolhoos.»

Talli nurga tagant põikas välja lüheldast kasvu rüsakas noor poiss jopis, kalifeedes, jalas läikimas uhked kroomnahast säärikud. Ehkki alles varajane hommikutund, oli poiss vintis, ta hoidis käes inkrustatsiooniga bajaani, ta nägu ja noor, mehelikult tugev kael õhetasid ebaloomulikult.

«Guten Morgen!» kraaksatas ta uljalt, liginedes Petrovitšile, ja selgitas, vahtides Poljakovile lõbusalt otsa: «Tere hommikust, seltsimehed! Mis sul nõuks võetud, Petrovitš?»

«Su liigendeid õlitada. Kõnnid, ehmatad koeri, need kargavad väravaalustesse, kuradi kääksutaja.»

«Ma küsin tõsiselt.»

«Käi minema,» lausus Petrovitš tigedalt ja keerutas piitsavart. «Muidu ei hooli ma, jumala eest, töökäsust midagi ja torkan sind ühte kohta. Alles hommik, sina lontrus, aga oled jõudnud juba pudelisse vaadata. Kes võtab adrakurest kinni, kes lõngub, mängib pilli.»

«Sa oled va mühakas, Petrovitš,» kostis poiss ilma tigeduseta. Laskis pillist kuuldavale iroonilise heli ning, noogutanud Poljakovile viisakalt hüvastijätuks, läks vaaruval sammul talli juurest minema. Eemal pööras end ümber: «Lähen Järsakkaldale — vennas kutsus pulma.»

«Tõi naine lapse ilmale, ei võinud, vaene, aimata,» torises Petrovitš, asudes oma töö juurde. «Lonkur Fenka pojuke, tuli sõjaväest tagasi. Saksamaal teenis aega. On end rasva söönud ja nüüd kolab ringi. Panen, ütleb, linna, õige mul teie kolhoosi tarvis. Nõndaks, esimees. Kaader laseb kõik jalga. Tola: morgan, morgan! Vahest oskan mina temast rohkem.»

«Ega iga lolliga jõua jagada. Igasuguseid inimesi on. Sa vaata parem, mis kogu meie maal sünnib.»

«Räägivad, räägivad ja jätavad järele, tüütab ära. Sohkvärk.»

«Mis?»

«Sohkvärk, ütlesin. Jätavad järele.»

«Ei nüüd enam jäta, Petrovitš. Egas muidu poleks sellega algust tehtud.»

«Seda'nd küll,» nõustus Petrovitš. «Kui suhu enam midagi panna põle, siis nad ei jäta järele.»

«Mitte ainult selle pärast . . .»

Petrovitš heitis kõõrpilgu.

«Ja mille pärast siis?»

«Maa peab ilusaks muutuma. Et inimesel oleks tema peal kerge ja mõnus olla.»

«Küll ütles . . . Mis ta sul on, esimees, tüdruk või?»

«Kuule, naaber, räägime tõsiselt. Näe, sina põhjad oma kolhoosi. Oletame, et sulle antakse kümme hektarit maad ja öeldakse: pea oma talu nagu varematel aegadel.»

«Ja mis siis?»

«Mis sa siis teeksid?»

«Eh, esimees, ajad udu, vennas. Ei võta vastu, mille kuradi jaoks mul su maad tarvis on.»

«Ei võtaks vastu, ütlesid?»

«Ei taha. Küürutada sellel neetud maalapil varavalgest pimedani, ei mingit hõlpu. Mäletan, kuidas taat töötas. Me oleme nüüd targad. Kas oleme siis töölistest halvemad? Sa organiseeri mulle kolhoosis hea elu. Ei nüüd vea oheliku otsaski enam oma maalapi peale, aitab.»

«Kuidas sellest heast elust aru saada, Petrovitš?»

Tallimees võttis aisad, sättis neid, ta oli päris nõutu ja venitas kavalalt aega. Tõmbas plotski lõpuni ja litsus koni talla all puruks.

«Meile jätkub piskustki.» Petrovitš lükkas mütsi kõrva peale. «Kõht täis, keha kaetud. Et meie töö eest tasu makstaks. Mis see's muidu olgu? Ainult need töötavadki kolhoosis, kellel pole ülepea kuskile minna.»

«Sulle jätkub vähesestki, Petrovitš. Kellelt sa nõuad, ma ei saa aru. Sina oled siin eluaeg elanud, sinult päritakse aru. Kes kannab meile hea elu taldrikul ette? Tead, kuidas seda nimetatakse? Priileivasööja. Tahhinini kaela ajate, ja teie ise? Kui oleksite ennast peremeestena tundnud, ega siis . . .»

«Mina — peremees?»

«Sa imestad? Igaüks teist. Teie naabruses on «Partisani» kolhoos. Põllumaa on teil ühesugune, seal aga ei istu keegi ilma normipäevata. Mullu said nad viis kilo teravilja, kaheksa rubla rahas. Meil võiks veelgi rohkem saada. Käi korra nende koosolekul ära, küllap siis näed, kes seal peremees on.»

«Anna vähemasti niisama palju,» urises Petroviš, ilmselt soovimata juttu jätkata. «Lubama olete meheid. Tahhinin tõotas kullamägesid. Aga tolku — ptüi! Alustab üht asja, jätab sinnapaika, alustab teist asja — jätab sinnapaika. Tahtis tiigi kaevata, buldooserid tõi kohale. Vaata, seal talli taga, kui palju maad üles tuhnitud. Vett aga põle — raha tuulde loobitud. Nüüd tegime korjanduse, et edasi ehitada. Hüva, esimees, mul on aeg sõita. Jäin siin sinu juttu kuulama. Kentsakas — «ilus»... Nüüd puistas lund maha, eks siis ole maa valge. Aga muidu maa nagu maa ikka.»

«Kahe päeva pärast on koosolek,» mõtles Poljakov. «Tuleb kõnet pidada, on vaja palju ütelda. Kuid mida rääkida? Lausa teiste kulul elamine. Tingimata ütlen seda koosolekul, peab Tšernojaroviga arutama. Niisugused jutud on kardetavamad kui söödapuudus. Küll on lollpea see Tahhinin...» Poljakov nõjatus tagi seinale ja pani suitsu ette. Juba siis, kui nad vaatasid läbi dokumente ja aruandlust nende viimaste aastate kohta, kus Lobov veel majandit oli juhtinud, mõistis ta, milles seisab Tahhinini peamine häda. Selles selguses jõuda aitasid ka viiekümne teise aasta nõupidamise materjalid, Derbatšovi ettekanne, mille ta veel kord tähelepanelikult läbi uuris «Ostoretskaja Pravda» kaustas.

Lobov pidas sissesündinud talupojavaistuga alati ja kõikjal silmas majanduslikku kasu. Dmitri nägi aruannetest, kuidas Lobov aastast aastasse oli suurendanud talinisu, suhkrupeedi ja kanepi külvipinda ning kuidas hiljem Tahhinin vähendas nende kasulike kultuuride põllupinda ja pikemalt järele mõtlemata ülalt poolt antud plaaniarvudest kinni pidas. Ja tulud vähe-

heid, normipäevatasu kärbiti. Dmitri oli veendunud, et alustada tuleb sellest, millega Lobov lõpetas.

Küla hakkas end vaevu-vaevu liigutama. Ainult farmides ja tallis olid inimesed juba tööl. Poljakovi pilk ulatas ringi ja langes siis tallist veidi eemal olevatele vanadele tammepakkudele. Lumi oli nende ümber kõvasti kinni tambitud, ning Poljakov astus nende juurde äkilise rõõmusööstiga, talle tulid kohe meelde esimene aasta pärast sõda, tema ise, puusepad. Siin lebavad pakud olid endistviisi tumedad ja tugevad, ent kui Poljakov tegi tiiru nende ümber, neid igast kandist silmitsedes, nägi ta, et nad on tublisti pehastunud. Ta toksas üht pakku saapakontsaga. Väike piklik puukild varises kergelt maha, selle alt tuli nähtavale ussidest puretud külmunud puidukõdu. Ja Poljakovil hakkas kahju nendest suurtest tammepakkudest, mis olid kõik need aastad siin asjatult vedelnud. Ta kõndis veel kord nende ümber ning suundus siis karjafarmide poole. Erinevalt õlgkatustega talumajadest olid need ehitatud solidselt, kivivundamentidel, kivitahvlitest katusega — Tahhinin oli nende ehitamisse pannud kogu «Rohelise Aasa» viimase kolme aasta sissetuleku ning veel võlgugi teinud ja üle terve rajooni kuulsaks saanud. Farmid said valmis, kuid inimesed ei tulnud üldse enam tööle, ja mõni lehm tuli juba üles siduda. Tahhinin rääkis palju farmidest, missuguseid riukaid tarvitades oli ta hankinud telliseid, metsamaterjali ja kivitahvleid, kurtis, et hüdroelektrijaama ehitus oli ligemale miljoni välja pumbanud, arvestamata tööjõudu.

Poljakovi masendas kõige rohkem söödapuudus. Dokumentide ja mulluste kokkuvõtete järgi oleks kõik pidanud hoopis teisiti olema. Tahhinin põikles, kratsis kukalt. Lõpuks jutustas oma järeltulijale epopöa maisisilost, mis moodustas uue aasta söödabilansi aluse. Vilumatus, vale menetlus — silo mädanes ära. Silosaugud avati üksteise järel, ja kõigis neis oli roiskunud rokk. Sellest Poljakovile jutustades väänles Tahhinin nagu hambavalus ja kirus kolhoosnikute lohakust.

Kümnetest muljekillukestest, kohtumistest, jutuajamistest püüdis Poljakov luua terviku, ja lõpuks õnnestus tal see. Ta hingas vabamalt. Tõsi küll, põhjalik tutvumine majandiga pidi algama alles pärast koosolekut,

kuid ta oli juba nüüd saanud tervikliku pildi ja teadis, mis teda ees ootab.

«Tasa, naised, uus esimees tuleb,» sõnas üks lüpsi naistest, taat Silanti kolmekümneaastane tütar Froska liibudes vastu aknaruutu. «Oi, naised, missugune ilu poiss! Varem ei pannud justkui tähele, nüüd aga, ku ta oma inimene on ... Limpsad keelt.»

«Ära sa vahi ühti nii kangesti,» kostis Marfa Lobova «Tal on linnas naine, kavatseb siia tuua. Küll see sulle näitab ilusat poissi.»

Taat Silanti Froskal ei olnud midagi halba mõttes, ta oli ilma igasuguse tagamõtteta, puhtast südamest vaimustatud. Sedamaid solvus ta Marfa Lobova sõnade peale ja eemaldus akna juurest, ta kihvatas üldse kergesti. Froska sõbratar, sall risti üle rinna seotud, õrritas Marfat:

«Kardad ehk kostilist kaotada, Marfuša?»

«Mul omal mees olemas, Toska, ära mind sorgi.»

«E-eh, lännu mis lännu. Minul meest ei ole, sinul on, kuid oleme sinuga ühel öömajal. Ühtviisi põle kumbki malgi meist, kuhu toetada. Neli aastakest on varsti, Marfuša?»

«Neli,» kostis Marfa rahulikult ja nukralt, ja kõik jäid vait, kõigil oli nüüd temast kahju. «Kui ta mõne sõnakesegi oleks kirjutanud, naised. Öösel aga valutab, oh kuidas valutab mu süda. Justkui aimaks ta ...»

«Teadagi, naisesüda aimab ette,» ütles üks vaikseks jäänud lüpsinaistest. «Vaat kui see mees tagasi tuleks, vaat selle valiksime kohe jälle tagasi.»

«Ei teda nüüd enam valita, naised,» ohkas Marfa. «Ta oli varemgi hädine, keegi ei teadnud seda. Nüüd aga ...» Naine lõi käega. «Kõik pudeneb mul käest, teinekord sülitaks kõige peale ja läheks, kuhu jalad kannavad.»

Ja seetõttu, et piimavastuvõturuumis olid ainult naised ja mehi üldse ei olnud peale ühe silmaga Kuzmitši, piima vastuvõtja (muide, keegi ei pidanud teda päris meheks), kaotasid kõik meelerahu, ja mõnel valguski koguni pisarad silma. Kõik hakkasid arutama oma elu, kurtsid kehva piimatoodangu ja söödapuuduse üle, kirusid esimees Tahhininit, kes õigel ajal hoolt ei kandnud ja laskis silo ära mädaneda. Ainult Marfa Lobova

oli vait. Naised erutusid üha rohkem, jutt kaldus Poljakovile. Ühe silmaga Kuzmitš aga klõpsutas sel ajal arvelaual ja mõtles murelikult, et hommikusest lüpsist jätkub hädapärast vasikate jootmiseks ning ära anda pole jälle mitte midagi. Kui oleks söötasid, oleks nüüd nagu alati sel ajal, kus nii palju vasikaid sünnib, piima ja ka sissetulekuid rohkesti. Ja lüpsjad tuletasid jälle meelde oma ühekäelist esimeest ning kurvastasid tema pärast.

Froska, kes oli esimees Tahhinini ajal eesrindlikuks lüpsjaks saanud ja sageli rajoonikeskuses nõupidamistel käinud, lausus paar sõna Tahhinini kaitseks, ja kõik tormasid summas tema kallale. Rõugearmiline, vagur Holostova, tallimees Petrovitši täditütar, pistis kätega vehkima:

«Ole vait, ole vait, va eesrindlane! Ammugi oleks pidanud võmmu kuklasse andma sellele sinu Tahhininile. Ja ka meie oleme parajad, pole midagi ütelda! Nüüd istume lõhkise küna juures! Siin ei aita enam ussirohi ega püssirohi! Kolhoosi laostas ära, kaabakas, varsti pole üldse enam midagi suhu pista. Sul on hea, sinul on üks suu, minul aga neli, istuvad lauda, nõuavad süüa. Ja kus seda enne on nähtud, alles kahe kuu pärast tuleb see päris rohi, meil aga põle lehmadele enam praegaltki midagi hambisse pista? Piima põle ja ka raha põle, mina võiks siin kas või lehma all piima juua, aga lapsed?» raputas ta vattkuue varrukaid ja rusikaid. «Vajugu ta põrgupõhja, see sinu Tahhinin. Parem joogu, kuid tundku asja, tema aga ei joo üldsegi, ja kuhu küll kõik kaob, ei tea! Et teda katk võtaks! See Mitka Poljakov on vähemasti oma inimene, külakännust, näe, Marfa tunneb teda. Miks sina midagi ei räägi, Marfa?»

«Ja mis ma peaks rääkima? Ka sina tunned teda vist niisama hästi. Mis nüüd mina — annan süüa, koristan, öösel aga muudkui loeb raamatuid, sulepea aina krigiseb. Tal on täitesulepea, ülaotsas ujub kalake. Minu Stepan luges noid raamatuid.»

«Ahah, ka Stepan luges neidsamu raamatuid. Kuulete?» ütles rõugearmiline Holostova võidurõõmsalt. «Aga sinu Tahhinin? Tuhkagi põle ta lugenud.»

«Ta on niisama palju minu kui sinu oma,» urises

Froska vastu ja puudutas kord oma otsmikku, kord põski, vaadates ennast peeglitükikeses.

«Sinu, sinu oma, Frosjake,» sekkus jutusse Toska Laboda, kes oli üle küla kuulus oma julguse ja terava keele poolest. «Miks ta's muidu kuude kaupa ei käinud naist linnas vaatamas! Ja mille eest sina eesrindlane oled? Kõik teavad, kõik teavad, kõik teavad! Mul oli mullu rohkem piima kui sinul, mind aga ei pildistanud keegi ajalehte, sest ma rääkisin tõtt! Kõik teavad! Ja kes mind toetas? Üksipäinis Marfa, ja teda ei lastud ka rääkida, Stepani pärast torgiti!» karjus ta juba täiest kõrist, ning ühe silmaga Kuzmitš libistas oma ainukesse imestunud silma kõikidest järgemööda üle ja pahvatas samuti:

«Kuss, kuss, põrgulised! Lolliks olete läinud või, hullud, kasige koju, põle teil siin kedagist passida, andsite piima ära ja kasige koju! Mis sa reo laamendad?» käratas ta Toska Labodale, kuid see ei teinud temast väljagi. Ta oli juba ammugi esimehe lemmiku peale hammast ihunud, nüüd viimaks tema kallale pääsenud ega kavatsenud sugugi tänitamist lõpetada.

«Loll, loll, loll!» korrutas Froska, pigistanud silmad kõvasti kinni, üleni punane teda lämmatavast vihast.

«Sina aga oled litakas! Kõik teavad — oled esimehe all käinud!»

«Mina? Mi-i-na?» kiunatas Froska kähinal, pungitades silmi.

«Si-i-ina,» venitas Toska Laboda ilmse mõnuga. «Si-i-na! Ma näriks ennemini oma käe otsast, kui niisuguse molluski alla heidaks. Si-i-na! Si-i-na!»

Nad karjusid teineteise peale, ninapidi koos, ja Froska käsi tõusis juba aeglaselt, valmis äigama, kui uks paugatas ja Poljakov sisse astus.

«Tere, mis teil siin on, välknõupidamine?» küsis ta, silmitsedes ruumi ja lüpsjaid, piimanõusid, piimamõõtjaid ja suurt, sissemüüritud kateldega pliiti, kus sõõjenes vesi.

«Välknõupidamine neh, esimees,» kohendas rätti ja pühkis peopesaga huuli Toska Laboda. «Lüpsime lehmad ära, igaüks jõi kruusitäie piima ja teeme, tähendab, kokkuvõtteid.»

Poljakov mühatas ebamääraselt, astus ukse juurest edasi ja jäi Froska ette seisma.

«Miks sa, Frosja, nii punane oled? Kas tehti liiga?»

«Tehti liiga?!» imestas Toska Laboda. «Ta on meil nii kerge naerma, ta lõkerdas naerda, lihtsalt häda temaga. Kui vähe midagi on, tema kohe turtsatab rusikasse ja rõkkab naerda.»

«Loll! Loll!» ei pidanud Froska vastu ja sööstis minema, paugatades ust. Kõigile kukkus ülalt pähe heinapepri.

Marfa naeris:

«Märad. Ära sa neid tähele pane, Dmitri Romanovitš, meie oleme juba harjunud.»

«Mida te siin jagate?»

«Mehi,» kostis Toska Laboda ülbelt ja niisama laulva häälega, ja tema peale käratas nüüd juba ähvardavalt, täiest kõrist, näidates uue esimehe ees oma kanget iseloomu, ühe silmaga Kuzmitš — piima vastuvõtja:

«Kuss, sina, seelikus sarvik, mis sa siin enam, oled oma töö teinud ja kao minema.»

Toska Laboda ei pidanud tarvilikuks talle vastata.

«Kui palju piima saite?» küsis Poljakov vastuvõtjalt, ja too hakkas tõtlikult kohmitsema, torkas miskipärast prillid ninale (ta pani need ette ainult kõige pidulikumatel puhkudel) ja tõstis piimaraamatu näo juurde.

«Lüpsilehmi on praega kuuskümmend ja piima on täna, seda et esimene kord viiskümmend viis liitrit. Nõndaks. Klapib. Täpipealt. Võite ise oma ihusilmaga vaadata.»

«Sööta pole üldse enam, varsti hakkavad vist kärvama, Romanõtš,» ütles Marfa. «Kuus kilo rukkiõlgi anname. Kui saaks hekseldada ja aurutadagi. Jahu pole mitte miskit. Tahhininil aga nagu hane selga vesi — räägi või ära räägi. Inimesedki söövad näljaga rohtu, ütles, ja jäävad ellu. Eks kevadel saavad karjamaale, kosuvad varsti. Kahju on loomadest, Romanõtš, meil on igas talus lehmast tulu, siin farmis puhas kahju. Hävitab karja ära — pärast proovi, oota. Ega lehm ole kana, ühe aastaga seda ei muretse. Vasikad kärvavad ilma piimata ära.»

Poljakov istus pingile, võttis mütsi peast.

«Sõnadega siin ei aita. Helistasin juba rajooni.»

«Ja kuidas on, Romanõtš?»

«Lubati abistada, ei tea.»

«Oota. Abistavad siis, kui põle enam, keda sööta.»

«Peremehed,» katkestas Poljakov teda äkki tigedalt. «Ise olete lasknud asja nii kaugele minna, nüüd aga — kärvavad! Heinamaad jäid niitmata. Kärvavad! Mis te varem vahtisite?»

«Ega meiegi pole süüdi, esimees. Sa küsi veidi kõrgemalt poolt. Me rügasime tööd teha. Sa proovi ainult suud paotada, silmapilk teevad sulle otsa peale.»

«Kas olete kordki proovinud?»

«Mina rääkisin. Kaks tuhat tonni suhkrupeeti on kuhja pandud, ei jõudnud välja vedada. Tahhinin andis suhkrutehasele hoiukviitungi — kevadel veavad ära. Mina talle sõna, tema mulle kümme: «Liiga tark oled, aga seda ei taipa, suhkrupeet on nüüd ju riigi oma, me oleme selle eest raha saanud.» Kas siis loomad ei ole riigi omad? Tema, va kõlupea, ei taha sellest aru saada. Lehmad võivad, kui nad süüa saavad, juba enne suve kogu selle raha tasa teha. Ise jäävad alles ja suvel annavad tulu.»

«Ära sa sellest räägi, see pole meie asi,» sekkus jutusse Kuzmitš, mõtles veidi järele ja lisas: «Klapib täpipealt.»

«Äh, sina ole õige vait,» katkestas Marfa teda karmilt. «Muretseti kari, et lust vaadata, aga mis sest tolku? Möödunud nädalal nüliti viiendas farmis Lu kašis kolmel nahk maha. Jajah! Meil kantakse kõik haiguse pähe maha, küll see läbi läheb. Akt on tipptopp. Rohuajaks on ainumalt pool karja järel, pea mu sõnu meeles. Ega mul rohkem vaja ole kui teistel, aga eks ole kahju, olen iga vasikat oma kätel kandnud. Tuleb meil endil teele asuda, lähme linna.»

«Ammu oleks olnud aeg,» lipsas Poljakovil suust. «Istute siin, kuni lõpp juba käes on, nüüd siis ärkasite. See asi suhkrupeediga on raske, nii lihtsalt see ei lähe. Suhkrupeet on ju tõepoolest riigi oma. Ainult ühte asja te ei võta arvesse: olgu kuidas tahes, aga riik on meil ju ka oma, kui kõik ilusti ära seletada, võite saada loa. Teil on ju aruannete järgi kõik korras. Söötasid piisavalt, loomade arv kasvab. Küll on tarkpead, peab ütlema.»

Keegi ei vastanud talle, ka Kuzmitš oli vait. Ta pahandas lüpsinaiste peale, silmad kiiresti pilkumas.

«Noh hüva, naised, ainult ärge üksteisega riielge,» ütles Poljakov naljatoonil. «Kõik muu pole hirmus. Me teeme siin veel üheskoos niisuguseid asju, et aina imesta. Sihukeste naistega ei karda me keda kuradit ki.»

«Nonoh, Romanõtš,» naeratas Marfa napilt.

Poljakov lahkus piimaruumist, «vastuvõtust», nagu lüpsjad seda nimetasid, ja asus ringkäigule lehmalautades. Need seisid reas üksteise taga, veidi eemal oli vasikalaut — tervenisti tellistest, ning samuti kivitahvlitest katusega. Pikkadesse harvadesse karvadesse kasvanud vasikad, kes sarnanesid kõrgejalgsete penidega, olid sulgudes troppis koos ning inimese ilmudes tõstis viimne kui üks pea ja teritas kõrvu. Poljakov polnud ialgi varem näinud sääraseid vasikaid. Nende silmavaates oli midagi inimlikku — ootavat ja raugalikmorutavat.

«Noh, miks te nõnda vahite?» küsis Poljakov. «Mis, kas on külm?»

Vasikatalitaja, lühikese kere ja lapseliku, pisukese näoga naine, tõmbas kasukat eest kinni, tirides hõlmu aeg-ajalt üles, käis Dmitri kannul ja seletas:

«Mullikad on meil teises kohas, Järsakkaldal. Mis mullikatega viga, viskad neile paar peotäit midagi ette ja asi kombes. Aga näe, mis nendega siin teha, kogu kolhoosist on need siia kokku toodud. Räägitakse, külmpidamine. Elupõlve on vasikaid soojas hoitud. Ja sedasi nad ongi nüüd karvadesse kasvanud nagu karud, piima ei jätku. Varsti kärvavad maha. On nelja nädala vanuseid. Võiks kartuleid või jahu anda, jällegi öeldakse, et põle. Ei tea, milleks siis loomi üldse pidada? Näed, see valge rõngaga silma ümber? Vasikas oli juba teise ilma minemas, iga päev tassisin kodunt, jootsin teda oma piimaga. Kosus, kuid mul ei jätku ju kõikidele anda. Oma põrsa suu juurest kiskusin ära — hale hakkas. Ja kui järele mõtelda — samuti loom, kuigi kolhoosi oma, ikkagi tahab süüa.»

Ümbervalimise-koosolekuni oli jäänud paar päeva. Kui Poljakov sellele mõteldes varem närveeris, siis nüüd oli üldine meeleolu ka teda suuresti mõjutanud ja ta peaaegu ei mõtelnudki enam koosolekule. Kõigis ümberringi oli see tavaline, igapäevane asi. Ise seda märkamata oli Poljakov üle pea sukeldunud majapidamismuredesse, kuna Tahhinin, kes ametlikult oli veel «Roheline Aasa» esimees, oli kolhoositööst täiesti kõrvale jäänud. Kui keegi tema poole pöördus, saatis ta selle lahkesti ja väga rõõmsalt Poljakovi juurde, kellelt nõuti juba, et ta kirjutaks õienditele alla, paluti koolile puid lasta tuua; traktorijaama vanemagronoom oli kaks korda meelde tuletanud, et suvinisu ja odra seemnefond tuleks ümber vahetada. Seda jutuajamist pealt kuulanud Tahhinin, varjates tusanenud silmi, hõõrus käsi:

«Lase aga käia, Dmitri Romanovitš, liiguta ennast. Hakka aga pihta.»

Kolhoosi raamatupidaja, kellele Poljakov oli suhkrupeedist rääkinud, raputas eitavalt oma kiilaspead:

«Ei, ei, Dmitri Romanovitš, te ei kujuta seda isegi ette! Tõeline kammits. Finantsilisest küljest samuti lahendamatu.»

«Oodake, Jevseitš, aga loomad, loomad? Arvutage välja, kui palju me piima eest võime suveni saada? Lehmad jäävad alles — võtame juba selle kõik arvesse.»

Vana raamatupidaja tõmbas arvelaua enda juurde, klõpsutas kaua kettakesi, märkis üles ja läks väga närviliseks.

«Teil on õigus,» võttis ta viimaks prillid ninalt. «Kuid ma ei tea, seda pole kerge joonde ajada.»

«Küllap me kuidagi sellega toime tuleme. Tehke kalkulatsioonid valmis.»

Vana raamatupidaja pani prillid punakale mühklikule ninale ja trummeldas sõrmedega lauale.

«Hm.»

Poljakov pööras ümber ja läks minema. Raamatupidaja vahetas arvepidaja-neiuga pilgu ning ütles taas, nüüd juba ähvardavalt:

«Hm!»

Mõtles veidikese ja lisas:

«Hobustele, vennad! Mann, otsi välja arveldused suhkrutehasega.»

Ta kahtles pisut, kas inimesel, kes pole veel üldkoosolekul esimeheks valitud, on õigus niisuguseid käske anda, kuid see on kasulik kaup, ja siin ei vea teda juba alt.

Poljakov ei mõtelnud üldse enam koosolekule. Roheliisse Aasa hakkas teistest küladest rahvast saabuma, vähe aega enne algust tuli kohale esindaja rajoonikomiteest. Poljakov ei mõtelnud koosoleku tulemustele ja sellele, kuidas esineda ja mida ütelda, vaid mõtles küsimustele, mis tuli järgmisel päeval lahendada.

Valiti viieteistkümneliikmeline juhatus, revisjonikomisjon, nimekirjad olid varem kooskõlastatud. Viimasel hetkel, kui pandi hääletamisele, tekkis takistus. Kostis ülbe naisehääl tagumistest ridadest:

«Nõuan Prokofjevi väljajätmist! Aitab! Mitu aastat järjest juhatuseliige, temast aga põle tuhkagi kasu. Lobovi aegu oli. Tahhinini aegu oli ja nüüd jälle. Mis ponks ta meil on? Kas ta laohoidja oli? Oli. Farmijuhataja? Oli küll. Ehitaja, brigadir? Igal pool on olnd. Ja mis sest kõigest tulu on olnd?»

«Oota, seltsimees Laboda,» ütles koosoleku juhataja Tšernojarov. «Mis ettepaneku sa teed?»

«Mingit ettepanekut ma ei tee. Põle mõtet tühja kohta juhatusse valida.»

«Nõnda, Toska, anna neile!»

«Küll meil on aga lüpsinaised!»

«Ho-ho-hoo! Küll aga lahmis vaesekest, vii kas või labida peal välja.»

«Rasva on end söönud, õhkub kuumust!»

«Ja miks vasikatele piima ei jätku?»

«Tule aga tule meie asemele ja kaani nii, et sa lõhki lähed,» urises Toska vastu, heitnud õlgadelt paksu ruudulise salli. «Häbi teil, meestel, põle kopika eest. Nagu prussakad, olete endile soojad praod valmis vaadand. Naine aga olgu teil kõige eest väljas. Mis juhatuseliige Prokofjev ka on? Juhatuseliige või kedagist, häda vaadata. Ega ta ise ka tea ütelda, mis eest teda

igale poole topitakse. Suu tal lukkus, muudkui istub ja vahib. No ütle, mis sa vahid?»

Prokofjev, keda üles upitati, tõusis püsti, punane nagu keedetud vähk. Ta oli kõrget kasvu ja uskumatult kõhn; ta hobusenäol olid üksikud rõugearmid, ta vahtis nõutult ringi. Tükk aega punnis vastu ja lõpuks ütles:

«Mis siis minu arust, minu arust põle kedagistki. Ära lärma, Taissia, mis ma sulle teind olen, patta sülitanud või? Tahate, valige, ei taha, ärge valige.»

«Kas kuulsite? See on kõik, mis ta ütelda oskab. See'p see ongi, et sul on ükstapuha, kas nii või naa, ei jätnud Toska Laboda tigedat vastust võlgu.

Poljakov heitis küsiva pilgu Tšernojarovile. See pöörас silmad ära, hakkas naerma:

«Tal on vist õigus. Prokofjev on meil traditsiooni järgi kolinud ühest nimekirjast teise — rindemees, on autasusid.»

«Tema asemele tuleb valida Marfa Lobova, vaat kes,» ütles Toska Laboda ning istus, ja ümberringi tõusis lärm, mis kestis kaua.

Kõik olid äkki elevil, nii mõnelgi läks süda täis, et mitte tema polnud juhtinud tähelepanu Lobovale, vaid see suure suu ja terava keelega lüpsinaine. Tema oli esimene, kes Marfa Lobovat nimetas, ja vastu väita polnud midagi. Marfa oli tubli. Töötab käsi rüppe laskmata, kui on vaja, on valmis alati igaühele tööd näkku ütlema, kartma ei löö.

«Pane hääletamisele.»

Erutusega vaatas Poljakov üksmeelselt ülestõstetud käsi. Ka temal oli pisut kahju, et mitte tema polnud Lobova kandidatuuri esitanud. Tal oli Marfa pärast hea meel, talle tulid meelde kauged sõjajärgsed aastad ja Marfa noore ninaka naisena. Seda ei maksnud praegu meelde tuletada, ta köhatas, vaatas saalis hääletavaid inimesi ja mõtles oma asjatoimetustele.

Kui rahvas hakkas laiali minema ja teda õnnitleti, tundis ta piinlikkust, ütles midagi huupi, avaldas valmisolekut töötada ihu ja hingega, see kõlas võltsilt ning rumalalt. Ta tahtis asja parandada, kuid rikkus seda veel rohkem. Temast veidi eemal seisev Marfa Lobova heitis talle iroonilise terase pilgu. Ta trügis Marfa juurde.

«Ma mäletan, kui Stepani valiti. Tol korral oli meil koosolek sügisel, otse hobusetallis,» ütles Marfa. «Ja hiljem valiti teda jälle, kui kolhoosid ühinesid. Siis oli palju lärmi, vaidlust. Issand, kas ma tõesti enam ei näe, ei kuule teda? Noh, soovin sulle õnne, Dmitri Romanovitš.»

Naine ulatas talle oma tugeva kareda tumeda peopesaga käe.

«Tänan, Marfa Andrejevna. Sulle samuti...»

Nende juurde astusid Tšernojarov ja esindaja rajoonikomiteest ning soovisid ka õnne. Partorg oli veidi ärevil, rajooni esindaja naeratas.

«Noh, seltsimees Poljakov, hukatuslikul interreegnumil on lõpp. Muide, ma pean kuskil ööbima.»

«Küll me selle eest hoolt kanname,» sõnas Poljakov. «Kuidas on, Vassil Vassiljevitš?»

«Kas või minu juures. Võõrastemaja me pole jõudnud ehitada, tuleb leppida.»

«Liigud kuluksid ära uuelt esimehelt.»

«Pole veel palka saanud. Või teeme neile välja, kuidas on, Marfa Andrejevna? Korraga meie mõlema poolt, et odavam tuleks.»

«Hiljavõitu, Dmitri Romanovitš, küllap kuked kirevad juba.»

12

Koosolek oli lõppenud kella kaheteistkümne paiku öösel, ja Poljakov tahtis nüüd üksi olla. Ta läks välja. Kogu külas kostis jutukõminat, mehed suitsetasid kontori juures, vahetevahel kukkus mõni sõna, siin-seal naersid tüdrukud. Küla kaugemas nurgas kääksus veel lõõtspill ja hele hääl kõõrutas püüdlikult tšastuškat. Esmakordselt kogu selle kuu jooksul tundis Poljakov ennast külas rahulikuna. Ta läks eemale, kobas püksitaskus ärakägrutatud paberossipakki ja pani suitsu põlema. Seejuures pidi ta palituhõlmad lahti tegema. Tige veebruaripakane andis end otsemaid tunda. Küla kohal ja ka kaugemal oli pilvitu tähistaevas. Kuskilt kontori tagant puhus tuul, mis hooti paisus ja taas vaibus.

«Hakkab tuiskama,» kuulis ta vanamehehäält enda kõrval ega pööranud ringi.

«Tõsi jah,» kostis seepeale keegi naine, nähtavasti samuti elatanud ja auväärne. «Märts möllab veel. Vana järgi on märtsikuugi alles kaugel. Mullu munesid mul kanad sel ajal kõvasti. Aga oleks nüüd kas või naljaviluks ühe muna munenud.»

«Tarvis paremini sööta.»

«Mis sa räägid, taat Silanti, kaks kotti kaeru pistsid nahka. Või on nad, põrgulised, rasva läinud? Kartul laid on kahju anda, endilegi ei jätku uudseni.»

«Kas sa esimeest kuulsid?» Nüüd tundis Poljakov taat Silanti hääle ära. «Ta ütles, et tuleks vähem oma kapsamaal nokitseda, rohkem kolhoosi peale mõtelda. Et siis on ka normipäev. Tahab Ponežski põllud üles künda. Sõjapäevil juba hakkas sinna mets peale kasvama. Seal on, las ma mõtlen, ligi tuhat tessatini vähemalt. Tahab kogu selle maa esimesel aastal nisu alla panna, mis? Kuulsid, kuidas kõik lärmasid?»

«Nojah, juba farminaisedki rääkisid, et käre teine.»

Dmitri seisis nende lähedal, teda varjasid tihedad akaatsiapõõsad, millel lebas hõredat sinakat lund. Rahvas läks kisa ja käraga mööda küla laiali; lummetuisanud talutarede aknad helendasid vaid üksikutes kohtades.

«Lubaja on ka hea mees,» lausus taat Silanti mõtlikult. «Minu elupäevil on üksainuke tubli esimees olnd. Stjopka Lobov. Sest ta oli oma inimene, tahtis rahvale head. Mäletad, kui ta viimane aasta meil esimees oli, andis kolm kilo normipäeva kohta? Tema läbi sai ka Marfuškast inimene. Kas sa nägid, naine juhatuses. Aga see Mitka on esialgu nagu põrsas kotis. Elame, näeme. Kae, kuidas ta Marfuškast kahe käega kinni haaras.»

«Ja mis siis, see ongi hea. Marfa rügab ju farmis järjepanu. Nõnda peabki, seda, kes tööd teeb, ongi Jarvis valida. Meid sinuga ei valita.»

«Aga mul põlegi seda vaja, olen oma töö teind. Näe, minu lollid kavatsevad Altaisse sõita, Klavka ja Polja. Viljarikkad paigad, räägivad. Seal, kirjutatakse, on vägevaid asju tehtud — hirmus mõtelda. Igast Venemaa kandist on sinna rahvast kokku voorinud, võlja

ilja terved mäed. Lähetuskirjadki on nendel juba alla kirjutatud.»

Oli kuulda naise ohkamist.

«Kuulsin, taat Silanti. Jalad külmetavad, mees pidi iska mul vildid ära tallutama — aga põle teine veel mahti saand.»

Poljakov pani palitunööpid kinni, pistis käed tasku ja läks piki akaatsiahekki kontori juurest kaugemale. Lumi krudises jalge all sammude taktis. Varsti hõigati teda ja ta jäi seisma — hääl tundus talle üllatavalt tuttavana. «Ei või olla,» mõtles ta, uudistades eemalt kõrget sihvakat kogu lühikeses kasukas ja kammvillast rätikus, ning siis tundis ta naise ära.

«Tere õhtust. See olete teie?» küsis ta, surudes väikest külma kätt. «Kuidas, kas teil ei ole kindaid?»

«On küll. Tere, Dmitri.» Naine kortsutas kulmu tema ametliku tooni üle. «Võiks ju inimese kombel, ilma «teieta».»

«Võib ka ilma «teieta».»

Naine võttis tal käealt kinni ja astus kõrvalrajale.

«Pane kindad kätte, on pakane. Kevad ei kiirusta miskipärast,» lausus Dmitri vaikselt ning naine pani käies kindad kätte ja võttis tal uuesti käealt kinni.

Peaaegu kõik olid juba laiali läinud, lõõtspill ei mänginud enam. Oli vaikne, väga vaikne, kui mitte arvestada koerte sagimist kuskil läheduses. Tarade tagant tõusid kummituslikult valged puud, ja Poljakov ei suutnud aru saada, mis temalt tahetakse, kuidas Borissova oli siia sattunud. Miskipärast meenus talle Katja. Kahe viimase nädala askeldustes ei olnud ta naisele ühtegi rida kirjutanud, oli aga ära sõites lubanud laupäeval tagasi olla. Ta muutus tõsiselt rahutuks, tal tuli tahtmine end Borissova käest lahti päästa. Kuid ta ei teinud seda. See käsi oli talle liiga meeldivalt ja ammu tuttav ning Katja ei puutunud üldse siia.

«Ma mäletan sinu küla,» ütles Borissova, kuulatades vaikust ja Poljakovi vaikimist, lume habrast krudisemist jalge all.

«Mina samuti. Ma tahtsin sinult artikli kohta küsida. Kas sa oled lugenud minu kangelasteost «Ostoretskaja Pravdas»?»

«Muidugi tean seda. Aga milles on asi?»

«Kõik on nii ja pole ka, on palju keerulisem. Välja on pandud tolade tola — teiste naeruks. Missugune idioot ennast sellega küll vaevas? Odav nali,» turtsatas Dmitri. «Lollidele mõeldud.»

Borissova naeratas. Tema ise oli toimetajale artikli idee andnud, ja «idioodi» võis ta rahulikult oma arvele võtta.

«Sinu meelest oleks tulnud kujutada sinu hingelist segadust, peataolekut, visklemist?»

«Mingit artiklit poleks vaja olnud. Labane, jajah, labane ja loll. Ütle ise: milleks kõike karjuvaks kangelasteoks üles puhuda? Muide, mingisugust võnkumist vankumist ei olnud. Lihtsalt loomulik vajadus järele mõtelda.»

«Võib-olla on sul õigus. Omal kombel. Maale on inimesi väga vaja. Võta asja teisest vaatevinklist, veidi veidi avaramalt. «Roheline Aas» — see on ikkagi «Roheline Aas», ainult üks kolhoos. Aga kui palju niisuguseid mahajäänud, laokil kolhoose veel on? Iga üks neist, Dmitri, ootab oma peremeest.»

«Mis kuradi peremees mina olen?» ägestus Poljakov. «Siin on kõik viltu. Ma pole eluilmaski sigu pidanud . . .»

«Rahune, me abistame. Milleks ma siia tulin? Kas sa arvad, et mul peale selle kolhoosi midagi muud teha ei ole?»

«Mitte midagi ma ei arva. Sul on õigus olla igal pool, kuhu tahad minna.»

Naine naeratas, nüüd märkas Dmitri tema naeratust.

«Oh, kuidas sa praegu eksid. Just niisugust õigust olla seal, kus ma tahaksin, minul ei ole. Ütlen veelgi rohkem, mul ei ole õigust praegu siingi olla, tuleks Keskkomitee pleenumiks materjale ette valmistada. Tööd on kuhjaga. Mina aga, näe, seisan siin, ajan sinuga juttu.»

Dmitri heitis silmanurgast vargsi pilgu ega öelnud midagi. Nad olid juba külast välja jõudnud. Nende ees hahetasid silmapiiril tumenevad ja valge taevaga ühtesulavad põllud, tähekillukesed vilkusid külmalt. Ja siis märkasid nad külje pealt ilmuvat kuud — silmitut suurt ketast. Lumine taevarand nende ees kaugenes.

Poljakov ootas vaikides.

«Tahtsin küsida, Dmitri, — kas sul on usku oma kavatsusse?»

Dmitrit ahistas ta mantel, ta oleks tahtnud selle seljast visata ja veidi jahtuda.

«Tegelen sellega, kuna pean seda vajalikuks. Sa oled liiga halval arvamisel minust, kui esitad sääraseid küsimusi.»

«Ma esitan neid enda pärast, Dima. Mul on vaja ise selgusele jõuda.»

«Kuidas nii?»

«Jäta ironiseerimine, ei maksa. Ütle, kas sul on usku? Kuidas möödus koosolek? Ma jäin hiljaks. Onu Grišal juhtus midagi mootoriga. Ma jõudsin alles hääletamise ajal kohale.»

«Mulle see koosolek ei meeldinud. Sa soovid avameelsust — palun. Hääletati ju küll üksmeelselt, oleks parem, kui see poleks nii libedalt läinud. Paljudele kolhoosnikutele on ükstakama, kes on esimees. Tead, veel iialgi pole ma midagi taolist tundnud. Nendel on puha ükstakama! Tallutavad vilte, sünnitavad lapsi, künnavad ja külvavad kõik need vanataadid Silantid, Marfad ja Petrovitšid. Ja selles on nende jõud. Isesugune enesekaitse. Refleks, kui tahad. Lobovi aretee-rimine oli parandamatu hoop kolhoosile. Nad ei ole sellest tänini toibunud. Nad ei usu. Koletu kuritegu! Viiekümne teisel aastal võeti kolhoosilt kõiki makse ja varumisnorme ligemale kolmekordselt. Nüüd ma saan nõnda sellest aru — karistusabinõu, või kuidas? Mismoodi neis nüüd õiget huvi äratada? Et nad uskuma hakkaksid, tuleb nendega elada kaua, alati.»

«Ajad jama,» sõnas Borissova kumedalt. «Ma täpselt ei tea seda, kuid tehti nii: mõni kolhoos rajoonis ei suutnud oma varumisnorme täita, tugevamaid kolhoose paluti abistada.»

«Ja said, mis tahtsid! Päris röövimine päise päeva ajal.»

«Rumal võrdlus. Ja üldse, milleks see jutt?»

«Ma selgitan sulle, miks ma siin olen.»

«Ei usu,» kuulis Poljakov karmi häält. «Sa mõtlesid kõik nüüdsama välja.»

«Kas sa Derbatšovi mäletad?» küsis Dmitri tasa.

«Mäletan teda väga hästi.» Mees tajus küünar nukiga, kuidas naine jäigastus.

«Ajasime temaga kord hiljem juttu: ta kõrvaldati ju töölt, kui Stalin polnud veel surnud. Võib sada aastat elada ja mitte midagi mõista. Mul on häbi meie juttu ajamist meelde tuletada, niisugune kutsikas olin ma tema kõrval. Tollal ei saanud ma kõigest aru, püüdsin seletada kibestumisega. Alles nüüd hakkan taipama. Kõik rääkisid, aina rääkisid. Vale kaskaadid! Aga tehti kurat teab mis! Siin, siin, just siin.» Poljakov tonksas kontsaga külmunud maad. «Siin, selles «Rohelises Aasas», otsustatakse kõik. Ja sellepärast ma olengi siin. Muidugi, ega mina üksinda. Enne maaleminekut rääkisin ma ühe inseneriga, oli Minskist meie tehasesse üle tulnud. Nutikas mees, tal on midagi perekonnaga viltu. Oli kümmekond linna läbi käinud, kõikjal on liikumist tunda, Julia, asi liigub, nüüd ei peata seda enam. Me rääkisime temaga avameelselt. Alustada tuleb just nimelt siit. Kas sa saad aru? Ma tean, et sa saad aru, kuigi sa seda ei tunnista. Minu jaoks oled sa ikka seesama, endine Julika.»

«Endine... Sa tahaksid mind näha endisena.» Käreda külma käes hääl murdus. Ta vaikis ivake aega. «Kui kõik on nõnda, nagu sa räägid, saab sul raske olema, Dima.»

«Ma tean. Olen isegi valmis kaotust vastu võtma, et siis uuesti otsast peale alustada.»

«Ja kas sa ei karda?»

«Ei.»

Poljakov vabastas tasakesi oma käe, et suitsu võtta. Nad mõlemad panid suitsud ette, Dmitri hoidus kaasalasele otsa vaatamast. Tuleb talle kõik viimseni ära ütelda, mis ta temast mõtleb. Ta oli seda juba ammugi kavatsenud teha.

«Oota,» katkestas Borissova vaikuse, nagu aimates tema mõtteid. «Keda sa süüdistad? Kõik see on vale.»

«Kui sina seda küsid, Julia, näib mulle, et sul ei ole õigust olla see, kes sa praegu oled. Saa minust õigesti aru, sul oleks parem eemale minna, vaadelda, mõtiskleda. Ümberringi käib lammutamine. Sa oled tark inimene, saad aru.»

Borissova viskas suitsu maha ja tõmbas kindad kätte.

«Lähme,» kuulis Poljakov tema häält. «Aeg on hiline. Onu Griša on mind juba kaua oodanud. Hommikul pean olema oblastikomitees. Ma annan sulle ainult nõu: ära kiirusta järelduste tegemisega.»

Tagasiteel nad vaikisid.

«Jah, muide,» ütles Borissova juba auto juures, «sa pead märtsikuu lõpul Moskvasse sõitma. Valmistatakse ette nõupidamist põllumajanduse alal. Tuleb sõita, Dmitri, sind võeti meie oblasti delegatsiooni koosseisu.»

«Ma ei saa aru... Kolhoos on kõige kehvem, kõik on laokil. Normipäev on tühi, kogu meie silmavalgus on paar paraadlüpsinaist.»

«Seda enam, Dmitri Romanovitš. Kui sa tahad tõsiselt asja juurde asuda, ongi hea kuulata-vaadata. Ega see viga tee.»

«Võib-olla on sul õigus.»

«No tore. Mul on hea meel, kui sa toime tuled. Kas sul on mingeid konkreetseid plaane? Noh, kas või millest alustada?»

«Minu plaanid on lihtsad. Kõigepealt tuleb sisse elada. Tahhinin on teraviljakasvatuse täiesti raamajätnud. Sügisel külvame Ponežski põldudele nisu, seal pole maa, vaid kuld. Seemnete suhtes saavutasime juba kokkuleppe — «Partisan» annab riigimüügikohustuse arvel. Tarvis asi rajoonis korda ajada. Nüüd aga raha, raha, anda kaks-kolm rubla normipäeva kohta. Aita, Julia, lahendada see kuhjapandud suhkrupeedi küsimus. Loomad surevad.»

«Saab tehtud. Ära oota — tee kuhjad lahti. Kui tuleb muis asjus raskusi, helista,» sõnas Borissova autoust avades. «Hoia mind asjadega kursis.»

«Missugused sõnad — hoia asjadega kursis,» mõtles Dmitri.

«Pole vaja. Ühe käest rebid ära ja annad teisele, aga lõpptulemus? Jaa, silmapilk, üks küsimus. Minu käest päriti, kas lehmad võetakse ära. Naaberoblastis oleks nagu...»

«Ma tean. Niisugust küsimust arutati. Minu meelest vähest ainult hästi korras, rikkas majandis, kus on kõrge normipäevatasu. Ja sealgi ettevaatlikult, kui

inimesed ise ettepaneku teevad. Praegu on liiga vara sellest rääkida, ole terve, Dmitri.»

«Head reisi. Üks asi veel, maikuuks peame hüdro- elektrijaama arvele maksma veel kakssada tuhat. See on võimatu.»

«Hoidsid varuks.»

«Magustoit on alati järelroaks. Kas sa tead, kui palju see kolhoosile juba maksma on läinud? Ligi miljon rubla.»

«Hüva, Dmitri, üht-teist on kavatsusel. Esialgu ei ütle ma sulle midagi. Veel kord . . .»

«Nägemiseni.»

Auto läks liikvele ja Dmitri seisis veel kaua, kopsides üht kontsa teise vastu. Kuu tõusis kahvatus taevas kõrgemale. Dmitri tõmbas pea külmaks läinud krae vahele, pistis käed tasku ja hakkas kähku astuma: tekkis tahtmine kiiremini ulualla, sooja pääseda. Ilma aegu oli ta vist nii mõtlematult abist keeldunud — kes teab, kuidas asjad arenevad. Oleks juba aeg täiskasvanud olla, siin ta talitas nagu poisike. Kas Julia sõjvus või mitte? Kui solvus — olgu, ise kutsus selle välja. Miks ta mõtleb Julia peale? Ja mitte ainult täna. Seni kui aus olla, siis on tal hea meel, et sai Juliat näha ja temaga vestelda. Kas on hea meel? Tõesti on. Noh, mis sinna parata, et tal tõepoolest hea meel on, iseendale võib ta ju seda tunnistada.

Peaaegu kaks nädalat kulus asjaajamise ja dokumentide üleandmiseks. Aktid, aktid, aktid — Poljakov polnud varem kunagi ette kujutanud, et ühes kolhoosis võib olla nii palju varandust, teravilja, masinaid, loomi, hooneid. Kümmekond gruppi eesotsas revisjonikomisjoni liikmetega lugesid, kaalusid üle ja panid hommikust õhtuni kirja loomi ja teravilja, põllu- majandusinventari ja linde. Lõpuks, kuuendal päeval kirjutasid Poljakov ja Tahhinin üleandmisaktile alla ning naise visa vaikimise pärast rahutuks muutunud Poljakov (kuu aja jooksul polnud Katja kordagi kirjutanud ega helistanud) sõitis linna, et järgmisel päeval tagasi tulla. Juba kella kaheteistkümne paiku lähenes ta tuttavale majakesele Vaikses umbtänavas, väsinud

ja koigega rahul, leiutades kümneid õigustusi oma pikaajalisele eemalviibimisele ja olles salajas veendunud, et Katja suhtub kõigesse õigesti ja mõistab kõike. «Ütlen, tingimata ütlen: peaksime teineteisele hästi lähedal olema, et ei tuleks kiusatust,» otsustas ta äkki. «Klaarime ära, sellele segadusele tuleb teha lõpp. Viskame asjad autosse ja paneme sõjama. Pole aega seletada, klaarida, kõik läheb mööda.»

Talle turgatas pähe, et ta püüab iseennast veenda, ta astus kiirel sammul üle õue. Kodus polnud kedagi. Võtme leidis ta harilikust kohast, vana ämbri alt. Käis majakeses ringi, kõik oli puhas, koristatud ja pestud, puhtakskaabitud kollasele põrandale toetus päikesetulp. Laual, kus Vasja tavaliselt õppis, seisis ajalehega kaetud lõpetamata lennukimudel.

«Tähendab, tuleb kella viieks,» mõtles ta riideid seljast võtmata, istus laua taha ja kirjutas kirja. Asjaajamist on linnas pimedani, peaks aga jõudma ka vanade pool ära käia.

Alles kella viieks jõudis ta Drotovite juurde. «Ega ma või ennast lõhki kiskuda,» mõtles ta. «Jõuan veidi hiljem koju . . .»

Köögis oli soe, laual kulunud vahariie. Dmitri oli soojusest ja tema ümber hõljuvatest maitsvatest lõhnadest rammestunud, tädi Maša oli jõudnud keeta värsket lihasuppi, pirukaid küpsetada. Pirukad krõmpsusid ja sulasid suus — Dmitri polnud ammugi nii maitsvaid söönud.

«Näed sa, kuda on,» mõtles tädi Maša. «Ei saa enam midagi aru sellest elust. Pärast sõda on inimesed muutunud. Mis tal, tahaks teada, sinna kolhoosi asja on? Poiss on terve, positsiooniga, töökas, viina ei joo. Ja tehases, Platon rääkis, hinnatakse teda.»

Tal oli Dmitrist kahju, ta oli Solontsovale pahane, — mees on maal kõhnaks jäänud, laseb eneselt mitu nahka võtta, naine aga ei liiguta oimugi. Tädi Maša ei olnud Katjat kunagi Dmitri vääriliseks pidanud, ta ainult ei ütelnud seda, isegi oma vanamehele. Nüüd kirus ta Katjat igasuguste sõnadega, kirus endamisi ja

muudkui askeldas, et veel midagi hästi maitsvat oma lemmikule välja mõtelda.

«Joo minuga teed, tädi Maša, aitab ringitatsamisest,» ütles Dmitri. «Istu ometi, ma valan ise.»

«Mis sa nüüd, mis sa nüüd,» teeskles vanamehnn nördimust, pühkis suu puhtaks ja istus rahul olles nurka tooliservale.

«Väga aromaatne tee, ma valan veel,» sõnas Dmitri mõtlikult.

«Joo, Dima, joo. Näe, kui otsa sa oled lõppenud selle kuu ajaga, põsed aukus. Millal siis tagasi?»

«Homme hommikul sõidan.»

«Dima alustas eideke ujedalt, «ära sa minu peale pahanda, kui midagi pole meeltmööda.» Ta nägi, kuidas Dmitri põsemusklid pinguldusid. «Mina, näed sa, mõtlegutasin mõtteid: oled sa seal üksi? Kuidas Katjaga jääb, kas ta tuleb kaasa? Üksi on halb, Dima. Kas korter antakse?»

«Muidugi, kui enese lõplikult sisse sean, ega asi ei seisa korteris.»

«Kahekesi on vaja ennast sisse seada, Dima. Näe, sokid sul kah mustad, särgikrae läigib. Tead, kui Platon koju tuleb, ma räägin talle... Kui sa oled otsustanud alatiseks maale kolida, mis siis meilgi enam siin linnas teha? Tööd ta leiab, sinu kaela me ei jää, ära seda mõtle. Meile, vanainimestele, pole palju tarvis...» Ta ei lõpetanud oma juttu.

«Tädi Maša, mis te nüüd, ma ei jäta teid kunagi maha, noh, aitab. Kui kauaks Platon Nikolajevitš ära sõitis?»

«Vana sõitis Tšitaasse, tellimused seal. Venitavad teist kvartalit juba. Keda siis saata? Teadagi — Drotov, öeldakse, paneb asja liikuma. Talle aga on see ringikolistamine juba raskevõitu.»

Tädi Maša pani ettevaatlikult, et maha ei loksuks, alustassi teega lauale ja pühkis silmi.

Dmitri vaatas tema kortsulisi sõrmi. Poleks tahtnud kuhugi minna siit selle sooja südame, vanade hellade kortsuliste käte juurest.

«Hästi, tädi Maša,» ütles ta kõhklevalt. «Räägin täna...»

«Mine, Dima, mine. Ta võib veel haavuda.»

«Tervita Platon Nikolajevitši minu poolt. Varsti tulen jälle.»

«Aitäh, ära unusta vanainimesi. Sina, Dima, ära naist nii väga hellita, ega ole siniveri, meist kõikidest kokku on ta tugevam. Vaata, et sa endal... hinge välja ei võta.»

«Hästi, hästi, tädi Maša,» naeris Poljakov. «Nii et vaatan teile maja valmis?»

«Poleks paha, räägin kohe vanamehele.»

Katja oli kodus hommikumantlis, juuksed niisked, oli duši all käinud, ja nagu Poljakovile näis, noorenenud ja kosunud. Naine kaisutas teda — hommikumantli varrukad vajusid õlgadeni maha.

«Kuidas ma sind taga igatsesin!» ütles ta. «Miks nii kaua?»

«Ja sina? Miks ei kirjutanud ega helistanud? Mina kirjutasin ju...»

«Oled sa midagi söönud?»

Poljakov suudles teda ja puhkes naerma.

«Ma olen õhtust söönud, kuid sina ei usu ju seda.»

«Mitja, sa sõid õhtust ilma meieta!» lõi Solontsova käsi kokku. «Vasja, Vasja!» hõikas ta. «Võta riidest lahti, anna mantel siia. Kas käisid Drotovite pool? Vasja, kas kuuled!»

«Tss!» ütles Poljakov. «Ära ülearu lärma, poiss häbeneb. Kõigile sinu küsimustele vastan hiljem.»

«Kuidas sa minuga räägid?» imestas naine, sel hetkel aga astus sisse Vasja, nõjatus õlaga vastu uksepiita ja silmitses oma jalgu.

«Mis sul viga on?» küsis Dmitri, heitnud kiire pilgu Solontsovale. «Tere. Oled veelgi kasvanud, kas sa näe. Miks nii sünge, Vasjok?»

Solontsova puhkes naerma.

«Tahab sulle järele joosta. Juba rääkis mulle, kolhoosi üles upitama. Olete mul mõlemad teadlikud, päris häda.»

«Sina aga toida meid paremini, ja kõik ongi korras, eks ju, Vasjok?»

Vasja heitis talle altkulmu pilgu silmile vajunud punase juuksetuka alt.

«Ja mis siis? Lõpetan seitsmenda ära ja sõidangi.»

«Näed nüüd?» segas Solontsova ennast vahele.

«Ema, sa ei saa ju millestki aru,» kortsutas Vasja kulmu.

«Kus nüüd mina millestki aru võin saada.» Solontsova andis poisile kerge võmmu kuklasse. «Mine too veel puid, vali kuivemad välja. Oota, kuhu sa tormad? Pane kuub selga, muidu saad nohu.»

Kui Vasja oli välja läinud, hakkas Solontsova lauda katma. Ütles süüdlaslikult:

«Mul pole õhtusöögiks midagi eriti pakkuda. Kohe praen kotlette. Tead, muudkui töö, pole aega, olen päris uimane juba.»

Poljakov kammis peegli ees pead, heitis viltuse pilgu üle õla.

«Keerutad, Katjuša. Miks sa ei kirjutanud?»

Naine ajas enese nõutult sirgu.

«Tead, aina kiire. Kursused, lastevanemate koosolek. Näe, mõtled, täna, homme, ja nii see aeg läheb. Ootasin, et tuled ise koju, sa lubasid ju nädala pärast. Ajalehest lugesime sinust kaks korda, Vasja oli vahel mustatud. Ta on sinuga harjunud... Armastab sind.»

«On kõvasti pikaks veninud.»

«Aastad... Üleminekuaastad, öeldakse. Siis oli ajalehes veel artikkel koosolekust. Kirjutati, et Borissova isiklikult oli kohal.»

Poljakov istus laua taha, toetas käed põlvedele.

«Tead, Katja, tuleb kõik läbi arutada, nii pahasti kukkus välja...»

«Kohe ta ütleb,» mõtles Solontsova kastruleid liigutades. Poljakov heitis talle pilgu, tõusis püsti, astus tema juurde, pööras ta näo enda poole.

«Mis sul viga on?»

«Räägi.»

«Tead sa, ma otsustasin päriselt sinna jääda. See tähendab pikemaks ajaks, Katja.»

Ta ei rääkinud praegu seda, mida mõtles, see ei võinud Solontsoval kahe silma vahele jääda, ja see riivas teda valusalt, kuid ta võttis kergendustundega ja olavamalt kui vaja osa sellest pettusest, kaalutledes, kuidas on parem teha, et Vasjal kooliaasta nurja ei läheks.

«Vasjal on ju seitsmeaastane kool, saab tunnistuse. Nüüd pole enam palju aega jäänud. Ei tea, missugused õpetajad seal on.»

«Igal pool on nii häid kui ka halbu õpetajaid. Koolimaja aga on seal kahekorruseline. Noh, üldiselt vaadake ise, seitsmeaastane kool — see on tõsine asi.»

Kumbki ei maininud, et Vasja võinuks elada ka Drotovite juures, ja nad mõlemad teadsid seda väga hästi.

Vasja tuli sisse, viskas mürinal puud pliidi ette maha.

«Kuuris on pirn läbi põlenud, valisin kobamisi. Ei tea, kas on kuivad...»

«Aitäh, Vasjok.»

Solontsoval oli poisi tulekust hea meel ja ta hakkas hoolega pliidi alla tuld tegema. Ta teadis: see jutt tuleb lõpetada, kuid praegu oli ta liiga suures segaduses. Tükk aega juba oli ta ennast sääraseks jutuajamiseks ette valmistanud, nüüd aga põgenes selle eest, vältis seda. See ei aitaks, teeks kõik veel halvemaks. Kuni Dmitrit polnud tema kõrval, oli ta tahtnud, et see tund kiiremini saabuks, et võiks kõigele lõpu teha ja ühekorraga katkestada, nüüd aga tundis ta hirmuga, et ei suudaks seda üle elada, kui kõik läheks nõnda, nagu ta mõtles.

13

Taat Silanti heitis pilke seinakalendrile ja helpis innukalt suppi puulusikaga (metall-lusikaid ta ei tunnustanud), ning iga kord, kui ta lusika suu juurde tõstis, pudenes habemelt leivaraasukesi. Vananedes muutus ta järjest suuremaks maiasmokaks ning armastas maitsvalt ja kõvasti süüa. Hea lõuna muutis ta südamlikuks ja leplikuks. Hoolimata isuäratavalt lõhnavast rammusast kapsasupist suure sealihatükiga ja värskest kobedast leivast, oli taat Silanti täna kõvasti tujust ära.

Pika laua ümber oli koos taat Silantiga kaheksa inimest. Froska talitas kolhoosifarmis ja käis harva lõunal, Tanja töötas täna veskis, seal aga polnud samuti lõunavaheaega, kolm tütart oli taat Silanti möödunud

aastatel mehele pannud, igal neist oli nüüd oma pere kond.

Tüdrukute ruugetel peadel helendasid puhtad piir ded, kõik vaikisid, ja ainult lusikad klõpsusid. Juttu aeti poolihääli ja vähe, tüdrukud vaatasid aeg-ajalt silmanurgast isa poole. Õhk oli täis pinevust. Kõik ootasid. Tüdrukud sõid vastu tahtmist, peletades leiva viiluka abil toidu juurest eemale kuskilt ilmunud tüütavat kärbest.

«Vara on kärbsed siginenud,» tähendas pahaselt vanem tütar Mann, kes täitis majas ema ja perenaise kohuseid ja oli juba jõudnud vananeda, silmi piirasid kortsud. Taat Silanti pidas lugu oma vanemast tütrest, kui teda poleks olnud, poleks ta suutnud niisugust lastekarja üles kasvatada. Ja peale selle pidas ta temast lugu ordeni pärast, mille Mann oli partisaniks olles saanud. Nüüd ajasid Manni sõnad kärbestest taadi keema.

Ta pani leivatüki kõrvale, valas kausist viimase supi lusikale, rüüpas selle ära, saputas käeseljaga alt, rinna pealt, habeme puhtaks, pühkis märjad huuled kuivaks, libistas pilgu üle tütarde ruugete peade ja laksatas vihastades pihuga kõvasti vastu lauda. Kausid hüplesid ja klirisesid, ja tüdrukud, peamiselt üllatusest, tõstsid pead.

«Mina ei lase,» põrutas taat Silanti. «Ma ütlesin, ei, kuhugi nad ei sõida. Las töötavad kodus. Siin põle tööotsa ega äärt.»

Mann, kes parajasti oli poti ülejäänud kapsasupiga ahjukoldele asetanud, võttis vaikides ahjust väiksema poti kartulitega ja hakkas neid kaussidesse panema.

«Klavka, mine too kurke,» käskis ta. «Unustasin tuua. Võta soolvett ka, mina söön soolveega. Sina, Polja, ära unusta pärast lõunat puid tuua, sinu kord on. Tarvis ahju valmis panna, muidu ei saa ahju homme küdema.»

Vana Silanti, kes üha rohkem ägestus sellepärast, et temaga ei tahetud kõnelda, ja sellepärast, et justkui kokkuräägitud vaikimine tähendas üldist mittenõustumist, lajatas uuesti kämblaga vastu lauda.

«Kes on siin majas peremees? Mis? Kes on teid jalule aidanud, kui ema hinge heitis? Kes ehitas teile

maja, muretses riideid ja jalanõusid? Näe, teise poole virutasin ka valmis — aja või jäneseid taga.»

Ta rääkis aina häält tõstes. Mann katkestas teda südametäiega:

«Aitab, isa. Sina, sina oled peremees. Keegi ei ütle sulle midagi. Ja mis sa pahmitsed tühja? Maja on üks, aga meid, näe, on veel kaheksa tüdrukut. Kiitleb, muudkui kiitleb... Palgid teenis ju Polja, talle anti. Valmis materjalist võib ju teha. Teine majapool... Leidis, mida ette heita. Mis me sinu majaga pihta hakkame? Noh, mul pole enam kuhugi minna, viiekümne lähedal, jumal tänatud, nemad aga peavad elama. Klavka on kakskümmend ja Polja veelgi noorem. Neil on vaja elada, las sõidavad, asjata sa märatsed. Mida nad siin sinu juures näevad? Las lähevad. Teised sõidavad ja las nemad ka sõidavad. Näevad ilmamaid. Kohtavad võib-olla mõnda tublit meest. Mõtle ka sellele, mis sa ajad tühja lora. Lähetuskirjad on nendel käes, kui palju nad linna vahet said joosta, Tahhinin ei tahtnud ju neid lasta.»

Tubli kõhutäis oli taat Silantit rammestanud, uni kippus peale, ta oli ammu juba taibanud, et seekord ei suuda ta oma tahtmist läbi viia, et tüdrukud ei kuula sõna.

«Ja hästi tegi, et ei tahtnud, las ma käin uue esimehe juures ära,» porises ta, tulles välja viimase trumbiga, millele oli ammugi mõtelnud. «Noh, kolhoosis saab ju muidugi vähe, aga mis sest? Maksusid ei ole, võib veel mõne looma muretseda. Jätkub enesele ja teie hilpudeks jätkub ka. Mis sõitjad need tüdrukud on, hiljem nad tassivad sulle siia manulisi. Mitte seitse, vaid kümme suud saab olema. Ole vait, Mann, medal on sul küll, aga sellegipoolest oled sa eit.»

«Praegu seisab, taat, kogu maailm naise õlul.»

«Näha on, et su aru on tõnts,» pomises taat Silanti päris loiult. «Ega minagi siis ole oma laste vaenlane. Soovin nendele head.»

«Ja las siis sõidavad. Kui tahavad — mingu pealegi. Kui sa ise noor olid, ega sa pikka aru pidand. Näe, kui palju meid on,» viipas Mann laua ning õdede poole, ja taat Silanti oli nõutu vanema tütre niisuguse häbematuse ees, vajus kuidagi kössi, nagu oleks lühemaks jäänud.

«Kõtt!» ütles ta Mannile, end laua tagant raskelt püsti ajades.

Keegi ei lausunud enam midagi, viimane sõna, isa tahte ja võimu näilisus, peab jääma isale, ja siis on varsti kõik korras.

«Tutvusin teie visanditega, Parfjon Ivanovitš. Põhijoontes olen nõus.»

«Aga üksikasjus, Julia Sergejevna?» küsis Moškanets, liigutas pruntis põski ja nõjatus tugitooli korjule.

«Arvan, et Ostoretski põllumajandusrajoonile tuleks rohkem ehituslaenu anda. Vähemalt kaks korda rohkem, Parfjon Ivanovitš.»

«Teie motiivid, Julia Sergejevna, andestage?»

Borissova, kes oli pahane, et mees ei tahtnud aru saada, laskis pilgul veel kord arvudest ja rajoonide nimetustest üle käia, ning Moškanets, silmad pooleldi suletud, ootas.

«Suure linna lähedus, Parfjon Ivanovitš. Näete, missugused muutused nüüd toimuvad, kõike korraga ei muuda. Seda tuleb arvesse võtta. On hea, kui on olemas, nimetage seda, kuidas tahate, igas suhtes eeskujulikud majandid.»

«Ma mõistan teid, kuid...»

«Mis vastuväiteid teil on?»

«Mitte mingisuguseid peale õigluse ja terve mõistuse, Julia Sergejevna. Andestage, ma kordan, vahest ehk on teil selles küsimuses rohkem õigus ja ma ei ole kõike arvesse võtnud. Linna ümbruses on meil niigi küllalt tublid ja tugevad kolhoosid. Mõni üksik välja arvatud. Kaugemad rajoonid, niisugused nagu Barovski, Jagrenski...»

«Ma tean, käisin hiljuti seal.»

«Ma tahtsin teile meelde tuletada, Julia Sergejevna. Nüüd tuleks tõsisemalt suhtuda, näete, mis ümberringi sünnib.»

Julia Sergejevna heitis talle kiire viltuse pilgu, nägu oli Borissoval viimasel ajal otsekui kokku kuivanud, ainult silmad olid suuremaks läinud. Mis tal vaja on, sellel vanamehel? Sellest oli juba juttu olnud büroos pärast Julia Sergejevna naasmist Moskvast, ta oli siis

kõik põhjalikult ja üksikasjalikult ära seletanud. Ja kõike seda nendega arutada — seda ta ei võinud, lihtsalt polnud veel jõudu. Nad kõik ümberringi näisid kokku rääkinud olevat, ainult seda nad ootavad. Ta oskab ju ennast valitseda, ta peab kõigi ees jääma rahulikuks ja kindlaks. Võib-olla on ta ka hüdroelektrijaama ehitust asjata üritanud, kuid nüüd on hilja sellest rääkida, liiga hilja. Seda tunnistas isegi Derbatšov. Ja võib-olla muutub veel midagi, hüdroelektrijaamast saab ehk tema aktiva... Võib-olla... Muide, ta ei tea mitte midagi, ainult ühes asjas on ta kindel: tuleb olla rahulik. Muud midagi.

Moškanets katkestas pikale veninud vaikuse ja ütles:

«Te peaksite rohkem teistega nõu pidama, Julia Sergejevna, mitte kõike endas hoidma. Näe, mis juhtub, kui oled alati iseenesega üksi. Öösel ei tule üldse enam und, laman, alatasa meenub Derbatšov.»

Julia Sergejevna ei teinud jälle välja tema soovist pikemalt jutelda, noogutas lühidalt:

«Suurepärane, Parfjon Ivanovitš. Tänan, ainult et mul pole midagi endas hoida. Ega me hiljaks jää?»

Moškanets heitis pilgu kellale, hoides kätt enesest kaugel eemal.

«On veel aega. Jään vanaks, ei saa aru, milleks siis kolhoosidest inimesi ära saata? Näikse, et on aeg erru minna.»

«Mis te räägite, Parfjon Ivanovitš, mis vanadusest? Te võite veel palju, palju tööd teha. Meie oblastis on rohkesti rahvast.»

«Ja kas meie kolhoosides on ka ülearu palju rahvast, Julia Sergejevna?»

«Ärge keerutage, Parfjon Ivanovitš, lähme, on aeg. Me tunneme teineteist hästi, mitte esimest päeva, pole mõtet keerutada.»

«Jah, see on tõsi. Kujutage ette, kui kogu selle rahvasumma meie kolhoosidesse saaks! Ja nüüd veel see neetud ehitus. Kui palju sinna ka ei topi, ikka on vähe — päris põhjatu auk.»

Julia Sergejevna puhkes naerma:

«See pole riiklik lähenemine asjale, Parfjon Ivanovitš. Muide, on vaja ka hüdroelektrijaamast rääkida, see teeb viimasel ajal miskipärast muret. Mis nad veni-

tavad seal teedega? Inimesi on küllalt. Ja mis on betoonitehasega? Hüva, hüva, Parfjon Ivanovitš, hiljem. Filosofeerijaid on ka ilma meieta küllalt. Läki

Moškanets ronis nohisedes ja käetugedele nõjatudes sügavast leentoolist välja, kohendas kuube, tuletades Derbatšovi meelde, puudutas harjunud liigutusega lipsusõlme — kas on paigal.

Jaamaesine väljak oli otsast otsani rahvast täis, lehvisid lipud, hoonete seintel olid eredad plakatipalakad: «Noored, uudismaadele!», «Seltsimehed kommunistlikud noored! Vastame auga kodumaa kutsele! Saadame uudismaid üles harima kõige väärilisemad!», «Edasi, itta!»

Täna kell 15.00 saatis Ostoretsk teele selle aasta esimese noorteešeloni, kaheksasada nelikümmend inimest, ning kogu väljak oli tulvil naeru ja tantsu, bajaanid ja akordionid mängisid. Ärasaatmine sattus pühapäevale ja see päev muutus tõeliseks pidupäevaks. Väljakul olid ärasõitjad ja nende sugulased, punastes kaelarättides ja esimeste kevadlilledega pioneeride kolonnid, müügikioskid, mõned otse veoautodel. Pakuti krüšooni, limonaadi, kohalikku õlut, jäätist, heeringaid ja kompvekke, oma vabrikute tumedaid jämedaid vorste — viina ja veini müük oli kategooriliselt keelatud. Kord ühes, kord teises kohas väljakul paugatas soojenenud šampanjapudeli kork, purskus välja valge vahu juga, sellel hoiti näpp peal, takistades seda välja voolamast, joodi kordamööda ühest või kahest klaasist.

Väljak oli lõbus, ka taevas oli lõbus, kevadine ja kerge.

Oli palju kõrvalisi inimesi, kes olid tulnud niisama vaatama, uudistama. Prisked tädid ja vanaeided käisid kahe- ja kolmekaupa, vahtisid kõike, nagu hinda uurides. Üks nendest äratas eriti tähelepanu — see oli väike mutike, raugalikud huuled sisse vajunud, pisukesed silmad nooruslikult nobedad. Ta vilksatas kord siin, kord seal, paljud olid teda juba märganud, ja kui nad teda uuesti silmasid, küsisid nad:

«Keda sa otsid, mammi?»

Musta riietatud eit raputas kiiresti pead:

«Mitte kedagi, kulla inime. Käin niisama ja vaatan — hirmus palju rahvast. Nagu sõtta.»

«Aga me lähemegi ju sõtta, mammi. Leiva eest läheme sõdima.»

«Leivukese eest ei sõdita,» ei nõustunud vanaeit mustas, «viljaivakesi külitakse. Kas mõtlete kaugele sõita?»

«Kaugele, kaugele. Altaisse, mammi, Siberisse.»

«Siberisse? Ka-augele,» venitas vanaeit. «Seal olla väga külm, räägitakse. Mis vili seal ka on?»

«On vilja, on külma — kõike on. Kolmkümmend tsentnerit hektarilt.»

«Kui lustlikud te kõik olete,» ütles vanaeit, naeratades kortsulise suuga. «Neljakümne esimesel saatsin oma kaks poega teele, oli samuti hirmus palju rahvast, siis aga oigasid kõik ümberringi. Vanja ja Griša, tulid kaksikutena ilmale. Ootasin, ootasin neid, ei tulnd tagasi, paberid sain pärast sõda.»

«Tule meie seltsi, mammi,» kutsuti teda.

Vanaeit jäi mõttesse, seisis tummalt, vahtis uurivalt ja rahvarohkusest ning lärmist heidutatult sosistas tasa endamisi: «Ja kui noorukesed nad kõik on... Kuda nad seal ilma järelevalveta? Seal kaugel maal?...»

Vanaeit mustas tippis edasi, tungis eriti tihedast rahvasummast läbi ja seisis, toetades lõuga oma pikale okslikule kepile, mille alumine ots oli vastu maapinda tublisti kulunud. Mitu paari tantsis «Kamarinskajat», vuhisesid mööda tüdrukute kleidid, poiste juuksetukad. Üks mustlase moodi poiss, rind kummis, käed lennul, oli eriti tore. Vanaeit mustas muisutas mõnutundest huulteta suud, kergitas lõua kepilt üles ja hakkas kepiga tantsutaktis toksima.

«I-i-ah!» kiljatas mustlase moodi poiss äkki peenikese häälega ja klõpsutas kontsi, ning ta tõmmu nägu kattus higiga. Siis jäi ta nagu kinninaelutatult seisma, võttis räti taskust.

Siin tantsiti, sealsamas lähedal aga vahtis umbes kaheksateistkümneaastane kohmakas poisivolask mornilt ringi. Ema oli talle vaevu õlast saadik. ja aina rääkis pojale midagi vahetpidamata. Poiss venitas aegajalt tusaselt vastu:

«No aitab, ema, no kõik on meeles...»

«Keetmata vett ära joo, düsenteeria tuleb kallale, kes sind seal kolkas ravitsema hakkab!»

Jaama juures turul müütasid agaralt oma kaupa Stepanida-mutt ja Salõnihha Korostõlist, kes olid endid sisse seadnud ühisesse ritta pika laua taha. Ühel olid keedetud kartulid ja hapukurgid suurtes ämbrites, teine müütas mune ja sissetehtud õunu. Salõnihha kadestas sõbrannat: kartuleid ja kurke osteti paremini. Kui ostjaid ei juhtunud olema, ajasid nad paar sõna juttu.

«Sõidavad.»

«Sõidavad neh.»

«Kohe, kuulukse, sõidab siit mööda kaks ešeloni Kiievist. Üks tuleb teise järel.»

«Kahju! Või sa jõuad nii palju tassi. Näe, seal, kuhu nad sõidavad, kuluks sihuke nassvärk ära. Kõik on noored, muudkui anna aga.»

Kaks mutti vaatasid küsivalt teineteisele otsa.

Stepanida-mutt vangutas pead.

«Kaugel, kuhu nüüd meie...»

«Seda'nd jah.»

«Kuule, kena noorsand, võta paar õunakest tee peale!»

«Kartulit, kurki,» laskis Stepanida oma häälel kõlada ja ütles pärast raha tagasiandmist: «Tead, pomm on välja mõeldud. Raks, räägitakse, ja pead põlegi änam otsas. Pea põletab ära, ainult kere jääb alles. Hirmus!»

«Võeh!»

«Et ma soolasambaks siia jääks! Ennemalt loobiti jaapanlaste pihta, veel sõja aegu, seal põletas kõik ära. Nüüd aga on nii targaks teised läind, et ainult pead, nagu habemenoaga. Kered aga, kuulukse, lähvad sõnnikuks, seepi tehakse temast, kerest.»

«Issand, halasta!»

«Oli mul eila öömajal üks eit, palverändur, läheb Kiievist Zagorskisse püha tõotust täites. Ma küll seda eite hästi ei usu, aga nõnna õudselt rääkis ta seda. Kes teda teab...»

«Tõsi jah, neid on praegast jälle siginend, neid pühakuid ikki. Terved ja noored teised, kui aga tööd ei pruugi teha. Mina, patune, ei käi sellesamuse pärast

kirikuski änam. Läksin kord, tema aga, papp, vast oli ta kahekümnene või vähekese vanem, muudku noolis oma silmadega noori eitesid. Muiste oli nõnna, papp astub sisse — lakk on tal, nii et lust vaadata. Sellel aga paistis läbi, nagu vasikal. Ptüi, ptüi! Issand, halasta mulle patusele!»

Korostõli mutt tõstis vagalt silmad, tahtis risti ette lüüa, aga samas unustas.

«Ilus noorik, õunakest, õunakest! Eluilmaski põle sihukesi söönd, sulavad suus. Meki tükikest, kes proovib, see soovib!»

Väljakule tuli kogu aeg rahvast ja autosid juurde. Rohelisest Aasast tuldi veoautol, ja taat Silanti, kes oli üks ärasaatjatest, valge habe rahva seas välgatamas, venitas imestunult:

«Kae, kus rahvast! Peast põrund! Varemini ep tulnd lihavõtte aegu ka nõnna palju kokku.» Ja ähvardas vaikseks jäänud tütreid: «Näete nüüd, see põle kodus taadi man ahju pääl — minge aga minge, hakkate koju tagasi manguma, siis on hilja.»

«Ega hakka küll, taat,» vastas Klavka nipsakalt ja vana Silanti, kes oli kodus hüvastijätuks väikese hinge alla pannud, ütles lihtsalt, lahkelt:

«Põle ilus, tütar, isaga jumalagajätul nõnnaviisi. Tuletad veel tihti meelde.»

Dmitri Poljakov jõudis jaamaesisele väljakule, kui miiting oli juba alanud ja kõik seisid tihedalt tribüüni ümber, mis oli täis punaseid loosungeid ja lippe. Koos temaga tulnud Vasja oli otsekohe ühe valgepäise noorukiga kuhugi kadunud. Noorte teelesaatmisel kõneles Borissova. Kogu väljakul ülesseatud valjuhääldajad kandsid ta häält laiali. Tribüüni ümber sagisid fotoreporterid ja filmioperaatorid. Dmitri oli tulnud saatma sõpra, üht põllutöömasinate tehase meistrit, aga teadnud nüüd, kuidas sõpra selles rahvamurrus üles leida. Julia Sergejevna rääkis vaimustusega, kirglikult, ta hääl helises, ja Poljakov rajas endale teed tribüünile lähemale — ta ei tahtnud mitte ainult kuulda, vaid ka näha. Säärasena tundis Dmitri Juliat vähe ning kuulas üllatunult ja mõtles tahtmatult, kui

suur vahe on selle vahel, mis ta temast teadis, ja mis ta nägi, kuulis, tundis ning mõistis. Nüüd, eriti pärast jutuajamist kolhoosis, mõtles ta peaaegu kibestunult, et nende vahel seisavad erinevalt äraelatud aastad.

Dmitri vaatas, kuulas, ja talle tundus, et Borissova üleni heliseb, nagu hästi häälestatud muusikariist, mis ei ole pooltooni võrra kõrgem ega madalam, ja kuidagi märkamatult nakatas see rahvahulka. Väljak tardus. Ja ainult Moškanets, kes seisis Borissova kõrval, mõlgutas endiselt oma mõtteid. Kuna talle ei meeldinud Borissova seisukoht raha määramises kolhoosi ehitusele, mõtles ta temast ka praegu lugupidamatult, kordas endamisi tema üksikuid sõnu ja lauseid, pannes need pahatahtlikult pea peale. See peegeldus tema näos, ja tabades end sellelt, manas ta aeg-ajalt oma näole range, piduliku ilme.

«Jaa, seltsimehed kommunistlikud noored, ja teie, vanemad, isad ja emad, kes on sünnitanud ja üles kasvatanud uljaste noorte uhke põlvkonna, jaa, meie elus on saabunud uus kangelastegude ajastu. Selle ülesandeks on luua meie rahvale igas suhtes küllus: leiva ja liha, korterite ja raamatute, masinate ja rõõmude küllus! Meie, meie oleme kutsutud seda ellu viima, seltsimehed! Elu ei liigu tagurpidi, ta on lõpmatu, ammendamatud on elu ressursid inimese hüvanguks. Tuleb maha kiskuda paljud vanad dogmad ja harjumused, on vaja otsida, mõtelda, luua, sõdida uue ja progressiivse eest. On vaja julget pealehakkamist! Ja kes veel kui mitte noored, mitte need, kes praegu on kaheksateist ja kakskümmend aastat vanad, peavad enda kätte võtma iginoore eluvimpli — otsingud, julge pealehakkamise? Just nemad peavad seda tegema! Meie maa on tohutu suur — Balti merest Vaikse ookeanini. See kõik on meie oma, seltsimehed, meie oma, selle eest on valatud mitme põlvkonna, meie isade ja vanemate vendade verd. Saagu viimne kui tema nurgake ilusaks. Meie maa tulevik, rahva õnn, teie tulevik on teie kätes. Vaba inimese käed ja mõistus on suur jõud. Igaühe ees teist on mõõtmatult avar tegevusväli selle jõu rakendamiseks. Head reisi, seltsimehed! Ma usun, et te ei vea alt oma linna, oma vanemaid. Soovin teile rohkesti tööd ja õnne!»

Vaikseks jäänud väljaku kohal kostis mürisev kätteplagin. Ärasõitjatele anti käsklus rivistuda. Pioneerid, varajaste lillede kimbud käes, hakkasid rahva seas kuhugi trügima. Nendele anti nalja ja naeruga teed.

Poljakov kõndis hulk aega tühjaks jäänud perroonil, seejärel läks läbi jaamahoone väljakule. Üksildane punane tribüün tundus nüüd kohatuna. Ja ärevus süvenes. Kõigest poole tunni eest olid sellel väljakul kõlanud kõrgelennulised sõnad. Ta jäi mõttesse ja nägi tribüünil Borissovat, nägi tema näoilmet.

Ta läks perroonile tagasi, istus malmpingile ja jälgis kaua sagimist rööbasteedel, kuulates puhvrite kolksatusi ja vedurite huilgamist.

14

Nädala keskel sõitis Poljakov juhusliku autoga linnast tagasi, jõudis pärale juba enne lõunat ja läks kohe kontorisse. Peale arveametniku-neiu, kes aktide virnu kausta õmbles, polnud seal kedagi.

«Tere, Dmitri Romanovitš. Kõik on sõnnikuveol,» teatas ta küsimust ootamata. «Vassil Vassiljevitš organiseeris koos brigadir Šurakoviga pühapäevaku. Välkleht pandi üles, maisipõllule veetakse. Ma lippasin korra vaatama — hirmus vahva! Ra-ah-vast! Mind, näe, jäeti siia. Öeldi, võidakse helistada.»

«Mis pühapäevak see on? Täna on ju kolmapäev.»

«Egas tingimata pühapäev pea olema. Nii organiseeriti meil Lobovi aegu tihti.»

«Tubli,» ütles Poljakov, talle tuli meelde põgus jutuajamine Šurakoviga enne ärasõitu ja see, kuidas ta oli imestanud, et farmide, vasikalautade ja tallide juurde oli kuhjunud sõnnikumägesid.

«Isegi tädi Stepanida on platsis, kõik kontori omad samuti. Tore pühapäevak.»

«Millega nad veavad?»

«Traktorijaamast anti traktor ja kaks rege sinna juurde. Ühele laaditakse, teisega veetakse põllule. Kaks autot anti. Ka meie autodel ja hobustega. Tädi Stepanida ütles: «Kui avanssi antakse, siis võin ka mina tööd teha. Niisama muidu ma ei või, avansi eest aga

võin.» Veidrik niisuke... Kas me tõesti anname avanssi, Dmitri Romanovitš?»

«Esimeseks kvartaliks on raha juba olemas, eile klaarisin selle asja lõplikult ära. Kas on hea meel?»

«Ega mul üksi, Dmitri Romanovitš. Kuidas teil seal kodus, linnas on, kas kõik on korras?»

«On küll,» kostis Poljakov, puhastades saapaid porist.

Ta käis oma korteris ära, jõi külma piima, pani jalga kuivad sokid ja läks farmide juurde. Juba eemalt nägi ta inimesi täistipitud, ülessongitud sõnnikuhunnikuid, veo ajal mahapudenenud sõnnikust tumedat laia teed, mis läks üle põllu ja kadus väikese mäekingu taha silmapiiril. Selle kõrval oli teine, palju kitsam tee. Mööda laiemat teed roomas traktor täislaaditud suure reega, mööda kitsast sõrkisid talle vastu sõnnikuvedajad, enamasti noored tüdrukud ja mehed. Sõideti püstijalu, ohjad pingul, lõbusalt hõigeldes. Kui Dmitri oli lähemale jõudnud, tundis ta sooja kõdu kibekat lehka.

Juba eemalt märkasid Poljakovi paljud naised, kes tõstsid sõnnikut reele, nad ajasid endid sirgu ja vahtisid teda. Ei tea kust äkki tema ette karanud brigadir, jalas määrdunud saapad, seljas lahtise kaelusega sõduripluus, millest paistis karvane turske rind, hõikas lõbusalt:

«Tere, Dmitri Romanovitš. Kuidas reis läks?»

«Hästi.» Nende juttu jäädi kuulatama, ja Poljakov tõstis tahtmatult häält, et oleks paremini kuulda. «Reis läks hästi.»

Kõik teadsid: esimees käis linnas ka rahaasju klaarimas. Töö jäi mõneks minutiks seisma, kõik kogunesid Poljakovi ümber. Pannud ette Šurakovi pakutud suitsu, tervitas ta peanoogutusega Jegor Lobovit ja mitmeid teisi ning hakkas jutustama. Kui oli lõpetanud, ütles nagu muuseas Šurakovile:

«Ära märtsikuu normipäeva-aruannet kinni pea.»

«Selle teeme valmis,» kostis Šurakov ja pilgutas naistele vallatult silma: «Kas teeme või, naisukesed-kallikesed?»

«Vaata siis, et sa aruandega ei venita,» kinnitas Poljakov veel kord, olles kindel, et õhtuks on tema sõnad

teada ka kaugemates brigaadides, traktorijaamas ja üldse kogu külas.

Surudes hargi kõvasti kõdusõnnikusse, noogutas Šurakov ja näpistas, ilma et Poljakov seda oleks märganud, ühte tööst õhetavat tüdrukut, kellel oli seljas lilleline kleit ja peas sall. Tüdruk andis talle lõbusalt võmmu kuklasse ja karjus kimedalt:

«Ganka! Ganka! Vaata, mis ta teeb, passi peale, on brigadiripõlves rasva läinud! Lööb külge, oma naisest on vähe! Kurat!»

Šurakovi naine, kes seisis koos Stepanidaga ühel sõnnikuhunnikul, heitis mehele pilgu, noogutas talle hellalt.

«Mees on nagu sant, igaühe käest mangub, selle-jaoks ta ju mees ongi. Antakse, on hea, ei anta midagi, ei sure ka ära.»

Šurakov kukkus õiendama ja kõik punkesid naerma. Ja Stepanida, kes seisis ülal, nii et midagi kahe silma vahele ei jääks, hakkas taga sundima:

«Traktor tuleb tagasi, aitab, naised, meil põle regi veel täis. Laske käia!»

Veel juteldes ja tõugeldes läksid kõik laiali, teineteise järel sõitsid ette kaks tühja autot, kümmekond hobust regedega.

«Töö läheb nagu lepse reega, esimees!» Šurakov naeratas rahulolevalt, jälgides ettesõitvat traktorit ja kaalutledes, kuhu on parem tühi regi juhtida.

«Siia! Siia!» vehkis ta kätega. «Sõida, näe, niimoodi!»

Poljakov astus kõrvale, traktor reega roomas temast mööda ja peatus. Tühi regi haagiti küljest lahti; röögatades vedas traktor täislaaditud ree minema. Üks naine, kes polnud jõudnud õigel ajal visata, jooksis traktorile järele, sõnnikukamakas hargil, ja vajutas selle reele.

«Liigutage, naised!»

«Kolme päevaga veame kõik välja,» sõnas Šurakov, ilmudes jälle esimehe ette. «Ma kihutasin nad eile üles, käisin perest perre.»

«Ja kes on põllul? Viskavad pilla-palla.»

«Seal töötab Tšernojarov, käisin natukese aja eest vaatamas. Laotavad nagu kord ja kohus.»

Ühelt sõnnikuhunnikult, kus laaditi autole, hõigati:

«Esimees, tule meie seltsi! Kui juba pühapäevak, siis pane sina ka käed külge!»

Šurakov muigas, noogutas häälte suunas:

«Etskae, meelitavad enda juurde.»

«Pole viga, võibki veidi tööd teha. Miks siis mitte,» lausus Poljakov, pani kuue tarale kellegi võidunud vattjopi kõrvale ja ronis sõnnikuhunniku otsa. Ta teadis, et teda vahiti. Võttis hargi, vaatas ringi ja küsis:

«Noh, keda ma pean aitama?»

Teda kutsuti igalt poolt, ta valis kuuest naisest koosneva grupi, kes laadisid autole, ja hakkas koos nendega töötama, varsti ei jälginud teda enam keegi. Ta kangutas hargiga lahti pahkunud vana sõnniku raskeid kamakaid ja viskas autokasti. Nooremad naised lükkasid teda justkui kogemata ja kihistasid naerda, varsti hakkas tal palav. Ta päästis särgikaeluse valla, pühkis varrukaga kaela ja jätkas sõnniku tõstmist. Koos sõnnikuga tulid vahel päevavalgele paksud valged maipõrnikate vastsed. Lapsena oli ta armastanud maipõrnikaid taga ajada, neid vanataadi õunapuudelt maha raputada. Ta kaalutles, kuidas mehhaniseerida sõnniku laadimine, ning nägi juba mingisuguseid skeeme, ja aina tõstis ja tõstis, ning peatus õhetavana, kui viimane täislaaditud auto oli ära sõitnud. Ta ajas enese sirgu ja toetus sõnnikusse torgatud hargile. Farmide ja vasikalauda katusele oli laskunud palju vareseid — nad ootasid, millal inimesed ära lähevad, et saaks tuhnida ülessongitud sõnnikus. Poljakov polnud kunagi varem näinud siin nii üksmeelset ja lõbusat tööd, see haaras teda. Autod sõitsid üksteise järel ette, ta loopis sõnnikut, naised tema kõrval töötasid üksteise võidu, et tema ees silma paista. Autod loobiti kiiresti täis, ladus ja innukas töö nakatas autojuhte, traktoristi, hobusemehi. Nemadki püüdsid teha kiiresti, sõitsid ruttu edasi-tagasi.

Lonkur-Fenka, kes oli samuti viimase kolme aasta kohta esmakordselt tööle tulnud, ütles järjekordsel puhkehetkel esimeest silmitsedes:

«Väärt meesterahvas! Eh, naised, kui ma saaks paarkümmendki aastakest maha raputada... E-eh!» lõpetas ta unistavalt, suu naerul, ja lõplikult oma osasse sisse elanud Poljakov puhkes ka naerma. Ta tundis end siin

väga koduselt: Fenka ja teised naised, hobusemehed, autod, farmid ja koguni varesed katustel näisid talle olevat väga lähedased.

«Räägitakse, et sina, esimees, sõidad varsti Moskvasse?» küsis Lonkur-Fenka.

«Jah, sõidan küll.»

«Sa võiksid mulle, vanainimesele, sealt veidi külakosti tuua.»

«Ja mida nimelt?»

«Noh, hilpe põle mul nüüd tarvis, miskeid kompusid, hästi pehmeid, mille peale mu hammas hakkab. Seal, kuulukse, söövad aina šokolaadiponkse, põrgulised.»

«Küllap toon,» lubas Poljakov naljatoonil, teised naised aga laitsid Lonkur-Fenka soovi ja ütlesid, et kompvekid on lollus, esimehelt tuleks kõvemaid liikusid nõuda.

Poljakov naeris koos nendega ja kinnitas:

«Kompvekke toon sulle, Feona Aleksejevna, sina aga ütle oma pojale, tulgu ta homme hommikul minu juurde kontorisse. Ta on sul ju pillimees? Tahan temaga klubist rääkida. Seal on praegu nagu kasarmus, tühi nii et kõliseb.»

Kõik olid üksteise võidu nõus, ja üks naistest, jässakas, tugev, suure karmi näoga, kelle nime Poljakov veel ei teadnud, tegi karedal bassihäälel tõsise ettepaneku:

«Sa võiksid meile sealt mehi nõutada. Kuulukse, neid ülearuseid olla palju seal, Moskvas ikka.»

15

Poegimise ajal olid lüpsinaised ja karjakud järgemööda valves, see oli juba Stepan Lobovi ajal tavaks saanud. Lüpsjad veetsid öösel aega valvuri seltsis, kriitilisel momendil jooksid külasse ja kutsusid veterinaarvelsker Fjodor Gerassimovitši, kellel oli joomisest tursunud, haiglaselt õhetav nägu ja kes alati pahandas teda kutsuma tulnud naistega. Endale habemesse porisedes tõusis ta üles, pani vastavalt aastaajale riidesse, kui tal oli tugev pohmelus, jõi ühe sõõmuga kruusitäie kvassi, võttis laterna ja asus teele.

Tema suurte kogemuste ja abivalmiduse tõttu andestati talle aga nii mõndagi. Tal oli palju tööd, ja tühiste asjade pärast püüti teda mitte tülitada.

Täna öösel pidi valves olema rõugearmiline Holostova, kuid tema palvel oli Marfa Lobova olnud nõus tema eest välja tulema — Holostoval oli noorem tütar haigestunud, Marfal aga oli ükskõik, kus olla, kas kodus või farmis. Ta ei saanud niikuinii magada, ja südaöösel ärgates mõtles aina mehe peale. Kui enam kannatada ei suutnud, tõusis ta üles, süütas tule ja hakkas majapidamises talitama. Eile oli tema juurde sisse astunud Praskovja Potapova «Punasest Koidust», kes oli represseeritute kohtuasjade revideerimise komisjoni kutsel Ostoretskis käinud. Potapova rääkis, et talle olevat ka Stepani kohta küsimusi esitatud. «On kuulda, et ka sind, Marfuša, kutsutakse välja. Sihuke pikk, suurte prillidega, päris paberite kohta, kas pole midagi järele jäänud.»

Marfa polnud suutnud siiamaani veel toibuda, ootamine muutus talumatuks. Ta nõustus korrapealt Holostova asemel valvesse jääma, ja lippas pärast õhtust lüpsi kähku koju sööma. Jegori polnud enam kodus, oli juba jõudnud kuhugi ära minna. Marfa oli ka sellega harjunud. Poiss kahekümneaastane, ootab sõjaväekutset, peabki meelt lahutama. Oleks hea, kui ta selle kutse kiiremini kätte saaks, liialt maiaks on ta naiste peale läinud. Ise aga unistab ikka veterinaartehnikumi lõpetamisest. Pidi tookord õppimise katki jätma. Kuidas küll Marfa oli direktorit palunud poisi elu mitte rikkuda, lasta tal koolis edasi käia! Nüüd lõpetab ta õppimise juba pärast ajateenistust. Jegorka viib oma tahtmise läbi, ta on isasse, põikpäine. Sel kevadel või sügisel võetakse ta kindlasti aega teenima, esimees rääkis ka nii. Endine Mitja Poljakov on muutunud, ei ole enam see inimene. Kunagi naerdi selle üle, kuidas kadunuke vanataat Matvei teda sõdurikiivrist toitis, vahel meenutas Marfa, nukrus silmis (kui vanaks olid need silmad jäänud!), toda kauget ööd ning värske heina järele lõhnavaid patju ja oma ehmatust, kui noormees oli ta sülle haaranud, rääkinud midagi arusaamatut ja seejärel minema jooksnud. Ta oli tol korral nutnud, ja nüüd seda meelde tuletades

vangutas muiates pead. Kui nüüd oleks neid kunagisi muresid! Ja ta ise polnud ka enam endine, elu on temast kõik välja pigistanud — see elu pole magus olnud, kuigi ta oli olnud esimehe naine ja temast peeti külas seniajani lugu. Äh, missuguseid mõtteid tal küll ei tikkunud pähe tema lesepõlves (kuigi mees oli ju veel elus!). Näe, Poljakovile vaatas ta ka viltu, kui see Rohelisse Aasa ilmus. Tema teadis üpris hästi, mis kodukolhoos tema mehele tähendas, kui palju oli Stepan sellele pühendanud jõudu ja aega, kogu oma elu. Ja alles viimasel ajal, kui Poljakov oli linnast tagasi tulnud ilma perekonnata, kaasas ainult üks kohver ning raamatute ja jooniste pakk — need seisid siiamaani lahtipakkimata sahvris —, oli ta Poljakovi tõsist kavatsust lõplikult uskuma jäänud ja tema vastu lahkeks muutunud. Naisest Dmitri kuigi palju ei rääkinud, ütles vaid, et kasupoeg peab kooli lõpetama.

Naisesüda tundis nappide sõnade taga palju avaldamata mõtteid. Marfa tõrjus Poljakovist karmilt eemale ülearu uudishimulikke naabrinaisi. Kui Dmitri asutas Moskvasse nõupidamisele sõitma, kudus Marfa talle paksud villased sokid. Millegi poolest meenutas Poljakov talle Stepani. Ta läks vara kodunt ära ja tuli hilja tagasi, sageli oli Marfa juba magama jäänud ega kuulnudki. Kui Poljakovil süda täis sai, vaikis ta just niisamuti nagu Stepan ja tõmbas ööd läbi suitsu, ja täpselt nõnda nagu Stepan ei osanud ta enda eest hoolitseda. Ka tema otsis võimalusi maksta normipäeva eest kolhoosis niisama hästi nagu tehases töövahetuse eest, ning nägi selles peamist ülesannet ja peamist väljapääsu. Tõsi küll, kui ta rääkis, ei saanud Marfa temast iga kord aru, kuid ka Stepanil oli viimasel ajal olnud palju arusaamatuid sõnu. Marfa taipas vaid, et kõne all on kolhoosi tulukuse suurendamine, see, et kolhoosnik ise ei tahaks ühtki tööpäeva puududa. Tugev normipäev, nii ütles Stepan, materiaalne huvitatus, nii väljendab seda nüüd Poljakov. Ja veel sai ta aru, et see on väga raske, on palju takistusi ees. Koos mehega ja hiljem koos Poljakoviga uskus ta kindlalt, et nendel ja temal on õigus. Stepanil oli õnnestunud korraliku töötasuni jõuda, ja tema tegevuse viimasel aastal kõik aina kees tal käes, inimesed olid rahul ja rõõm-

sad. Nad hakkasid isegi linnast vähehaaval tagasi tulema. Ent siis viidi Stepan ära, tema asemele saadeti Tahhinin.

Nüüd aga olid ajad muutunud, ja näis, et mitte ainult sõnades.

Marfa kuulas õhinal teateid raadiost (ta ei lülitanud seda üldse välja), sirutanud käed kohmakalt enda ette, luges ta tähelepanelikult läbi «Ostoretskaja Pravda» ja «Selskaja Žizni» — Poljakov oli endale tellinud ligi kümme ajalehte ja ajakirja. Ja aina ootas, ootas oma Stepani.

Marfa käis korraks ruumis, kus peeti lehmi, kes pidid iga hetk poegima, vaatas nad läbi. Esialgu polnud midagi karta. Mõnele neist andis ta koredat lehtheina. Seda hoiti just säärasteks juhtudeks. Ühele eriti otsalõppenud, rippuva kõhuga lehmale tõi ta külimitus peenekslõigatud söödapeeti ning jälle tuli talle Poljakov meelde. Lehm nuusutas pahinal külimittu ja hakkas sööma. «Sel peaks täna tulema,» mõtles Marfa. «Paari tunni pärast on vaja järele vaadata. Hirmus kõhn, saab raske olema.»

Ta läks tagasi laudaesisesse ruumi, kus valvur taat Silanti oli ahju küdema pannud ja soojendas ennast, silmad pilukil.

«Pole veel midagi,» ütles Marfa talle ja istus hõõveldamata laudadest lavatsile.

Silanti noogutles tõlbilt.

«Läheksid õige magama,» soovitas ta. «Kui vaja on, hõikan sind.»

«Hästi, hästi, taat, ega see ole meie otsustada. Mis nüüd sinul sellest, mina aga pean pärast vastutama. Kas tüdrukud sõitsid minema?»

«Sõitsid neh, mis nüüd nendel... Räägitakse, et Altais olla rammus muld, kas või söö ise toda mulda. Ehk läheksid siiski magama, tõepoolest?»

«Ei, ma ei lähe.»

«No eks istu siis, istu pealegi,» oli Silanti nõus. «Kuda on, kas Stjopkalt pole midagist kuulda?»

«Ei, taat. Tahan ikka linna pääseda, käia ülemuste juures. On kuulda, et varsti kutsuvad nad ise mind välja.»

«Või nii! Seda jah, paigalseisva kivi alla vesi ei voola. Ammugi juba oleks pidand ära käima. Küll on jõledus. Ääri-veeri liigub kumu, et vangimajadestki on hakatud välja laskma. Maarjapäeval olla kaks meest enne õiget aega tagasi tulnd.»

«Olen ka sellest kuulnd ja nüüd tahakski linnas ära käia, järele uurida.»

«Seda minagi. Mis eest tol ajal inimesi istuma pandi? Seda minagi, et arusaamatu. Oli kuulda, et Dmitri Romanõtš sõitis ära?»

«Sõitis küll. Moskvasse nõupidamisele.»

«Seda minagi, et sõitis ära. Aga misjaoks ta sinna sõitis? Külviaeg on ukse ees, tema aga sõitis ära. Ennemuiste tuli rahvas üks kord aastas kokku, aga vili kasvas vägev.»

«Kuulukse, seal, Moskvas, olla käsil tähtsate küsimuste otsustamine meie talurahva olukorra kohta.»

Marfa päästis rätisõlme lahti, lükkas rätiku õlgadele, võttis taskust kammi ja hakkas juukseid kammima. Päeva jooksul olid need sassi läinud ja nüüd oli nii meeldiv, kui sai neid sugeda. Ta tundis suurt mõnu, kui kamm ta sügelevat nahka kraapis, ja tõmbas hinge. Taat Silanti oli sellest peale, kui oli sunnitud puusepatööst loobuma (jooksvahaiged käed pakitsesid valutada), olnud valvuriks, harjunud öösiti üleval olema, kuid tüütu lobisemishimu oli talle juba varemgi omane olnud. Marfa kammis halliksläinud, ent veel küllaltki tihedaid juukseid ja keeras need sõlme, ta puhkas, kuulates poole kõrvaga taat Silanti jutuvada. Siis sidus ta räti uuesti pähe, toetas pea vastu seina — tahtis pisut tukkuda, et siis hiljem lehmade juures ära käia. Tuli praksus ahjus, taat Silanti kissitas silmi ja ohkas, seades ahju paistele kord käed, kord jalad, kord näo. Talle meeldis end soojendada, ta ei viitsinud püsti tõusta, et teha ringkäik farmide, aitade ja tallide juurde. Ta viivitas, kuigi tal oli juba aeg minna.

«Vaat kui maa ära sulab ja sipelgad roomama hakkavad, vihtlen ennast, kätes annab valu järele ja ma võtan jälle kirve pihku. Küll on mõnus lüüa toks ja toks, ja näe — ongi valmis. Asi mis asi, võid käes hoida, silmarõõmu tast tunda. Aga siin? Muudku istu,

üksipäini lehmad nohisevad, penid klähvivad. Kedagistki sellest istumisest ei saa.»

«Kuulsin, sa olla ennast mullu suvelgi ravitsenud.»

«Ravitsesin küll. Väärt sipelgaid ei leidnud, olid kuivetanud teised. Kui väärt sipelgale keeva vett peale valad, lööb kihvtihais ninna. Ja siis roni sisse, istu lusti pärast. See aga, mullu suvel, oli nasama, ei mingit lehka, isegi nendestsamustest õrnadest kohtadest ei hakand kinni,» osutas taat Silanti habemega ebamääraselt kuhugi allapoole ja hakkas iseenesega rahul olles tasakesi peenikese häälega naeru kihistama.

«Kasimatu suuga oled sa, taat,» kostis Marfa uniselt. «Küllap naised sinu käes pilli lõid su nooruspäevil.»

«Ei nad löönd ühti pilli, aga naersid tihtilugu, noorik. Seda oli, kudas muidu.»

«Läheksid, vanamees, õige ja vaataksid järele. Küllalt juba hambaid irevile aetud.»

«Tarvis jah ära käia,» oli taat Silanti nõus, tiris ägisedes selga tublisti lapitud poolkasuka ja pani vöö ümber. Varsti tuli Silanti tagasi, Marfa kergitas veidi silmalauge. Ta polnud veel jõudnud tukkuma jääda, vaid niheles, otsides mugavamat asendit.

«Kõik on vakka, ma vaatasin ka lehmade juurde sisse — põle veel midagistki, kõik on nagu kord ja kohus. Maga, noorik, puhka.»

Ta istus jälle ahju äärde, viskas ahju kuiva halu, mõtles veidi ja viskas veel teisegi, ja varsti hakkasid mööda neid halge õrnalt, kuulmatult roomama kahvatuoranžid tulekeeled, halud praksusid, tõmbusid tumedaks. Haluotstel ahjuukse juures läks vesi keema, see viis taat Silanti mõtted saabunud kevadele, sellele, et künkakuplid on sulanud, kraavides sogased ojad, et ta käed pakitsevad, ja siis peatus ta mõte veel esimehel, et on päris kevad juba, kibekiire aeg, tema aga sõidab mööda nõupidamisi ringi. Sellesse, muide, oli segatud minevik, omal ajal polnud Dmitri Poljakov tähelepanu pööranud ühelegi taat Silanti tütardest, kuigi need olid kõvasti vaeva näinud. Kuskil sügaval südamesopis, varjates seda iseenesegi eest, hellitas taat Silanti lootust, et esimees tuleb Moskvast tagasi ja teatab mingist uuest seadusest, mis seal nõupidamisel on vastu võetud. Kas või sellest, et nüüd hakatakse

iga normipäeva kohta maksma vähemalt viisteist rubla. Miks just vähemalt viisteist rubla, seda taat Silanti ei teadnud. Ta soovis, et vähemalt viisteist, ja see valmistas talle rõõmu. Siis lähevad kõik kolhoosi tööle, isegi ajateenistuse läbiteinud sõdurid abielluvad kohapeal ja jäävad kolhoosi tööle. Sellise meeldiva mõttega jäi ta tukkuma, lükanud enne tukid sügavamale ahju.

Ninna tungis põlenud, märgunud süte, aurava lambanaha ja kuiva sõnniku lõhna, ja Marfa aina püüdis virguda. Ta nägi märjas kostunud poolkasukas meest mööda teed sammumas ega suutnud talle järele jõuda. Ta märkas äkitselt, et mehel on üks varrukas tühi; ta ei jaksanud edasi joosta ja haaras südamest kinni. Ta mõtles: kui ma teda ei hõika, läheb mees ära. Ta kurk oli kare, hääl kadunud, ta liigutas tumma kuiva keelt.

«Stepan!» hüüdis ta lõpuks ja ärkas, ning tükk aega ei saanud aru, kus ta on ja mis temaga sünnib.

Taat Silanti magas istukil, pea vajunud küljele, rinnale, suunurgast oli ta habemele voolanud süljenire. «Heldeke!» ehmus Marfa. «Mis nüüd saab, puha magasin maha!» Ta ajas taat Silanti üles, käskis ahju veel puid visata ning jooksis ise lehmade juurde. Seesama lehm, kelle kõhnust ta õhtul oli haletsenud, lamas, pea õieli, pööritades silmi, teised lehmad tammusid rahutult oma latrites ja ammusid ärevalt. Marfal käis külm viirg südamest läbi. «Nii see ongi, ammu juba vaevas, jõud teisel otsa lõppemas.» Marfa tormas tagasi, võttis katlast vett, pesi käed seebiga puhtaks.

«Jookse loomaarsti järele, taat,» käskis ta. «Lõssuhha, näikse, vaevleb juba ammugi, on jalgadega kõik ära trampinud. Vaata, et kärvab ära.»

Taat Silanti ei olnud veel päriselt virgunud, ta pühkis peoga suud ja torises:

«Mis sest, kolhoosil neid küll.»

«Jookse ruttu, kassa kuuled, kuradi vanamees, ma sulle...»

«Eks me saa ise ka hakkama, kas ma põle oma elupäevil küllalt näind? Etskae, mõtelda, kus on ülemuseks saand, hea meel, et juhatusse asjameheks valiti.

Aga kui mina äkki ei karda miskit ülemust? Kas sa seda ei tea? Ei karda ja asi nudi...»

Marfa, kes oli juba pihtkasuka seljast võtnud ja käised üles käärinud, ei kuulnud seda enam, ja taat Silanti seadis ennast minekule, ägises ja ohkis. Käed-jalad olid täitsa ära surnud, ja selle asemel et teha nii, nagu Marfa oli käskinud, komberdas Silanti talle järele, haarates kaasa ainult seinal rippunud nööri. Marfa askeldas põlvili lehma tagumiku juures, taat Silanti hakkas käske jagama.

«Proovi peast kinni hakata, peast,» õpetas ta, tammudes Marfa kõrval, üritas kummarduda, kuid loobus sellest viljatust katsest ristluuvalu pärast. «Või jalgadest, kuuled sa, jalgadest.»

«Valepidi tuleb, ma ei saa aru,» kostis Marfa läbi hammaste. «Ma ju ütlesin, kuhu sul tarvis minna, mis sa siin tolkned, va tõhk?»

«Häh, kuni ma sinna jõuan, kärvab pool karja ära. Näe, oleks pidand televonni siia tõmbama, kohe kõll-kõll! — ja kombes.»

«Ole õige vait, mine, viska talle heinu pea alla, muidu vigastab veel silma külmunud kamakate vastu.»

«Kuule mul asja. Küll on aga õrnukesed nüüd kõik.»

Marfa nägu oli märg, ja taat Silanti märkas, kuidas ta sitspluusi all liikusid abaluud ja tungisid teravalt esile selgroolülid.

«Kas tuleb? Hakka tal jalust, jalust kinni, on hõlpsam. Las ma aitan sind, ainult kasuka võtan maha.»

«Ära roni, käsi pole vist eluilmaski pesnud. Lehm on ju puhas loom. Küll on aga kõhn teine,» ütles Marfa taat Silantile otsa vaatamata.

See vangutas haletsevalt pead: «Häbiasi, on looma nii kaugele viind, et ei jäksa änam poegidagi! Põle midagi ütelda — p e r e m e h e d!»

«Ole vait... Ja mis sa ise oled — silmadega puupakk? Libedad ju, ei saa kuidagi kinni hakata,» sõnas Marfa ja jäi vait, koukides jalgu välja. Sai need kätte ja ajas enese oimetult tahapoole, tõmbas hinge, pühkides higist nägu käeseljaga. Kaua puhata polnud aega.

«Anna nöör,» käskis Marfa, tegi silmuse ja heitis selle ümber väljaulatuvate nõdrukeste jalgade. Lehm, kes tundis abi, kergitas veidi pead, aga samas laskis

selle jälle maha vajuda, sarv kopsatas vastu külmunud kamakaid, valge punaste soonekestega silm pööritas.

«Pole viga, kullake, kannata veel natuke, noh, punnita veel, kullake, veel raasike,» manitses Marfa. «Näe nii, nii, noh, puhkame.»

Ta puhkas koos lehmaga ja asus siis uuesti tirima. Kui vasikas oli ilmale tulnud, nägi Marfa kohe, et see on väetike, kõhnake, õbluke lehmvasikas. See hakkas kohe külma käes aurama, ei liigutanud ega avanud silmi. Marfa lõi nüüd kartma, et see ehk polegi elus, ja puhus talle sõõrmeisse, sakutas teda; tajudes oma käe all nõrka tõuget, naeratas üllatunult:

«Näe, hinges, tähekesega, emasse.»

Sissevajunud kõhuga lehm lamas nende kõrval, pea ikka niisama õieli, silmad suletud, ja Marfa asus kibekiiresti toimetama.

«Talle tuleb sooja jooki anda. Aita, taat, vasikas ära viia. Jäta, mina ise, aita üles tõsta.»

Marfa võttis vasika esi- ja tagajalgade alt kinni ja tõstis ta üles. Lehm kergitas samuti pead, kael värisemas pingutusest, ning vahtis kutsuvalt ammudes neile järele.

Laudas pani Marfa vasika põrandale. See kohmitses saamatult, tõusis aga peagi oma värisevatele nõrkadele jalgadele ja jõllitas Marfale otsa suurte läikivate mõttelagedate silmadega.

Taat Silanti tõi pihtkasuka ja Marfa heitis selle külmetavatele õlgadele. Öö oli läbi, varsti pidid tulema karjak ja lüpsinaised.

Marfa võttis ämbrisse sooja vett ja keedetud peete, tampis need puruks, puistas peotäie soola peale ning pakkus poeginud lehmale. Ja talle tuli meelde, et oli unustanud esimehele kohvrisse pakkida pestud ja valmispandud pesupaari, Dmitri ise aga polnud taibanud järele vaadata. Pesu oli jäänud raamaturiiulile, — valvesse minema asutades oli Marfa seda seal näinud.

Veidi maad enne sihtkohta jõudmist saatis Borissova inimtühjal kaldapealsel auto ära. Ligane raske vesi kiviliuas mustendas liikumatult, laternate valgus ei suutnud hajutada tihedat kevadpimedust. Homme on eelviimane istung, tema sõnavõtt, siis kinnine nõupidamine, kokkuvõtete tegemine, niisugustel juhtudel vältimatud praktilised muudatused, ümberkorraldused, ümberpaigutused.

Kui hea meelega heidaks ta eneselt alatise pinevil-oleku, millegi tegemiseks, otsustamiseks ja muutmiseks valmisoleku katte ning hakkaks tegelema mingite igapäevaste, argielu asjadega, näiteks keetmisega või lastemütsikeste õmblemisega. Ja miks ei võiks ta seda teha? Ja mis abstraktsioon see tõepoolest on — oblast? Vähemasti näed reaalse tegevuse tulemusi. Istuda oma kaheksa tundi pluss lõunavaheaeg mingis riikliku kindlustuse kontoris, tõtata siis koju, teel teha sisseoste, mõtelda läbi lihtne õhtusöök, astuda üle koduläve ja unustada, unustada kõik tööküsimused! On ju niisuguseid õnnelikke inimesi. Ja ka temal oleks võinud olla oma kodu, oma kolle, oma mees, abikaasa, perekonnapea. Selleks oleks võinud saada Derbatšov. Miks mitte? Kui paljud naised rajavad oma heaolu ainult austusele ja sümpaatiale. Ja elavad ning on rahul, tunnevad elust mõnu. Ja temagi oleks võinud. Miks mitte? Naljakas, Dmitri on praegu siin, tarvitseb vaid tõsta toru hargilt ja sa kuuled tema häält. Nad ju sõitsid Moskvasse nõupidamisele kõrvalvagunites ja elavad juba nädal aega ühes hotellis, ühe katuse all. Kui suhteline kõik elus on. Ühe katuse all. Nüüd on kõik minevikus, midagi ei saa tagasi tuua ega muuta. Dmitri käitub tema juuresolekul kuidagi valvsalt, äraootavalt. Puhuti, kui Dmitri talle otsa vaatab, tundub talle, et mees mõistab teda paremini kui tema ise, ja neil hetkil on tal eriti ebamugav olla ja pole kuhugi peitu pugeda. Mis see on? Üksinduses vananeva naise meeleheide?

Ta jäi seisma raske malmrinnatise juures. Surnud, liikumatu vesi — isegi ühtki laastukest ei ujunud veepinnal. Niiske tuul tungis üdini. Julia Sergejevna

astus kähku üle tänava, laveerides kihutavate autode voolus. Üks nendest tegi järsu pöörde, et mööda pääseda, pidurid kiunatasid. Borissovale paiskus bensiinihaisu ja mahlakat sõimu, aknast väljaupitunud autojuht ähvardas teda rusikaga — ta ei pannud seda tähele.

Marmorsambad. Vestibüül. Lift. Linikvaibad. Avar luksuslik hotellituba. Tohutu kaheinimesevoodi. Unetud ööd ja terve hunnik äranäritud otstega konisid. Sääraseid voodeid polnud ta kunagi sallinud. Sünge, hall, aknast vastumeelselt sissepugev hommik. Hommikueine üksinduses. Koridor. Lõputud linikvaibad. Lift. Sambad. Auto.

Dmitri oli mitu suurt bloknooti täis kirjutanud; teda oli kohe haaranud nõupidamise energiline, pingeline tempo, asjalik hoiak. Tribüünilt kõnelesid valitsuse liikmed, lüpsjad, oblastikomiteede sekretärid, kolhoosside esimehed ja karjused. Ta nägi, et on palju seda, mida ta veel üldse ei teadnud, teda hämmastas sõnavõtjate kirglikkus, aeg-ajalt tuli talle meelde nõupidamine, mille Derbatšov oli Ostoretskis 1952. aastal kokku kutsunud. Teravamad repliigid presiidiumist, otse osavõtjate südamest tulevad tulised, autoriteete mittearvestavad sõnavõtud ja niisama tormilised kokkupõrked kuluaarides lühikestel vaheaegadel. Poljakovil polnud koguni aega keha kinnitada, ta käis ühe vaidlejate ja arutlejate rühma juurest teise juurde, kartes midagi tähtsat maha magada, ajas juttu võõraste inimestega, ja keegi ei pannud seda imeks. Ja mis kõige tähtsam, üha selgemini tundis ta enesekindlust kasvavat. Ta oleks nagu olnud sõdur, kes nädalaid ja kuid on istunud kaevikus, silme ees kitsuke maariba, millel üksildane söestunud kask, savikas orunõlv, lahingus purustatud tank, ja kes nüüd äkki on mingil moel kõrgele sõjatandri kohale tõusnud ning näeb kogu rinnet, mille tilluke osake ka tema ise on. Ta näeb, et mustust, kannatust ja verd on palju rohkem, kui ta senini on näinud ja teadnud. Aga see, mis ta näha on saanud, ei masenda teda, vastupidi. Ta näeb, et ta pole üksi, et tema kaevik on väga tähtis

ja vajalik ning et mitte ilmaasjata ei tekkinud ta sõduripluusile soolalaigud, mitte ilmaasjata ei kangestunud ta käed ümber labidavarre.

Ühel vaheajal kiirustas Poljakov teistest ette rutates puhvetisse kindla kavatsusega süüa. Ta ei vaadanud paremale ega vasakule — pudel õlut ja paar võileiba oli kõik, mis ta praegu vajas. Ent ometi ei pidanud ta vastu ning peatus ühe rühma juures, kes oli kogunenud väheldast kasvu elatanud naise ümber, kellel oli külanaiste kombel rätik pähe seotud ja kaks kangelase tähekest villasel kampsunil. Ümberringi askeldasid reporterid oma fotokaameratega, kõik olid sellega harjunud ega pööranud nendele tähelepanu. Dmitri tundis juba seda elatanud naist, kuulsat maisikasvatajat-lülivanemat Kubanimaalt, tema eilse sõnavõtu järgi. Naine oli nõupidamisele tulnud, et jutustada oma tööst, nüüdki ründasid teda kolhooside esimehed, brigadirid ja lüpsjad. Ta rääkis pikaldaselt ja laulvalt, kõik tegid märkmeid ja aina külvasid teda küsimustega üle. Ka Poljakov võttis bloknoodi välja. Heitnud kõõrpilgu puhveti poole, pööras ta sellele selja, et seda mitte näha.

«Algul asi ei edenenud. Alustasime väikestest külvipindadest, kuni olime õppinud maisi hooldama. Peamine on hoolitsus. Kuninganna ongi ju kuninganna, sa tee talle kummardusi nagu kord ja kohus, küll ta annab siis sulle vastukingitusi. Mul on veel möödunud nõupidamiselt meeles sõnad, et maisisaagi järgi võib määrata maaharimise taset kolhoosis. Need pole huupi öeldud sõnad, vaid õiged. Sest et see on väga raske asi, seltsimehed. Igal maamullal ilmutab mais isemoodi oma iseloomu. Temast on vaja aru saada, hellitada sedasama kuningannat, tema alla minevat põldu hästi väetada. Ja alles siis üle minna suurtele külvipindadele. See ongi kogu saladus. Kohe korraga aga ei saa kuidagi asjast asja.»

«Peaks proovima juhatuses sellest rääkida,» mõtles Poljakov, tõmmates mitu kriipsu alla sõnadele «kuninganna» ja «väikesed külvipinnad».

Otse tema kõrva ääres hakkas filmikaamera surisema, ta astus kõrvale, et mitte segada. Saalist tulvav rahvavool paiskas ta Kubanimaa lülivanemast eemale,

ahmis enesesse fotokorrespondendid, elatanud lüpsja, noore poisi filmikaameraga ja tuttava vurruka brigadiri Ostoretskimaalt.

Dmitri pani bloknoodi ära ja hakkas endale puhvetisse teed rajama.

«Kuule, Julia, ma tahtsin ainult Derbatšovi kohta küsida. Kas sa tead, kus ta praegu on? Kuidas tema juurde pääseda?»

«Miks mitte. Töötab Keskkomitees, on elus ja terve.»

«Ja kas ta on praegu Moskvas? Keskkomitee vastuvõturuumis öeldi, et ta on pikemaks ajaks komandeeringule sõitnud ja niipea tagasi ei tule.»

«Praegu on ta ära. Muide, Nikolai Gavrilovitš on enesele truu. Käis hiljuti välismaal põllumajandust uurimas.»

«Tean. Lugesin tema artiklit «Kommunistist». Niisiis, on ta siin?»

Julia Sergejevna rüüpas kohvi, lükkas tassi eemale. Puhvetis oli palju tuttavaid naaberoblastitest. Lühikesel vaheajal on kõige tähtsam jõuda süüa, lõppsõna kestab umbes neli tundi, praegu pole õige aeg igasuguseid asju pärida.

«Päris täpselt ma ei tea.» Ja tabades ennast sellelt, et ei taha tõtt rääkida, õiendas ta: «Derbatšov peaks viiendal tagasi olema.»

«Tähendab ülehomme. Tead, aita mind temaga kontakti saada. See on mulle väga tähtis. Mäletad, ma rääkisin sulle? Tema juurde aga nüüd ei pääse. Ma teen muidugi ka ise katset, kuid võib juhtuda, et ma ei jõua ära oodata.»

«Miks mitte? Ma proovin. Mis sa tahtsid? Ka minul on tarvis tema juurde minna mitme küsimusega. Võid minu kaudu edasi öelda.»

Dmitri katkestas võileiva söömise ja heitis Juliale terase pilgu.

«Muidugi siis, kui sul enesel ei õnnestu.»

Ja Dmitri mõistis, et oli teda asjata palunud, ja kahetses seda.

Nad lahkusid kontserdi esimeselt osalt. Ei tahtnud raisata viimast õhtut säärastel puhkudel vältimatu kontserdi tavalisele paraadlikkusele. Julia Sergejevna tegi ettepaneku jalutada mööda tema lemmikpaiku ja -tänavaid.

«Jalutame, kuni ära väsime. Sa oled ju esimest korda Moskvas.»

Dmitri noogutas sõnatult, imestades taas endamisi, kui hästi Julia teadis kõike, mis puutub tema elusse ja harjumustesse.

«Näed nüüd, Dmitri,» naljatas Julia. «Millal sa ikka oleksid siia sõitnud? Ega sa ei kahetse?»

«Ei. Oli palju huvitavat. Ja ikkagi ei saa kõiki kolhoose ühte vormi valada,» ütles Poljakov, pöördudes tagasi poolelijäänud teema juurde.

Julia ei tahtnud alustada nende ammust vaidlust, see võiks viia jumal teab kui kaugele, ja küsis:

«Sa pole veel midagi öelnud minu sõnavõtu kohta?»

«Sa rääkisid hästi, asjalikult, sa oskad rääkida. Ma poleks isegi oodanud.»

«Sa oled alati meister olnud kahtlasi komplimente ütlema. Haruldane anne. Miks poleks oodanud?»

«Noh, meie tookordne jutuajamine pärast valimiskoosolekut «Rohelises Aasas». Sinu kahtlused . . .»

«Sa siis sellest . . .»

«Sinu arust ei peaks ma seda meeles pidama? Kuid näib, et kõik asub oma õigele kohale, tormid on vaibunud.»

Julia usk, Julia kahtlused . . . Kellele neid vaja on?

«Hea sõnavõtt, arvan, et reaalne, kaine. Sa tead, mina vaatasin asjale kuidagi teisiti. Ausalt öelda, mulle ei istu ju eriti see sinu hüdroelektrijaam.»

«Tänan, seltsimees Poljakov,» kummardas Borissova tõsiselt.

«Mis sa nüüd, pole kõne väärt, Julia Sergejevna. Ja mis ma veel tähele panin: presiidiumile meeldis. Üks koht, mäletan ma, kus sa rääkisid vajadusest valida kolhooside esimeesteks ausaid ja toimekaid inimesi. Kas mäletad? Tõid näiteid, kus igasugused ringihulkujad kolhoose laostasid.»

«Presiidiumist kostis repliik: midagi tegelastest, kes on valmis kõigega tegelema, kui vaid juhtida saaks.»

Julia Sergejevna elavnes hetkeks ning jäi siis uuesti vait, kuulates teraselt.

«Ka mulle näib see nii olevat. On ise enese brahmaanideks teinud. Kui järele mõtelda, siis oleme ise loonud erilise juhtivate töötajate kasti. Kui inimene satub sellesse kategooriasse, on ta elu surmatunnini korraldatud. Kukub ta ühes kohas läbi — läheb teise kohta. Parteitöötajast ühiskonnategelaseks, sealt edasi majandusmeheks. Füüsikute juurest kaevurite juurde, kaevurite juurest meditsiini alale. Siis kunsti ja kirjanduse valdkonda, igal pool ta juhib. Teinekord aga on ta puruloll. Eks ole, kuulsusrikas tee? Soliidne pensioon, auväärne vanadus, ühiskonna lugupidamine.» Poljakov puhkes naerma. «Õpetab, kuidas sütt kaevandada, vilja külvata, raamatuid kirjutada — igal pool juhib. Mina olen nüüd ka kõrgel — esimees. Üks häda — on tarvis palju mõtelda. Aja jooksul kaob see tarvidus ära, ja siis . . .»

«Kahjuks on igal pool vaja mõtelda. Kas sa näed, ka sina oled jutusoone peale sattunud.»

«Närviline erutus.»

«See on uudis. Sinul?»

Dmitri naeris.

«Minu arust peaksid sa rahul olema, huvitavad arvud. Tuleb välja, et meie oblast ei ole kaugeltki viimasel kohal. Kui võtta keskmiselt kolm tuhat viissada liitrit . . .»

Julia arvud . . . Kas ta siis tõesti elab nende arvude pärast? Ja ka see jutuajamine on nende pärast, ja ka see õhtu?

Borissova väristas ennast, naeris.

«Sul on kinnisidee. Keskkomitee nõupidamise filiaal Gogoli bulvaril. Ettekandele järgnevad läbirääkimised: sõna on «Rohelise Aasa» kolhoosi esimehel seltsimees Poljakovil.»

Videvik tihenes, naerdes jooksid nendest mööda muretud, õnnelikud noored, ja Julia Sergejevna mõtles hirmuga sellele hetkele, millal tuleb ütelda nägemiseni ja jääda tühja numbrituppa, kus on tohutu suur voodi kollase atlassvaibaga, mis vastasseinas olevates suurtes peeglites mitmekordselt peegeldub. Dmitri ei ole temast üldse huvitatud, kogu õhtu räägib ta aina kol-

hoosist, peab nõu perspektiivplaani üle, saadab ta siis viisakalt ukseni, ootab viisakalt, kuni ta ukse enese järel kinni tõmbab, ja läheb seejärel oma tuppa. Uks kriuksub — Julia on juba mitu korda palunud, et uksega midagi ette võetaks.

Ja nõnda kogu nädal, kuni kestab nõupidamine. Dmitrit ei huvita tema elu ukse taga, tühjas luksuslikus kaksiknumbritoas, ta teeb, nagu ei märkaks mitte midagi. Nüüd on Julia kindel: Dmitri jõuab kaugele, ta suudab palju. Ta on ihu ja hingega oma plaanidele andunud, ja Julia läheb tahtmatult põlema, vaidleb tahtmatult. Tegelikult aga, mis on tal asja Dmitri plaanidega? Lihtsalt ei ole veel surnud too lapselik totter kiindumus Dmitrisse. Ei maksa ennast petta. Ja kui järele mõtelda, siis on naljakas... Ta armastab ikka veel kedagi, on ikka veel kellessegi kiindunud.

Nad möödusid peakirikust, keerasid ümber Kremli ning süüvisid tänavate ja põiktänavate rägastikku. Poljakov oli vait jäänud ja kõndis ringi vahtides, silmitsedes möödujate nägusid.

«Mis sul on, Julia?» küsis ta lõpuks leebelt, kui nad olid sattunud kuhugi õue, mida igast küljest ümbritsesid kõrged määrdunud seintega hooned.

Julia pigistas kergelt Dmitri kätt, ja mees mõistis palub vaikida. Nad seisid otsekui sügava kaevu põhjas ning vaatasid kauget kustuvat taevast. Iga helendava akna taga elati oma elu, mis oli kõrvaliste pilkude eest varjatud. Nende juurde astus kõrgekasvuline vanamees soojas mantlis.

«Kas te otsite kedagi?»

Nad vaatasid talle nõutult otsa, ta vabandas viisakalt, kergitades kübarat. Nad läksid üle õue, väljusid teisele tänavale, silmasid kohvikusilti. Nad vahetasid pilgu ja astusid sinna sisse. Dmitri ladus ümmargusele kandikule viinereid, õlut, musta kalamarja, pani ka ploomikompotti. Julia istus lauas ja jälgis teda naeratades. Ta ei tahtnud süüa, kuid tuju oli kuidagi muutunud, ja ta jõi koos Dmitriga õlut, tegi võileibu.

«Tahaks nüüd midagi lõbusat vaadata,» ütles ta äkki.

«Aga mul, tead, on niisama ka lõbus.»

Dmitri puudutas teda küünarnukist ja osutas silmadega uksele, kust parajasti murdis sisse kerekas,

siniverkja näoga mees, niisama lopsakas naine valges kitlis aga astus talle rinnaga vastu — oli kohviku sulgemise aeg. Tehti juba juttu kaebusteraamatust, kitlis naine upitas enese üle pealetükkiva külastaja õla ja hüüdis läbilõikavalt miilitsameest.

Julia naeris, ent vakatas samas. Naine pöördus ümber ja vaatas korraks tema poole, haaras siis ukse käepidemest, surus kereka mehe välja, tõmbas ukse ühe ropsuga kinni ja purjetas saali. Nendest möödudes seisatas ta viivuks, heitis pilgu Juliale ja ütles Dmitrile:

«Teie, kodanik, ärge siin oma neiukesega enam midagi aega viitke. On vaja sulgeda.»

Julia naeris rusikasse, ka naaberlaudade taga naeratati. Naerusuine Dmitri muutus nooremaks ja lihtsamaks.

Numbritoas, mis oli täis varje, ei süüdanud nad kohe tuld. Mõlemal oli ebamugav olla, hotelli hallis neile päheturgatanud mõte veeta ülejäänud õhtu tee juures tundus neile nüüd võltsina ja naeruväärsena. Dmitri võttis kuue seljast. «Kas tohib? Hirmus kitsas,» naeratas ta ujedalt Juliale ning oli nüüd ruudulise särgi väel, mis talle väga hästi sobis. Kui mitte arvestada hallinevaid meelekohti, näis ta praegu olevat päris noor, mitte üle kolmekümne. «Kui vähe ma teda tunnen,» mõtles Julia. «Temaga kokkusaamine on tõepoolest alati esmakordne.»

Ta käis toas uudistades ringi: korralikult kinniseotud raamatutevirnad, pakid, kotikesed seemnetega, aritmomeeter, kohverkirjutusmasin, veel mitu tundmatut aparaati kõrgetes lamedates vutlarites, mingisugused mapid, kalkulatsioonid, joonised. «Ma ei tea temast mitte kui midagi,» mõtles Julia taas nukralt, valjusti aga ütles poolpilkamisi:

«Kohe näha, et nüüdisaja tüüpi juhtiv töötaja. Siin on sul kõik olemas. Silmaring, vaimsed vajadused, lai haare.»

Dmitri katkestas oma tegevuse — ta koristas laualt pakikesi — ning heitis Juliale terase pilgu. Naine vaatas talle väljakutsuvalt otsa ja tundes, et punastab, naeratas puiselt.

«Jäta nöökimine, sind häirib miski. Kuidagi ei suuda taibata, mis see on.»

«Ja tee? Kuidas on lood meie teega?»

«Teega on kõik korras, teed saame kümne minuti pärast,» ütles Dmitri, tulles hotelliteenija juurest tagasi. «Ainult et . . .»

«Mis et?»

«On olemas pudel «KV-d». Kas kõrge ülemus suvatseb?»

«Suvatseb küll, miks mitte.»

«Tellime siis õhtusöögi? Egas viinerid tule arvesse.»

«Mitte midagi muud. Ma ei taha kedagi näha, ma ei taha inimesi. Sina ei loe,» vastas ta Dmitri küsivale pilgule. «Võõraid inimesi.»

«Ja kas sul on palju neid võõraid?»

«Kõik. Peaaegu kõik,» parandas ta ennast. «Oma inimesi mul pole, pole neid muretsenud.»

«Mis ma pean ütlema? Et sa oled veel noor ja sul on kõik alles ees?»

Dmitri tammus laua juures, talitades kohmakaltsaamatult, Julia jälgis teda hindava pilguga, tõusis siis püsti ja lükkas ta kindlalt eemale.

«Eh sind küll, mees! Tegele parem raadioga.»

Ta kattis märkamatult ja kiiresti laua, lõikas lahti vorsti, keeksi ja juustu, pesi klaasid puhtaks, valas teed.

Nad istusid teineteise vastas madalates tugitoolides raadioaparaadi juures. Julia palvel kustutas Dmitri ülemise kalgi tule, ning kroonulikult korralik numbrituba muutus kandelaabri pehmes valguses õdusamaks ja soojemaks. Kõhukas nikkelteekann peenikese aurujoaga ja kaetud laud tegid selle toa peaaegu koduks, nende ühiseks koduks. «Kui vähesest piisab, et saavutada puhtinimlikku hubasust,» mõtles Julia.

«Kui hästi sul see välja kukkus,» lausus Dmitri, vaadeldes kaetud lauda ja koduseks muutunud tuba. «Tuleb välja, et sa oskad peale kõnepidamise muudki.»

«Nii see on, Dima, ainult pole leidnud tunnustust . . . Veel üks kaduma läinud talent.»

«Sa naerad kõige üle, Julia.»

«Kas tõesti?»

«Hea küll, jäta järele . . .»

«Sina oled ikka vana viisi sentimentaalne . . .»

«Julia!»

«No hea küll, hea küll. Hakkame üheskoos minu põrmu juures itkema. «Ta oli nii puhas ja nii üksildane! Kuid ta pürgis kõrge ideaali poole ja oli selle peaaegu saavutanud, ja see tööstis teda.»

«Kuule, ma pole seda romaani lugenud. Kui sa vait ei jää, virutan sulle.»

«Noh, nüüd sa räägid mõistlikku juttu, Dimka,» oli Julia kuidagi igapäevaselt ja loiult nõus. «Kuule, kui kaua me sinuga juba tuttavad oleme?»

«Pole sellele mõtelnud. Igatahes väga kaua juba.»

«Kakskümmend kuus aastat. Kolmekümnendast aastast alates. Me olime siis kümneaastased, näed, kui kaua.»

Dmitri arvutas, lapse kombel huuli liigutades. Julia silmitses teda vaikides.

«Dimka,» puudutas ta Dmitrit äkki käest. «Dimka, aga kas sa ka tead, missugune sa olid kahekümne aasta eest? Kõhn, pikk, väga sõjakas, kas mäletad? Ainult kael oli sul kaitsetu ja kuidagi nagu kanapojal.»

«Ütled ka,» solvus Dmitri. «Miks siis nagu kanapojal? Mul oli harilik kael nagu kõikidel, arvan ma.»

«Nagu kanapojal, nagu kanapojal, Dimka! Hirmus kanapojakaela moodi. Nüüd ei ole see niisugune, Dimka.»

«Missugune siis?»

«Soliidne, enesekindel. Nurub kangesti tugevaid range.»

«Need sa andsidki juba, muuseas.»

Julia vaatas pilku ära pööramata, kuidas klaasidesse voolas konjak — elektrivalguses näis see mustana.

«Kas sa arvad, et muuseas? Köetakse tugevasti,» ta puudutas radiaatorit, puhus sõrmedele.

Toas oli tõepoolest kuum. Ta ahmis õhku ja rääkis veidi kähedalt.

«Proovin akna avada.»

«Tohib, ma avan ise? Näe, see läheb lihtsalt, ilma erilise jõupingutuseta.» Julia pööras pidet ja tõmbas akent enda poole.

Ülemine aken andis kergesti järele, ülal tekkis lai pragu. Julia rääkis Dmitrile midagi uutest konstrukt-

sioonidest, tõmbas aknakatte laialt lahti, et õhk sisse pääseks, Dmitri aga vahtis ainiti ta sihvakaid hästiarenenud jalgu, õhukestes sukkades põlvi, kuuldes, kuidas veri meelekohtades raskelt tuikab. Naine tajus seda, pöördus ümber, ja laskis käed järsult langeda. Kõrge kaelusega hall kleit, üleskammitud tuhkblondid juuksed, väikesed, veidi peadligi hoiduvad kõrvad. Dmitril tuli tahtmine tema juurde astuda, võtta tema õlgade ümbert kinni ning ütelda talle õrnu lembesõnu — ta oli väga üksildane oma ilusas kõledas kleidis.

«Tahad, ma ütlen sulle, missugune sina olid?»

«Aga kas sa mäletad?»

«Mäletan küll, kuigi mul oli kael nagu kanapojal... Kas sa oled näinud lumelille, kui see pole veel õitsele puhkenud? On niisugune kesine taimeke. Sina olid nurgeline, üleni mõru. Eks ole totrus?»

«Räägi!»

«Sa olid rohuroheline, Julika! Mulle tundus alati, et sinuga peab väga ettevaatlikult ümber käima. Hiljem, kui mul oli väga raske, meenusid sa mulle just niisugusena. Üleni roheline ja mõru. Tead, mu mälu reprodutseeris kõike nõnda, nagu oleks see tõepoolest kordunud. Nüüd on see vist naljakas. Inimesed saavad täiskasvanuks, vananevad ja hakkavad häbenema. Ja mispärast?»

«Räägi, Dimka, räägi.» Julia oli näo pihkude vahele surunud ja vaatas talle ainiti otsa.

Poljakov sirutas käe konjakiklaasi järele, Julia haaras ta käest kinni.

«Ära, on nii tore õhtu. Räägi veel, palun, räägi veel.»

«Hästi, Julia, kui sa tahad... Pole seda kellelegi rääkinud. Neljakümne kolmandal, Saksamaal, märtsikuus... See on mulle hästi meelde jäänud, hiljem, sa tead ju, olin ma kaua haige. Ma ei kõnelnud sulle siis kõike, ei suutnud. Asjata vist. Tol korral rivistati kogu meie grupp üles, näidati lihtsat traktorit, küsiti, kes oskab seda juhtida. Nad tegid meiega igasuguseid tükke, tahtsid atrofeerida mälu ja võime arukaks tegevuseks. Aeg-ajalt kontrollisid nad, kui intensiivselt see protsess kulgeb. Meie osakonna ülem doktor von Schrank oli sellest kõige rohkem huvitatud. See kaa-

bakas oli kihla vedanud, ja sel päeval oli tähtaeg. Eks mina ei võinud muidugi neid peensusi teada ja pakkusin ennast lollist peast. Tõsi küll, mitte mina üksi. Mina, tobe, pakkusin ennast esimesena. Tol ajal mäletasin ma veel üht-teist sõjaeelsest elust. Tuli meelde mootorratas, käisime sinuga ju sõitmas. Eks mõtlesingi: mispoolest mootorratas traktorist halvem on? Sain kiiresti kõigest aru, läksin sõitma, ümberringi tõusis saksakeelne jutuvada. Krahmasid mind traktori pealt maha ja kukkusid südametäiega peksma. Ja neid, kes minu järel olid ennast pakkunud, peksti samuti. Peksti kõiki. Kõik muide on lollus. Neil põrgulistel oli kokkukeerutatud traat — lajatab korra ja ongi luu väljas. Ma kukkusin, mind tõsteti üles ja peks jätkus... Ja siis kukud sa viimast korda... Tead sa, nii hirmus on viimast korda kukkuda. Ja veelgi halvem on, kui sa ellu ärkad. Mõne aja pärast kordub jälle see viimast korda. Inimene on käsitamatu olend, ta harjub. Kui palju kordi tuli kukkuda viimast korda?» Dmitri mõtles veidi, vaikis. «Silme ees on asfalt, mõrad, nendes rohi... Niisugune kentsakas, linnarohi. Näe, säärane tühiasi, kuid lõikub mällu ja istub seal. Tead, niisugune kahvatu, tiisikushaige rohi... Ja siiski hingitseb, klammerdub... Nagu oleks kergem, poleks nii õudne kukkuda. Astusid kontsadega mu sõrmedele... Nimme muidugi. Niisugune tinaraskus...»

«Ja hiljem, Dima?»

«Hiljem oli kaevandus, mind neediti käru külge ja ma töötasin. Kui magama lähed, tiri seda neetud käru enda järel. Ränkraske teine. Seal peeti vastu kaks-kolm nädalat. Ei tea, ma pidasin kord seal ligemale kaks ja pool kuud vastu.»

«Ja hiljem?»

«Ja hiljem oli Oświęcim. Hilisemast ajast ei mäleta ma enam mitte midagi.»

Julia puudutas kergelt ta kätt. Dmitri tõstis pea üles, naeratas sunnitult.

«Näed sa, anna andeks. Ei suutnud kellelegi jutustada. Kohe läheb mööda, ära pane tähele.»

Julia tõusis, kerkis kikivarvule nagu kunagi ammu väga kauges nooruses, sirutus tema poole ja suudles teda. Dmitri tundis suus mõru, hirmus mõru maitset.

Naise tumenenud silmades sööstles midagi, kukkus ümber, ja et langemist peatada, hakkas Dmitri ta silmi suudlema. Julia ei avanud neid.

Numbritoa topeltukse taga polnud midagi kuulda. Moskva oli vaikseks jäänud, ka toas valitses sügav vaikus, ja nad ei teadnud, kui palju aega oli möödunud ja kas varsti on hommik. Nad lamasid, teineteisest eemale nihkunud, ainult nende õlad puutusid kergelt kokku.

Halvasti ettetõmmatud rasked aknakatted laskisid tänavalt sisse valguseriba; see lõikas pimeduse diagonaalselt pooleks, nurkades oli videvik, lae all võis vaevu aimata rasket pronkslühtrit. Nõrgalt nähtav, näis see praegu olevat kerge ja kaunijooneline. Esimene teravus oli möödunud ja Juliale tulvanud haiglane loomalik tänutunne leevenenud — algul oli see teda peaaegu lömastanud.

Tärkas pahameel Dmitri ja enda peale niisuguse hilise, võib-olla tarbetu hetke pärast. Olnuks õigem, kui see oleks jäänud tulemata. See oli saabunud liialt hilja.

Edasi püüdis ta mitte mõtelda — igaühel on olemas piir, mida on parem mitte ületada. Kuusteist aastat, terve inimelu, ja selle on nad lahus ära elanud. Ta pidi tundma, kui hea Dmitril temaga on. Julia oli maitsnud kibedat ja keelatud vilja, ent kas tal on nüüd kergem? Ta nägi ennast kõrvalseisja pilguga, sai üpris selgesti aru, et on kogu oma elu valesti elanud. Nad olid koos alustanud ja olid kumbki oma teed läinud, muutunud võõraks ja elanud kumbki isekandis, Julia oli ise oma kätega hävitanud õiguse olla koos.

Julia muigas. Ja kuidas oleks võinud elada? Ja mis tähendab hästi elada? Ta oli alati uhke olnud võime üle ennast vaos hoida, alistuda paratamatusele, tuli aga välja, et see oli mõttetu. Küll on lollus! Lollus! On vaja siit kiiremini ära sõita, kiiremini tööle asuda, ja kõik läheb mööda.

«Julia,» kuulis ta Dmitrit sosistavat ega vastanud, ei liigatanudki. «Kas sa magad?» küsis Dmitri uuesti, ja Julia oli endiselt vait — ei tohi, ei tohi praegu vaikust häirida. «Sa ei maga ju,» kuulis ta, ja mehe

raske käsi laskus tema rinnale. «Kust see on tulnud, Julia?»

«Kas mõtled armi?»

«Millal see tekkis?»

«Neljakümne kolmanda kevadel, granaadikillust. Püüdsime Ostoretskit päästa. Kuidas, kas torkab väga silma? On see sulle ebameeldiv?»

Dmitri ei vastanud, ta puudutused muutusid hellemaks, veelgi põgusamaks, ja ta sõrmed libisesid jälle üle rebendserva, armi, mis ulatus üle terve rinna. Dmitri tundis peaaegu füüsiliselt tuima närivat valu, kuuma sõgedat metallikillukest. Ta sõrmed võpatasid ja peatusid. Ta oli lämbumas teda haaranud teravast, piinarikkast äratundmise jõust.

«Julika, armas, kallis Julika...»

Julia võttis ta käe ja surus oma kuuma põse selle vastu.

«Julika, mu mõru Julika.»

«Ei ole vaja, ei ole vaja, vaiki! Mitte midagi pole vaja. Vaiki, vaiki.»

«Hea küll. Hiljem. Hommikul.»

«Ei,» ehmus Julia.

«Miks? Mis sinuga on?»

«Ei ole vaja. Otsusta ise omaette, kõik muu ei ole tähtis.»

Dmitri oli vait, oli aru saanud.

«Lihtsalt tõuseme üles ja lahkume. Kuid ei aja juttu. Kas lubad? Kas lubad seda?»

«Hästi, kui sa nõnda tahad. Ma olen juba kõik...»

«Ei ole vaja,» katkestas Julia teda, ja Dmitri jäi vait.

See oli praegu toosama kauge, roheline Julika, kes kõike teadis, kes oli temast parem, targem, heasüdamlikum.

Jälle leidsid Julia huuled tema suu, ja Dmitrile tuli meelde nende esimene mõrkus ja ta tundis selle ära.

Dmitri asutas ära sõitma.

Nad istusid hotelli neljanda korruse vestibüülis pehmetes sügavates tugitoolides ja vaikisid. Päikeseruudud, poonitud läikiv parkett, sammude kaja summutavad vaibad.

«Pilet pidi juba siin olema.»
«Jah.»
«Ma ootan sind. Ega sa siia kauaks jää?»
«Ei. Paar päeva. Mõned asjad tuleb lõpetada.»
«Sa teatad, kui tagasi jõuad?»
Kestis tükk aega, enne kui Julia põlevast tikust paberossi oli läitnud. Ta tõmbas sügavalt suitsu sisse ja alles siis vastas:
«Jah, muidugi.»
«Tead, nii ma ei ostnudki midagi oma vanadele, Drotovitele.»
«Ja mis sa tahtsid osta?»
«Ma ei tea isegi. Ükskõik mida.»
«Mutile võiks osta kammvillast rätiku või kingad. Kas sa tead tema kinganumbrit?»
«Ei, kust ma võiksin seda teada.»
«Oled ikka endine. Ja mida armastab tema, Platon Nikolajevitš?»
«Ausõna, ei tea.»
«Hea küll, hea küll. Kas ta suitsetab?»
«Suitsetab küll. Jäta nüüd see, nendel on kõik olemas.»
«Mis sa sellest ka aru saad! Võib-olla seda kõige tähtsamat neil parasjagu ei olegi.»
«Mis sa tahad ütelda?»
«Mitte midagi. Sul on aeg minna, Dmitri, jääd hiljaks.»
«Sa siis ei tule jaama?»
«Ei tule.»
Ta pahvatas selle järsult välja ja puudutas Dmitri kätt.
«Ära ole pahane. Mul on raske olla. Ma pole kordagi sulle vastu tulnud, ma ei taha alustada ärasaatmisega.»
«Hästi. Mina tulen sulle vastu.»
Julia ei vastanud. Nendest möödus hotelliteenija, kes tuli varsti tagasi.
«Kas teie olete seltsimees Borissova?»
«Jah.»
«Palun vabandage. Teile helistati. Ma märkisin üles, on teie toas laua peal.»
«Hästi, tänan.»
«Hiljem käidi siin ja jäeti kiri. Panin samuti sinna.»

«Tänan, küll ma vaatan.»
Ta pööras näo Dmitri poole. Ta oli täiesti rahulik, huuled kokku surutud, ainult silmad reetsid pisut.
«Nüüd on tõesti aeg minna, Dimka. Las ma suudlen sind.»
Ta tõusis kikivarvule, vaatas talle silma ega suudelnud, libistas peopesad üle näo, surus ennast hetkeks Dmitri vastu, kiskus enese siis lahti ning läks ära, ümber pööramata, kergelt ja kindlalt mööda koridori astudes.

Borissova tuli oma numbrituppa hilja tagasi — ta oli palju jalutanud, et ära väsida ja kohe ilma unenägudeta magama jääda.
Seelikut seljast võttes astus ta laua juurde, luges kirja läbi. Derbatšov kutsus teda kella kümneks hommikul.
Ta pani kirja samasse kohta tagasi ja heitis voodikatet ära võtmata pikali, visates käed üle pea. Valgus lõi talle otse silma, ent ometi vajas ta seda, ilmtingimata. Ta haaras voodiotsast kinni ja sulges silmad. Läbi tihedalt kokkupigistatud laugude tajus ta veel kaua valgust.

17

Ta oli sügavasti maganud ja tõusis vara üles. Astus akna alla — oli valge ja pidulik, pidulik ja valge. Dmitri on nüüd juba Ostoretskis. Kunagi peab ju toimuma jutuajamine Derbatšoviga. Ja parem juba nüüd. Talle tuli meelde, kuidas üliõpilasaastail, instituudis, teda ei valitud oblasti kokkutulekule ja tal oli halb tuju ning ta läks südamevalu pärast hammast välja tõmbama, see isegi ei valutanud, vaid oli veidi murenenud. Talle sattus vilumatu ja noor hambaarst, murdis hamba katki, ja seda tuli osade kaupa välja tirida. Külm higi voolamas, istus ta tugitoolis, ahmis kramplikult õhku ja püüdis surmani ärahirmunud vaest arsti julgustada. Mis luges veel poole tunni eest nii tähtsana ja parandamatuna tundunud solvang võrreldes tema koljut rebestava valuga?

Borissova naeratas, meenutades seda lapsikust.

Aeg möödus, ta silmitses siniseid kirikukupleid, katuseid, puhtaks pühitud niiskeid inimtühje sõiduteid, aeg aga kulus, aina kulus. Ta avas akna ja jäi seisma sissetunginud külma rõske tuule kätte, hingates täie rinnaga ning lõplikult virgudes. Midagi tähtsat oli Derbatšovi sundinud teda enda juurde kutsuma, tühise asja pärast poleks ta seda teinud, ta polnud niisugune inimene.

Ta peatas ennast, püüdes sellele mitte mõtelda. Ei tahtnud rikkuda seda vaikset hommikutundi.

Külma värsket tuult sügavalt sisse hingates seisis ta veel kaua akna all ega mõtelnud üldse Derbatšovile, eelseisvale jutuajamisele, ka hiljem mitte, kui ta minekule valmistus, hommikueinet sõi, mööda hommikust päikesepaistelist Moskvat sõitis.

Esimesel pilgul näis talle, et Derbatšov polnud nende viimasest kohtumisest saadik põrmugi muutunud. Seesama raseeritud pea, terane kindel pilk. Ta oli tüsenenud: Borissova pani seda kohe tähele, kui mees tema sisenedes püsti tõusis. «Ta on juba üle viiekümne,» mõtles ta, ulatades käe.

«Tere, Nikolai Gavrilovitš.»

«Tere hommikust, Julia Sergejevna. Palun istuge.»

Borissoval oli seljas pikk sinakashall villane kostüümjakk, kitsas must seelik, jalas jaki värvi, peenikeste kõrgete kontsadega kingad.

Nad kohtusid nii, nagu poleks nad ainult paar päeva teineteist näinud, lihtsalt, argipäevaselt, ja mõlemad püüdsid seda argipäevasust rõhutada.

«Alles üleeile jõudsin lennukiga tagasi. Ruttasin nõupidamisele ja jäin hiljaks. Udu pidas kinni — niisugune somp, et oma kätt ka ei näe. Ise olen kaunikesti külma saanud. Kuulete, nohisen.» Ja oma sõnade kinnituseks krimpsutas Derbatšov nägu, kuid ei aevastanud. Noogutas laua poole: «Tutvun stenogrammidega.»

«Kuulsin teie tagasitulekust, Nikolai Gavrilovitš. Soovin õnne uue määramise puhul.»

«Hüva, tänan. Näe, saimegi jälle kokku, Julia Sergejevna, arvan, et nüüd juhtub seda sagedamini.»

«Jah, saime küll, Nikolai Gavrilovitš. Kuulan teid tähelepanelikult.»

Derbatšov heitis talle lühikese kiire pilgu ja jätkas kõndimist avaras suurte akendega kabinetis. Borissoval olid meeles need üle kogu seina ulatuvad suured pikad aknad, ja praegu turgatas talle pähe mõte saatuse imelikest keerdkäikudest. Kuidas, kas see on teadlikult valitud? Ta tundis Derbatšovi, arvas, et tunneb, ja otsustas, et ei, lihtsalt juhus, millele keegi peale tema ei tulegi. Laua juures oli massiivse musta tugitooli asemel lihtne tool kõva korjuga. Derbatšov ei sallinud enda ümber isegi vihjet luksusele, ei sallinud midagi, mis talle vähegi ülearusena tundus, — Borissova teadis ka seda. Ta ootas, ilmutamata väliselt rahutust, kuigi talle oli täiesti selge, et Derbatšovi ei saa petta ja mees teab seda, et ta on rahutu ja pinevil. Sellepärast oleks tahtnud talle jämedusi, häbematusi öelda, teda ärritada, et ta hakkaks karjuma, jalgu trampima.

«Meil tuleb teiega tähtis jutuajamine,» tunnistas Derbatšov. «Olge valmis tähelepanelikult, rahulikult kõik ära kuulama.» Ta heitis jälle Borissovale pilgu; naine ootas vaikides, pikad sirged kulmud veidi koomale tõmbunud. «Te mõistate, Julia Sergejevna, et ma ei saa Ostoretski oblasti suhtes olla ükskõikne. Ma jälgin teid terasemalt, kui teie seda arvate. Algul ei antud mulle mahti teiega otseselt tegelda. Nüüd aga . . .»

«Jah, ma mõistan.»

«Teist, Julia Sergejevna, on välja kujunemas tõsine, laia silmaringiga töötaja, te olete heas kirjas. Me vajame teid, Julia Sergejevna, räägime otsekoheselt. Meie ees seisavad suured raskused, ja siin tuleb meil kõigepealt mõtelda, otsida, otsida. Teil Ostoretskis ja siin, otsustades teie sõnavõtu järgi nõupidamisel ja aruannete järgi, on kõik korras. Ja ikkagi . . .» Derbatšov aevastas ja nuuskas pahaselt nina.

Ta astus laua juurde ja võttis Borissovale otsa vaatamata istet, hakkas pabereid sirvima. Julia Sergejevna teadis, mis sellele järgneb. Ta teadis seda siia tulles, aimas. Mis seal's ikka, ta peab ka selle läbi tegema. Derbatšov leidis vajaliku paberi, libistas pilgu sellest üle, naeris.

«Ei, vaadake, mis te teete! Te olete ka varumisplaani hiilgavalt täitnud, vorstil aga on kaks otsa. Kolhooside sissetulekute lõviosa on läinud kapitaalehitusele. Normipäevatasu aga on kõigi teie naabritega võrreldes kõige madalam.»

Borissova vaikis ja vaatas ikka niisama rahuliku pilguga talle otsa, ning Derbatšov nägi, et naine saab kõigest aru, ja teda ajas lõpuks vihale see ainitine, hele, terane pilk.

«Meil on vaja teiega kiiresti nõu pidada. On avaldatud arvamust võtta Ostoretski hüdroelektrijaam riigi arvele ja kolhoosidele pikkamööda endised kulutused tagasi maksta. Ikkagi üsna suured objektid.»

«Kas riigil teisi auke pole?»

«Auke leidub, kuid see pole ka pisiasi.» Ta tõmbas laualaeka lahti ja võttis sealt paksu sinise kausta. «Ma mõistan, te tahtsite ise sellega toime tulla. Au ja teened pole enam nii suured, kuid mis sinna parata. Isegi kui teil õnnestuks lõpule viia, kolhoosid ... Miks valitseb maal praegu niisugune olukord? Stalinist jäi järele raske pärand, eriti siin, külas. Ta nägi ideed ja unustas inimesed, ja tähendab, moonutas ideed. Inimesed, inimesed — vaat mida ei tohi hetkekski unustada.»

«Mõistan, Nikolai Gavrilovitš. Kas on juba otsustatud?»

«Mitte midagi pole otsustatud,» ägestus Derbatšov äkitselt. «Ja mitte midagi te ei mõista. Ärge pidage mind kõlupeaks.»

«Nikolai Gavrilovitš ...»

«Mitte midagi pole otsustatud, ma ei oleks pidanud teile sellest rääkima. Asi ei seisa mitte hüdroelektrijaamas, vaid meetodites, Julia Sergejevna. Teie meetodites. Otsustamisel on teie küsimus, sellepärast kutsusingi teid välja.»

Märganud, kuidas Borissova pilk oli veelgi pinevamaks muutunud, ning tabanud selles välgatanud üllatust, nõutust ja küsimust, millest võisid ainult nemad kahekesi aru saada, noogutas Derbatšov:

«Milleks ma teid kutsusin? Jaa, Julia Sergejevna, me ei tunne teineteist mitte esimest päeva, mitte esimest päeva,» kordas ta, vastates naise pilgule. «Ka meid on aeg riivanud, see pidi meid riivama. Vananenud on teie meetodid, Julia Sergejevna, lootusetult vananenud. Saate aru, ammu on aeg neid arhiivi anda. Vahel võib ju mittemõistmine iseenesest kergesti muutuda lihtsalt mittetahtmiseks, eks ole. Ja need on juba kaks erinevat asja, te olete küllalt tark, et seda mõista. Signaale on rohkem kui küll nii Keskkomitee aadressil kui ka teil kohapeal, Julia Sergejevna. Näe, vaadake! Ma oleksin võinud teile sellest ka mitte rääkida ja neid mitte näidata. Siin on kirjad, on arukaid kirju, kõik on põhjendatud. Kui tahate, tutvuge. Te mõtlete juba nii, et ma röövin teilt lugupidamise, õiendan arveid.»

Borissova sirvis kirju ning vangutas äkki nukralt pead.

«Mis on?» küsis Derbatšov umbusklikult.

«Ka sina, Brutus.» Julia Sergejevna tõstis ettevaatlikult sõrmeotstega üles halli ümbriku. «Maljugin.»

Derbatšov vaatas talle tähelepanelikult otsa.

«Kes see Maljugin on?»

«Põllutöömasinate tehasest. Niisugune eeskujulik seltsimees, edutatud mees, rajoonikomitee sekretär, minu protežee.»

«Noh, see on teile õpetuseks. Tuleb midagi meelde. Kui palju ta kolhoosiasjadega kokku puutub? Ah jaa, te ütlesite ju, edutatud mees.»

Borissova ei vastanud, libistas pilgu üle kirja.

«Pisiasjad, aina pisiasjad, Nikolai Gavrilovitš.»

«Teie arvates. Tutvuge Klepanovi seisukohaga.»

«Ma tean tema seisukohta.»

«Mis, on need ka pisiasjad, Julia Sergejevna?»

«Tähendab hüdroelektrijaama küsimus on lõplikult otsustatud?» küsis Borissova otsesest vastusest kõrvale põigeldes. «Mis seal veel rääkida, muidugi, vahva! Missugune idioot keeldub abist?» Ta naeris. «Muidugi, rõõmustan, kõik hakkavad juubeldama.»

«Julia Sergejevna, ma tahan vaid üht. Meie tunneme teineteist küllalt hästi. Räägime täiesti avameelselt. Ma kordan: ma hindan teid, ma pean Keskkomitees ettekande tegema ja kõike põhjendama. Kindlasti. Mineviku õppetunde arvesse võtmata ei saa me edasi minna.» Ta vaikis veidikese. «Tunnistan ausalt, et ma ei suuda praegu tabada teie meeleolu, tuuma. Ajad on muutunud, oblasti parteiline juhtimine on praegu mitu

korda keerulisem ja raskem, kui oli varem, olen valmis seda tunnistama. Ma saan aru, teis toimub murrang, ja ka minul on raske, väga raske, see kõik on kuradima raske, Julia Sergejevna. Kuid ilma selleta ei saa elada. Ärge pidurdage seda protsessi. Tehke vigu, rassige, ainult kiiremini, pole aega oodata. Kui palju aega on juba kaduma läinud! Te olete tark inimene, meie vajame teid, te olete aus — mina ju tean seda. Uskuda Maljuginit? Käsitamatu...»

««Meie» vajame. Kelle oma ma siis teie arust olen?»

«Ärge püüdke sõna pealt, te olete targem. «Meie» — see on ka teie.» Ta häälest kostis pahameel. «Ärge arvake, ega kõik pole nii süütu. Koguni ülearu tõsine. Kuidas asjale vaadata, ega meile teiega pai ei tehta.»

«Miks meile teiega? Mulle.»

«Jah, teile, teile. Teile! Liiga palju ahmite korraga. Ühekorraga kõik. Ja lõpptulemus, konkreetselt — mitte midagi ei tule välja. Paigaljooks, Julia Sergejevna. Att-tvaa, att-tvaa!»

Ta aevastas uuesti. Suur pahane mees aevastas peenikese häälega ja haledalt nagu laps. Borissovat ajas see naerma, ta suutis vaevu naeratust tagasi hoida.

«Nikolai Gavrilovitš, Nikolai Gavrilovitš, ma saan kõigest aru, pole vaja minu peale karjuda.»

Derbatšovi kulmud kerkisid, ta peatus. Midagi välgatas ta hallides silmades, nagu mingi vari oleks üle ta näo libisenud, ja see noorenes, kuigi silmade ümber ja otsmikul tekkisid kortsud. Ta astus Borissova juurde, istus tema kõrvale lauaservale. See oli olnud, oli olnud... Too öö, kui naine oli tema juurde tulnud, kas seda saab unustada? Nii tollal kui ka praegu seisab midagi nähtamatut nende vahel. Praegu on ta vist veelgi ilusam. Kuidas ta elab? Kas küsida ja põrgata ükskõiksuse vastu? Kas küsida?

Teda jälgiv Julia Sergejevna muigas loiult.

«Mis on, Nikolai Gavrilovitš?»

Mees vaatas talle otse silma.

«Kas on raske?» Ja vastas ise endale: «On raske, Julia Sergejevna. Kõik on palju keerulisem, ma saan aru. Just teie ise peate kiiremini otsuse tegema, enne kui teised selle teie eest teevad. Sellest, Julia Sergejevna...»

«Ei ole vaja, Nikolai Gavrilovitš,» katkestas Borissova teda, ja mees nägi tema üheks jooneks kokkutõmbunud kulme ning mõistis, et oli temas riivanud kõige valusamat ja salajasemat. «Ei ole vaja, Nikolai Gavrilovitš,» kordas ta. «Ma tean.»

Tal oli kahju naisest, keda ta tahtmatult imetles, ja ta nihkus Borissovale veelgi lähemale, laskus madalale laua kohale küünarnukkidele. Loobudes ülemuslikust toonist ja arvestamata Borissova katset teha lõpp sellele jutule, küsis ta:

«Ütlete, et teate? Ja mida te õigupoolest teate, Julia Sergejevna? Ärge tehke traagilist nägu. Minul on ju õigus teiega niiviisi rääkida. Nüüd on kõigil jõle paks nahk tekkinud, naljakas. Kuulake mind. Ma olen teist vanem. Pärast seda, mis teistega on juhtunud, on naljakas ükskõiksust teeselda. Kas te mäletate meie oblastit enne Stalini surma?»

«Nüüd on kõik vahvad. Pidage oma minevikustki lugu, Nikolai Gavrilovitš. Aitab! Ei tahaks meeles pidada, kuid on võimatu unustada.»

«Minevikust, Julia Sergejevna? Kes siis on selle arvelt maha kandnud? Ei tahaks mäletada, kuid on meeles. Nendest pole peaaegu keegi alles jäänud. Potapov, Kapitsa, Mihlin, Menšikov, Lobov, ühekäeline Stepan Lobov... Nendest lahtisaamisega kiirustati. «Tiisikuse äge vorm.» Ah, mis seal rääkida... See on tilk merre. Mis tähtsust neil oli, sajal või tuhandel! Minevik! Kuid missugused inimesed need olid! Mis te nendest teate? Minevik? Inimesed, inimesed, inimesed — see ongi, mida ma teile püüan juba tund aega selgeks teha.»

«Mul ei ole enesele mitte midagi ette heita, Nikolai Gavrilovitš.»

«Või nii! Aga teie suhted Gorizoviga? Ja kongressi päevil, Julia Sergejevna?» Ta vaikis hetke ja kordas justkui endamisi: «Kui oleks olnud ainult Gorizoviga...»

Derbatšov läks akna juurde, nagu kunagi viiekümne kolmandal aastal siinsamas kabinetis, ning silmitses kaua vastashoone seina. Talle tulid meelde ka mustad, siledalt kammitud juuksed, täidlased huuled, irooniline naeratus — elutarga poliitiku nägu, kes on elus kõik

läbi teinud ja kes mõtleb endast, et just nimelt tema peab määrama maa suurpoliitika, ning kes on veel praegugi tugev ja kes ei ole millegi uuega elus päri. Derbatšov teadis nüüd, et ka tema saatusepöörded ei sõltunud nii mõneski suhtes üksnes Stalinist.

Ta kortsutas kulmu — lai massiivne tugitool seisis nüüd täpselt samasuguste toolide reas piki seina ja oli tühi.

Vahtides Derbatšovi kukalt, pigistas Julia Sergejevna suu kinni, ta mõistis nii seda, mida Derbatšov oli sõnades väljendanud, kui ka seda, millest ta vaikides oli mööda läinud, mõistis kõike seda, mida mees mõtles. Muidugi, ta teadis Borissovast kõik, naist ajas vihale see, et Derbatšov oli kogu selle aja kannatlikult ja visalt oodanud muutusi temas, ja nüüd tuli nii välja, et just tema, Derbatšov, oli püüdnud talle pakkuda võimalust toibuda, ise jalule tõusta. Kuid kes seda temalt palus? Peamine häda on aga selles, et ta ei suuda, ei suuda mitte midagi teha, ja seepärast on ta iseendale jäle, vastik. Borissova surus alla vastikuse iseenese vastu nagu kurku tõusnud iiveldusklombi, ja nüüd juba kiuste, justkui trotsides Derbatšovi ja iseennast, ütles kumedalt:

«Ma ei kuulu nende kilda, ma ei hakka tuhka pähe raputama. Kas te seda tahtsite? Ma ei taha ega tee seda. Pean seda kasutuks, autuks. Häbiväärne on lahkunute selja taha pugeda, kes nad ka poleks olnud.»

Kurrud Derbatšovi suu ümber süvenesid.

«Pidage!» sõnas ta peaaegu käskivalt, ja Julia Sergejevna jäi vait. «Kuulake, mis ma teile räägin. Te ei tea kaugeltki kõike. Teile esitatakse küsimusi. Tuleb ka seletusi anda, siin juba piduritega alla ei sõida. Teil on kergem ja minul on kergem, sest meie teame rohkem. Kuid need, kes midagi ei aimanud, pimesi uskusid? Kes on täna viieteist-kuueteistkümneaastased? Kahekümneaastased? Oh, kui raske on seda seletada, Julia Sergejevna. Kuid seda tuleb teha, tuleb teha, Julia Sergejevna.»

«Nikolai Gavrilovitš, vabandage, ka teil tuleb seda teha.»

Derbatšov astus talle üsnä ligi. Julia Sergejevna ei pidanud vastu, suunas pilgu massiivsele tuhatoosile.

«Julia Sergejevna,» kuulis ta, «minus pole ilmaski usk kadunud olnud. Oleksin valmis olnud mis tahes surma surema kümme, tuhat korda... et kõike seda poleks olnud. Kuid see juhtus. See on meile osaks saanud, meie peame selle ära seletama. Ja me peame edasi minema. Mul on usku.»

Borissova tundis kanget tahtmist Derbatšovile veel kord näkku vaadata, näha tema silmi, Derbatšov rääkis praegu sellest, mida Julia Sergejevna äärmiselt vajas ja mida tal parajasti polnud. Ta ei valetanud — Borissova teadis seda, ja see äratas temas tundmuse, mis sarnanes kadedusega — haiglase, sügavale juurdunud kadedusega. Ja tal tuli tahtmine rääkida Derbatšovile kõigest, kogu pikast, piinarikkast teekonnast, mille ta oli ära käinud. Ta lämmatas kohe eos selle soovi, oli niikuinii lastud käest sobiv hetk, mis oli olnud veidi-veidi varem, kui jutuajamine polnud veel nii kaugele läinud. Missugustest süütegudest peab ta ennast siis puhtaks pesema? Elektrijaam? Tõepoolest, surmapatt! Võttis ja röövis kõik paljaks ning pistis endale tasku. Uskumine? Mõnele teisele vahest, kuid talle ei saa kuidagi ette heita uskumise puudust. Jah, Nikolai Gavrilovitš, ega nüüd ole lihtne selgusele jõuda, kergem on rööpaseadja kaela veeretada. Ahah, sunnik, ei märganud, magasid maha!

«Teie olete fanaatik,» sõnas ta lõpuks pingutusega, pigistades leentooli käetugesid. «Palun teid, jätame selle. Liiga lähedal on veel kõik, valus.»

Ta suutis end vaevu vaos hoida ega tõstnud silmi — need oleksid teda praegu reetnud. Käelabad olid pingutusest päris valgeks tõmbunud. Veel natuke ja ta ütleb uisapäisa jämedusi, nüüd on juba ükstapuha.

«Jaa, Julia Sergejevna,» lausus ootamatult vaikselt ning samuti alles mõne aja pärast Derbatšov. «Meie õlgadele on langenud väga palju. Me ei pea mitte end kaitsma, vaid meil tuleb peale tungida. Ja pole mõtet seda tragöödiat hüsteeriaks, psühhoosiks muuta. Me ei anna kellelegi selleks luba. Me oleme noored ja meil on õigus, kas kuulete, igati õigus.»

«Milles, Nikolai Gavrilovitš? Kas selles, mis on toimunud?»

«Ma ütlesin teile juba ükskord, et ma hindan terav-

mõttelisust vaid täistabamuse korral. Muidu aga on see vahel kohatu. Ja pealegi, Julia Sergejevna,» sõnas ta peaaegu kurvalt, vaadates kõrvale, «te ei mõtle ju seda, mida räägite. Milleks te ennast laimate, milleks see poos? Te peaksite ju sellest kõrgemal seisma, Julia Sergejevna. Analüüsige ennast, uurige. Vahest ongi ainult põikpäisus järele jäänud? Lihtsalt puudub soov midagi tunnistada, mis? Ja kui see on nii — rumal, väga rumal. Kui mitte, siis — ma kordan — pole meil mõtet oodata. Niigi on liiga palju aega kaotsi läinud, Julia Sergejevna.»

Viimased sõnad olid lausutud külmalt ning peaaegu karmilt, ja Borissova silmis välgatas valu, talle tundus, et Derbatšov on lihtsalt nõuks võtnud teda halastamatult materdada, ta tajus koguni mingit *erilist* valu, mida ei saa millegagi võrrelda.

Õhtul, pärast kahtteist, tuli Borissova jälle Punasele väljakule. Ületas selle aeglasel sammul, läks sillale ja jäi seisma. Harva möödus mõni jalakäija või auto. Ta silmitses rasket ligast vett. Selles ei peegeldunud midagi. Taevas oli sügavmust ja tähitu, laternad ei põlenud. Ta rebis pilgu liikumatult veepinnalt lahti, tõstis pea ja jälgis kahvatu tähe sööstu madalas mustas taevas.

18

Marfa Lobova oli viimaks linna sõitnud, umbes kaks nädalat pärast seda, kui Poljakov Moskvast tagasi jõudis. Dmitri oli Marfale nõu andnud oblastikomiteesse minna ning Marfa pidas laia klaasukse ees pisut aru, paotas siis selle ja puges kohmakalt külitsi sisse.

«Kelle juurde?» küsis korrapidaja-militsionäär, kes telefonilaua tagant üles tõusis ja talle vastu astus.

Marfa silmitses teda kiirustamata pealaest jalatallani, teades oma vanade kogemuste põhjal, et raskused algavad kõigepealt uste juures miilitsameestega ja kabedate telefonipreilikestega, ning vastas kuivalt:

«Kõige suurema ülemuse juurde.»

«Teie parteipilet, kodanik?»

«Ma ei ole parteis.»

«Teil on vaja pääsikut. Ma ei saa teid sisse lasta. Pöörduge palun pääsikutebüroosse: teine uks vasakul, nurga taga, sissekäik tänavalt. Kust te olete?»

«Kolhoosist. «Rohelisest Aasast», lüpsja.»

Nendest möödus inimesi, mõned näitasid korrapidajale parteipiletit, ja see tõstis sõnatult käe mütsisirmi juurde, teised möödusid, pööramata tähelepanu korrapidajale ja tema kõrval seisvale Marfale.

«Ma ei tea, seltsimees,» pöördus militsionäär jälle tema poole. «Seltsimees Borissova jõudis äsja Moskvast tagasi. Ma ei tea isegi seda, kas ta on siin.»

«Aga sina helista,» katkestas teda Marfa, osutades telefonidele.

«Minge pääsikutebüroosse,» kostis korrapidaja pahuralt. «Ma ütlesin teile juba.»

«Küll on aga kord teil siin,» muigas Marfa. «Sandim koguni kui kolhoosis.»

«Teie aga ärge suud pruukige,» ütles korrapidaja. «Ma räägin teile ju inimese kombel, niisugune on kord.»

«Ja mis siis selles head on? Mu koduküla on ju kolmkümmend versta siit, mina aga tulin siia. Tähendab, on asjaajamist. Meil põle aega nasama ringi luusida. On's sul raske helistada?»

«Küll sa oled aga tüütu eit,» kaotas militsionäär kannatuse. «On öeldud: ma ei või, tähendab, saa sellest aru ja ära sega — mina olen ka tööl. Ja ära kamanda — peab aru saama. Seista siin ka ei tohi. Sinna on viis sammu — astu sisse ja seleta kõik ära. Mina ise ei tohi, saad aru, ei to-o-hi! Kas saad vene keelest aru?»

Julia Sergejevna võttis telefonitoru.

«Vastu võtta? Keda siis? Kolhoosinaine «Rohelisest Aasast»? Jaa... Oodake veidi, kohe ütlen.»

Julia Sergejevna laskis käe toruga lauale langeda — Lobova, Lobova... Alles üsna hiljuti, pärast Moskvat, oli ta veel kord sattunud sellele nimele. Marfa Andrejevna Lobova... Lobova... Selle nimega on seotud palju ebameeldivat...

Mõne hetke istus ta väga sirgelt, ta näol tungisid üha selgemini esile sirged kulmud. Ta kuulas, kuidas

telefonitoru ragiseb, vaatas toolikorjusid suure istungitelaua taga. Siis tõstis toru.

«Kirjutage pääsik välja. Jah, kohe.»

Marfa astus kabinetti umbes kümne minuti pärast, teretas juba uksel, ja Julia Sergejevna, kes seisis oma töölaua ees, tuli talle vastu ning ulatas käe. Viis ta suure istungitelaua nurga juurde.

«Istuge, Marfa Andrejevna.»

«Tänan, võin ka seista.»

«Istuge, istuge.»

Marfa oli tähele pannud üle Julia Sergejevna huulte libisenud muiet ning sellest õigesti aru saanud: Marfa istus. Julia Sergejevna istus samuti, asetas käed lauale, mõteldes, kuidas juttu alustada. Marfa jälgis teda tähelepanelikult, ei häbenenud, ei löönud silmi maha. Ta oli rätiotsad lahti päästnud ja räti õlgadele lükanud, kobamisi otsmikul juukseid kohendades. Ta mõtles, et on asjata siia tulnud, et kõik on juba sündinud ja midagi ei saa enam muuta ja et tema vastas istuvale ülemusele ei lähe üldse korda ei tema ise ega tema Stepan. Seda on näha nii sellest, kuidas ta suitsetab (naine, aga suitsetab!) ja kuidas ta enda eest paberi eemale lükkas ja kuidas ta vaatas: noh, jutusta siis... Ja Marfal kadus äkki tahtmine rääkida, ta tahtis koju. «Upsakas teine,» mõtles sellal ükskõikselt Julia Sergejevna ning küsis rõhutatult viisakalt ja leebelt:

«Mis tõi teid minu juurde, Marfa Andrejevna. Olete ju Marfa Andrejevna?»

«Nii jah. Lobova, Marfa.»

«Ma kuulan teid,» kordas Julia Sergejevna ja pööras märkamatu käeliigutusega kella enda poole, ning jällegi pani Marfa seda liigutust tähele.

Ta kohendas ja silus rinnal rätiotsi. Oli vaja rääkida. Lõppude lõpuks, ega ta olnud asjata nii suure vaevaga linna tulnud, millal sa nüüd teinekord veel mahti saad tulla, ja kelle juurde siis ikka minna? Sellest väsinud, haiglase välimusega naisest ei ole tähtsamat isikut linnas. Egas ometi saa Moskvasse trügida sellepärast, et ülemus kohe meeltmööda ei olnud. Ja egas selle ülemusegi elu ole meelakkumine. Silmaalused sinised, aga silmades enestes ei näe midagi — pilkane pimedus. Aina läigatavad tumedalt. Pealtnäha

on hästi toidetud ja hästi hoolitsetud, lõhnab üleni, on nagu marmorist tahutud, aga sina raiu tal, Marfal, kas või pea otsast, kui selle toreduse ja hiilguse all ei peitu veel hirmsam südamevalu kui temal enesel. Ja loomaliku vaistuga, mis kõike näeb ja tähele paneb, hakkas naisel, kellel oli õlgadel rätt, kahju tollest äranäritud suitsuotsaga naisest, ja too sai samuti sellest aru, tajus seda ja oli üllatunud. Ja veel enne, kui Marfa rääkida sai, tuli see lugu Julia Sergejevnale meelde. Aeglase liigutusega pani ta suitsu tuhatoosi ja võttis uue. Talle ei tulnud meelde mitte ainult eile saabunud nimestik. Kui Marfa oli hakanud rääkima, langes Julia Sergejevna näost ära, silmadealune nahk tõmbles, ta plõksutas tulemasinat ja jäi kuulama, vahtides üksisilmi kõrvale. Siis sai ta enesest võitu ja vaatas Marfale otsa, kuigi ta seda sugugi ei tahtnud. Ta kuulas, muutmata oma poosi, lausumata ühtki sõna.

Aga kas ainult see üks elu on rikutud? Nii oli see läinud, ja kuidas seda ära seletada kas või temalegi, tumedate käte ja lihtsa parkunud näoga naisele? Ja kui palju ta saab aru kõigest sellest, mis viimase viie aasta jooksul on meie maast, inimkonnast, lõpuks meist kõigist üle käinud? Küsi seda temalt, ka tema ei saa vist sellest aru: heidab ühe pilgu ja jätkab jutustust oma Stepanist, areteerimisest, lehmadest ja normipäevast, kasupojast.

Julia Sergejevna kägardas suitsu. «Küll on aga mõtted,» lausus ta endamisi.

«Olen kuulnud, et mehi tuleb juba tagasi. Paljud meie inimesed ütlesid: mine kuula järele. Lamava kivi alla vesi ei voola ju.»

Julia Sergejevna kõndis korra vaibal edasi-tagasi, asetas siis käe sellesama tooli korjule, millel oli varem istunud.

«Marfa Andrejevna, teil peab jätkuma mehisust. Teie mees... Teie mees on pärast surma rehabiliteeritud. Eile saime nimestikud. Teile oleks ne l päevil teatatud.»

Marfa tahtis üles tõusta, kuid liigutas ainult jalalabasid, mis olid järsku muutunud rasketeks ja tõrksateks.

«Kuidas sa ütlesid?» küsis ta pingutusega. «Pärast surma re... re... Ma ei saa aru.»

«Marfa Andrejevna, jooge vett, rahunege. See tähendab, et tema, teie Stepan Ivanovitš, ei olnud süüdi.»

«Eks ma teadnud seda kogu aeg.» Marfa sai lõpuks enesest võitu ja tõusis püsti, ning Julia Sergejevnale torkas esimest korda silma tema nägu — korrapäraste joontega, väga venelik, juba märgatavalt vananev; selle rahulikus, selges ilmes oli praegu midagi ebaloomulikku. Marfa ei nutnud, ja see hämmastas Julia Sergejevnat kõige rohkem.

«Mina aga mäletan ju sind,» sõnas Marfa äkki, vaadates ikka sellesama selge näoilmega Julia Sergejevnale otsa. «Praegu tuli meelde. Pärast sõda viisid sa meil koosolekut läbi. Mul ei olnud tookord Stepaniga üldse midagi ühist. Äsja olin talle Jegorka kätte toimetanud... Tema naine oli Saksamaal ära surnud, poisipõnn järele jäänd...»

Julia Sergejevna tahtis vastata ja nägi, et Lobova ei vaja seda, ta jutustas ja tuletas meelde endamisi. Ta oli nähtavasti unustanud, kus viibib, ja oleks arvatavasti nõnda seisnud ka oma kodutares või kuskil põllul. Ja Julia Sergejevna ei katkestanud teda. Poljakov oli sellest naisest midagi naljakat jutustanud. Nüüd oli Julia Sergejevnal jahe, hoolimata soojast ja kuivast kabinetist. Ta silmitses veel kord vargsi Marfat pealaest jalatallani: talle torkasid silma hoolikalt porist puhastatud jämedad sõdurisaapad.

«Ja nii me hakkasimegi ühte leiba, ta oli hea inimene. Nõnda ma räägingi tema pojale. Ega midagi, see saab ise varsti isaks.»

Julia Sergejevna mõistis, et Lobova oleks seda täpselt niisamuti jutustanud esimesele vastutulijale.

«Ega ole teada, millal see juhtus?» küsis Marfa.

«Mina ei tea. Kohe helistan...»

«Ei ole vaja... Nüüd on ükstapuha. Ei ole vaja. Nühkisin, nühkisin, aga näe, siia jäid ikka jäljed järele.» Ta näitas näpuga saabastest põrandale jäänud ligastele jälgedele ja torkiv vastik külmatunne Julia Sergejevna õlgades tugevnes, vähe puudus, et ta oleks läbi kokkupigistatud hammaste karjunud: «Mine minema!»...

See naine, kes oli teada saanud oma mehe hukkumisest, kahetses, et oli kabinetti jalajälgi jätnud.

«Ja oma kalmuküngast temal vist ka põle. Miks te siis selle eest ei hoolitsend? Minu Stepan oli hea inimene, ei hoolitsend... Kas siis niiviisi tehakse?» ütles Marfa Julia Sergejevnale lihtsalt, nagu kurtes. Selles justkui rahulikus hääles oli praegu nii palju südamevalu, nõutust ja jõudu, et parem oleks olnud, kui ta oleks karjunud, see oleks olnud arusaadavam, kergem.

Kellele ta esitab praegu küsimusi, keda ta süüdistab, ta peab ju ise midagi mõtlema? Mida? Miks ta nõndaviisi vaatab?

Julia Sergejevna liigutas ennast raskelt, tõusis püsti, astus ühe sammu naise poole.

«Marfa Andrejevna, millega ma võiksin teid aidata?»

«Millega sa ikka aidata saad...»

Marfa oli juba ukse juures, tuli tagasi, astus Julia Sergejevnale üsna lähedale, nii et siledalt kammitud pleekinud juustes võis märgata halli.

«Niisugused oleme me naised kõik. Kas sul mees on?»

«Ei...»

«Ei ole. Noh, kui lapsi on, pole viga, lastega võib elu ära elada. Nad lahutavad kogu su mure, mis nende nimed on?»

«Kelle? Ah, laste... Muidugi, muidugi...»

«Oma Jegorkale pean täna-homme naise võtma. Tulevad lapselapsed. Muidu kutsutakse veel aega teenima... Peaks nad teda mitte võtma. Nüüd lähen siis, jumalaga.»

«Vahest annan teile auto, Marfa Andrejevna?» küsis Borissova, tundis äkki enda peale vajuvat suurt väsimust ja hoidis end vaevu tagasi, et mitte laskuda pehmesse madalasse tugitooli, mis seisis tema kõrval.

«Ei ole vaja... Mind viidi ükskord koju, kui Stepan areteeriti. Küllap jõuan ise pärale... Nüüd käib meil buss, jõuan ise pärale. Ja tööl farmis pole nüüd otsa ega äärt. Lehmad poegivad just...»

«Jajah... Olge terve, Marfa Andrejevna. Ma tunnen teile kaasa... niisuguses õnnetuses.»

Marfa heitis talle pilgu ja väljus, unustades hüvasti jätta.

Julia Sergejevna astus laua juurde, kus seisid pudelid mineraalveega. Teda piinas janu, tal polnud veel kunagi niisugust janu olnud. Kurk oli hirmus kuiv, kare.

Borissova läks Klepanovi juurde, mees tõusis teda silmitsedes püsti ja küsis samas:

«Mis teiega on, Julia Sergejevna?»

Borissova vaatas temast mööda, istus ja pani suitsu ette.

«Ma sõidan kohe ehitusele, hüdroelektrijaama. Nii et mind ei ole veel esialgu siin, Georgi Jurjevitš.»

«Selge. Tahate näha? Ehitust, ma mõtlen?»

«Aa, jah muidugi... Sõidan kohe. Olge siin peremeheks, Georgi Jurjevitš.»

«Kas kaatriga, Julia Sergejevna?»

«Mis? Ei, ei, autoga — kiirem.» Ta peatus järsku, kuigi oli juba pilgu uksele heitnud ja kavatses püsti tõusta. «Kuulge, Georgi Jurjevitš, aga teie ise... Mis te mõtlete kõigest sellest, enesest?»

«Enesest?» kordas Klepanov, kuigi oli Borissova küsimusest aru saanud. «Aga kes ma siis olen?»

«Just nimelt...»

Borissova sõnades tahtmatult kõlanud pilge polnud just eriti riivanud Klepanovit, kuid tema silmades välgatas Julia Sergejevnale tuttav tuluke, mis oli kindel tundemärk, et Klepanov on pahane, puudutatud.

«Kes mina olen?» lausus ta äkki. «Niisuguseid nagu mina läheb veel kaua vaja, Julia Sergejevna.»

Sisse astus sekretär ja katkestas piinlikult pikaleveninud pausi teatega auto saabumisest.

«Jajah, tänan.»

Borissova tõusis hüvasti jättes püsti ning väljus kiiresti, ja Klepanov ei jõudnudki vastata.

Kell oli peaaegu kolm, kui «Gazik» linnast välja kihutas ja mööda teed edasi veeres, sõites isekallutajatest ja veoautodest mööda. Sukeldus nõgudesse, kargas kinkudele. Julia Sergejevna rahunes kiiresti ja

silmitses ümbrust, mõtlik ja hell. Ilm oli ilus, ümberringi palju päikest ja rohelust, seal, kus laiusid avarad rukkiväljad, kumas taevas rohekalt. Ühes kohas läks üle tee elektriliin: mastid kaugenesid, kadudes silmapiiri taha. Julia Sergejevna jõudis märgata, et juhtmed ei ole veel üles pandud, vaid kulgevad alles mööda maad, ja ainult maantee kohal olid need üles tõstetud ja rippusid. Onu Griša heitis kõõrpilgu üles ja sööstis selle ootamatu kaare alt läbi. «Oleks pidanud üksinda sõitma,» mõtles Julia Sergejevna. «Päris üksinda. Nüüd oleks kuhugi ära keeranud, ja päris üksinda olnud.» Ta käskis sõita otse ja unustas samas onu Griša, kes kuidagi ei suutnud mõista Borissova hingeseisundit ja seepärast vaikis. «Näikse, muidugistki, sai Moskvas peapesu,» otsustas ta, kiirust vähendamata teelohust õsavalt ringi sõites. «Küll on aga kärsitu hing, istub — ainult silmad on järele jäänud. Ja misasja, tahaks teada, ta sinna kihutab? Ilma temata edeneb seal kõik, alles hiljuti sõidutasin teist sekretäri sinna. Nüüd ei saa jälle enne südaööd koju.»

Onu Griša ei vaadanud taha, vahel silmi tõstes nägi ta Borissova nägu enda ees väikeses peeglis — ja iga kord häiris see nägu teda mingi täiesti uue ilmega. Varem oli onu Griša alati osanud aimata Julia Sergejevna meeleolu, praegu aga ei suutnud ta seda ja tundis ennast rooli taga ebamugavalt. Borissova vaikis, ja kui onu Griša olekski küsimusi esitanud, vaevalt oleks ta selget vastust neile saanud — Julia Sergejevnale meeldis lihtsalt olla keset päikeseküllaseid põlde, näha vastulendavaid puid-põõsaid, tajuda auto kiiret liikumist, maanteed. Ei, praegu poleks ta midagi vastanud, mingit konkreetset ülesannet tal praegu ehitusel samuti polnud. Ta tahtis lihtsalt midagi näha, milleski veenduda, kontrollida midagi iseeneses. Ta ei mõtelnud praegu Dmitrile, Derbatšovile ega oma jutuajamisele Lobovaga, ta ei mõtelnud ka enesele, kuid temas kasvas imelik laastav ärevus, et kõik, mis temaga toimub, ei kesta enam kaua. Päike, põllud, maantee, autojuhi kukal, lõokesed, absoluutne soovide puudumine — see kõik on vaid põgus hetk. Ühes külas ta otse jäigastus, kui rataste alt paiskusid värvikate helvestena laiali kanad. Teises kohas, kui nad üle jõesilla

sõitsid, nägi ta poisteparve vees kahlamas, püksid pealpool põlve üles kääritud. «On ju alles külm,» mõtles ta. «Kuidas nad seda taluvad?» Ta ei teadnud, mida nad püüdsid, ärevus temas paisus veelgi ja ta silmad tumenesid. Meeleldi oleks ta linna tagasi sõitnud. Kui tal oleks tahtmist, võiks ta nii mõndagi tagasi saada. Hästi, ta saab tagasi. Aga hiljem, mis juhtub hiljem?

Ehituseni oli jäänud vähem kui pool maad, nad keerasid ära asfaltteele, kus liikusid veoautod. Veeti tsementi, rauda, metsamaterjali, kive, presendiga kaetud koormaid. Onu Griša, kes kitsal maanteel ei söandanud mööda kihutada, asus sõitma palgikoorma järel ja ütles pahaselt:

«Milleks sinna palke vedada? Kas neid seal vähe on?»

Suure ehituse iseloomustavat müra kuulsid nad juba eemalt, mitme kilomeetri tagant — see erines autode mürinast maanteel. Madal, raske, nende lähenedes aina tugevnev undamine, millesse oli kõik kokku sulanud: inimeste hääled, sadade mootorite töö, veepumpade sumin, keevitusaparaatide ragin ja veel rohkesti mitmesuguseid helisid ja mürasid, mis tihkelt lasusid ehituse kohal.

Borissova seisis tammipervel; tema ees laius meri, mida alles aasta eest polnud olemas. See loksus peaaegu otse tema jalge ees, tema aga vaatas sinna, kus veepind taevaga ühines, jahe tuul puhus talle meeldivalt näkku. Ta polnud kellelegi teatanud, et tuleb, ja oli selle üle rõõmus. Võib ringi käia, kuulata ja mõteid mõlgutada, ilma et sind keegi segaks või sulle nõu annaks. Ta oli sellesse ehitusse miskipärast rohkem kiindunud kui millessegi muusse: see oli tema mõistuse ja tahte looming, tema oli selle ellu kutsunud, kuid järsku tuli talle meelde hiljutine jutuajamine Derbatšoviga. Kas see inimene pole tõesti iialgi tahtnud midagi ise teha, ilma et pruugiks sattuda ühte patta teistega?

Julia Sergejevna astus teisele tammipervele. Tema ees all oli tohutu suur ülestuhnitud süvend, kümneid tõstekraanasid, sadu masinaid, mehhanisme ja inimesi. Tontlikult ja paljudes kohtades korraga lõõmatas elektrikeevitus; paiguti oli näha veel paljast armatuuri-sasipundart, mujal oli see juba plokkides, tsementi valatud; betooni tõid kohale autod ja seda paigaldasid suurte koppadega kraanad. Ta vaatas ülestuhnitud süvendit ja nägi hoopis midagi muud. Valmis elektrijaama ja tammi, mehhaniseeritud farme kõigil Ostritsa luhamaadel, külasid elektritulede säras.

Ta seisis, sõrmed vaheliti, pikka kasvu, juba tüsedusele kalduv naine, ning aina vaatas ja vaatas. Põskedesse tekkisid lohukesed, suunurgad kerkisid üles. «Pole viga, Nikolai Gavrilovitš. Mitte midagi pole veel tõestatud ega lõpetatud, kallis strateeg.»

Päikeseloojang ennustas halba ilma, hõredad kerged pilved läänes lõõskasid. Otse veepinnal kalda ääres voogas õhuke roosakas udu, süvendi kohal aga oli taevas tumenenud, madalale laskunud, müra kumedamaks muutunud.

Ta oli ju kindlalt lootnud, et kõik see võib saada tema elu suursaavutuseks, grandioosseks ürituseks, aga nüüd ... Nüüd on ükskõik. Tavaline ehitus, isegi mitte eriti suur, selliseid on tuhandeid ja tuhandeid. Mis see talle annab või isiklikult temalt ära võtab? Nüüd mitte kui midagi.

«Silme ees on asfalt, mõrad, nendes rohi,» kuulis ta äkki selja taga Dmitri kumedavõitu häält ja pöördus järsult ümber. Jalge alt pudenes tumedasse liikumatusse vette kiviklibu, mis sealsamas hääletult põhja kadus. Ta tõmbus tagasi, samm-sammult pervest kaugenedes.

Äkki turgatas talle pähe mõte, mis mattis hinge, ja ta ütles endale ehmunult: «Mis sa nüüd! Mis sa nüüd!», üha tammipervelt taganedes. Talle meenus Dmitriga hotellis veedetud öö — mehe suur keha, tema käed, viimne kui häälevarjund, kõik, kõik, ja tardumus, lootusetus, mis olid teda ennast raudsesse haardesse võtnud jutuajamisel Derbatšoviga ja kojusaabumisel, ning lõpuks see hetk, mil ta oli seisnud tammi serval, päris selle serval.

Jah, ta mäletab selgesti, niisugune hetk oli olnud, alles nüüd sai ta aru, et see oli tõesti olnud.

Sealt, kuhu päike oli laskunud, kerkis tumedaid pilvekobaraid, süvend vajus üha rohkem pimedusse. Julia selja taga, idas, lähemale nihkunud mustaval

silmapiiril süttisid tähed. Rõske udu roomas tammile.

Pilved läänes aina paisusid, üksi taevarannale oli veel jäänud ahtake hele riba, mäekinkudel ehituse ümber aga põlesid juba lõkked, kraanade nooled süvendis tõusid ja laskusid, heites tohutu suuri teravaid varje, ja kauge töömürin ei suutnud summutada kalade sulpsatusi, kes mängisid teispool tammi. Süvendi kohal väreles ja sillerdas juba palju tulesid. Roomasid mööda isekallutajad, signaliseerides esilaternate tuledega. Ta astus kõrvale, võttis suitsu, sõrmed värisesid. Silmi olid valgunud pisarad, ta ei tundnud neid.

Ta oli kõik ära andnud, millestki kahju tundmata, ta oli enese jäägitult sellesse üritusse pannud, kuid selgus, et sellest on vähe. Oli midagi, midagi väga tähtsat, millest ta polnud suutnud aru saada. Vahest aga polnudki võimalik sellest aru saada? Aga Poljakov, ja Derbatšov, Derbatšov? Tähendab, asi on temas eneses? Mis on õigupoolest juhtunud? Ehkki ta võib-olla ei saa enam käskida, et need tuled süüdataks, kuid need süttivad, süttivad kummatigi, ja tema näeb, näeb samuti neid.

Ta tundis ängistust, lõdvendas järsu liigutusega rätisõlme, õhupuudus tõusis otse kurku. Käe peal roomas midagi sooja, ning nüüd märkas ta, et nutab, nutab hääletult, kramplikult, see pani juba kurgu kipitama. Ja nüüd oli talle lõplikult selge, et see on o t s u s.

Ta eemaldus tammist veelgi kaugemale, astus ühe sammu, siis veel ühe sammu. Talle näis, et ta kukub alla tihedasse tuulevihinasse.

Ta sundis ennast vaatama üles, taevasse, ja samas taandus ta veelgi rohkem. Tulukesed taevas sulasid ühte tulukestega maa peal, ja nad kõik paisusid.

See oli taas s e e s a m a, o t s u s.

Julia neelas ahnelt värsket jahedat õhku. Taevas tema pea kohal oli tume, puhas ja väga sügav. See ahmis ta võimukalt endasse, ta sirutus kogu kehaga sellele tumedale, puhtale taevale vastu ja tajus äkki maapinda, mille peal ta seisis. Hetke eest polnud ta seda tundnud, maa oli olnud ta jalge alt juba libisemas, et järgmisel hetkel jäädavalt kaduda...

1956. aasta aprillikuu kahekümne kuuenda päeva koidu võttis Poljakov vastu püstijalu. Juba puhteajal oli ta tallis. Mingeid erilisi asjatoimetusi tal seal ette näha polnud. Hanguga kopsides viis Petrovitš sõimedesse ristikut ning kõõritas pahuralt esimehe poole. Poljakov märkas seda ja läks minema. Täna oli ta erutatud ega püüdnudki seda enese eest varjata. Täna oli külvitööde algus, ja mis seal rääkida, ta oli erutatud. Seepärast oligi ta nii vara üles tõusnud, teadmata miks siia tulnud ja läheb nüüd enne kukke ja koitu mööda porist teed farmi. Alles tahenemata põldudelt ja teeservadelt õhkus mulla- ja sõnnikulehalist niiskust — suvel aeti mööda seda teed loomi karjamaale. Muld auras kergelt.

Poljakov jõudis farmi juurde; aknad helendasid, lüps oli parajasti käsil. Ta pöördus tagasi, ja veidi maad brigaadi peatuspaigast kuulis hääli. Teda oli samuti märgatud, tervitati, ootus silmis. Seitsmenda põllundusbrigaadi brigadir Šurakov kükitas mootorratta juures ja kohmitses millegi kallal.

«Kuidas on, Šurakov, kas kõik on valmis? Kas seemned on välja veetud?»

«Kohe viiakse, Dmitri Romanovitš, kes neid siis ööseks põllule viib? Võib juhtuda vihma ja mõnda muudki. Seemnetega saab hakkama, aga vaat kus häda — üks traktor, mis pidi Vaska põllul külima, ei jõudnud kohale. Magneeto, näe, nässus tal, räägiti.»

«Kus traktorist on?»

«Läks traktorijaama. Ütles, et tuleb ümber vahetada, ja eks me tea, kuidas seal see vahetamine käib. Pool päeva, vahest ka terve päev kulub ära.»

«Kas su mootorratas on korras?»

«See on mul alati korras, ilma selleta ma ei saa...»

«Hea küll,» katkestas Poljakov jutuka brigadiri. «Ruttu traktorijaama.»

«Seal pole ju veel kedagi! Vara, Dmitri Romanovitš.»

«Ma tean — lähme!»

«Kuhu ma teid siis viin?» küsis Šurakov juba sõites. Maanteelompidest paiskus pritsmeid.

«Direktori juurde.»

Vastus meeldis brigadirile ja ta lisas üle kogu näo naeratades gaasi. Talle meeldis see, et direktor alles magab ja ees seisab lõbus silmapilk. Brigadiri kurvastuseks aga ei olnud traktorijaama direktorit enam kodus, nad leidsid ta töökodade juurest, kus ta ühe mehega üsna tõsisel toonil kõneles.

«Aa, esimees!» hõikas direktor rõõmsalt, silmates lähenevat Poljakovi. «Tere! Mis sind nii vara siia tõi?»

«Üks traktor on juba külvi lõpetanud, magneeto hakkas tõrkuma.»

«Ma tean,» kostis direktor muhedalt. «Õhtuks teeme korda, tegijal juhtub mõndagi.»

«Kuidas nii — õhtuks? Ja päev läheb tühja?»

«Mis ma sulle pean ütlema, esimees? Sul on õigus. Meil ei ole varuosi. Ära närveeri, kulla mees, kõik saab tehtud. Künname, külvame ja koristame.» Direktor leidis, et jutuajamine on lõpetatud, pöördus tema kõrval seisva töölise poole ning andis talle poolihääli mingi korralduse. Too laiutas käsi ning jäi paigale.

Esimehe järel sülitas vihaselt ka Šurakov.

«Rääkisin ju teile, Dmitri Romanovitš. Nisuke rahvas — parasiidid, muud ei midagi. Mis nendel sest, palk jookseb.»

«Pea, ära tuiska ühti, Šurakov. Tähendab, ma sain teist õigesti aru — ei ole ja enne õhtut ei saa?»

«Ma ju ütlesin, kulla mees, et praegu ei ole käepärast varuosi,» laiutas direktor heasüdamlikult käsi.

«Aga mis sa minule kostaksid, kulla mees, kui ma asuksin külvitöödele ilma seemneteta?»

«Küll aga leidis...»

«Ei saa aru? Helistame õige partei rajoonikomiteesse, las nad valgustavad meid selles küsimuses.»

Muhe naeratus kadus traktorijaama direktori jumekalt näolt.

«Ohoh, uus luud pühib hästi. Ainult vales suunas, liialt palju tolmu. Me oleme ju, kulla mees, naabrid, peame teineteise närve säästma. Meil tuleb koos elada ja töötada. Meil on tehnika, teil aga maa: pluss korrutatud plussiga annab plussi. Ma mõtlen, riigile plussi.»

«Kui tehnika oleks meie oma, poleks meil sinuga seda jutuajamist olnudki.»

«Mis sa tahad sellega ütelda?» elavnes direktor.

«Seda, mis ütlesin, ei rohkem ega vähem. Kuidas siis jääb?»

«Olgu's,» patsutas direktor Poljakovile lepitavalt õlale. «Otsime sulle magneeto, saadan mõne mehe. Mis sa siis nõnna, tõepoolest?»

Ta heitis tähendusrikka pilgu töölisele, kes endiselt jõude tema kõrval seisis ning seda sõnavahetust uudishimulikult pealt kuulas. Tööline pilgutas silma ja kadus töökoja ukse taha. Poljakov ulatas traktorijaama direktorile käe, silmis rõõm:

«Riigi plussidest aga võiks veel juttu ajada, see on huvitav.»

«Hüva, olen nõus. Aga üldiselt nõnna ei passi, esimees,» kostis direktor tusaselt. «Iga pisiasja pärast rajoonikomiteesse.» Direktor võttis Poljakovil küünarnukist kinni. «Mis head sellest tuleb, kui algusest peale vimma vedada? Mis eeskuju me anname? Arukad inimesed nõnna ei tee, kulla mees.»

Direktor oli Poljakovist ligemale peajagu lühem ja vaatas alt üles — kavalad tillukesed silmad, lustakad ja torkivad. Šurakov, kes oli oma mootorratta tagumisel istmel, kõlgutas rahulolevalt jalgu. Talle meeldis see, kuidas Poljakov direktoriga rääkis, sootumaks teistmoodi kui endine esimees Tahhinin, kes juba direktori kabineti ukse taga mütsi peast kiskus ja näole paluva ilme manas.

«Tead, sa meeldid mulle,» sõnas direktor äkki Poljakovile. «Ära sa ainult kohe hakatuses kogu tuld ära raiska. Tulisel ratsul kaugele ei jõua.»

«Aitäh õpetamast. Tähendab, oleme rääkinud?»

«Põhimõtteliselt küll. Paari tunni pärast saadan teile peaagronoomi — las ta kontrollib külvinormi. Jää terveks, esimees.»

«Nägemist. Läki, Šurakov, viienda lao juurde. Sealt saan ise edasi.»

Poljakov hüppas lao juures maha ja brigadir kihutas küla teise otsa, et kiirustada hiljaksjäänud veomehi. Laos töötas mitu noort naist, nad puistasid nisuseemet kottidesse, kaalusid ning asetasid eemale virnadesse. Nad tervitasid esimeest läbisegi, ja üks neist, jässakas ja lopsakas, jalas paksud jämedad sukad, sosistas tööd katkestamata midagi oma naabrile. Kui ta kummardus

kotti võtma, märkas Poljakov tema tugevaid sääremarju.

Päev oli alanud segaselt, nuriti, ja ta rahmeldab muidugi asjata. Pole võimalik ühekorraga jõuda kõigisse üheksasse põllundusbrigaadi. Tuleks lihtsalt koju tagasi minna ja hommikust süüa. Astuks korraks kontorist läbi, seal oodatakse teda kindlasti. Poleks iial arvanud, et kolhoos on nii keeruline majand, omal ajal naeris ta veidi Lobovi üle. Ei, tarvis minna hommikust sööma.

Ja nii ta tegigi. Päike oli juba tõusnud, kui ta kontorisse jõudis ning paarile aktile ja saatekirjale alla kirjutas. Ta sirutas käe mütsi järele, kuid raamatupidaja peatas teda:

«Nii ei kõlba, Dmitri Romanovitš, kuulake mind, vanameest. Teie töökoha järgi on teile vedruvanker ette nähtud, või laske esimehe mootorratas ära parandada. Tahhinin oli seda koksanud, sestsaadik kartis sõita. Number üheteistkümnendaga kaugele ei jõua. Kolhoos on ju suur.»

«Ajame selle asja joonde, Jevseitš ... Kuidas on meil lood maikuu avansiga?»

«Kehvad. Nelikümmend kolm tuhat on puudu.»

«Tuleb leida, Jevseitš.»

«Püüamegi leida. Arvan, et ilma laenuta me hakkama ei saa. See ehitus on meid täitsa tühjaks kaaninud.»

«Kas piimavabrik ei nõustuks meile kuu aega varem avanssi andma?»

«Ei tea, Dmitri Romanovitš, asja peaks kaaluma. Jälle endale silmus kaela panna?»

«Esialgu tuleb ennast kuidagi välja keerutada, Jevseitš. Teist väljapääsu meil praegu ei ole.»

«Hüva. Siis on tarvis sinna sõita, telefoni teel nendega kokku ei lepi.»

Dmitri kõndis kontoris veidi ringi, küsis:

«Kas Tšernojarov käis?»

«Käis küll. Sõitis seitsmendasse.»

«Saada keegi tema juurde, ma kirjutan kirja — et ta selle tingimata juba täna enne lõunat kätte saaks. Las käib piimavabrikus ära. Venitada ei tohi, normipäeva eest tuleb maksta nii nagu töötasu. Et inimesed

harjuksid sellega ega muretseks enam. Kas või nui neljaks, aga meie, Jevseitš, peame sellega toime tulema.»

«Keegi ei uskunud, et me seekord maksame. Seda enam, et sind polnud. Aga niipea kui saime sinult Moskvast telegrammi — teha normipäevade arvestus, läks süda kergeks. Kohe näha, inimesed käivad ringi, rõõmsad näod ees.»

«Juhatuse koosolek tuleb vist järgmisele reedele edasi lükata, mis sa arvad?» küsis Poljakov, kirjutades kiiruga kirja. «On tarvis järele vaadata, kuidas külv edeneb.»

«Hüva,» ütles vana raamatupidaja, ammune juhatuse liige. «Ma tahtsingi ise seda nõu anda.»

«Ma lähen põllule.» Poljakov ulatas raamatupidajale kirja.

«Hüva, Dmitri Romanovitš. Kui midagi vaja, teadustan. Ma saadan kohe mõne mehe Tšernojarovi juurde.»

Päike paistis valusalt otse silma. Poljakov tõmbas mütsi rohkem otsmikule ning sammus peatumata edasi, kuhugi ära pööramata. Pärast Moskvast tagasitulekut oli ta kuidagi pinevil — mõtted jooksid tal peas kaksipidi: kas kirjutada Juliale, jätta kõik kus seda ja teist ning sõita Ostoretskisse või oodata mingit uut sammu tema poolt.

Ta astus mööda ülesküntud põldu sinna, kus traktor pidi järjekordse ringi järel peatuma, et külvimasinasse seemneid puistata. Jalad vajusid pahkluust saadik pehmesse mulda, ühetasane põld ulatus ühe otsaga kauge metsa äärde, taevas oli selge, päike soojendas kõvasti ja põld tahenes. Keegi hõikas teda — ta vaatas tagasi: maanteelt tõttas kätega vehkides tema poole Platon Nikolajevitš Drotov. Mööda teed sõitis vanker raske seemnekoormaga, rattad kriuksusid. Veomees, kelles Poljakov tundis ära Fenka Demidova poja, oli endistviisi telliskivipunane, naerusuine, ainult ilma kalifeedeta ja inkrusteeritud bajaanita — palju lihtsam ja meeldivam. Ta istus kottidel, põlved kõrgele tõstetud, ja vahtis uudishimulikult Platon Nikolajevitši, kes pisut tõntsil sammul esimehe juurde tõttas.

«Tere, Dmitri,» hüüdis hingeldav Platon Nikolajevitš juba eemalt, ja pärale jõudes võttis puhkides välja taskuräti. «Tere, ptüi, küll sa tuiskad aga ringi. Mitu tundi juba kihutan: mina sinna — sina siia, mina siia — sina sinna.» Platon Nikolajevitš pühkis higist nägu varrukaga. «Oled kõhnaks jäänud, Anika-sõdalane, oled kõhnaks jäänud,» kordas ta, silmitsedes Poljakovi. «Ära imesta, mööda minnes, olin teel Holmski saeveskisse, tarvis hankida pilpaid, no eks memm käskiski siis sinu poole sisse põigata.»

«Kuidas ta elab, Platon Nikolajevitš? Olen ikka kavatsenud linna sõita,» ütles Dmitri, ja kahetsusega meenus talle, et ta polnud nendele Moskvast kingitusi toonud.

«Nüüd annab sind oodata! Pole viga, memm kõpitseb tasapisi. Vii mind tema juurde, palub, saaksin vähemasti tema järele vaadata. Eks ta ole õige kah — tuleval kuul lähen pensionile. Ära tüüdanud on see ringitraavimine, tagasttõukaja on noorpõlves sünnis olla. Ma ütlesin sulle tol korral: võta enda juurde majandusjuhatajaks, sa ei kahetse.»

«Jah, Platon Nikolajevitš, hea meelega. Eks harjumata saa raske olema. Hea meelega võtan. Kolhoos on suur,» kordas Dmitri raamatupidaja Jevseitši lemmikütlust.

Platon Nikolajevitš kõndis Poljakovi kõrval, kuulas tema pikaldast juttu raskustest, lahkhelidest, ja mõlgutas oma mõtteid. Ta oli solvunud. Näed sa, ometi tark inimene, aga nii tähtsast asjast, et neil sellega tõsi taga on, aru ei saa. Nad on ju naisega vanad inimesed, ja egas see ole mingi nali, et nad tahavad oma viimaseid elupäevi lähedase inimese kõrval veeta. Näe, Katjaga tal ka midagi ei klapi. See käis hiljuti nende pool, oli na imelik, pärida aga oli piinlik — egas nad väikesed lapsed ole. Platon Nikolajevitš tahaks ju tõepoolest siia kolida. Memm juba elabki ainult sellest lootusest. Mis puutub kolhoosi kasusse, kust vaatevinklist asjale läheneda, kes keda veel sellega austab! Ta tunneb kogu oblastit nagu oma viit sõrme, teda ninapidi vedada ei saa.

Ja mida kauem ta Dmitri juttu kuulas, seda kindlamaks muutus tema otsus. Ta sai aru, kui raske on

praegu tema kasupojal uuel alal, kui suured rahasummad praegu Dmitri kätest läbi käivad ja kui paljude inimeste eest ta vastutab. Siin peab silmad lahti hoidma, märgist mööda lasta — see on käkitegu. Drotov taipas ka seda, et võhiklik nõuanne suurt midagi ei aita, peab asjaga hästi kursis olema.

Oma mõtteid mõlgutades pidi ta peaaegu unustama Dmitrile kätte anda kirja ja paki, mis olid tema nimele põllutöömasinate tehasesse tulnud. Poljakov võttis vastu pikkadel rännakutel nurkadest kulunud ümbriku ja ristpaela. Ristpael oli avatud. Platon Nikolajevitš hõõrus piinlikkust tundes ninajuurt.

«Nõnna juhtus, ära pane pahaks. Memm oli uudishimulik, mis sa temaga teed. Selles on kammvillast rätik, piip ja tubakas. Mis ajast sa piibusõbraks oled hakanud?»

«Piibusõbraks?» imestas Poljakov, olukorda mõnevõrra juba taibates. «Aga kas ristpaelas oli kiri, mingi kiri?»

«Mitte midagi, ei ühtki rida,» sattus Platon Nikolajevitš lõplikult segadusse ja nuuskas nina.

Ta ei öelnud Dmitrile, et nad olid Maria Petrovnaga kaks päeva salapärase paki ümber käinud ja oletusi teïnud.

«See on ju teile, Platon Nikolajevitš, ja Maria Petrovnale, minu poolt. Moskvast ostetud. Näete, ristpael ei jõudnud õigel ajal pärale,» kuulis Drotov üllatavat teadet ja jõllitas Poljakovile otsa.

«Jajah, võtke — see on teile,» ütles Dmitri erutatult, keerates paberisse sulgkerget angooravillast rätti, kallist piipu ja hõbedaga kaunistatud karpi aromaatse türgi tubakaga.

«Käekiri poleks nagu sinu oma, naise käekiri,» pomises liigutatud Platon Nikolajevitš kingitusi vastu võttes.

«Postkontoris kirjutas üks neiu aadressi peale,» rääkis Dmitri ennast välja, asudes kirja juurde. «Derbatšov? Kas tõesti tema? Kas sa mäletad Derbatšovi, Platon Nikolajevitš? Ta on nüüd Keskkomitees.»

«Mul pole enam aega, Dmitri, auto ootab. Ei pääsenud kuidagi porist läbi, autojuht sõimas koledal kombel. Kas võtad siis tööle? Mis ma memmele ütlen?»

«Mis seal enam rääkida, Platon Nikolajevitš, inimesi on väga vaja,» vastas Poljakov nüüd juba tõsiselt, tuletades meelde, missuguse riiaka kikkana Drotov talle «UN Ostoretsk-1» katsetamise ajal tehase aiamaal kallale kargas, päästes oma kartulimugulaid ja kapsapäid. «Lähemail päevil tulen Ostoretskisse, kaalume kõik läbi. Tahaksin ise teid kangesti näha, tingimata tulen, homme-ülehomme, kui ainult . . .» viipas ta põllu poole.

«Jääme ootama, Dmitri. Pea, oleksingi unustanud — nägin külas Borissovat. Etskae! Mis tal siia asja peaks olema?»

Dmitri oli ümbriku juba avanud, lehed kahisesid tuule käes. «Kallis Dmitri Romanovitš! Valmistasite mulle suurt rõõmu oma kirjaga, jutuga «Rohelisest Aasast»,» jooksid silmad üle esimeste ridade, mis olid kirjutatud suurte hoogsate tähtedega. Ta küsis masinlikult:

«Mida's ta siin teeb?»

«Ei tea, ta «kits» seisis, ise ajas ta kellegagi juttu.»

«Kuulge, Platon Nikolajevitš, oodake veidike siin, olen silmapilk tagasi,» pomises Dmitri ja pistis kihutama, unustades kirja, tuli aga kohe jälle jooksuga Drotovi juurde tagasi. «Olge veidike siin, olen kohe tagasi.»

Platon Nikolajevitš vahtis teda imestunult.

«Ei mul ole aega siin seista, kulla poiss, ma ju rääkisin — auto ootab.» Platon Nikolajevitš ulatas käe. «Noh, ole terve, Dmitri . . .»

Ta rääkis veel midagi, Poljakov nägi tema avali suud metallvalehammastega ega kuulnud midagi. Nendest üsna lähedalt möödus traktor kolme külgehaagitud külvimasinaga. Ühelt masinalt hüppas maha Šurakov ja jooksis Dmitri juurde, sülitades tolmu käes.

«Dmitri Romanovitš,» lausus ta, nüüd kuulis Poljakov jälle, mis räägiti — traktor külvimasinatega oli juba kaugeneda jõudnud. «Dmitri Romanovitš, seal põllu keskel on madalik, umbes paarkümmend hektarit, selle jätame esialgu kõrvale, pole kuidagi võimalik. Lausa püdel teine. Hiljem, na kümne päeva pärast, kui taheneb, siis külime.»

«Muidugi,» kostis Poljakov, «muidugi, Šurakov.»

«Asi edeneb, Dmitri Romanovitš! Kae direktorit, tegi valmis!»

Šurakov, hallikas tolmuähm näol, viibutas kätt, ajas hambad lõbusalt irevile, tormas traktorile järele ja hüppas külvimasina astmelauale. Dmitri jättis Platon Nikolajevitšiga hüvasti ning hakkas ka traktori järel käima, läks, üha lisades sammu, läks ja aina vajus mullasse, mis kleepus tihkena ta saabaste külge, kleepus külge ja pudenes taas maha ning kleepus uuesti külge. «Tähendab, ta tuli . . .» Ta muudkui läks edasi, ja tema poole vahtivad külvimehed vehkisid kätega: «Juurde, juurde!» Nad arvasid, et ta tahab nendele järele jõuda ja nendega paar ringi teha, ning viipasid talle. Poljakov aina lisas sammu — nüüd nägi ta, kuidas külvimasinate kühvlitelt viljaterad pideva kollaka joana mulda pudenevad.

Äkki mõistis ta, et kogu oma eluga, nii kaua kui ta ennast mäletab, oli ta sellele naisele püüdnud tõestada oma õigust olla temaga võrdne. Julia aga oli läinud kergelt ja vabalt tema juurest minema, Julia kuulub eri kategooriasse. Kust on siis pärit see kärsitus, ja kindlusetunne, ja ärev ootus?

Dmitri otsus maale siirduda oli olnud Julia idee, ja kolhoosi koosolek, kus ta esimeheks valiti, ta avameelne jutuajamine Juliaga pärast koosolekut küla serval, Moskva-reis, viimane kohtumine Juliaga — kõigele sellele vaatas ta nüüd teise pilguga.

Dmitri hingas sügavalt sisse mulla lõhna, talle tuli meelde Julia huulte kuiv kibekus. Õhk oli täis sõrmede vahel purukshõõrutud rohu ja niiske mulla mõrkjat kevadist lõhna. Ta imestas ise oma erutuse üle ning, talitsedes ennast, aeglustas sammu. Kuid teda valdas üha tugevamini lõpetamatuse tunne, a l g u s e tunne, ja ta ei saanud sinna midagi parata. Nagu suures vaatepildis oli kõik tema ees segamini, ja temas eneses oli ka suur segadus, ja mitte miski polnud veel kuju võtnud, ja polnud teada, kuidas see toimub ja millal. Ja kuna ta ei suutnud midagi mõista ega seostada, peatus ta. Ilmtingimata tuli midagi teha, seda ta taipas, ja niisama selgesti sai ta aru, et ei suuda otsekohe praegu midagi ära teha.

Ta tahtis kangesti midagi kindlat, kuigi see oleks

pisuke, kuid oleks midagi kindlat. Ta vaatas ringi. Traktor külvimasinatega eemaldus ikka kaugemale. Ta läks taas sellele järele. Kobedas mullas oli raske käia, ta kiirustas ja nägi varsti jälle mulda pudenevaid kollakaid teradeniresid, nägi külvimeeste tolmuseid naerul nägusid. Ta naeratas neile vastu. Need karjusid talle midagi, ta ei kuulnud, sammus tolmupilves, ning lai, ääretu väli kaugenes silmapiiri, metsade ja külade poole. Ta peaaegu et komistas ühe külvimasina otsa. Tugevad osavad käed haarasid temast kinni ja tõstsid ta astmelauale. Ta tajus Šurakovi ja tema kõrval seisva mehe imestunud pilku. Ja justkui taibates äkki midagi, pöörasid mehed korraga näod kõrvale, et omavahel juttu puhuda. Poljakov tõmbas käega üle näo, ta ei tahtnud, et teised tema nägu näeksid.

Ja mulda, kuhu kettad vaokesi ajasid, voolasid vilkalt rasked kollased terad, et sealt, mullapõuest, kui aeg saab täis, vihma ja tuule ja päikese käes tõusta halja orasena avarale taevale vastu.

Петр Лукич Проскурин
ГОРЬКИЕ ТРАВЫ

На эстонском языке

Оформление П. Уласа
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja E. Puskar
Kunstiline toimetaja A. Jõers
Tehniline toimetaja H. Tüksammel
Korrektor M. Amon

Laduda antud 24. V 1967. Trükkida antud 31. VII 1967. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 34,5. Tingtrükipoognaid 28,98. Arvestuspoognaid 30,07. Trükiarv 36 000. Tellimise nr. 1544. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik.

Hind rbl. 1.—

7—3—2